

त्यागवैराग्यप्रेमाब्धेः श्रीचैतन्यमहाप्रभोः ।

भक्तानन्दकरी भूयात् चैतन्यचरितावली ॥

त्याग, वैराग्य अने प्रेमना सागरस्वरूप श्रीचैतन्य भक्ता-
प्रसन्नं आ नदिन भक्तोने आनंदकारी थायो.

भक्तानन्दकरी भूयात् चैतन्यचरितावली ॥
त्याग, वैराग्य अने प्रेमना सागरस्वरूप श्रीचैतन्य भक्ता-
प्रसन्नं आ नदिन भक्तोने आनंदकारी थायो.

મહાકાશકનું નિવેદન

“શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ” ના ૧ થી ૩ ખંડો આ અગાઉ વિવિધ મંથખાળા દ્વારા જે પુસ્તકોમાં અપાઈ ચૂક્યા છે. તે પછીના ખંડ ૪-૫ આ મંથમાં આપ્યા છે. અને એ રીતે મહાપ્રભુનું આખું ચરિત્ર આ પાંચ ખંડોમાં પૂર્ણ થાય છે.

આ અગાઉ પ્રકટ થયેલા ખંડ ૧ થી ૩ માં મહાપ્રભુના જન્મકાળથી લઈને તેમની બાળકીલાઓ તેમજ કુમાર અને કિશોરવયની હવનકથા અપાઈ છે. ઉપરાંત સંન્યાસપદ્ધતિ અને તે પછી અનેક ભક્તો સાથેના પ્રસંગોનાં વર્ણનો આવે છે. અને આ ખંડ ૪-૫ માં, તેમના અતિમ હવનના પ્રસંગો તેમજ લીલાવિસ્તાર વગેરે વર્ણવાયું છે. મહાપ્રભુના લીલાવિસ્તારનો પ્રસંગ દરકોઈ વાચકને કરુણાબળમાં ડૂબાવી દે છે અને આવી મહાન વિભૂતિના અદભૂત યવાથી—ભક્તિરસનો જે અખંડ ત્રેશ વહેતો તેના હૃદય યવાથી, વાચકનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુબિંદુઓ ટપકાવે છે. અસ્તુ.

આખામ ચરિત્રના જુદાજુદા ફરકે ખંડમાં લેખકે માર્ગદર્શક એવું પૂર્વકથન આપ્યું છે તે સાચેજ, આ ચરિત્રને સમજવા માટેની કુચ્છી જેવું છે. વળી લેખકે, પાંચમા ખંડના ઉચ્ચે, પોતે આ ભક્તિમધુ ક્યાં ક્યાંથી લાવી એકત્ર કર્યું છે તેની સવિસ્તર માહી આપી છે તે વાંચતાં તેઓશ્રીના અત્યંત પરિશ્રમ માટે સહેજે મસ્તક નમી પડે છે.

આવું વિસ્તૃત ચરિત્ર લેખક પાસેથી પ્રાપ્ત કરી શકવા માટે વાચકવર્ગ તેમનો ચિરકાળ ઝાણી રહેશે; અને સાથે સાથે ગીતા પ્રેસ-ગોરખપુરના સંન્યાસકોનું ઝાણું પણ તેટલુંજ છે. કારણ કે બહારથી જેવા મધુષે અનેક રચયેથી લાવી એકત્ર કરેલું આ મધ, જે માત્ર તેઓની પાસેજ રહ્યું હોત તો તેઓ એકલાજ તેના બોક્તા બનત; પરંતુ તેમની પાસેથી મેળવી સર્વજનહિતાર્થે જનતા સમક્ષ રજૂ કરનાર એ સંસ્થાના સંન્યાસકોજ છે. અહીં ફરીવાર એ લેખક-પ્રકાશક સન્મનોનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકમાંનાં નવ ચિત્રો પણ, આગલા બન્ને મંથોની જેમ ગીતા પ્રેસ-ગોરખપુર દ્વારા ખોલકો તૈયાર કરાવાઈ અહીં સંસ્થાના મુદ્રણાલયમાં છાપી વ્યવસ્થાને અપાયાં છે.

આશા છે વાચકવર્ગ મહાપ્રભુનું આખું ચરિત્ર વાંચી તેમાંના ભક્તિરસામૃતનું પાન કરી કૃત્યકૃત્યતા અનુભવશે અને શ્રીપ્રભુચરણોની પ્રાપ્તિ અર્થે વધુ પ્રયત્નશીલ થશે એ લાવનાપૂર્વક જ તત્સર્વ ધનનેરસ-સં. ૧૯૬૨

विषय	पृष्ठांक
निंदा करनारतुं पशु सन्मान ...	२८६
भदात्मा हरिदासतो परशोकवास ...	२८६
बहन डासीदास पर प्रभुनी कृपा ...	३१०
व्यसदानंदशु साधे प्रेमकवच ...	३१६
व्यसदानंदशुनी ओकनिष्ठा ...	३२५
श्री रघुनाथ बहने प्रभुनी आशा ...	३३७
गंधारग मंदिरमां श्रीगौरंग ...	३४४
प्रेमदशमोने टांक परिवार ...	३५४
भदाप्रभुने विष्णोन्माद ...	३७६
श्री ललिता प्रभुनी मष्टकगिरि तरङ्ग गमन ...	३८२
श्री कृष्णकी प्रभुनिवास ...	३८६
विष्णु दासपानी आशुन आशुनि ...	३९३
विष्णु उन्माद ...	४०१
रत्ननी श्री विष्णु प्रभु ...	४०६
श्री कृष्णकी प्रभुनी मष्टकगिरि ...	४११
भदाप्रभुने विष्णोन्माद ...	४१६
श्री कृष्णकी प्रभुनिवास ...	४२३
विष्णु दासपानी आशुन आशुनि ...	४३३
विष्णु उन्माद ...	४४६
भदाप्रभुने विष्णोन्माद ...	४५७
श्री कृष्णकी प्रभुनिवास ...	४६२
विष्णु दासपानी आशुन आशुनि ...	४७८
विष्णु उन्माद ...	४८६
भदाप्रभुने विष्णोन्माद ...	४९६

विष्णु उन्माद

विष्णु उन्माद ...	१
विष्णु उन्माद ...	२६
विष्णु उन्माद ...	३३
विष्णु उन्माद ...	११६
विष्णु उन्माद ...	३३३
विष्णु उन्माद ...	४४६
विष्णु उन्माद ...	४८६
विष्णु उन्माद ...	४९६

श्रीचैतन्य महाप्रभु
चक्रार्थ खंड

श्री चिंतन महासंस्थान
विक्रम सं. १९५५

॥ श्री हरिः ॥

मंगलाचरण

गंगीविभूषितकराचवनीरदाभात्

पीताम्बरादरुणविम्बफलाधरोष्ठात् ।

पूर्वेन्दुगुन्दगुणादरविन्दनेत्रात्

कृष्णान्तरं किमपि तत्त्वमहं न जाने ॥

वसि ने. नतली न शङ्कं, तो ओ पी ७ वात थे;
तु वीरुनी छिद्रे वली पीली भुरली, आडाश सभान
व हरी वीरु, अरुदतुं दिनादीदार पीगुं पीतांणर, अर
व नु वीरु व वीरु अने देवमण ओवा प्यारा प्यारा
भदं भदं व वीरुदुं अने. इर मुण अने कृतीस टटाक्षी
कृतकम व वीरु वीरु वीरु वीरु, ओ विवाय वी
वै. वी वी वी वी वी वी वी. वी वी वी वी वी वी
दु वी वी वी वी वी वी वी वी वी वी वी वी

ચાર ખંડોમાં સમાપ્ત નહિ થતાં આ ગ્રંથ પાંચ ખંડોમાં સમાપ્ત થયો. અને આજે ચોથો-પાંચમો ખંડો સમાપ્ત થઈ ગયા છે. હવે ભવિષ્યમાં શું કરાવશે તેની ખબર નથી. અસ્તુ. વાચકોને તેની સાથે શો સંબંધ! તેઓ આ શરીરવડે કંઈક કરાવવા ઇચ્છે તો કરાવે. પરંતુ વાચક તો પ્રેમથી શ્રીચિંતન્યચરિત્રનું અધ્યયન કરે. તેથી હવે આગળ વધારે વાત નહિ લાંબાવતાં વાચકોને સવિનય પ્રાર્થના છે કે, તેઓ ખૂબ મન દઈને શાંત અને અનન્ય હૃદયે તથા એકાગ્ર ચિત્તે મહાપ્રભુના વૃંદાવનગમનનો વૃત્તાન્ત આગલા અધ્યાયોમાં વાંચવાનો શરૂ કરી દે.

શ્રી હરિ બાબાનો બાંધ
ગંધા (ખદાઈ)
વૈશાખી પુણિમાનો પ્રાતઃકાળ
વિક્રમ સંવત. ૧૯૮૬

ભક્તચરણદાસાનુદાર
-પ્રભુદત્ત પ્રહારી

ॐ पूर्वकथन ॐ

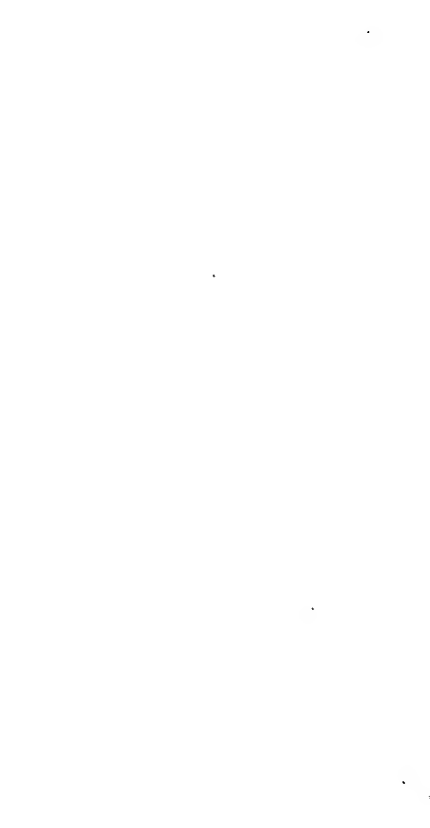
नमस्ते सर्वभावाय ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ।
 कृष्णाय वासुदेवाय योगानां पतये नमः

(श्रीमद्भागवत,)

अर्थात् सर्वभावे ભગવાનને નમસ્કાર છે. સ્કાર છે, અનંત શક્તિને નમસ્કાર છે, શ્રીકૃષ્ણ છે, વાસુદેવને નમસ્કાર છે અને યોગીઓને નમસ્કાર છે.

જો કાળા કૃષ્ણની લીલાને કોણ જાણી મનુષ્યમાં જોટલું વધારે અજ્ઞાન હશે, તે તે આગળનો કાર્યક્રમ ઘટશે. કોણ જાણે મન ક્રેટક્રેટલી વાતો વિચાર્યા કરે છે. પરંતુ “ સારથી સમજ્યું હોય છે, તેજ પ્રમાણે થાય છે. ” લામાં કોઈ ફેરફાર કરી શકતું નથી. કેમકે તે સમજ છે, અહવજ પ્રાણીનો સંકલ્પ તે સચિત્તર હોય છે.

પહેલાં જો ભાગોમાં આ સચિત્ત સમ વિચાર હશે. “ સૌથી વિચાર્યું ” કે ચાર ભાગોમાં પહેલાંમાં જન્મથી સંકીર્ણન શરૂ કરના સુ સાંન્યસ્ત મારે મુક્યના મુક્યી, ત્રીજામાં જ કુર્ષ અને કોઈ ભાગમાં પુર્ણની સકૃષ્ટ ઘટનાઓ. ૨-કોઈ કોઈ કોઈને આ સમામ કરી શકે. પ સમ કંઈ કરું, જે વિચિત્રે મન કંઈ જુદુંજુદું કંઈ કંઈ કરી કે કોઈ કંઈ કરી શકે. આ કંઈ કરી શકું. મારીને-કોઈ કંઈ, છ મે. પુર્ણને કોઈ કરી શકું. આ સમામ કરી શકું.

॥ श्री हरिः ॥

मंगलाचरण

वंशीविभूषितकरात्रवनीरदाभात्
पीताम्बरादरुणविम्बफलाधरोष्ठात् ।
पूर्णन्दुमुन्दरमुखादरविन्दनेत्रात्
कृष्णात्परं किमपि तत्त्वमहं न जाने ॥

जमे तो व्हाणी न शङ्क, तो ओ णीए वात छे; परं-
तु वांसनी छिद्रावाणी पोखी सुरली, आकाश समान नीलो
वाहणी रंग, अणकतुं दिनारीदार पीछुं पीतांबर, अरुण-
राना रंगना पातणा अने टोभण ओवा प्यारा प्यारा होठ,
मंद मंद दास्यभयुं मनोहर मुग्ध अने कृटील कटाक्षोवाणी
कमलसमान भोटां भोटां मुंदर नेत्र, ओ शिवाय व्हाणुवा-
ये अये दे.ई पीछ वस्तुन नथी. तेथी व्हाणुतां हे अन्तणुतां
हुं ओ अर्थानि इरी इरीने प्रणाम कइं छुं.

Decorative border with a repeating circular pattern and a floral motif in the bottom right corner.

શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ

ચતુર્થ સ્કંડ-સચિત્રા

મુ કુંદાવન જ્વાળી મત્તોત્સો વિરહ

પ્રનસક્તો મામ્હુદ્દિ યદિ રક્તો માગ્સુ તત્પૂનઃ સ્નદઃ ।
દો યદિ મા વિરહો યદિ વિરહો માગ્સુ જીવિતસ્પાશ ॥

(મુખાગિન રત્નભાગ્યગાર ૯૧-૨૦)

અર્થાત્ ઉત્તમ વાત તો એ છે કે, મુખાગિનો સંગજ ન થાય. જો કદાચ સંગ થઈ જાય, તો તેમની સાથે સ્નેહ ના થાય, દૈવયોગથી સ્નેહ પણ બંધાય જાય તો તેમનો વિયોગ ના થયે અને જો વિયોગ થાય તો પછી આ ભવનની આશા ન રહેજો-અર્થાત્ વહાતાના વિરહ કરતાં મરણ પામવું જોઈ સારું છે.

દશિલુની યાત્રા સમાપ્ત કર્યા પછી મહાપ્રભુને નીલા-અલમાં રહેતાં રહેતાં આર વપ થઈ ગયાં. ઘૂંઘાવન જવાનો વિચાર તેઓ દર વર્ષે કરતા હતા, પરંતુ રથયાત્રા પછી ભક્તો કહેતા કે આતુમીસમાં યાત્રાનો નિષેધ છે. તેઓ કાતિ'ક આવે ત્યારે દિવાળી કરીને જવાનું કહેતા. પછી

પ્રભુ વૃંદાવન જ્ઞાપી ભક્તોનો વિરલ

હવા રહી જતા દગા અને જપાને પ્રંમૂવક આલિંગ
 કરતા કરતા કહેવા:- "જલ, દરે જલુ યયું. દરે આ
 આપને ઘેર લાગ્યો. પુરુષોત્તમ ભગવાનની દેખા દશે, તે
 હું તરતજ પાછા કરીને આપનાં દર્શન કરીશ." આ પ્રકારે
 પ્રભુ વિવિધ પ્રકારે તેમને સમલપતા, પરંતુ કોઈ પાપુ
 દરજુલ નહોતું. પાછા કરવાનું તેા જાણુએ રહ્યું, પાછા
 જોવામાં પણ લક્ષ્ણોનું હૃદય કાટી જતું હતું. તેઓ પ્રભુના
 વિયોગના દુઃખનું સમજણ યતાંજ મીઠેથી રેહન કરવા લાગતા.
 આ પ્રકારે ભક્તોને આશ્રમ કરતા કરતાજ તેઓ ભવાનીપુર
 આવી પહોંચ્યા. મહાપ્રભુએ દરે વધારે આગળ આતર્ણ
 ઉચિત ન માન્યું, તેમી ત્યાંજ સન્નિવાસ કરવાનો નિશ્ચય
 કયો. કોટલામાંજ પાતખીમાં બેચીને રાય સમાનંદલ
 પણ પ્રભુની સેવામાં આવી પહોંચ્યા. તેમના નાના ભાઇ
 વાળીનાથજ પણ ભગવાનનો યજો યજો પ્રસાદ કેટલાએ
 માણુએ પાસે ઉપડાવી ભવાનીપુર આવીને હાજર થયા.
 મહાપ્રભુએ પોતાના હાથ વટે જગસાયજનો મહાપ્રસાદ
 જધા ભક્તોને આશ્રમપૂવક જલુ જવડાવ્યો અને પોતે
 પણ ભક્તોની પ્રસન્નતા ખાતર તેમની સાથેજ પ્રસાદ જર્યા.
 આખી રાત જધાએ ત્યાંજ વિશ્રામ કયો.

મહાપ્રભુના અત્યંત આશ્રમથી યોડાક ભક્તો તેા પુર
 પાછા કયો; પરંતુ તેઓમાંના યજો તેા પ્રભુની સાથેજ
 જવામાટે તૈયાર થયા હતા. તેઓમાં શુકુંદ, ગોવિંદ દત્ત,
 ગદાધર, દામોદર પંડિત, વકેશ્વર, સ્વરૂપ ગોસ્વામી, ગોવિંદ,
 ઘનનેશ્વર, સાર્વભૌમ ભદ્રાચાર્ય તથા સમાનંદ રાય વગેરે
 મુખ્ય હતા. મહાપ્રભુ એ જધાની સાથે ભુવનેશ્વર આવ્યા
 અને ત્યાંથી દર્શન કરીને કટક પહોંચ્યા. ત્યાં જધાએ
 ગોપાળ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં અને જધા મળીને સંકી-
 તન કરવા લાગ્યા. એ સમયે સ્વચ્ચેશ્વર નામના એક
 ધાંદાજી તેમને નિમત્રણ આપ્યું. મહાપ્રભુ તેનું નિમત્રણ
 સ્વીકારીને તેને ત્યાં લિલા કરવા ગયા, જાક્ષીના

ઠંડી પડતી, ઠંડી સમાપ્ત થતાં કહેતા કે ખૂબ ગરમી છે, યશ્ચિમમાં તો ઘણી વધારે પડે છે, હવે હમણાં ન જવાય. આ પ્રમાણે આજકાલ કરતાં કરતાં જ ચાર વર્ષ વીતી ગયાં. મહાપ્રભુ રાય રામાનંદજી તથા સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય વગેરે ભક્તોના પ્રેમપાશમાં એવા જકડાયેલા હતા કે તેઓ સ્વેચ્છાથી જવા સમર્થ હોવા છતાં પણ એ સજ્જનોની સંમતિ લીધા વિના જવા ઇચ્છતા નહોતા. ભક્તોએ જ્યારે ભયું કે, આ વખતે તેઓ વૃંદાવન જવાનો નિશ્ચય જ કરી બેઠેલા છે, એટલે તેમણે વિવશપણે પોતાની સંમતિ આપી દીધી. આ વખતે ગૌડીય ભક્તો સ્થયાત્રા કરીને જ પાછા આવ્યા ગયા હતા. હમેશની પેઠે તેમણે આતુર્માસ પુરીમાં કર્યાં નહોતા. પ્રભુએ તેમને કહી દીધું હતું કે, તમે જાઓ, હું પાછાગઈ આવીશ અને એજ આનંદમાં ભક્તો પ્રસન્નતા-પૂર્વક આવ્યા ગયા હતા.

વર્ષોનો સમય પૂરો થઈ ગયો. આસો માસ આવી પહોંચ્યો. વિજયાદશમીને દિવસે મહાપ્રભુએ ગૌડ થઈને વૃંદાવન જવાનો નિશ્ચય કર્યો. પ્રાતઃકાળે ઉડીને તેઓ નિવૃત્તકર્મથી નિવૃત્ત થયા. સમુદ્રસ્નાન કરીને તેઓ આવ્યા પછી સંકેત, જ્યાં તો ભક્તોની બીડ થવા લાગી. ધીરે ધીરે વધવા લાગ્યા સુખ્ય ભક્તો! મહાપ્રભુના સ્થાને એકઠા થયા. મહાપ્રભુ ભક્તોને સારું લઈને શ્રી જગન્નાથજીનાં દર્શન કરાવે છે ત્યાં ભક્તોમાં જઈને તેમણે બગવાન પાસે આજ્ઞા કરાવી. તેમ સમયે પુલકીએ માયા અને પ્રસાદ લાવીને તેમને આજ્ઞા કરાવવાની પ્રસાદ માયા અને મહાપ્રભુના દર્શન કરાવે તેથી ધ્યાન સંતુષ્ટ થયા અને તેમજ મહાપ્રભુના દર્શન કરાવવાની ભક્તોને પ્રવૃત્તિ કરતાં કરતાં તેમને કહેવા લાગ્યા કે તમારું પાછા પાછા ને જાઓ ને જાઓ તમે કહિયાં ભક્તો. આંધુ વહાવન-પુલકીના આજ્ઞાને તેમને સારવાર પાછા કરવા માટે તેમને સંમતિ આપવાની પ્રવૃત્તિ કરવા અને કહેવા લાગ્યા

પ્રભુ વૃંદાવન જવાથી ભક્તોનો વિરહ

મહારાજે પ્રભુની યાત્રાના માર્ગમાં જાણે તેમના ઉતરવાનો તથા નક્કી કરેલે સમયે જગન્નાથજીનો પ્રસાદ પહોંચાડવાનો પ્રયત્ન કરી દીધો. ઘણા માણસો પહેલેથી જ તૈયારીઓ કરવા માટે મોકલવામાં આવ્યા કે જ્યાં જ્યાં તેમને રોકાવાનું હોય, ત્યાં ત્યાં રહેવાનું સ્થળ તથા ભોજનાદિનો જાણ સુવ્યવસ્થિત પ્રયત્ન થઈ શકે. મહારાજે પ્રભુને પહોંચાડવાને માટે તેમણે યોજાના હરિચંદનેશ્વર અને મંગરાજ નામના જે રાજમંત્રીઓને રાજ્યની હદપાર કરાવવાને માટે તેમની સાથે મોકલ્યા અને મહારાજની માતા થતાં મહારાજ યોજાની રાજધાનીમાં પાછા ફર્યા.

ચાંદની રાત હતી, ઋતુ ઘણી સુશોભિત હતી, તો ગરમી હતી કે ન તો ઠંડી. મહારાજે રાત્રે પણ યાત્રા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. મહારાજની રાણીઓ પણ પ્રભુનાં દર્શનને માટે ઉત્સુકતા દર્શાવી રહી હતી, તેથી મહારાજે હાથીઓ ઉપર જરીદાર પડદા નાખાવીને તેમને રસ્તાની બંને બાજુએ ઉભા કરી દીધા કે જેથી તેઓ મહારાજનાં સારી રીતે દર્શન કરી શકે. મહારાજ પ્રેમમાં પાગલ થઈને મંદ મંદ ગતિથી આગળ ચાલવા લાગ્યા. તેમની પાછળ હાથી, ઘોડા તથા ઘણા લોકોનું ટોળું ચાલ્યું. આ પ્રકારે જાધા ભક્તો સાથે પ્રભુ ચિત્રોત્પલા નદીને કિનારે આવ્યા. ત્યાં મહારાજ તરફથી નૌકા પહેલેથી જ તૈયાર હતી. મહારાજે ભક્તો સાથે ચિત્રોત્પલા નદી પાર કરી અને ચતુર્દીરમાં આવીને જાધાએ રાત્રિ ગાળી. જ્યાંથી પ્રભુએ ચિત્રોત્પલા પાર કરી હતી, ત્યાં મહારાજે તેમના સ્મરણમાં એક ઘણું મોટા સ્મૃતિસ્તંભ મનાવરાવ્યો અને તે ઘાટને તીર્થરૂપ માનીને સ્નાન કરવા આવવા લાગ્યા.

ગદાધર પંડિતનું નામ તે વાચક જાણે. મહારાજની આજ્ઞાથી ક્ષેત્ર-સંન્યાસ ગોપીનાથજીના મંદિરમાં તેમની સે

રહેતા હતા. કોઈ તીર્થમાં ઘરખાર છોડીને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક રહેવું તેને ક્ષેત્રસંન્યાસ કહે છે. ત્યાં રહીને ભગવત્પ્રીત્યર્થે જ બધાં કાર્ય કરવામાં આવે, એવા સંકલ્પથી પુરુષોત્તમક્ષેત્રમાં ગદાધરજી નિવાસ કરતા હતા. જ્યારે મહાપ્રભુ ગૌડ દેશમાં જવા લાગ્યા, ત્યારે તો તેમને પુરુષોત્તમ ક્ષેત્રમાં રહેવું અસહ્ય થઈ પડ્યું અને તેઓ સર્વ કંઈ છોડીને તેમની સાથે ચાલી નીકળ્યા. મહાપ્રભુના અરણ્યોમાં તેમને દઠ અનુરાગ હતો, તેઓ મહાપ્રભુનો પરિત્યાગ કરીને ક્ષણ વાર પણ બીજી જગાએ રહેવા ઇચ્છતા નહોતા. મહાપ્રભુએ તેમને ઘણુંયે સમજાવ્યા, પરંતુ તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે પાછા ફરવાને તૈયાર થયા નહિ. જ્યારે મહાપ્રભુએ ઘણાજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે પ્રેમજન્ય રોપના સ્વરમાં તેમણે કહ્યું:—“આપ મને વિવશ કેમ કરી રહ્યા છો? જાઓ, હું આપની સાથે નહિ આવું, હું તો નવદ્વીપમાં શચી માતાનાં દર્શન કરવાને જઈ છું. આપ મારા સ્વતાને રાત્રી તો નહિ લોને? જસ, એટલુંજ કે હું આપની સાથે નહિ આવું.” આટલું કહીને તેઓ તેમનાથી જુદા જુદાજ આદીને કટક થઈને ત્યાં આવીને મળી ગયા. મહાપ્રભુએ તેમને પ્રેમપૂર્વક સમજાવતાં કહ્યું:—“જુઓ, તમે કહો કેવો છો અને પાતાની વાત આગળ કોઈની વાત માનતા નથી એ મારી વાત નથી. તમે વિચારો તો ખરા કે, તમારા મોઢા જગત્પ્રી એ મહાન પાપ થયે; એક તો ગોખીનાથ ભગવાનની પૂજા કરી જશે, અને બીજું તમારી પ્રતિજ્ઞાને ત્યાં કરશે. તેથી તમે નીત્યાચલન પાછા જાઓ, હું તરતજ પાછો ફરું.”

કેમનાં આંસુ વહાવતાં વહાવતાં ગદાધર પશિતે
 વાંકે કો પ્રેમ! આંસુને આનંદ હું સર્વસ્વને! ત્યાગ કરી
 મહા પ્રભુ આંસુને આનંદ પ્રતિજ્ઞા કેવી? પ્રતિજ્ઞા તે
 આંસુને આંસુ કરી દેતી, અને જ્યાં આપ છો ત્યાં નીકળ
 જાય છે તેમજ હું નીકળું છું. જ્યાં આપ છો ત્યાં

प्रभु द्वारावन जगधी व्यक्तानो विद

मदाप्रभुने कहुं:- "आपका, जभादे जगधी नदि.
अपु आप भादे भादे अहणे. जे नभे भने पापी जना-
रका उठवा देा तो जले भादी आये खादे, नदि तो पुरी
पाछा हरेा."

अजगजा एठने अदापर जेराभाभीवे कहुं: "प्रजे।
जधां आप भादे भराके छे. हुं जधां पापी अदन करी
लएण, परंतु आपने विरोग अदन करी गरीय नदि."

जेठले मदाप्रभुने कहेरागापूर्वक कहुं:- "अदापर।
तभे भने प्रसन्न करवा उठवा देा तो दमपुं पुरी पाछा
नजे। जभावा आये आपवाये भने पापुण दुप गये.
जे तभे भादे क'ए पणु मान दाजना देा तो तभने हुं
आसा जोगन एठने कहुं: "त'के, तभे पुरी पाछा हरेा." आ
भाजे करीने प्रभुने तेभने गाढ आतिंगन कयुं. प्रभुव
आतिंगन पाभगांज अदापर पडिन भूषित गठने पूषी
उपर पडी जया. उये आगण कडेवानी का'ए वागण रही
नदि. ते समये सुयोग जेठने प्रभुने पासे उजेता आप-
नोम अदावाय'ने जेठने तेभने कहुं:- "अदावाय' गठो-
रय। आभने आपनी आयेण पुरी लए जने."

अदावाय' अवाक थए जया. तेभने क'ए कडेवाने
प्रसंगण मज्यो नदि. तेभने दुःखी सिचे जेत-यदेवनां
अरोगुमां प्रजाम कयां. तेजो तेभने प्रेमपूर्वक जेटीने
आगण आदी नीकण्या अने अदावाय' उभा उभा तेभना
तरक जेता जेता रडताण रया.

उये मदाप्रभुनी साथे परमान'द पुरी, स्वरूप ० स्वा-
जगदान'द, सुक'द, गोवि'द, काशीधर, हरि
बाकतो गीठ जवानी छत्राधी आहया.
सीने प्रभुजे जे जने राजम'त्रीजाने प
नोकदी दीधा. ते दिवरो मदाप्रभु आ
साथे कृष्णकथाहीत'न करता रया

પહોંચીને રાય રામાનંદજીને પણુ ચૈતન્યદેવે પાછા ફરવાની આજ્ઞા આપી. તેઓ દુઃખી મને રડતાં રડતાં પ્રભુની ચરણ-રજને મસ્તકે ચઢાવીને પાછા ફર્યા અને મહાપ્રભુ રેમુના પાર કરીને આગળ ચાલી નીકળ્યા.

મહાપ્રભુ જે કોઈ ગામમાં જતા, ત્યાં મહારાજ પ્રતાપરુદ્ર તરફથી તેમના સ્વાગતને માટે ઘણા માણસો આવતા. તેઓ મહાપ્રભુનો ખૂબ સત્કાર કરતા. સ્થળે સ્થળે જગન્નાથજીના પ્રસાદનો પહેલેથીજ પ્રબંધ હતો. આ પ્રકારે રસ્તામાં કૃષ્ણકીર્તન કરતાકરતા અને પોતાનાં શુભ દર્શનોથી ગ્રામવાસીઓ તથા રાજ્યાધિકારીઓને કૃતાર્થ કરતા કરતા તેઓ ઓરિસ્સા રાજ્યની હદ સુધી જઈ પહોંચ્યા.

માતાનાં દર્શન

जननी जन्मभूमिश्च जाह्नवी च जनार्दनः ।
जनकः पञ्चमर्ध्व जकाराः पञ्च दुर्लभाः ॥

(સુભાષિન રત્નભાંડાગાર ૧૬૩-૧૭૦)

અર્થાત્ જનની, જન્મભૂમિ, જાહ્નવી (ગંગા), જનાર્દન અને જનક (પિતા), એ પાંચ 'જ'કાર સંસારમાં દર્લભ છે-અર્થાત્ ભાગ્યશાળીનેજ તેમનાં દર્શન થાય છે.

નીલાચલથી પ્રસ્થાન કરતી વખતે પ્રભુએ સાવંભૌમ વગેરે ભક્તોને કહ્યું હતું કે:-“ ગૌડ દેશ થઈને વૃંદાવન જવાથી એક પંથ ને બે કાજ થશે-પ્રેમમયી માતાનાં દર્શન થશે. ભાગીરથીમાં સ્નાન કરી, ભક્તોને મળતો મળતો હું રસ્તામાં જન્મભૂમિનાં પણ દર્શન કરતો જઈશ. મહાપ્રભુ, જનાર્દન થઈ જવા છતાં પણ જનની (માતા) જન્મભૂમિ અને જાહ્નવીના પ્રેમને ભૂલ્યા નહોતા. તેમના વિશાળ હૃદયમાં એ ત્રણેને માટે ખાસ સ્થાન હતું. એ ત્રણેનાં દર્શનો માટે તેઓ વ્યગ્ર થઈ રહ્યા હતા. ઉડીસા પ્રાંતની છેલ્લી હદે પહોંચતાંજ ત્રિતાપહારિણી ભગવતી ભાગીરથીનાં મનને પરમ પ્રસન્નતા આપનારાં શુભ દર્શન થયાં. આજે ઘણા સમય પછી જગદંધ સુરસરિ ભગવતી જાહ્નવ દર્શનમાવથીજ તેઓ મૂર્ચ્છિત થઈને પૃથ્વી ઉપર આવી ગયા. તેઓ ગદ્ગદ કંઠે ગંગાળની સ્તુતિ આપી વાર પછી તેઓ ભિલ્યા અને ભક્તોની આજ્ઞાના નિર્મળ શીતળ જળમાં સ્નાન .

પહોંચીને રાય રામાનંદજીને પણ ચૈતન્યદેવે પાછા ફરવાની આજ્ઞા આપી. તેઓ દુઃખી મને રડતાં રડતાં પ્રભુની ચરણ-રજને મસ્તકે ચઢાવીને પાછા ફર્યા અને મહાપ્રભુ રેમુન પાર કરીને આગળ ચાલી નીકળ્યા.

મહાપ્રભુ જે કોઈ ગામમાં જતા, ત્યાં મહારા પ્રતાપરુદ્ર તરફથી તેમના સ્વાગતને માટે ઘણા માણ આવતા. તેઓ મહાપ્રભુનો ખૂબ સત્કાર કરતા. સ્થળે સ્થળે જગન્નાથજીના પ્રસાદનો પહેલેથીજ પ્રબંધ હતો. આ પ્રસ્તામાં કૃષ્ણકીર્તન કરતાકરતા અને પોતાનાં શુભ નોથી ગ્રામવાસીઓ તથા રાજ્યાધિકારીઓને કૃતાર્થ કરતા તેઓ ઓરિસ્સા રાજ્યની હદ સુધી જઈ પહે

ते प्रथम आचार्येण मन्त्रेण विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः
तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः

ने प्रथम आचार्येण मन्त्रेण विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः
तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः

तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः
तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः

तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः
तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः

तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः
तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः

तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः
तदा अन्ते तेनैव विद्वान्-
वैश्वदेवाय नमः इति आचार्येण वदन्तः

કર્ચુ. ઉડીસાના સરહદપ્રાંતના અધિકારીએ તેમના સ્વાગત-સત્કારનો પહેલેથીજ ખાસ પ્રબંધ કરી રાખ્યો હતો, તેમનાં દર્શનોથી અધિકારીઓ તથા બધા રાજ-કારભારીઓને પરમ પ્રસન્નતા થઈ. તેઓ તેમનાં ચરણોમાં પડીને રુદન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ તેમને છાતી સરસા લગાવીને કૃપા દર્શાવતાં તેમનાં શરીરો ઉપર પોતાનો કોમળ હસ્ત ફેરવ્યો. પ્રભુનો સ્પર્શ પામતાંજ તેઓ પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને 'હરિબોલ, હરિબોલ' કહેતા નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પ્રભુના આગમનના સમાચાર સાંભળી આસપાસનાં બધાં ગામોનાં સ્ત્રી-પુરુષો તથા બાળ-બચ્ચાં પ્રભુનાં દર્શનોની લાલસાથી ઘાટ ઉપર આવી આવીને એકઠાં થઈ ગયાં. તેઓ બધાં હાથ ઉંચા કરી કરીને નૃત્ય કરવા લાગ્યાં અને આકાશને ધૂળવી મૂકનાર હરિ-ધ્વનિથી દિશા-ઉપદિશાઓને ગુંતવવા લાગ્યાં.

પેલે પાર ગોડ દેશની હદ હતી, ગોડ દેશની સરહદના મુસલમાન અમલદારે આ ભારે કોલાહલ સાંભળ્યો. આથી તેણે આનું મૂળકારણ જાણવાને માટે એક ગુપ્તચર-વતસૂત્રને મોકલ્યો. તે દિવસોમાં બંને રાજ્યોમાં ભયંકર તણાવનાળી ચાલતી હતી. અહીંથી ગોડ જવાના ત્રણ રસ્તા હતા. તે ત્રણે સુદને લીધે બંધ હતા. આપસમાં એક-બીજાને હરેશાં બચજ રહ્યા કરતો હતો. તે જાણુસ હિંદુનો દેશ થાણુ કરીને પ્રભુની પાસે આવ્યો ! પ્રભુનાં દર્શન પામતાંજ તે પોતાની જાતનું જાન બૂટી ગયો અને પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને વેરથી નૃત્ય કરવા લાગ્યો. તેજ પ્રેમાન અવસ્થામાં તે પોતાના સ્વામી પાસે પહોંચ્યો. પ્રાન્તના અધિકારીએ તેને તેની પ્રસન્નતાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે મહમદ દેવે અહીં અહીંને લગુ : "સરકાર ! શું કહું, જેમને હું જાણું તેવું આવ્યો છું તેવું તે. જાણું સૌદર્યના અવસ્થામાં તે તેમની સરસ વેરવંજ શું કરીવું જાણુ બૂટી ગયો તેમજ તેવું જાણુ છે, જેવમાં જાણુ છે. અને તેવું જાણુ છે તેવું છે. અને તેમને એક વર

ગંગાપાર જવા ઇચ્છે છે, શું આપ પાર જવાનો યોગ્ય પ્રબંધ કરી દેશો ?” યવનાધિકારીએ પ્રભુને પ્રાતઃકાળે પાર પહોંચાડવાનું વચન આપ્યું અને તે પ્રભુને તથા બધા ભક્તોને પ્રણામ કરીને પોતાને સ્થાને પાછો ફર્યો.

બીજે દિવસે યવનાધિકારીએ મોકલેલી ઘણી નૌકાઓ આવી પહોંચી. અધિકારીના મુખ્ય મંત્રીએ પ્રભુનાં ચરણ-કમળોમાં પ્રણામ કરીને પ્રસ્થાન કરવા કહ્યું. મહાપ્રભુ બધા ઉડીસા-પ્રાંતના અધિકારીઓને પ્રેમાશ્વાસન આપીને નૌકા પર ચઢયા. તેમની નૌકાની ચારે બાજુ સશસ્ત્ર સૈનિકોવાળી ઘણી નાવો જળદસ્યુ-ચાંચિયાઓનો કોઈ પણ ભતનો ભય ન થાય તેટલા માટે પ્રભુના રક્ષણમાટે આગળ પાછળ ચાલવા લાગી. આ તરફ કિનારા ઉપર ઉભા ઉભા ઉડિયા-અધિકારી તથા ગ્રામવાસીઓ આંસુ વહાવતા વહાવતા હરિ-ધ્વનિ કરતા હતા; પેલી બાજુ નાવ ઉપરજ પ્રભુ ભક્તો સાથે સંકીર્તન કરતા હતા. આ પ્રકારે પ્રેમપૂર્વક સંકીર્તન કરતાં કરતાં મંત્રેશ્વર નામના નાળાને પાર કરીને પ્રભુ ભક્તો સાથે પિછલદહ પહોંચ્યા. ત્યાંથી પ્રભુએ પેલા યવના અધિકારીને વિદાય ક્યો અને તેને પોતાના હાથ વડે જગન્નાથજીને પ્રસાદ આપ્યો. તે પ્રભુના આપેલા પ્રેમપ્રસાદને પામીને પ્રસન્નતા દર્શાવતો અને પ્રભુના વિયોગથી આકુળ વ્યથિત થતો ત્યાંથી પાછો ફર્યો. મહાપ્રભુ તેજ નાવથી પાછો ફર્યા પહોંચ્યા.

પાછો ફર્યા થાટ ઉપર પ્રભુના આવ્યાના સમાચાર મળતાં મળતાં કોઈક મથા... ચારે તરફથી સ્ત્રી-પુરુષો... “શુભીનંદનની જય” “શુભીનંદનની જય”... થાટ ઉપર... કોઈક પ્રકારે... કોઈક દિવસે... કોઈક પ્રકારે... કોઈક પ્રકારે...

પણ દર્શનને સમયે તેઓ મહકૂદ્દુજ ત્યાં રહ્યા. પ્રભુના
 પધારવાથી તેમના સમસ્ત પરિવારમાં પ્રસાદના છવાઈ ગઈ.
 સ્ત્રી-પુરુષ, બાલ-વૃદ્ધમાં જ્યાં જ્યાં આવીને પ્રભુનાં સ્વર-
 લેખમાં આજોટવા લાગ્યાં. કાંચનપાટના ધિવાનંદ એવ
 પ્રભુને સ્તબ્ધપૂર્વક પાંચને ઘેર તઈ ગયા અને ત્યાંજ
 મહાપ્રભુએ મુકુંદ દત્તના બાઈ વાસુદેવના ઘરને પણ પોતા-
 ની સ્વરૂપરૂપી પાવન કર્યું. એક દિવસ ત્યાં રહીને પ્રભુ
 બીજે દિવસે શાંતિપુરમાં સ્વદેનાઆશને ત્યાં જવા નીકળ્યા.

શાંતિપુરમાં પરોંચનાં પરોંતાંજ સમસ્ત નગરમાં
 તેમના આગમનની ખબર પરોંચી ગઈ હતી. લોકો દોડતા
 દોડતા તેમનાં દર્શને જવા લાગ્યા. મહાપ્રભુ એ અપાર બીડ
 સાથે સ્વદેનાઆશને ઘેર આગ્યા. આઆશ પોતાના પુત્ર
 અચ્યુતને સાથે લઈને પ્રભુનાં સરજોગાં પડી ગયા. મહા-
 પ્રભુએ તેમને ઉઠાવીને છાતી સરસા લગાવ્યા અને
 અચ્યુતના મસ્તક ઉપર વારંવાર હાથ દેરવવા લાગ્યા.

આ તરફ દોઈએ જઈને શચી માતાને પણ સમાચાર
 સંભળાવ્યા છે, પ્રભુ શાંતિપુર આગ્યા છે. છ વર્ષથી છૂટા
 પટેલા પોતાના સંન્યાસી પુત્રનું મુખ જોવા માટે માતા
 આકુળ વ્યાકુળ થઈ ઉઠ્યાં, અને તેમજો તેજ સમયે આ
 આશ સંદ્રગેષણને યોતાવ્યા. જ્યાં ભક્તો તત્કાળ શચી
 માતાના આંગણમાં આવીને જોકઠા થઈ ગયા. જ્યાં પ્રભુનાં
 દર્શન માટે વ્યગ્રતા દર્શાવતા હતા. તે સમયે શચી માતાને
 માટે પાલખી મંગાવવામાં આવી અને માતા પણ પોતાના
 જગન્માન્ય પુત્રનું મુખ જોવાની ઇચ્છાથી શાંતિપુર જવા-
 ની ઉતાવળ કરવા લાગી.

સંસારમાં મનુષ્ય જ્યાં જાણતોને
 ભવ કરી શકે છે, પરંતુ સતી સાધવી આ
 વિરહવેદનાને સમજવાની અને સમજીને
 શક્તિ કોઈનામાં પણ નથી. ભક્તો તો

ગંગાપાર જવા ઇચ્છે છે, શું આપ પાર જવાનો યોગ્ય પ્રબંધ કરી દેશો ?” યવનાધિકારીએ પ્રભુને પ્રાતઃકાળે પાર પહોંચાડવાનું વચન આપ્યું અને તે પ્રભુને તથા બધા ભક્તોને પ્રણામ કરીને પોતાને સ્થાને પાછો ફર્યો.

બીજે દિવસે યવનાધિકારીએ મોકલેલી ઘણી નૌકાઓ આવી પહોંચી. અધિકારીના મુખ્ય મંત્રીએ પ્રભુનાં ચરણ-કમળોમાં પ્રણામ કરીને પ્રસ્થાન કરવા કહ્યું. મહાપ્રભુ બધા ઉડીસા-પ્રાંતના અધિકારીઓને પ્રેમાશ્વાસન આપીને નૌકા પર ચઢયા. તેમની નૌકાની આરે બાબુ સશસ્ત્ર સૈનિકોવાળી ઘણી નાવો જળદસ્યુ-ચાંચિયાઓનો ઠોઠ પણ જાતને ભય ન થાય તેટલા માટે પ્રભુના રક્ષણમાટે આગળ પાછળ ચાલવા લાગી. આ તરફ કિનારા ઉપર ઉભા ઉભા ઉડિયા-અધિકારી તથા ગ્રામવાસીઓ આંસુ વહાવતા વહાવતા હરિ-ધ્વનિ કરતા હતા; પેલી બાબુ નાવ ઉપરજ પ્રભુ ભક્તો સાથે સંકીર્તન કરતા હતા. આ પ્રકારે પ્રેમપૂર્વક સંકીર્તન કરતાં કરતાં મંત્રેશ્વર નામના નાળાને પાર કરીને પ્રભુ ભક્તો સાથે પિછલદહ પહોંચ્યા. ત્યાંથી પ્રભુએ પેલા યવન અધિકારીને વિદાય કર્યો અને તેને પોતાના હાથ વડે જગન્નાથજીને પ્રસાદ આપ્યો. તે પ્રભુના આપેલા પ્રેમપ્રસાદને પામીને પ્રસન્નતા દર્શાવતા અને પ્રભુના ત્રિયોગથી આકૃષ્ટ વ્યાકૃષ્ટ થતાં ત્યાંથી પાછો ફર્યો. મહાપ્રભુ તેજ નાવથી પાછો ફર્યા પહોંચ્યા.

પાછું ફર્યા થાટ ઉપર પ્રભુના આવ્યાના સમાચાર જાણી જાણનાં દેહદંડ મથા. આરે તરફથી સ્ત્રી-પુરુષો આવી આવીને “મૌરુદરિણી જય” “શચીનંદનની જય” વગેરે ગાથો ગાઈને આકાશને મજાવવા લાગ્યા. થાટ ઉપર પ્રભુએ તે સમયે જોઈને કહ્યું કે કહ્યું થઈ ગઈ. ઠોઠ પણ પ્રકારે તે સમયે કોઈને પ્રભુને પ્રસાદે કંઈ કંઈ મથા. ત્યાં એક દિવસ કે તેમને પ્રભુ પહોંચે દિવસે પ્રસાદોગર હુમારફર્યા પહોંચે તે સમયે તેમને પ્રસાદે કંઈ કંઈ હુમારફર્યા

વિવાહની માથે આવેજ, વિપ્લુપ્રિયાએ નિદ્રા આવી ગઈ.

મરો માતા માંનિપુર જવા માટે નવકરનાં દનાં, તેમ-
 ડું હૃદય નવપાપક મઈ મહું દનું, તેજો વિવાહનો કે જે
 પાંખો ટાંગ તેા દુ દમણાંજ ઉડીને મામા નિમણના મંદ-
 માના જેવા મીઠાના મુખને કૃષી લેવા મને તેના મેળા જેવા
 મરીર ઉપર મારો દાય દેરોને મારી થણા વિમળી મંદ્રા
 પૂરી હતા. તેજો અનિમ મમમમાં વિપ્લુપ્રિયાને મળવા
 માટે તેને મોખનાંમોખનાં મેજ વરમાં જઈ પલેંમ્યાં, ત્યાં
 જઈને તેમણે જે લેયું ને મેાને તેા તેજો મેકદમ બચ-
 ખીત મઈ હવાં. વિપ્લુપ્રિયાએની આંખો ભડન ઉપડેલી
 હતી, તેમની પાંખોજા મીંચાની નહોતી. મરોપર વિવદ-
 જન્ય વેદનાની રખાઓ બાજુ મજ માને તેમના આંગરિક
 અમળા દુઃખનું સ્પષ્ટ સૂચન કરતી હતી. તેમનું મરીર જક
 વસ્તુની પેઠે જેમનું તેમજ સિવાય હનું, તેમાં હવનનું કઈ
 પણ ચિહ્ન નહોતું. બચખીત મઈને માતાએ કરું: “બેટા !
 બેટા ! વિપ્લુપ્રિયા ! દાય ! બેટા ! તું પણ મને દગો
 દઈને ચાલી ગઈ છે શું ?” જોમ કરીને માતા પોતાના
 મૂજલા દામો વડે તેના મરીરને દરોળવા લાગી. આગી તે
 જલદી ઊડીને આમ તેમ આખી બનીને જોતી જોતી કહેવા
 લાગી: “શું આવેજ, તેજો મને ઉંપનીજ ઊડીને ચાલ્યા
 ગયા ! દાય ! હું તૂંટાઈ ગઈ. મારે સર્વેશ્વ તૂંટાઈ ગયું.
 આ જુઓ, ખીંટી તેા ખાલી પડી છે, તેમનું ખીતાગ્ગર
 પણ નથી.” જોમ કરીને વિપ્લુપ્રિયા પછાડ ખાઈને ફરીથી
 પડી ગયાં. માતાએ પોતાના દાયનો ટેકો આપતાં કરું:
 “બેટા ! તું શું કહે છે ? અરે ગાંડી ! આ તને શું થઈ
 ગયું છે ? હું શાંતિપુર જાઉં છું; તું શું કહે છે ?”

માતા પોતાની વહુની આંતવેંદના સમજી ગઈ. નારી-
 હૃદયની વેદના નારીહૃદયજ સમજી શકે છે. વિપ્લુપ્રિયા-
 એને હવે જ્ઞાન આવ્યું. તેમણે પોતાના બાવોને હુપાવતાં
 કહ્યું: “માતાજી ! મને જાંઘ આવી ગઈ હતી, તેમાં કાજી

પ્રભુનાં દર્શન કરવા શાંતિપુર આલ્યા જશે. વૃદ્ધ માતા પણ
લક્ષ્મીની સાથે પાલખીમાં બેસીને શાંતિપુરમાં પોતાના
વહાલા પુત્રનું માથું સૂઘી આવશે અને પોતાની ઘણા
દિવસોની ઇચ્છા પૂરી કરી આવશે. પરંતુ પતિવ્રતા વિષ્ણુ-
પ્રિયાની શી દશા થશે ? બે કોસ ઉપરજ બેઠેલા પોતાના
પ્રાણેશ્વરના દર્શનથી તે વંચિતજ રહેશે. તેને માટે તેના
પતિ ગમે તો નીલાચલ હોય કે શાંતિપુર-બંનેજ સ્થાન
સરખાં છે. હાય રે સમાજ ! તે પતિવ્રતાઓને માટે આટલી
બધી કઠોરતા શામાટે રાખેલી છે ? રાતદહાડો જેની મૂર્તિ
આંખોમાં નૃત્ય કરતી રહે છે, પ્રતિક્ષણે હૃદય જેનું ચિંતન
કયાં કરે છે, તેઓજ પ્રાણપ્રિય પ્રિયતમ આટલા નજીક
હોવા છતાં પણ ઘણાજ દૂર જેવા છે ! વિષ્ણુપ્રિયા પોતાની
મનોવ્યથા કેની આગળ પ્રકટ કરે ? પ્રકટ કરવાની વાત
પણ નહોતી, આ તો હૃદયના ઉંડા ઘાની વેદના હતી. એ
તો જેને વીતી હોય તેજ જાણે. ણિચારી વાણીનું શું ગળું
કે તે એ વેદના વ્યક્ત કરી શકે ! વિષ્ણુપ્રિયા પોતાના
પતિના શયનગૃહમાં જઈને છાનાંમાનાં બેસી ગયાં. તે સમયે
તેમની આંખોમાં એક પણ આંસુ નહોતું, તેમનું હૃદય
ઠાઠનું નદિાનું પાણુ ધીરે ધીરે મળગતું હતું. તેમાંથી કડવો
કડવો કુમારો નીકળી વિષ્ણુપ્રિયાજીના કમળ સમાન વિક-
સિત સુખને નિસ્તેજ બનાવતો હતો. વિષ્ણુપ્રિયા સામેની
પૃથ્વી તરફ તારીને બેઠું રહ્યાં હતાં. એ રાત્રિની બધી
આબેન. એકેએકે તેમની દષ્ટિ સમક્ષ આવી આવીને પ્રત્યક્ષ
નૃપત્ય કરવા કરવા. આજ ખીંટી ઉપર એક ઝીણું ખીણા
સમનું તેમનું એકવનું વચ્ચે લટકતું હતું. આજ ખાટકા
ઉપર હું સેવનનાં અવનુ સંભવ્યાં કોમળ અરંગાને ધીરે
હૃદયે દબાવવા કરવા તેઓ કરવાર અને આશ્વિંગન આપવા
અને કોઈના કે નહીં તેને કોઈ અર્થ છે ! રહે છે જુ' કામ !
વચ્ચે ને એક ને કામ તેમને તેમને આજ કહી કહીને તેઓ
વચ્ચે ને એક ને કામ તેમને તેમને આજ કહી કહીને તેઓ
વચ્ચે ને એક ને કામ તેમને તેમને આજ કહી કહીને તેઓ

જાણે મેં કેવુંયે સ્વપ્ન જોયું ! તેમાં કંઈક બકવા લાગી
 હોઈશ. હા, આપ શાંતિપુર જાઓ છો, જીવ. એમને જોઈ
 આવો. મારા લાગ્યમાં એમનાં દર્શન નિર્માયેલાં નથી. અરે
 ના, ના, મારું એટલુંજ સદ્લાગ્ય શું ઓછું છે કે તેમનાં
 દર્શન માટે લાખો માણસો જાય છે. આપ જાઓ, મારી
 ચિંતા ના કરશો.”

પોતાની પુત્રવધૂનાં આવાં દૃઢતાપૂર્ણ વચનો સાંભ-
 ળીને માતાનું હૃદય ક્ષાટવા લાગ્યું. તેમણે પોતાની છાતી
 મજબૂત બનાવીને એ આંતરિક દુઃખ દર્શાવ્યું નહિ અને
 પોતાની વહુ તરફ જોતાં જોતાં તેઓ પોતાની પાલખીમાં
 બેસી ગયાં. નિત્યાનંદ, વાસુદેવ, ચંદ્રશેખર આચાર્યરત્ન
 તથા અન્યાન્ય સેંકડો ભક્તો સંકીર્તન કરતા કરતા શર્ય
 માતાની પાલખીની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા.

મહાપ્રભુએ માતાના આગમનના સમાચાર સાંભળ્ય
 કે તરતજ તેઓ ઉઠીને ધારણા આગળ આવ્યા. તેમણે
 પોતાના હાથો વડે માતાને પાલખીમાંથી ઉતાર્યાં અને તેઓ
 અજ્ઞાન બાળકની પેઠે તેમનાં ચરણોમાં આજોટવા લાગ્યા
 પ્રભુનાં ચરણોમાં નિત્યાનંદજી પડ્યા હતા અને ખીલ
 ભક્તો એકબીજાનાં ચરણો પકડીને રુદન કરતા હતા
 ધર્મી વાર મુર્ખી આ કરુણાપૂર્ણ પ્રેમદ્રશ્ય જોમનું તેમ રહ્યું
 વ્યથિત માતાએ પોતાના કુજતા હાથો વડે ત્રિંદ સમા
 પોતાના તેજસ્વી પુત્રને ઉઠાડીને છાતી સરસો દબાવ્યે
 માતાનાં દર્શનનેથી અભિઆપજ દ્રવ્ય નીકળવા લાગ્યું
 અને તે દ્રવ્યને કુર્મી ભક્તો ગળી ગયાં. માતાએ પુત્રના શરી
 હાથો વડે પોતાના ચરણો ઉઠાડી, પુત્રનું મુખ ચુમી
 તેના અંધારાં આંસુને તેમને તેમને શરીર ઉપર લાથ ફે
 વરુ. હાથો વડે તેમને પોતાની કમરે બંધ કરી શક્યાં નહિ. ય
 વરુ તેમને પોતાની કમરે બંધ કરી શક્યાં નહિ. ય
 તેમને પોતાની કમરે બંધ કરી શક્યાં નહિ. ય

भागानां दर्शन

भागा प्रत्ये अत्यंत प्रेम दर्शयता छात्र्या. भागा आटत
 दिवसे पत्नी पैगाना वदाता पुत्रने पार्श्वीने परम प्रथम
 यथां अने पैगानां आंशुव्याशी तेमनां वश्यने वींलवतां
 वींलवतां ज्ञानज्ञाननां प्रभवाक्ये दृष्टेवा ताभ्यां. ते यमये
 भागा-पुत्रनृं आ अभिलन अपूर्वकं दर्तुं. शत्रे जथा ज्ञतो-
 ज्ञे मणीने संदीर्घं कथुं. भागांये पैगाना ज्ञायां वटे
 पैगाना अंन्याशी पुत्रने ज्ञान कथाभ्युं. भागाना अतोप
 भातर ते दिवसे तेमले पुत्र ज्ञान कथुं. जीने दिवसे
 तेमले ज्ञाने शत्रे भागाने विदाय कथां. भागांये येर
 आववाने आभार कथे. तेमले वचन आभ्युं कं, अंशु तो
 पांच-दात दिवस हुं अदींल इं, जनये तो आवीथ. भागा
 कदीशी भगवानी आशा राशीने नवद्वीप पाछां कथां.

જાણે મેં કેવુંયે સ્વપ્ન જોયું ! તેમાં કંઈક બકવા લાગી હોઈશ. હા, આપ શાંતિપુર જાઓ છો, જાવ. એમને જોઈ આવો. મારા ભાગ્યમાં એમનાં દર્શન નિર્માયેલાં નથી. અરે ના, ના, માફ એટલુંજ સહભાગ્ય શું ઝાઝું છે કે તેમનાં દર્શન માટે લાખખો માણસો જાય છે. આપ જાઓ, મારી ચિંતા ના કરશો.”

પોતાની પુત્રવધૂનાં આવાં દઢતાપૂર્ણ વચ્ચનો સાંભળીને માતાનું હૃદય ફાટવા લાગ્યું. તેમણે પોતાની છાતી મજબૂત બનાવીને એ આંતરિક દુઃખ દર્શાવ્યું નહિ અને પોતાની વહુ તરફ જોતાં જોતાં તેઓ પોતાની પાલખીમાં બેસી ગયાં. નિત્યાનંદ, વાસુદેવ, ચંદ્રશેખર આચાર્યરત્ન તથા અન્યાન્ય સેંકડો ભક્તો સંકીર્તન કરતા કરતા શયી માતાની પાલખીની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા.

મહાપ્રભુએ માતાના આગમનના સમાચાર સાંભળ્યા કે તરતજ તેઓ ઉઠીને બારણા આગળ આવ્યા. તેમણે પોતાના હાથો વડે માતાને પાલખીમાંથી ઉતાર્યાં અને તેઓ અજાન બાબદની પેઠે તેમનાં ચરણોમાં આજોટવા લાગ્યા. પ્રભુનાં ચરણોમાં નિત્યાનંદજી પડ્યા હતા અને બીજા ભક્તો એકબીજાનાં ચરણો પકડીને રૂદન કરતા હતા. ઘણાં વાર કુર્ચી આ દેહપ્રાપ્તું પ્રેમદસ્ય જેમનું તેમ રહ્યું; ત્યારે માતાએ પોતાના ધૃજતા હાથો વડે સિંહ સમાન પોતાના તેજસ્વી પુત્રને ઉઠાડીને છાતી સરસો દબાવ્યો. માતાનાં કાનેમાંથી અપેક્ષાવ્યવજ્ઞ હૃદય નીકળવા લાગ્યું અને તે હૃદયથી કુર્ચી પાંચદશ મઠ. માતાએ પુત્રના શરીરે દેવેદી, પુત્ર, નિત્યાનંદ, વાસુદેવ, ચંદ્રશેખર, પુત્રનું સુખ વૃક્ષ, તેમ જ માતાને કુર્ચી અને સમસ્ત શરીર ઉપર હાથ દેવ-વન હૃદય, તેમજ હૃદય તે દેહપ્રાપ્ત શર્યા નહિ. વહુ વન રહી અને માતાને પાંચદશ મઠ. અદર ધરમાં સખા-સખા સિંહ સમાન પુત્રને કુર્ચી કરવા દેવ્યા, પોતાના

રહ્યાં. સાચેજ, પ્રેમમાં ઘણું ભારે આકર્ષણ છે. હૃદયના લગની લાગવી જોઈએ, વહાલાના પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય, હૃદય તેને માટે તરફડતું હોય અને સ્નેહ સાચો હોય તો પછી મળવામાં સંદેહજ શો છે ?

જાપર જોકે સત્ય સનેહ, સો તેહિ મિલક ન ક્યું સંદેહ.

મન કોઈ દશ-વીસ તો છેજ નહિ. અગ્નિની પેઠે મન સર્વાંત્ર એકજ છે. પાત્રલોદથી મન એમજ ગંડુ અને નિર્મળ બની જાય છે. જો એ મન નિર્મળ અને પવિત્ર બની જાય તો શરીર ભલેને ગમે ત્યાં પડ્યું રહે, તોપણ બન્નેના મનોગત ભાવોને બન્નેજ લાખ કોસ ઉપર બેઠા હોવા છતાં પણ સમજવાને સમર્થ થઈ શકે છે. શાંતિ-પુરમાં બેઠાં બેઠાં પ્રભુને પણ વિષ્ણુપ્રિયાજીનો તારવિનાનો તાર મળી ગયો. જાણે પ્રભુ તેમનેજ કૃતાર્થ કરવા માટે નવદ્વીપ જવાની ઇચ્છાથી અદ્વૈતાચાર્ય પાસેથી વિદ્યાય લઈને વિદ્યાનગર તરફ ચાલી નીકળ્યા. ત્યાં જઈને પ્રભુ સાર્વભૌમ ભદ્રાચાર્યના ભાઈ વિદ્યાવાચસ્પતિને ઘેર ઉતર્યા. તેમનાં દર્શન માટે લોકોની અપાર ભીડ થવા લાગી. જે કોઈ સાંભળતું તે દોડીથી, ઘડાઓથી તથા હાથો વડે તરીને ગંગાજી પાર કરીને વિદ્યાનગર પ્રભુનાં દર્શન માટે ચાલી નીકળતું. તે સમયે બન્ને ઘાટો ઉપર માણુઓનાં મધ્યાંજ સમયે દેખાતાં હતાં. પ્રભુના ત્યાં પહોંચવાથી એક પ્રકરને, એક જ જગત્ ગયો હોવા. ગંગાજીનાં જંગલો સંતુષ્ટે ના અવજવજથી મુંદર ગજભાઈવાળાં બની ગયાં હતાં. કે કે. એક પ્રભુને, જયજયકાર પેટકારીને મહાવ દે. કે કે કે મુંદર હતા. અને પ્રભુનાં દર્શન માટે પાના-ની આનુકૂળ દર્શન કરવા.

સાચું પ્રેમ એક જ જગત્ ગયો હોવા. ગંગાજીનાં જંગલો સંતુષ્ટે ના અવજવજથી મુંદર ગજભાઈવાળાં બની ગયાં હતાં. કે કે. એક પ્રભુને, જયજયકાર પેટકારીને મહાવ દે. કે કે કે મુંદર હતા. અને પ્રભુનાં દર્શન માટે પાના-ની આનુકૂળ દર્શન કરવા.

રહ્યાં. સાચેજ, પ્રેમમાં ઘણું ભારે આકર્ષણ છે. હૃદયમાં લગની લાગવી જોઈએ, વહાલાના પ્રત્યે પૂર્ણ વિશ્વાસ હોય, હૃદય તેને માટે તરફડતું હોય અને સ્નેહ સાચો હોય તો પછી મળવામાં સંદેહજ શો છે ?

જાપર જાકો સત્ય સનેહ, સો તેહિ મિલધ ન ક્યુ સંદેહ.

મન કોઈ દશ-વીસ તો છેજ નહિ. અગ્નિની પેઠે મન સર્વત્ર એકજ છે. પાત્રલેદથી મન એમજ ગંદુ અને નિર્મળ બની જાય છે. જો જે મન નિર્મળ અને પવિત્ર બની જાય તો શરીર ભલેને ગમે ત્યાં પડ્યું રહે, તોપણ બન્નેના મનોગત ભાવોને બન્નેજ લાખ કોસ ઉપર બેઠા હોવા છતાં પણ સમજવાને સમર્થ થઈ શકે છે. શાંતિ-પુરમાં બેઠાં બેઠાં પ્રભુને પણ વિષ્ણુપ્રિયાજીનો તારવિનાનો તાર મળી ગયો. જાણે પ્રભુ તેમનેજ કૃતાર્થ કરવા માટે નવદ્વીપ જવાની ઇચ્છાથી અદ્વૈતાચાર્ય પાસેથી વિદાય લઈને વિદ્યાનગર તરફ ચાલી નીકળ્યા. ત્યાં જઈને પ્રભુ સાર્વભૌમ ભદ્રાચાર્યના બાઈ વિદ્યાવાચસ્પતિને ઘેર ઉતર્યા. તેમનાં દર્શન માટે લોકોની અપાર ભીડ થવા લાગી. જે કોઈ સાંભળતું તે હોડીથી, ઘડાઓથી તથા હાથો વડે તરીને ગંગાજી પાર કરીને વિદ્યાનગર પ્રભુનાં દર્શન માટે ચાલી નીકળતું. તે સમયે બન્ને ઘાટો ઉપર માણુઓનાં માથાંજ માથાં દેખાતાં હતાં. પ્રભુના ત્યાં પહોંચવાથી એક પ્રકારનો મોહજ ભગઈ ગયો હતો. ગંગાજીનાં જંગલો સદુષ્ટોના અવરજવરથી સુંદર ગજમાર્ગવાળાં બની ગયાં હતાં હોય. તે સમયે જગજગદાર પિત્રારીને મહાવ ટે. ટે. હૃદ કરી સુંદર હતો. અને પ્રભુનાં દર્શન માટે પાત્ર-ની આકર્ષણ દર્શન થઈ હતો.

સહુનેજ આ દર્શન માટે કે નહીં કે હાજરી કે હાજરી આરંભે
 જેવો તે સમયે જગજગદાર પિત્રારીને મહાવ ટે. ટે. હૃદ કરી
 સદુષ્ટોના અવરજવરથી સુંદર ગજમાર્ગવાળાં બની ગયાં હતાં હોય.
 તે સમયે જગજગદાર પિત્રારીને મહાવ ટે. ટે. હૃદ કરી સુંદર હતો.
 અને પ્રભુનાં દર્શન માટે પાત્ર-ની આકર્ષણ દર્શન થઈ હતો.

લાગ્યા. તેમને જાગૃતાની આડીઅવળી વાતો સંભળાવવા
લાગ્યા. અતે વ્યાજે તેમને ખબર પડી કે, પ્રભુ તો ત્યાંથી
જાનામાના આવ્યા હતા. તેઓ જ્યાં પ્રભુના વિરુદ્ધમાં ગોઠેથી
કેટલાંક રહ્યા હતા. એટલામાંજ એક શ્રાવણે આવીને
રુદન કરવા લાગ્યા. એટલામાંજ એક પ્રાણી ગયા છે.
ખબર આપ્યા કે, તેઓ તો કુતિયા પહોંચી ગયા છે.
એટલે વાચરપતિએ અપાર ભીંટની આગળ યજ્ઞને કુતિયા
તરફ જાણી નીકળ્યા. કુતિયા પહોંચીને લોકોએ પ્રભુનાં
દર્શન માટે પોતાની વ્યગ્રતા દર્શાવી, એટલે તેમણે અગા-
થીમાં જઈને પોતાનાં દર્શનોથી પોતાને ધન્ય માનતા પોત-
પણ લોકો પ્રભુનાં દર્શનોથી પોતાને ધન્ય માનતા પોત-
પોતાને સ્થાને પાછા ફર્યા; પરંતુ જેટલા લોકો જતા
હતા, તેટલાજ ખીલ પજુ આવી પહોંચતા હતા; એટલે
સાંજ સુધી આજ દરજ્યા આજ રહ્યાં.

પ્રભુના આવા લોકવ્યાપી પ્રભાવને જોઈને પહેલાં
જેમણે એમનો દેવ કયો હતા, તેઓ જ્યાં પોતાનાં પૂર્વ-
કૃત્યો ઉપર પસ્તાપ દર્શાવતા પ્રભુને શરણે આવ્યા અને
પોતપોતાના અપરાધો માટે તેમની પાસે ક્ષમા માગણી
વેદોધીઓનાં હૃદય તેમના સંન્યાસને જોતાંજ માગણી
વાં કોમળ થઈ ગયાં હતાં. ત્યાગ જોઈ પ્રેમનું ભૂપણ
ત્યાગ વિના પ્રેમ ઉપજતોજ નથી. સંગ્રહી અને પરિ-
ભોના જીવનમાં પ્રેમ શી રીતે ઉત્પન્ન થઈ શકે? પ્રભુના
પ્રેમના પ્રભાવથી જો પાપકર્મવાળા નિંદકોનાં હૃદયોમાં
પણ પ્રેમની લહેરો ઢિલોરા મારવા લાગી. સૌથી પહેલાં
તો વિદ્યાનગરના પરમ ભાગવત પંડિત દેવાનંદજી પ્રભુને
શરણે આવ્યા અને તેમણે માત્ર પોતાના અપરાધ માફ
કરવાની યાચના ના કરી, પરંતુ તેમની પાસેથી વચ
લઈ લીધું કે, અહીં આવીને જે કોઈ પણ આપની પ
પોતાના પૂર્વકૃત અપરાધોની ક્ષમા માગે તેમને
કૃપાપૂર્વક ક્ષમા આપજો. મહાપ્રભુના વિશાળ
કોઈના પૂર્વકૃત અપરાધોનું સ્મરણ નહોતું;

अमुकं विष्णुविग्रहं चानानी पादुकाया आसीत्

વિપુલપ્રિયાજીને અંગે કહી કહાલો છું જાણે
 આ જીવનની આખી જાણ તમારો હાથે
 આજીવન સુધી તમારું હૃદય મારું હૃદય
 આજીવન સુધી તમારું હૃદય મારું હૃદય

વિપુલપ્રિયાજીને કહ્યું: "વિપુલપ્રિયાજી! હું
 તારા માથાને કાઢીને લઈ જાઉં છું. તારા માથાને
 કાઢીને લઈ જાઉં છું. તારા માથાને કાઢીને
 લઈ જાઉં છું. તારા માથાને કાઢીને લઈ જાઉં છું.
 તારા માથાને કાઢીને લઈ જાઉં છું. તારા માથાને
 કાઢીને લઈ જાઉં છું. તારા માથાને કાઢીને
 લઈ જાઉં છું. તારા માથાને કાઢીને લઈ જાઉં છું."

આ દુઃખવિદાયક વચનો સાંભળીને ત્યાં ઉભેલાં ત્યાં
 ત્રીપુલપ્રિયાનાં દુઃખ કાલ્યા ત્યાં. ત્યાંનાં નેત્રોમાંથી જન્મ-
 કાંકો વહેવા લાગી. વિપુલપ્રિયાજીને કહ્યું: "મમો!
 મમમુ" છે કે, આપ જન્મનો ઉદાર કરો છો, તો પણ
 ત્યાંની વિપુલપ્રિયાને જન્મની બલાર મામાટે કાલો મૂક-
 વામાં આવી છે? એના ઉદારની વાતો કેમ આપતો નથી?"

મમમુએ કહ્યું: "નારી રીઠી અભિલાષા છે!" રૂકાં
 ખાતાં ખાતાં અચકાઈ અચકાઈને વિપુલપ્રિયાજીએ કહ્યું:
 "મને જીવન માગવા માટે કંઈક આધાર મળવો જોઈએ.
 આપનાં ચરણોમાં આ કંઝાળ જિજ્ઞાસુ જોનીજ જીખ
 માગી રહી છે."

થોડી વાર વિચાર કરીને મમમુએ પોતાના ચરણોની
 બંને પાવડીઓ ઉતારનાં કહ્યું: "રેવિ! જા
 પાવે તને આપવા માટે જીવનું છેજી શું
 માફકાજોને આધાર તારું જીવન બધી
 જ. "

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

વિદ્યાવિજયે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે સુખે

આટલું સાંભળતાંજ વિષ્ણુપ્રિયાએ ધૂળવાણું થયેલું પોતાનું મસ્તક ઉંચું કર્યું અને ધૂળતી આંગળીઓ વડે એ બન્ને પાહુકાઓને મસ્તકે ચઢાવીને તેઓ રુદન કરવા લાગ્યાં. તે સમયે જનસમૂહમાં હાહાકાર મચી ગયો, સૌ કોઈ મોટેથી રુદન કરવા લાગ્યાં. પ્રભુ તેજ સમયે માતાને પ્રણામ કરીને પાછા ફર્યા. માતા પોતાના વહાલા પુત્રને જતો ભેદ મૂઝિયાંત થઈને પૃથ્વી પર પડી ગયાં અને પ્રભુ પાછળની ણાબુએ ભેયા સિવાયજ જલદીથી ભીડને હઠાવતા આગળ ચાલવા લાગ્યા. ઘણા ભક્તો જલદીથી આગળ જઈને લોકોને હઠાવવા લાગ્યા. આ પ્રકારે થોડી વાર જ નવદ્વીપમાં રોકાઈને પ્રભુ નાવ વડે પેલે પાર પહોંચી ગયા, અને વૃંદાવન જવાની ઇચ્છાથી ગંગાજીને કિનારે કિનારેજ આગળની ણાબુએ ચાલવા લાગ્યા. સેંકડો મનુષ્યો ઘરખારની ડંઈ પણ પરવા નહિ કરતાં તેજ સમયે પ્રભુની સાથે સાથેજ વૃંદાવન જવાની ઇચ્છાથી તેમની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા. આ પ્રકારે તુમુલ હરિધ્વનિ ઠરના સાગરના જેવી તે અપાર ભીડ પ્રભુના માર્ગનું અનુસરણ કરવા લાગી.

સંબંધ કરવો એ હવણ છે, અને ગૃહસ્થને યોગ્યતા સંબંધ કરવું એ જૂઠાણ છે. તેથી હવે તમે મારી સાથે રહી શકશો નહિ. અરીજ ક્યાંક જોરડી બાંધીને રહી જાઓ અને તમ કરીને અનાચક્રાભાવે બનવત્પ્રીત્યર્થે કાપ કરો. ”

આ વાત સાંભળતાં જ ગોવિંદ જોરડી ફેંદન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ તેમની ખીંટ ઉપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં કહ્યું: “ મેં તો અમરચુંજ કહી દીધું; તમે પોતે તો મહા-ભાગવત છો, તમે કેવળ મારા સ્નેહને વશ થઈને જ આવું આચરતુ ક્યું છે. કશી હરકત નથી, તમે અહીં જ રહીને ગોખીનાથજીની સેવા-પૂજા કરો. ભગવાનની સેવાને માટે લગ્ન કરવામાં આવે તો તેમાં તુકસાન જ શું છે ? ” ગોવિંદ યોગ્ય પ્રભુની આજ્ઞા શિરોધાર્ય માનીને ગંગાકિનારે પડી વિવાહ બાંધીને રહેવા લાગ્યા. પ્રભુની આજ્ઞાનુસાર તેમણે પત્ની પર-પણ કર્યો. એક પુત્રને મૂકીને તેમની પતિવ્રતા પત્ની પર-લોકગામી થઈ ગયાં. થોડા સમય પછી પુત્ર પણ માતાના અનુસરણ કર્યું. પુત્રચોક્ષી કુંઠી થઈને ભગવાનની સેવા-પૂજા છોડીને તેઓ પ્રાણત્યાગ કરવા માટે તત્પર થઈ ગયા. તેમણે ન તો ભગવાનને લોગ ધરાવ્યો કે ન તો પોતે કંઈ ખાધું. ત્યારે એક દિવસ સ્વપ્નમાં ભગવાને કહ્યું: “ તમે અમારી સેવા નકામી જ સ્વીકારી. એક પિતા ધણા પુત્રો સાથે વહાલ કરે છે, અને તેમનું સમાનભાવે લાલનપાલન પણ કરે છે; પરંતુ હું તો એકનો એક જ પુત્ર છું. હું મારા બીજા બાઈને જોઈ શકતો નથી. હું એક બેટાવાળા બાપનો જ પુત્ર થઈને રહી શકું છું. મારો બાપ મારા કોઈ બીજા બાઈની ઈચ્છા કરે એ મને પસંદ નથી. તેથી મારી સાથે તમારો બીજો પુત્ર કેમ કરીને રહી શકે ? એક પુત્ર તો મરી જ ગયો, હવે મને પણ મારવા ઈચ્છતા હો તો તમારી મરણ મ તો તમારા પિંડદાન અને શ્રાદ્ધાદિ કરમ કરીને મારવા ઈચ્છતા છું, પછી બીજા પુત્રનું શું મા-ગોવિંદજીને સંતોષ થયો અને તેઓ

ની પદ-ધૂલિથી પાવન ણનાવતા ણનાવતા તથા ગ્રામ-વાસીઓને ભગવન્નામામૃત પાતા પાતા પોતાના વહાલા-ના દર્શનની ઇચ્છાથી તેઓ પ્રેમમાં ઉન્મત થઈને આગળ વધતા જતા હતા.

એક દિવસ ભિક્ષા કર્યા પછી મુખશુદ્ધિને માટે પ્રભુએ ગોવિંદ ઘોષ તરફ હાથ લાંબાવ્યો. ઘોષ મહાશય જાણતા હતા કે, પ્રભુ ભિક્ષા પછી મુખશુદ્ધિ માટે કંઈક અવશ્ય ખાય છે; તેથી તેઓ ગામમાંથી એક હરડે માગી લાવ્યા હતા. તેમણે હરડેનો એક ટુકડો પ્રભુના હાથ ઉપર મૂક્યો ને તેઓ તે ખાઈ ગયા.

બીજે દિવસે ફરી પ્રભુએ ભિક્ષા પછી હાથ લાંબાવ્યો. ઘોષ મહાશયે બીજા દિવસની વધેલી અધીં હરડે પોતાના વસ્ત્રના છેડામાં બાંધી રાખી હતી. પ્રભુએ હાથ લાંબાવતાં જ તેમણે જલદીથી તે વસ્ત્રમાંથી જોડીને તેમના હાથ ઉપર મૂકી દીધી. હરડેના ટુકડાને જોઈને પ્રભુ હાથને જોમનો તેમ રાખી રહ્યા. તેમણે તે ઘોંઘાં નાખી નહિ. ઘાટી વાર વિચાર કરીને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે “ગોવિંદ ! આ હરડે તમે ક્યાંથી આણી ?”

ઘણીજ નમ્રતાપૂર્વક ઘોષ મહાશયે કહ્યું: “પ્રભો ! મહં કાલની બાકી સંકેતી હરડે મેં બાંધી રાખી હતી, તેજ આ હરડે છે.”

પ્રભુએ કંઈક સંતોષાચારી કર્યું: “તમે મહં કાલની આગળે મારે આ હરડે બાંધી રાખી હતી ?”

પ્રભુની સંતોષ વચ્ચે કેલકને કે. સિંદ કરી મય, તેમણે કંઈક કહ્યું, પણ તે કંઈક નહિ. તેમણે કહ્યું કે, મહં કાલની બાકી સંકેતી હરડે મેં બાંધી રાખી હતી, તેજ આ હરડે છે. પ્રભુએ કંઈક સંતોષાચારી કર્યું: “તમે મહં કાલની આગળે મારે આ હરડે બાંધી રાખી હતી ?”

કામ કરતોજ હતો. તેણે કહ્યું:—“ સરકાર ! બધની કોઈ વાત નથી. પુરીના દશ-વીમ વૈખાનુવ સાધુઓ છે, તીર્થયાત્રા કરવા વૃંદાવન જાય છે. કાલે ચાલ્યાજ જશે, તેઓ બધા નિઃશસ્ત્ર છે અને તેમને રાજનીતિ સાથે કોઈ પ્રયોજન નથી. તેઓ બધાજ ધરનારત્યાગી વૈરાગી છે.” બાદશાહ તે સમયે તો હાં-હાં કરીને ઘેર ચાલ્યો ગયો, પરંતુ હિન્દુ મંત્રીની વાતોથી તેને વધારે સંતોષ થયો નહિ. તેથી તેણે પોતાના ‘ હગિર ખાસ ’ અને ‘ શાકિર મલિક ’ નામના બંને વિશ્વાસુ મંત્રીઓને બોલાવીને ફરીથી આ સંબંધમાં પૂછપરછ કરી. આ તરફ બાદશાહથી છૂટા પડતાંજ કેશવસિંહ મંત્રીએ ધાનામાના એક વિશ્વાસુ પ્રાણીય શેવકદ્વારા પ્રભુને સમાચાર મોકલ્યા કે આપે અહીંથી જલદી ચાલ્યા જવું યોગ્ય છે. મુસલમાન બાદશાહની બુદ્ધિનો વિશ્વાસ નહિ. કોણ જાણે ક્યારે શુંયે વિચાર કરે.

હગિર ખાસ અને શાકિર મલિક આમ તો જન્મના હિંદુ હતા, પરંતુ બાદશાહના વિશેષ કૃપાપાત્ર હોવાથી તેઓ પોતાના હિન્દુપણને ભૂલી ગયા હતા. બાદશાહ પશુ તેમના ઉપર હિન્દુ અધિકારીઓની જેઠે અવિશ્વાસ રાખતો નહોતો. બાદશાહના પૂછવાથી હગિર ખાસે પ્રભુની પ્રશંસા કરતાં કરતાં કહ્યું: “ એ નવદ્વીપના ગૌરાંગ મહાપ્રભુ છે, તેમણે હવે સંન્યાસ લઈ લીધો છે. તેમને રાજનીતિ સાથે કોઈ પણ સંબંધ નથી. તેઓ તો ધર્મની સંસ્થાપનામાટે પ્રગટ થયેલા છે. તેમને આપ સાક્ષાત્ નારાયણજ માનો. એમના આશીર્વાદથી આપનું કલ્યાણ થઈ જશે. તેઓ કૃપા કરવામાં કોઈ પ્રકારનો ભેદભાવ રાખતા નથી.” બાદશાહને તેમની વાતોથી સંતોષ થયો અને તે મહાપ્રભુની ઘણી ઘણી પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. આ મંત્રીશાહને સમજાવી-પટાવીને એ લોકો પોતાને પોતાને સ્થાને આવ્યા પછી એ બંને કે, કોણ જાણે બાદશાહ ફરીથી કંઈક જઈને પ્રભુને સમજાવી દેવું બેઠાં

ગયા.
થઈ
તેથી
કાંઈના

ભગવાનની સેવા-પૂજા કરવા લાગ્યા. ગોવિંદ ઘોષના મૃત્યુ પછી ભગવાને પુત્રરૂપે સ્વયં તેમનાં બધાં શ્રાદ્ધાદિ કર્મો કરાવીને પોતાની ભક્તવત્સલતાને સાર્થક કરી. ધન્ય છે એવા ગોપીનાથને અને ધન્ય છે એ મહાભાગ ગોવિંદ ઘોષને કે જેમની ભક્તિને લીધે એ જગતપિતાએ પુત્રરૂપે તેમનાં શ્રાદ્ધાદિ કર્મ કર્યાં.

મહાપ્રભુ ચાલતાં ચાલતાં રામકેલિ નામના નગર પાસે પહોંચ્યા. નગરમાં દાબલ થતાંજ ભક્તોએ હરિધ્વનિથી આકાશમંડળને ગળવી મૂક્યું. દિશા-ઉપદિશાઓમાં ભગવાનનાં સુમધુર નામોનો પ્રતિધ્વનિ સાંભળાવા લાગ્યો. ભક્તોનાં હૃદયમાંથી આનંદના પ્રવાહો વહી વહીને પોતાના વેગથી લોકોને તરબોળ કરવા લાગ્યા. હન્ટરો નરનારીઓનાં ઝુંડનાં ઝુંડ પ્રભુનાં દર્શનને માટે આવવા લાગ્યાં અને બધા એકબીજાના હાથ પકડી પકડીને નૃત્ય કરવા લાગ્યા. રામકેલિ ગામ ગોડ દેશની રાજધાનીની પાસેજ હતું. તેને ગોડ દેશના એ મંત્રી ભાઇઓએ પોતાને રહેવા માટે વસાવ્યું હતું. બાદશાહે પણ ભક્તોનો ગગનભેદી તુચ્છ ધ્વનિ સાંભળ્યો. સાંભળતાંજ તે પોતાના મહેલની અગાશીમાં જઈને પાતે તેના તરફ જવા લાગ્યો.

પ.પીને હૃદયમાં પાતાના પાપનો ભય રહ્યા કરે છે, તેના હૃદયમાં શાંતિ રહેતી નથી. ગોડ દેશના તે વખતના બાદશાહ હૃદયમાં કોઈ સંજ્ઞા સુખાનુદિસાયને છવા-ગળાથી સમવસ્તુત કરીને પોતેજ સજ્જ બની બેઠો હતો. તેથી તે દિનદુરો સુધી તે સંજ્ઞા સુખાનુદિસાયને રહેતો હતો. ભક્તોના ગગનભેદી હરિધ્વનિ સંભળીને તેના હૃદય ઉપર ચર્ચ થવા, તે સિદ્ધ થવા, હૃદયમાં કોઈ સંજ્ઞા સુખાનુદિસાયને છવા-ગળાથી સમવસ્તુત કરીને પોતેજ સજ્જ બની બેઠો હતો. તેથી તે દિનદુરો સુધી તે સંજ્ઞા સુખાનુદિસાયને રહેતો હતો. ભક્તોના ગગનભેદી હરિધ્વનિ સંભળીને તેના હૃદય ઉપર ચર્ચ થવા, તે સિદ્ધ થવા, હૃદયમાં કોઈ સંજ્ઞા સુખાનુદિસાયને છવા-ગળાથી સમવસ્તુત કરીને પોતેજ સજ્જ બની બેઠો હતો. તેથી તે દિનદુરો સુધી તે સંજ્ઞા સુખાનુદિસાયને રહેતો હતો.

શ્રી રૂપ અને સનાતન

મહાદેવો મનિવંશી પ્રેમવંશુવમાદની ।
મનિનાંધન નો વન્દે શ્રીગણેશનાતની ॥

(પ્ર. ૧. ૭.)

અર્થાત મહાદેવવાન, અસ્તિના વિષયમાં પદમ દુઃ-
સીર અને પ્રેમદૂષી અમૃતના પાત્ર દર્શિમાન રૂપ અને સના-
તનને હું પ્રણામ કરે ॥

જે મનુષ્યના હૃદયમાં પદ્માસ્તપ છે, તે ગમે તેવી
દશાએ બંધને પહોંચી ગયો હોય તોપણ તે ત્યાંથી પરમ
ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે; પરંતુ જેને પોતાનાં ખરાબ કર્મો
પરત્યે દુઃખ થતું નથી, જે પોતાની પતિત દશાને અનુ-
ભવ કરતો નથી અને જેને સમય નકામો ચાલ્યો જવાનો
પશ્ચાત્તાપ નથી, તે ગમે તેટલો પણ મોટો વિદ્વાન હોય,
ગમે તેવો જ્ઞાની હોય, ગમે તેવો વિવેકી હોય, તે ઉન્નતિના
સુંદર શિખર ઉપર દટી પણ પહોંચી શકતો નથી. જ્યાં
પૂર્વકૃત કર્મો ઉપર ચાચ્યા હૃદયથી પશ્ચાત્તાપ થયો, જ્યાં
અર્થસ્વ ત્યાગીને વહાલાનાં ચરણોમાં જવાની ઇચ્છા થઈ
કે સમજી લ્યો કે તેની ઉન્નતિના શ્રીગણેશ બેસી ગયા. તે
વરતજ પર્વતશિખર ઉપર બેઠેલા પોતાના વહાલાનાં
ચરણકમળો ચૂમવા સમર્થ થઈ શકશે. રૂપ અને સનાતન
એ બંને બાઈઓનું પ્રાથમિક જીવન વિષયી પુરુષોના જેલું
હોવા છતાં પણ અંતમાં તો તેઓ પશ્ચાત્તાપના પ્રભાવથી
પ્રભુનાં ચરણકમળો સુધી પહોંચી શક્યા અને તેમની બક્ષિત-
ના પ્રભાવથી તેઓ જગન્માન્ય મહાપુરુષ થઈ ગયા.

રૂપ-સનાતનના પૂર્વજ દનીટક દેશના રહેવાસી હતા.
તેમના પ્રપિતામહ પદ્મનાભ કોઈ ખાસ કારણથી કર્ણાટક

સમયમાં આ પ્રકારે ટોળાખંધ વૃંદાવન જવું ઉચિત નથી.

તેઓ પ્રભુના ગુણો ઉપર પહેલેથીજ મોહિત થઈ ચૂક્યા હતા. પ્રભુનાં દર્શનોની તેમને ઘણા સમયથી ઉત્કટ ઇચ્છા હતી. આજ સ્વાભાવિકજ એવો સુંદર સુયોગ મળવાથી તેઓ પરમ પ્રસન્ન થયા અને પ્રભુનાં દર્શનની ઇચ્છાથી રાત પડવાની રાહ જોવા લાગ્યા. વાચક જાણતાજ હશે કે, ઘણાજ એકાંતપ્રેમી સાથે રાત્રે એકાંતમાંજ વાતો કરવામાં આવે છે. એ જાત્રે ભાઈઓ પ્રભુના ઘણાજ એકાંતપ્રેમી ભક્ત, સેવક, શિષ્ય અને સુહૃદ હતા. એ જાત્રે ભાઈઓ વૈષ્ણવસમાજમાં 'રૂપ' અને 'સનાતન'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે; તેથી પ્રભુનાં દર્શન પહેલાં તેમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કરાવી લેવો આવશ્યક જણાય છે. તેથી આગલા પ્રકરણમાં વાચક એ જાત્રે પરમ ભાગવત વૈષ્ણવ ભાઈઓનો પરિચય પ્રાપ્ત કરી શકશે.

શ્રી રૂપ અને સનાતન

મહાધીરૌ મક્તિવીરૌ પ્રેમપીયૂપમાજનો ।

મક્તિમાયેન તૌ વન્દે શ્રીમદ્રૂપસનાતનો ॥

(પ્ર. ૬. ધ.)

અર્થાત્ મહાધૈર્યવાન, ભક્તિના વિષયમાં પરમ શૂર-
વીર અને પ્રેમરૂપી અમૃતના પાત્ર શ્રીમાન રૂપ અને સના-
તનને હું પ્રણામ કરું છું.

જે મનુષ્યના હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપ છે, તે ગમે તેવી
દશાએ ભલેને પહોંચી ગયો હોય તોપણ તે ત્યાંથી પરમ
ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે; પરંતુ જેને પોતાનાં ખરાબ કર્મો
પરત્યે દુઃખ થતું નથી, જે પોતાની પતિત દશાનો અનુ-
ભવ કરતો નથી અને જેને સમય નકામો ચાલ્યો જવાનો
પશ્ચાત્તાપ નથી, તે ગમે તેટલો પણ મોટો વિદ્વાન હોય,
ગમે તેવો જ્ઞાની હોય, ગમે તેવો વિવેકી હોય, તે ઉન્નતિના
સુંદર શિખર ઉપર દટી પણ પહોંચી શકતો નથી. જ્યાં
પૂર્વકૃત કર્મો ઉપર સાચા હૃદયથી પશ્ચાત્તાપ થયો, જ્યાં
સર્વસ્વ ત્યાગીને વહાલાનાં ચરણોમાં જવાની ઇચ્છા થઈ
કે સમજી લ્યો કે તેની ઉન્નતિના શ્રીગણેશ બેસી ગયા. તે
તરતજ પર્વતશિખર ઉપર બેઠેલા પોતાના વહાલાનાં
ચરણકમળો ચૂમવા સમર્થ થઈ શકશે. રૂપ અને સનાતન
એ ગત્રે ભાઈઓનું પ્રાયશ્ચિક્ષણ લવન વિષયી પુરુષોના જેવું
હોવા છતાં પણ અંતમાં તો તેઓ પશ્ચાત્તાપના પ્રભાવથી
પ્રભુનાં ચરણકમળો સુધી પહોંચી શક્યા અને તેમની ભક્તિ-
ના પ્રભાવથી તેઓ જગન્માન્ય મહાપુરુષ થઈ ગયા.

રૂપ-સનાતનના પૂર્વજ કનોટક દેશના રહેવાસી હતા.
તેમના પ્રપિતામહ પદ્મનાભ દોષ્ટ ખાસ દારણથી કણોટક

સમયમાં આ પ્રકારે ટોળાળંઘ વૃંદાવન જવું ઉચિત નથી.

તેઓ પ્રભુના ગુણો ઉપર પહેલેથીજ મોહિત થઈ ચૂક્યા હતા. પ્રભુનાં દર્શનોની તેમને ઘણા સમયથી ઉત્કટ ઇચ્છા હતી. આજ સ્વાભાવિકજ એવો સુંદર સુયોગ મળવાથી તેઓ પરમ પ્રસન્ન થયા અને પ્રભુનાં દર્શનની ઇચ્છાથી રાત પડવાની રાહ જોવા લાગ્યા. વાચક જાણતાજ હશે કે, ઘણાજ એકાંતપ્રેમી સાથે રાત્રે એકાંતમાંજ વાતો કરવામાં આવે છે. એ જાત્રે ભાઈઓ પ્રભુના ઘણાજ એકાંતપ્રેમી ભક્ત, સેવક, શિષ્ય અને સુહૃદ હતા. એ જાત્રે ભાઈઓ વૈષ્ણવસમાજમાં 'રૂપ' અને 'સનાતન'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે; તેથી પ્રભુનાં દર્શન પહેલાં તેમનો સંક્ષિપ્ત પરિચય કરાવી લેવો આવશ્યક જણાય છે. તેથી આગલા પ્રકરણમાં વાચક એ જાત્રે પરમ ભાગવત વૈષ્ણવ ભાઈઓનો પરિચય પ્રાપ્ત કરી શકશે.

દેવકાણ્થી હતાજ, તેથી દેવકાણ્ દિવસેમાં સંસ્કૃત,
 સ્ત્રી અને કારકીના આરા પદિન થઈ ગયા. તે દિવસેમાં
 વાધર વસુ (ગુણમાજી) ઝોડના બાદશાહ હુમેનકાદના
 રમંત્રી હતા. તેઓ ગુણમાલી તથા કવિ-હૃદયના હતા.
 તે 'શ્રીકૃષ્ણવિજય' નામનું એક જગદાપી કાવ્ય રચ્યું
 તેનું 'નંદનંદન કૃષ્ણ મોર પ્રાણનાથ' એ પદ મહા-
 ને અત્યંત પસંદ હતું. તેમની માથે આ લોકોને
 વચ થઈ ગયો. તેઓ તેમની કૃયાત્ર જુદી અને તત-
 ત્વી જુદી પાજાજ અંતુષ થયા અને તેમને રાજદર-
 માં નોકરી અપાવી. તેઓ પોતાની જુદીની લીલાતા
 કાર્યકૃષ્ણજાને લીધે તરતજ બાદશાહના પરમ કૃપા-
 ણની ગયા હતા અને બાદશાહે પ્રચલ થઈને તેમને
 આ રાજમંત્રી ણનાવ્યા હતા. પદવૃદ્ધિની સાથે તેમની
 વૃદ્ધિ પણ થવા લાગી, સાચેજ હિન્દુ ધર્મની કદરતા
 ઓછી થવા લાગી. તેમણે મુસલમાનો સાથે કોઈ
 રનો બાધ રાખ્યો નહોતો. બ્રાહ્મણ હોવા છતાં પણ
 ખાનપાન તથા પહેરવેશ વગેરે મુસલમાન અમીરો
 જે હતાં; એટલે મુધી કે બાદશાહે તેમનાં નામ પણ
 કમાને જેવાંજ પાટી દીધાં હતાં. બાદશાહ સનાતનને
 મર ખાસ' અને રૂપને 'શાકિર મહિક'ના નામથી બોલા-
 હતા. રાજ્યદરખારમાં તેઓ એજ નામે પ્રસિદ્ધ હતા.
 તે જાનાં નામોને કોઈ બહુતું પણ નહોતું. તેમણે
 અને રહેવા માટે ઝોડની પાસેજ રામકેલી નામનું એક
 નગર વસાવ્યું હતું અને તેમાં પોતાનો સુંદર મહેલ
 બીને ખૂબ ઠાઠમાઠથી રહેતા હતા. તેમનાં આચરણ
 તેવાં હોય, પણ તેઓ સંસ્કૃતના વિદ્વાન પંડિતો
 સાધુ વૈષ્ણવોનું સદા સન્માન કરતા હતા. રામકેલીથી
 દૂર તેમણે 'ક-હાઈ નાટશાળા' નામથી એક મૂર્તિ-
 હાલય ણનાવરાવ્યું હતું. તેમાં શ્રીકૃષ્ણની લીલાસંબંધી
 પ્રકારની ઘણી મૂર્તિઓ હતી. તેમાંથી કેટલીક તો
 પણ ત્યાં છે.

નિરંતર સાધુ-સમાગમ તથા શાસ્ત્રચિંતનથી આ લોકોને પોતાના અપાર વૈભવ ઉપર વૈરાગ્ય થવા લાગ્યો, તેમનું મન કોઈને આત્મસમર્પણ કરવાને માટે ઘણું બ્યાકુળ થવા લાગ્યું. હવે તેમની પ્રવૃત્તિ ધીરે ધીરે ધર્મ તરફ થવા લાગી. તેજ સમયે આ લોકોએ મહાપ્રભુની પ્રશંસા સાંભળી. તે સમયે મહાપ્રભુનું ભગવન્નામ-સંકીર્તન એ એક નવીનજ વસ્તુ હતી. હજુ સુધી લોકોની એવી ધારણા હતી કે, જે સમાજનાં બંધનોનો પરિત્યાગ કરવાને લીધે એક વાર સમાજથી પતિત થઈ ગયો, તે સહાને માટેજ પતિત થઈ ગયો. પાછળથી તેમના ઉદ્ધારનો કોઈ ઉપાય નથી. મહાપ્રભુએ આ માન્યતાનું જોરથી ખંડન કર્યું. તેઓ આ વાત પર ભાર દેવા લાગ્યા કે:—

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥

(ગીતા. ૮-૩૦)

જામે તેવો મોટો પાપી ભલેને લોચ પણ જે તે અનન્યભાવે ભગવાનનું ભજન કરે, તો તેને પરમ સાધુ માનવા યોગ્ય છે; કેમકે હવે તેણે ઉત્તમ નિશ્ચય કરી લીધો છે. ભગવાનમાં જેનું મન લાગી ગયું છે, તે પછી પાપી સુધી કેમ શકે? એક વાર નિકટ આવીને પ્રભુને શરણે જવાથીજ સમસ્ત પાપો યાજીને ભસ્મ થઈ જાય છે. ભગવદ્દાસના પ્રભાવથી ઘેર પાપીમાં પાપી પદ્મ પ્રભુનાં ચરણકરમણે સુધી પહોંચી શકે છે. પ્રભુના આવા ઉદ્ધાર અને સર્વોત્કર્ષકારી ભાવે સાંભળીને આ લોકોને પણ ચિત્તના પુરસ્કૃતિનું કેવું પથેલાયું થવા લાગ્યું. આને જોઈશ્ચરણે તેમને તેમણે એક વચ અર્થે ક્રિયાનું માર્ગ નોંધ્યો. તેમાં તેમણે જે સમયે સિદ્ધિ સ્વરૂપને પ્રભુને કહીને ચિત્તના ઉદ્ધારને ક્રિયાનું માર્ગ નોંધ્યો. પ્રભુને તેમના આવા ઉદ્ધારને માર્ગ નોંધીને તેમણે કહ્યું કે—

પરવ્યસનિની નારી વ્યગ્રાપિ ગૃહકર્મણુ ।

તમેત્રાસ્વાદયત્યન્તર્નવસદ્ગરસાયનમ્ ॥

અર્થાત્ પર-પુરુષ સાથે સંબંધ રાખનારી વ્યભિ-
ચારિણી શ્રી બહારથી ઘરનાં કાર્યોમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાં
પણ અંદર ને અંદર તે નવા બાર-સંગમરૂપી રસાયણનું જ
આસ્વાદન કર્યો કરે છે." એજ પ્રકારે બહારથી તો તમે
રાજકાર્યો ભલે કરતા રહો, પરંતુ હૃદયથી હમેશાં એજ
હૃદયરમણ સાથે કીડાવિહાર કરતા રહો.

પ્રભુનો આવો અનુપમ ઉપદેશ પામીને એ લોકોની
પ્રભુદર્શનની લાલસા વળી વધારે વધવા લાગી. જ્યારે
તેમણે સાંભળ્યું કે, પ્રભુ તો સંન્યાસ લઈને પુરી ચાલ્યા
ગયા છે, ત્યારે તો તેઓ વળી વિશેષ આકુળ-વ્યાકુળ
થયા. હુસેનશાહ તેમને ઘણા વધારે માનતો હતો અને
તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખતો હતો. તે દિવસોમાં કેટલાંયે
રાજ્યો સાથે યુદ્ધ ચાલતાં હતાં, એવી સ્થિતિમાં તેઓ
પુરી જઈ શકે તેમ નહોતું. જ્યારે વૃંદાવન જવાની
ધૃવછાથી પ્રભુ પોતેજ રામકેલિમાં પધાર્યા ત્યારે તો તેમના
આનંદની હદજ રહી નહિ. તેઓ મનોમન પ્રભુની ભક્ત-
વત્સલતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. બધા લોકો સમક્ષ એ
લોકો પ્રભુને સ્પષ્ટ તો મળી શકતા નહોતા, તેથી એકાંત-
માં પ્રભુનાં દર્શનોની વાત વિચારવા લાગ્યા.

જ્યારે બધા લોકો સૂઈ ગયા અને સમસ્ત નગરમાં
શાંતિ છવાઈ ગઈ, ત્યારે અધીર રાતે તેઓ પોતાના વહા-
ણાનો સંગ-સુખની ધૃવછાથી સાધારણ વેશમાં ચાલ્યા.
તે સમયે ઘણાજ દીન થઈને દાંતોમાં તણખલું લઈને
તેઓ પ્રભુના નિવાસસ્થાન પાસે પહોંચ્યા. તે સમયે બધા
મક્તો રસ્તાના પરિશ્રમથી થાકીને ગાઢ નિદ્રામાં પડીને
ઊંઘતા હતા. તેમણે સૌથી પહેલાં નિત્યાનંદજી તથા હરિ-
સજીને જગાડ્યા અને પોતાનો પરિચય આપ્યો. એ
મત્તે ભાઈઓનો પરિચય પામીને નિત્યાનંદજી પરમ પ્રસન્ન
તે તેમણે ધીરેથી જઈને પ્રભુને જગાડ્યા અને

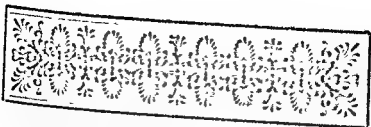
પરવ્યસનિની નારી વ્યગ્રાપિ ગૃહકર્મસુ ।

તમેવાસ્વાદયત્યન્તર્નવસદ્ગરસાયનમ્ ॥

અર્થાત્ પર-પુરુષ સાથે સંબંધ રાખનારી વ્યભિ-
ચારિણી સ્ત્રી જહારથી ઘરનાં કાર્યોમાં વ્યસ્ત રહેવા છતાં
પણ અંદર ને અંદર તે નવા જન્મ-સંગમરૂપી રસાયણનું જ
આસ્વાદન કર્યા કરે છે." એ જ પ્રકારે જહારથી તો તમે
રાજકાર્યો ભલે કરતા રહો, પરંતુ હૃદયથી હમેશાં એ જ
હૃદયરમણ સાથે કીડાવિહાર કરતા રહો.

પ્રભુનો આવો અનુપમ ઉપદેશ પામીને એ લોકોની
પ્રભુદર્શનની લાલસા વળી વધારે વધવા લાગી. જ્યારે
તેમણે સાંભળ્યું કે, પ્રભુ તો સંન્યાસ લઈને પુરી આલ્યા
ગયા છે, ત્યારે તો તેઓ વળી વિશેષ આકુળ-વ્યાકુળ
થયા. હુસેનશાહ તેમને ઘણા વધારે માનતો હતો અને
તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખતો હતો. તે દિવસોમાં કેટલાંયે
રાજ્યો સાથે યુદ્ધ ચાલતાં હતાં, એવી સ્થિતિમાં તેઓ
પુરી જઈ જ શકે તેમ નહોતું. જ્યારે વૃંદાવન જવાની
ઈચ્છાથી પ્રભુ પોતેજ સમકેલિમાં પધાર્યા ત્યારે તો તેમના
આનંદની હદ જ રહી નહિ. તેઓ મનોમન પ્રભુની ભક્ત-
વત્સલતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. જધા લોકો સમક્ષ એ
લોકો પ્રભુને સ્પષ્ટ તો મળી જ શકતા નહોતા, તેથી એકાંત-
માં પ્રભુનાં દર્શનોની વાત વિચારવા લાગ્યા.

જ્યારે જધા લોકો સૂઈ ગયા અને સમસ્ત નગરમાં
શાંતિ છવાઈ ગઈ, ત્યારે અધીં રાતે તેઓ પોતાના વહા-
લાના સંગ-મુખની ઈચ્છાથી સાધારણ વેશમાં આલ્યા.
તે સમયે ઘણા જ દીન થઈને દાંતોમાં તણખણું લઈને
તેઓ પ્રભુના નિવાસસ્થાન પાસે પહોંચ્યા. તે સમયે જધા
ભક્તો રસ્તાના પરિઘ્રમથી યાદીને ગાઠ નિદ્રામાં પડીને
ઉપતા હતા. તેમણે સૌથી પહેલાં નિત્યાનંદજી તથા હરિ-
દાસજીને જગાડ્યા અને પોતાનો પરિચય આપ્યો. એ
બંને ભાઈઓનો પરિચય પામીને નિત્યાનંદજી પરમ પ્રસન્ન
તે તેમણે ધીરથી જઈને પ્રભુને જગાડ્યા અને

સ્વસ્થાશ્વદાસજીને મમુનું દર્શન

કાન્તાકટાશ્વચિશિયા ન હુનન્તિ યસ્ય
 નિષ્ઠં ન નિર્દહતિ કોપકૃગ્નાનુનાપઃ ।
 કર્મન્તિ ભૂરિવિપયાથ ન લોમપાર્શ્વ-
 લોકવ્રયં જયતિ કૃત્સ્નમિદં સ ધીરઃ ॥
 (સુભાષિત રત્નભાંડાચાર ૮૧-૧૨)

અર્થાત્ શ્રીજ્ઞાનાં કટાશ્વચી ણાણુ જેમના હૃદયને વીધતાં નથી-અર્થાત્ જે શ્રીજ્ઞાના હાવભાવ—કટાશ્વચી ધાયલ થતા નથી, જેમના ચિત્તને ક્રોધચી અગ્નિ સંતાપ આપી શકતો નથી, અને જેમને વિપચી વાસના લોભચી પાશો વડે પોતાની તરફ જોઈ શકતી નથી યાને જેમની દષ્ટિમાં સઘળા સંસારી લોભો તૃણસમાન છે, તે ધીર મહા-પુરુષ આ સમસ્ત ત્રણે લોકને વાત વાતમાં છતી શકે છે.

દેટલી સુંદર કલ્પના છે ! એ મહાપુરુષનું હૃદય દેટલું સ્વચ્છ અને પવિત્ર હશે, કે જેમના હૃદયમાંથી કામ, ક્રોધ અને લોભ-એ ત્રણે શક્તિઓ નીકળી ગયા હોય, મનોમંદિરને અપવિત્ર ણનાવનારા એ દૈત્યોના નીકળતાંજ કાચનું ણનેલું આ દેવાલય એકદમ સ્વચ્છ ણની બાય છે; વિષય-વિકારોની ધૂળથી મેલું થયેલું આ મંદિર આ મહાપાપી પેટભરાઓ આહ્યા ગયા પછી પ્રેમચી અમૃત-થી આપોઆપજ સ્વચ્છ થઈને ચમકવા લાગે છે; ત્યારે તેમાં પ્રાણપ્રિય આવીને વિરાજમાન થઈ બાય છે, મંદિર-માં તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા યતાં વેંતજ આ દેહચી ણહારને

એ બંને લાઇઓના આવ્યાના બંધર આખ્યા. ૨
 સમયે બંનેને પોતાની પાસે બોલાવવાની ૨
 પ્રભુની આજ્ઞા મળતાં પુલકિત શરીરે ઘણી
 તેઓ પ્રભુની પાસે ગયા અને જતાંવેંતજ
 થી પ્રભુનાં ચરણોમાં પડીને જોરથી રુદ્ધ
 પ્રભુ પોતાના કોમળ હાથ વડે વારંવા
 હતા, પરંતુ તેઓ પ્રેમને લીધે પ્રભુનાં
 ધચ્છતા નહોતા. ઘણાજ કરુણાના
 પોતાના ઉદ્ધારની પ્રાર્થના કરવા ૮
 આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે “ તમા
 ફાટી જાય છે, તમે બંને પરમ
 જન્મ-જન્માન્તરોના મિત્ર-સુહૃ
 માટે વ્યાકુળ હતો. રામકેલિ
 કોઈ ઉદ્દેશ નહોતો. અહીં તે
 ઓનાં દર્શન માટેજ આવ્યો
 જન્મ થયો છે. હવે આ
 આજથી તમારાં નામ

પ્રભુનાં આ પ્રેમ
 સંતોષ થયો અને તે
 લાવ્યા. અંતમાં અન
 કામમાં અને આપ
 બરાબર નથી. હો
 આ બધાને. પ્ર
 ક્રિયાને. બર
 પાછ. કહે. અ
 કરવે. પ્ર
 કહે. અને તે
 કરવે. પ્ર
 ની ન કરવે. પ્ર
 પ્રેમ આપે.

સમયે બંનેને પોતાની પાસે બોલાવવાની પ્રભુની આજ્ઞા મળતાં પુલકિત શરીરે ઘણી તેઓ પ્રભુની પાસે ગયા અને જતાંવેંતજ થી પ્રભુનાં ચરણોમાં પડીને જોરથી રુદ્ધ પ્રભુ પોતાના કોમળ હાથ વડે વારંવા હતા, પરંતુ તેઓ પ્રેમને લીધે પ્રભુનાં ધચ્છતા નહોતા. ઘણાજ કરુણાના પોતાના ઉદ્ધારની પ્રાર્થના કરવા આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે “ તમા ફાટી જાય છે, તમે બંને પરમ જન્મ-જન્માન્તરોના મિત્ર-સુહૃ માટે વ્યાકુળ હતો. રામકેલિ કોઈ ઉદ્દેશ નહોતો. અહીં તે ઓનાં દર્શન માટેજ આવ્યો જન્મ થયો છે. હવે આ આજથી તમારાં નામ

પાંચે રાખ્યાં હેવા દેવા. તે દિવસોમાં આઠ લાખની આવક
 ધણી વધારે પ્રજ્ઞાની હતી. આજની એક કહેણની આવક-
 થી પણ વધારે તે દિવસોમાં આઠ લાખ દેવા. એ બંને
 લાઈઓની આદ્યાદેના દરજ્યાદમાં અન્યન પ્રતિષ્ઠા હતી
 અને એમની વાતો ઉપર અર્થ કોઈ પૂરો વિશ્વાસ રાખવું
 હતું. આટલા બધા પત્રવાન દેવા છતાં નેમંદો પૂરા આસ્થિક
 દેવા. તેમના દરજ્યાદમાં વિદ્યાન પરિતોનું પૂજ સન્માન
 કરવામાં આવતું હતું અને ધણા પ્રાણી પરિતો તેમના
 આશ્રયથી પોતાની આજીવિકા ચલાવવા દેવા. મદાપ્રજ્ઞાના
 પિતા પરિત જન્મભાગ મિથની પણ આ લોકો કંઈ ને
 કંઈ એવા કરવાજ રહેતા દેવા, તેમજ નવલીપના ધણા
 પરિતો તેમને ત્યાં આવવા જતા દેવા. શીખદેનાઆચાર્યનાં
 ઘરલોમાં આ બંને ભાઈઓની પરિલેખીજ બહિન હતી.
 ધણુ કે એમના કુલપુરોહિત શીળતરામ આચાર્યની સામે
 મદેતાઆચાર્યને ધણે વધારે વાર સમસામમાં જઈને બહાર
 રિદાસ કોઈ કોઈ વાર સમસામમાં જઈને બહાર
 આચાર્યને ઘેર ઉતરતા દેવા. આચાર્ય એમની નામનિ
 ર મુગ્ધ હતો. તેઓ તેમને પુત્રની જેઠે આહવા હતા
 જ એ બંને જમીનદાર બાઈઓ પણ હરિદાસના પ્રત્યે
 -બાવ રાખવા લાગ્યા.

હિરણ્યદાસ નિઃસંતાન હતા, માત્ર ગોવર્ધનદાસનેજ
 એક સંતાન હતું અને તે સંતાનથી તેઓ જગજ્જ્વંધ અને
 અમર થઈ ગયા. મહાત્મા રુપનાથદાસના પિતા થવાનું લોક-
 વિખ્યાત સૂત્રાગ્ય એજ શ્રીગોવર્ધનદાસને પ્રાપ્ત થયું
 હતું. બાળક રુપનાથદાસ પરિલેખીજ ઘણા તેજસ્વી અને
 આશાદાયી જણાતા હતા. પોતાના કુટુંબમાં તેઓ એકજ
 સંતાન હોવાથી કાકા તથા પિતાનો એમના પર ઘણો વધારે
 સ્નેહ હતો. બાળપણથીજ તેમના સ્વભાવમાં ગંભીરતા હતી.
 તેઓ ઘણીજ ઓછી વાતો કરતા હતા. કોઈ વાર કોઈને
 અપરાધ કહેતા નહોતા, અને મોટાઓ સમક્ષ હાથેશાં
 નમ્ર રહેતા. રાજપુત્ર હોવાને લીધે આમ પણ ઘણા મુંઢર

અને કોમળ શરીરવાળા હતા, પછી આટલી બધી નમ્રતાને
 તે એનામાં સુગંધનું કામ કર્યું હતું. જે પણ તેમની
 મોહિની સૃષ્ટિ જેતા તે સુગંધ થઈ જતા. પિતાએ પોતાના
 પુત્રને પ્રસિદ્ધ પંડિત બનાવવાની ઇચ્છાથી પોતાના કુલ-
 ચુક બંદરામ આચાર્ય પાસે સંસ્કૃત ભણવા મોકલ્યા. વિનયી
 તથા પોતાની પોથીઓને બંધે ઉચ્છી જઈ આચાર્યને
 તે ભણવા જવા લાગ્યા. તે દિવસોમાં મહાત્મા હરિદાસજી
 આચાર્યને ઘેરજ રહીને અહર્નિશ ભગવત્નામોનું ઉચ્ચા-
 રણ કર્યા કરતા હતા. સરળ સ્વભાવવાળા કોમળ પ્રકૃતિના
 સ્વનાથદાસ ઉપર હરિદાસજીની ધર્મનિયાનો ઘણોજ પ્રભાવ
 પડ્યો. તેઓ કલાકો સુધી એકીટસે હરિદાસજીના સુખ-
 મંદિર તરફ જોયા કરતા અને તેમની સાથે કોઈ કોઈ વાર
 બાલ બૂલી જઈને કીર્તન પણ કરવા લાગતા. હરિદાસજીના
 શ્રદ્ધમાં પણ બાળક સ્વનાથદાસજીની સરજતા અને ભાવિ-
 કતાએ પોતાનું ધર બનાવી લીધું. તેઓ મનોમન એ
 જન્મનાંકારતા હુમાર ઉપર પ્રેમ કરવા લાગ્યા.

હરિ કીરિ સ્વનાથદાસ એટલે થયા. તેમના મનને
 આટલે સતુલ્ય વૈભવ પોતાના તરફ આકર્ષી શક્યો નહિ.
 વિનયીના એમને કરવા માટે કોરવા લાગ્યા અને તેમનું
 મન અને હૃદય સર્વે સમર્પણે એવા પરમ સમર્પણ ઉપર
 તે એકીને પુલક વનોમાં સરસોડે ભાવને વિનયી કરવા
 સર્વે સુદામન્ય હુલ કરવા લાગ્યું તે સેના-સોદેનાં કીર્તન-
 ને સર્વે સમર્પણે કોરવા માટે પોતાના કામ કરવા માટે
 તેમને સુધારવા માટે વિનયીના અને તેમના પ્રભુને કહે
 કે જેને જેને કોમળતા અને સુગંધ કરવા વગેરે
 તેમ સુધારવા માટે વિનયીના સુધારવા માટે સર્વે
 સુધારવા માટે વિનયીના સુધારવા માટે સર્વે સુધારવા
 માટે વિનયીના સુધારવા માટે સર્વે સુધારવા માટે સર્વે
 સુધારવા માટે વિનયીના સુધારવા માટે સર્વે સુધારવા માટે
 સર્વે સુધારવા માટે વિનયીના સુધારવા માટે સર્વે સુધારવા માટે

પ્રકારની સ્વોગ્ય સામગ્રીઓ દ્વારા તેમના મનને તેમાં દ્રશ્ય-
 વશ હ'ચ્છતા હતા; પરંતુ તેમના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળ
 ગયા. જે ગળ્યામાં ગળી સાકરનો સ્વાદ લઈ રહ્યો હોય,
 તેને જોગ આપીને પોતાને તાબે કરવા જવામાં મૂખ'તાજ
 છે. સૌ દેાઈને તેમની આવી દશા ઉપર ચિંતા થવા લાગી.
 તે સમયે મહાપ્રભુ સંન્યાસ લઈને શાંતિપુરમાં અદ્વૈતા-
 ચાથને ઘેર ઉતર્યા હતા. પોતાના પિતાની આસા લઈને
 તેઓ તે સમયે પ્રભુનાં દર્શન કરવા ગયા હતા અને ચાર-
 પાંચ દિવસ પ્રભુનાં ચરણો નજીક રહી ગયા પણ હતા.
 મહાપ્રભુ તો પૂરેપુરા પારખ હતા, તેઓ એમના રંગ-
 ઢંગથીજ સમજી ગયા હતા કે, આ જન્મસિદ્ધ પુરુષ છે.
 સંસારમાં જે સંસારી થઈને લાંબા સમય સુધી રહી
 પડ્યો નહિ. તેમ છતાં પણ પ્રભુએ તેમને સમજાવી પટા-
 વીને અનાસક્તભાવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને સંસારી કામ
 કરતા રહેવાનો ઉપદેશ આપીને ઘેર પાછા મોકલ્યા હતા.
 પિતાએ જ્યારે જોયું કે, પુત્રનું ચિત્ત સંસારી કામમાં
 લાગતું નથી, ત્યારે તેમણે એક ઘણીજ સુંદર કન્યા સાથે
 તેમનો વિવાહ કરી દીધો. ગોવર્ધનદાસ ધનવાન હતા,
 રાજ અને પ્રજા બંનેના પ્રીતિપાત્ર હતા, બધા લોકો તેમને
 માન આપતા હતા. રાજાઓ જેવો તેમનો વૈભવ હતો.
 તેથી તેમને પોતાના પુત્રને માટે સુંદરમાં સુંદર પત્ની
 શોધવામાં સુરદેવી નહી નહિ. તેમનો ખ્યાલ હતો કે,
 રંધુનાથદાસજીની સુવાવસ્થા છે, તે પરમ સુંદર પત્ની પ્રાપ્ત
 કરીને પોતાની બધી ઉદાસીનતા ભૂલી જશે અને તેવા
 પ્રેમપાશમાં બંધાઈને સંસારી થઈ જશે. પરંતુ વિષય-
 લોગોનેજ સર્વસ્વ માનનારા પિતાને શું ખબર કે આમનાં
 લગ્ન તો કેઈ બીજાની સાથે પહેલેથીજ થઈ ચૂક્યાં છે,
 તેના સૌન્દર્ય આગળ આ પ્રયત્ન પણ નિષ્ફળજ
 ઘણુંજ સુચ છે. પિતાનો આ પ્રયત્ન પણ નિષ્ફળજ
 ગયો. પરમ સુંદર પત્ની રંધુનાથને પોતાના પ્રેમપાશમાં
 દસાવી શકી નહિ. રંધુનાથને

જ્યાં મમત્વ દૂર થઈ ગયું કે બધું પોતાનું પોતાનું છે. આસક્તિ તણને વ્યવહાર કરે; ધન, સ્ત્રી તથા કુટુંબી-ઓમાં પોતાપણના ભાવને ભૂલી જઈને વ્યવહાર કરે.”

રઘુનાથદાસજીએ રડતાં રડતાં કહ્યું: “પ્રભો! મને બાળકની પેઠે છેતરો નહિ. હું એ બરાબર જાણું છું કે, આપ બધાંના મનના ભાવો સમજીને તેને જેવો અધિકારી માનો છો તેવોજ ઉપદેશ કરો છો. બાળ-બચ્ચાંમાં અના-સક્ત રહીને અને તેમની સાથે રહેવા છતાં લગન કરવું એ તો નદીમાં પડવું ને શરીરને ભીંજવા ન દેવું એના જેવી વાત છે. પ્રભો! આવો વ્યવહાર તો ઈશ્વર સિવાય સાધારણ મનુષ્ય કદી કરી શકતો નથી. આપ જે ઉપદેશ આપો છો, તે જેમને સંસારી વિષયોમાં થોડીઘણી વાસના રહેતી છે તેમનેજ માટે છે. હું આપનાં ચરણોનો સ્પર્શ કરીને કહું છું કે, મને સંસારી વિષયોમાં સહેજ પણ આસક્તિ નથી. મને ઘરનો અપાર વૈભવ કરડવા ધાય છે, હવે હું વધારે વખત સુધી ઘરના બંધનમાં રહી શકીશ નહિ.”

પ્રભુએ કહ્યું: “તમે જે કંઈ કહ્યું છે તે બધું બરાબર છે; પરંતુ આ વાંદર-વૈરાગ્ય બરાબર નથી. દોષ દોષ વાર મનુષ્યોને ક્ષણિક વૈરાગ્ય થાય છે, અને તે હુ:ખ પડતાં તદ્દન નાબુદ થઈ જાય છે; તેથી થોડાક દિવસ ઘરમાં હજી રહેવા પડી જાયું જશે.”

ઘણાજ કરુણ સ્વરે રઘુનાથદાસજીએ કહ્યું: “પ્રભો! આપનાં ચરણોને શરણે આવ્યા પછી વૈરાગ્ય નાશજ દેખ કરીને યદ્ય શકે? શું અમૃતનું પાન કર્યા પછી પણ મુકામ નહીં મુકામનો ભય રહી શકે છે? આપ મને આપણાં ચરણોમાં શાન આપો.”

પ્રભુને ખીરમી પ્રેમભર્યા અવસ્થા કહ્યું: “દીક વાત છે, તેવાં જરૂર પડ્યાં તે તમે જેર જાઓ. મુકામ નવાનો વિચાર નહીં કરો. આને નાંચી વાંચો.”

વૃંદાવનથી લ્યારે પાછો આરુ, ત્યારે તમે આવીને મને પુરીમાં મળજો.” પ્રભુના આવા આશ્વાસનથી રુપુનાથજીને કંઈક સંતોષ થયો. તેઓ સાત દિવસો યુધી શાંતિપુરમાં પ્રભુનાં ચરણોમાં રહ્યા. તેઓ એ દિવસોમાં પળવાર પણ પ્રભુથી છટા પડતા નહોતા. પ્રભુના ભિક્ષા લીધા પછી તેઓ તેમનો ઉચ્છિષ્ટ પ્રસાદજી જમતા અને પ્રભુનાં ચરણો સમક્ષ જાયન કરતા. આ પ્રકારે સાત દિવસ યુધી રહીને પ્રભુની આરા લઈ તેઓ સમગ્રામ પાછા ફર્યા.

શ્રીમાત્ર માધવેન્દ્રપુરીની પુણ્ય-તિથિ પાસેજ હતી, તેથી અર્દતાઆર્યની પ્રાર્થનાથી પ્રભુ દશ દિવસ પર્યંત શાંતિપુરમાંજ રહ્યા. નવદ્વીપ વગેરે સ્થાનોના ઘણા ભક્તો પ્રભુનાં દર્શન માટે આવ્યા કરતા હતા. શયી માતા પણ પોતાના પુત્રને ફરીથી પોતાના હાથે તેમને ભિક્ષા કરાવતાં સાત દિવસો યુધી પોતાના હાથે તેમને ભિક્ષા કરાવતાં રહ્યાં. એટલામાં વચ્ચે એક દિવસ મહાપ્રભુ ગંગાપાર પંડિત ગૌરીદાસજીને મળવા માટે ગયા. તેઓ ગૌરાંગનાં ચરણોમાં ખૂબ શ્રદ્ધા રાખતા હતા. તેમણે પ્રભુ પાસે વરદાન માગ્યું કે, આપ નિતાઈ અને નિમાઈ બન્ને ભાઈઓ માટે ત્યાંજ રહો. એટલે પ્રભુએ એમને ત્યાં પ્રતિમામાં રહેવાને સ્વીકાર કર્યો. તેમણે નિમાઈ અને નિતાઈની હંજી પણ સ્થાપી, અને તેમાં તેમના વિશ્વાસ અનુસાર હંજી પણ બન્ને ભાઈઓ વિરાજમાન છે. એજ મહાપ્રભુ ગૌરાંગદેવ અને નિતાનંદજીની આદિમૂર્તિઓ બતાવવામાં આવે છે. તે બન્ને મૂર્તિઓ ઘણીજ દિવ્ય છે.

કાલનાથી પાછા ફરીને પ્રભુ પાછા શાંતિપુરમાં આવી ગયા. ત્યાંથી તેમણે જાધા ભક્તોને વિદાય કરી દીધા પોતે પોતાના બે-ચાર અંતરંગ ભક્તોને સાથે લ જગન્નાથપુરી તરફ આલી નીકળ્યા.

શ્રી ચૈતન્ય મહાપ્રભુ-ખંડ ૪ થો

। મમત્વ દૂર થઈ ગયું કે ણધું પોતાનું જ પોતાનું છે. આસક્તિ તણને વ્યવહાર કરો; ધન, સ્ત્રી તથા કુટુંબી-ઓમાં પોતાપણના ભાવને ભૂઝી જઈને વ્યવહાર કરો.”

રઘુનાથદાસજીએ રડતાં રડતાં કહ્યું: “ પ્રભો ! મને ણાળકની પેઠે છેતરો નહિ. હું એ ણરાળર જાણું છું કે, આપ ણધાંના મનના ભાવો સમજીને તેને જેવો અધિકારી માનો છો તેવોજ ઉપદેશ કરો છો. ણાળ-ણચ્યાંમાં અનાસક્ત રહીને અને તેમની સાથે રહેવા છતાં ભજન કરવું એ નદીમાં પડવું ને શરીરને ભીંજવા ન દેવું એના જેવી પ્રભો ! આવો વ્યવહાર તો ઈશ્વર સિવાય સાધારણ મનુષ્ય કરી કરી શકતો નથી. આપ જે ઉપદેશ આપો તે તેમને સંસારી વિષયોમાં થોડીઘણી વાસના રહેલી છે તેમનેજ માટે છે. હું આપનાં ચરણોનો સ્પર્શ કરીને કહું છું કે, મને સંસારી વિષયોમાં રહેજ પાગુ આસક્તિ નથી. મને ધરનાં અપાર વૈભવ કરવા ધાય છે, હવે હું વધારે વધારે મુર્ખી ધરનાં અધનમાં રહી શકીશ નહિ. ”

મહાપ્રભુ કહ્યું: “ તમે જે કંઈ કહ્યું છે તે ણધું ણરાળર જેવું જ નહીં. કોઈક-કોઈક વચન ણરાળર નથી. કોઈ કોઈ વાર મહાપ્રભુને કોઈક વૈભવ આપ છે, અને તે દુઃખ પડતાં વધારે નહીં વધારે જાય છે; તેથી આકાંક્ષા દિવસ ધરમાં વળી રહે છે. કોઈ કોઈ વચન ”

મહાપ્રભુ કહ્યું: “ પ્રભો ! આપની આસક્તિને કોઈક વચન ણરાળર જેવું જ નહીં. કોઈક વાર મહાપ્રભુને કોઈક વૈભવ આપ છે, અને તે દુઃખ પડતાં વધારે નહીં વધારે જાય છે; તેથી આકાંક્ષા દિવસ ધરમાં વળી રહે છે. કોઈ કોઈ વચન ”

મહાપ્રભુ કહ્યું: “ પ્રભો ! આપની આસક્તિને કોઈક વચન ણરાળર જેવું જ નહીં. કોઈક વાર મહાપ્રભુને કોઈક વૈભવ આપ છે, અને તે દુઃખ પડતાં વધારે નહીં વધારે જાય છે; તેથી આકાંક્ષા દિવસ ધરમાં વળી રહે છે. કોઈ કોઈ વચન ”

પુરીમાં શાણા આચરુ' અને રૂંદારનની પુનઃ જન્મ થઈ

આ પ્રકારે મહાપ્રભુ સ્વરૂપમાં રહેલો અને ૩૬૫૬
વર્ષોને ઠાડીમાં રહેલો હતા. પછી તેને ૩૬૫૬ વર્ષો
સાથેના સુનામાં રહેવા દેવામાં આવ્યાં. તેને તે
દિવસોમાં અગ્રભુ અને બીજા સુનામાં રહેવા દેવામાં
વેચાર કરીને પ્રભુને બિણા કરવા. તેને તે સુનામાં
૩૬૫૬ વર્ષોમાં પ્રભુ જન્મ-ધાર કરી વિષમ કરી એકરો
સામાન મંગલો લેવા, અને જ્યાં સામાન મંગલો લેવા
જ્યાં તેમાંથી જનારોને પ્રભુને બિણા કરવા દેવા. તેને
પ્રથમ સાવધાનીથી કરવા અંગુષ્ઠ કરેલા અને વાકવાર તેમના
તેમની સંવાદો કરવા અંગુષ્ઠ કરેલા અને વાકવાર તેમના
પ્રથમ દેવતાના દર્શાવના. પ્રભુની માથાને કોણુ બાધું રાકે!
વધે તો કોઈ દરદેના દુકાને બીજો દિવસ વાપરી મુશ્કા મારે
અંગુષ્ઠ થઈ ગયા હતા; અને અડી ભગવદ્ર આગે
સંવદ કરવા દેવા છતાં પણ તેમના ઉપર ઉત્તર પ્રમા
થઈ ગયા. તેથી તે કહ્યું છે કે:—

હોતોગરાણાં વેગામિ કો દિ વિગ્નાતુમીધરઃ ।

એ મહાપુરુષોનાં ચિત્ર કઈક મંસારી તોઠાથી
વિલક્ષ્ણુ દોષ છે, તેમના મનોમગ બાવો જાણવાને ઠાણુ
પ્રમથ થઈ શકે ?

મહાપ્રભુ પાતાના અનુપમ પ્રભાવથી રસ્તાનાં પશુ-
ડી અને દ્વિસક એવજંતુઓને પણ પ્રમ-દાન હેતા હેવા
આગળ વધતા હતા. દ્વિસક જંતુઓ પાતાનો દૂર સ્વભાવ
છોડીને પ્રભુનાં ચરણોમાં આજોટવા લાગતાં હતાં. પ્રભુ
જે ગામમાંથી નીકળતા હતા, તે ગામના સઘળા પુરુષો
'હરિ હરિ' કહેતા કહેતા પ્રભુને ચારે તરફથી ઘેરી લેતા
હતા. આ પ્રકારે માર્ગનાં એવજંતુઓને કૃતાઈ કરતા
કરતા તેઓ ઘોરાઈ દિવસોમાં અવિયુક્ત ક્ષેત્ર શ્રીવારાણસી
પુરીમાં (કાશીમાં) પહોંચ્યા. વિધનાથજીની કાશીપુરીમાં
જ્યાં સર્વપ્રથમ મહાપ્રભુ સ્નાનાયે કાશીના પ્રસિદ્ધ
બ્રહ્મકવિ'કા ઘાટ ઉપર ગયા. સ્નાન કરીને પ્રભુ બેઠાજ

પુરીમાં પાછા આવ્યું અને વૃંદાવનની જૂનઃ યાત્રા કરે

પટલાં વટેલાં દર્શન કરું કર્યાં. આ કમલવ આદિજ,
ધંયાત્રાના નથી. ”

પ્રભુએ કહ્યું:-“ જોશું કરું નથી, અને યદાધરકાંઠે
પે લાગે ગયો. તેમને માથે ના લઈ ગયો અને જાવર-
ની આવી મુકનાં ગયો, નેમીજ દું વૃંદાવન કરું
પો નથી. ”

દાય ભેદીને દીનબાયે ગદાધર ગોસ્વામીએ કહ્યું:-
પ્રભો ! આપને માટે વૃંદાવન કેવું ! આપ તો જ્યાં પણ
। ત્યાંજ વૃંદાવન છે ! પરંતુ લોકશિષ્યજીને માટે આપ
રંયાત્રા વગેરે કર્યા છે, એ આપની હીતાજ છે. ”

પ્રભુએ કહ્યું:-“ સુનાવને અને ગર્વોત્તમ સલાહ આપી
તે ગમે બાઈઓ ધણાજ જાણવત પાણુવ છે. તેમના
પર્યા પ્રભુપ્રેમ ઉલોઘત બંદો છે. આટલાં મોટાં રાજ-
કરતાં કરતાં પણ તેઓ ઘડા તેમી ઉદાસીનજ રવા
છે, અને જમવાનનું ઘડા ચિંતાન કરતા રહે છે. તેમજો-
ને સલાહ આપી છે કે, વૃંદાવન એકલાજ જવું ભેધએ.
હવે હું એકલોજ વૃંદાવન જઈશ. ”

રાય રામાનંદજી જણાવ્યું કે “ પ્રભો ! વપોત્તુ
ક આવી છે, રથ-યાત્રાનો ઉત્સવ પણ આવે છે, તેમી
યાત્રા કરીને અને આતુમોસ ગાળીને પછી જ્યો
। રે ધાય તેમ કરજો. ”

રાય મહાશયની આ વાતનું સાર્વભોમ ભદ્રાચાર્ય,
પ ગોસ્વામી અને ગદાધર વગેરે બધા ભક્તોએ સમર્થન
પ્રભુએ બધાની સલાહ આગળ મસ્તક ઝુકાવી દીધું
તેઓ વપોકાળ ગાળીનેજ વૃંદાવન જવા ખુશી થઈ
શાંતિપુરથી નીકળતી વખતે પ્રભુ ભક્તોને કહેતા
યા હતા કે:-“ આ વખતે હું વૃંદાવન ચાલ્યો જઈશ,
રથયાત્રામાં હવે પુરી આવવાની આવશ્યકતા નથી. ”
ની આજ્ઞા માનીને આ વધે ગૌડીય ભક્તો પહેલાંની
છ. ૫

પેઠે ટોળાખંધ રથયાત્રા પર આવ્યા નહોતા. મહાપ્રભુએ હુમેશની પેઠે રથયાત્રાનો ઉત્સવ ઉજવ્યો અને પુરીમાંજ ચોમાસાના ચાર માસ વ્યતીત કર્યા.

ચોમાસુ વીતી ગયા પછી શરદ્ઋતુના આરંભમાં પ્રભુ ભક્તોની રબ્બ લઈને વૃંદાવન જવા માટે તૈયાર થયા. પ્રભુ એકલા જતા હતા અને સાથે ખીબ્બ કોઈને પણ લઈ જવા ઇચ્છતા નહોતા એટલે ગદ્ગદ કંઠે સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ કહ્યું કે “ પ્રભો ! મારી એક પ્રાર્થના છે, તે આપ અવશ્ય સ્વીકારો. આપ એકલાજ વૃંદાવન જાઓ છો, એ અમારે માટે અસહ્ય છે; તેથી જો ખીબ્બ કોઈને સાથે લઈ જવા ઇચ્છતા ન હો તો આ ણળભદ્ર ભટ્ટાચાર્યને તો આપ અવશ્યજ સાથે લઈ જાઓ. એ કુલીન બ્રાહ્મણ છે, સેવા કરતાં સારી રીતે જાણે છે, પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં એમને દૃઢ અનુરાગ છે. એમની પોતાની પણ મજમંડળનાં બધાં તીર્થોની યાત્રા કરવાની ઇચ્છા છે, એ આપની ભિક્ષા વગેરે બનાવી આપ્યા કરશે. એથી આપને પણ અગવડ પડશે નહિ અને અમને પણ સંતોષ થશે. ” સ્વરૂપની વાત સાંભળીને અને બધા ભક્તોની એવીજ ઇચ્છા જાણીને ભટ્ટાચાર્યે પ્રભુ બોલ્યા:—“ આપ લોકોની ઇચ્છા વિરુદ્ધ કોઈ કામ કરવાની મારી શક્તિ નથી. આપ તમે જેમ પ્રસન્ન હોશો અને આપ જેમ કહોશો તેમજ મારે કરવું પડશે. કીક, આપ લોકોના આગ્રહને ત્રીધે તું બલવદ્દને સાથે લઈ જઈશ. ” પ્રભુના આ નિશ્ચયથી બધાને પ્રસન્નતા થઈ અને સમગ્ર પ્રભુના સર્વજ્ઞ બાળવમાં કંઈક અંશે નિશ્ચિન્ત થયા. પરંતુ કોઈને અગવડ નહોતી કે પ્રભુ વૃંદાવન ક્યારે જશે.

સાંજે પ્રભુ ચિત્રદુર્ગ જવા નીકળ્યા અને સવારે વૃંદાવન પહોંચ્યા. તે સમયે પ્રભુના ચરણકમળોમાં અનુરાગ વધી ગયો અને તેમણે પ્રભુના ચરણકમળોમાં અનુરાગ વધી ગયો અને તેમણે પ્રભુના ચરણકમળોમાં અનુરાગ વધી ગયો અને તેમણે પ્રભુના ચરણકમળોમાં અનુરાગ વધી ગયો.

ત્યાં આવી પહોંચ્યા. વાચકોને સ્મરણ હશે કે, મહાપ્રભુ
 ત્યારે પૂર્વળંગાળની યાત્રા કરીને પોતાની શિષ્યમંડળી
 સાથે ગયા હતા, ત્યારે તેમને આજ તપન મિશ્ર મળ્યા
 હતા. અને પ્રભુએ તેમને લગવન્નામનો ઉપદેશ આપીને
 કાશીજી મોકલ્યા હતા. આજે અકસ્માત્ પ્રભુને સંન્યા-
 સીના વેશમાં જોઈને તપન મિશ્ર પ્રભુનાં ચરણોમાં પડીને
 જ્વેરથી રુદન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ મિશ્રજીને ઉઠાડીને
 ગળે લગાડ્યા અને તેમના કુશળ સમાચાર પૂછતાં તેમના
 મસ્તક ઉપર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. મિશ્રજીએ ગદ્ગદ કંઠે
 કહ્યું:—“ પ્રભો ! આપે આપનું ભક્તવત્સલ નામ આજે
 સાર્થક કરી દીધું છે. મને અધમને અહીં આવીને આપનાં
 દેવદુર્લભ દર્શનોથી કૃતાર્થ કરી દીધો છે. હવે કૃપા કરીને
 થોડો સમય આ કંગાળની જૂંપડીમાં નિવાસ કરીને આ
 દીનસીનને કૃતાર્થ કરો. ” મહાપ્રભુએ મિશ્રજીની પ્રાર્થના
 સ્વીકારી અને તેજો તેમને સાથે લઈને સૌથી પહેલા તો
 ભગવાન વિશ્વનાથજીનાં દર્શને ગયા. પછી ણિંદુ-માધવ-
 નાં દર્શન કરીને તપનમિશ્રને ઘેર પધાર્યાં. મિશ્રજીએ પાદ,
 અર્ચ, આચમન, ધ્યાન, દીપ, નૈવેદ્ય અને કૃત્ત-કૃલ વર્ગોથી
 પ્રભુની વથાયાગ્ય પૂજા કરી, તેમનાં ચરણો ધોઈને ચરાચુ-
 મ્બુત દીધું અને તેને પાવાના આખા ઘરમાં છાંટ્યું. મહા-
 પ્રભુ તેમને ઘેર મુજબથી સંદેશ લાગ્યા, તેમના પુત્ર સ્થુનાથ-
 જી પ્રભુની સર્વજ્ઞ મનપૂર્વક સેવા કરવા લાગ્યા. તેજો
 મહા પ્રભુની પાવેજ સંદેશ પડ્યા, પ્રભુને વ્યજીને તેજો
 કૃપાથી સંપૂર્ણ કરવા સંદેશ.

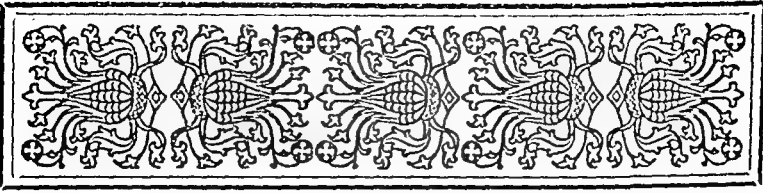
આજે મહાપ્રભુને મળ્યા. એક બંગાળી શ્રેય મળી
 ગયા. તેમને આજે પ્રભુએ દર્શને પાવાના જીવન-નિર્વાહ
 કરવા સંપૂર્ણ કરવા સંદેશ મળ્યો. પ્રભુનાં દર્શને પ્રભુ
 જીને મળ્યા અને મિશ્રજીને મળ્યા. તેમનાં પ્રભુની પ્રશંસા
 કરવા સંદેશ મળ્યા. પ્રભુનાં દર્શને પ્રભુને મળ્યા અને
 મળ્યા. પ્રભુને મળ્યા. પ્રભુને મળ્યા. પ્રભુને મળ્યા. પ્રભુને મળ્યા.

આ પ્રમાણે એ જાણે જંગાળી બધાના આમદગી પ્રભુ દર્શનાર દિવસ દાશીમાં રહ્યા. એટલામાં એક મરાઠા ધાણા પ્રભુનાં દર્શનમાટે આવવા લાગ્યો. તેનો સંગપે શ્રીસ્વામી પ્રબોધાનંદજી મદારાજ સાથે પણ હતો. તેણે જઈને મદારાજ પ્રભુના પ્રેમની, તેમના સંકીર્તન અને અદ્ભુત નૃત્યની સ્વામીજી આગળ પ્રથમ કરી. જે પ્રમાણે પણ અદ્ભુત વૃત્યની વાદીઓ સપગી જાણતોને માયા અને લીલા જગ્યાવીને ઉપેક્ષા કરે છે, તેજ પ્રમાણે તેમણે પ્રભુના બદ્ધિભાવની ઉપેક્ષા કરી રીપી અને તેમના સંગમમાં પણ તેમણે ઉદાસીનતા જતાવી. એ મરાઠા બધાને આ વાત સારી લાગી નહિ. તેણે આવીને પ્રભુને કહ્યું. પ્રભુએ તેને સમજાવતાં કહ્યું કે "સંસારમાં વિષ વિષ પ્રકૃતિનાં મનુષ્યો હોય છે. જેમના ઉપર ભગવાનની પૂજાં દૃષ્ટા થાય છે, તેમને પ્રભુનો પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે. આપને જાણતો સાથે શું લોકો ગમે તે ભલેને કરે, આપે પ્રભુનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત કરવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જે પરમ શ્રેયસ્કર માર્ગ છે." આ પ્રકારે પોતાના એ શકતોને સંતુષ્ટ કરીને પ્રભુ દાશીજીથી ચાલીને તીર્થરાજ પ્રયાગ પહોંચ્યા. ત્યાં ભગવતી ભાગીરથી ગંગા પોતાની જાહેન સૂર્યનદિની કાલિન્દી (યમુના)ને આવીને મળે છે, તે શિતાશિત (ઠંડું અને પરમ આનંદ ધાય છે. મહાપ્રભુ વ્યાકુળ થઈ ગયા અને જલદી-યમુનાનાં દર્શનથી ઘણાજ વ્યાકુળ થઈ ગયા અને જલદી-થી ભાવાવેશમાં આવી જઈ યમુનાજીમાં દૂધી પડ્યા. જળ-ભંદ્રે તેમને પકડીને જહાર કાઢ્યા. તીર્થરાજની અદ્ભુત, અપૂર્વ ગ્રોભા જોઈ પ્રભુ ગફગફકંઠે સ્તોત્રપાઠ કરવા લાગ્યા.

ત્રણ દિવસ પ્રયાગરાજમાં રોકાઈને પ્રભુ વૃંદાવન તરફ આજ્યા. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ મથુરાજીમાં પહોંચી ગયા. સૌથી પહેલાં તેમણે વિશ્રામઘાટે પહોંચીને યમુનાજીમાં સ્નાન કર્યું. મજબૂમિની પવિત્ર રજને પાગીને પ્રભુ કૃદ્યા સમાતા નહોતા. તેઓ ત્યાંની રજમાં આજોડીને

પ્રભુને સફળ કરે કવિ: "નિમ્મર! હું મમજતો
 દેવો કે, આંધા પ્રેમ મારા પરમ શુભ શ્રીમાધવેન્દ્ર પુરીના
 માણસોમાંજ સંભરો થકે છે. જ્ઞાના ઉદ્ધમસ્થાન તેઓ
 બખવાન માધવેન્દ્ર પુરીજ છે. હું તેમને મિત્ર પા, તેથી
 આજ મારા શુભ યમાન છે." પ્રભુને પરિચય પામીને
 તે પ્રાદાણને યજ્ઞા સ્તોત્ર થયાં. તે પ્રભુને પાતાને યેર
 છ' ગયાં અને ત્યાં જઈને પ્રભુને બિલા કરાવો. પ્રાદાણ
 પ્રભુને યજ્ઞા યજ્ઞા મરહાર કર્યાં. તે પ્રભુની ગન, મન અને
 ધનથી યથાપદ્ધિ દેવા કરવા સાચો. પ્રભુને પ્રાદાણને સાથે
 લઈને, (૧) અવિચુકા ઘાટ, (૨) અધિકૃત ઘાટ, (૩) શુદ્ધ-
 તીર્થ, (૪) પ્રયાગતીર્થ, (૫) કનખલતીર્થ, (૬) તિન્દુક, (૭)
 સૂપતીર્થ, (૮) વટરામી, (૯) મુવપાટ, (૧૦) જાપિતીર્થ,
 (૧૧) મોસાતીર્થ, (૧૨) જોપતીર્થ, (૧૩) ગોકર્ણ ઘાટ, (૧૪)
 કૃષ્ણગંગા, (૧૫) વેકુટપાટ, (૧૬) અગ્નિકુંડ, (૧૭) અણ્ડ-
 સામુદ્રિક કૃષ, (૧૮) અક્ષતીર્થ, (૧૯) વાસિક વિમરયાન,
 (૨૦) કુલ્લકૃષ, (૨૧) રંગરથજ, (૨૨) મંચરથજ, (૨૩) મ-
 ઘટો ઉપર સ્નાન કર્યું અને સ્વયંભૂ, વિદ્યામપાટ, દીપ-
 વિધ્યુ, ભૂતેશ્વર, મહાવિદ્યા તથા ગોકર્ણોદિ તીર્થોનાં દર્શન
 કર્યાં. હવે પ્રભુને મજમંડળનાં ગારં વનોનાં દર્શનોની
 ઇચ્છા થઈ; તેથી તે પ્રાદાણને સાથે લઈને તેઓ વનોની
 યાત્રા કરવા ચાલી નીકળ્યા.

શ્રીવૃંદાવન વગેરે તીર્થોનાં દર્શન

ક્વચિદ્ભ્રૂજીગીતં ક્વચિદનિલમજ્જીશિશિરતા
 ક્વચિદ્ વહ્ણીલાસ્યં ક્વચિદમલમહ્ણીપરિમલઃ ।
 ક્વચિદ્ ધારાશાલી કરકફલપાલીરસમરો
 હૃષીકાણાં વૃન્દં પ્રમદયતિ વૃન્દાવનમિદમ્ ॥

(વિદગ્ધમાધવ નાં ૧-૨૮)

પોતાના પ્રિય સખા મનસુખને લાગવાન કહી રહ્યા છે કે “ પ્રિય મિત્ર ! આ વૃંદાવન મારી ઇન્દ્રિયોને વિવિધ પ્રકારે આનંદ આપે છે. તું જુઓ છે ને કે કોઈ સ્થાને મધ-લોચુપ ભ્રમર પોતાના સૂરીલા સ્વરથી ગુંતરવ કરી રહ્યો છે, ક્યાંક ક્યાંક વાયુના વેગથી લાતાઓ નૃત્ય કરતી કરતી પોતાની ઝોરમથી સુખ આપી રહી છે. ક્યાંક મહિકાનાં પુષ્પોનાં નિર્મળ પરિમલ મનને મુગ્ધ કરી રહ્યા છે અને કોઈ જગ્યાએ દાડમનાં ફોપામાંથી ધારાકરૂપે રસ ઝરી રહ્યો છે. (આ પ્રમાણે વૃંદાવનમાં આરે તરફ આનંદ, આનંદ ને આનંદજન હવેઈ રહ્યો છે.)

સમુદરથી સમુદ્રવન, વાવવન, કુંભુદવન અને બાહુલાવન વગેરે હોતો ને એવા એવા તરફ રસ્તામાં આરેક તીર્થ વૃંદાવન સ્વતન્ત્ર-આવેશન કરતા કરતા પ્રસિદ્ધ ભગવનના મુખ્ય તીર્થ સ્થાન છે. કે જે ક્ષેત્રવન હોવાવનની પુસ્તકો પરિચિત છે. વૃંદાવનમાં પ્રવેશ કરતોજ સમુદ્રના કિનારાના જેવી રહ્યાં જીવંત અર્થને વર્ણવેલા હોવા વૃંદાવનને વિશેષ આપે હવેક વાવવા ક્ષેત્રના કિનારાની જેવી આ સુખને વિષે વૃંદાવનને વિશે

જાણતા નહિ. જ્યારે મહાપ્રભુ સંન્યાસ લીધા પહેલાં નવદ્વીપમાંજ રહીને ભક્તોની સાથે સંકીર્તન કરતા હતા, ત્યારે તેમણે ભૂગર્ભ પંડિત અને લોકનાથ ગોસ્વામીને વ્રજમંડળનાં હુસ તીર્થોને પ્રગટ કરવા અને તેમનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાને માટે વૃંદાવન મોકલ્યા હતા. એ લોકોએ જ્યારે પ્રભુના સંન્યાસી થયાની વાત સાંભળી ત્યારે તો તેઓ તેમનાં દર્શનની લાલસાથી વૃંદાવન છોડીને દક્ષિણ તરફ ચાલ્યા ગયા હતા. આ કારણથી વૃંદાવન આવતાં પ્રભુનો તેમને મેળાપ થઈ શક્યો નહિ. મહાપ્રભુએ પોતેજ થોડાં હુસ તીર્થોને પ્રગટ કર્યાં.

જે સ્થાને ભગવાને અરિષ્ટાસુરનો વધ કર્યો હતો, ત્યાં 'આરિઠ' નામનું એક ગામ છે. મહાપ્રભુએ ત્યાં આવીને લોકોને પૂછ્યું કે "અહીં રાધાકુંડનો ઉદ્ભવ પુરાણોમાં મળી આવે છે, તે રાધાકુંડ ક્યાં છે?" પ્રભુના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આમવાસીઓ આપી શક્યા નહિ. તેમનામાંથી કોઈને પણ રાધાકુંડની જાણ નહોતી. પ્રભુનો સાથી બ્રાહ્મણ પણ રાધાકુંડથી અજાણ્યો હતો, તેથી પ્રભુએ પોતે ધ્યાનમગ્ન થઈને રાધાકુંડને ઓળખ્યો અને જે ખેતરોની વચ્ચેમાં ભરાયેલા થોડા જળમાં સ્નાન કરીને પોતે રાધાકુંડનું માહાત્મ્ય વર્ણવ્યું. તે દિવસથી એજ સ્થળ રાધાકુંડના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. રાધાકુંડને પ્રગટ કરીને પ્રભુ કુચુમ સરોવર આગળ આવ્યા. ત્યાં શ્રી જોવર્ધન પર્યાવરનાં દર્શન કરીને તેઓ પુલકિત થઈ ઉડ્યા. જગીન પર સૂઈને તેમણે ગિરિરાજને આજ્ઞા પ્રજ્ઞામ કર્યાં અને તેના નાના નાના પદચરો સૂઈને હૃદયે આંધવા લાગ્યા. જોવર્ધન, ભગવાનનું અનિત સ્વરૂપ છે. આજ્ઞામાં તેને ભગવાનનું શરીરજ કહેવું છે. જોવર્ધનનાં પ્રભુએ પરિદેવજનનાં દર્શન કર્યાં. ચર્કા પ્રકૃતિમાં સ્નાન કરીને ન્યાંજ વિદ્યા કરી.

જોવર્ધન સૂઈને કિરણો પાડે છે ભગવાનનું સ્વરૂપ તેનું

અને શ્રીમદ્વેદાન્ત પુસ્તકે પ્રગટ કર્યું હતું તેનો દર્શન

કરવાની પ્રભુને ઇચ્છા થઈ, પરંતુ તેજો તો ગિરિરાજ ઉપર ચરણાલ ઇચ્છતા નહોતા. તેજો વિચારવા લાગ્યા કે, ગોપાલ ભગવાનનાં દર્શન કેમ કરીને થાય ? ત્રણ-ત્રણાંમી ભગવાન પોતાના બ્રહ્મની ઇચ્છા બાજી ગયા. તેજો તો બ્રાવના બૂચ્યા છે, બ્રહ્મોને સાથે તો તેજો વગર પેસે-જ વેચાઈ જાય છે; તો પત્રી પર્વતથી નીચે ઉતરવું જો શી વિચારમાં હવું ? તે દિવસોમાં ગોપાલ ભગવાનની કિથિતિ અરિધર હતી. મુચતમાનોના ઉત્પાતોને તીર્થ તેજો આદીથી તરી કરના રહેવા હતા. કોઈ વાર કોઈ કુલમાં-જ પૂજા થાય છે, તો કોઈ વાર કોઈ ગામમાં જ વિરાજમાન છે. તેજો તો મજવાસીઓના સખા છે; હમિર યા પરમાત્મા હશે, તો ક્રિય, ક્ષણ અથવા લક્ષ્મીજીને માટે હશે. મજમાં તો તેજો જીજ બુના 'કનેયા' છે. ત્યારે મજવાસીઓને યવનોનો બચ છે, તો તેમને પણ હોયો જોઈએ, તેમી મજવાસી ગોપખાલો જ્યાં પણ જતા ત્યાં ગોપાલને સાથે લઈ જતા હતા. તે દિવસોમાં એક તૃક' સેના મૂર્તિઓનો નાશ કરતી કરતી આવતી હતી. મજવાસી સજપૂતો જીજ ભયથી અસહ્ય નામના ગામમાંથી ગોપાલજીને 'ગાઠીલી' નામના ગામમાં તઈ આવ્યા અને ત્યાં શુપથૂપ દ્યાર પાંચ દિવસો મુખી તેમની સેવા-પૂજા કરતા રહ્યા. ગાઠીલી ગામ ગિરિરાજની નીચે છે. પ્રભુએ ત્યારે સાંભળ્યું કે, ગોપાલ ભગવાન તો જાણે મને જ દર્શન દેવામાટે પર્વતપરથી નીચે ઉતરી ગાઠીલીમાં આવી-ને ગિરાજ્યા છે, ત્યારે તો તેમના આનંદની સીમા જ રહી નહિ. પ્રાતઃકાળે માનસી ગંગામાં સ્નાન કરીને ગોવર્ધન પર્વતની પરિક્રમા શરૂ કરી હીધી. ગોવર્ધન પર્વતની પરિક્રમા સાત કોસની કહેવાય છે. પરિક્રમા જ્યાંથી શરૂ થાય છે ત્યાં પાછી સમાપ્ત કરે છે. યજ્ઞા મનુષ્યો તો ઠંડવત કરતાકરતાજ આખી પરિક્રમા પૂરી કરે છે. પ્રભુએ પણ પૂરી પરિક્રમા કરી. મહાપ્રભુની સાથે જલભદ્ર ભટ્ટાચાર્ય અને પેસો સાધુપ્રાહારજી એ બે સેવકો ખીજા હતા. જ્યાં ગોવિંદ

કુંડે પહોંચ્યા અને ત્યાંથી ગાઠૌલીમાં ગોપાલજીનું આગ-
 મન સાંભળી ત્યાં ગયાં. મહાપ્રભુ ગોપાલજીની મનમોહિની
 મૂર્તિનાં દર્શનોથી મુગ્ધ થઈ ગયા અને તેઓ પ્રેમમાં ભાન
 ભૂલી જઈને ગોપાલજીની આગળ નૃત્ય કરવા લાગી ગયા,
 અને ગોપાલસ્તોત્રો દ્વારા તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ત્રણ
 દિવસ પ્રભુ ગાઠૌલીમાં રહી ગોપાલજીનાં દર્શનનું સુખ પ્રાપ્ત
 કરવા લાગ્યા. ત્યાર પછી તેઓ નંદીશ્વર, પાવન સરોવર,
 શેષશાયી, લક્ષ્મી, ખેલાતીર્થ, ભાણ્ડીરવન, ભદ્રવન, લોહવન,
 ગોકુલ, મહાવન વગેરે ભગવાનનાં લીલાસ્થળોનું દર્શન
 કરતા કરતા ફરીથી મથુરાજીમાં પાછા આવ્યા અને તેજ
 સાધુ પ્રાહ્મણના ઘરમાં રહ્યા. પ્રાહ્મણે પ્રભુની ખૂબ સેવા
 કરી હતી, તેનાથી સંતુષ્ટ થઈને પ્રભુ તેના ઘરમાં રહેવા
 લાગ્યા. ત્યાં નગરની ભીડ-ભાડ જોઈને મથુરા અને વૃંદા-
 વનની વચ્ચેમાં અકૂર ઘાટ ઉપર એકાંત સમજીને ત્યાં રહેવા
 લાગ્યા. ત્યાંથી તેઓ વૃંદાવન જઈને કાલીદહ, પ્રસ્કન્દન
 ક્ષેત્ર, દ્વાદશ આદિત્ય, કેશીતીર્થ, રામસ્થળી વગેરે પુણ્ય
 તીર્થોનાં દર્શન કરીને સંધ્યાકાળે પાછા ફરીને અકૂર તીર્થ-
 માંજ આવી ગયા. ત્યાં પણ ઘણા લોકો તેમનાં દર્શન
 કરવાને માટે આવવા જવા લાગ્યા, તેથી તેઓ વૃંદાવનમાં
 યમુનાજીના તટ ઉપર એકાંતમાં રહીને ભગવદ્વામનાં કીર્તન
 કરવા લાગ્યા. ત્યાંજ શ્રીકૃષ્ણદાસ નામનો એક રજપૂત
 ક્ષત્રિય પ્રભુને શરણે આવ્યો અને તે ઘરગાર છોડીને પ્રભુ-
 નીજ સાથે રહેવા લાગ્યો.

એક દિવસ સમસ્ત વૃંદાવનમાં વિાહાકાર થઈ ગયો.
 કે, વૃંદાવનમાં ફરીથી શ્રીકૃષ્ણ ઉત્પન્ન થયા છે. તેઓ કાલી-
 દહમાં કાલીવનગની દેવુ ઉપર નૃત્ય કરે છે અને તેના
 મસ્તકમાંની મહિમુ પવન પ્રવ્યક્ત થમકે છે. યજ્ઞ યોગે આ
 માત સાંભળીને પ્રભુને સ્મરવા આવ્યા કે, મું આ વાત મન્ય
 કે? પ્રભુએ કહ્યું: "આવન જઈને જુઓ, મન્ય છે કે
 ખસત્ય! મં ઘણુ લોકો તે પ્રે કાલીદહ આવ્યાં જઈ પહોંચ્યા.
 સાથે જ, ત્યાં સેક કાલે સંમુલ કરે. તે અને કાલે

એક મનિ તેવું ચમકતું હતું. લોકો આનંદ અને કુવ-
હલપૂર્વક તે તરફ આગળ વધવા લાગ્યા. જાગૃદ્ર ભટ્ટા-
ચાર્યે પણ કાલીદત્ત આગળ જઈને સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગ-
વાનનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરી. પ્રભુએ પ્રેમપૂર્વક
તેના આલ ઉપર એક પીની ધરપટ મારીને કહ્યું: "લોકોની
ગતિ તો ઘેટાં જેવી છે. એક ઘેટું કૃષામાં પડે છે, તો
જ્યાંયે ઘેટાં તેની પાછળ કૃષામાં પડે છે. આ કલિકાળમાં
ભગવાનનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થવાં એ કેાઈ સાધારણ વાત
થોડી જ છે કે જ્યાંને ભગવાનનાં દર્શન થઈ જાય. કરો-
ડોમાં કેાઈક એવા એક જે બાન્યવાન પુરુષો હોય છે કે
જેમને ભગવાનની કૃપાથી પ્રભુનાં સાક્ષાત્ દર્શનોત્તુ સફ-
લાન્ય પ્રાપ્ત થાય છે. અહીં જેમને જ ભગવતામના જપ
કરો. સવારે લોકોને પૂછી લેતે કે, શી વાત હતી." "
ભટ્ટાચાર્યે પ્રભુના સમલ્લપવાથી રાત્રે કાલીદત્ત આગળ
જવાનો વિચાર હોડી દીધો. આ તરફ લોકોતુ ટોચું ત્યાં
પહોંચ્યું. ત્યાં તેમણે જોયું કે, એક કાળા રંગનો નાવિક
હોડકામાં કાનચ રાખીને માછલી મારે છે. તેના હાથમાં
માછલી મારવાની વાંસળી હતી. લોકોનેા જામ દૂર થયો.
પ્રાતઃકાળે જ્યારે લોકો પ્રભુનાં દર્શન કરવા આવ્યા, ત્યારે
પ્રભુએ તેમને પૂછ્યું:—"કેમ, આપ લોકોને શ્રીકૃષ્ણ ભગ-
વાનનાં દર્શન થયાં કે?"

એક તેજસ્વી વૃદ્ધ પંડિતે પ્રભુને જાણો વૃત્તાન્ત સંભ-
ળાવ્યો અને અંતમાં કહ્યું: "ત્યાં તો અમને જે દર્શન
થવાનાં હતાં તે થયાં, પણ અહીં તો ભગવાનનાં પ્રત્યક્ષ
દર્શન અવશ્યજ થઈ ગયાં છે."

પ્રભુએ ચારે બાજુ જોતાં જોતાં કહ્યું: "અહીં ભગ-
વાન કયાં છે? મને પણ ભગવાનનાં દર્શન કરાવો. હું
ભગવાનનાં દર્શન માટે ઘણો ઉત્સુક છું."

તે પ્રાક્ષણે પ્રભુના તરફ સંકેત કરતાં કરતાં કહ્યું:—
"સંન્યાસીના શુભવેશમાં આ સામે તો શ્રીહરિજી બેઠા;

છે.” આટલું સાંભળતાંજ પ્રભુએ તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના પગ પકડી લીધા અને રડતાં રડતાં કહેવા લાગ્યા:—“ મહાનુભાવ ! આપની આ અહ્ભુત નિષ્ઠાને ધન્ય છે, આપને અવશ્યજ લગવાનનાં સાક્ષાત્ દર્શન થઈ ગયાં છે; ત્યારે તો આપ ચરાચર વિશ્વમાં લગવહ્લાવના રાજો છો. સાચા ભક્તને પોતાના લગવાન સિવાય બીજું કોઈ રૂપ દેખાતુંજ નથી. તેને સર્વત્ર પોતાના વહાલાનાંજ દર્શન થાય છે.” આ પ્રકારે તે બ્રાહ્મણની વિવિધ પ્રકારે સ્તુતિ કરીને તેને વિદાય કર્યો.

મહાપ્રભુ દિવસમાં વૃંદાવનમાં સ્નાન-જપથી નિવૃત્ત થઈને ભિક્ષા અકૂરતીથીજ આવીને કર્યા કરતા હતા. આમવારથી બ્રાહ્મણ તથા બીજા દિગ્ગતિના લોકો હમેશાં પ્રભુને ભિક્ષા કરાવવાનો આગ્રહ કર્યા કરતા હતા. કોઈ કોઈ વાર તો દશ-દશ, વીસ-વીસ માણસોનું સાથેજ નિમંત્રણ આપી જતું. મહાપ્રભુની ત્યાં વિચિત્ર દશા હતી. જ્યારે પણ તેમને એ વાતનું સ્મરણ થઈ આવતું કે, આજ સ્નાનમાં ડુબડી મારતાં અકૂરને ભગવાનનાં દર્શન થયાં હતાં, ત્યારે તેઓ જલદીથી યમુનાજીમાં કૂદી પડતા અને શરીરનું જ્ઞાન ભૂલી જઈ એવાન થઈને યમુનાના તીર્થ પ્રવાહમાં વહેવા લાગતા. તેથી ભદ્રાચાર્યને પ્રભુની ઘણીજ આશ્ચર્યથી હમેશાં દેખરેખ રાખવી પડતી હતી. એટલે ભદ્રાચાર્યે તે બ્રાહ્મણની વગ્દ લઈને પ્રભુને પાછા લઈ જવાને નિશ્ચય કર્યો. તેમણે પ્રભુને જણાવ્યું કે “ પ્રભો ! અહીં હવે વધારે એકાંત સંકેત નથી, નિમંત્રણ પણ ઘણાં આવવા લાગ્યાં છે. આપની દશા અહીં પણ વિચિત્ર થતી જાય છે. તેથી અહીં પ્રવેશ છે કે, હવે અહીંથી જતું રહેવું. મહા ભગવાન સંકેતિત થયું પાવેજ છે. અન્યાર્થ આહીનું તે પ્રવાહ સંકેતિત મહાસ્નાન કરી શકીશું. હવે આ વગ્દ લઈને અહીંથી જાવું.”

પ્રભુને જણાવવા વગર વગ્દ લઈને અહીંથી જાવું કે નહીં તે બ્રાહ્મણને જણાવવાનું નહોતું.

બુધિનાં દર્શન થઈ શક્યાં છે. તમેજ અને કૃષ્ણવનનાં દર્શન કરાવીને માતા આ જન્મને સારું કર્યો છે; તેથી આ શરીર તમારુંજ છે. તમે જોને ત્યાં તઈ જવા ઇચ્છો ત્યાં તઈ જાઓ, અને જોમાં કશી આપત્તિ નથી.”

પ્રભુની સંમતિથી અવગાને ઘણીજ પ્રસત્તા થઈ. કૃપાપાત્ર રાજપૂત ઠાકોર તથા મધુરાનો સાથુ ગ્રાહણ જો જાને પણ પ્રભુની સામેજ ચાલવા તૈયાર થયા. જટાચાર્ય સામે સારંગ મધુરાજમાં આવ્યા અને સાંગી યમુનાજી પાર દર્શને પ્રયાગ તરફ ચાલવા લાગ્યા. ઘણી પવિત્ર બુધિનેા ત્યાગ કરતી વખતે પ્રભુને ઘણુંજ દુઃખ થયું. તેજો શોકમાં વિદવળ થઈને જમીન ઉપર પડી ગયા અને ઘણી વાર ગુપ્તી અધ્યતન અવશ્યામાં પડી રહ્યા. ગમે તેમ દર્શને ત્રણેજે મળીને તેમને જામન કર્યા અને તેમને સાથે લઈને આગળ ચાલવા લાગ્યા.

પઠાળોને પ્રેમદાન—પ્રયાગ- માં પાછા આવવું

મલયાચલગન્ધેન ત્વિન્ધનં ચન્દનાયતે ।
તથા સજ્જનસજ્જેન દુર્જનઃ સજ્જનાયતે ॥

(સુભાષિત રત્નભાંડાગાર ૯૦-૪)

અર્થાત્ મલયાચળની સુગંધથી લાકડાં પણ જેમ સુખદળની ન્તય છે, તેજ પ્રમાણે સજ્જનોના સંસર્ગ-ભાવથી દુર્જન પુરુષ પણ સજ્જન થઈ ન્તય છે.

યમુના પાર કરીને પ્રભુ અનિચ્છાપૂર્વક આલતા હતા. વૃંદાવનની પુણ્ય-ભૂમિ છોડતાં તેમને અપાર કષ્ટ થતું હતું. જદાચાર્ય વગેરે પ્રભુના સાથી તેમને પકડીને આલતા હતા. મદ્રાપ્રભુ હવે વધારે આડી શક્યા નહિ. તેઓ એક સુંદર ઘરાવળા વૃદ્ધની છાયામાં પાવાના સાથીઓ સાથે બેસી ગયા. જ્યાં બેસીને તેઓ વિશ્રામ કરતા હતા ત્યાં પામેજ દેવી ગયો અગ્ની હતી. વજ્રમંડળની સુંદર અને સ્વચ્છ ગાયો હલકુ પણ પાવાના ગોપાળની રંગીલી અને કેન્દ્રાવ મૂર્તિનું સ્મરણ કરાવે છે. ગાયો અગ્ની નદી અગ્ની હતી. પામેજ ગાયો અગ્નિવત્સા ગોપળાલો પરકપરમાં વાનસ્પતિ હવે હતા. વજ્રમંડળનો પશ્ચિ આગથી કાચનો પોકેટ કે સન્ધિ ન હતો, કે આ આગથી કોણની આડીમાં કેવલી નિહમ છે, કેવલી અગ્નિવત્સા છે અને કેવલી નિહમ નિહમ છે તેને વશકવ વશકવ ન મુનેજ નતરી વકે છે. વજ્રમંડળ નિહમ નિહમ વશકવ વશકવ નતરી વકે છે.

1947年 1月 1日 星期一 第 100 号
本報創刊於民國三十四年一月一日，至今已屆十週年紀念。回首過去，感念良多。本報自創刊以來，承蒙各界人士之愛護與支持，得以不斷發展。今日之成就，實為全體同仁共同努力之結果。未來將繼續秉持公正、客觀之原則，為讀者提供更有價值之報導。

本報創刊於民國三十四年一月一日，至今已屆十週年紀念。回首過去，感念良多。本報自創刊以來，承蒙各界人士之愛護與支持，得以不斷發展。今日之成就，實為全體同仁共同努力之結果。未來將繼續秉持公正、客觀之原則，為讀者提供更有價值之報導。

本報創刊於民國三十四年一月一日，至今已屆十週年紀念。回首過去，感念良多。本報自創刊以來，承蒙各界人士之愛護與支持，得以不斷發展。今日之成就，實為全體同仁共同努力之結果。未來將繼續秉持公正、客觀之原則，為讀者提供更有價值之報導。

本報創刊於民國三十四年一月一日，至今已屆十週年紀念。回首過去，感念良多。本報自創刊以來，承蒙各界人士之愛護與支持，得以不斷發展。今日之成就，實為全體同仁共同努力之結果。未來將繼續秉持公正、客觀之原則，為讀者提供更有價值之報導。

本報創刊於民國三十四年一月一日，至今已屆十週年紀念。回首過去，感念良多。本報自創刊以來，承蒙各界人士之愛護與支持，得以不斷發展。今日之成就，實為全體同仁共同努力之結果。未來將繼續秉持公正、客觀之原則，為讀者提供更有價值之報導。

ભાવ પડયો હતો. તે પ્રભુની સરળતા, ભાવિકતા, તન્મયતા જોઈને મુગ્ધ થઈ ગયો અને હૃદયથી તેમને આહવા લાગ્યો. પીરસાહેબ પણ ધર્માંધ નહોતા, તેમના હૃદયમાં પણ સદસદ્વિવેક, વિચાર અને પ્રેમપ્રસંગને સમજવાની શક્તિ હતી. પ્રભુની પ્રેમભરી વાતો સાંભળીને તે પોતાના ઇસ્લામીપણાના આગ્રહને ભૂલી જઈ પ્રભુને શરણે આવ્યો. પ્રભુના ચરણો પકડીને તે કહેવા લાગ્યો:—“ આપ સાચેજ નારાયણ છે, આપનાં દર્શનથી મને જહુ શાંતિ થઈ છે. હવે આપ મારા ઉદ્ધારનો કોઈ ઉપાય બતાવો. હું તો પીરપણાના મિથ્યાભિમાનમાં મારા સ્વરૂપનેજ ભૂલી ગયો હતો. આપે મને ડૂબતાને હાથ પકડીને ઉગાર્યો છે; હવે આપજ મને આગળનો રસ્તો કૃપા કરીને બતાવો. ”

પ્રભુએ કહ્યું: “ આપનું હૃદય શુદ્ધ છે, એમાં અભિમાન રહીજ શકે નહિ. એ તો સમને રહેવાની જગ્યા છે. અંતર્યામી ભગવાન સૌનાં હૃદયોની વાત જાણે છે. ભગવાન સર્વશક્તિમાન અને સર્વ ઈંઈ કરવા સમર્થ છે. તેમનાથી કોઈનાથે હૃદયનો ભાવ છૂપો નથી. તેમને કોઈ પણ નામથી પોકારો, તેમનું કોઈ પણ રૂપથી સાચા હૃદયથી ધ્યાન ધરો, તેનાથી તેઓ પ્રસન્ન થઈ જશે. કેમકે સંસારમાં જેટલાં નામ છે, જેટલાં રૂપ છે, તે બધાં તેમનાંજ છે. તેમના વિના કોઈ નામ-રૂપની પ્રતીતિજ થઈ શકતી નથી. ભગવાનને દાસ્યભાવથી ભજવ્યા વેદવેદો; પાપાને ગુરુ, આચાર્ય વ. શિક્ષક સમજવ્યા વેદવેદો નહિ. આજથી આપને સમજાવે એવું, તેમાંજ આપનું હૃદયારૂં છે. ”

બધા તેજ સમજ્યા. તેણે પાપાનું નામ સમજાવે તેમણે અને તેને શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ કહીને નૃસ્ય કવ્યા હવે તે સ્વરૂપને વિચારીને તેને પોકારેથીજ પ્રભુને આ ભવ-સામરોનું કર્મ પડે. તેને વિના કે પણ હૃદયમાં પ્રભુની સમજાવે તેણે પોકારેથીજ વિચારવું નહીં પડે. કહી.

पुनर्वासे प्रमदाल

ધર્મશુરના આ પદ્ધિતનનો તેના ઉપર અત્યંત પ્રભાવ પડ્યો. તે પણ 'કૃષ્ણ, કૃષ્ણ' કહીને પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં આજોટવા લાગ્યો. પ્રભુએ તેને પ્રેમાલિંગન આપ્યું; તેણે તેના હૃદયમાં પ્રભુએ શક્તિનો સંચાર કર્યો ના હોય । પ્રભુનું પ્રેમાલિંગન પામતાંજ ચરણહૃદય રાજકુમાર ગાંડાની પેઠે નૃત્ય કરવા લાગ્યો. તેજ સમયે તેણે દરજાગી ધર્મ-પદ્ધિ છોડીને વૈષ્ણવ ધર્મનું ચરણ લીધું. તે પોતાના સાથીઓ સહિત હમેશાં શ્રીકૃષ્ણદીર્ઘતનમાંજ મગ રહેવા લાગ્યો. તેઓ જાણ 'પદ્માભ્યુત્પન્ન'ના નામથી પ્રચિદ્ધ થયા. તેમનો એક છુટોજ જગ્યા બની ગયો. વિજ્ઞાનીમાં સિંદુ-ઓના જે કોઈ તીર્થમાં જતો, ત્યાં વૈષ્ણવ લોકો તેના ભક્તિ-ભાવથી સંતુષ્ટ થઈને તેને ઘણુંજ માન આપતા હતા.

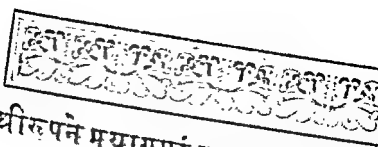
આ પ્રકારે પદ્માભ્યુત્પન્ન પ્રેમદાન આપીને ચૈતન્યદેવ ગંગાજીને કિનારે સોરી' (સૂકર ક્ષેત્ર)માં પહોંચ્યા. સોરી'માં ગંગાસ્નાન કરીને પ્રભુ ઘણાજ પ્રસન્ન થયા. તેમણે પોતાના સાથી કૃષ્ણદાસને તથા પેલા માશુરિયા સાધુ જાવાને અહીંથી પાછા જવાની આજ્ઞા આપી. આથી તેઓ પ્રભુનાં ચરણો પકડી રહતા રહતા કહેવા લાગ્યા કે " પ્રભો ! જે આપ અમને સદા આપની આથે રાખવા ન ઈચ્છતા હો, તો પ્રયાગ સુધી આવવાની આજ્ઞા તો અવશ્ય આપોજ. મહર સંક્રાંતિનું સ્નાન કરીને અમે પાછા ફરીશું." પ્રભુએ એ જાતેની વિનંતિ સ્વીકારી લીધી અને તેઓ પોતાના જાણ સાથીઓ સહિત ભગવતી ભાગીરથીને કિનારે કિનારે પ્રયાગ તરફ ચાલવા માંડ્યા. ગંગાજીના કિનારાનાં ભગ-ભગ જાણાં ગામ ગંગા માતાના પ્રભાવથી ઘણાંજ શુદ્ધ-પવિત્ર હોય છે. એ ગામોના ભગભગ જાણા ગૃહસ્થો સાધુ-મહાત્માઓને ખૂબજ શ્રદ્ધાપૂર્વક ભિક્ષા આપે છે. તેથી સારા સારા વિરક્ત સાધુ મહાત્માઓ રાજમાર્ગથી (સડ-કથી) કદી યાત્રા કરતા નથી, તેઓ હમેશાં માતાનાં દર્શન કરતા કરતા અને માતાના અમૃતતુલ્ય જળનું પાન કરતા કરતા ગંગાજીને કિનારે કિનારેજ વિચરે છે. ગંગાજીને

કિનારે કિનારે યાત્રા કરવામાં પગલે પગલે પ્રયાગનું કામ મળે છે. ગંગાજીના કિનારાને સાધુ-મહાત્માઓનો રાજમાર્ગજ માનવો જોઈએ. પ્રભુ પણ ગંગાજીના કિનારા ગામોમાં હરિનામસંકીર્તનનો પ્રચાર કરતા કરતા ચલોકોને પ્રેમાનંદમાં તરજોળ કરતા કરતા પ્રયાગ પહોંચ્યા તથા ત્યાં ફરીથી યમુનાજીનાં દર્શન કરીને પ્રેમમાં ઉન્મત્થ થઈ જઈ નૃત્ય કરવા લાગ્યા. પ્રયાગરાજમાં સંગમ ઉપર આમેય હુમેશાં મેજોજ રહ્યા કરે છે, પરંતુ પ્રભુના આવવાથી એ મેજાની શોભા અત્યંત વધારે વધી ગઈ. હવે આદમીઓ આવી આવીને પ્રેમમાં લવલીન થઈને પ્રભુ સાથે નાચવા લાગતા અને નાચતાં નાચતાં ખેલાન થઈ જમીન ઉપર પડી જતા. આ પ્રકારે પ્રભુના પ્રયાગમાં આવવાથી ત્યાં ભક્તિની એક પ્રકારની ભરતી આવી ગઈ. ગઈ પ્રભુએ આપેલા પ્રેમાસવનું પાન કરીને પાગલ જેવા બનવા ગયા અને પોતાની જાતનું ભાન ભૂટીને હુમેશાં-

શ્રીકૃષ્ણ ગાચિન્દ્ર દરે મુસરે, દે નાથ નારાયણ વાગુદેવ.

એ ભગવાનનાં ગુમધુર નામોથી આકાશમંડળને ગજવવા લાગ્યા.

શ્રીરૂપને પ્રયાગમાં મહામુક્તિ દર્શન

દેવે દેવે દુર્ગાકવલિહૃદયો નિષ્કપાતો નગતો
 ધાયં ધાયં પુગ્નાદનિરુમનિદં જન્મગંપાદયામિ ।
 બ્રાહ્મણાધાય ગાધાય ગવ પગ્નામ્નોજમન્નાઃપમાધા-
 પ્નેત્રપ્નેઃત્રિપુત્ર્યં પુનઃકિત્તવૃષ્ટો ધાનગન્ વાદયન્તિ ॥
 (શ્રીમદ્વિષ્ણુ સ્મૃતિપાઠ ૨૬૨-૨૭૦)

આમાં, સાથે / હું જ એક દેવો કુબુદિવાળો 13' કે જે દુર્ગાશક્તિના હૃદયથી દેવદેવમાં નિદેવ પનવાન મનુષ્યો આગળ દોડી દોડીને માફ જન્મ વ્યર્થ યુગાવી શકો છો. તેઓ દે શાપાકાન્ત / કુબુદિવાળા તો તેઓજ છે કે જેઓ અત્યંત પવિત્ર વનમાં સમાપ્તિમાં આપના સરજારવિદોનું પ્યાન પરના પરતા દેમાંવિત શરીરથી દિવસો ગાજે છે.

ગાંડેશ્વરના મંત્રી રૂપ અને ચનાતન જે બરો ભાઈ. એને વાનઠો બુદ્ધ્યા નહિ હોય. સમઠેતિ નામના ગામમાં પ્રભુનાં દર્શન કરીને અને નવીન જન્મ પામીને જે બરો ભાઈઓ પ્રભુની પાસેથી વિદાય થયા. પ્રભુનાં દર્શનોથીજ એમની અંદર પ્રુપાયેલી ભાવિકતા અને ભગવદ્બક્તિ એક-કમ જામત થઈ આવી. તેમને પોતાનાં પૂર્વકૃત્યો પર પશ્ચા-ત્તાપ થવા લાગ્યો. સાધુસમાગમથી સંસારમાં મનુષ્ય-શરીરની આર્થકતાનું જ્ઞાન થવા લાગે છે, તે સમયે હૃદય-માં પશ્ચાત્તાપનો અભિ સજાગવા લાગે છે અને તે અભિમાં પડીને મન સુવર્ણની પેઠે શુદ્ધ થવા લાગે છે. પશ્ચાત્તાપ-રૂપી અભિના તાપથી મનનો ગેલ બળીને ભસ્મ થઈ જા-એ, અને પછીથી કેવળ શુદ્ધ સુવર્ણ જ બાકી રહે છે.

તેમાં મેલનું નામ પણ રહેતું નથી, તે એકદમ નિર્મળ થઈને ચમકવા લાગે છે. તેમાં પસાર થઈને લગવાનનાં દર્શન થાય છે. દર્શન શું થાય છે, લગવાન ત્યાં આવીને ધિરાજમાન થઈ જાય છે અને પછીથી તેને પોતાનું ધરજ નહિ પણ શરીર-અંગજ બનાવી લે છે ! તેથી સાધુ-સંગનું મુખ્ય ફળ પૂર્વકૃત પાપોનો પશ્ચાત્તાપજ છે. જેને સાધુસંગ થવા છતાં પણ પશ્ચાત્તાપ થતો નથી, તેને ખરો સાધુસંગજ પ્રાપ્ત થયો નથી અથવા તે પૂર્વજન્મકૃત પાપોને લીધે એટલો બધો અપાત્ર છે કે હજી તેને ઘણા ઘણા સમય સુધી સાધુસેવા કરવાની આવશ્યકતા છે. જ્યારે પણ પૂર્વકૃત કર્મોને માટે હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપ થાય અને પ્રભુપ્રાપ્તિને માટે હૃદય હમેશાં તરફડતું રહે, ત્યારે સમજવું કે સાધુસમાગમનું વાસ્તવિક ફળ મળી ગયું છે.

એ બંનેય ભાઈઓ ભાગ્યવાન હતા, લગવાનના પોતાના માણસો હતા, અનુબ્રહ્મસૃષ્ટિના જીવ હતા. પ્રભુનાં દર્શન માત્રથીજ તેમની કાયા પલટાઈ ગઈ. પ્રભુનાં દર્શન કરતાંજ તેમને પદ, પ્રતિષ્ઠા, પરિવાર, પૈસા અને પ્રેય પદાર્થો ઉપર તદ્દન તિરસ્કાર આવી ગયો. તેમનું મન વૃદ્ધો-વનની કુંજોમાં વિહાર કરવાને માટે તરફડવા લાગ્યું. જે પ્રતિષ્ઠિત પદને માટે સંસારી લોકો સર્વ કંઈ કરવા તૈયાર થઈ જાય છે, તેજ સમ્રાજીનું પદ તેમને ધાર બંધન જેવું જાણવા લાગ્યું. કૃપ તો પાછા ફરીને ગોડ ગયાજ નહિ, તેઓ પોતાની ધન-સંપત્તિને લાડીમાં લાડીને દર્શન દેવા નહોતે. માટે પોતાની જન્મભૂમિ ફોલોલાગાદ આડી ગયા. ત્યાં જઈને પોતાનું અર્ધું ધન તો તેમણે આચાર્ય અને કાવલેને દઈને દેવું. કંઈક પરિવર માટે રાખવું અને દર કુલર કે પછ તેમનાં એક ભાડીની દુકાને જમા મુકવા.

આ વખતે તેમણે પોતાના ધન તરફી દર્શન કરવાને પશુ નહોતે, તેમણે એક વખત તેમનાં પાછા કુલરને બચાવવાની માટે તેમણે પોતાના ધનને આચાર્ય અને કાવલેને દઈને દેવું.

ગયા. જ્યાં કામ મન વટેજ ધાય છે, મન તો એકજ છે. તેની પાસે ગમે તો આ લોકનું કામ કરાવી લેયો અથવા પરમાર્થગાર્ગની સ્વચ્છતા કરાવી લેયો. એક મન જે કામ કદી પણ કરી શકતું નથી. સનાતન વાણુતા હતા કે, બાહ-શાહ મને પ્રાણુથી પણ વધારે આહે છે. તો હું તરતજ રાજદાજમાંથી રાજનામું આપી દઈશ, તો બાહશાહ તે કદી પણ સ્વીકારશે નહિ અને વગી હાલમાં તો તેમને ઓરિસાના મહારાજ સાથે યુદ્ધ ચાલે છે. તેઓ મારા ઉપર સૌથી વધારે વિશ્વાસ રાખે છે, એવા સમયમાં તે મને કદી પણ છોડશે નહિ. આ બધું વિચારીને તેમણે બાહશાહને કહાવી મોકલ્યું કે "હું માંદો છું, રાજદાજ કરવા તદ્દન અસમર્થ છું. તેથી કેટલોક સમય આરામ લેવા હું છું."

બાહશાહને તેમની માંદગીની ધાળી ચિંતા થઈ, તેમણે પોતાના દરબારના મુખ્ય હકીમને તેમની દવા કરવા મોકલ્યો. હકીમે જઈને તેમની નાડી જોઈ, પરંતુ તે અનાડી એમની નાડીને કેમ કરીને ઓળખી શકે ? તેમની વેદના તો કોઈ પરમાર્થી વેદજ વાળી શકે તેમ હતું. આ ના વેદોનાં પુસ્તકોમાં ન તો આ રોગનું નિદાન છે તો દવા. રાજવેદે તેમના સમસ્ત શરીરની પરીક્ષા કરી કહ્યું કે "મહાશય ! મને તો આપના શરીરમાં કોઈ રોગ જણાતો નથી." આ વાત સાંભળીને સનાતનજી હાંસપદ્યા, તેમણે કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહિ.

દરબારી હકીમે જઈને બાહશાહને કહ્યું: "શ્રીમાન ! મને તો તેમના શરીરમાં કોઈ રોગ જણાયો નહિ. તેઓ સાન્ન સમા બેઠા બેઠા પડિતો પાસે ભાગવતની કથા મળી રહ્યા છે. મેં તે આજ પર્યાંતમાં આવો પણ જોયો નથી."

બાહશાહ આટલું સાંભળતાંજ ચુસ્તે થઈ સમયે-ઉડીને જતે સનાતનજીના નિવા

રથો. સાચેજ, સનાતનજી બેઠા બેઠા કથા સાંભળતા હતા. દશ-વીસ બ્રાહ્મણપંડિતો તેમની આબુખાબુ બેઠા હતા. બાદશાહને અકસ્માત્ પોતાને ત્યાં આવતા જોઈને સનાતનજી ઊઠીને ઊભા થયા અને તેમને વંદન કરીને બેસવા યોગ્ય એક સુંદર આસન આપ્યું. બધાના બેસી ગયા પછી બાદશાહે કંઈક કૃત્રિમ વ્યથતા પ્રગટ કરતાં કહ્યું: “મલ્લિક મહાશય ! તમને શી બિમારી થઈ છે?”

કંઈક એજ પ્રમાણે અન્યમનસ્ક ભાવે ધીરે ધીરે સનાતનજીએ કહ્યું કે “શ્રીમાન્ ! સહેજ કંઈક તણિયત ખરાબ રહે છે. કામ કરવામાં બિલકુલ મન લાગતું નથી.” બાદશાહે કહ્યું: “કંઈક તો કારણ હશે ને ! મને ખરાબર કહો કે શો રોગ છે ? શી બિમારી છે અને કામમાં ચિત્ત નહિ લાગવાનું કારણ શું છે ?”

તેજ પ્રમાણે ઉપેક્ષાપૂર્વક સનાતનજીએ કહ્યું: “ના, કોઈ ખાસ કારણ તો નથી; તણિયત ઠીક નથી.”

હવે બાદશાહ પોતાના ગુસ્સાને રોકી શક્યો નહિ, તેણે કડકાઈથી કહ્યું: “રાજકાળમાં તમારી આવી બેદરકારી ખરાબર નથી. તમે જાણો છો કે, હું તમો બંને ભાઈઓ ઉપર કેટલા બધા વિશ્વાસ રાખું છું ! પરંતુ જોઈ છું કે તમે બંને ખરાબર વખતેજ મને દગો દેવા ઈરાદો રાખો છો. આને હું વિશ્વાસવાન ન કરું તો બીજું કહું પણ શું ? તમને કાઈ અર્પથી બાગીને કનેદાબાદ આવી ગયો. તમે બિમાર ન હોવા છતાં પણ બિમારીનું બધાનું કાઠીને ઘરમાં બેસાડે છે. આ દગાબાજીમાં કંઈ પણ અપાયેલી છે, ને મને મલ્લિકાજીના પગેથી તમારી બેદરકારીને લીધે માથું રાજકાળમાં પડે છે. તમને મલ્લિકાજી કહ્યું પરંતુ આને સહ્યુંજ અપાયેલું તમને કામ નહિવાળી રેવું પરંતુ...”

તેણે આ વચ્ચે કાંઈક કહ્યું નિર્ણયવતઃ. સનાતનજીને કહ્યું: “શ્રીમાન્ ! તમારું કામ કરવાને મને, હું તમારું કામ કરવાને તૈયાર છું. તમારું કામ કરવાને મને, હું તમારું કામ કરવાને તૈયાર છું. તમારું કામ કરવાને મને, હું તમારું કામ કરવાને તૈયાર છું.”

આપનો શુભચિંતક છું; પરંતુ હવે મારાથી રાજકાજ થઈ શકતું નથી. ”

લાલ લાલ આંખો કરતાં બાદશાહે કહ્યું: “ કેમ થઈ શકતું નથી ? ”

સનાતને પહેલાંનાજ નમ્રતા ભરેલા અવાજે ઉત્તર આપ્યો:—“ એટલાજ માટે કે શ્રીમાર ! હવે મારું મન મારા કાબુમાં નથી, તે વૃંદાવન તરફ ચાલ્યું ગયું છે. ” બાદશાહે ધુંધવાઈને કહ્યું: “ હું એ બધું સાંભળવા નથી ઇચ્છતો; તમે એક વાત કહો. રાજકાજ સંભાળો છો કે નહિ ? ”

દંડતાપૂર્વક સનાતનજીએ કહ્યું: “ જે શ્રીમાનને પહેલેથીજ જણાવી દીધું છે કે હું હવે કોઈ પણ પ્રકારનું રાજકાજ કરી શકીશ નહિ. ”

સનાતનજીની આ દંડતા જોઈને બાદશાહ હુંસેનશાહ ધૂળ જ ચકિત થઈ ગયો. જે આજ સુધી હંમેશાં હાથ જોડીને આજ્ઞાની રાહ જોયા કરતો હતો, તેજ મારો પગાર-ખાઉ નોકર મારી સામે આ પ્રમાણે નિભંચ થઈને જવાળ આપે છે ! આ વાતથી તેને ક્રોધ આવી ગયો, પરંતુ અસમયે ક્રોધ પ્રગટ કરવો ઉચિત નથી, એમ સમજીને કંઈક બનાવટી પ્રેમ દર્શાવતાં કહ્યું: “ ઠીક, જવા દો; તમે અહીંનું કામ ના કરશો. મારી સાથે લડાઈ લડવા ઓરિસા તો આવશો ને ? ”

સનાતનજીએ ફરીથી એજ પ્રમાણે કહ્યું: “ શ્રીમાર ! મને કોઈ ખાસ કામ ઉપર ચીંઠ નથી. મને તો જેટલાં સંસારી કામો છે, તે બધાં કરડવા દોડે છે. હું કંઈ પણ કરી શકીશ નહિ. આપ હવે મારી પાસેથી કોઈપણ બતના કામની આશા રાખો નહિ. ”

પોતાના ભીંપણ ક્રોધને દબાવતાં અને શુસ્સાથી હોઠ કરડતાં બાદશાહે કહ્યું: “ શાકિર મલિક ! તમે બાનમાં રહીને વાત કરો છો કે નશામાં ? તમને ખબર છે કે તમે

કેની સાથે વાત કરી રહ્યા છો? પોતાની વાત વિચાર કરો અને ધરાધર સમજી-વિચારીને જવાબ સનાતનજીએ કહ્યું: “ મેં કોઈ જાતનો નયો કર્યો નથી. હું ધરાધર લાનમાં હોઈને વાત કરું છું. મને ખબર છે કે ગૌડ દેશના એકમાત્ર સ્વતંત્ર શાસક અને ણંગાળના અધીશ્વર સાથે હું વાતો કરી રહ્યો છું; કે જેમની સહજ આજ્ઞાથી દેશના દેશ નષ્ટભ્રષ્ટ અને ધરણાદ થઈ શકે છે, જેમની આજ્ઞા નિષ્કળ જતી નથી. શ્રીમાન! મેં ણહુજ વિચાર કરી લીધો છે અને ણહુજ વિચારીને ઉત્તર આપું છું કે, હવે મારાથી રાજકાજ કોઈ પણ સ્થિતિમાં થઈ શકશે નહિ!”

ક્રોધના સ્વરમાં ણાદશાહે કહ્યું: “ તમે જાણો છો કે તમારી આ ધૃષ્ટતાનું શું પરિણામ આવશે?”

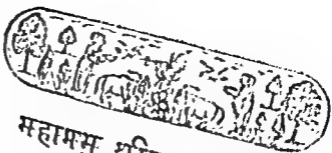
મસ્તક નમાવીને સનાતનજીએ કહ્યું: “ હું ધરાધર જાતનું છું કે, આ મસ્તક ધડથી અલગ થઈ જશે. શ્રીમાન! એની મને સહજ પાળુ પરવા નથી.”

ણાદશાહ આગળ કંઈજ કહી શક્યો નહિ. તેણે તેજ સમયે કંઈમાં આવી જઈને કહ્યું: “ કોઈ છે?” તરતજ ણે એવકો પ્રણામ કરીને ણાદશાહ સમક્ષ લાજર થઈ ગયા. ણાદશાહે કહ્યું: “ રાજ્યના મુખ્ય અધિકારીને કહીને આને લમણાંને લમણાંજ જેલખાનામાં મોકલી આપો.” રાતની આજ્ઞા શરૂ થઈએમાંજ ણાગવામાં આવી. સનાતનજીને તેજ સમયે અજકેલી ણલાવીને કેદખાનામાં મોકલવા અને ણાદશાહ આવી આવ. આવીને ઉદીચ્ચા પ્રાંતમાં મુક કરવા મને આજ્ઞા થયે.

જે બીજા બંધ કેવળની અંત સાંભળ્યા. ણાદશાહ તે સમયે જઈને કહ્યું: “ મને આજ્ઞા થઈ છે કે તમને તે સમયે જાણવું છે કે તમને આજ્ઞા થઈ છે કે તમને આજ્ઞા થઈ છે.”

ગયાના સમાચાર સાંભળીને રૂપ ચોતાના નાના ભાઈ અનૂપ-
 (શ્રીવલ્લભ)ને સાથે લઈને તેમની શોધમાં વૃંદાવન તર-
 ચાલી નીકળ્યા. ચાલતી વખતે તેઓ ચોતાના ભાઈ સના-
 તનને એક એવા ભાવનો પત્ર લખતા ગયા હતા કે “અગે
 શ્રી ચૈતન્યની શોધમાં વૃંદાવન જઈએ છીએ. મારું મન
 શ્રી ચૈતન્યનાં ચરણકમળોના મકરંદનું પાન કરવા માટે
 ઉન્મત્ત જેવું થઈ રહ્યું છે. હવે હું અહીં ક્ષણ વાર પણ
 રહી શકું તેમ નથી. શ્રી ચૈતન્યદેવ જ્યાં પણ હશે ત્યાં
 જઈને હું તેમને શરણે જઈશ. આપ કોઈ વાતની ચિંતા
 કરશો નહિ. મંગલમય શ્રી ચૈતન્ય પ્રભુ આપનું ભલું કરશે
 તેઓ આપને તરતજ માત્ર કારાગારના બંધનથીજ નહિ
 પરંતુ સંસારી બંધનથી પણ મુક્ત કરશે. અસુકત ગોદીની
 ઠંકાને આપને માટે હું દશ હજાર રૂપિયા જમા રાખીને
 બહુ છું. જે કારાવાસમુક્તિમાં તેનો કંઈ ઉપયોગ થઈ
 શકે તો કરજો અને તરતજ કારાગારમાંથી મુક્ત થઈને
 મજમાં આવી શ્રીચૈતન્યદેવનાં દર્શન કરજો. આ પત્ર હું
 શુભ રીતે આપની પાસે મોકલું છું. મંગલમય ભગવાન
 આપનું ભલું કરો.”

શુભ રીતે આ પત્ર સનાતનજીની પાસે પહોંચ્યો.
 પત્ર વાંચીને તેમનું ચિત્ત પણ શ્રી ચૈતન્યદેવનાં ચરણોનાં
 દર્શન માટે તરફડવા લાગ્યું. તેઓ કોઈ ને કોઈ પ્રકારે
 જેલમાંથી મુક્ત થવાનો ઉપાય વિચારવા લાગ્યા. પેલી
 બાજુ રૂપ પણ ચોતાના ભાઈ અનૂપની સાથે પ્રભુની
 શોધ કરતાકરતા કાશી થઈને પ્રયાગ પહોંચ્યા. પ્રયાગમાં
 ધ્યાનપુર (જૂસી)ના ઘાટેથી પાર થઈને તેઓ હાલના
 દારાગંજ નજીક પહોંચ્યા. ત્યાં તેમને અનેક આદમીઓથી
 ઘેરાયેલા મહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવનાં દર્શન થયાં. પ્રભુપ્રેમમાં
 લવલીન થઈને ભકતો સાથે સંકીર્તન-નૃત્ય કરતાકરતા તેઓ
 ગિંદુ માધવજીનાં દર્શન કરવા જતા હતા. એ જાતે ભાઈ-
 ઝો પણ તે લીડની સાથે સાથેજ ચાલવા લાગ્યા. મહા-
 પ્રભુને જે કોઈ નૃત્ય કરતા જેવું તે તેમની સાથે ચાલી

महाममु श्रीविहसार्कार्य

श्रीमदाचार्यचरणं पुष्टिमार्गप्रचारकम् ।
वह्मं गोपवंशान्त्यं भूषां भूषां नमाम्यहम् ॥

(प्र. ६. क.)

अथोत् तेजो पुष्टिभागना प्रचारकं छे, तेमले पोता-
ने गोपवंशना गजाभ्या छे, तेन शीवदत्तभाचार्यं छेने दु-
वारंवार प्रणाम करे छे.

अथे पढेतांन जतावो रक्षया छीने के, पुष्टिभागना
वर्तक भगवान श्रीवदत्तभाचार्य महामुमु पुष्टिभागना
समकालीन छेता. जे जने महामुमु पुष्टिभागना छेवना
रीतनुं आग्य छे. तेजो जने भगवानना अनन्य भक्त छेता,
जनेय लोकशिक्षक आचार्य छेता तेमले अष्टिभागना प्रव-
र्तक छेता अने जनेय पोतपोताना अमदायोमां भगवान-
ना अवताररूप मनाय छे. जनेय महामुमु कहेवाता छेता.
भगवान वदत्तभाचार्यं छे महामुमु वैत-यहेवगी छे वषं पढे-
तांन आ अवनि उपर अवतर्यां छेता, अने जे-अदी वषं
पढेला आ संसारगांधी तिरुभाव पाग्या छेता. जेजो जने-
ना छेवनमां त्याग, वैराग्य अने प्रेमना भावो संभूषं रीते
विकसित थयेला छेता. जनेजे पोताना अनंत प्रेमना प्रसा-
वधी-प्रेमाभूतइपी लक्षितरसवी पृथ्वीने तरजोण जनावी
दीधी छेती. जनेय नम्र छेता, जनेय रसिक छेता, ज
शुणुआही, शांत, अदोषदशी अने प्रेमोपासक छे
जने महामुमु पुष्टिभागना जे वार परस्परमां सगागम

હતો. તેનું નિષ્પન્ન વિવરણ પ્રાપ્ત થતું નથી, તેમ છતાંયે
 એટલું બાળી શકાય છે કે, તેઓ એકબીજાની ઉપર ઘણાજ
 પ્રેમ રાખતા હતા અને બંનેમાં ઘણો વધારે નિકટનો
 સંબંધ રહ્યો હશે. કેમ ન રહે? જેઓ સંસારને પોતાના
 પ્રેમામૃતથી અમર બનાવી શકે છે, તેઓ આપસમાં સંકુ-
 ચિત્ત યા દ્વેષપૂર્ણ ભાવ રાખીજ કેમ શકે? તેથી પ્રસંગ-
 વશાત્ અહીં ઘણાજ સંદેહમાં લગવાન વલ્લભાચાર્યનો
 પરિચય કરાવી દેવો આવશ્યક લાગે છે. જેમના જીવનમાં
 ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને પ્રેમરૂપી ચૈતન્યતા છે, તે ચૈતન્યચરિ-
 તાવલીના પાત્ર છે, તેથી શ્રીવલ્લભાચાર્યનું ચરિત્ર અહીં
 અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય અને તેમના સુંદર ચરિત્રથી
 વાચકોને શાંતિ તથા આનંદની પ્રાપ્તિ થશે.

મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્યનો જન્મ ભારદ્વાજ ગોત્રના
 તૈત્તિરીય શાખાવળા ચન્નુવેદી શુદ્ધ અને કુલીન બ્રાહ્મણ
 વંશમાં થયો હતો. તેમના પૂર્વજ ભટ્ટઉપાધિધારી દક્ષિણ
 બ્રાહ્મણ હતા. તેમનું કુળ 'બેલનાટ' નામથી પ્રસિદ્ધ હતું.
 તેઓશ્રીના પિતાનું નામ શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટ અને માતાનું નામ
 ચલ્લમાગાડ હતું. એ લોકો આંધ્ર દેશમાં વ્યોમસ્થલ
 પર્વતની પાસે કૃષ્ણા નદીના કિનારા ઉપર કાકરવાડ (કાકું-
 ભકર) નામના નગરમાં રહેતા હતા. પાછળથી તેમના પૂજ્ય
 પિતા અગ્રહાર નામના ગામમાં આવીને રહેવા લાગ્યા.

શ્રીલક્ષ્મણ ભટ્ટ એક વાર પત્ની સાથે તીર્થયાત્રાને
 નેમિત્તે કાશી આવ્યા હતા અને ત્યાંજ હનુમાનઘાટ ઉપર
 એક ઘર લઈને રહેવા લાગ્યા. તે સમયે કાશીમાં મહાન
 મસ્તવ્યસ્તતા હતી, તેથી ભટ્ટ મહોદય પોતાની પત્ની સાથે
 વદેશ ચાલ્યા ગયા. તેમનાં પત્ની ગર્ભવતી હતાં. રસ્તામાં
 અંપારણ્ય પાસે ચોડાનગર (અતુર્લદ્રપુર) માં મહાપ્રભુનો
 મહુર્ભાવ થયો. પિતાએ અંપારણ્યથી બધી સામગ્રી લાવી-
 પુત્રના યથાયોગ્ય વ્રતકર્મ વગેરે સંસ્કાર કર્યા અને
 કાશીમાંજ આવીને રહેવા લાગ્યા. મહાપ્રભુનો જન્મ

સંવત ૧૫૩૫ (શાકે ૧૮૦૦) ના વૈશાખ વદી ૧૧ ની રાત્રે
 ધરો હતો. પાંચ વર્ષની ઉંમરમાં પિતાએ તેમના યત્નો-
 પવિત સંરક્ષર કયો. ત્યારથી તેઓ અગિયાર વર્ષના હતા, ત્યારે
 પામવા લાગ્યા. ત્યારે તેઓ અગિયાર વર્ષના હતા, ત્યારે
 તેમના પૂજ્ય પિતાજી પરલોકવાસી થઈ ગયા હોય છે
 તેઓ પોતાનાં માતા તથા કેટલાયે શિષ્યોને સાથે લઈને
 સ્વદેશ ગયા. આટલી નાની ઉંમરમાં જ તેમણે વિદ્યાન-
 ગરની રાજસભામાં પરિતોની સાથે સાસ્નાઈ કરીને વિજય
 મેળવ્યો અને આચાર્યની પદવી પ્રાપ્ત કરી. વિદ્યાનગરના
 મહારાજ તરફથી તેમનું પૂજા સન્માન કરવામાં આવ્યું.
 આથી તેમની ખ્યાલિ દર દરજીથી દેવાઈ ગઈ. પછી તેમણે
 પોતાના ઘણા અનુયાયીઓ સાથે વિદ્યાનગરથી કન્યાકુમારી,
 પંદરપુર વગેરે સ્થાનોની યાત્રા કરી. પંદરપુરથી તેઓ
 નાસિક, ત્ર્યંબક, નર્મદાતટ, જીકારેશ્વર, માલિભતી, ઉર્જન,
 સિદ્ધવટ, કૈલપુર, દતિયા, ગ્વાલિયર, ધોલપુર વગેરે
 સ્થાનોમાં પોતાના પ્રતિપક્ષીઓને હરાવતા હરતા મથુરા થઈને
 રાજસભાઓમાં સન્માન પ્રાપ્ત કરતા હરતા મથુરા થઈને
 ગોકુલમાં પધાર્યા. ત્યાં તેમને ભક્તિમાર્ગ પ્રગટ કરવા
 ગોવાનની આજ્ઞા પ્રાપ્ત થઈ અને સ્વપ્નમાં ભગવાને તેમને
 ગદ્યાત્મક મંત્રનો ઉપદેશ કર્યો. તેના દ્વારા જીવોને
 પ્રક્ષની સાથે સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. અહીં થોડા શિષ્યો
 તેમને શરણે આવ્યા અને તેઓ અહીં રહીને શાસ્ત્ર-રચના
 કરવા લાગ્યા.

આ પછી તેમણે સમસ્ત મજનાં તીર્થોની યાત્રા કરી.
 તેઓ ભક્તિનો પ્રચાર કરવા
 ત્યાં શુભરાત, કાઠિયાવાડ } તરફ ગયા
 પ્રસિદ્ધ નગરોમાં જઈને } અનેક પ્ર-
 અને ભક્તિમાર્ગનું } સાથે શાસ્ત્ર-
 ન કર્યું. ત્યાં

* શુભરાતની ગણતરી
 ઉત્તરદિશવાસીઓ

જેમકે આસો વદને
 આરુવાદક

તેમના પાંડિત્યની સર્વત્ર ખ્યાતિ ફેલાઈ ગઈ અને હજારો સોની, ભાટિયા તથા ધનવાન-આબરૂદાર માણસો તેમના શિષ્ય થયા. ભેટ-પૂજા પણ પુષ્કળ આવવા લાગ્યાં અને ગુજરાત-કાઠિયાવાડના ભાવિક લોકોએ તેમનો ઘણો ભારે સત્કાર કર્યો. દક્ષિણની યાત્રા સમાપ્ત કરીને તેમણે ઉત્તર અને પૂર્વદિશાનાં તીર્થોની યાત્રા કરી. કુરુક્ષેત્ર, હરિદ્વાર, ઋષિકેશ, તિહરી, ગંગોત્રી, કેદારનાથ, બદ્રીનાથ વગેરે ઉત્તરનાં તીર્થોમાં થઈને પાછા ફરીને હરિદ્વાર આવી ગયા અને તેઓ નૈમિષારણ્ય વગેરે તીર્થોમાં દર્શન કરતા કરતા જગન્નાથજીનાં દર્શન કર્યાં. જગન્નાથજીથી દક્ષિણને રસ્તેથી મહેન્દ્રી પર્વત ઉપર પરશુરામજીનાં દર્શન કરીને પછી પોતાના ગામ અગ્રહારમાં આવી ગયા.

થોડો સમય અગ્રહારમાં રહીને આવ્યોયે જીજી વાર ભારતયાત્રા કરવાનો વિચાર કર્યો. તેથી તેઓ મંગલપ્રસ્થ, વિદ્યાનગર ને લોહગઢ થઈને પંઢરપુર આવ્યા. પંઢરપુરમાં આવીને તેમણે ભગવાન વિકૃલનાથજીનાં દર્શન કર્યાં. આજ પર્યાંત તેઓ દંડ, મેળલા, જટા, કૃષ્ણાજીન (કાશું મૃગચર્મ) વગેરે બધાં બ્રહ્મચારીઓનાં ચિહ્ન ધારણ કરતા હતા અને બ્રહ્મચારી વેશમાં રહેતા હતા. અહીં ભગવાને તેમને વિવાહ કરવાની આજ્ઞા આપી. તેમણે ભગવાનની આજ્ઞાને સ્વીકાર કરી લીધો. ત્યાંથી પછી તેઓ ગુજરાત-કાઠિયાવાડની યાત્રા કરીને અને પોતાના શિષ્ય-સંવકોને ભક્તિ-માર્ગને ઉપદેશ કરતા કરતા પુષ્કર થઈને વ્રજમાં પધાર્યાં. વ્રજદેશમાં વાવધનનાથજી (ગોપાળજી)નું પ્રાકટ્ય થયું હતું. ત્યાં તેમની કેવા-પૂજામાં તેમણે સાથ આપ્યો, અને શ્રીજગન્નાથજીને પુરુષોત્તમ ત્યાંની કેવાનો સચચો ભાર મેળવ્યો. શ્રીજગન્નાથજીને કેવાથી કેટલા પુજાપુમસે પુજાદેશ મળ્યો. તેમણે તેમને સહાય પાડવાનું શરૂ કર્યું. વ્રજના સર્વ જાતનાં જીવોને તેમણે પુજા કરાવવાની નીતિની પદ્ધતિ કરી. અને તેમણે વ્રજનાં જીવોને પુજા કરાવવાની પદ્ધતિ કરીને વ્રજનાં જીવોને પુજા કરાવવાની પદ્ધતિ કરી.

તેમના પાંડિત્યની સર્વત્ર ખ્યાતિ ફેલાઈ ગઈ અને હજારો સોની, ભાટિયા તથા ધનવાન-આબરૂદાર માણસો તેમના શિષ્ય થયા. ભેટ-પૂજા પણ પુષ્કળ આવવા લાગ્યાં અને ગુજરાત-કાઠિયાવાડના ભાવિક લોકોએ તેમનો ઘણો ભારે સત્કાર કર્યો. દક્ષિણની યાત્રા સમાપ્ત કરીને તેમણે ઉત્તર અને પૂર્વદિશાનાં તીર્થોની યાત્રા કરી. કુરુક્ષેત્ર, હરિદ્વાર, ઋષિકેશ, તિહરી, ગંગોત્રી, કેદારનાથ, બદ્રીનાથ વગેરે ઉત્તરનાં તીર્થોમાં થઈને પાછા ફરીને હરિદ્વાર આવી ગયા અને તેઓ નૈમિષારણ્ય વગેરે તીર્થોમાં દર્શન કરતા કરતા જગન્નાથજીનાં દર્શને ગયા. જગન્નાથજીથી દક્ષિણને રસ્તેથી મહેન્દ્રી પર્વત ઉપર પરશુરામજીનાં દર્શન કરીને પછી પોતાના ગામ અગ્રહારમાં આવી ગયા.

થોડો સમય અગ્રહારમાં રહીને આચાર્યે જીજી વાર ભારતયાત્રા કરવાનો વિચાર કર્યો. તેથી તેઓ મંગલપ્રસ્થ, વિદ્યાનગર ને લોહગઢ થઈને પંઢરપુર આવ્યા. પંઢરપુરમાં આવીને તેમણે ભગવાન વિકૃલનાથજીનાં દર્શન કર્યો. આજ પર્યાંત તેઓ દંડ, મેખલા, જટા, કૃષ્ણાજીન (કાળું મૃગચર્મ) વગેરે બધાં બ્રહ્મચારીઓનાં ચિહ્ન ધારણ કરતા હતા અને બ્રહ્મચારી વેશમાં રહેતા હતા. અહીં ભગવાને તેમને વિવાહ કરવાની આજ્ઞા આપી. તેમણે ભગવાનની આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી લીધો. ત્યાંથી પછી તેઓ ગુજરાત-કાઠિયાવાડની યાત્રા કરીને અને પોતાના શિષ્ય-સેવકોને ભક્તિ-માર્ગનો ઉપદેશ કરતા કરતા પુષ્કર થઈને વ્રજમાં પધાર્યા. મેઘવર્ધનમાં મેઘવર્ધનનાથજી (ગોપાલજી)નું પ્રાકૃત્ય થયું હતું. ત્યાં તેમની સેવા-પૂજામાં તેમણે સાથ આપ્યો, અને શ્રીમન્નરસિંહચંદ્ર પુરીજીનેજ ત્યાંની સેવાનો પ્રયત્નો ભાર મેળવ્યા. શ્રીમદ્ધરજી પ્રેમજીથી કાકુર પૂજારૂમને જાણવડે શ્રીમદ્ધરજીનેજ પૂજારૂમ મંદિર પાંચવચનું સજ્જ કર્યું. વ્રજનાં મેઘવર્ધન ને તેમણે જીજી તેમણે જીજીનાં નિદાની પાસે કરી અને તેમણે જીજીને પાંચ વચન સંભારીને પૂજારૂમ કરીને

વિકૃલનાથજી મહારાજનો જન્મ થયો. અંતે તેમણે કાશી-માં ભાગવત રીતિ પ્રમાણે શન્યાસ લીધો. ઘરનાર છોડીને અને શિખા, સૂત્ર, દંડ, કમંડલુ સાથે ભગવાં વસ્ત્ર પહેરીને તેઓ ભિક્ષા ઉપર નિર્વાહ કરવા લાગ્યા. તે સમયે તેમનો વૈરાગ્ય અપૂર્વ હતો. આટલી ભારે સંપત્તિ, આટલી ભારે પ્રતિષ્ઠા, સ્ત્રી, બાળકો તથા શિષ્ય-સેવકોથી તદ્દન અલગ થઈને તેઓ નિરંતર ભગવાનની અર્ચા-પૂજા અને નામસં-કીર્તનમાંજ યોગ્યતા રહેતા હતા. આ પ્રકારે પોતાના પરમ ત્યાગમય જીવન દ્વારા પોતાના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય તથા વંશજો માટે ત્યાગનો આદર્શ બતાવતા થકા સંવત ૧૫૮૭ ના અષાઠ માસની સુદ ત્રીજને દિવસે તેઓ આ અસાર સંસારથી વિદાય થઈને ગોલોકવાસી બની ગયા.

મહાપ્રભુ વલ્લભાચાર્ય, ખાસ કરીને ગોકુળ, અરૈલ, ચુનાર અને કાશીમાંજ રહેતા હતા. એ આર્ય સ્થાનોમાં તેમની બેઠકો આજ સુધી હયાત છે. અને તે 'મહાપ્રભુની બેઠક' ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેમના વંશજો 'ગોકુળનાથજી' ગોસાંઈ કહેવાય છે. ભારતવર્ષમાં આ સંપ્રદાયના આચાર્ય સૌથી વધારે ધનવાન અને વૈભવશાળી ગણાવવામાં આવે છે. મોટા મોટા મહાજન ધનવાન શેઠીઓ આ કુળના સેવક તથા શિષ્ય છે. આચાર્યના બીજા પુત્ર ગોસ્વામી શ્રી-વિકૃલનાથજી મહારાજને આ સંપ્રદાયના માણસો સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણના અવતારરૂપ માને છે. તેમણે આ સંપ્રદાયનો ખૂબજ પ્રચાર કર્યો છે. તેઓ ઘણાજ તેજસ્વી, કાર્યપરાયણ તથા ધર્મમાં આસ્થા રાખનારા આચાર્ય હતા. તેમના શ્રી-ગિરિધરલાલજી, ગોવિંદલાલજી, બાળકૃષ્ણજી, ગોકુલેશજી, રઘુનાથજી, ચંદનાથજી અને ધનશ્યામલાલજી, એ સાત પુત્રો થયા. તેમની સાત ગાદીઓ હલ્લુ પણ મોજૂદ છે. પાછળથી એમની વંશવૃદ્ધિ સારી થઈ અને તેઓ મુંબઈ, કાશી, મથુરા, ગોકુળ, નાથદ્વારા વગેરે ભિન્ન ભિન્ન સ્થા-નોમાં હલ્લુસુધી હયાત છે. તેમના શિષ્ય-સેવકો ગોસ્વામી બાળકેને હલ્લુસુધી ભગવદ્વ્યુત્તિધી માને છે તથા પૂજે છે.

યતાવે છે અને કહે છે કે, પુષ્ટિ-માર્ગમાં સર્વ કર્મત્યાગ-
 નો નિષેધ કહેલો છે, તે તેમની ભારે ભૂલ છે. ભગવાન વલ્લ-
 ભાગ્યાર્ય એ માર્ગ યતાવે છે:—એક નિવૃત્તિમાર્ગ અને બીજો
 પ્રવૃત્તિમાર્ગ. નિવૃત્તિમાર્ગને તેઓ સર્વશ્રેષ્ઠ દર્શાવે છે,
 પરંતુ નિવૃત્તિમાર્ગના અધિકારી કોઈ વિરલાભ હોય છે;
 તેથી જ્યારે કોઈ તેનું અનુસરણ ન કરી શકે તો તે કૃષ્ણા-
 ર્પણુ બુદ્ધિથી પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મ અનુસાર શ્રીકૃષ્ણ-
 પ્રીત્યર્થે જ કર્મ કરતો રહે. બ્રહ્મચારીમાંથી ગૃહસ્થ થવું,
 ગૃહસ્થમાંથી વાનપ્રસ્થ અને વાનપ્રસ્થમાંથી સંન્યાસ ધારણ
 કરવો—એનું નામ પ્રવૃત્તિમાર્ગ છે. લોકો ભૂલથી સઘળા
 સંન્યાસીઓને નિવૃત્તિમાર્ગના જ માની જોસે છે. નિવૃત્તિ-
 માર્ગના સંન્યાસી તો તેઓ જ છે કે જેઓ જ્ઞાન થતાં જ ગમે
 ત્યાં હોય તે ગમે તે દશામાં હોય, ત્યાંથી જ સર્વસ્વનો
 ત્યાગ કરીને અને વિધિ-નિષેધની જાનણ છોડીને અવધૂત
 પરમહંસ બની જાય છે. તેની ક્રિયાઓ યાગક જેવી, જ
 જેવી અથવા ગાંડા જેવી થઈ જાય છે. કમશઃ જ્ઞાનપૂર્વક
 એક પછી એક આશ્રમમાં પ્રવેશ કરતાં કરતાં સંન્યાસ
 ધારણ કરવો એ પ્રવૃત્તિમાર્ગ છે. ભગવાન વલ્લભાચાર્ય
 આ પ્રવૃત્તિમાર્ગને પોતાના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ યતાવે
 લોકોને શિક્ષણ આપ્યું હતું. તેઓ નિવૃત્તિમાર્ગની સર્વ
 શ્રેષ્ઠતાના અસ્વીકાર કરતા નથી; પરંતુ તેના અધિકાર
 ધણુ ઓછા છે એમ કહે છે. તેમના જ શબ્દોમાં સાંભળે
 નીચે અને તેમના આરબૂત શિક્ષાનોના પાંચ શ્લોકો ઉદ્ધૃ-
 ત્વેત્તે હીંચે. પુષ્ટિપ્રદાયવાળા એ પાંચ શ્લોકોને ભક્ષિ
 પ્રદરણના આરબૂત સમજે છે. આચાર્ય આજ્ઞા કરે છે—

મૃદં મર્વાન્મના ન્યાજ્યં તત્ત્વેત્યક્તું ન શક્યતે ।

કૃષ્ણાર્યે તન્મયુક્તૈત્ કૃષ્ણોન્નર્થમ્ય મોચકઃ ॥

એકે તત્ત્વે નિહીતે ને. એ છે કે, ધરને. પુરુષ
 ને. એકે તત્ત્વે નિહીતે ને. એ છે કે, ધરને. પુરુષ
 ને. એકે તત્ત્વે નિહીતે ને. એ છે કે, ધરને. પુરુષ

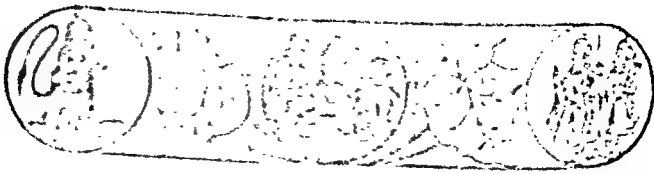
ને ધરનો પૂર્ણ રીતે ત્યાગ કરવાની શક્તિ ન હોય તો ધરમાં રહીને બધાં કાર્યો શ્રીકૃષ્ણને નિમિત્તે-તેમના પ્રીત્ય-રૂપે કરવાં. (આમ કરવાથી, કર્મ કરવાથી ને પાપ લાગે છે તે પાપ નહિ લાગે.) કેમકે શ્રીકૃષ્ણ સર્વ પ્રકારના પનથોનો નાશ કરનાર છે.

સદ્ગઃ સર્વાત્મના ત્યાજ્યઃ સ ચેત્યક્તું ન શક્યતે ।
સંસદ્ગિઃ સહ કર્તવ્યઃ સન્તઃ સદ્ગસ્ય ભેપજમ્ ॥

(સર્વોત્તમ સિદ્ધાંત તો એ છે કે) સંગ કોઇનો કરવોજ ન ભેઇએ. બધા પ્રકારના સંગોનો એકદમ પરિ-ત્યાગ કરવો ભેઇએ. (પરંતુ અનેક જન્મોથી જીવનો સમાજમાં મળીને રહેતા આવવાનો સ્વભાવ પડી ગયો છે, તેથી) સર્વ પ્રકારના સંગોનો ત્યાગ કરવા સમર્થ ન થઇ શકે તો સજ્જન તથા સંત-મહાત્માઓનોજ સંગ કરવો ભેઇએ. કેમકે સંગથી ને કામ ઉત્પન્ન થાય છે, તેની ઔપધિ સંતજ છે.

માર્યાદિરતુકૂલચેત્કારયેદ્ભગવત્ક્રિયાઃ ।
ઉદાસીને સ્વયં કુર્યાત્ પ્રતિકુલે ગૃહં ત્પજેત્ ॥
તત્રયાગે દૂષણં નાસ્તિ યતઃ વિષ્ણુપરાદ્મુખાઃ ।

(હવે કહે છે કે, ને ગૃહસ્થ બની ચૂક્યો છે, તેણે વ્યવહાર કરવો ભેઇએ. તેને માટે કહે છે) જે સ્ત્રી પોતાના મનની ચેષ્ટ ભગવદ્ભક્તિપરાયણા હોય, તો તેની પાસે પણ ભગવાનની સેવા-પૂજા વગેરે કરાવવી; અને જે આ બાબતમાં ઉદાસીન હોય (અને આજ્ઞા કરવાથીજ વા કરવા રાજી હોય તો) તો તેની પાસે નહિ કરાવતાં વા કરવી. વળી ને તે ભગવત્સેવાથી વિરુદ્ધ હોય તો તેજ કરવો ધરનો ત્યાગ કરીને એકાંતમાંજ ભગવત્પૂજા-એકદમ ધરનો ત્યાગ કરીને એકાંતમાંજ ભગવત્પૂજા-અર્થા કરવી ભેઇએ. (બહે પ્રિય ન રામ વૈદેહી, તાર તાહિ કોટિ વૈરી સમ યદ્યપિ પરમ સનેહી.) જે નિ પરાદ્મુખ હોય તેનો ત્યાગ કરવામાં કોઇ પણ.

શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય અને મહાપ્રભુ ગૌરાંગદેવ

શ્રીગૌરવલ્લભભગવત્પરાયણાં મહાપ્રભુ મક્તપ્રિયૌ મુનાયકૌ ।
મક્તિપરાં કૃષ્ણકથાતિગાયકૌ મક્તિવિહીનસ્ય પ્રસીદતાં મે ॥

(પ્ર. દ. ધ.)

અર્થાત્ જે બન્નેય ભગવત્પરાયણ છે, બન્નેય પોત-
પોતાના ભક્તોને ઘણાજ પ્રિય છે, બન્ને શ્રી આચાર્ય મનાય
છે, બન્નેય ભક્તિનિષ્ઠ છે અને બન્નેય કૃષ્ણકથાગાન કરવામાં
ઘણાજ કુશળ છે—એવા મહાપ્રભુ ગૌરાંગદેવ અને મહાપ્રભુ
વલ્લભાચાર્ય મુજ ભક્તિવિહીન મનુષ્ય ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.

મહાપ્રભુ ગૌરાંગદેવ પોતાના સુમધુર સંકીર્તન અને
ઉદંડ નૃત્યથી પ્રયાગવાસી નરનારીઓને પાવન અને પ્રસન્ન
કરતા થકા થોડોક સમય ત્રિવેણીના તટની પાસેજ રહ્યા.
ત્યાં જ્યારે ખૂબ ભીડ થવા લાગી, ત્યારે તેઓ એકાંતમાં
રહેવાની ઇચ્છાથી દારાગંજની પાસે દશાશ્વમેધ ઘાટની
પાસે આવીને રહેવા લાગ્યા. પ્રભુની કીર્તિ પ્રયાગના લગ-
લગ બધા પ્રતિષ્ઠિત પંડિતો અને ધનવાન—આખરૂદાર
સજ્જનોના કાનો સુધી પહોંચી ગઈ હતી; તેથી ઘણા
લોકો પ્રભુનાં દર્શન અને સંકીર્તન જોવાની ઇચ્છાથી તેમની
પાસે આવવા લાગ્યા. ભગવાન વલ્લભાચાર્યે પણ મહા-
પ્રભુની પ્રશંસા સાંભળી કે, એક ગૌડ દેશના યુવક સંન્યાસી
પોતાના ભક્તિભાવમય સંકીર્તન અને નૃત્યથી પ્રેક્ષકોનાં
મન સુબકન પેઠે પોતાની તરફ આકર્ષી લે છે, ત્યારે

લક્ષિતભાવની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

આ પછી આચાર્યે મહાપ્રભુને પોતાને ઘેર પધારીને વિદ્યા કરવાની પ્રાર્થના કરી. પ્રભુએ પોતાના બધા સાથીઓ સાથે આચાર્યનું નિમંત્રણ સ્વીકાર્યું અને તેઓ પોતાના બધા લકતોને સાથે લઇને આચાર્યના વારાસ્થાન અરૈલ તરફ ચાલ્યા. યમુનાજી પાર કરીને અરૈલ જવું પડે છે, તેથી શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીએ તેજ સમયે એક સુંદર નૌકા મંગાવી અને તેના ઉપર પ્રભુના બધા લકતો સાથે પ્રભુને બેસાડીને પોતે એક બાજુ બેસી ગયા. શ્રીયમુનાજીના વાદળ જેવા શ્યામ રંગવાળા સુંદર જળને બેતાંજ લાવાવેશમાં આવીને નૌકા ઉપર જ પ્રભુ નૃત્ય કરવા લાગ્યા. નૌકા ડગમગવા લાગી, બધા લકતો ભયભીત થઈ ગયા; પરંતુ મહાપ્રભુ પોતાના લાવતું સંવરણ કરવા અશક્ત નીવડયા; તેઓ નૃત્ય કરતા કરતા પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને એકદમ યમુનાજીની વચ્ચે સખત પ્રવાહમાં ફેદી પડયા. નાવમાં ચારે બાજુએ હાહાકાર મચી ગયો. મહાપ્રભુનું સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળું શરીર યમુનાજીના નીલા રંગના જળમાં ઉછળતું અને ડૂબતું ઘણું જ સુંદર દેખાવા લાગ્યું. મહાપ્રભુ યમુનાજીના પ્રવાહમાં વહેવા લાગ્યા. તેજ સમયે નાવિક જળમાં ફેદી પડયા અને પ્રભુને કોઈ પણ પ્રકારે પકડીને નાવમાં ચડાવી દીધા તથા તેઓ સઘળા પેલે પાર અરૈલ જઈ પહોંચ્યા.

આચાર્યના શિષ્ય, સેવક તથા ગ્રામવાસીઓએ મહાપ્રભુનું ઘણું જ સ્વાગત-સન્માન કર્યું. આચાર્યે એક સફળ ગૃહસ્થની પેઠે ઘણી જ શ્રદ્ધાપૂર્વક મહાપ્રભુનું પૂજન કર્યું અને તેમને પ્રેમપૂર્વક લિક્ષા કરાવી. પ્રભુએ લિક્ષા કરી લીધા પછી મહાપ્રભુનો ઉચ્છિષ્ટ મહાપ્રસાદ બીજા બધા સાથી લકતોએ ખાધો. બધાને ભોજન કરાવ્યા પછી આચાર્ય મહાપ્રભુની પાસે ગયા અને અતિથિસેવાનું મહત્ત્વ દર્શાવવા માટે તેઓ પ્રભુના ચરણ દબાવવા તૈયાર થયા. મહાપ્રભુ

પ્રભુનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને તેઓ એક બાબુ બેસી ગયા. પ્રભુએ તેમનો પરિચય પામ્યા પછી તેમને કહ્યું કે “ સાંભળ્યું છે કે આપ સુપ્રસિદ્ધ કવિ છો. ખરી રીતે તો એજ કાવ્યને કાવ્ય કહી શકાય છે કે જેમાં શ્રીકૃષ્ણની લીલા અને ગુણોનું વર્ણન હોય. આપ કેઈ આપનો રચેલો શ્રીકૃષ્ણ વિષેનો શ્લોક સંભળાવો. ”

બંને હાથ જોડીને ઘણીજ દીનતાપૂર્વક એ ઉપાધ્યાય કવિએ કહ્યું કે “ પ્રભો ! કવિતા હું શું બાણું ? અમસ્તોજ આમ તેમ પદો બનાવી લઉં છું. શ્રીકૃષ્ણની લીલા તો અવર્ણનીય છે, તેમના બધા ગુણ અચિંત્ય છે, તેનું હું માયા-મોહમાં ફસાયેલો અજ્ઞાની જીવ વર્ણનજ શું કરી શકું ? એક પદ છે, શી બંધર કે તે આપને પસંદ પડશે કે નહિ. ”

પ્રભુએ જલદીથી કહ્યું : “ આપના ઉપર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની કૃપા છે. ત્યારે તો આટલી મહાન પ્રતિભા હોવા છતાં આપ આટલા વિનમ્ર છો. સંભળાવો, આપ જે કંઈ સંભળાવશો તે અમૃતતુલ્યજ હશે. ”

પ્રભુના કહ્યાથી મહામહિમાવાન ઉપાધ્યાય કવિ પોતાના કેાકિલકૃન્વિત કમનીય કંઠથી શ્રીકૃષ્ણના પિતા નંદજીની સ્તુતિ સંબંધી આ પ્રેમમય પદનું સુંદર સ્વરે ગાયન કરવા લાગ્યા—

શ્રુતિમપરે સ્મૃતિમિતરે ભારતમન્યે ભજન્તુ ભવર્ષીતાઃ ।

અહમિહ નન્દં વન્દે યસ્યાલિન્દે પરં બ્રહ્મ ॥

અર્થાત્ ભવસાગરથી ભયભીત થયેલા ઘણા પુરુષો શ્રુતિનું શરણ લે છે, ઘણા સ્મૃતિઓનો આશ્રય લે છે અને ઘણા મહાભારત દ્વારાજ એ ભયથી બચવા ઇચ્છે છે. એ લોકો એમ કરે છે તો ભલે કરે, પરંતુ હું તો એ મહા-ભાગ્યવાન શ્રીનંદ પિતાનાં ચરણોમાંજ પ્રણામ કરું છું, કે જેમના બારણા આગળ સાક્ષાત્ સનાતન પૂર્ણ પ્રહ્લન કરે છે.

ઉપાધ્યાયે કહ્યું: “ મધુમતી મધુપુરીના માધુર્ય સમગ્ર જાતી પુરીઓ દ્વિતી પડી જાય છે, તેની મધુપુરીજ સર્વશ્રેષ્ઠ વાસસ્થાન છે. ”

પ્રભુએ પાછાં:—“ એ તો ઠીક છે, પરંતુ ભગવાનની ણાલ, પીગણક અને કિશોર-એ આવસ્થાઓમાંની કઈ આવસ્થાને આપ સર્વશ્રેષ્ઠ સમજો છો ? ”

ઉપાધ્યાયે ગદ્ગદ કહે કહ્યું: “ પ્રભો ! આ તે કોઈ પૂછવાની વાત છે ? એ કાળિયાની સુંદર કૌમાર આવસ્થાજ પરમધરેય અને સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તેના ધ્યાનથી મન આનંદ-સાગરમાં ઉન્મત્ત થઈને વિહાર કરી શકે છે. ”

પ્રભુએ અત્યંત પ્રસન્ન થઈને પૂછ્યું: “ બસ, એક વાત ખીલે દહો. રસોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ રસ કયો સમજો છો ? ”

અત્યંત દીનતાપૂર્વક ઉપાધ્યાય કહેવા લાગ્યા: “ પ્રભો ! એ કહેવાની વાત નથી, એ તો અનુભવગમ્ય વિષય છે. લલા, શૃંગાર આગળ સર્વશ્રેષ્ઠ અને સર્વસંમત રસ ખીલે હોઈજ કયો શકે ? ખીલ રસ તો નામનાજ છે. વાસ્તવમાં જેને રસ કહે છે, તે તો આદિરસ શૃંગારરસજ છે. ” આ ઉત્તરો સાંભળીને પ્રભુ પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને ઉંચે ઉંચે ફૂંદવા લાગ્યા અને ઉછળતાં ઉછળતાં ઉપાધ્યાયનું આલિંગન કરતા તેઓ શ્રીમાન માધવેન્દ્રપુરી મહાદાજના આ શ્લોકને ઘોલવા લાગ્યા—

શ્મામમેવ પરં રૂપં પુરી મધુપુરી વરા ।

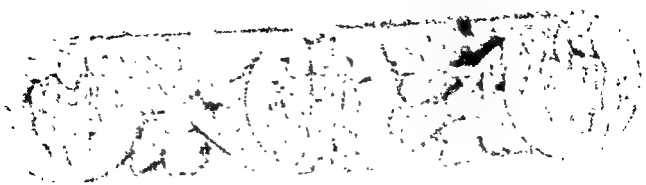
વયઃ કૈશોરકં ધ્યેયમાદ્ય એવ પરો રસઃ ॥

અર્થાત્ રૂપોમાં શ્યામ રૂપજ સર્વશ્રેષ્ઠ રૂપ છે, પુરી-ઓમાં મધુપુરી (મથુરા)જ સર્વશ્રેષ્ઠ પુરી છે, ધ્યાન કરવા વસ્તુઓમાં શ્રીકૃષ્ણની કિશોરાવસ્થાજ સર્વોત્તમ છે અને રસોમાં શૃંગાર રસ એજ સર્વોત્કૃષ્ટ રસ છે.

આ પ્રકારે પ્રભુ અને ઉપાધ્યાયના પ્રશોત્તરે શાંભ-
 જીને દાનર રહેલા જ્યા પુરુષોને ઘણાજ જ્ઞાનંદ યગો.
 આયંકાળ યવા જાણ્યો હતો. પ્રભુએ આચાર્ય પાસે પાછા
 દરવાની રજા માગી. જાગી આમવાગી છીલત ગ્રાહ્યો પલુ
 તેમને નિમંત્રણને આમલ દરવા લાગ્યા. ત્યારે આચાર્યે
 કહ્યું: “ભાઈ! જોમને અહીં રાખવા હું ઉચિત માનતો નથી.
 એજો પ્રેમમાં લવલીન યદને યમુનાજમાં ફરી પડે છે.
 અહીંથી યમુનાજનાં કુમેશાં દર્શન યવા કરે છે, તેથી
 હું જ્યાંથી જોમને લઈ જાણ્યો છું, ત્યાં પહોંચાડી આ-
 વીશ, પછી જેની ઈચ્છા હોય તે તેમને લઈ આવે.”

આચાર્યની વાત શાંભજીને જ્યા રૂપ યદ ગયા.
 આચાર્યે પોતાનાં ત્રી, જાળકો તથા પરિવારનાં સઘળાં
 માણ્યો સાથે ચિત-યદેવને વંદન કર્યાં અને તેમને નાવ પર
 ખેસાડીને દશાશ્વમેધ ઘાટે પહોંચાડી જાણ્યા.

આપણી જિન્દગી અને પ્રભુનું

કાગી પુસ્તક

પર ધારણ વિષયમાં મોટા જોડાની પ્રત્યક્ષ
સેવાઓમાંથી મને કેટલીક મૂલ્યવાન પ્રાપ્તિઓ
મળી છે. આ મૂલ્યવાન પ્રાપ્તિઓ પ્રમાણે
તે શ્રીકૃષ્ણ સમમનુષ્યમેનાનુજગ્રાહ દેવ ॥

(વિષય નવમી વાર ૬૫૨.)

આપણે જે પાંચેથીજ પ્રથમ પ્રિય ગુણો દ્વારા બંધા-
ઈને ધરણ, કુટુંબ પરિવારનાં બંધનોથી મુક્ત થઈ ચૂક્યા
હતા, તે રૂપ અને તેમના નાના ભાઈ અનુપના પર સ્વયં
સ્મૃતિ અમૂર્તિ દોષો છતાં પણ એ શ્રીગૌરંગદેવ શ્રેષ્ઠ
મૂર્તિ ધારણ કરીને પ્રયાગક્ષેત્રમાં પ્રેમાલાપ અને અનેકા-
નેક આલિંગનો દ્વારા પરમ અનુબ્રહ્મ કર્યો.

પ્રયાગમાં પાતાના ભાઈ અનુપની સાથે શ્રી રૂપ દશ
દિવસો યુધ્ધી પ્રભુનાં ચરણકમળો પાસે રહ્યા. એ વિદ્વાન,
ભાવિક, મેધાવી અને આસ્તિક હતા અને પ્રેમાવતાર ચૈત-
ન્યદેવના પરમ કૃપાપાત્ર હતા. પછી લલા, તેમનું કલ્યાણ
થવામાં સંદેહજ શો રહે? તેઓ તો પહેલેથીજ કલ્યાણ-
સ્વરૂપ હતા. એક વાર જેના ઉપર ગુરુજનોની કૃપા થઈ
ચૂકી છે, તે પછી આ નશ્વર જગતના ક્ષણિક અને અનિત્ય
લોગોમાં સુખનો અનુભવ કરીજ કેમ કરીને શકે? હંસ
થઈ ગયા પછી તે કાગડાના લોજનનો સ્પર્શ કેમ કરે?
પાથી શું થઈ શકતું નથી? જે સદ્ગુરુની એક વાર

મહાપ્રભુ જોમના હૃદયની ચાગી લગનીને લણુતા હતા, તેથી તેમને વૈરાગ્યનો ઉપદેશ આપતાં કહેવા લાગ્યા: “રૂપ ! જુઓ, આ સંસાર વિષયલોગોમાં કેવો પાગલ બનેલો છે ! પદ, પ્રતિષ્ઠા, પૈસા, પુત્ર, પરિવાર તથા પ્રિય પદાર્થોની પ્રાપ્તિની ચિંતામાંજ આ અમૂલ્ય જીવન નકામું થઈ જાય છે. કામિની, કાંચન અને કીર્તિ, એ ત્રણે દેવતાઓજ જીવને કરીને ખાંધી રાખ્યો છે; તેથી તે સહેજ પણ આમતેમ હાલી ચાલી શકતો નથી. લગવાનની પ્રાપ્તિનો માર્ગ આ ત્રણેથી ખીજી જાણવું છે. પુરુષ એ ત્રણેનો જ્યારે મનથી ત્યાગ કરી દે છે, ત્યારે તો તે એ માર્ગ તરફ જવાનો અધિકારી બને છે. જેને એ ત્રણેમાં સુખનો અનુભવ થાય છે, તેનામાં લક્ષિત કેવી ? પ્રભુપ્રેમ કેવો ? તે તો પ્રભુની જાબતમાં વાતો કરવાનો તો શું પણ એક શબ્દ કહેવાનો પણ અધિકારી નથી. જે પોતેજ બંધાયેલો પડ્યો છે, તેણે વગર જોયેલા માર્ગનું વર્ણન કરવું એ કેવળ વિનોદજ છે. ચાખ્યા વિના કોઈ અમૃતનો સ્વાદ બતાવી શકે છે ? ચાખ્યા પછી પણ ખરાખર કહી શકાય નહિ, તો પછી સાંભળીને તો કોઈ કહીજ શું શકે ?

“રૂપ ! તમે વિચારો તો ખરા કે, જે સ્ત્રીની પાછળ સંસાર પાગલ થઈ રહ્યો છે, તે વાસ્તવમાં શું છે ? એ પંચ ભૂતોનીજ એક પૂતળી છે. કોઈ સુંદરમાં સુંદર સ્ત્રીને એકાંતમાં જ્યારે તેને સંગ્રહણીનો રોગ થઈ ગયો હોય અને તેની પાસે સેવા કરનાર કોઈ પણ માણસ ન હોય એવી હાલતમાં જુઓ, તો તમને જણાશે કે તેનું આખું શરીર દુર્ગંધમય છે, તેનાં વસ્ત્રોને અડકવાનું પણ મન નહિ થાય. તેના નાકમાંથી અત્યંત લીંટ નીકળતું હશે. નિરંતર શૌચ જવાથી તેનું ગુલાબ જેવું મોં નિસ્તેજ થઈને પીજું પડી ગયું હશે, આંખો ઉંડી ઉતરી ગઈ હશે, સ્તન ઢીલા અને ખરાબ થઈ ગયા હશે, આંખોની બન્ને બાજુએ મેલ ભરાઈ રહ્યો હશે, પેટ સંકોચાઈને પીઠ લેણું થઈ રહ્યું હશે, મૂત્ર અને વિષાથી તેની બંધો ખરડાઈ ગઈ

દેવ, તેના વચ્ચે બેનાંજ અર્થ આપનાં દેવ, નવ પીલા
 પદી ગયા દેવ. મુખમાંથી ગદગેા છાતી દેવ અને વાણી-
 માં ઉઠી વેદના અને કુદૃષ્ટા આપી ગઈ હશે. આજથી
 આર દિવસ પહેલાં તેનેા જાત તેને અર્થેજ અમલને તેના
 બ. લિંગનમાં મદાનમાં મદાન મુખનેા અનુભવ કરેના દેવ,
 તેજ આપી રહ્યામાં તેનું આલિંગન કરવાનું નો દર રહ્ય,
 પરંતુ પામે પણ જેથી કરેના નારી જે દુષ આદતું જણું
 વિદ્યુત ગઈ ગઈ છે, તેનું મોંદય પેટમાં જરેતા દુઃખ-
 મુદ્દા મળનાજ નીકળી જવાયોજ હજુ વારમાં નાપુક ગઈ
 ગઈ છે, તેમાં મુખની ગ્રોથ કરવી અને તેનેજ ઉવનનું
 પદમ મુખ અમલને તેની પ્રાપ્તિને માટે પામલ મયું જે
 કેટલી જાણી મૂખમાં છે! અને, આ પદમૂળના જાનેતા
 અને નવ ઠિંદ્રાવાળા મગમૂળથી જરેતા શરીરમાં મુખ
 ક્યાંથી? શાંતિ ક્યાંથી? મોંદય અને આનંદ ક્યાંથી?
 તે તેા જે પ્રદાનંદના આનંદની છાયાજ રાખી, તે વિદ્યુત
 યવાથી કુદૃષ્ટાને પ્રાપ્ત ગઈ ગઈ. છાયાને છેડીને અસલી
 આનંદને ગ્રોથા, તમને શાંતિ મળશે.

“૨૫ | આજ દાલ કાંચનના છે. પૃથ્વીનું નામ વમું-
 ધરા છે. વમુ રત્નોને ઠરે છે. આ પૃથ્વીમાં અસંખ્ય રત્નો
 બધાં પડ્યાં છે, આ પૃથ્વીમાં સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્ર
 છે. સમુદ્રોમાં અસંખ્ય રત્નો પડ્યાં છે, પરંતુ સાત દ્વીપ-
 વાળી પૃથ્વીનું આધિપત્ય પામવા હતાં પણ મનુષ્યને શાંતિ
 મળતી નથી, તે ત્રણે લોકોનું સ્વામીત્વ ઇચ્છે છે, ત્રિલો-
 કેશ યયા પછી ચૌદ ભુવનોના આધિપત્યની ઇચ્છા રાખે
 છે, સમસ્ત પ્રદાનંદનું સ્વામીત્વ ગ્રેજબ્યા પછી પણ શાંતિ
 નથી, તેા દશ-વીસ ગામ યા સ્વર-પાંચસો ગામનું આ
 પત્ય યા સ્વામિત્વ ગ્રેજવીને જે પોતાને મુખી જ
 ઇચ્છે છે, તે કેટલો મોટો મૂખ છે! તમે ધ્યાનપૂર્વક
 સોનામાં અને માટીમાં શો ભેદ છે? જેમ પૃથ્વીમાં
 માટી, પીળી, લીલી અને ઠાળી માટી સ્થાનલે
 છે, તેજ પ્રમાણે સોનું-ચાંદી પણ પીળી અને ૨

તે તમે જાણો કેવળાણને જાણ કરાવવા કરી સજ્જો છે તે તે જાણ તે તમે જોવેજ તેને જોય જનાવું છે અને તમે જોવેજ તેની પ્રાપ્તિ માટે જાગર જનીને પ્રવાસ કરો એ જાગરને તમારાથી ભાઈ અસ્તિત્વ નથી. જાગા તમારા સરીરનીજ છે, હો તમે જાગરને જ જાગાને પકડવા હોડો, તે તમે જોવો પણ પ્રવાસ જોવેને કરો, પણ જાગા કઠી પણ તમારા સાથમાં નહિ આવે. જાગા, જાગળ હોડવાથી તે કાંઈ જાગા પકડી શકાય! જાગાનું અસ્તિત્વ તે તમે જાણે આની લીધું છે. જ્યારે તમે જાગાને જોવાનીજ સમજને ત્યાજ કરી જાઓ, તે જાગી તે તમારો પીછો પકડશે. તમને જોડીને તે જાગળ ક્યાં શકે છે! માટી વાત સમજ્યા?"

રૂપ પીરેશી કહ્યું: "હા, પ્રભો! ક'ંઈક ક'ંઈક સમજ્યો. જોજ કે, વાસ્તવમાં જોનામાં નથી તે શ્રેષ્ઠતા કે નથી તે માટીમાં કનિષ્ઠતા. શ્રેષ્ઠતા અને કનિષ્ઠતા એ આપણાજ હૃદયમાં છે. જેને જ્યારે ઇચ્છીએ ત્યારે નાનું માનીએ અને જ્યારે માનવા ઇચ્છીએ ત્યારે મોટું માનીએ."

પ્રભુએ કહ્યું: "હા, ઠીક છે. ઠીક, જોને આમ સમજો. જેમ તમે અત્યાર સુધી રૂપિયાનેજ શ્રેષ્ઠ માનતા હતા, તેનીજ પ્રાપ્તિ માટે તમે હુસેનશાહના દરબારમાં રહેતા હતા. હુસેનશાહ જાતિનો યવન હતો, તમે પ્રાહ્મણ હતા. તે સ્વામીદ્રોહી કૃતઘ્ન હતો, તમે ધર્મપૂર્વક જીવન ગાળનારા હતા. તે મૂર્ખ હતો, તમે પંડિત હતા. તે પ્રમાદી હતો, તમે જાગ્રત હતા. તે અધર્મી હતો, તમે ધર્માત્મા હતા. બધી વાતોમાં તે તમારાથી હલકો હતો, તમે તેનાથી શ્રેષ્ઠ હતા. પરંતુ તમે તેના જેટલા સંપત્તિશાળી ન હોતા ત્યાં સુધી તમે ધન-સંપત્તિનેજ સર્વશ્રેષ્ઠ સુખનું સાધન સમજતા હતા. તેથી તમારી કુલીનતા, વિક્રતા, ધાર્મિકતા, જાગૃતિ વગેરે બધાને તુચ્છ સમજીને એ મૂર્ખની આગળ સદા થરથર કાંપતા કાંપતા ડરતા ઉભા રહેતા હતા. હવે તમને જ્યારે ખબર પડી ગઈ છે કે, ધનસંપત્તિમાં સાચું સુખ નથી, ત્યારે જે ધનસંપત્તિ તમે પરસેવા-

ને બદલે લોકી વહાવીને પેદા કરી હતી, તેને ભક્તિમાર્ગ-
માં પ્રવેશ કરતાંજ માટીની પંઠે લૂંટાવીને ચાલ્યા આવ્યા.
કેમ બરાબર છે ને ?”

ધીરેથી રૂપજીએ કહ્યું: “હા, પ્રભો ! જો રૂપિયા અને
ભાર જેવા જણાતા હતા. એક દિવસમાંજ ગમે તેમ કરીને
મેં તે લૂંટાવી-ઉડાવી દઈને કાઢ ને કાઢ રીતે મેં મારા
પિંડ છોડાવ્યો.”

પ્રભુએ તેજ સ્વરમાં શ્રી રૂપજીના હાથને પોતાના
હાથમાં લઈને કહ્યું: “હીક, તો હવે તમેજ વિચારો કે
રૂપિયામાં મોટાપણું છે ? હુસેનશાહથી તમે ડરતા નહોતા.
રખેને ક્યાંક તમારી રૂપિયાની પ્રાપ્તિમાં વિધન આવી જાય
એ વાતથી તમે ડરતા હતા. હવે જ્યારે તમને ધન-
સંપત્તિની તુચ્છતાનું જ્ઞાન થઈ ગયું છે, ત્યારે એક હુસેન-
શાહ તો શું, પરંતુ લાખ હુસેનશાહો આવે તોપણ તમે
એનાથી ડરશો નહિ. કેમકે જે કારણે તમે ડરતા હતા,
તે કારણ તો નાશ પામી ગયું છે. જે પ્રકારે વિપવલ્લીને
ઉખાલી નાખ્યા પછી તેના ઉપર લાગતાં દુઃખદાયી ફોજોથી
લોકોને મરણનો ભય રહેતો નથી, તેજ પ્રમાણે હૃદયમાંથી
ધન-સંપત્તિની શ્રેષ્ઠતા કાઢી નાખ્યા પછી કોઈની આગળ
દીન થવું કે ગભરાવું પડતું નથી. જ્યાંસુધી આપણે લોકો-
ને શુભોને ખાતર મોટા નહિ માનતાં ધન હોવાને લીધે
મોટા માણસ માનીએ છીએ અને એજ કારણે ધનવાનો-
નો આદર કરીએ છીએ, ત્યાં સુધી સમજે કે, ધનને સુખનું
સાધન સમજવાની આસુરી વૃત્તિ અમારા હૃદયમાં હયાત
છે. જેની દૃષ્ટિમાં ધનનું કોઈ જાસ મહત્ત્વ નથી, જે ધનને
પણ પૃથ્વીનો એક વિકાર સમજે છે તે કોઈની આગળ
શા માટે વિનવણીઓ કરે ? તેની દૃષ્ટિમાં ધનવાન-ગ
બધા સરખા છે. ધનની વૃષ્ટાંજ ગરીબ-અમીરનો ભે
પેદા કરે છે. જ્યારે હૃદયમાં કોઈની પાસે કંઈ
ઈચ્છાજ નથી, તો જેવો ધનવાન તેવોજ ગરી

‘મનસિ ચ પરિતુષ્ટે કોઽર્થવાન્ કો દરિદ્રઃ ।’

આજ દશા કીર્તિની છે. કીર્તિ પણ ધનની પેઠે અનિત્ય અને તુચ્છજ છે. વાસ્તવમાં તો તેને ધનતુંજ અંગ માનવું જોઈએ. ધન અને કીર્તિ પ્રયત્ન કરવાથી થોડીજ મળે છે ! એ તો પૂર્વજન્મોનાં કર્મો અનુસાર પ્રાપ્ત થાય છે. જડભરતની માફક અસંખ્ય જ્ઞાનીઓ ગાંડાઓની પેઠે જીવન ગાળીને મુક્ત થઈ ગયા હશે, તેમનું નામ કોઈ નથી જાણતું. જડભરતના ભાગ્યમાંજ અવધૂતપણાનો આદર્શ ઉપસ્થિત કરવાની કીર્તિ લખાયેલી હતી. ઘણા ધનવાનો તદ્દન મૂર્ખ હોય છે, સારા સારા વિદ્વાનો ધનને માટે પ્રયત્ન કર્યા કરે છે; પણ તેમને એટલું ધન પ્રાપ્ત થતું નથી. ત્યારે તો કહ્યું છે કે:-

મામ્યં ફલતિ સર્વત્ર ન વિદ્યા ન ચ પૌરુષમ્ ।

અર્થાત્ સર્વત્ર ભાગ્યજ્ઞ કૃણીભૂત થાય છે. વિદ્યા કે પુરુષાર્થથીજ સર્વ કંઈ થઈ જતું નથી. ત્યારે ધન તથા કીર્તિ આપણને ભાગ્ય પ્રમાણેજ પ્રાપ્ત થશે, તો કીર્તિને માટે પ્રયત્ન કરવો એ મૂર્ખતા છે. કીર્તિની મુશ્કેલી કરીને આપણે વાચનાજન્ય એક નવા પાપની ખીજી રચિત કરીએ છીએ, તેથી જેઓ કીર્તિને માટે પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ મૂર્ખ છે. ભગવદ્દેવે કહ્યું છે: ભુવનવાયાં અનેક પ્રદ્યાંડાનું આધિપત્ય કર્યું તેવા અનન્ય પ્રદ્યાઓ ઉત્પન્ન થવા અને તેમને મનુષ્યો પોતાના કેઈ નામ પણ જતાવતું નથી; ત્યારે આ પ્રદ્યાને કીર્તિ કહેવામાં આવે છે. કીર્તિ અમર અનાવવા માટે આપણે

1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1108 1109 1110 1111 1112 1113 1114 1115 1116 1117 1118 1119 1120 1121 1122 1123 1124 1125 1126 1127 1128 1129 1130 1131 1132 1133 1134 1135 1136 1137 1138 1139 1140 1141 1142 1143 1144 1145 1146 1147 1148 1149 1150 1151 1152 1153 1154 1155 1156 1157 1158 1159 1160 1161 1162 1163 1164 1165 1166 1167 1168 1169 1170 1171 1172 1173 1174 1175 1176 1177 1178 1179 1180 1181 1182 1183 1184 1185 1186 1187 1188 1189 1190 1191 1192 1193 1194 1195 1196 1197 1198 1199 1200

1. The first part of the document is a list of numbers from 1007 to 1200. These numbers are arranged in a grid-like pattern, with approximately 10 numbers per row and 20 rows. The numbers are written in a clear, legible font.

2. Below the list of numbers, there is a large block of text. This text is written in a cursive or handwritten style, which makes it difficult to read. It appears to be a continuation of the document's content, possibly providing details or instructions related to the numbers listed above. The text is dense and fills most of the lower half of the page.

મારી કૃપાભરિત સે, તેનાથી વિનિય લેવ કોઈ કોઈને
 રક્ષતું નથી. કૃપાભરિતની એ વાતવાણ છે.” જેમકે શ્રીમદ્
 ભગવતમાં સર્વે કહે છે—

મુક્તાનામતિ મિહનાં નામવળવળમળમળઃ ।

સુહૃદ્ભઃ ષડાન્તાન્મા કાંઠિણિણિ મહામુને ॥

(૩-૧૮-૫)

સબ પરીક્ષિત શક્યેવજીને પણ કરતાં કરતાં કહે
 છે કે “ હો મહામુને ! મુક્ત થવેલા મિહનાં પણ નાશ-
 વળ્લનો ભક્ત હતાંજ છે અને એ કરોલો ભક્તોમાં પણ
 શાંત હૃદયવાળો ભક્ત તો વળ્લજ હતાંજ છે.”

અંશારમાં પ્રવત્ન કરવાથી ગમે તો સર્વ કંઈ પ્રાપ્ત
 થઈ શકે; પરંતુ શ્રીકૃષ્ણભક્તિ પ્રાપ્ત થવી ઘણીજ હર્લભ
 છે. ણશ, ભક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો એકજ ઉપાય છે. સર્વ
 જગાએ, સર્વ અવસ્થાઓ અને સર્વ કાળમાં શ્રીહરિનાંજ
 નામોતું સંકીર્તન કરતા રહેવું. શ્રવણ-કીર્તન એજ પ્રભુ-
 પ્રેમની પ્રાપ્તિનો મુખ્ય ઉપાય છે, અને ણશ ઉપાય તથા
 આશ્રયોનો પરિત્યાગ કરીને શ્રીહરિનુંજ શરણ લેવું જોઈએ.
 સર્વ ધર્મોનો પરિત્યાગ કરીને કેવળ તેમનુંજ ચિંતન-
 સ્મરણ કરતા રહેવું જોઈએ. હું તમને લગવત્કૃપા અને
 અહૈતુકી નિષ્કામ ભક્તિની એક મોટી ઓળખાણ બતાવું
 છું; તેથી તમે સમજી જશો કે, લગવાનની ભક્તિ કેમ
 કરીને કરવી જોઈએ. જેમકે શ્રીમદ્ લાગવતમાં લગવાન
 કપિલદેવે પોતેજ કહ્યું છે કે—

મદ્ગુણશ્રુતિમાત્રેણ મયિ સર્વગુહાશયે ।

મનોગતિરવિચ્છન્ના યથા ગદ્ગામ્ભસોડ્મ્વુઘૌ ॥

(૩-૨૯-૧૧)

પ્રાણીમાત્રની હૃદયરૂપી ગુહામાં રહેનારા મુજ સર્વા-
 ન્તર્યામી ઈશ્વરની ભક્તવત્સલતા વગેરે ગુણોના શ્રવણ-
 માત્રથીજ જેમ કોઈ પણ પ્રકારની અટકાયત વિના ગંગા-
 જીનો પ્રવાહ સમુદ્ર તરફ વહ્યા કરે છે, તેજ પ્રમાણે તેના

મનથી સ્વનિ આમ નક્કર થવેલી રહે તો જલ્દી જ, તેને
 ઐતિહાસિક અર્થના અર્થેણી બંધિ આમ કહી શકી છે. તે
 આમ થવા પછી શ્રીકૃષ્ણ ગિલકુત દર નથી રહેતા. તેઓ
 તે આશ્રમે બંધાને જવાનો પટે છે. એ તો તેમની બંધન-
 વાચલના છે.

આશ્રમમાં સાધન-બંધિ થાય છે, સાધનબંધિથી
 સ્વિકૃષ્ટિ થાય છે અને સ્વિકૃષ્ટિથી પછી શુદ્ધ બંધિ આ
 પ્રમુદ્ધ બંધિ થાય છે. સ્વિકૃષ્ટિના પાંચ એક શાસ્ત્રમાં
 બતાવેલા છે. તેમનાં નામ (૧) શાંતરત્નિ, (૨) દાશ્યરત્નિ,
 (૩) સુખ્યરત્નિ, (૪) વાત્સલ્યરત્નિ અને (૫) મધુરત્નિ—આ
 પ્રકારે છે. શાંતરત્નના ઉપાસકોમાં ઉદાહરણરૂપ શુક્ર-
 દેવ અને જનકજીનાં નામ તરૂં સકાય. દાશ્ય રસના
 ઉપાસક અનેક બંધા છે. મળના ઝાપબાણે તથા અર્જુન
 વગેરે સુખ્યરત્નનાં દર્શન છે. નંદ, યશોદા, દેવકી અને
 વાસુદેવ વગેરેને વાત્સલ્યપ્રેમના ઉપાસક સમજો. મધુર
 રસની ઉપાસનામાં મળની ગોપીઓજી સર્વેષઃ ગણાય
 છે. કૃષ્ણમત્તી વગેરે હલદેા રાણીઓ તથા તક્ષી વગેરે
 તેના દર્શનરૂપ છે. શાંત રસમાં પોતાને નાના માનવાની
 ભાવના છે. દાશ્યમાં પોતાને નાના માનીને વિવિધ પ્રકારે
 પોતાના સેવ્યની સેવા-આકરી કરવાની ઇચ્છા થાય છે.
 સુખ્યરત્નનો ઉપાસક પોતાને નાનો પણ માને છે અને સેવા
 પણ કરે છે; પરંતુ ઉપાસ્ય સમક્ષ નિઃસંકેાયપણે વર્તન
 કરે છે. તે શાંત અને દાશ્યના ઉપાસકોની પેઠે કરતો રહેતો
 નથી. વાત્સલ્યરૂપનો ઉપાસક મનમાં ને મનમાં પોતાના
 વહાલાને શ્રેષ્ઠ સમજે છે, પણ ઉપરથી વ્યક્ત કરતો નથી.
 તે સેવા પણ કરે છે, અને નિઃસંકેાય પણ રહે છે; પરંતુ
 તેમાં જો ત્રણે ઉપાસકો કરતાં પોતાના સેવ્ય પ્રત્યે એક
 ક્ષ્ણભાવિક મમતા પણ હોય છે, એજ આ રસમાં વિશેષતા
 છે. કાન્તાભાવમાં જો પાંચેય બાબતો છે. સેવ્યને મનથી
 ઝાટો પણ માને છે, સેવા કરવાની પણ ઉત્કટ ઇચ્છા રહે છે,
 તેની આગળ કોઈ પ્રકારનો સંકેાય પણ નથી હોતો. ધણી

ગાઠ મમતા પણ હોય છે અને પોતાના શરીર તથા શરી
ની સમસ્ત ક્રિયા અને એટલાઓ પણ વહાલાનેજ સમર્પ
કરી દેવામાં આવે છે. તેથી આ કાન્તાભાવજ સર્વશ્રેષ્ઠ છે
આ ઉપાસનાના ઉપાસક કરોડોમાં શું અસંખ્યોમાં કે
એકજ હોય છે. શાંત, સખ્ય વગેરેના ઉપાસકજ ત્યાં
હલ્લ છે, ત્યારે કાન્તાભાવના ઉપાસકો માટે તો કહેવું
જ શું? “ આ મેં તમને ભક્તિનું તત્ત્વ અતિ સંક્ષેપમાં
કહ્યું છે. તમે યુદ્ધિમાન છો, કવિહૃદયવાળા છો, રસિક છો,
ભગવત્કૃપાના અધિકારી છો, તેથી એ ભાવોને વિસ્તારપૂર્વક
વર્ણવીને ભક્તો સમક્ષ રાખજો. હવે હું કાલે વારાણસી
જવાનો વિચાર કરું છું.”

પ્રભુનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરતાં કરતાં ગદ્ગદ કંઠ-
પૂર્વક શ્રી રૂપે કહ્યું: “ પ્રભો ! હું કૃતકૃત્ય થયો છું, મને
વિશ્વ-પ્રહ્લાંડના આધિપત્યથી પણ જેટલી પ્રસન્નતા ન થાત
તેટલી આજે પ્રાપ્ત થઈ છે. હવે મારે માટે શી આજ્ઞા
છે? શ્રીચરણોની પાસે રહેવાની મારી ઘણીજ ઉત્કટ ઈચ્છા
છે, પછી તો જેવી આપની આજ્ઞા !”

પ્રભુએ કહ્યું કે “ રૂપ! તમે સમર્થ છો, તમારે મારા
સમાગમની હવે વિશેષ આવશ્યકતા નથી. આ સમયે તમે
સીધા વૃંદાવન જાઓ અને ત્યાંનાં બધાં તીર્થોની યાત્રા
કરીને જની શકે તેટલાં હુમ તીર્થોને પ્રગટ કરવાની
કોશિશ કરો. પછી ગૌડ દેશમાં થઈને મને પુરીમાં આવીને
મળજો.” આટલું કહીને બીજે દિવસે પ્રભુ તો નાવમાં
બેસીને પેલે પાર ચાલ્યા ગયા અને રૂપ, અનૂપ, માધુરિયો
બ્રાહ્મણ તથા કૃષ્ણદાસને પ્રભુ ત્યાંથીજ વિદાય કરતા ગયા.

મહાપ્રભુનાં ચરણોનું ચિંતન કરતાં કરતાં પોતાના
ભાઈ સાથે શ્રી રૂપ મથુરા પહોંચ્યા. ત્યં ને ગૌડના
ભૂતપૂર્વ મહારાજ સુબુદ્ધિરાય મળી ગયા. ને સંગઘ-
માં અમે પુસ્તકની શરૂઆતમાં તાર એ કે,
તેઓ લાકડાં વેચી વેચીને તાર એ કે,
કરતા હતા ને બાકીનાં

આઠ મગલા પણ હોય છે અને ગોવાના શરીર તથા શરીર-ની સમસ્ત ક્રિયા અને ચેષ્ટાઓ પણ વહાતાનેજ સમર્પણ કરી દેવામાં આવે છે. તેથી આ કાન્તાબાવજ અર્પણ છે. આ ઉપરાંતના ઉપારક કરોડોમાં ઝું અર્ચાઓમાં કેઈ એકજ હોય છે. શાંત, સખ્ય વર્ગેરેના ઉપારકજ ન્યારે દુર્તાજ છે, ત્યારે કાન્તાબાવના ઉપારકો માટે તો કહેવું-જ શું? “આ મેં તમને ભક્તિનું તત્ત્વ અતિ સંક્ષેપમાં કહ્યું છે. તમે ભુદ્ધિમાન છો, ક્વિદ્વદ્યવાળા છો, રસિક છો, ભગવત્કૃપાના અધિકારી છો, તેથી એ ભાવોને વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવીને ભક્તો સમક્ષ રાખજો. હવે હું કાલે વારાણસી જવાનો વિચાર કરું છું.”

પ્રભુનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરતાં કરતાં ગદ્ગદ કંઠ-પૂર્વક શ્રી રૂપે કહ્યું: “પ્રભો! હું કૃતકૃત્ય થયો છું, મને વિશ્વ-પ્રહ્લાંડના આધિપત્યથી પણ જેટલી પ્રસન્નતા ન થાત તેટલી આજે પ્રાપ્ત થઈ છે. હવે મારે માટે શી આજ્ઞા છે? શ્રીચરણોની પાસે રહેવાની મારી ઘણીજ ઉત્કટ ઈચ્છા છે, પછી તો જેવી આપની આજ્ઞા!”

પ્રભુએ કહ્યું કે “રૂપ! તમે સમર્થ છો, તમારે મારા સમાગમની હવે વિશેષ આવશ્યકતા નથી. આ સમયે તમે સીધા વૃંદાવન જાઓ અને ત્યાંનાં બધાં તીર્થોની યાત્રા કરીને બની શકે તેટલાં લુપ્ત તીર્થોને પ્રગટ કરવાની કોશિશ કરો. પછી ગૌડ દેશમાં થઈને મને પુરીમાં આવીને મળજો.” આટલું કહીને બીજે દિવસે પ્રભુ તો નાવમાં બેસીને પેલે પાર ચાલ્યા ગયા અને રૂપ, અનૂપ, માથુરિયો, પ્રાહ્મણ તથા કૃષ્ણદાસને પ્રભુ ત્યાંથીજ વિદાય કરતા ગયા.

મહાપ્રભુનાં ચરણોનું ચિંતન કરતાં કરતાં પોતાના ભાઈ સાથે શ્રી રૂપ મથુરા પહોંચ્યા. ત્યાં તેમને ગૌડના ભૂતપૂર્વ મહારાજ સુબુદ્ધિરાય મળી ગયા. તેમના સંબંધ-માં અમે પુસ્તકની શરૂઆતમાંજ બતાવી ચૂક્યા છીએ કે, તેઓ લાકડાં વેચી વેચીને એક પૈસાના ચણામાં નિર્વાહ રતા હતા ને બાકીના પૈસા વડે બંગાળી સાધુઓની સેવા

नातन्नी काराग्रहमांधी मुनि
अन्ने काश्मिमां प्रभुनां दर्शन्

द्रान्येपणतत्परः प्रियसखि प्रायेण लोकोऽधुना
त्रैधापि घनान्धकारवहला गन्तुं न ते युज्यते ।
ना मयं सखि यत्कमः प्रियतमस्तस्योत्सुका दर्शने
युक्तापुक्तविचारणा यदि भवेत् स्नेहाय दत्तं जलम् ॥

(सुभाषित स्तवभांड्यगार ३७३-३३)

પતિની પાસે જનારી સખીને ખીલ સખી કહી રહી છે કે “ વહાલી સખી ! જો, સંસારી લોકો ધણાજ છિદ્રો શોધનારા હોય છે; તેઓ હમેશાં ખીનઓની પુરાઇઓ-નેજ શોધ્યા કરે છે અને વળી આજે ગાઢ અંધકારપૂર્ણ રાત્રિ છે, એવા સમયમાં ઘણું દૂર રહેલા તારા વહાલા પાસે તારે જવું ઠીક નથી. ” એ સાંભળતાંજ અમકીને જલદીથી તેના ગોં ઉપર હાથ રાખતી સખી કહે- “ બહેન ! એવી વાત ફરી સુખમાંથી કહી પણ વા લાગી કે “ બહેન ! મારા જીવનસર્વસ્વ છે, હૃદયવલ્લભ છે, કાઠીશ નહિ. જે મારા હૃદય ઉલટકંઠિત હું. એમાં જો ઉચિત-તેમનાં દર્શન માટે હું ઉલટકંઠિત છું. એમાં જો ઉચિત-અનુચિતનો વિચાર હોય તો તો સમજી લે કે સ્નેહને તિલાંજલિ અપાઇ ગઇ-અર્થાત્ સ્નેહમાં ઉચિત-અનુચિતનો વિચારજ હોતો નથી. ” કોઇ પણ પ્રકારે ”

જેનાપ થાય એજ ઉદ્દેશ્ય રહે છે.

શ્રી રૂપ તો પ્રભુની આજ્ઞા ચિરોધાય કરીને વન ચાલ્યા ગયા. હવે તેમના નાના બાપ માયાર સાંભળો. વાસ્તવમાં સનાતન

સાચા સાચા વિજ્ઞાનજ્ઞ અપાર હતા. એ શ્રીરામચંદ્ર-
જીને પણ જે વિગિજ્ઞ ભેદનો અને જામને પણ ચોદ વર્ષ
સુખી વિગરિયા બીજાં બીજાં કાંટા-કાંકણવાળાં વનોમાં
ફરતું પડતું, તો પછી બીજાં લોકોની તો વાતજ શી ?”
હે દેવ ! તમારાં ચરણોમાં મારા નમસ્કાર છે. વસ્તુતઃ ભગ-
વાન શ્રીરામચંદ્રજીના અંબધમાં આ કથન કવિવિનોદજ છે.

આ તરફ મહાપ્રભુ પોતાના ભક્તો પાસેથી વિદાય
શબ્દને અંગાજીને કિનારેકિનારે શ્રી વાસાણીક્ષેત્રમાં પહોં-
ચ્યા. નગરની બહારજ તેમને અંદ્રશેખરજી મળી ગયા.
પ્રભુને જ્ઞેતાંજ તેમણે જગીન પર સૂઈ જઈને પ્રભુને પ્રણામ
કયાં. મહાપ્રભુએ તેમને આલિંગન કરતાં કરતાં પ્રેમપૂર્વક
પૂછ્યું: કે “ અંદ્રશેખર ! તમે અહીં ક્યાંથી ? તમને કેમ
ખગર પડી કે હું આજે આવીશ ? ”

અંદ્રશેખરે કહ્યું: “ પ્રભો ! કાલે રાત્રે મેં સ્વપ્નમાં
જ્ઞેયું હતું કે, આપ આજે કાશીમાં આવી ગયા છે તેથી
શોધમાં આવ્યો હતો. અહીં આવતાંજ અકસ્માત્ શ્રીચર-
ણોનાં દર્શન થઈ ગયાં. હવે મારી ઝૂંપડીને આપની ચરણ-
રજથી કૃતાર્થ કરો. ”

વૈદ્ય અંદ્રશેખરના આગ્રહથી પ્રભુ તેમને ઘેર ગયા.
આ સમાચાર મળતાંજ તપન મિશ્ર, તેમના પુત્ર રઘુનાથ,
પેલો મરાઠા પ્રાહ્મણ તથા બીજાં પણ ઘણા ભક્તો પ્રભુનાં
દર્શને આવી પહોંચ્યા. તપન મિશ્રે ણત્રે હાથ જોડીને
પ્રભુને પ્રાર્થના કરી કે “ પ્રભુ ! જ્યાં સુધી કાશીમાં નિવાસ
કરો, ત્યાં સુધી મારે ઘેરજ લિક્ષા કરજો. ” પ્રભુએ મિશ્ર-
જીની વિનંતિ સ્વીકારી લીધી અને તેઓ અંદ્રશેખર વૈદ્યને
ઘેરજ રહેવા લાગ્યા. રહેતા અહીં હતા અને લિક્ષા કરવા
તપન મિશ્રને ત્યાં ચાલ્યા જતા હતા. આ પ્રકારે મહા-
પ્રભુ લગભગ બે માસ સુધી કાશીજીમાં રહ્યા. અહીંજ
શ્રી રૂપના ભાઈ સનાતનજી પ્રભુને આવીને મળ્યા, તેનો
વૃત્તાન્ત વાચકોને હવે પછીના પ્રકરણમાં મળશે.

ચાલુ છે "આ ચારીનાં શિક્ષણ દ્વારાજ મારો કારાવાસ-
માંથી મુક્તિ થઈ જાય અને હું જીવન્યરેવનાં સંસ્કૃતિનાં દર્શન
પામી શકું તે આ જીવન સારુંક થઈ જાય." પ્રેમના
આવેશમાં તેઓ એ વાત તદ્દનજ ભૂલી ગયા છે, તાંત્ર
આપીને ધાનામાના જેલમાંથી નીકળી જવું એ પાપ છે.
એ નિયમ વિકલ્પ છે, પણ ત્યાં જિજ્ઞાસા નિયમની ગતિજ
નથી; પ્રેમમાં નિયમ કેવો ? પ્રેમ તો નિયમની જ'ભંગથી
પરજ છે. તેમણે તેજ સમયે કારાવાસના મુખ્ય અમલ-
દારને કહ્યું કે "ભાઈ! તું મને જાણે છે કે હું કોણ છું ?"
જેલરે કહ્યું: "શ્રીમાન! હું આપને જાણર જાણું
છું કે, આપ સંન્યતા મુખ્ય મંત્રી છો."

શ્રી સનાતને કહ્યું કે "તને એ પણ જાણર છે ને કે
હું શામાટે જેલમાં છું ?"

નમ્રતાપૂર્વક જેલરે કહ્યું: "શ્રીમાન! એ વાત જધા
લોકો જાણે છે કે, આપે કોઈ અપરાધ કયો નથી, આપ
આપની નોકરી છોડવા ઈચ્છતા હતા, તેથી જાહશાહે આપને
કેદ કરી દીધા છે."

શ્રી સનાતનજીએ સ્નેહપૂર્વક કહ્યું: "તમે કહી શકો
છો કે, હું શા માટે નોકરી છોડવા ઈચ્છતો હતો ?"

જેલરે કહ્યું: "શ્રીમાન! મેં પડિતો અને સમજી
માણસો પાસે સાંભળ્યું છે કે, આપ જનન કરવા ઈચ્છો છો."

સનાતનજીએ પૂછ્યું: "જનન કરવું એ સાક કામ
છે કે ખરાબ, એ જાણતમાં તમારા શું વિચાર છે ?"

આથી ઘણીજ સરળતાપૂર્વક જેલરે કહ્યું: "શ્રીમાન!
હું આ જાણતમાં શું કહું ? હું તો ઘર-કુટુંબની જ'ભંગને
લીધે પેસાને એટલો જધા મુલામ જની ગયો છું કે જેણે
મને ઉત્પન્ન કયો છે, તેને તદ્દન જૂલી ગયો છું. હું આ
વિષે કહીજ શું શકું ? આપ ભાગ્યવાન છો કે આપ સર્વ
કંઈ છોડીને ઈશ્વરવું જનન કરવા ઈચ્છો છો. આથી વિશેષ
ખીણું કોઈ કામ હોઈજ શું શકે ?"

રમાં મોટા હતા, પરંતુ તેમના પહેલાંજ શ્રી રૂપને પ્રભુને પાસે રહીને ભક્તિમાર્ગનો ઉપદેશ પ્રાપ્ત થયો હતો. ભક્તિમાર્ગમાં ઉંમરથી મોટાપણું નહિ ગણાતાં ગુરુકૃપાથીજ મોટાપણાનો વિચાર કરવામાં આવે છે. મહાપ્રભુની કૃપાનપાત્ર પ્રથમ શ્રી રૂપજ થયા હતા, એટલે સનાતનજ તેમને પોતાનાથી શ્રેષ્ઠ અને ગુરુ માનતા હતા. યદ્યા વૈષ્ણવોમાં પણ એવીજ માન્યતા હતી. તેથી વૈષ્ણવસમાજમાં શ્રી સનાતન-રૂપ નહિ કહેવાતાં, શ્રી રૂપ-સનાતનજ કહેવાય છે. અવસ્થામાં નાના હોવા છતાં પણ પ્રથમ ગુરુકૃપા થવાને કારણે શ્રી રૂપનુંજ નામ પહેલું લેવાય છે.

કારાવાસની કાળી કોટડીમાં પડયા પડયા શ્રી સનાતનજ શ્રી ચૈતન્યની મનમોહિની મૂર્તિનુંજ સદા ધ્યાન ધરતા હતા. તેમને અન્ન-જળ કંઈ પણ લાવતું નહોતું. નેત્રોમાં નિદ્રાનું નામ પણ નહોતું. રાતદિવસ “ગૌરચંદ્ર, ગૌરચંદ્ર” રટતાં રટતાંજ તેમના આઠે પહોર વીતતા હતા. રાત્રિ વીતી જતી અને દિવસ આવી જતો. દિવસ આથમીને સાંજ પડતી, પછી અંધકાર છવાઈ જતો; પરંતુ તેમને તેનું કંઈ પણ ધ્યાન નહોતું. એ તો ચૈતન્ય-ચિંતનમાં યદ્યાં કામો ભૂલી ગયા હતા. તેમનું મન હમેશાં અરુણ રંગવાળા શ્રી ચૈતન્ય-ચરણકમળોમાંજ રમ્યા કરતું હતું. શરીર કારાવાસની કાળી કોટડીમાં પડયું પડયું ધમણની પેઠે શ્વાસ લેતું હતું. જ્યારે એમને બાહ્યજ્ઞાન થતું, ત્યારે તેમનું દિલ ધડકવા લાગતું. ‘મારું શરીર શ્રી-ચૈતન્યદેવનાં ચરણોથી અલગ થઈને કારાવાસમાં પડેલું છે’ એ બાળતનું સ્મરણ થતાં અને એ વ્રતના વિચારે આવતાંજ તેઓ મૂર્ચ્છિત થઈ જતા અને લાંબા લાંબા શ્વાસ મૂકવા લાગતા. એટલામાં તેમને શુભ રીતે પોતાના મોટા ભાઈનો પત્ર મળ્યો. પત્ર વાંચીને એમની વ્યાકુળતા વિશેષ વધી. તેઓ ચૈતન્યચરણનાં મંગલમય તળિયાંમાં પોતાનું મસ્તક ધસવાને માટે વ્યત્ર થઈ ઉડ્યા. મોટીને ત્યાં દશ હજાર રૂપિયાનાં ... માર મળ્યાં ... વિ.

સાની પેઠે તો દેદી નથી. સત્ત્વ પણ ભલું છે કે, મારી સાથે સત્ત્વદેદી જેવુંજ વર્તન ચલાવાય છે. દેદી જેને કે:-
 “તેઓ અંગારનાન કરવા ગયા હતા, ત્યાં અંગાણમાંજ તણાઈ ગયા. પછી ખૂબ યોધખોળ કરાવવા છતાં તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ. હું આજેજ ગોડ દેશ છોડી જઈશ અને પછી અહીં આવીશજ નહિ; પછી જાદશાદને કેમ કરીને ખગર પડશે?” આ વાત જેલરના મનમાં ઠરી ગઈ. ઠરી શું ગઈ, દશ હલ્તર રૂપિયાના લોભથી ગભરાયેલી બુદ્ધિને ખુશી કરવાનું તેને એક સરસ ણહાનુંજ મળી ગયું. તે સનાતનજીની વાત સાથે સહમત થયો અને મોદીને ત્યાંથી રૂપિયા મંગાવી લેવામાં આવ્યા. પછી છૂપાઈને ભાગી જવાનો ણધો પ્રણંધ નક્કી કરી દેવામાં આવ્યો.

અંધકારપૂર્ણ ધનધોર રાત્રિ હતી, જાધા લોકો સૂઈ રહ્યા હતા. જેલના પહેરેગીરો કોઈ કોઈ વાર મોટે અવાજે વચમાં વચમાં ‘જત્તીચ દેદી, હો કચ્ચા, હો પક્ષા, તાલા જંગલા, હો જત્તી સજ ખરાખર હૈ સા.....હણા!’ એમ કહી કહીને મન વગરની ખૂમો પાડ્યા કરતા હતા અને પાછા દિવાલને ટેકે લંબી તાણતા. જાધા ઉપર નિદ્રાદેવીનું આમ્રાજ્ય વ્યાપેલું હતું; પરંતુ જેજ જણ જાગતા હતા! એક તો પ્રભુદર્શનના ઉત્સુક શ્રી સનાતન અને ણીજ્ઞે દશ હલ્તર રૂપિયાની ગરમીથી ફૂલી ગયેલો ગોડ દેશની જેલનો ઉપરી. એકને પ્રણુની ચિંતા હતી, ણીજ્ઞને પેસાનો આનંદ હતો. ઘણીજ ચિંતામાં અને ખૂબ આનંદમાં નિદ્રા આવતી નથી. ધીરેથી સનાતનજીની કોટડીનાં કમાડ ઉઘડ્યાં. એક વિશ્વાસુ ચોક્કીદાર સાથે જેલરે તેમની કોટડીમાં પ્રવેશ કર્યો. દળાયેલા અવાજે તેણે કહ્યું કે “જાધા પ્રણંધ ઠીક થઈ ગયો છે. શ્રીમાન! હવે આપે ચાલવાનીજ વાર છે.” જેલરની વાત-સાંભળીને ધીરેથી સનાતનજીએ કહ્યું કે “હું પણ જિલકુલ તૈયાર છું.” એમ કહીને પાસે સૂતેલા પોતાના એક ઈશાન નામના વિશ્વાસુ સેવકને તેને જે જગાડ્યો. આંખો ચોળતો ચોળતો ઈશાન જલદીથી

ઉધો અને તેમના સંકેતથી પોતાની ગોદડી ઉપર તેમની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. ફાંસી ખોલાવવાને દરવાજેથી બધા ગંગાતટે આવ્યા. ત્યાં પહેલેથી નાવ તૈયાર હતી. બધા લોકો ચૂપચાપ તેમાં બેસી ગયા. હોડી ચાલી, સનાતનજીએ ગૌડની રાજધાનીને છેલ્લી પ્રણામ કર્યા અને થોડીજ વારમાં તેઓ ગંગાજીને પાર પહોંચી ગયા.

સામે પાર પહોંચીને સનાતનજીએ જોલના ઉપરી તરફ એક વાર કૃતજ્ઞતાની દૃષ્ટિથી જોયું. ડરતાં ડરતાં જોલરે તેમને પ્રણામ કર્યા. નાવમાં બેસીને જોલર પાછો ગયો અને સનાતનજી રાજમાર્ગ છોડીને વૃક્ષ-લતાઓથી ઘેરાયેલા ઝાડીવાળા રસ્તેથી આગળ વધવા લાગ્યા. તેઓ ગૌરાંગનું દર્શનને માટે એટલા બધા ઉત્સુક થઈ રહ્યા હતા કે પગમાં લાગતા કાંટા-કાંકરા તથા પથ્થરોનું તેમને ધ્યાનજ નહોતું. તેઓ 'ગૌર, ગૌર' કહીને રુદન કરતા કરતા રાત્રિના ઘોર અંધકારમાં પશ્ચિમ તરફ જતા હતા. આ પ્રકારે જંગલ અને વનોમાં થઈને તેઓ પાતડા નામના પહાડ પાસે જઈ પહોંચ્યા. સ્વામીલક્ષ્મી ઈશાન નામનો સેવક તેમની આવી વિપત્તિની દશામાં પણ ધરાગર તેમની સાથે ચાલતો હતો. પાતડા પહાડ પાસે એક લૂંટારાઓનો સરદાર રહેતો હતો. તેમની પાસે એક જ્યોતિષી હતો. તે જ્યોતિષી ગણિત ગણીને બતાવી દેતો કે, અમુક મુસાફર પાસે કેટલું દ્રવ્ય છે. તે લૂંટારો પોતાના સાથીઓ સાથે મુસાફરોનું ધન લૂંટી લેતો અને તેમને મારી નાખતો હતો. સ્વામીલક્ષ્મી ઈશાને પણ વાટખરચીને માટે આઠ મહોરો પોતાના કપડામાં છુપાવી રાખી હતી. આ વાત જ્યોતિષીએ લૂંટારાઓના સરદારને જણાવી કહ્યું કે, આ માણસના નોકર પાસે આઠ મહોરો છે. મહોરોનું નામ સાંભળતાંજ સરદારે તેમની ખૂબ આગતા સ્વાગતા કરી અને તેમના બાવા-પીવા વગેરેનો ઘણોજ સારો પ્રબંધ કરી દીધો. આજ બે દિવસ પછી લોચન પામીને સનાતનજી મુખપૂર્વક સં

ગયા. તેમણે સરદારને કહ્યું કે “કૃપા કરીને અગને પહાડની પેલી બાબુ પહોંચાડી દો.” સરદારે ઉદ્ધાસપૂર્વક કહ્યું: “હા, હા, અવશ્ય; લેમ આપ કહેશો તેવોજ પ્રબંધ કરી દેવામાં આવશે.” યુદ્ધિમાન રાજમંત્રી સનાતનજીએ વિચાર્યું કે “લૂંટારો હોવા છતાં આ માફ આટલું બધું સન્માન શા માટે કરે છે? તે આટલો બધો વિનમ્ર શા માટે બન્યો છે? અવશ્યજ આની અંદર કંઈક શુભ રહ્યું છે.” વિચારતાં વિચારતાં તેમની દષ્ટિ ઈશાન તરફ ગઈ. તેમણે પૂછ્યું:—“કેમ રે, તારી પાસે કંઈ દ્રવ્ય તો નથી ને? બરાબર કહી દે, તે કંઈક છુપાવી રાખ્યું તો નથી ને?”

નમ્રતાપૂર્વક નોકરે કહ્યું કે “શ્રીમાત્ર! મારી પાસે સાત મહોરો છે.”

તેને દબાવીને સનાતનજીએ કહ્યું કે “હત તારીનો બદમાસ! તારો લોભ હજીએ રહ્યો કે? હમણાંજ જઈને એ બધી પેલા લૂંટારૂંઓના સરદારને આપી આવ.”

પોતાના સ્વામીની આજ્ઞાથી ઈશાન સરદારની પાસે ગયો અને સાત મહોર રાખીને કહેવા લાગ્યો કે “મારા શેઠે આ મહોરો આપની પાસે મોકલી છે.”

હસીને તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “એક તો વળી પાછી છુપાવીજ રાખી! મને પહેલેથીજ ખબર પડી ગઈ હતી. અસ્તુ. હું તમારા શેઠની સચ્ચાઈ ઉપર ખૂબ પ્રસન્ન છું, આ મહોરો એમનેજ આપી દેજો.” એટલામાંજ સનાતનજી પણ ત્યાં આવીને હાજર થયા. સરદારને મહોરો પાછી વાળતો જોઈને તેમણે આગ્રહપૂર્વક કહ્યું કે “આપ એ મહોરો લઈ લ્યો. મારે તો ક્યાંક ને ક્યાંક ફેંકી દેવીજ પડશે. હું તો રાજમંત્રીપદ છોડીને જેલમાંથી લાગી આવ્યો છું, કૃપા કરીને મને પેલે પાર પહોંચાડી દો.”

સરદારે ચાર માણસ તેમની સાથે મોકલી આપ્યા અને તેઓ પહાડની પેલી બાબુએ પહોંચી ગયા. આગળ ચાલતાં ચાલતાં સનાતનજીએ ઈશાનને પૂછ્યું કે “ઈશાન! મને લાગે છે કે, હજી તારી પાસે કંઈક બીજું દ્રવ્ય છે!”

ધશાને શરમાઈને કહ્યું: “શ્રીમાન્ ! મારી પાસે એક મહોર છે.”

ત્યારે શ્રી સનાતનજીએ કહ્યું કે “ભાઈ ! હવે તારી જરૂર નથી. મારો અને તારો હવે સાથજ હેવો તારે ઘેર પાછો જા.”

રડતાં રડતાં ધશાને પોતાના સ્વામીના ચરણો પાસે લીધા અને તેમના જહુ કહ્યાથી તે પાછો ફર્યો અને સનાતનજી પણ પહેલાંની માફક આડી-આંખરાંગાં થઈ ઢાલપુર પહોંચી ગયા.

ઢાલપુરમાં તેમના જાનેવી શ્રીકાન્તજી કોઈ સમયે કાજને માટે રહેલા હતા, તેમની સાથે તેમને અકસ્માતે મેળાપ થઈ ગયો. શ્રીકાન્ત તેમને દરવેશના—ફરીર વેશમાં જોઈને ઘણાજ વિસ્મય પામ્યા અને થોડોક સમય ત્યાં રહેવાનો આગ્રહ કર્યો; પરંતુ તેમણે ત્યાં રહેવાનો સ્વીકાર્યું નહિ. ત્યારે શ્રીકાન્ત તેમને વાટખરચી લઈ જવા માટે ખૂબ આગ્રહ કરવા લાગ્યા; પરંતુ તેમણે કંઈ પણ સાથે લેવાનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. ખૂબ કહેવાથી તેમણે એક ભૂતાની કામળો લઈ લીધો.

તેમને વેશ સુસજ્જાન ફરીર વેશમાં લેવા, વિષાભાગતા ભાગતા અને ગૌર-નામ જપવા જપવા તેમને શ્રીકાશીજીમાં પહોંચ્યા, અને બહાર જોઈને પ્રભુનાં દર્શનની રાહ જોવા લાગ્યા.

પ્રભુમાં પહોંચીને તેમણે કહ્યું કે! પ્રભુ! તારાં કૃપાં મારાં અંતરમાં સદા સ્થાયી રાખવાની કૃપા કરાવે. અને મારાં કૃપાં અંતરમાં સદા સ્થાયી રાખવાની કૃપા કરાવે. પ્રભુ! મારાં કૃપાં અંતરમાં સદા સ્થાયી રાખવાની કૃપા કરાવે. અને મારાં કૃપાં અંતરમાં સદા સ્થાયી રાખવાની કૃપા કરાવે.

બર શોધ કરો.”

અંદરજેબર ફરીથી ગયા, પરંતુ ત્યાં એક મુચ્ચલમાન દરવેશ-ફકીર ત્રિવાય કોઈ પણ વૈષ્ણવ સાધુ તેમના ભેટામાં આવ્યો નહિ.

તેમણે આવીને કહ્યું કે “પ્રભો ! એક મુચ્ચલમાન દરવેશ તો બારણે બેઠો છે. તેના સિવાય કોઈ વૈષ્ણવ સાધુ તો મેં ફરીથી પણ જોયા નહિ.”

પ્રભુએ હસતાં હસતાં કહ્યું કે “જેને તમે મુચ્ચલમાન દરવેશ માને છે, તેજ પરમ ભાગવત વૈષ્ણવ છે; તેમને જ મારી પાસે લાવો.”

પ્રભુની આજ્ઞાથી અંદરજેબર ધી સનાતનજીને સાથે લઈને અંદર આવ્યા ! સનાતને ફરથીજ જમીન પર પડીને પ્રભુનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યાં. પ્રભુ જલદીથી ઉઠીને તેમને આલિંગન કરવા ઠોડયા. પ્રભુને જોતાંજ તેઓ સર્પ-ને જોઈને ડરતા હોય, તેમ પાછળ હઠતા હઠતા દીનતા-પૂર્વક તેમને કહેવા લાગ્યા કે “પ્રભો ! મને સ્પર્શ ના કરો. નાથ ! હું આપને સ્પર્શ કરવા યોગ્ય નથી.”

પરંતુ ભક્તવત્સલ ગૌરાંગ ક્યાં સાંભળે તેમ હતા ! તેઓ તો જોરથી સનાતનજીને આલિંગન કરતા કરતા કહેવા લાગ્યા કે “આજે હું પાવન બની ગયો કે સનાતનજીના હૈહનો સ્પર્શ થઈ ગયો. સનાતનજીના અંગસ્પર્શથી પાપી-ઓને પણ શ્રીકૃષ્ણપ્રેમની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.”

સનાતનજી પ્રભુના કૃપાભારથી દબાઈ ગયા હતા. પ્રભુએ તેમને પોતાની પાસેજ આસન આપ્યું અને તેમના કારાવાસની બધી હકીકત પૂછી. બધી હકીકત સાંભળીને પ્રભુએ કહ્યું કે “તમારા બંને ભાઈ મને પ્રયાગમાં મળ્યા હતા. તેઓ વૃંદાવન ગયા છે. તમે થોડો સમય અહીંજ મારી પાસે રહો.” પ્રભુની આજ્ઞા ચતાં સનાતન છાના-માના નીચું મસ્તક કરીને બેસી રહ્યા અને પ્રભુ તેમનાજ સંબંધમાં વિચારવા લાગ્યા.

કૃપા હતી. પછી તેઓ મહાપ્રભુના સંકેતને કેમ ન સમજે!
વાચકોને આગલી ઘટનાથી એની ખબર પડી જશે.

વૈદ્ય ચંદ્રશેખર મહાપ્રભુ અને શ્રી સનાતનજીના પર-
સ્પર મિલનને જોઈને ચક્રિત થઈ ગયા. મહાપ્રભુ એ મુસ-
લમાન સાધુને આટલા પ્રેમથી કેમ મળે છે, સગા ભાઈની
પેઠે ઝીણી ઝીણી વાતો કેમ કરે છે, એજ વિચારમાં
વૈદ્યજી મગ્ન હતા. તેઓ વચમાં વચમાં મહાપ્રભુ ન જુઓ
તેમ શ્રી સનાતન તરફ જોઈ લેતા અને નીચું મુખ કરીને
કંઈક વિચારવા લાગતા. પ્રભુ વૈદ્યના મનોગત ભાવો સમજી
ગયા. તેથી શ્રી સનાતનનો પરિચય આપતાં તેઓ કહેવા
લાગ્યા કે “ચંદ્રશેખર! તમે એમને જાણુતા નથી, તેઓ
ગૌડ દેશના બાદશાહના મુખ્ય મંત્રી છે. મહાન પતિ
છે, અદ્વિતીય ભગવદ્ભક્ત છે; પદ, પ્રતિષ્ઠા, ધન, સાંપત્તિ,
કુટુંબ, પરિવાર-બંધાને લાત મારીને ભગવદ્ભક્ત કરવા
માટે નીકળી પડ્યા છે. એમના બે ભાઈ આજ પ્રમાણે
ઘરબાર છોડીને વૃંદાવન વાસ કરવા ગયા છે. તેઓ મને
પ્રયાગમાં મળ્યા હતા. આજે એમની અરજીપત્રી તમારું
ઘર સાચેજ નીર્ધારી ગયું છે.” સનાતનજી પ્રભુને
સંબંધી પાતાની પ્રશંસા સાંભળીને લલચડે તેવી વાત

વિમોચનથી શાંત પડતોજ નહોતો. મહાપ્રભુ એ જાણેના પ્રેમને જોઈને મનોમન પ્રસન્ન થતા હતા. થોડી વાર પછી પ્રભુએ કહ્યું કે “અંદ્રજેખર ! તમે સનાતનને ગંગાજી પર લઈ જાઓ. તેમની દાઢી-મૂછ જાંઘુ મુંડાવી દો. હૃન્નમત કરાવીને એમનું સ્વરૂપ વિશુદ્ધ વૈષ્ણવ જેવું જનાવી દો.” અંદ્રજેખરે પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું. તેઓ ગંગાજી ઉપર જઈને શ્રી સનાતનજીની હૃન્નમત કરાવી આવ્યા.

સનાતનજીની પાસે પેલા કામળા સિવાય બીજા કોઈ નવું વસ્તુ નહોતું. અંદ્રજેખરે તેમને નવાં વસ્તુ આપવા ઈચ્છા કરી, પરંતુ તેમણે નવાં વસ્તુ પહેરવાનું સ્વીકાર્યું નહિ. ખૂબ આગ્રહ કરવા છતાં પણ તેઓ તેમ કરવા તૈયાર થયા નહિ. આ વાતથી પ્રભુને ખૂબ આનંદ થયો. એટલામાંજ તપન મિશ્રજી પ્રભુને બિક્ષા કરવા માટે બોલાવવા આવી પહોંચ્યા. પ્રભુએ હસતાં હસતાં કહ્યું કે “મિશ્રજી ! હવે મારો પરિવાર વધી રહ્યો છે, આને અગે બે થઈ ગયા. જાણેને બિક્ષા કરાવવી પડશે.”

કંઈક લગભગના સ્વરે વિનમ્ર બાવે નીચી દષ્ટિ રાખીને તપન મિશ્રે કહ્યું કે “બ્રહ્મા ! સમસ્ત વસ્તુધાન આપનું કુટુંબ છે. હું તો આપનો પગારદાર નોકર છું. નોકર રાજાનીજ વસ્તુઓ તાપી સ્વામી સમક્ષ હાજર કરે છે; તેથી આપની વસ્તુને જેવી આજ્ઞા કર્યો તે પ્રમાણે સમર્પણ કરી ચક્રીશ. દાન તો તે આપી શકે છે, કે જે સ્વતંત્ર હોય, અને જેનો કોઈ વસ્તુ ઉપર પોતાપણનો અધિકાર હોય. જ્યારે ગધી ચીત્તે સ્વામીનીજ છે, તોપણ તેમાં નોકરને શું ? ” મહાપ્રભુ તેમની આ વાતથી અત્યંત પ્રસન્ન થયા અને તેમને શ્રી સનાતનજીનો પરિચય કરાવ્યો. પરિચય પામતાંજ તપન મિશ્રજી તેમને બેઠી પાયા, સનાતનજીએ પણ તેમનાં ચર-ગૌમાં જઈને કહ્યાં. પછી પ્રભુની પાછળ પાછળ સનાતનજી પણ તપન મિશ્રને દેર ચલા. પ્રભુ જોઈનેજ સનાતનજી ઉપર વિમોચન કરેલ લાભા કે “સનાતનને જોડાવો, તેમને જાણ કરાવો.” કહ્યું તપન મિશ્ર તો સનાતન

આમદ ન કરો. " જોઈએ ખરી કેઈને મદાનનજીને કોઈ
આમદ ન કરો. તેજે મહાકરી માગીને ઉલ્લખને કરવા
લાગ્યા. મહામજુ તેમના વૈરાગ્યને જોઈને મનોમન ધણુજ
વંતોષ પાડ્યા અને ત્યારથી સનાતનજી મજુનાં મરણ
સમજાવ કરેલા લાગ્યા.

સનાતનજીની પામે પોતાના જનેદીને આપેલા પંતો
સફેદ રંગને કામળો દણુ હતો. તે કામળો ધણુજ ઉત્તમ
અને મુલાયમ હતો. તેનું ડિન ધણુજ સમકદાર અને
દેશમથી પણ સરસ હતું. તેનું મૂલ્ય ત્રણ રૂપિયા હતું. તે
દિવસોમાં ત્રણ રૂપિયાનો કામળો ધણુ સંપત્તિયાગી માણુ-
સોજ જોડતા હતા. આજકાલ તો તે ત્રીસ-ચાલીસ રૂપિ-
યાનો થાય. મહામજુ વારંવાર એ કામળો તરફ જોતા હતા.

બુદ્ધિમાન સનાતનજી સમજી ગયા કે, મહામજુને
મારી પાસેનો આ કામળો ઠીક લાગતો નથી. તેઓ તેજ
સમયે ગંગાજીને કિનારે ગયા. ત્યાં એક સાધુએ પોતાની
કાંટલી તૂટેલી ગોદડી ગંગાજીમાં ધોઈને સૂકવવા નાખી
હતી. સનાતનજી તેમની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યા કે
"ભાઈ! તમે મારા ઉપર એટલો ઉપકાર કરો કે મારા આ
કામળાને લઈ લ્યો અને આપની આ ગોદડી મને આપો."

સાધુએ આશ્ચર્યચકિત થઈ જઈ કામળાની તરફ જોઈને
કહ્યું કે "મહારાજ! આપ મુજ ગરીબની મસ્કરી શા માટે
કરો છો? મારી ગોદડી કાટી ગઈ છે, ગમે ત્યાંથી ખીજ
ગોદડી લઈશ."

સનાતનજીએ ધણુજ સ્નેહથી કહ્યું કે "ભાઈ! તમે
મારા આ કહેવાને મસ્કરી ના સમજો. હું સાચેસાચ કહું છું
કે જો આ કામળાના બદલામાં તમે તમારી ગોદડી આપી
દો, તો મારા ઉપર તમારો ધણુજ ઉપકાર થશે."

સાધુએ કહ્યું: "આપ આ આટલા કિંમતી
કાંટલી ગોદડીના બદલામાં શા માટે આપવા "

ઉત્તરમાં સનાતનજીએ કહ્યું: “એમાં એક રહસ્ય છે; તમે મને આપો. મારે આવીજ ગોદડીની જરૂર છે.” સાધુએ પ્રસન્નતાપૂર્વક તે ગોદડી આપી દીધી. ખુશ થતાં થતાં તે ગોદડી ઓઢીને સનાતનજી ચંદ્રશેખરને ઘેર પહોંચ્યા. સનાતનજીની પાસે કામળો નહિ જોઈને પ્રભુ સમજી તો ગયા કે તેઓ કામળાને ફેંકી દઈને ક્યાંકથી ફાટેલી ગોદડી લઈ આવ્યા છે; પરંતુ તેમ છતાં પણ અન્નહયાની માફક પૂછવા લાગ્યા કે “સનાતન ! તમારો પેલો કામળો જણાતો નથી, તે ક્યાં મૂકી આવ્યા ?”

કંઈક શરમાઈને સનાતનજીએ કહ્યું કે “પ્રભો ! જ્યારે આપની આટલી ળધી કૃપા છે, ત્યારે વિષયરૂપ તે કામળો જચીજ કેમ શકે ? એ તો આપની કૃપાના વેગમાં મારાં પૂર્વકૃત પાપો સાથે વહી ગયો.”

મહાપ્રભુ એથી ઘણાજ સંતોષ પામ્યા અને ધીરે ધીરે કહેવા લાગ્યા કે “સનાતન ! જે સફવેદ હોય છે, તે રોગી સારો થઈ ગયા છતાં પણ થોડા વધારે દિવસસુધી ઔપધિ આપે છે. થોડો પણ રોગ શરીરમાં રહી જાય, તો પછી ધીરે ધીરે તે વધવા લાગે. તેથી બુદ્ધિમાન વેદ રોગને સહેજ પણ રહેવા દેતો નથી ! તમે સર્વ કંઈ ત્યાગ્યું, તેમ છતાં પણ સુંદર કામળાની કુદ્ર વાસના રહ્યાજ કરી હતી. ભિદાના ટુકડા માગીને ખાવા અને ત્રણ રૂપિયાનો ભૂતાની કામળો ઓઢવો એ શોભાસ્પદ નથી.”

મહાપ્રભુની અપાર અનુકંપા યાદ લાવીને સનાતનજી ગદ્ગદ થઈ ઉડ્યા, તેમનું મનું ભરાઈ આવ્યું, તેઓ પ્રભુના પગ પકડીને રુદન કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ તેમને ઉડાડીને છાતી સરસા આપ્યા. બધા હાજર રહેલા ભક્તો શ્રી સનાતનજીના અફસુર વૈરાગ્યની અને ભગવાનપ્રભુની અપાર કૃપાવશ્યકતાની વરંવર પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

શ્રી મનાતનને શાસ્ત્રશિક્ષણ

બ્રહ્મ સ્વરૂપ દેવાય નિગ્માય દત્તવાચનને ।

સ્વમાત્મવિભાગાય પદમન્દરવૈભવે નમઃ ॥

(૧૭૭ પૃષ્ઠ ૧૯૧૪. ૨૦૧૧ ૧-૧)

મહાત્મ્ય જે હવે પાંચનામાંજ વિદ્યુત રહે છે, જે નિગ્મ
છે, તેમાંજ આપણે નામ કરી દીધા છે, જેમને માટે જે
વિધિ-નિષેધના વિધાન નહીં, જેવા અર્થેનિ સ્વરૂપ શોધે
ત્યે મળે અમારા નમસ્કાર છે.

મહાત્મ્યની અર્થેજ કૃપા ગ્રામ હઈ મધ્યા પુત્રી કોવ-
નાનનને પ્રજ્વલે યાદક આશ્વોષ પ્રકાશ પૂજવાની શિષ્યતા
યઈ. તેમાંજ તમે હાથ ભેડીને કહ્યું કે " મને । તું " આપના
વિદીન પરમાર્થ-માર્ગથી અસ્થાન અને મંવારી વિષયો
લોકોને સંભવે દેવાય પરમાર્થ મંવારી પ્રકાશ પૂજવાનું
પણ જાણતા નથી. તેથી જેમ આપણે દયા કરીને વિષયો-
માં આમણ મયેલા અમ પરમોને ધર જઈને કંપના
જગાદી દીધા, તેજ પ્રકારે તમે માયા આ પરમપુત્રને નારા
કરી હઈ મને મનુષ્યત્વ આપ્યા. મારે મેતમ જે શિક્ષણ
ઉચિત લાગતું હોય તેજ મને આપો. હું કોણુ છું ? મારે જે
કર્તવ્ય છે ? જગવાનની સાથે મારે શો સંબંધ છે ? જગ-
વાનનું કયું સ્વરૂપ છે, વગેરે વગેરે બધી બાબતો મને સં-
દાપમાં અમળતી હો. "

પ્રજ્વલે કહ્યું કે " મનાનન । તમારા ઉપર જગવાન-
ની કૃપા છે. તમને સંકાર શી હોઈ શકે ? તમે જાણવા
હતાં પણ લોકકથાઓને માટે આવા પ્રકારે પૂછા છો. અસ્તુ.

સાધુ પુરુષોનો એવો સ્વભાવજ હોય છે. તેમની બધી એકાઓ જગતના હિતનેજ માટે થાય છે. પૂછો, તમે શું પૂછવા ઇચ્છો છો ?”

“ પ્રભો ! હું જાણવા ઇચ્છું છું કે, જીવોમાં જે આ વિભિન્નતા દેખાય છે તે કેમ દેખાય છે ?”

ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું: “સનાતન! શાસ્ત્રોમાં મુક્ત, નિત્ય, મુમુક્ષુ અને બદ્ધ, એમ ચાર પ્રકારના જીવ બતાવ્યા છે. સનક-સનન્દનાદિ એ મુક્ત જીવ છે, તેમને સંસારમાં રહેવા છતાં પણ સંસારનું બંધન કદી વળગી શકતું નથી. તેઓ અહુર્નિશ શ્રીકૃષ્ણકીર્તનમાંજ યોગ્યલા રહે છે. મનુ, પ્રજાપતિ, ઇંદ્ર અને સપ્તર્ષિ વગેરે બધા નિત્ય જીવ છે, સૃષ્ટિને માટે તેઓ સદા ક્રિયાશીલ રહ્યા કરે છે. જે આ અનિત્ય સંસારના નશ્વર અને ક્ષણભંગુર લોગોને છોડીને પ્રભુનાં ચરણકમળોનો આશ્રય લેવા ઇચ્છે છે, તેઓ મુમુક્ષુ જીવ છે. તેમાં લગભગ બધા પરમાર્થમાર્ગના પ્રવાસી-ઓની ગણના થઈ શકે છે. એમના સિવાય જે સ્વાભાવિક રીતેજ જન્મે છે અને મર્યા કરે છે, જેમને કર્તાવ્ય કે અકર્તાવ્યનો વિવેક નથી, તેઓ બદ્ધ જીવ કહેવાય છે. વિષયોમાં ફસાયેલા અજ્ઞાની પુરુષો, પશુ અને પક્ષી વગેરે બધા જીવો આ શ્રેણીમાં છે. તેઓ સાધન-ભજન કરી શકતા નથી. તેમને માટે કહ્યું છે કે—

પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં પુનરપિ જનનીજટરં યયનમ્ ।

શાસ્ત્રોમાં જીવોની ચોરસી લાખ યોનિઓ બતાવવામાં આવી છે. લગવનનાં પાદપદ્મોથી અમરો સહને પ્રાણી એ વિવિધ યોનિઓમાં પરિવ્રજાતુ કયો કરે છે. ચિરકાલ લગવાનથી જુદો પડેલા દેવોથી તેની વૃત્તિ પરિવ્રજાતુ થઈ ગઈ છે, એ માયાપતિને ભૂલેને માયાના બંધનમાં પડી ગયો છે અને ભગવાનની કૃપાજનક સંપર્કથી તેને મુક્તિ મળે તેને વિવિધ યોનિઓમાં ફેરવે.

વિશ્વમાં પ્રતિક્ષણે ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે.”

આશ્ચર્યપૂર્વક સનાતનજીએ કહ્યું કે “પ્રભો ! આ આપે કેવી વાત કરી ? સમસ્ત બ્રહ્માંડના ઈશ્વર બ્રહ્મા તો એકલાજ છે. બ્રહ્મા અસંખ્ય છે, એ વાત મારા સમજવામાં ન આવી; એ સમજવાની મારી ઈચ્છા છે.”

પ્રભુએ ઘણાજ સ્નેહપૂર્વક કહ્યું: “ઠીક, તમે એમ સમજો, જે કાશીપુરીમાં તમે બેઠા છો એવી પુણ્ય અને પાપનાશિની સાત પુરી આ ભારતવર્ષમાં છે અને લાખખો નગર છે. એવા એવા નવ ખંડવાળો આ જંબૂદ્વીપ છે. એ ખંડોનાં નામ-(૧) ભારતવર્ષ, (૨) કિન્નરવર્ષ, (૩) હરિવર્ષ, (૪) કુરુવર્ષ, (૫) હિરણ્યવર્ષ, (૬) રમ્યકવર્ષ, (૭) ઈલાવૃતવર્ષ, (૮) ભદ્રાશ્વવર્ષ અને (૯) કેતુમાલવર્ષ એ છે. આટલા ખંડોવાળા દ્વીપનેજ જંબૂદ્વીપ કહે છે. જંબૂદ્વીપથી બમણો શાકદ્વીપ છે, શાકદ્વીપથી બમણો શાલ્મલીદ્વીપ છે અને તેનાથી બમણો કુશદ્વીપ છે; કુશદ્વીપથી બમણો કૌંચદ્વીપ, કૌંચદ્વીપથી બમણો પ્લક્ષદ્વીપ અને પ્લક્ષદ્વીપથી બમણો પુષ્કરદ્વીપ છે. આ પ્રકારે પૃથ્વી ઉપર સાત દ્વીપ અને સાત સમુદ્ર છે. કળિયુગવાળા પુરુષો પૂરા જંબૂદ્વીપનેજ સમજવા શક્તિમાન થઈ શકતા નથી. તેઓ તો ક્ષાર સમુદ્રના પારને પણ પામી શકતા નથી તો પછી દહીં, ઘી, મધ અને ક્ષીરસાગરને તો તેઓ સમજી શકે શકે ? એક એક દ્વીપ પછી એક એક સમુદ્ર છે. જંબૂદ્વીપ સૌથી નાનો દ્વીપ છે. પૃથ્વી ઉપર એ સાત દ્વીપ છે તેથી પૃથ્વીને સપ્તદ્વીપા કહેવામાં આવે છે. એને ભૂલોક પણ કહે છે. આ પ્રકારે ભૂ થી ભુવઃ, સ્વઃ, મહઃ, જનઃ, તપઃ અને સત્ય-ઈ લોક ઉપર છે; અને તલ, અતલ, વિતલ, મુતલ, તલાતલ, પાતાળ અને રસાતલ-એ સાત લોક નીચે છે. એ પ્રત્યેક લોકમાં અનેક નાના નાના લોક છે. સ્વર્ગમાંજ જુઓ, અસંખ્ય લોક છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, અસંખ્ય તારાઓ યમકે છે, તેઓ પણ સ્વર્ગના સુદા સુદા લોક

ઉ. તેમાં પણ પુસ્તકની જે અસંખ્ય કૃતિ છે, અંકુશ, લોમકાંક, ભુવટોક, સૂર્યટોક જેવા અસંખ્ય લોક સર્ગમાં છે. તેમને સૂરના પ્રકાશની પણ અર્ક સુદેવી નથી. તેઓ જ્યાં પોતપોતાના પ્રકાશથી પ્રકાશિત થાય છે. ત્યાંજ્યાં કંઈકે નહિ, અસંખ્ય લોક કંઈકે જોવા મળે છે કે જેમની આગળ સૂરનો પ્રકાશ પ્રાપ્તિયા જેવો જણાય છે. એ જ્યાં લોક સર્ગમાં છે એવા કંઈકે જાય છે. સૂર્યલોકથી ઉપર મલકોક છે, ત્યાં પણ અસંખ્ય કૃતિ છે. જેન પ્રકાર જન, તપ અને સ્વરલોકમાં અસંખ્ય નાના નાના સર્ગનાં લોક છે. નીચેના આજ લોકોમાં પણ સર્ગ સમાન સુખ છે. નરકના લોકો પણ તેમાં છે અને નરક પણ ત્યાંજ્યાં પ્રકાશનાં છે. એ સૂરે લોકના સર્ગની પ્રદાણ છે. પ્રદાણક સૂરથી મેલ છે. આ સૂરે લોકનાં પ્રદાણનો અંક (ઈંડા જેવા આકાશવાણે દેશ) છે તેથી તેને પ્રદાણક કહે છે. આ પ્રદાણના સર્ગની હમેશાં અંકન પ્રદાણ લેતા નથી. સો વર્ષ પછી તેઓ બદલાઈ જાય છે. એ સો વર્ષ પણ આપણાં નહિ, પ્રદાણનાં પોતાનાં સો વર્ષ.

સનાતન—“પ્રભો ! હું પ્રદાણના વર્ષનું માપ જાણવા ઇચ્છું છું. પ્રદાણનું એક વર્ષ આપણાં વર્ષોથી કેટલા દિવસનું હોય છે ?”

પ્રભુએ કહ્યું કે “ ઠીક, તમે હિસાબ કરો. જે કંઈ પણ પ્રકારે ન દેખાય અને જેના કંઈ પણ પ્રકારે વિભાગ ન પાડી શકાય, તેને ‘પરમાણુ’ કહે છે. એવા એ પરમાણુઓનો એક ‘અણુ’ થાય છે, ત્રણ અણુઓનો ‘ત્રસરણુ’ થાય છે. હા, ‘ત્રસરણુ’ દેખાય છે. અરૂણામાંથી સૂરના પ્રકાશની સાથે જે નાની નાની રજ ઉડતી જણાય છે, તેને ત્રસરણુ કહે છે. એ એટલી હલકી હોય છે કે તે પૃથ્વી ઉપર પડવીજ અસંભવિત છે. તે આકાશમાંજ ધૂમ્કા કરે છે અને સૂરના પ્રકાશની સાથે અરૂણામાંથી દેખાય છે. જેટલી ત્રણ ‘ત્રસરણુ’ ઓળંગીને સૂર આગળ વધે, તે

કાળને 'ત્રુટિ' કહે છે. આવી આવી ત્રણસો ત્રુટિઓનો એક 'ખોધ' થાય છે. ત્રણ ખોધનો એક 'લધ' અને ત્રણ લધનો એક 'નિરોધ' મનાય છે. એવા ત્રણ નિરોધની એક ક્ષણ અને પાંચ ક્ષણના સમયને 'કાષ્ઠા' કહે છે. પંદર કાષ્ઠાનો એક 'લધુ' અને પંદર લધુની એક 'ઘડી' થાય છે. એવી બે ઘડીનું એક 'મુહૂર્ત' અને છ અથવા સાત (દિવસના ઘટવા-વધવાને લીધે) ઘડી થતાં મનુષ્યોનો એક 'પહોર' થાય છે. એવા ચાર પહોરનો 'દિવસ' અને ચાર પહોરની 'રાત' હોય છે; તેથી આઠ પહોરનો એક રાત્રિ-દિવસ ગણાય છે. આવા સાત રાત્રિ-દિવસનું એક 'સપ્તાહ' અને પંદર દિવસોનું એક 'પક્ષ' થાય છે. વળી પક્ષ પણ શુકલ અને કૃષ્ણના ભેદથી બે છે. એવા બે પક્ષનો એક માસ થાય છે, બે માસની એક 'ઋતુ' અને એવી ત્રણ ઋતુઓનો એક 'અયન' થાય છે. ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયન એમ અયન બે છે, તેથી બે અયનોનું મનુષ્યનું એક 'વર્ષ' થાય છે. ઉત્તરાયણને 'દેવતાઓનો દિવસ' અને દક્ષિણાયનને 'દેવતાઓની રાત્રિ' સમજવી જોઈએ. અર્થાત્ જેને આપણે વર્ષ કહીએ છીએ, તે 'દેવતાઓનો એક દિવસ'જ થાય છે. દેવતાઓના ત્રણસો સાઠ દિવસોનું એક દેવ-વર્ષ થાય છે, જેને 'દિવ્ય વર્ષ' કહે છે. દેવતાઓનાં વર્ષોથી ચાર હજાર વર્ષનો સત્યયુગ, ત્રણ હજાર વર્ષનો ત્રેતા, બે હજાર વર્ષનો દ્વાપર અને એક હજાર વર્ષનો કળિયુગ થાય છે. એક યુગ વીત્યા પછી તરતજ બીજો યુગ બેસી જતો નથી, તેથી તેના આગળ-પાછળના સમયને સંધિ અથવા સંધ્યાંશ કહે છે. દિવ્ય વર્ષોથી સત્યયુગનાં આઠસો વર્ષ, ત્રેતાનાં છસો વર્ષ, દ્વાપરનાં ચારસો વર્ષ અને કળિયુગનાં બસો વર્ષ સંધિ—સંધ્યાંશકાળ માનવામાં આવ્યો છે. ચાર યુગોને ભેગા કરીને 'ચોકડી' કહે છે. દેવતાઓનાં બાર હજાર વર્ષો (અર્થાત્ મનુષ્યોનાં તેંતાલીસ લાખ વીસ હજાર વર્ષ)ની એક 'ચોકડી' થાય છે. ત્યારે એવી ૭૧ ચોકડી વીતી જાય છે, ત્યારે એક 'મન્વંતર' થાય

ચહેરો ચમકતો હતો, આંખોમાંથી પ્રસન્નતાનાં કિરણો
 જોરથી નીકળીને સનાતનજીના શરીરમાં પ્રવેશ કરતાં હતાં.
 ચૈતન્યદેવે કહ્યું કે, સનાતન ! આ પ્રાણી જ્યારે સમજતો
 નથી, ત્યારે તો માયામાં ફસાઈને પોતાના ક્ષુદ્ર પરિધનેજ
 સર્વ કંઈ સમજે છે. કૂવાનો દેડકો સમુદ્રનું અનુમાન શું
 કરી શકે ? તેને માટે તો કૂવા કરતાં વિશેષ કોઈ સમુદ્રજ
 નથી. તમે પ્રત્યક્ષજ જુઓ છો. જેને તમે તમારો એક
 દિવસ કહો છો, તેમાં લાખો જીવ એવા છે કે જે અનેક
 વાર મરી જાય છે અને અનેક વાર નવો જન્મ ધારણ કરી
 લે છે. તમારો આ એકજ દિવસ થયો ને તેમના તો અનેક
 જન્મ વીતી ગયા. દેવતા અને પ્રજ્ઞાજી આગળ તો આપણું
 આયુષ્ય અદ્ય કીટક જેવું છે. આ વિષયમાં ગદાં પુરાણો-
 માં ઘણુંજ સુંદર વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કરવામાં આવેલું છે.
 પુરાણોમાં આને સમજાવવા માટે એક ઘણીજ મનોહર
 વાત આવે છે.

સત્ય યુગમાં દૈવત નામના એક અત્યંત પરાક્રમી
 અને સર્વશક્તિમાન એવા રાજા હતા. પ્રજ્ઞાજીના વરદાનથી
 તેઓ ગદા લોકોમાં આવ-જા કરી શકતા હતા. સત્ય-
 યુગનાં મનુષ્યો હાલનાં મનુષ્યોથી આરગણાં લાંગાં હોય
 છે. તેમને એક દેવતી નામની કન્યા હતી. તે સામાન્ય
 છોકરીઓ કરતાં કંઈક ઉંચી હતી. જૂળ શોધવા છતાં પણ
 મહારાજને તેને યોગ્ય કોઈ વર મળ્યો નહિ. ત્યારે તેમણે
 વેચાયું:- “ચાલો, પ્રજ્ઞાજીનેજ પૂછી આવું કે હું આ
 કોકરીનો વિવાહ કોની સાથે કરું? બે-ચાર રાજકુમાર સાસ
 મા છે. તેમાંથી કયો રાજકુમાર સર્વશ્રેષ્ઠ હશે, એ વાતનો
 તેણેજ પ્રજ્ઞાજી પાસેથી કસવો લાવું.” આમ વિચારીને
 તેણી પોતાની છેકરને સાથે લઈને પ્રજ્ઞાજીનાં પર્વતપથ
 ને સમયે પ્રજ્જાજી અનેક દેવતા, અસુર અને અન્ય દે દેવ
 યોથી ઘેરાઈને “હાહા, હાહા” નું ગાવન કરવાનું કરવા
 મહારાજ દૈવત પદ પ્રવૃત્ત કરીને હાલ સનાતન એક મહા
 ભક્તી ગયા. અહીં હતી તેની ગાવન સમાપ્ત કરી મહા

ત્યાં પિતામહ પ્રદાણને દસતાં દસતાં રાત્ર રેવતને પૂછ્યું કે "હરો, બાઈ! કેમ આવ્યું મયુ' ?"

દામ્ય લેડીને દીનબાવે મહારાજે કહ્યું કે "ભગવાન ! આપનાં ધીવરજોનાં દર્શનને માટે આલ્લો આલ્લો હું. ધાયું' દનું કે, આ ઊંકરીના પતિ બાબતમાં આપને પૂછીશ. આપ જેને માટે આજા હરો તેનેજ હું આપી દઈશ."

દર્શીને ભગવાન પ્રદાહેવલજી કહ્યું કે "તમેજ કહો, તમને કયો રાજકુમાર પમંદ છે ?"

હંહક વિચાર કરીને મહારાજે કહ્યું: "પ્રભો ! અમુક રાજકુમાર મને ઓળી વધારે સારા લાગે છે; પછી આપ જેને માટે આજા આપો તેનેજ હું આ કન્યાનું દાન આપી દઈશ, આપની આજા લેવા તો આલ્લો હું."

આટલું સાંભળતાંજ ભગવાન પ્રદાણ પોતાની સદેહ દાદી હલાવતા હલાવતા યજ્ઞાજ્ઞ ભેરથી હસવા લાગ્યા અને બોલ્યા કે "રાજન ! જે રાજકુમારનું તમે નામ દો છે; તે કુળ તો ક્યારનુંયે નાશ પામી ગયું. તમને ખબર નથી કે, આ અરધી ઘડીમાંજ પૃથ્વી ઉપર વીસ વાર સત્ય-યુગ, ત્રેતા અને દ્વાપર વીતી ગયા. હવે તો એ વંશોનું નામનિશ્ચાન પણ નથી રહ્યું. તમારી નગરીને ઘીંજત રાજ-ઓએ પોતાની રાજધાની બનાવી લીધી છે. હવે તો ત્યાં કળિયુગ આવે છે. તમે હમણાંજ જાઓ, મજમાં ભગવાન શ્રી કૃષ્ણજીના મોટા બાઈ શ્રેયજીના અવતાર બળરામજી જન્મ્યા છે; ત્યાં જઈ આ કન્યા તેમનેજ આપો; તેઓ બધું ઠીક કરી લેશે." ભગવાન પ્રદાહેવની આજા શિરોધાર્ય કરીને અને તેમનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને મહારાજ પૃથ્વી ઉપર આવ્યા અને રેવતીજી શ્રી બળરામજીને આપીને તેઓ પહાડ ઉપર તંપર્યા કરવા ચાલ્યા ગયા. આ તરફ બળરામજીએ પોતાની પત્નીને બહુ ઉંચી ભેઠને તેના ગળામાં પોતાનું હજ નાખીને નીચે જોયી તેને પોતાની બરાબર બનાવી લીધી.

સનાતનજીએ કહ્યું: “પ્રભો ! બહુ આનંદ છે ! પ્રદાણ પણ સ્થાયી રહેતા નથી. આ જન્મ માત્ર સ્વામીની પણ અંતમાં આ ગતિ થાય છે.”

પ્રભુએ કહ્યું: “જે ઉત્પન્ન થયું છે, તેનો અંત થવાનો; ગમે તો આને થાય કે કાલે. હા, હું તમને વતો હતો કે, જેમ આ ચોદ લોકવાણી પ્રદાંડ છે, અસંખ્ય પ્રદાંડ આ વિશ્વમાં છે અને તેમના અસંખ્ય પ્રદા, વિપ્લુ અને મહેશ છે. જેમ ઉમ આડ ઉપર અસંખ્ય ઉમરડાં લટકે છે, તેજ પ્રમાણે વિ અનંત ઉમરડાં જેવાં પ્રદાંડ લટકેલાં છે. પ્રદાંડનાં સ્ર પ્રાણી ઉમરડાની અંદરનાં કીટક સમાન છે. મહાવિપ્લુ નાભિકમળમાંથી પ્રદાણ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેઓ સ રચવા લાગે છે. અસંખ્ય પ્રદા ગંગાજીના પ્રવાહની પે નીકળી નીકળીને સૃષ્ટિકાર્યમાં પ્રવૃત્ત થાય છે. તેમના નિઃ શ્વાસ લેવાથી પ્રદાંડોનો નાશ થાય છે, અને ઉચ્છ્વાસ લેવા થી પ્રદાણસહિત પ્રદાંડ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ વ્યાપારનું નામ સંસારચક્ર છે. કુંભારના આકાશની પેઠે આ સંસારચક્ર ફર્યાજ કરે છે, તેથી લોકોની સૃષ્ટિ થાય છે.”

સનાતનજીએ પરમ વૈરાગ્યભાવો સ્વરે કહ્યું: “પ્રભો ! આ ચક્રથી છૂટકારો પામવાનો ઉપાય બતાવો !”

પ્રભુએ કહ્યું: “જીજ્ઞા, શ્રીકૃષ્ણ આ ચક્રથી તદ્દન અળગા છે. તેમને સંસારની સૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને પ્રલય સાથે કંઈજ કામ નથી. એમ તો પ્રદા, વિપ્લુ અને શિવ વગેરે કયા કરે છે. તેઓ તો નિત્ય જોખીઓની સાથે આનંદમાં સારા-કીડા કર્યા કરે છે. તેઓ વૃંદાવન છાટીને એક પગલું પણ આમતેમ જતા નથી. તેથી સર્વાત્મ અને સર્વભાવે તેમને જ શરણે જવાથી આ ચક્રથી મુક્ત થઈ શકાય છે.”

સનાતન—“પ્રભો ! હું ઉપાય જાણવા ઇચ્છું છું.”
પ્રભુએ કહ્યું કે “સનાતન ! મેં કહ્યું તો કહ્યું. તેઓ...”

વપશી, વપશી, યાજ્ઞ-વપશી વપશી વાદ-પુલકશી અમન
 યજ્ઞા મર્ષી; નેમ્બની પ્રજાતાનું એકમાત્ર અમન અમન
 યાજ્ઞિ નેમ્બની અગ્નિ કરતી એજ છે, પ્રથમગિત વિદ્યા કેટલે
 એવાને માત્ર કરી શકું નથી, તેને નેમ્બા જાણતી કરીને
 વપશી કરી તે છે, તેને જાણતી અથવા જાણતી વપશી-
 વૃત્તિ જાણતી હોવામાં એવો છે કે, અમન અથવા વિદ્યા
 નેમ્બની હોવામાં જોવું કેટલે અમનવ કરીજ શકું નથી,
 અમ્બી અમન કેટલે જાણતી વિદ્યા કરીને અમ્બી મરકે છે કે
 જે જાણતા પુરુષાર્થનો નેમ્બની હોવામાં અમનનું અર્થ-
 માત્ર કરે છે, જે નેમ્બની અર્થ કરી પણ પરીતી કરવા
 નથી, અથવા અનન્ય યાજ્ઞ, દીન યાજ્ઞ, વિદ્યાધ્ય યાજ્ઞ
 યાજ્ઞ પ્રકારના પુરુષાર્થનો અર્થ-માત્ર કરીને કેવળ નેમ-
 બાજ અમન કરવા કરવામાં અમન, અથવા અર્થકે જે વપશી
 વપશી આદ્યના અધિકાર માત્ર કરે છે. "

અનાનન—“અને! અનન્યતા રી રીને માત્ર વપશી
 અગ્નિનો અંકુર હૃદયમાં કેમ કરીને ઉત્પન્ન થાય ? ”

અનુજ્ઞે શર્ણુ: “ અનાનન ! અનન્યતા માત્ર કરવાનો
 એકજ અર્થોત્તમ ઉપાય છે. જેમકે પરમદેવગિરોઅગ્નિ
 જાણવળેને રાજ્ય સુખાદ્યને શર્ણુ છે કે-

મૃગર્થમવપમા ન યાવિ ન ષેઞ્યયા નિર્યવનાદૃ સૃદાદા ।
 ન છંદ્યા નેપ જલાવિષ્ઠર્થિના મદ્યાપાદૃતોઃશિવેકમ્ ॥

(યાજ્ઞવલ્ક્ય, ૫-૧૨-૧૨)

અનન્યતા જાણવળ કરે છે કે “ જે રાજ્ય સુખાદ્ય ।
 મદ્યાપાદ્યોની વસ્તુઓમાં આજોટયા વિના અગવત્કૃપાની
 પ્રાપ્તિ વપશી, યજ્ઞશી, દાનશી, વસ્તુઓ ઉપવાશી, જેટ અનુ-
 વાશી કે જળ, અગ્નિ વા સર્થનું સેવન કરવાથી મર્થ શકતી
 નથી. ” તેની પ્રાપ્તિને એકજ સાધન સદ્ધાપૂર્વક પરમ
 સમર્થ અગવત્કૃપા સાથુ પુરુષોની અવળપૂલિમાં આજો-

ટવું એજ છે. તેને મસ્તક ઉપર ધારણ કરવી એજ એક-
માત્ર ઉપાય છે. સાધુ-સેવા વિના જે ભગવત્કૃપાનો અનુ-
ભવ કરવા ઇચ્છે છે, તે તો નૌકા યા વહાણ વિનાજ
અપાર સાગરને હાથ વડે તરીનેજ પેલે પાર જવા ઇચ્છે
છે. આ વાતને લક્ષ્ય કરીને ભક્તરાજ પ્રહ્લાદજીએ પો-
તાના પિતા હિરણ્યકશિપુને કહ્યું છે કે-

नैषां मतिस्तावदुरुक्तमाङ्घ्रिं स्पृशत्यनर्थापगमो यदर्थः ।
महीयसां पादरजोऽभिषेकं निष्किञ्चनानां न वृणीत यावत् ॥
(શ્રીમહાભાગવત, ૭-૫-૩૨)

હે તાત ! જેમના હૃદયમાંથી વિષયોના વિકાર તદ્દન
હૂર થઈ ગયા છે, એવા પરમપૂજ્ય ભગવદ્ભક્તોની ચરણ-
રજથી જ્યાંસુધી મનુષ્ય સારી રીતે મસ્તકથી પગ સુધી
સ્નાન કરતો નથી, ત્યાં સુધી વેદવાક્યોથી ઉત્પન્ન થયેલી
પણ તેની બુદ્ધિ તેને પ્રભુનાં ચરણકમળો સુધી પહોંચા-
ડવા તદ્દન અસમર્થ થાય છે-અર્થાત્ ભગવદ્ભક્તોની ચર-
ણધૂલિ મસ્તકે ધારણ કર્યા વિના કોઈ પણ પુરુષ શ્રીકૃષ્ણ-
નાં ચરણકમળોનો સ્પર્શ કરવા માટે આગળ વધી શકતો
નથી. જ્યાં સુધી તત્ત્વદર્શી જ્ઞાનીઓની શ્રદ્ધા-ભક્તિપૂર્વક
સપ્તેમ સેવા કરવામાં નથી આવતી, તેમનાં ચરણોમાં જ્યાં
સુધી સ્વાભાવિક સ્નેહ થતો નથી, ત્યાં સુધી તે ભગવત્કથા
શ્રવણ કરવાનો પણ અધિકારી થતો નથી. ભગવાને અર્જુન-
ને ઉપદેશ કરતાં કરતાં ગીતામાં પોતેજ કહ્યું છે કે-

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिश्रमेन सेवया ।

उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥

અર્થાત્ “ હે અર્જુન ! તું દાંડવત્ પ્રણામ, સેવા અને
નિષ્કપટભાવથી કરેલા પ્રશ્નો દ્વારા તે જ્ઞાનને જાણ. (વિનય-
ભાવે પૂછવાથી) એ તત્ત્વદર્શી મહાજ્ઞાનને તને તે જ્ઞાનને
ઉપદેશ કરશે. ”

ઉપરોક્તને તેજ અધિકારી છે, કે જેના દ્વંદ્વમાં કેવળા, પ્રાણ, મુક્તવન અને અન્યજાતનાં પ્રાણે શરીરોના અંગ છે. જે કે મહાનાં શરીર નથી માનવે તે પરમાત્મે તેજ અંગના વર્ણી શકેના નથી. પણ પ્રજ્વળી કૃપાના અધિકારી તે બનીને ક્યાંથી શકે ? મહાનભ ! જલુ વાતોમાં મું બેસું છે ? જે નમે આરંભમાં આરંભ વાગ બતાવું છું. પ્રાણ-માત્રના પરમ પુરુષાત્મે શ્રીકૃષ્ણની પ્રાપ્તિ કરવાનોજ છે. પરમ આરંભ નેત્રોજ શ્રીનંદનંદન વૃંદાવનચંદ્ર શ્રીકૃષ્ણ-ચંદ્ર છે. પોતાના બધા પુરુષાર્થોના આશ્રય છાડીને અન-ન્યજાતથી વળાંકનારોની પેઠે અમારી અંજાયાથી મુજ કૃદ્દાને પતિજાતથી તેમની આરાધના કરવી, એજ ઉપા-મહાની ઉભયમાં ઉભય પ્રજ્વળી છે, અને અધ્યયન કરવા-યાંજ આરંભમાં શ્રીમદ્ભગવતજ અર્થોપદિ આજ છે. કેમકે જે અન્યાય આચરે, અર્થ પુરુષો પછી જેમ કરીને વર્ણોને તેમથી આરંભ માનવું કાઠી છે છે તેજ પ્રકારે, અર્થ આરંભ વર્ણોને તેના આરંભ કરીને છે. બધ, એજ કરવાયુંના આરં છે. આને જેમ માન મનના આરં માના. આરં વધારે કોઈ પણ વાતના કોઈ આરંભ કરે તે તેમને તેને નકામું માનવું. આરં આ જ્ઞાનને દ્વંદ્વમાં ધારણ કરે. આયુ-મહાના-મુની તથા અન્યજાતનાં અર્થોમાં હક અનુભવ રાખે. તેના જેમ તેવા હોય પણ તેમની નિંદા કરી ન કરે. જ્યાં કંઈવસ્તુદિથી નજર થઈને પ્ર-ણામ કરે. તમારું કરવાણુ થઈ. જે નમને દ્વંદ્વપૂર્વક આરંભોદ આયુ' છું. માત્ર આ નિર્ભય અને મુક્ત આરં-અંભ જ્ઞાનને જેમ વિદ્યાપૂર્વક કરવાના પ્રથિમાં વળું-

આની અર્થે નીચેનાં શ્લોક અન્યાયઃ—

૪. આગળથી યગયાન મત્રેશનયસ્નકામ મુદ્દાયને
 રમ્યા વાચિદવાગના મજ્જયપૂર્વેન વા કરિયાના ।
 શ્રીમદ્ભગવત્ પ્રમાનમમલ્ પ્રમા પુમથો મદાન,
 શ્રીશંભુમદામદામોમનમિદ્ મત્રાપદો માગ્નઃ ॥

વળે. મંગલમય લગવાન તમારું મંગળ કરશે. ” આટલું કહીને મહાપ્રભુ ચૂપ થઈ ગયા.

મહાપ્રભુના ચૂપ થઈ ગયા બાદ સનાતનજીએ લક્ષિ-ભાવપૂર્વક તેમનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને ચૈતન્યદેવે તેમના શરીર ઉપર હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં તેમને આશીર્વાદ આપ્યા. આ પ્રકારે જો મહિના સુધી મહાપ્રભુ પાસે કાશીમાં રહીને સનાતન જાતજાતના શાસ્ત્રીય પ્રશ્નો પૂછતા રહ્યા અને પ્રભુ તેમને પ્રેમપૂર્વક બધું શુભ તત્ત્વ સમજાવતા રહ્યા. એ જો મહિનાઓમાંજ સનાતનજીએ ચૈતન્યદેવ પાસેથી લક્ષિતમાર્ગની ઘણીયે ગૂઢમાં ગૂઢ વાતો સમજી લીધી, જેનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન તેમણે પોતાના અનેક ગ્રંથોમાં કર્યું છે.

प्रकाशनंदजि भक्त कन्या.

अद्वैत वीथीपथिकैरुपास्याः स्वानन्द सिंहासनलब्धदीक्षाः ।
 हठेन केनापि वयं शठेन दासीकृता गोपवधूषितेन ॥

(श्रीकृष्णकृष्णभृत)

अर्थात् अद्वैतभार्गवा यात्रीज्योना उपास्य अने आ-
 लानंदरूपी सिंहासनपर दीक्षा पावेली मने गोपीज्योना
 कांठ कुटिल काभीजे अकदम पोतानो दास गनावी लीघी.

श्रीपाद प्रकाशनंदजना नामधी तो वाचक पडेवे-
 थील परिचित छे. तेमनी लम्बभूमि तैलंगदेशमां छती.
 दक्षिण देशनी यात्रा वधने श्रीरंग क्षेत्रनी पासै गलगंडी
 नामना गाममां महाप्रभुजे वेकट लटने त्यां यातुमांस
 गाल्या छता. वेकटलट श्रीवेणुव संप्रदायना वेणुव छता.
 तेमना लक्ष्मणावधी प्रसन्न यधने तेमजे तेमने घेर थार
 पास निवास कर्यो छतो. तेमना पुत्र श्रीगोपाल लट्टे तेमनी
 पूण पूण सेवा करी छती अने पिताना परलोकगमन पछी
 ज्यो तेमनी आज्ञानुसार घरभार छोडीने वृन्दावन वास
 रवा आह्या गया छता अने त्यां आपर सुधी श्रीराधा-
 मणुजनी सेवा-पूजमां योज्य रह्या छता.

श्री गोपाल लट्टजना पिता तलु भाई छता. चौथी
 छता तो जेमना पिता श्रीवेकट लट्ट, मध्यम त्रिमल्ल
 लट्ट अने नाना आ श्रीपाद प्रकाशनंदज महाशय छता
 न्यासना पडेवां तेमना घरनुं नाम गुं छनुं, तेनी
 सुधी पची नाही. तेज्यो सन्दासी यधं गया
 पिताना लकील श्रीपाद लट्ट उपर लट्ट पर

એવા તેમને આપણે જાણીએ. એવાજ એક આશા આપતો
 મુખ્ય કે અને એકાન્તને જગત્કાંચિદ પડિત બની શક્યો.
 પરંતુ અમને તેમને સાંભળ્યું કે, એક સાંભળી યુવ
 ચાહુના સાંભળીને એવાજ આશાનું અધ્યયન-અધ્યાપ
 કારીને 'શીકા' કહ્યું રટવા લાગ્યો છે, ત્યારે તેમને કંઈ
 માનવિક કુળ પાપ મરું અને તેમની કચ્છા એ યુવ
 સંન્યાસીની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવાની થઈ. પ્રેમનું આકર્ષણ
 કંટલાગે પ્રકારે થાય છે. કોઈ વાર તો કોઈની પ્રશંસા
 સાંભળીને મનમાં ને મનમાં જ ઈર્ષ્યા થાય છે અને તેના પ્રત્યે
 મનમાં એક પ્રકારનો સ્વાભાવિક રુનેહ ઉત્પન્ન થઈ
 છે. જેના શુભોની આપણને અદેખાઈ થાય છે, તેના પ્ર
 દુદયમાં આપોઆપજ પ્રેમ ઉપજવા લાગે છે, તેથી ગ
 રાઈને આપણે તે વ્યક્તિની ખુલ્લે ખુલ્લી નિંદા કરવ
 લાગીએ છીએ. આથી આપણે આપણી સ્વાભાવિક વૃત્તિ
 દળાવવા ઇચ્છીએ છીએ, પરંતુ તેમ કરવાથી તે વળી
 વિશેષ ઉભરાય છે. દ્વેષલાવથી તો દ્વેષલાવથી પણ ચિત્ત
 તેને મળવાને માટે સદા વ્યાકુળ જેવું રહ્યા કરે છે. અને
 પ્રસંગ આવતાં રાગવશાત્ તેને માટે બે ચાર કડવા શબ્દો
 આપોઆપજ મોંમાંથી નીકળી પડે છે. પ્રકાશનંદનને
 પણ પ્રભુના પ્રત્યે એવોજ અનુરાગ થઈ ગયો હતો. જ્યાં
 તેમણે સાંભળ્યું કે, જે સંન્યાસીએ મારા ભત્રીજા ગોપા
 લને ભૂલાવામાં નાખ્યો છે, તેણેજ સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય
 જેવા પરમ વિદ્વાન પંડિતને પોતાને વશ કરી રાખ્યો છે
 અને તેઓ તેને અવતાર માને છે, આથી તેમની જિજ્ઞાસા
 અત્યંત-વધી ગઈ. તે જિજ્ઞાસાના પરિણામે તેમણે પ્રભુ
 સે વ્યંગપૂર્ણ પત્રો મોકલ્યા હતા, તે તો વાચક પહે
 જ વાંચી ચૂક્યા હશે.

હવે જ્યારે તેમણે સાંભળ્યું કે, એજ યુવક સંન્યાસી
 િ કાશીમાં આવ્યો છે, ત્યારે તો તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે
 નો મેળાપ કરવાનો વિચાર કરવા લાગ્યા; પરંતુ મળવું
 કરીને ? પ્રકાશનંદન કાશીના પ્રતિષ્ઠિત પંડિત અને

સન્માનવાળા સંન્યાસી હતા. તેઓ ત્યાંના મઠ
શીઓમાં સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાતા હતા. તેઓ કે
સંન્યાસી પાસે મળવા કેમ કરીને જાય ? કે
વિધાવૃદ્ધ, પ્રસિદ્ધ અને પ્રતિષ્ઠિત હોત તો તે
ચાલ્યા બાત પણ ખરા, પરંતુ મહાપ્રભુ યુવક હતા
દંડિમાં તેઓ ભારે પંડિત પણ નહોતા, તેઓ અર્ધ
પ્રસિદ્ધ પણ નહોતા, તેમણે હલકા સંપ્રદાયના
સંન્યાસી પાસે દીક્ષા લીધી હતી; તેથી પોતાને
પંડિત અને પ્રતિષ્ઠિત સમજનારા દંડી સંન્યાસી પ્ર
નંદંત્ર પ્રભુને મળવા ગયા નહિ; જો કે પ્રભુના નિવાસ
નથી પ્રકાશન'દંત્રનો મઠ કંઈ જાહુ દૂર નહોતો. તે
મઠ પણ ગિંદુમાધવની પાસેજ હતો અને પ્રભુ પણ ત્યાં
તપન મિશ્રને ત્યાં ઉતર્યા હતા. પ્રભુએ પોતે તેમની પ
જવાની આવશ્યકતા માની નહિ; કેમકે મહાપ્રભુ ધણા
સંકેચવાળા સ્વભાવના હતા. મોટાઓની આગળ બોલતા
એમને ધણો સંકેચ થતો હતો. તેથી તેમણે વિચાર્યું કે,
તેમની પાસે જઈશ તો કંઈ ને કંઈ વાદવિવાદ થઈજ જશે.
તેથી તેઓ પણ તેમની પાસે ગયા નહિ અને દશ-બાર
દિવસ રહીને શ્રીવૃન્દાવન ચાલ્યા ગયા.

વૃન્દાવનથી પાછા આવીને તેઓ બે મહિના કાશીમાં
રહ્યા. આ પ્રવાસમાં તેઓ ધણાજ સામાન્ય સંન્યાસીની
પેઠે રહેતા હતા. તેઓ ન તો ક્યાંય જહાર લિક્ષા કરવા
તા કે ન તો સંન્યાસીઓનાં દર્શને જતા. માત્ર અંદ્ર-
ખરને ઘેરથી ગંગાસ્નાન માટે અને વિશ્વનાથજીનાં દર્શન
કરવા જતા હતા, અને તપન મિશ્રને ઘેર લિક્ષા કરીને
ત્યાંજ ભગવાનનું નામસંકીર્તન અને જપ કર્યા કરતા હતા.
તેથી તેમના બે ચાર અંતરંગ ભક્તો સિવાય તેમના મહિ-
માની કોઈને પણ જાણર પડી નહિ ! પ્રકાશન'દંત્ર મનોમન
વિચારતા કે "સાચેજ, આ કોઈ અજ્ઞાનજ્ઞ સંન્યાસી છે.
મારી સાથે આટલો પરિચય હોવા છતાં પણ એ મઠ
માં આવતા નથી અને નથી તો સંન્યાસી

આવતા. અવશ્યજ કોઈ વિલક્ષણ પુરુષ છે.”

જે મહારાષ્ટ્રીય ગ્રાહણ પ્રભુનાં ચરણોમાં ઘણોજ અનુરાગ રાખતા હતા, તેમનું ઘર શ્રી પ્રકાશાનંદજીના મહેની પાસેજ હતું. તેઓ ઘણી વાર તેમની પાસે આવ-જા કરતા હતા અને તેમની યથાશક્તિ દ્રવ્યાદિથી સેવા-શુભા પણ કર્યા કરતા હતા. જ્યારે જ્યારે મહાપ્રભુની કંઈ વાત નીકળતી ત્યારે ત્યારે પ્રકાશાનંદજી પ્રભુના ઉપર કટાક્ષ કરતા અને તેમને માટે નિન્દાસૂચક શબ્દોનો પ્રયોગ પણ કરી બેસતા. આમ તો તેમનું હૃદય રસભર્યું હતું. કવિ-સ્વભાવના હતા, ભાવિક હતા, મળતાવડા હતા, પ્રેમના અનન્ય ઉપાસક હતા, પરંતુ હજુસુધી તેમની ભાવિકતાને અર્થવેદાંતની પ્રખર સુક્રિયાઓ મૂકવાની રાખી હતી. હજુસુધી તેમનું રસસુક્રાપણ અને પ્રખ્યાત્યુક્તિ કૃત્રી નીકળ્યાં નહોતાં. ઘણી વાર જંગલમાં આવવું છે કે આવ્યા બાદે વિઠા મહેની ભાવિકતા કેટલું પરમ ભાવિક મનપુરુષના અનર્થકે જ એકદમ વિદેશિય થઈ જાય છે. તેમણે પિતૃત્વા મુજબ ક્રિષ્ણ મંદિરમાં પણ પોતાના અર્પણ અને નાર્તન કરતા. જ્યારે તેમણે હજુસુધી તેમની ઉપર કટાક્ષ કરવામાં આવ્યા હતા, ત્યારે તેમના ભાવિકતા એકદમ કૃત્રી નીકળી અને તેમના પ્રવૃત્તિઓમાં કોઈ સુધારણા થઈ શક્યાં નહોતાં.

સ્વામીજીને કહ્યું: “સ્વામીજી ! પેલા જંગાળી વૈદને ત્યાં
 ને સંન્યાસી ઉતર્યા છે, તેમના ચહેરામાં કેટલું જાણુ આક-
 ર્ષણ છે ! ને એક વાર તેમને જુએ છે, તે તેમનો જ જાની
 જાય છે. તેમની વાણીમાં અમાર કરુણા છે. લગવાનનાં ગુણુ-
 ગાન કરતાં કરતાં તેઓ મૂર્ચ્છિત થઈ જાય છે અને એકદમ
 તન્મય થઈને શ્રીકૃષ્ણકથા કહે છે. ”

પ્રકાશાનંદજીએ કહ્યું કે “અરે, શું હું એમને ઓળ-
 ખતો નથી ? ખૂબ ઓળખું છું. તેઓ કોઈ આકર્ષણ મંત્ર
 જાણે છે, તેથી તો તેમણે સાર્વભૌમ જેવા વિદ્વાનને છેતરી
 પાડ્યા છે; પરંતુ અહીં એની દાળ ગળશે નહિ. આ વિશ્વ-
 નાથપુરીમાં તેની ભક્તિનો ભાવ કોઈપણ પૂછશે નહિ. અહીં
 તેને સ્ત્રીઓની પેઠે નાચનારા મળશે નહિ. જંગાળીઓની પેઠે
 અહીં ભાવિક અને ભલા-ભોજા અભણ માણસો નથી; પણ
 અહીંના તો ભંગી અને ચમાર સુદ્ધાં બ્રહ્મજ્ઞાન જાણે છે.”
 આ વાત સાંભળવાથી એ મહારાષ્ટ્રીય સંજ્ઞનને ઘણું દુઃખ
 થયું. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે “આટલા મોટા વિદ્વાન
 અને ત્યાગી પુરુષોના હૃદયમાં પણ ઈર્ષ્યાનો અગ્નિ આટલો
 પ્રબળ હોય છે ! આટલા જ્ઞાની હોવા છતાં પણ લોકો
 ખીજની પ્રશંસા સાંભળી શકતા નથી. સાચેજ, પ્રતિષ્ઠાની
 ઇચ્છા અત્યંત પ્રબળ હોય છે. મહાન પંડિતમાં પંડિત
 પણ પ્રતિષ્ઠા જમાવવા માટે ખીજની નિંદા કરતાં પણ
 સંકોચાતા નથી. લોકેષણા કેટલી બધી પ્રબળ છે ! ” ખીજે
 દિવસે દુઃખી ચિત્તે ભાવિક સંજ્ઞને પ્રભુને બધી વાતો
 કહી અને તે કરુણ સ્વરે કહેવા લાગ્યા: “પ્રભો ! સ્વામીજી
 કહેતા હતા કે, તેમની ભક્તિની અહીં કોઈ કૂટી બદામ
 પણ આપશે નહિ-એટલે કે તેમને કોઈ કશા લેખામાંજ
 ગણશે નહિ. ”

પ્રભુએ કહ્યું: “મારે કદરદાની કે પૈસા-ટકાને કર
 વાંજ શું છે ? મદ્દત તો કોઈ લેશે ને ? હું તો એજ રીતે
 હુંતાવી દઈશ ! એમ છતાં પણ કોઈ નહિ લે તો ફેંદીને
 ચ. ૧૩

આલ્યો જઈશ. કોઈ દિવસ કોઈક તો ઉઠાવીજ લેશે ને!"

પ્રભુનો આવો સરળ અને ધર્ધ્યાસ્હિત ઉત્તર સાંભળીને મહારાષ્ટ્રીય સજ્જનની શ્રદ્ધા પ્રભુનાં ચરણોમાં વિશેષ વધી ગઈ અને તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, જ્યારે એમની એક એક વાતનો મારા ઉપર આટલો બધો પ્રભાવ પડે છે, ત્યારે જો પ્રકાશાનંદજી સાથે તેમને મેળાપ થઈ જાય તો તો તેમનો ઉદ્ધારજ થઈ જાય. તેઓ મૂર્ખા નથી, સહાધરી નથી, શુષ્ક હૃદયવાળા નથી. ચૈતન્યદેવ સાથે વાતો કરતાંજ તેઓ પાણી-પાણી થઈ જશે અને બધી નિંદા કરવી ભૂટીને તેમના સંવક બની જશે; પરંતુ મેળાપ કેમ કરીને થાય? તેઓ આટલી આવશ્યે નહિ, ચૈતન્યદેવ તેમને ત્યાં જવા સજી નહિ થાય." તે સજ્જન એજ ચિંતામાં પડ્યા. પોતાના મનના ભાવો તેમણે તપન મિશ્ર, અંકે એવાર તપા બીજા પત્નિ એ આર પ્રભુના વાક્યો આગળ પ્રગટ કર્યાં. તપન મિશ્રે કહ્યું કે "એક પુસ્તિકા થઈ શકે તેમ છે. તેને બંધી નવ્ય પ્રકારેને નિર્માણુ આપ અને ચૈતન્યદેવને તેને સંપ્રદાન કરાવે. આ પ્રકારે કરે તો તેઓ પોતાના ચિંતાને દૂર કરી શકશે. અથવા તુલા કરી પત્નિ કરશે ત્યાં જો તેમને સંપ્રદાન કરે તેમણે"

ગાલતા હતા. પાછળ પાછળ ચંદ્રશેખર, તાપન મિશ્ર તથા બે-ચાર ધીબ ભક્તો પણ ગાલતા હતા. ઘરને દરવાજે પહોંચીને તેમણે સનાતનજીના ખભા ઉપરથી હાથ ઉઠાવી લીધો, તેઓ નીચી દષ્ટિ સળીને ધોરેધોરે ઘરમાં પહોંચ્યા. એવક જળ ટાળીને તરતજ તેમના પગ ધોવા આગળ આવ્યા. એટલે તેમણે સંકોગથી પગ ઝોંચી લઈને પોતેજ પગ ધોઈ લીધા અને ત્યાંજ ગમે તેમ મોરીની પાસેજ કાઢવમાં બેસી ગયા.

સંન્યાસી મંડળમાં સ્તબ્ધતા છવાઈ ગઈ. શાસ્ત્રાર્થ કરવાનું બધા ભૂલી ગયા. બધા એકીટસે તેમના તરફ જોવા લાગ્યા. ત્રીસ-બત્રીસ વર્ષની ઉમ્મરવાળા એક પરમ તેજસ્વી રૂપ-લાવણ્યયુક્ત યુવક સંન્યાસી કોઈ પણ પ્રકારના દેખાવ વિના ચૂપચાપ મારી પાસે બેસી ગયા છે, એ વાતથી બધાને આશ્ચર્ય થયું. ચૈતન્યદેવનું શરીર ઘણુંજ સુકુમાર હતું, તેમની દાઢી-મૂછો ઘણીજ ઓછી ઉગેલી હતી, તે પણ તદ્દન મુંડેલી હતી; તેથી દેખાવમાં તેઓ સોળ વર્ષના બાળક જેવા જણાતા હતા. તેમના ગુલાબની પાંખડીઓ જેવા બે નાના નાના લાલ રંગના એકસરખા હોઠ દરથીજ પોતાની ઘેરી લાલાશને લીધે ચમકતા હતા. તેઓ કોઈના પણ તરફ જોયા સિવાય ચૂપચાપ મસ્તક નમાવીને બેઠા હતા. હાજર રહેલા બધા સંન્યાસીઓ કોઈ આંગળીના ઈસારાથી, કોઈ ભમરના સંકેતથી, કોઈબહુજ ધીમા અવાજથી ચૈતન્યદેવનાજ સંબંધમાં કંઈક કહેવા લાગ્યા. પ્રકાશાનંદજી એમના તેજ રૂપ-લાવણ્ય, નમ્રતા, સુશીલતા અને પ્રભાવનેજ જોઈને સમજી ગયા કે, એજ મહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવ છે; પરંતુ બધાની સમક્ષ પોતાની પ્રતિષ્ઠા કાયમ રાખવાને માટે તેમણે ગૃહપતિ પેલા મહારાષ્ટ્રીય સજ્જનને પૂછ્યું કે “આ સ્વામીજી ક્યાંથી આવ્યા છે ?”

તેમણે ધીરેથી કહ્યું: “તેઓ એજ બંગાળી સ્વામીજી છે કે જેમના સંબંધમાં હું આપને કહેતો હતો.”

प्रहायानंदल दशमनां प्रहायानंदलपुंके कर्तुः " व्योरो ।
 अंशोः शीकृष्णस्य जलदी उ । तेभ्यो प्रहायानंदल
 यत्तु विवशयो शंभोः ॥ अथ तेभ्यो दशमनां के
 एनम यत्तु. (अन-पदेवने देहोने) आथ न्यां केम विव
 यथा । अदीं आचो. आथे न्यां विवशुं शोभापद नदी."

अन-पदेवने अचनक योशुं कदी श्रीदेवी नवान्य आचोः
 "अचनक । तु दीन अंशोः शोभापदो ॥ अथ, आचो
 आचोः शोभापदो केम कर्तुने विवशुं शोभापदो ॥ अदीं शोभापदो ॥"

प्रहायानंदल तेभ्यो अचनक अने नशना अंशोने
 तदन अचनक शोभापदो अथा. अचने वि-अचनक शोभापदो
 अनां यत्तु तेभ्यो तेभ्यो अचनक शोभापदो अथा. अचने ते
 प्रहायानंदल शोभापदो अथा अने तेभ्यो शोभापदो
 अने तेभ्यो शोभापदो अथा अदी उचन विवशुं शोभापदो
 यत्तु अचनक शोभापदो शोभापदो अचनक शोभापदो
 अथा. तेभ्यो शोभापदो अचनक शोभापदो अचनक शोभापदो

ધીરે ધીરે કંઈક શરમાતાં શરમાતાં કહ્યું: “આપ ગુરુજનો સમક્ષ હું શું મોં લઇને આવું ! મારામાં એટલી ગોચ્યતાજ ન લાગી કે આપનાં દર્શન કરી શકું; એટલેજ અંકોચ-થી આવ્યો નહોતો.”

વાત બદલી નાખીને પ્રકાશાનંદજીએ કહ્યું કે “તમે કટવાના કેશવ ભારતી પાસેજ સંન્યાસ લીધો છે ને ?”

તેમણે ધીરેથી કહ્યું કે “જી હા, તેઓજ મારા દીક્ષા-ગુરુ છે.”

પ્રકાશાનંદજીએ કંઈક અચકાઈ અચકાઈને કહ્યું કે “એક વાત પૂછવા ઇચ્છું છું, તમે ખોટું ન લગાડો તો પૂછું ?”

તેમણે દીનતાભર્યાં સ્વરે કહ્યું કે “આપ કેવી વાત કરો છો ! આપ તો મારા હિતનીજ વાત પૂછશો. આપ તો ગુરુજન છો, હંમેશાં માફ કલ્યાણજ ઇચ્છશો.”

પ્રકાશાનંદજીએ કહ્યું: “હા, હું એ પૂછવા ઇચ્છું છું કે, સંન્યાસીનો મુખ્ય ધર્મ છે કે તે ભિક્ષા ઉપર નિર્વાહ કરતો થકો સદા વેદાંતચિંતન કરતો રહે. યુક્તિથી, શાસ્ત્ર-પ્રમાણથી તેમજ આત્મ પુરુષોનાં વાક્યો દ્વારા આ સત્ય જેવા જણાતા જગતની નિઃસારતાનેજ સદા વિચારતો રહે. તમે વેદાન્તનું ચિંતન છોડીને આ હરિનામસ્મરણ કેમ કરી રહ્યા છો ?”

ચૈતન્યદેવે નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું: “ભગવન્ ! મારા ગુરુ-દેવે મને એવોજ ઉપદેશ આપ્યો છે. તેમણે મને વેદાંત-શાસ્ત્રનો અનધિકારી સમજીને આ મંત્રનો ઉપદેશ દીધો અને આજ્ઞા આપી કે, આનોજ જપ કર્યા કરવો. તેમણે કહ્યું હતું કે ‘ઠળિયુગમાં ણીબ્ધું કોઈ સુગમ સાધનજ નથી.’

હેરેર્નામ હેરેર્નામ હેરેર્નામૈવ કેવલમ્ ।

કલૌ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ ગતિરન્યથા ॥

તેથી હું રાત્રિ-દિવસ આનોજ જપ કરવા લાગ્યો. નિરંતર જપથી યા તેનુંજ ધ્યાન રહેવાથી મારા મગજમાં

કંઈક ગરમી ચઢી ગઈ હતી. હું ગાંઠો ધઈ ગયો અને
 ધર-ધાર કંઈ પણ સારું લાગતું નહોતું. આંખોમાંથી આંસો-
 આપન આંસુ વહેવા લાગતાં હતાં. એટલે હું ગભરાયો-
 અને મેં યુરુ મહારાજને પૂછ્યું કે “ભગવન ! આંસુ મને
 આ કેવો મન આપી દીધો ! એનાથી તો હું ગાંઠો ધઈ
 ગયો છું. ત્યારે એ યુરુ મહારાજે શ્રીમદ્ભગવતના યોગક
 શ્લોક અંબળાવીને મને કહ્યું કે “આ સ્થિતિ પરાણ નથી.
 આ તો શુભ લક્ષણ છે. તું આ પ્રકારે જપ કરતો
 તેથી ભગવન ! હું તેજ દિવસથી આ પ્રભાણે હંમેશાં
 કયો કરું છું. હંમેશાં જપવાથી માનો કે અભ્યાસથી મા
 પણ આ નામમાં એવી આસક્તિ ધઈ ગઈ છે કે હું ઊં
 વાની ઠોચિપ કરું તોપણ એ છૂટે તેમ નથી.”

તેમની વાત સાંભળીને વાતને ઉડાવતાં પ્રકાશાનંદજી
 કહેવા લાગ્યા કે “હરિનામ-સ્મરણ ધણું ઉત્તમ છે. કલિ-
 સંતરણ ઉપનિષદમાં ભગવત્પ્રાગનો ધલોળ મહિમા લખેલો
 છે; પરંતુ તમે પ્રદક્ષ્ણને તરફ ઉદાસીન જેવા કેમ છો ?
 વેદાન્તદર્શનને કેમ નથી માનતા ?”

નમ્રતાપૂર્વક તેમણે કહ્યું કે “ભગવન ! એવો કયો
 વેદોનો માનનાર આસ્તિક પુરુષ હશે કે જે ભગવાન
 વ્યાસદેવજીનાં પ્રદક્ષ્ણને માનતો ન હોય ?”

પ્રકાશાનંદજીએ કહ્યું કે “વેદાન્તસૂત્રોમાં નિર્વિશેષ
 પ્રદક્ષ્ણ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. અહંબહ-ઉપાસના
 દ્વારા નિર્વિશેષ પ્રદક્ષ્ણ ચિંતન નહિ કરતાં નામ-ગાનમાં
 રત રહેવું એ તો વેદાન્તસૂત્રોને નહિ માનવા બરાબર છે.”

તેમણે કહ્યું કે “હું આ વાત નથી માનતો કે, પ્રદક્ષ-
 સૂત્રોમાં ભગવાન વ્યાસદેવે કેવળ નિર્વિશેષ પ્રદક્ષ્ણ પ્રતિ-
 પાદન કર્યું છે. મારો મત તો એવો છે કે, એમાં સર્વિશેષ
 શુભવિશિષ્ટ પ્રદક્ષ્ણ વળુન પ્રધાનતઃ કરવામાં આવ્યું હશે.”

કંઈક ચમકીને અને આરે તરફ સંન્યાસીઓના તરફ
 નેધને પ્રકાશાનંદજી કહેવા લાગ્યા કે “આ તમે કેવી અ-

શાસ્ત્રીય વાગ કરી રવા છે? બધારાત્રના હરેક હરેક સૂત્રમાં નિર્વિશેષ નિર્ગુણ પ્રધાનુંજ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ભગવાન શંકરાચાર્યે નિરતારપૂર્વક પોતાના ભાષ્યમાં આનું વર્ણન કરેલું છે. શું તમે શારીરક ભાષ્ય વાંચ્યું નથી અથવા શંકરાચાર્યનેજ નથી માનતા ?”

ઉત્તરમાં પ્રભુએ કહ્યું: “મેં શ્રીચાર્યભૌમ ભટ્ટાચાર્ય પાસે શારીરક ભાષ્ય સાંભળ્યું છે અને મારી તુચ્છ બુદ્ધિ પ્રમાણે કંઈક સમજ્યો છું પણ ખરે. ભલા, જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યને કોણુ ન માને? તેઓ તો દશનામી શંકર સંપ્રદાયના આદિ આચાર્ય અને જગન્માન્ય ગુરુ છે. તેમનાં શ્રીચરણોમાં હું પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખું છું.”

પ્રકાશાનંદજીએ કહ્યું કે “આ તો ન માનવા જેવુંજ થયું કે, તેમના ભાષ્ય વિરુદ્ધ તો વાતો કરો છો. ભગવાન વ્યાસના મૂળ ભાવોને તો શંકર ભગવાનજ સમજ્યા છે; તેમણે સમસ્ત ભાષ્યમાં તેજ એક નિર્ગુણ, નિર્વિશેષ ઉપાધિરહિત અખંડ સત્તાનું વર્ણન કરેલું છે. જ્યારે જગત વાસ્તવમાં કંઈ છેજ નહિ અને જીવ-પ્રજ્ઞમાં જ્યારે કંઈ ભેદજ નથી; તો પછી સ્તુતિ કેવી? વિનય અને પ્રાર્થના કેવાં? બધું નિત્ય, શુદ્ધ, પુદ્ગ, સુક્ત પ્રજ્ઞસ્વરૂપ તો છે. પ્રજ્ઞ સિવાય કંઈ છેજ નહિ; જે કંઈ આ દેખાય છે, તે સ્વપ્નના પદાર્થો સમાન મિથ્યા છે.”

પ્રભુએ કહ્યું: “વ્યાસ ભગવાને પોતેજ પ્રજ્ઞસૂત્રોનું ભાષ્ય કર્યું છે અને તે ભાષ્ય કર્યા પછીજ તેમને શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. અને ત્યારથી તેમણે બીજું કંઈ પણ લખવાનુંજ છોડી દીધું છે. શ્રીમદ્ભાગવતજ પ્રજ્ઞસૂત્રોનું નિર્વિવાદ ભાષ્ય છે. ભગવાન વ્યાસદેવની એ અંતિમ કૃતિ છે. એમાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તેજ સૌથી વધારે માન્ય છે. આપ તો સર્વશાસ્ત્રવેત્તા છો, ઠીક ઠીક બતાવો

+ સર્વવેદાન્તસારં હિ શ્રીભાગવતમિષ્યતે ।
તદ્ભસામૃતતૃપ્તસ્ય નાન્યત્ર સ્યાદ્ભતિઃ ક્વચિત્ ॥
(શ્રીમદ્ભાગવત, ૧૨-૧૩-૧૫)

કે, શ્રીમદ્ભાગવતમાં નિર્વિશેષ પ્રદાનું પ્રાધાન્ય છે કે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનેજ સવિશેષ પૂર્ણપ્રદા પરમાત્મા ગતાવ-વવામાં આવ્યા છે ?”

પ્રકાશનંદુલએ કહ્યું કે “હા, એ તો સત્ય છે કે, શ્રીમદ્ભાગવતને ભગવાન વ્યાસદેવે ગદ્યાં શાસ્ત્રોનો સાર લઈને બનાવ્યું છે. શ્રી નારદજીના ઉપદેશથી તેમણે ભગવાનની લીલાઓનું વર્ણન કરવાથી પરમ શાંતિ પશ્ય પ્રાપ્ત કરી છે અને આત્મારામ મુનિએ સુદાંને માટે તેમણે શ્રંથની શરૂઆતમાં ભગવદ્ભક્તિ કરતા રહેવાનો સંકેત કરીને તેનું કારણ ગતાવ્યું છે કે:—

આત્મારામાશ્ચ મુનયો નિર્ગ્રન્થા અપ્યુરુક્રમે ।
કુર્વન્ત્યહૈતુર્કાં ભક્તિમિત્યં ભૂતગુણો હરિઃ ॥

(શ્રીમદ્ભાગવત, ૧-૭-૧૦)

અર્થાત્ ભગવાનના શુભોમાં દિવ્યતાજ એવી છે કે ગમે તેવા પણ અજ્ઞાનરહિત આત્મારામ મુનિ ભલેને હોય, તેઓ પણ ભગવાનની અહૈતુકી ભક્તિ કરેજ છે. આ વાત હું માત્રું છું, પરંતુ ભગવાન શંકરાચાર્યજીએ જે એકદમ સવિશેષ પ્રદાને ગૌણ ગતાવીને અને પરમ સાધ્ય નિર્વિશેષ પ્રદાનેજ માન્યા છે એમ કેમ ? એજ મારી શંકા છે.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “ભગવાન શંકરાચાર્ય શ્રીમદ્ભાગવતને પણ યથાવિધિ જાણતા હતા; ભાગવતમાં પણ તેમને પરમ શ્રદ્ધા હતી. જ્ઞાની આ વાત તેઓ પણ જાણતા હતા કે શ્રીમદ્ભાગવત ભગવાન શ્રીવ્યાસદેવજી દ્વારા પ્રગટ થયેલું છે અને તેના પ્રતિપાદ્ય સવિશેષ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણજી છે. એમ હોવા છતાં પણ તેમણે નિર્વિશેષ પ્રદાનેજ પોતાના ભાષ્યમાં પ્રધાનતા આપતાં તેનેજ અતિમ લક્ષ્ય માન્યું છે, એ તેમની મહાનતાજ છે. મહાન પુરુષો સિવાય માત્રું સાહસ ધીજી કોઈજ કરી શકે નહિ. તેમણે લોકોના કલ્યાણને માટેજ આત્રું કહ્યું છે.”

પ્રકાશનાં દ્રશ્ય ક્ષેત્રે સુકેતુના અર્થને અનુસરીને જાણવામાં કયું શિક્ષણ લેવું જોઈએ ?"

પ્રશ્નને ધીરે ધીરે કહ્યું કે "ભગવન ! જ્યારે કેમ અને અનુસરીને જોઈ કે જે તો અમારું અર્થિકતા વિષય છે. અમલી પદાર્થો કયાંથી આવેલાં હોય તેવું જાણવાની શક્યતા છે અથવા તેની સિદ્ધિ એક ડાગ દરી શકાય છે ? અમલી પદાર્થો તો અનુભવમય છે. કેમકે પરમેશ્વરે કાઈ પણ અર્થ કલે, અથા હીક છે; અર્થ કરવામાં સુદ્ધિવાતુમાં વિચાર બીજાં છેજ શું ? અર્થ કરવેલો, વ્યાખ્યાન કરવું, બહુજ અને પુસ્તકો રચવાનાં એ અમાં તૌકિક અર્થિકતાં કામ છે; એનાથી સુદ્ધિ થોડીજ મળી શકે છે ? એ તો માત્ર વાકોનાં ગનોરંજન કરવાનાં સાધનજ છે."

પ્રકાશનાં દ્રશ્ય ક્ષેત્રે કે "તો, એ તો બતાવેલું કે, ભગવાન શંકરે શું વિચારીને જગતને તદ્દન ઉડાવી દીધું અને નિર્વિશેષ પ્રદક્ષનેજ પરમ સાધ્ય તત્ત્વ માન્યું ?"

તેમણે ધીરે ધીરે મધુર સ્વરમાં કહ્યું કે "ભગવન ! શંકા અથવા તર્ક થવા એ અજ્ઞાન યા પૂર્વજન્મકૃત પાપોનું ફળ છે. તે મહાભાગ પુરુષ ધન્ય છે, કે જેમને ઈશ્વરના અસ્તિત્વમાં કોઈ પ્રકારની શંકાજ ઉડતી નથી. તેઓ ઈશ્વરને સર્વશક્તિમાન અને સર્વાન્તર્યામી તથા અરાચર વિશ્વના સાક્ષી માનીને તેમનું જ ચિંતન કરતા રહે છે. તેમને માટે વાંચવું, લખવું, વાતો કરવી અને ધ્યાન-ઉપાસના કરવાં આવશ્યક નથી. જે હમેશાં ભગવાનને સર્વત્ર સમજીને અને બધામાં ભગવદ્દુષ્ટિ રાખીને વ્યવહાર કરશે, તેનાથી તો કદી પણ અનર્થનું કામ થવાનું નથી. અંધભાર તો અજ્ઞાનનું ચિહ્ન છે. જેને ભગવાનના સર્વાન્તર્યામીપણા ઉપર વિશ્વાસ નથી, જેના મનમાં બલત બલતની શંકાઓ ઉઠયાજ કરે છે, તેમને માટે શાસ્ત્ર છે, કે જે શાસ્ત્રો દ્વારા તેઓ પોતાની તાર્કિક યુદ્ધને શ્રદ્ધાળુ બનાવી લે. જે અંતર્યામી યુદ્ધિ તર્કમાંજ દ્વિસાઈ રહી તો શાસ્ત્રોનું અધ્યયન

વ્યથ છે. યાત્રોના અધ્યયનનું ફળ તકોલીત થઈને શ્રદ્ધાશુ બનવાનું છે. જે જેવો તાર્કિક હોય છે, તેને માટે તેવાંજ યાત્રોની આવશ્યકતા હોય છે.

જે પ્રકારના પુસ્ત્ર હોય છે:- (૧) દૃઢ્યપ્રધાન અને (૨) બુદ્ધિપ્રધાન; દૃઢ્યપ્રધાન ઝોઠા હોય છે, બુદ્ધિપ્રધાન ધણા હોય છે. બુદ્ધિપ્રધાન-ન્યવાજા તકં કયાં ગિવાય દોઠં વાતને માનતાજ નથી. જેમ ઝેરની દવા ઝેરજ છે, અગ્નિ-થી દાઝેલાને તેજ લગાવીને અગ્નિ વટે શેકવાથીજ હીક થાય છે, તેજ પ્રમાણે તકંવાજાઓની બુદ્ધિને તકં દારાજ દરાવવી જોઈએ. તકં કરતાં કરતાં બુદ્ધિને એટલા સૂક્ષ્મ વિષયમાં લઈ જવી જોઈએ કે ત્યાંથી પછી આગળ જવાની બુદ્ધિની શક્તિજ રહે નહિ. તકં કરવાથી સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ સૂક્ષ્મ થઈ જાય છે, અને સૂક્ષ્મ બુદ્ધિજ પરમાર્થ તરફ આગળ વધી શકે છે. ભગવાન શંકરે તકં અને સુક્તિઓ દ્વારા ભગવત્તત્ત્વને એવી પુર્વાપૂર્વક વણવંટું છે કે ભારેમાં ભારે તાર્કિક પણ ત્યાંથી આગળ વધી શકતો નથી. સાથેજ, ભગવાન શંકરાચાર્યે તકંનો અંત આણી દીધો છે. વેદાન્ત-શ્રવણ અને અધ્યયનનું એટલુંજ પ્રયોજન છે કે જેમની બુદ્ધિ તાર્કિક છે, તેઓ તેના દ્વારા તેને સૂક્ષ્મ અને સ્વચ્છ બનાવીને તેને પરમાર્થગામિની બનાવે. હમેશાં તકોમાંજ કંચાઈ રહેવું એ લક્ષ્ય નથી, કારણ કે પરમાર્થનો માર્ગ-જ તકોલીત છે.

અજ્ઞાનમાં અને શ્રદ્ધામાં આકાશ-પાતાળનું અંતર છે. અજ્ઞાનીને પણ તકં હિંતા નથી; પરંતુ તેને જ્યાં સુધી સાચી શ્રદ્ધા ન થાય ત્યાં સુધી તે પરમાર્થ તરફ યોરોજ આગળ વધી શકે છે! અને જેના દૃઢ્યમાં શ્રદ્ધા છે, તે કદી અજ્ઞાની રહીજ શકતો નથી. કેમકે સાચી શ્રદ્ધા તો વિચારનો અંત આવ્યા પછીજ થાય છે. જ્યારે તકં અને શંકા હિંતી એ પૂર્વજન્મનાં કર્મનાં પાપોનું ફળ છે, ત્યારે તકં હિંતાં આગસુ અને અજ્ઞાનીઓની પેઠે તેને દબાવવા

નનો નાશ થતાંજ શુભ પ્રહસસ્વરૂપ થઈ જાય છે. થઈ શું જાય છે, તેને પોતાના મૂળ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થઈ જાય છે!”

પ્રભુએ ઘણીજ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું: “લગવનુ! આપ જ્ઞાની છો, પંડિત છો, શાસ્ત્રજ્ઞ છો, અમારા બધાના ગુરુ છો. આપની આગળ હું કહીજ શું શકું? પરંતુ હું ફરીથી કહીશ કે, આ હૃદયની વાત નથી. વિચારોનું સાક્ષ્ય કરેલું સ્વરૂપ છે. લગવનુ! પ્રેમ એજ પ્રહસનું સાચું સ્વરૂપ છે. પ્રેમની પ્રાપ્તિ થવી એજ શુભનું અંતિમ લક્ષ્ય છે. એ કહેવાની ચીજ નથી. તેનું ગાન વાણીથી નહિ પણ હૃદયથી થાય છે. તે કહી શકાતી નથી, અનુભવ કરી શકાય છે; તે સિદ્ધ કરાતી નથી, તે સ્વતઃસિદ્ધ છે; તેને સાધનો દ્વારા કોઈ પ્રાપ્ત કરી શકતું નથી, તેની પ્રાપ્તિ તો પ્રભુકૃપાથીજ થાય છે. હું ફરીથી કહું છું કે, લગવાન શંકરે કેવળ મસ્તિષ્ક(બુદ્ધિ)પ્રધાન પુરુષોની બુદ્ધિને અત્યંત સૂક્ષ્મ કરવા માટેજ શારીરક ભાષ્યની રચના કરેલી છે. તેમનું હૃદય તો પ્રભુપ્રેમ આગળ મુક્તિ વગેરેને તુચ્છ સમજે છે. તેઓ પોતેજ કહે છે કે—

કામ્યોપાસનયાર્થયન્ત્યુનુદિનં કિञ્ચિત્ ફલં સ્વેપ્સિતં
કેચિત્ સ્વર્ગમથાપવર્ગમપરે યોગાદિયજ્ઞાદિભિઃ ।

અસ્માકં યદુનન્દનાઙ્ગ્રિયુગલધ્યાનાવધાનાર્થિનાં

કિં લોકેન દમેન કિં નૃપતિના સ્વર્ગાપવર્ગૈશ્ચ કિમ્ ॥

(પ્રબોધસુધાકર)

ઘણા લોકો પ્રતિદિન અનેક કામનાઓપૂર્વક ઉપાસના કરીને મનોવાંચિત ફળને ઇચ્છે છે, કેટલાક લોકો યજ્ઞયાગાદિ દ્વારા સ્વર્ગને ઇચ્છે છે, ઘણા યોગાદિ દ્વારા મુક્તિની પ્રાર્થના કરે છે; પરંતુ મને તો નંદનંદન શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનાં ચરણકમળોના ધ્યાનમાંજ તત્પરતાપૂર્વક ચોલઈ રહેવાની ઇચ્છા છે. મારે ઉત્તમ લોકોનું શું કામ? મારે રાજા બનીને, સ્વર્ગ પામીને અને અરે મોક્ષનું પણ મારે શું કામ છે? હું તો ઇચ્છું છું કે, હૃદયમાં એજ રાતા

રંગવાળાં ચરણોનું ધ્યાન રહ્યા કરે.”

અ શ્લોક કહેતાં કહેતાં ચૈતન્યદેવનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેમના શરીરમાં સપળા સાત્વિક ભાવોનો ઉદય થઈ આવ્યો. તેમણે પોતાના ભાવનું સંવરણ કરવા ઈચ્છ્યું, પરંતુ તેઓ તેમ કદી શક્યા નહિ. તેમની આંખો ઉંચી ચઢી ગઈ. શરીરમાંથી પરસેવો નીકળવા લાગ્યો. બેભાન થઈને તેઓ ત્યાંજ એક તકિયાને આધારે લચી પડ્યા. તેમની આવી દશા જોઈને પ્રકાશાનંદજી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા અને પોતાના વચ્ચે વટે પોતેજ તેમને પવન નાખવા લાગ્યા. હાજર રહેલા ણધા સંન્યાસીઓ ઉપર પ્રભુની વાતોની અને તેમની આ અદ્ભુત દશાની ઘણીજ સારી અસર થઈ. ઘણા તો તેજ સમયે ‘હરિ, હરિ’ ઉચ્ચારતા નાચવા લાગ્યા. પ્રકાશાનંદજીના હૃદયમાં પણ ખળભળાટ મચી ગયો. તેમનું મન વરંવાર કહેતું હતું કે “અરે મૂખ! તારા અજ્ઞાનને શીટાકવાને માટે સાક્ષાત્ શ્રી હરિ સંન્યાસીનો વેપ ધારણ કરીને તારી આગળ હાજર છે. તું તેમનાં ચરણકમળો અડણુ કરીને તારાં પૂર્વકૃત પાપોની માપી શા માટે માગતો નથી?” પરંતુ આટલી મોટી પ્રતિષ્ઠાની લાલચ હજી તેમના હૃદયમાંથી તદ્દન નાશ પામી નહોતી. તેઓ હૃદયથી તો પ્રભુનાં ચરણોના દાસ બની ચૂક્યા હતા. હૃદય તો તેમણે તેજ સમયે શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્યનામધારી હરિનાં ચરણકમળોમાં સમર્પિત કરી દીધું હતું, પરંતુ શરીરને હજી સુધી લોકલગ્નને લીધે ગ્રંભાળી રહ્યા હતા.

તેજ સમયે ચૈતન્યદેવને ભાન આવ્યું; તેઓ કંઈક શરમિંદા થઈ જઈને તકિયાથી દૂર થઈને એક બાણુ બેસી ગયા. તેજ સમયે ભોજનને માટે તેડું આવી ગયું. ણધા ભોજન કરવા બેસી ગયા. તેમણે પણ ઘણાજ સંદેહચર્ચા સંન્યાસીઓ સાથે બેસીને વિદ્યા કરી. અંતે તેઓ શ્રી-પ્રકાશાનંદજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરીને લક્ષ્મી સાથે ચંદ્ર-શેખરને ઘેર ચાલ્યા ગયા.

प्रकाशानंदनं आत्मसमर्पण

भ्रातस्तिष्ठ तले तले विटपिनां ग्रामेषु भिक्षामट
 स्वच्छन्दं पिव यामुनं जलमलं चीराणि कंथां कुरु ।
 सम्मानं कलयाति घोरगरलं नीचापमानं सुधां
 श्रीराधामुरलीधरौ भज सखे वृन्दावनं मा त्यज ॥

अर्थात् हे भाई ! हुं तमने णताबुं डे, डेवुं एवम
 गाणवुं नेधणे ? ठीक, तो सांभणो. “बुणो, मज्जनी पुण्य-
 भूमिमां डोळ वृक्षणी नीये पडी रडो अने कटी लूण लागे
 तो आसपासनां गाभोमां जधने टुडडा भागी लावो. डोळ
 सन्मानपूर्वक भोजन करावी हे अथवा णीए डोळ रीते
 मान आपे तो नेने लयंडर विष समान समजे. ने गाभ-
 ना भूषांणे! आवीने तमने दवे अने अपमान करे तो
 समजवुं डे, मने अमृत पाळ रड्या छे. गीया भाटे क्याम
 संभवावुं मुंदर स्वच्छ यमुनाएनुं जण अने जोडया भाटे
 रत्नाभां पेटसां चीथरांनी जोडटी, जेथी यभाटे सांभळ डीक
 नथी. फक्त, श्रीराधामुनं यांकाविदारी मुरलीधरनुं क्य न
 करत. करत. वृन्दावन के. हीने जीने क्योय यवुं न वतणे.”

मज्जनी पुण्य-
 भूमिमां डोळ वृक्षणी नीये पडी रडो अने कटी लूण लागे तो आसपासनां गाभोमां जधने टुडडा भागी लावो. डोळ सन्मानपूर्वक भोजन करावी हे अथवा णीए डोळ रीते मान आपे तो नेने लयंडर विष समान समजे. ने गाभना भूषांणे! आवीने तमने दवे अने अपमान करे तो समजवुं डे, मने अमृत पाळ रड्या छे. गीया भाटे क्याम संभवावुं मुंदर स्वच्छ यमुनाएनुं जण अने जोडया भाटे रत्नाभां पेटसां चीथरांनी जोडटी, जेथी यभाटे सांभळ डीक नथी. फक्त, श्रीराधामुनं यांकाविदारी मुरलीधरनुं क्य न करत. करत. वृन्दावन के. हीने जीने क्योय यवुं न वतणे.”

લાગતું નહોતું. વેદાંતના ગ્રંથો તેમને ખાવા ધાતા હતા. તેમનું ચિત્ત હવે શ્રી ચૈતન્યચરણોના ચિંતનમાંજ સુખનો અનુભવ કરવા લાગ્યું. મહાપ્રભુની મનોહર મૂર્તિ તેમના હૃદયમાં સ્થપાઈ જ ગઈ હતી. તેઓ તો તેની અતુપમ રૂપમાધુરીનું મનોમન રસાસ્વાદન કરવા લાગ્યા. તેમના પોતાના પહેલાં કરેલા અપરાધોને માટે ઘણાજ પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો: “હાય ! જે આટલા સરળ, વિનમ્ર અને સુંદર છે, તેમના પ્રત્યે મેં કેવા કેવા કઠુ શબ્દો કહ્યા હતા ! તેમનું સ્વરૂપ કેટલું તેજસ્વી, પ્રકાશમય અને આનંદમય છે; તેમના શૈમશૈમમાંથી પ્રેમનો પ્રવાહ ઉભરાઈ ઉભરાઈને નીકળ્યા કરે છે. સરળતાની તો સાક્ષાત્ સાકાર સર્લભ મૂર્તિજ છે.” શ્રીમત્ પ્રકાશાનંદજી એમ વિચારતાજ હતા તેવામાં મહારાષ્ટ્રીય સન્મન ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેઓ સ્વામી પ્રકાશાનંદજીને પ્રણામ કરીને બેસી ગયા અને થોડી વાર પછી ધીરે ધીરે પૂછવા લાગ્યા કે “લગવનુ! આપે એ જાંગાળી સ્વામીનાં દશન કર્યાં. હવે તો આપે પ્રત્યક્ષજ ભેદુ’ ને કે તેમનું શરીરજ પ્રેમમય છે.”

આટલું સાંભળતાંજ પ્રકાશાનંદજીએ તેમના પગ પકડી લીધા અને રુદન કરતા કરતા કહેવા લાગ્યા કે “ભાઈ ! તમે તો મારો ઉદ્ધાર કરાવી દીધો. અભિમાનને વશ થઈને પોતાને પડિત સમજનારા મેં પતિતે એ મહાપુરુષની કોણુ જાણે કેટલીયે વાર નિંદા કરી હશે ? તેઓ તો સાક્ષાત્ ઈશ્વર છે, શરીરધારી નારાયણ છે. તેમણે જે વાતો કહી તે જાધી સત્ય છે.”

પોતાના પગને જલદીથી પાછા ખેંચી લઈને એ મહારાષ્ટ્રીય સન્મને શ્રી પ્રકાશાનંદજીને કહ્યું કે “લગવનુ ! આપ આ મારા ઉપર કેવો ઘોર અપરાધ ચઢાવી રહ્યા છો ? મારે માટે તો આપ પણ સાક્ષાત્ શંકરરૂપ છો. આપને વળી જ્ઞાન કેવું અને અજ્ઞાન કેવું ! આપ તો સર્વજ્ઞ છો. લોકશિક્ષણને માટે અને લક્ષિતનું માહાત્મ્ય પ્રકટ કરવાને માટેજ

આપે આમ કયું છે. આપે આપના જીવનમાં આ વાતને પ્રત્યક્ષ કરીને બતાવી આપ્યું છે કે, ગમે તેટલો મોટો જ્ઞાની ભક્તિને હોય, પણ તેણે એ અરવિંદાક્ષ ભગવાન શ્રીહરિને આશ્રય કદી પણ છોડવો જોઈએ નહિ. જે જ્ઞાનના અભિમાનમાં આવી જઈ અચ્યુતનો આશ્રય ત્યજ દે છે, તેવું અવશ્યજ અધઃપતન થઈ જાય છે. આપે તો આપના જીવનથી ભક્તિનું માહાત્મ્ય પ્રગટ કયું છે. ભગવન્ ! આપનાં ચરણોમાં મારા કોટી કોટી પ્રણામ છે. હું તો આપને ઘણાં જ શ્રેષ્ઠ માનું છું.”

આ પ્રકારે ઘણી વાર સુધી વાતો થતી રહી. મહારાષ્ટ્રીય સજ્જન સ્વામીજી પાસેથી વિદાય લઈને પોતાને ઘેર આહ્યા ગયા. ખીજે દિવસે આ સુખદ સમાચાર સંભળાવવા માટે તેઓ પ્રભુની પાસે આવતા હતા, એટલામાં તેમને રસ્તામાંજ ગંગાસ્નાન કરીને પાછા ફરતા મહાપ્રભુ મળી ગયા. જલદીથી તેમણે પ્રણામ કરીને કહ્યું: “પ્રભો ! પ્રભો ! મહાન્ આશ્ચર્યની વાત ! આપની માયા અપાર છે પ્રભો ! ઓહો ! જે આપની આટલી બધી નિંદા કરતા હતા, તે વેદાંતશિરોમણિ શ્રીમત્ પ્રકાશાનંદજી હવે બાબકની પેઠે રડવા લાગ્યા છે. હવે તેમને વેદાન્તચિંતન ને શાસ્ત્રોનું પઠન-પાઠન કંઈ પણ ગમતું નથી, હવે તો તેઓ નિરંતર શ્રી ચૈતન્યચરણોનુંજ ચિંતન કર્યો કરે છે.”

આ વાત સાંભળતાંજ પ્રભુ દ્રઢવા લાગ્યા અને પરમ પ્રસન્નતા દર્શાવતાં કહેવા લાગ્યા કે “ ભગવાન ઘણા દયાળુ છે, તેમણે પૂજ્યપાદ પ્રકાશાનંદજી ઉપર કૃપા કરી દીધી, તેમને પ્રેમદાન દઈને અપનાવી લીધા. અહા ! એ મહાપુરુષનાં ચરણોની રજને હું મારા મસ્તકે ચઢાવીને મારા જીવનને કૃતાર્થ કરીશ.” આમ કહેતાં કહેતાં તેઓ ણિંડુ માધવજીના મંદિરે દર્શન કરવા ગયા. ભગવાનની એ મનોહર મૂર્તિનાં દર્શનેથી પ્રભુ બાવવેશમાં આવી જઈને નૃત્ય કરવા લાગ્યા. આ સ્નાતન, ચંદ્રશેખર વૈદ્ય અને તપન મિશ્ર

વગેરે બહુને પણ તેમની સાથે તાળીઓ પાડી પાડીને નાચવા લાગ્યા અને—

હરિહરયે નમઃ કૃષ્ણયાદવાય નમઃ ।
ગોપાલ ગોવિન્દ રામ શ્રીમધુસૂદન ॥

આ પદ સુંદર સ્વરે ગાવા લાગ્યા. મહાપ્રભુ બાહ્ય-જ્ઞાનશૂન્ય થઈને નૃત્ય કરી રહ્યા હતા. ઘણા દર્શનાર્થીઓ પ્રભુનું નૃત્ય જોવાને માટે એકઠા થઈ ગયા. સંદીર્તાનનો સુમધુર સ્વનિ સાંભળીને શિષ્યો સાથે શ્રી સ્વામી પ્રકાશાનંદજી પણ ત્યાં આવીને ઢાંજર યથા અને તેઓ પણ પ્રભુના સ્વરમાં સ્વર મેળવીને—

હરિહરયે નમઃ કૃષ્ણયાદવાય નમઃ ।
ગોપાલ ગોવિન્દ રામ શ્રીમધુસૂદન ॥

આ પદનું ગાન કરવા લાગ્યા. ચોડીકજ વાર પછી પ્રભુએ સંદીર્તાન ગાંધ કરી દીધું. તેમને હવે કંઈક બાહ્ય-જ્ઞાન થયું. સામેજ શિષ્યો સાથે પ્રકાશાનંદજીને જોઈને પ્રભુએ તેમનાં ચરત્રોમાં બક્ષિતભાવે પ્રભુમ કયાં. એટલે પ્રકાશાનંદજી તેમનાં ચરત્રોમાં પડી ગયા. પોતાનાં ચરત્રોને જોઈને એથી લઈને પ્રભુ દીનભાવે કહેવા લાગ્યા કે “ભગવન્ ! આ આપ કેવો અનર્થ કરી રહ્યા છો । શુરુજન થઈને આપ મારા ઉપર આ પાપ શા માટે ચઢાવી રહ્યા છો ? હું તો આપના શિષ્યોના શિષ્યોની પણ ગરાગર નથી. જો કે આપની દૃષ્ટિમાં બધું પ્રહારપજ છે, છતાં પણ લોકમયાદા પ્રમાણે પણ આપે આ પ્રમાણે કરવું ન જોઈએ. આપ તો મારે માટે પરમ વંદનીય છો.”

ધીરે ધીરે પ્રકાશાનંદજીએ કહ્યું કે “પ્રભો ! હું મારાં પૂર્વકૃત પાપોનું પ્રાયાશ્ચિત્ત કરી રહ્યો છું. મેં આપની લોકે આગળ બહુ નિંદા કરી હતી.”

પ્રભુએ કાનો ઉપર હાથ મૂકીને કહ્યું કે “શ્રી હરિ ! શ્રી હરિ ! આપ આ કેવી વાતો કરી રહ્યા છો । શુરુજન

પોતાના શિષ્ય તથા એવકોનું કદી ગૂંઝે કરીજ શકતા નથી. તેઓ તો સદા તેમના કલ્યાણનીજ વાતો વિચાર્યા કરે છે. આપ ભલા મારી કદી નિંદા કરી શકો ખરા ?” આ પ્રકારે ઘણી વાર સુધી બંને મહાપુરુષો વચ્ચે વાતો થતી રહી. અંતે બંને એકબીજાથી વિદાય થયા.

સાયંકાળે એકલા શ્રા પ્રકાશાનંદજી પોતેજ મહાપ્રભુ પાસે આવ્યા. આવતાંજ તેમણે તેમનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને એક સાધારણ શિષ્યની પેઠે નમ્રતાપૂર્વક એક બાબત બેસી ગયા. પ્રભુએ તેમને ભેરથી આલિંગન આપ્યું અને ખેંચીને પોતાની પાસે બેસાડી દીધા.

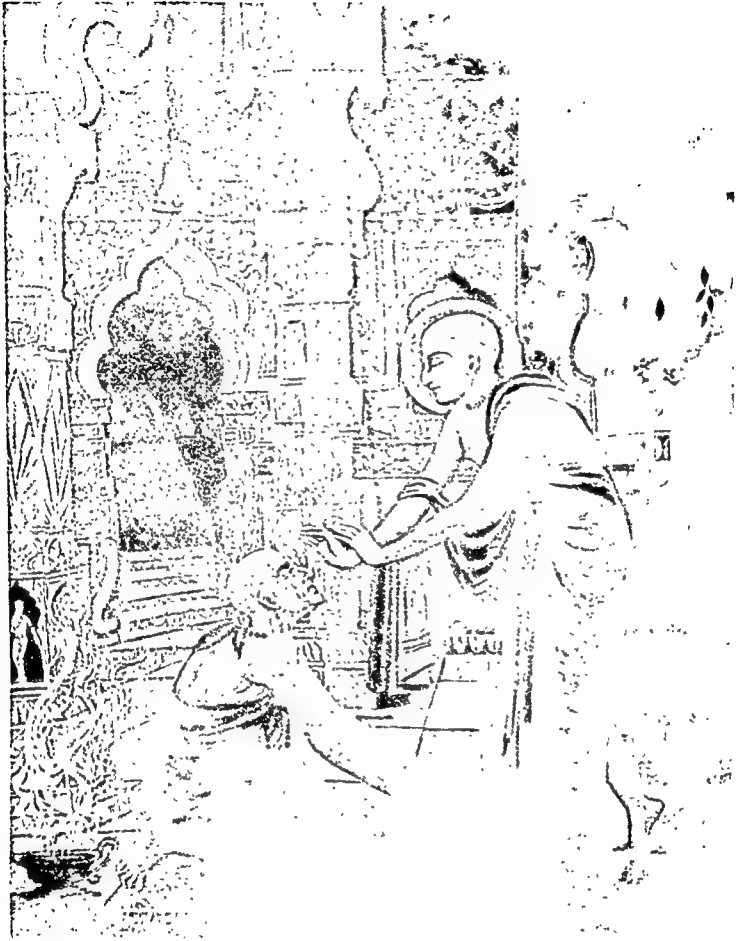
ત્યારે પ્રકાશાનંદજીએ બંને હાથ ભેડીને ઘણી નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું કે “પ્રભો ! મેં અત્યાર સુધી મારો અમૂલ્ય સમય અભિમાન અને આત્મસ્લાધામાંજ વીતાવી દીધો છે. પરમાર્થથી તો હું હલ્લુસુધી તદ્દન અજ્ઞાનજ રહ્યો છું; તેથી હવે મારે શું કરવું બેઠએ, માફ મુખ્ય કર્તવ્ય શું છે ? તે બધું બતાવો.”

પ્રભુએ કહ્યું:—“લગવન ! આપ સામાન્ય જીવ નથી; આપ તો જીવન્મુક્ત છો. આપ જે કંઈ કરવા ઇચ્છો છો અને આપ જે પણ કંઈ કરશો, તેનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ્ય લોકસંગ્રહ અને લોકશિક્ષણજ હશે. તેથી લગવન ! હું તો એજ માનું છું કે, પ્રાણિમાત્રનો પરમ પુરુષાર્થ શ્રીકૃષ્ણપ્રેમની પ્રાપ્તિ કરવાનોજ છે. પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં પ્રીતિ થાય એજ સર્વ સાધનોનું અંતિમ ફળ છે અને બધાં કાર્ય આજ એક ઉદ્દેશની પૂર્તિને માટે કરવાં બેઠએ.”

પ્રકાશાનંદજીએ પૂછ્યું: “પ્રભો ! પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં પ્રેમ કેમ કરીને થાય ?”

પ્રભુએ કહ્યું: “સન્નતીય અને વિન્નતીય બે પદાર્થ છે. જીવ લગવાનનો અંશ છે. જે તેને સન્નતીય લગવાન તરફ લગાડીશું, તો આનંદની પ્રાપ્તિ થશે અને વિન્નતીય-સંસારી કામોમાં ફસાવી રાખીશું તો તે સદા દુઃખીજ

દેવતાના કંઈક જોઈને શર્ષ જાય છે; સખ્યમાં દાસ્યતા કરતાં કંઈક જોઈને ભાગ્ય છે; પરંતુ કંઈક દેવ તો સખ્ય-માં પણ રચાઈ કરે છે. વળી મિત્ર પોતાના મિત્ર પાસે એ મનમાં તો શર્ષે છે કે તે પણ મારી સાથે સ્નેહ રાખે. સખ્ય કરતાં વાતસલ્યભાવમાં દેવ વાગુંજ જોઈું થઈ જાય છે. કેમકે ખરો પિતા પોતામાં અને પુત્રમાં કોઈ પ્રકારનો ભેદભાવ સમજતો નથી. પુત્ર પિતાનો આત્માજ છે, પરંતુ તેમ છતાં પણ દ્વિધાભાવ તદ્દન નષ્ટ પામતો નથી. લાલન-પાલનજન્ય કંઈક સૂક્ષ્મ દેતાંશ પણ બાકી રહીજ જાય છે. હા, કાન્તાભાવમાં દેવતાનું નામ નથી. પત્ની પોતાના મન નેજ પતિના મનમાં મેળવી દેતી નથી; પરંતુ તે હૃદય સાથે હૃદય મેળવીને પોતાના શરીરને પણ પતિના શરીર-માં મેળવી દે છે. તેની બધી ચેષ્ટાઓ, બધી ક્રિયાઓ કેવળ પતિનાજ સુખને માટે હોય છે. તેને માટે પોતાનું અસ્તિત્વ રહેતુંજ નથી. ત્યાં નથી તો સ્વામી-સેવક ભાવ કે નથી તો અંશાંશી ભાવ. ત્યાં તો અદ્વૈતભાવ છે. પત્ની પોતા માટે સુખ નથી ઇચ્છતી. તેને પોતાના સુખમાં પ્રસન્નતા નથી થતી. તેની પ્રસન્નતા તો પ્રિયતમની પ્રસન્નતામાં છે. વહાલો પ્રસન્ન છે માટે તેણે પણ પ્રસન્ન રહેવું જોઈએ, કેમકે વહાલાથી અળગું તેનું અસ્તિત્વજ નથી. ત્યારે વહા-લાથી તેને કોઈ ચેષ્ટા હોઈ પણ શી રીતે શકે? આનુંજ નામ મધુરભાવ છે. આજ સર્વશ્રેષ્ઠ ભાવ છે. એમાં ભાવા-ન્વિત થયેલા પુરુષની બધી ક્રિયાઓ બંધ થઈ જાય છે, તેનું પોતાપણું બિલકુલ નાશ પામી જાય છે, તેનું શરીર યંત્રની જેમ આપોઆપજ થોડી ઘણી ચેષ્ટાઓ કર્યા કરે છે. આવો ભાવ કોઈ ભાગ્યવાન પુરુષનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. લાખખોમાં શું, કરોડોમાં કોઈ એક આ ભાવવાળો પુરુષ હોય છે. પછી તેમનાં દર્શન તો કોઈ પરમ ભાગ્ય-વાળી પુરુષનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. આપ તો શ્રીકૃષ્ણના પોતાના માણસ છો. આપને માટે કયો ભાવ હર્ષભ છે? ગુણને તો આપને પોતાના કહીને પસંદ કરી લીધા છે,

કર્થો. કાલિયદમનની પાસે અત્યાર સુધી તેમની સમાધિ અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

તેમના રચેલા ‘શ્રીચૈતન્યચન્દ્રામૃત’ ‘શ્રીવૃન્દાવન-રસામૃત’ ‘શ્રીવૃન્દાવનશતક’ અને ‘શ્રીરાધા રસસુધા-નિધિ’-એ ચાર ગ્રંથો જોવામાં આવે છે. તેમાં હજારો શ્લોકો છે. ‘શ્રીચૈતન્યચન્દ્રામૃત’ અત્યંત મધુર કાવ્ય છે. તેમના ઘણા છંદ તો એટલા ભાવપૂર્ણ છે કે વાંચતાંવાંચતાં ચિત્ત નાચવા લાગે છે. તેમના એક એક પદથી મહાપ્રભુ પ્રત્યે ઉંડી શ્રદ્ધા પ્રગટ થાય છે. તેમને શ્રીચૈતન્યદેવનાં ચરણોમાં ઘણીજ અનન્ય અને અહૈતુકી-નિષ્કામ ભક્તિ હતી. શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીકૃષ્ણચૈતન્યનાં ગુણગાન કરવામાંજ તેમણે પોતાની સુંદર કવિતાનો સદુપયોગ કર્યો છે. સ્થાના-ભાવથી અમે તેમની એ સુંદર કવિતાઓને અત્રે ઉદ્ધૃત કરી શકતા નથી. ‘ચૈતન્યચન્દ્રામૃત’ માં એક સ્થળે શ્રીચૈતન્ય-દેવનાં ચરણોમાં પોતાની પ્રગાઠ પ્રીતિ દર્શાવતાં દર્શાવતાં તેઓ કહે છે કે:—

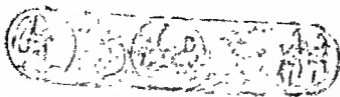
નિષ્ઠાં ગ્રામ્ના વ્યવહૃતિતતિલૌકિકી વૈદિકી વા

યા વા લજ્જા પ્રહસનસમુદ્ગાનનાટયોત્સવેષુ ।

યે વામ્ભવન્નહહ સહજ પ્રાણ દેહાર્થધર્મા

ગૌરચ્ચૌરઃ સકલમહરત્ ક્ષોડપિ મે તીવ્રવીર્યઃ ॥

“ઘણાજ બળવાન કોઈ ગૌર વર્ણના ચોરે આવીને મારી લોકિક અને વૈદિક વ્યવહારનિષ્ઠાને, (સંકીર્તન કરતી વખતે) ખૂબ જોરથી હસવું, ગાવું તેમજ નૃત્યોત્સવમાં આવતી શરમને અને પ્રાણ તથા દેહના કારણસ્વરૂપ જે સ્વાભાવિક ધર્મ છે, એ બધાને જગરજસ્તીથી છીનવી લીધાં-અર્થાત્ એ ગૌરાંગ ચોરે મને બધી વસ્તુઓ વિનાનો બનાવી મૂક્યો.” અરુ ! ધન્ય છે, આવા ક્રૂટાયલા ચાત્રીને અને ક્રૂટનારા ચોરને. અમે ક્રૂટનારા ચોરને અને ક્રૂટા-નારા મહાપ્રાણ્યશાત્રી ચાત્રીનાં ચરણોમાં વારંવાર પ્રણામ કરીએ છીએ.

શ્રી મનાનન સુન્દરાવનમાં જને પ્રમુ પુર્ગમાં

પાલેન સુન્દરાવનને કાલે કાલે મુજેનિ જી સવારોનિર્મુ વિચિત્રા ॥
કુપારોનેનાં વિષેય દેવાનેંક કવચ મનાવરેક ॥

(૧) સુન્દરાવન ૧૦૦, ૧-૧૧

આજીન સુન્દરાવન કલાવર્ષો કોટીવાવનને ઉલિલકાવેઃ
સુન્દરાવન કવચ કાલે ટાળી, અને એક લોકાને જે વિષય વપુર્ષક
અભિલ કાવને કાલે કોપીયાન અકાલકુળે કોટી મધ્ય કો
અનાવનને કુપારોને અમુગ વરે અભિવિત્ર કરીને પુરો
વન કાલેવા ટાળા.

સુન્દરાવન જે આલ કાલેકામા નિવાલ કરીને મહા-
મુજેન જે મુખ્ય કાલે કવચે. એક લોકા સનાવનને સામીય
મિલકુ અવધુ અને ખીલુ કોમલ પ્રકાશાનંદને પ્રમ
વાન રીધુ. પ્રકાશાનંદને જેવા કામચં પદિવતા આપપદિ-
વર્ણને લીધે લેમની અપાતિ સમરન કારીનમરીમાં ફેલાઈ
કાઈ. પણ લોકા લેમનાં દર્શને આપવા-જવા લાગ્યા. પણ
વેરાંની પદિવતા લેમને આસ્વાર્ષ કરવા પડકારતા ઠગા. તેને
નમ્રતાપૂર્વક કહી દેવા " આસ્વાર્ષમાં હું શું કાલું ? લેમને
આત્રાંનાં વાક્યોનાજ વાળની ખાલ ઉખડાવી લેવા તેને
બલે ઉજેલા કરે; હું તો આત્રોને એજ સાર સમજ્યો છું
કે, બધા અમય, અર્પણ અને ગદાકાળ વગવાન નાશવલુ-
નુંજ રીવાન કરવું જોઈએ. જે આસ્તિક માણુગ મારી આ
વાતનું ખંડન કરે, તે મરી જામે આવે."

પ્રભુને આ જવાબ સાંભળીને બધા ગુપ ચર્ચ બંધ કરીને મોં ફેરવીને ચાલ્યા જતા. બહુ બીડ અને લોકોને અચર કાચરથી પભનું વિના કંડાળી ગયું હતું. તેમને બધાનો વાતો કરતી ધિવ નહોતી. તેઓ શ્રીકૃષ્ણકથા વિષય એ સમજ પણ સાંભળવા કન્યાતા નહોતા. અંશારી લોકોને અમાગમથી સાંચારિક વાતો નીકળીજ પડતી; એ વાતો પ્રભુને પસંદ નહોતી. તેથી તેમણે તરતજ પુરી જવાને નિશ્ચય કરી દીધો. પ્રભુના નિશ્ચયને અમણને દીનભાંડી લાથ જોડીને સનાતનજીએ પૂછ્યું કે “પ્રભો ! મારે માંડી શી આજ્ઞા છે ?”

પ્રભુએ કહ્યું કે “તમે પણ તમારા લાઈનાજ માર્ગનું અનુસરણ કરો. વૃંદાવનમાં રહીને તમે બન્ને લાઈઓ વચ્ચે મંડળનાં લુપ્ત તીથોનો ફરીથી ઉદ્ધાર કરો અને ભગવાનની અપ્રકટ લીલાઓનો ભક્તિઅંથદ્વારા પ્રચાર કરો. તમે બન્નેજ લાઈઓ વૈરાગ્યવાન છો, પંડિત છો, રસમર્મજ્ઞ છો, કવિ-હૃદયવાળા છો. તમારા દ્વારા જે અંથો રચાશે તેનાથી લોકોનું ધણુંજ વધારે કલ્યાણ થશે. વ્રજમંડળમાં આવેલા ગૌડીય ભક્તોની દેખરેખનું કાર્ય પણ તમનેજ સોંપું છું.”

હાથ જોડીને લાચારીના અવાજે સનાતનજીએ કહ્યું: “પ્રભો ! હું અધમ ભલા આ આટલા મોટા કાર્યને યોગ્ય કેમ કરીને હોઈ શકું ? પરંતુ મારે તેની શી પંચાત ? હું તો યંત્ર છું, યંત્રી જેમ ફેરવશે તેમ ફરીશ. જે કરાવશે તે કરીશ. આમાં મારો પોતાનો પુરુષાર્થ તો કંઈજ કામ આવશે નહિ.”

પ્રભુએ કહ્યું:—“તમે આ કાર્યમાં જોડાઓ તો બરા; શ્રીહરિ પોતેજ તમારા હૃદયમાં શક્તિસંચાર કરશે. તમારા હૃદયમાં આપોઆપજ શ્રીકૃષ્ણ-લીલાઓની સ્પુરણા થવા લાગશે.” આ પ્રકારે સનાતનને સમજાવી-પટાવીને પ્રભુએ તેમને વૃંદાવન જવા તૈયાર કરી દીધા.

બીલે દિવસે પ્રાતઃકાળેજ પ્રભુજી ગંગાસ્નાન કરીને પુરી તરફ પ્રસ્થાન થયું. તપન મિશ્ર, ચંદ્રશેખર, સુનામ, પરમાનંદ દીતંત્રીજી, મદારાષ્ટ્રીય પ્રાદ્યુ તથા સનાતન વગેરે પ્રભુના અંતરંગ ભક્તો તેમની પાછળ પાછળ ચાલતા લાગ્યા. પ્રભુજી જધાને સમલવી-પટાનીને પાછા વાળી રીધા. તેઓ જધાને પ્રેમપૂર્વક આલિંગન કરીને જાગજાગ ભટ્ટાચાર્ય સાથે આગળ વધ્યા. ભક્તો મૂંઝિત યદને પૃથ્વી ઉપર પડી ગયા. શ્રી સનાતનજીને પ્રભુના વિગોગથી અપાર દુઃખ થયું. ચંદ્રશેખર વેદ તેમને ગમે તેમ કરીને ઉપાડીને ઘેર લાવ્યા. બીલે દિવસે તેઓ પણ જધાની વિદાય લઈને રાજભાગે ધૃત્વાવન તરફ ચાલી નીકળ્યા.

આ તરફ સુબુદ્ધિરાય સાથે ધીરૂપજીએ જધાં વનોની યાત્રા કરી. તેઓ એક મહિના સુધી મજામાં વસવડ કરતા રહ્યા. પછી તેમને પોતાના ભાઈ સનાતનની ચિંતા થઈ, તેથી તેઓ તેમની શોધમાં પોતાના નાનાભાઈ અનૂપ સાથે સોદાં યદને ગંગાજીને કિનારે કિનારે પ્રયાગ યદને કાશી પહોંચ્યા. કાશીજીમાં આવીને તેમને સનાતનજી અને પ્રભુના સંઘળા સમાચાર મળ્યા. શ્રી સનાતનજી મથુરામાં જઈને પોતાના જન્મે ભાઈઓની શોધ કરવા લાગ્યા. અકસ્માત્ એમને સુબુદ્ધિરાય સાથે મેળાપ થઈ ગયો. તેમની પાસેથી તેમને જાણ પડી કે, રૂપ અને અનૂપ તો કાશી યદને પોતાનીજ શોધમાં ગૌડ દેશ ગયા છે. રૂપજી ગંગાજીને કિનારેકિનારે આવ્યા હતા અને સનાતનજી સડકે સડકે ગયા હતા; તેથી રસ્તામાં જો જન્મે ભાઈઓનો મેળાપ થયો નહિ. સનાતનજી હવે પરમ વૈરાગી સંન્યાસીની જેઠે ત્યાગમય જીવન ગાળતા ગાળતા મજામંડળનાં હુપ્ત તીર્થોના ઉદ્ધારમાં પ્રવૃત્ત થયા. તેમને કોઈ ભક્ત પાસેથી મથુરામાં 'મથુરામાહાત્મ્ય' નામનું પુસ્તક મળી ગયું, અને તેને અનુસરીને તેઓ મજામંડળનાં જધાં વનો અને કુંજોમાં ફરી ફરીને હુપ્ત તીર્થોની શોધખોળ કરવા લાગ્યા. તેઓ ઘર-ઘર ફરીને ટુકડા માગીને ખાતા હતા અને રાત્રે કોઈ જાડ નીચે પડી રહેતા

પ્રભુનો આ જવાબ સાંભળીને બધા ચૂપ થઈ જતા અને મોં ફેરવીને ચાલ્યા જતા. બહુ ભીડ અને લોકોની અવર-જવરથી પ્રભુનું ચિત્ત કંટાળી ગયું હતું. તેમને બહુ વાતો કરવી પ્રિય નહોતી. તેઓ શ્રીકૃષ્ણકથા સિવાય એક શબ્દ પણ સાંભળવા ઈચ્છતા નહોતા. સાંસારી લોકોના સમાગમથી સાંસારિક વાતો નીકળીજ પડતી; એ વાત પ્રભુને પસંદ નહોતી. તેથી તેમણે તરતજ પુરી જવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. પ્રભુના નિશ્ચયને સમજીને દીનલાલે હાથ લેડીને સનાતનજીએ પૂછ્યું કે “પ્રભો ! મારે માટે શી આજ્ઞા છે ?”

પ્રભુએ કહ્યું કે “તમે પણ તમારા ભાઈનાજ માર્ગનું અનુસરણ કરો. વૃંદાવનમાં રહીને તમે બંને ભાઈઓ વજ્ર-મંડળનાં કૃમ્ભ તીર્થોનો ફરીથી ઉદ્ધાર કરો અને ભગવાનની અપ્રકટ લીલાઓનો ભક્તિઅંશદ્વારા પ્રચાર કરો. તમે બંનેય ભાઈઓ વૈરાગ્યવાન છો, પંડિત છો, રસમર્મજ્ઞ છો, કવિ-હૃદયવાળા છો. તમારા ઠારાએ પ્રથો સ્વાર્થો તેનાથી લોકોનું ધાનુંજ વધારે કલ્યાણ થશે. વજ્રમંડળમાં આવેલા ગૌરીય ભક્તોની દેખરેખનું કાર્ય પણ તમનેજ સોંપું છું.”

હાથ લેડીને લાચારીના અવાજે સનાતનજીએ કહ્યું: “પ્રભો ! તું અધમ ભક્ત આ આટલા મોટા કાર્યને સોંપ્ય કેમ કરીને દિ.ઈ શકું ? પરંતુ મારે તેની શી પંચાવ ? તું તે. વંચાવું, વંચી જેમ ફેરવશે તેમ ફરીશ. જે કરાવશે તે કરીશ. આ મોં મારે પે તમે. પુરુષાર્થ તો કરીજ શકે આર્યે નહીં.”

પ્રભુએ કહ્યું તમે તમે આ કાર્યનો ઉદ્ધાર કરો. તમે આ બંને ભાઈઓને તમને જે કલ્યાણ કરીશ તે કરીશ. તમે જે કરાવશે તે કરીશ. આ મોં મારે પે તમે. પુરુષાર્થ તો કરીજ શકે આર્યે નહીં.”

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળેજ પ્રભુને અંગારનાન કરીને પુરી તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. તપન મિત્ર, ચંદ્રચેખર, કમ્બુનાથ, પરમાનંદ દીનનીઆ, મદારાષ્ટ્રીય શાસ્ત્રજ્ઞ તથા સનાતન વગેરે પ્રભુના અંતરંગ ભક્તો તેમની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા. પ્રભુને બધાને અમલથી-પટાગીને પાછા વાગી દીધા. તેઓ બધાને પ્રેમપૂર્વક આલિંગન કરીને જગજગ્ગ લદ્દાચાર્ય સાથે આગળ વધ્યા. ભક્તો મુશિંકન યાદને પૂજ્ય ઉપર પડી ગયા. શ્રી સનાતનજીને પ્રભુના વિશેષથી અપાર દુઃખ થયું. ચંદ્રચેખર વેદ તેમને ગમે તેમ કરીને ઉપાસીને યેર લાવ્યા. બીજે દિવસે તેઓ પણ બધાની વિદાય લઈને રાજભાગે જ્ઞાપન તરફ ચાલી ગીજ્યા.

આ તરફ સુષુદ્ધિરાય સાથે ધીરૂપજીને બધાં વનોની યાત્રા કરી. તેઓ એક મદિના સુધી મજામાં જમણુ કરતા રહ્યા. પછી તેમને પોતાના બાઈ સનાતનની ચિંતા થઈ, તેમણે તેમની શોધમાં પોતાના નાનાબાઈ અનૂપ સાથે સોદાં થઈને ગંગાજીને કિનારે કિનારે પ્રયાગ થઈને કાશી પહોંચ્યા. કાશીજીમાં આવીને તેમને સનાતનજી અને પ્રભુના સંપળા સમાચાર મળ્યા. શ્રી સનાતનજી મથુરામાં જઈને પોતાના જન્મે લાઈઓની શોધ કરવા લાગ્યા. અઠસ્રમાત્ર એમને સુષુદ્ધિરાય સાથે મેળાપ થઈ ગયો. તેમની પાસેથી તેમને ખબર પડી કે, રૂપ અને અનૂપ તો કાશી થઈને પોતાનીજ શોધમાં ગૌડ દેશ ગયા છે. રૂપજી ગંગાજીને કિનારેકિનારે આવ્યા હતા અને સનાતનજી સડકે સડકે ગયા હતા; તેમણે રસ્તામાં એ જન્મે બાઈઓનો મેળાપ થયો નહિ. સનાતનજી હવે પરમ વૈરાગી સંન્યાસીની પેઠે ત્યાગમય જીવન ગાળતા ગાળતા મજામંડળનાં લુપ્ત તીર્થોના ઉદ્ધારમાં પ્રવૃત્ત થયા. તેમને કોઈ ભક્ત પાસેથી મથુરામાં 'મથુરામાહાત્મ્ય' નામનું પુસ્તક મળી ગયું, અને તેને અતુસરીને તેઓ મજામંડળનાં બધાં વનો અને કુંજોમાં ફરી ફરીને લુપ્ત તીર્થોની શોધજોળ કરવા લાગ્યા. તેઓ ઘર-ઘર ફરીને ઢુકડા માગીને ખાતા હતા અને રાત્રે કોઈ જાડ નીચે પડી રહેતા

હતા. આ પ્રકારે તેઓ પોતાનું જીવન ગાળવા લાગ્યા.

આ તરફ મહાપ્રભુ ભક્તોથી વિદાય થઈને ઝાડીખંડને માર્ગે પુરી તરફ જવા લાગ્યા. રસ્તામાં લિક્ષાનો પ્રખંધ પૂર્વવત્ બલભદ્ર ભટ્ટાચાર્ય કરતા હતા. કોઈ કોઈ વાર તેો માત્ર શાક અને વનનાં કાચાં પાકાં ફળો પરજ નિર્વાહ કરવો પડતો. પ્રભુ રસ્તામાં—

રામ રાઘવ રામ રાઘવ રામ રાઘવ રક્ષ મામ્ ।

કૃષ્ણ કૈશવ કૃષ્ણ કૈશવ કૃષ્ણ કૈશવ પાહિ મામ્ ॥

આ પદનું સુંદર સ્વરે ઉચ્ચારણ કરતા જતા હતા. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં પ્રભુને ઘણીજ તરસ લાગી. તેમણે સામેથી આવતો એક ગોવાળનો છોકરો જોયો. તેના માથે એક મટકી હતી. પ્રભુએ તેને પૂછ્યું કે “કેમ ભાઈ ! આમાં શું છે ?”

તે છોકરાએ ઘણીજ નમ્રતાથી કહ્યું કે “સ્વામીજી ! એમાં મહો છે. હું મારા પિતાને તે આપવા માટે જઈ છું.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “મને ખૂબ તરસ લાગી છે. તું મને આ મહો પાઈ શકશે ?”

છોકરાએ કહ્યું કે “હું પાઈ તો દેવ, પરંતુ મારા પિતા મારી સાડ જોતા હશે.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “હીજ, તો તું આ તેમનીજ પાને લઈ જા.” આટલું કહીને તેઓ આગળ ચાલવા લાગ્યા. થોડી વારમાં એ છોકરાએ કંઈક વિચારીને કહ્યું કે “સ્વામીજી ! પાછા ફરો, આજે આ મહો પો જોડ્યો.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “તારા પિતા મારાજ કરે તે પછી તું શું કરીશ ?”

તેણે કહ્યું કે “મારા પિતાને મને જોડે તે હું પાઈ શકું તે મહો મારી આજે મને જોડે જાવું જોઈએ. મને આજે જોડે જાવું જોઈએ. મને આજે જોડે જાવું જોઈએ.”

તાપ સખત પટે છે અને આપ તરફ જાયો, જ્યેષ્ઠી માટે દિલ ધડકે છે. ગમે તે બંધને ધાય, પરંતુ હું આપને તરફ જવા નહિલ દઉં.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “ના બાઈ! ના, તારા પિતા તારા ઉપર નારાજ ધાય એ બરાબર નહિ. ગમે તો ક્યાંક આગળ પાણી મગીલ જ્યો.”

પ્રભુની આ વાત સાંભળીને એ જાગકે આવીને પ્રભુના પગ પકડી લીધા અને રડનાં રડનાં મહો પીવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. દયાનુ પ્રભુ તેના આધરમે ટાલી ચક્રવા નહિ અને તેના કહેવાથી તે માટીના મોટા વાસણમાંના બધા મહો પી ગયા. તે પીને પ્રભુએ જ્યેષ્ઠી તે ઉત્કરને આલિંગન કર્યું. પ્રભુનું આલિંગન પામનાંજ તે પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને ‘હરિ, હરિ’ કહી નૃત્ય કરવા લાગ્યો. તે સમયે તેની દયા અત્યંત વિચિત્ર થઈ ગઈ હતી. તેના શરીરમાં સાર્વિક ભાવોના ઉદય થવા લાગ્યો. આ પ્રકારે પ્રભુ તે જાગકને પ્રેમદાન કરીને આગળ વધ્યા. પછી કેટલાક દિવસો પાદ પ્રભુ પુરીની નજીક પહોંચી ગયા. દરથીજ તેમને શ્રીજગન્નાથજીની ધબ્બ દેખાઈ. શ્રીમદિરની ધબ્બનાં દર્શન થતાંજ, પ્રભુએ જમીન ઉપર ત્રાઈને જગન્નાથજીની ફરફરતી વિશાળ ધબ્બને પ્રણામ કર્યા અને તેઓ અઢારનાળા પહોંચ્યા. અઢારનાળા પહોંચીને તેમણે ભક્તોને જગર આપવા માટે બગલદ્ર બટ્ટાચાર્યને મોકલ્યા અને પોતે ત્યાંજ થોડી વાર બેસીને રસ્તાનો થાક ઉતારવા લાગ્યા.

હતા. આ પ્રકારે તેઓ પોતાનું જીવન ગાળવા લાગ્યા.

આ તરફ મહાપ્રભુ ભક્તોથી વિદાય થઈને ઝાડીખંડને ભાગે પુરી તરફ જવા લાગ્યા. રસ્તામાં ભિક્ષાનો પ્રબંધ પૂર્વવત્ બલભદ્ર ભટ્ટાચાર્ય કરતા હતા. કોઈ કોઈ વાર તો માત્ર શાક અને વનનાં કાચાં પાકાં ફળો પરજ નિર્વાહ કરવો પડતો. પ્રભુ રસ્તામાં—

રામ રાઘવ રામ રાઘવ રામ રાઘવ રક્ષ મામ્ ।

કૃષ્ણ કૈશવ કૃષ્ણ કૈશવ કૃષ્ણ કૈશવ પાહિ મામ્ ॥

આ પદનું સુંદર સ્વરે ઉચ્ચારણ કરતા જતા હતા. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં પ્રભુને ઘણીજ તરસ લાગી. તેમણે સામેથી આવતો એક ગોવાળનો છોકરો જોયો. તેના માથે એક મટકી હતી. પ્રભુએ તેને પૂછ્યું કે “કેમ ભાઈ ! આમાં શું છે ?”

તે છોકરાએ ઘણીજ નમ્રતાથી કહ્યું કે “સ્વામીજી ! એમાં મઠો છે. હું મારા પિતાને તે આપવા માટે જતો છું.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “મને જૂળ તરસ લાગી છે. તું મને આ મઠો પાઈ શકશે ?”

છોકરાએ કહ્યું કે “હું પાઈ તો દેવ, પરંતુ મારા પિતા મારી રાહ જોતા હશે.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “હીક, તો તું આ નેમળીજ પાસે લઈ જા.” આટલું કહીને તેઓ આગળ ચાલવા લાગ્યા. થોડી વારમાં એ છોકરાએ કંઈક વિચારીને કહ્યું કે “સ્વામીજી ! પાછા ફરો, આજ આ મઠો પાઈ જાયો.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “તારા પિતા, મારાજ થશે તે પછી તું શું કરીશ ?”

તેણે કહ્યું કે “જાહેજી ! એમને મારું તે હું પોતે જાણું છું તે સહીશું. મેં હું કર્યું તે ગમે જાણું છું મારાજ થશે, પરંતુ આ મઠો કે જે આજ આને કાઢ્યું તે હું જાણું છું.”

તાપ સખત પડે છે અને આપ તરસ્યા જશે, એથી મારું દિલ ધડકે છે. ગમે તે ભલેને થાય, પરંતુ હું આપને તરસ્યા જવા નહિજ દઉં.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “ના ભાઈ! ના, તારા પિતા તારા ઉપર નારાજ થાય એ ળરાજર નહિ. મને તો ક્યાંક આગળ પાણી મળીજ જશે.”

પ્રભુની આ વાત સાંભળીને એ બાળકે આવીને પ્રભુના પગ પકડી-લીધા અને રડતાં રડતાં મઠો પીવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. હયાણુ પ્રભુ તેના આગ્રહને ટાળી શક્યા નહિ અને તેના કહેવાંથી તે માટીના મોટા વાસણ માંનો બધો મઠો પી ગયા. તે પીને પ્રભુએ જોરથી તે છોકરાને આલિંગન કર્યું. પ્રભુનું આલિંગન પામતાંજ તે પ્રેમમાં ઉન્મત્ત થઈને ‘હરિ, હરિ’ કહી નૃત્ય કરવા લાગ્યો. તે સમયે તેની દશા અત્યંત વિચિત્ર થઈ ગઈ હતી. તેના શરીરમાં સાર્વિક ભાવોના ઉદય થવા લાગ્યો. આ પ્રકારે પ્રભુ તે બાળકને પ્રેમદાન કરીને આગળ વધ્યા. પછી કેટલાક દિવસો બાદ પ્રભુ પુરીની નજીક પહોંચી ગયા. ફરથીજ તેમને શ્રીજગન્નાથજીની ધજા દેખાઈ. શ્રીમંદિરની ધજાનાં દર્શન થતાંજ, પ્રભુએ જમીન ઉપર સૂઈને જગન્નાથજીની ફરફરતી વિશાળ ધજાને પ્રણામ કર્યા અને તેઓ અઠારનાળા પહોંચ્યા. અઠારનાળા પહોંચીને તેમણે ભક્તોને બજાર આપવા માટે બજાર સદાચાર્યને મોકલ્યા અને પ્રોતે ત્યાંજ થોડી વાર બેસીને રસ્તાનો થાક ઉતારવા લાગ્યા.

हरिहरये नमः कृष्णयादवाय नमः ।

गोपाल गोविन्द राम श्रीमधुसूदन ॥

નો ઉચ્ચાર કરતાં નૃત્ય કરવા લાગ્યા.

થોડા સમય પછી પ્રભુએ સંકીર્તન બંધ કરી દીધું અને પોતે શ્રી મંદિરની પ્રદક્ષિણા કરીને ભક્તો સાથે કાશી મિશ્રને ઘેર પોતાના પહેલાંના નિવાસસ્થાને ગયા. મિશ્ર-જીએ પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં પ્રણામ કર્યાં. એટલામાંજ પરમાનંદપુરી પણ પ્રભુનું આગમન સાંભળીને અંદરથી બહાર નીકળી આવ્યા. તેમણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પુરીજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યાં. પુરીજીએ તેમને આલિંગન કર્યું અને તેઓ તેમને હાથ ઝાલીને અંદર લઈ ગયા. બધાના ખેસી ગયા પછી તેઓ પોતાની યાત્રાનો વૃત્તાંત કહેવા લાગ્યા. વ્રજમંડળની વાતો કરતાં કરતાં તેમનું મન ભરાઈ આવ્યું અને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી. એટલામાં સાર્વ-લોભે પ્રભુને પોતાને ત્યાં ભિક્ષા કરવાની પ્રાર્થના કરી.

પ્રભુએ કહ્યું કે “ભટ્ટાચાર્યજી ! આજે ઘણા સમયે હું ભક્તોને મળ્યો છું; તેમ છતાં પણ હું એકલોજ ભિક્ષા કરું, એ મને સાડું લાગતું નથી. આજે તો મારી ઇચ્છા છે કે, મારા બધા ભક્તો સાથે અહીંજ ભગવાનનો પ્રસાદ જમું.” આ વાતથી ભટ્ટાચાર્યને ઘણાજ આનંદ થયો. તેઓ કાશી મિશ્ર, વાળીનાથ તથા ગીજીત પણ ખે-ચાર ભક્તોને સાથે લઈને મહાપ્રસાદ લેવા આદર્યા. બધા ભક્તોને જમવાનો સ્વ કર્ણ કેળમ કેળમ અને બુગ પ્રસાદી વસ્તુઓ ભટ્ટાચાર્યજીએ ત્યાં કરીને ઘાઘર કરી દીધી. પ્રભુ ભક્તોને સાથે લઈને હવે જ એકલોજ ભગવાનને પ્રસાદ જમ્યા. પ્રભુના પ્રસાદ જમવાથી બધાને વચ્ચે પ્રસાદના પ્રામ થઈ ગયાં. બધાને ભિક્ષા કરવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પ્રસાદ જમવાને પ્રભુ વિચાર કરવા લાગ્યા અને ભક્તોને ભિક્ષા કરવાને કહ્યું.

ખીજે દિવસે યઘા ભક્તો પ્રભુની પાસે પહોંચ્યા. ભક્તોએ જોયું કે, એજ કૂતરો પ્રભુની પાસે બેઠો છે, અને પ્રભુ તેને પોતાના હાથ વડે ખીર ખવડાવે છે, અને હસતા હસતા તેને કહે છે કે-

કૃષ્ણ કહો રામ કહો હરિ ભજો બાવરે,
હરિકે ભજન વિગુ ખાઓગે ક્યા પામરે.

પ્રભુની મધુર વાણી સાંભળીને કૂતરો પ્રેમપૂર્વક પૂંછડી હલાવતો હલાવતો પોતાની ભાષામાં રામ, કૃષ્ણ, હરિ વગેરે ભગવાનનાં સુમધુર નામોનું કીર્તાન કરતો હતો. શિવાનંદ સેન એ કૂતરાને પ્રભુની પાસે બેઠેલો જોઈને પરમ આશ્ચર્ય પામવા લાગ્યા. એ કૂતરો પહેલાં કદી પણ જગન્નાથ પુરી આવ્યો નહોતો અને ન તો તેણે પ્રભુનું નિવાસ-સ્થાન જોયું હતું, તો પછી તે એકલોજ અહીં ક્યાંથી આવી પહોંચ્યો? સેન મહાશય સમજી ગયા કે, આ કોઈ પૂર્વ-જન્મનો સિદ્ધ છે, કોઈ કારણવશાત્ તેને કૂતરાની યોનિ પ્રાપ્ત થઈ છે. ત્યારે તો પ્રભુ તેના ઉપર આટલો યઘો પ્રેમ બતાવે છે. એમ વિચારીને તેમણે કૂતરાને સાધાંગ પ્રણામ કર્યાં. કૂતરો પૂંછડી હલાવતો હલાવતો ત્યાંથી ક્યાંક ખીજે ચાલ્યો ગયો આ પછી ફરીથી કોઈએ આ કૂતરાને જોયો નહિ.

મહાપ્રભુ યઘા ભક્તોને મળ્યા. ભક્તોની પત્નીઓએ પ્રભુને દરશીજ પ્રણામ કર્યાં. પ્રભુ સ્ત્રીઓ તરફ ન તો કદી જોવા હતા, ન તો તેમને સ્પર્શ કરવા હતા અને ન તો તેમના સંબંધી કંઈ પણ વસ્તુ સાંભળતા. સ્ત્રીઓની વાત નીકળતાંજ તેઓ ધણ મોકેવ પામતા અને એ વાતને જાણી જાણી સંભળ કરી દેતા.

તરફ નહીં પ્રભુના ધર્મને પાલન કરવું જોઈએ. એક પ્રકારે ભક્તોને જોઈને તેને તે જ કૃષ્ણને પોતાના પરિવરણે જિવંત કરાવે તેને પણ સ્વક મર્યાદા ને તેમના પ્રત્યે સૌંદર્ય અને નહીં જોઈને તેને સમજાવે મહાપ્રભુ હજીજ નહીં હતા.

પોતાના ભાઈ અનૂપ સાથે ગૌડ દેશ થઈને પુરી આવવા લાગ્યા. રસ્તામાં અનૂપજીને તાવ આવ્યો. દૈવશક્તિ તાવમાં ને તાવમાં તેઓ આ નશ્વર શરીરનો ત્યાગ કરીને પરલોક-વાસી બની ગયા. શ્રી રૂપે અત્યંત દુઃખપૂર્વક પોતાના નાના ભાઈનું શરીર ગંગાજીના પાવન પ્રવાહમાં વહાવી દીધું અને તેઓ સંસારની અનિત્યતાનો વિચાર કરતા કરતા પુરીમાં આવ્યા. શ્રી વૃંદાવનમાંજ તેમણે શ્રીકૃષ્ણ-લીલા વિષે એક નાટક લખવું શરૂ કર્યું હતું. રસ્તામાં તેઓ નાટકના વિષયને વિચારતા જતા હતા અને રાત્રે જ્યાં જ્યાં રહેતા હતા ત્યાં ત્યાં તે વિચારેલો વિષય લખી લેતા હતા. તેમની ઈચ્છા હતી કે, એકજ નાટકને બે ભાગોમાં વહેંચી નાખીશ. પૂર્વભાગમાં તો શ્રીકૃષ્ણની વૃંદાવનલીલાઓનું વર્ણન કરીને બીજા ભાગમાં દ્વારકાની લીલાઓનું વર્ણન કરીશ. આ વિચારથી તેઓ શ્રીકૃષ્ણની બધી લીલાઓને એકત્રરૂપેજ લખતા હતા. રસ્તામાં ચાલતાં ચાલતાં જ્યારે તેઓ ચોરિસ્મા દેશમાં 'સત્યભામાપુર' નામના ગામમાં આવ્યા, તો ત્યાં સ્વપ્નમાં શ્રી સત્યભામાજીએ પ્રત્યક્ષ થઈને તેમને આદેશ આપ્યો કે "તમે અમારી લીલાઓનું જુદુંજ વર્ણન કરો. ત્રજની લીલાઓ સાથે અમારું વર્ણન ના કરો." શ્રી સત્યભામાજીનો આદેશ થતાં તેમણે તેજ સમયે દ્વારકાની લીલાઓનું જુદું વર્ણન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તેનું વર્ણન તેમણે 'લલિતમાધવ' નામના નાટકમાં કર્યું. તે સમયે 'વિદ્યુત્ત માધવ' અને 'લલિત માધવ' એ બે નામોની કલ્પના થઈ.

શ્રીકૃષ્ણજીનાં પદોંચીને તેઓ પ્રભુ પાસે ગયા નહિ. એ પદોંચ વાંચીને તેમણે સમજ્ય મુનિજી હતા, વલ-
નેતા. સંસ્કૃતમાં પદોંચ. તેથી પોતાને ઘણુંજ નીચું
સમજતા હતા અને કહેતાં મુનિજી કે મુનિજીમાં ઘણુંજ થઈને
દર્શન મેળું કરવા મુનિજીનાં પદોંચજી જગદગુરુની પદોંચને
વધુને કરી દિવાલમાં તેથી કહેવું જાય છે. મુનિજીમાં
જેને સ્વપ્નમાં જોયું તેથી મુનિજીને જાણે મુનિજીમાં

હતા, પરંતુ ગૌરબક્ષો તેમનું મનુવેદી પ્રાદ્યુષી પણ વધારે અન્માન કરવા હતા. તેઓ પણ જગદ્ગુણના મહિરમાં પ્રવેશ કરવા નહોતા. એટલે સુધી કે જે રત્નેશી મહિરના પૂજારી અને એવક જવા હતા, તે રત્નેશી પણ કરી જતા નહિ. પ્રભુ હમેશાં અમુદ્રશાન કરીને હરિદામણને રથાને આવવા હતા. જીને દિવસે જ્યારે પ્રભુ હમેશાંની પેઠે હરિદામણના આધમે આવ્યા, ત્યારે શ્રી રૂપણે જમીન પર સારને પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં આણંમ પ્રણામ કર્યાં. પ્રભુની તિલ હની હતી. હરિદામણે ધીરથી કહ્યું: “ પ્રભો ! રૂપણ પ્રણામ કરે છે.”

રૂપણું નામ સાંભળતાંજ ચમકીને પ્રભુએ કહ્યું: “ હે ! શું કહ્યું ? રૂપ આવ્યો છે શું ? ” એમ કહેતાં કહેતાં પ્રભુએ તેમને આલિંગન કર્યું અને તેમને ત્યાંજ રહેવાની આજ્ઞા આપી. આ પછી પ્રભુએ બધા ગૌરીય તથા પુરીના બક્ષોની સાથે શ્રી રૂપણને પરિચય કરાવ્યો. શ્રી રામાનંદ રાય તથા સાર્વભૌમજી બનોય કવિ હતા. રૂપણને પરિચય પામીને એ બનોય પરમ અંતુષ્ટ થયા અને પ્રભુને તેમની કવિતા સાંભળાવવાની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

એક દિવસ પ્રભુ રાય રામાનંદજી, સાર્વભૌમ બટ્ટાચાર્ય, સ્વરૂપ દામોદર તથા અન્યાન્ય બક્ષોને સાથે તમને હરિદામણના નિવાસસ્થાન પર શ્રી રૂપણનાં નાટકો સાંભળવા માટે આવ્યા. બધાના બેસી ગયા પછી પ્રભુએ રૂપણને કહ્યું કે “ રૂપ ! તમે તમારાં નાટકો આ લોકોને સાંભળાવો. એ બધા કાવ્યમર્મજ્ઞ, રસજ્ઞ અને કવિ છે.”

આટલું સાંભળતાંજ રૂપણ શરમને લીધે જમીન તરફ જોવા લાગ્યા. તેમના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળ્યો નહિ; ત્યારે પ્રભુએ ઘણાજ સ્નેહપૂર્વક કહ્યું કે “ વાહ જી ! આ તો બારે કરી ! અમે અહીં તમારી કવિતા સાંભળવા આવ્યા છીએ અને તમે શરમાઓ છો ! ! શરમાવાની શી વાંત છે ? કવિતાનું તો ફળજ એ છે કે, તે રસિકો

આગળ સંભળાવવામાં આવે. હાં, સંભળાવો, સંકેત ના કરો. જુઓ, આ રાય ઘણા મોટા રસમર્મર છે. એમને તો અમે પકડી લાવ્યા છીએ.”

રાયે કહ્યું કે “હાં જી, સંભળાવો. આ પ્રકારે શર-માવાથી કામ નહિ ચાલે. પહેલાં તો આપનાં નાટકોનાં નામ કહો, પછી વિષય જાણાવો, પછી તેના ક્રેટલાક પ્રસંગો વાંચી સંભળાવો.” આ પછી પણ રૂપ ચૂપજ રહ્યા. ત્યારે પ્રભુ પોતે કહેવા લાગ્યા:—“એમણે ‘લલિતમાધવ’ ‘વિદગ્ધ માધવ’—એ એ નાટક લખ્યાં છે. ‘વિદગ્ધ માધવ’માં તો લગવાનની વ્રજની લીલાઓનું વર્ણન છે અને ‘લલિત-માધવ’માં દ્વારકાપુરીની લીલાઓનું છે. એમની પાસેથીજ સાંભળો. એમણે રથની સમક્ષ નૃત્ય કરતાં કરતાં મારા ભાવોને સમજી જઈ જે શ્લોકો જાનાવ્યા હતા, તે તો મેં આપને સંભળાવીજ દીધા છે; હવે એમના નાટકમાંથી કંઈક સાંભળો.”

રાયે કંઈક પ્રેમપૂર્વક ઠપકાના સ્વરમાં કહ્યું: “કેમ, કેમ? સંભળાવતા કેમ નથી? જુઓ, પ્રભુ પણ કહે છે! પ્રભુની આજ્ઞા નથી માનતા? હાં, પહેલાં ‘વિદગ્ધ માધવ’નું મંગલાચરણ સંભળાવો. નાન્દીના મુખેથી લગવાનની વંદનામાં જે પ્રારંભમાં શ્લોક કહ્યો છે, તેજ સંભળાવો.” આટલું સાંભળતાંજ શરમાતા શરમાતા શ્રી રૂપજી ધીરે ધીરે ‘વિદગ્ધમાધવ’નું મંગલાચરણ વાંચવા લાગ્યા—

મુધાનાં ચાન્દ્રીનામધિ મધુરિમાંન્માદદમની
 દ્યવતા ગવાદિપ્રણયવનમાર્ગઃ મુગમિનામ્ ।
 મનન્તાન મન્તાપોદગમધિવમયંમાગમરણી-
 પ્રનીતાં તે દુર્ગાં દગ્તુ દગ્લિલીલાશિશ્વરિણી ॥

(વિદગ્ધમાધવ નાટક ૨-૧)

આંતરે એ સંક્રમણે કે જે સ્વયંકે આમુદની મધુ
 દ્યવતા ગવાદિપ્રણયવનમાર્ગઃ મુગમિનામ્
 મનન્તાન મન્તાપોદગમધિવમયંમાગમરણી-
 પ્રનીતાં તે દુર્ગાં દગ્તુ દગ્લિલીલાશિશ્વરિણી

રૂપી કપૂર વડે ખાસ મુગંધીદાર બનેલી છે. એ હરિ-લીલા-રૂપી શિખંડ સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારા વિપમ સંસારમાર્ગ-માં શ્રમણ કરવાથી ઉત્પન્ન થયેલી તૃપ્તિને સર્વ જ્ઞાનુષ્ઠી મટાડી દે. (દહીં, ખાંડ, કપૂર, ઇલાયચી, કેસર વગેરે નાખીને શ્રીખંડ-શિખંડ બનાવે છે. અહીં પ્રેમ, પ્રેમયુક્ત લીલા, હાવભાવ, કટાક્ષ અને ત્રલંગનાઓનો પ્રણય પ્ર-ણય વગેરેને ભેળવીને હરિલીલારૂપી શિખંડ તૈયાર કરવા-માં આવ્યો છે.)

શ્લોક સાંભળતાંજ બધા એકે અવાજે 'વાહ! વાહ!' કહેવા લાગ્યા. શ્રીરૂપણું મુખ શરમને લીધે લાલ થઈ ગયું, તેઓ નીચું જોઈ રહ્યા હતા. આથી રાયે કહ્યું કે "રૂપણ! આપ તો ઘણાજ વધારે સંકેત્યાઓ છો. તેથી હવે, હું આપના ઠાવ્યની પ્રશંસાજ નથી કરતો. ઠીક, તો આ તો ભગવાનની વંદના થઈ. હવે ભગવત્ જે ગુરુદેવ છે, જે પ્રાણીઓના એકમાત્ર ભજન કરવા યોગ્ય અને ઈષ્ટ છે, ભગવત્-વંદના પછી તેમની વંદનામાં જે કંઈ કહ્યું હોય, તે પણ સંભળાવો."

આ સાંભળીને શ્રી રૂપણ વળી વધારે સંકેત્ય પામ્યા. મહાપ્રભુ સમક્ષ તેમના સંબંધીજ શ્લોક વાંચવામાં તેમને ઘણાજ ગભરાટ થવા લાગ્યો; પરંતુ તેમ છતાંયે રાય મહા-શયના આશ્રહથી અચકાઈ અચકાઈને તેઓ શરમાતા શર-માતા વાંચવા લાગ્યા-

અનર્પિતચરીં ચિરાત્ કરુણયાવતીર્ણઃ કલૌ
સમર્પયિતુમુન્નતોજ્જ્વલરસાં સ્વમક્તિશ્રિયમ્ ।
હરિઃ પુરટસુન્દરદ્યુતિકદમ્બસંદીપિતઃ
સદા હૃદયકન્દેરે સ્ફુરતુ વઃ શ્ચીનન્દનઃ ॥

(વિદગ્ધમાધવ નાટક ૧-૨)

અર્થાત્ પોતાની ઉત્કૃષ્ટ અને ઉન્નતવળ રસમયી ભક્તિ-સંપત્તિને, જે ઘણા દિવસોથી કોઈને અર્પણ કરવામાં આવી

નથી, તે વહેંચવાને માટેજ જેમણે દયાવશ થઈને કલિ-યુગમાં અવતાર ધારણ કર્યો છે, તેઓ સુવર્ણ સમાન સુંદર કાંતિથી પ્રકાશમાન શચીનંદન (શ્રી ગૌરંગદેવ) તમારા હૃદયમાં આવિર્ભાવ-સ્ફૂર્તિ પામે.

આ સાંભળતાંજ પ્રભુ કહેવા લાગ્યા: “લગવાન જાણે આ કવિઓને રાજાઓ સબ કેમ કરતા નહિ હોય? કોઈની પ્રશંસા કરવા લાગે છે તો આકાશ-પાતાળ એક કરી દે છે. એમનાથી વધારે જૂઠું પીણું કોણુ હશે? આ શ્લોકમાં તો અતિશયોક્તિની હદ કરી નાખી છે.”

રાયે કહ્યું કે “પ્રભો! એ તો અમે સમજી શકીએ છીએ, યથાર્થ વર્ણનજ આ શ્લોકમાં કરવામાં આવ્યું છે. આવા સ્વાભાવિક ગુણપૂર્ણ શ્લોકની રચના બધા કવિઓ નથી કરી શકતા.” આટલું કહીને રાયે ‘વિદગ્ધમાધવ’ના બીજા પણ ઘણા પ્રસંગો સાંભળ્યા અને સાંભળીને તેમના કાવ્યની હૃદયપૂર્વક અત્યંત પ્રશંસા કરી. ‘વિદગ્ધમાધવ’ સાંભળીને રાય રામાનંદજી કહેવા લાગ્યા કે “આપના બીજા નાટક ‘લલિત માધવ’ની મધુરતાની વાનગી પણ આ બધા દાનવ રહેલા લક્ષ્મીને ચખાડો. હા, તેનો પણ પહેલો મંગલાચરણનો શ્લોક અંભળાવો.”

આ સાંભળીને શ્રી રૂપજી ફરીથી એજ હસકથી શ્લોક વાંચવા લાગ્યા—

મુર્ગિપુમુદ્ગામૃગેજકોકાન મુચકમલાનિ ચ ચેદયત્તવ્રણ્ડઃ ।
ચિન્મન્વિલમુદ્ગચકોમ્નન્દી દિગ્ગતુ મુકુન્દયગઃપ્રગી મુદં વઃ ॥

(લલિતમાધવ નાટક ૧-૧)

અર્થ: મુર્ગ, મુદ્ગ, મૃગ, કોકાન, મુચકમલાનિ, ચ, ચેદયત્તવ્રણ્ડઃ, ચિન્મન્વિલમુદ્ગચકોમ્નન્દી, દિગ્ગતુ, મુકુન્દયગઃ, પ્રગી, મુદં વઃ ॥

પન્થ છે, પન્થ છે અને 'આપુ' માપુ'નો રૂઢિ સમાસ થકા પછી કાચ મહાશયે કહ્યું કે " સ્ત્રીજન્મનાનો રૂઢિ પછી કંઈવરૂપ સ્ત્રી શુક્રદેવની રુઢિમાં જે શ્લોક દોષ તે પણ સંભળાવે. તેના સંભળવો અહીં દાખલ કરેલા થકા કહોને યેવંજ અહલાદ થયો. હા, સંભળાવે. "

મજુના તરફ નહિ જોવાં પીરે પીરે શોકપણ વાંચવા લાગ્યા-

નિજન્મવિકાં સુખાનુદયમાપ્તુવન્ પઃ ક્ષિર્ણા

સિત્તલ્પન્નમુર્ગકૃત્તદ્વિલ્લુપ્તાપિગજમ્પિતિઃ ।

ન સુક્ષિન્નમમ્નાનિર્મમ ગર્વાસુતામ્બઃ ગુની

વર્ગાકૃત્તજગન્મનાઃ કિમપિ ગ્નમં સિન્યસ્તુ ॥

(ભવિતમાખ્ય, ૧-૨)

અર્થાત્ જે અવનિ ઉપર ઉભય પાગાને દિવ્વરાજની મિથનિમાં વલેલા થકા પોતાના પ્રમદ્ધી સ્વામૃતને વલેલી વદા છે અને અજ્ઞાનરૂપી અપકારના સમૂહને દૂર કરે છે, તેઓજ સમસ્ત જગતના મનને વશ કરવારા 'સર્વોન્નંદન' નામના અંદ્રમા અમારે કહ્યાવુ કરે-અમારે માટે મંગલ વિધાન કરે.

આ શ્લોક સાંભળતાંજ પ્રભુ કંઈક બનાવટી કોંધના અવાજે કહેવા લાગ્યાઃ " રૂપે બીજું આપુ' કાવ્ય તો ઘણું જ સુંદર બનાવ્યું છે. તેનો એક એક શ્લોક અમૂલ્ય રત્ન સમાન છે, પરંતુ કોણ જાણે શુંયે સમજીને તેમણે આ જે એક અતિશયોક્ષિપૂર્ણ શ્લોકો મણિઓમાં કાચના ઢુકડા-ઓની પેઠે ભેળવી દીધા છે. "

આથી બઠતોજો એકે અવાજે કહ્યું કે " અમને તો એજ શ્લોકો સર્વશ્રેષ્ઠ જણાયા છે. " વાતને આડીંજ સમાસ કરવા માટે કાચ મહાશયે કહ્યું કે " ઠીક, જવા હો આ વાત કાવ્યની મધુરતાનું આગળ પાન કરો. હા, રૂપણ ! આ નાટકના પણ ભાવપૂર્ણ સારા સારા ભાગો વાંચી સંભળાવો. "

આટલું સાંભળતાંજ શ્રી રૂપજી નાટકના બીજા બીજા ભાગોને સુંદર સ્વર સાથે સંભળાવવા લાગ્યા. બધા રસ-મર્મજ્ઞ ભક્તો તેમના ભક્તિભાવપૂર્ણ કાવ્યની ઘણી ઘણી પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. અંતે પ્રભુ રૂપજીનું પ્રેમપૂર્વક આલિંગન કરીને ભક્તોને સાથે લઈને ચોતાને સ્થાને આલ્યા ગયા.

આ પ્રકારે ભક્તો સાથે રથયાત્રા અને ચાતુર્માસના બધાં તહેવારો તથા પર્વોને પહેલાંની જેઠે ધામધૂમથી ઉજવીને આસોની દશેરા પછી ભક્તોને ગૌડ જવા વિદાય કર્યાં. નિત્યાનંદજીને પ્રભુએ પ્રતિવર્ષ પુરી ન આવવાનો પુનઃ આગ્રહ કર્યો; પરંતુ તેમણે પ્રભુપ્રેમને લીધે તેનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. બધા ભક્તો ગૌડ દેશ પાછા કર્યાં. શ્રી રૂપ થોડા દિવસો પ્રભુ પાસે વધારે રહ્યા. અંતે થોડા સમય પછી પ્રભુએ તેમને વૃંદાવનમાંજ જઈને રહેવાની આજ્ઞા આપી. પ્રભુની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને તેઓ ગૌડ દેશ થઈને વૃંદાવન જવા તૈયાર થયા. આજ તેમનો પ્રભુ સાથે છેલ્લો મેળાપ હતો. અહીંથી જઈને તેઓ અંતિમ સમય સુધી શ્રીવૃંદાવનની પવિત્ર ભૂમિમાંજ શ્રીકૃષ્ણકીર્તન કરતા કરતા નિવાસ કરવા લાગ્યા. ઋજની પરમ પાવન ભૂમિને છોડીને તેઓ એક રાત પણ ઋજની બહાર ગયા નહિ, પ્રભુએ જતી વખતે તેમને પ્રેમપૂર્વક આલિંગન કર્યું અને ભક્તિવિષયક અંથો રચવાની આજ્ઞા આપી. તેમણે તેમની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને શ્રીકૃષ્ણના ગુણગાનમાંજ ચેતનને બધો સમય ગાવ્યો. ગૌડમાં તેમની જે કંઈ ધન-સંપત્તિ હતી, તે કૃષ્ણીઓમાં વીતવડે ભાગ કરી આપવા તેમને ગૌડ પણ જવું હતું; તેથી તેઓ પ્રભુની વિદાય હઈને ગૌડ દેશમાંજ ગયા અને ત્યાં તેમને સમસમ એક વર્ષ ધનની સંપત્તિ ગાવડે કરવા માટે વૈકાલ્ય પડ્યું.

नीलाचलमां सनातनजी

इन्द्रायनात् पुनः प्रानं धीर्गांगः धीगनातनम् ।

दक्षिणादायन् स्नेहात्कृत्तं चक्रे परीक्षया ॥

(श्री विद्वन्व ५३, अ. ७०, १-१)

अर्थात्, श्री इन्द्रायनाची खात्रा इरेता श्री सनातनने
महाप्रभु श्री गौरांगदेव श्रीजगन्नाथलुना रथना धरु नीधि
दक्षिणं भद्रवाना विद्यारथी दक्षिणेने ज्ञानं ददिन परीक्षा
करीने शुद्ध जनाची रीथा.

श्री इंध ना नांपनिनी व्ययस्था करवा भाटे जीड
देशमां दाहाया छ. दुये तेमना जाछ श्री सनातनलुना
समाधार सांज्या. सनातनलुने 'मथुरागादात्म्य' प्राप्त
करीने तेने अनुसरीने मज्जमंडलांनी अमरुत तीर्थांनी यात्रा
करी. यात्रा पछी तेमने पोताना जाछने मज्जवाणी तथा
प्रभुनां दर्शन करवानी छंछा यछ. पोताना जाछंजोना समा-
धार लक्ष्मवा भाटे तेज्जो मज्जशी नीलाचल तरुह वादी
नीकल्या. जीड तो तेमने जगुज नडोछं, केमके जेतरेने
तेज्जो जे वातनुं वयन दछं ज्ञाच्या दता. तेथी प्रयागशी
काशी यछने जादीना विकट मार्गेशी तेज्जो पुरी तरुह ज
उपच्या. तेमजे जधा तोकाशी वपराता राजगागे यात्रा
करवानुं उचित मान्युं नदि; तेथी तेज्जो जगलना कांटाणा
अयंकर मार्गनाज गुसाकर जन्या. रस्तामां जगलनी
जाटीजोनी जेरी दवा लागवाथी तेमना व्याजा शरीरमां
अयंकर दराज यछं जछं. दराज पाडी पणु जछं जने तेमां-
धी परे वडेवा लाव्युं छंछं. जजे तेम करीने तेज्जो पुरी

કે, અંતિમ સમયે હું તેમનાં દર્શન કરી શકવા પામ્યો નહિ. હું અભાગીઓ તેમના મૃત્યુસમયનાં દર્શનથી ખરે-ખર વંચિત જ રહ્યો.”

પ્રભુએ કરુણ સ્વરે કહ્યું: “ રૂપ કહેતા હતા કે, તેમની નિષ્ઠા અલૌકિક હતી, અંતિમ સમયમાં તેમણે શ્રી સીતારામજીનું ધ્યાન અને સ્મરણ કરતાં કરતાં પ્રસન્નતા-પૂર્વકજ શરીરનો ત્યાગ કર્યો હતો.”

સનાતનજીએ પશ્ચાત્તાપના સ્વરે કહ્યું: “ પ્રભો ! હું તેમની નિષ્ઠા આપની આગળ શું ગતાવું ! આમ તો તેઓ મારા નાના ભાઈ હતા, પરંતુ નિષ્ઠામાં તેઓ અમારા ગત્રેથી ચઢિયાતા હતા. તેમના જેવી નિષ્ઠા મેં આજ પર્વત કોઈનામાં પણ જોઈ નથી. અમારી તો નિષ્ઠાજ શું, તેમની આગળ તો અમારી નિષ્ઠા નહિ ધરાવે છે. તેઓ સદા અમારી સાથે રહેતા અને અમે ત્રણેય મળીને શ્રીમદ્ ભાગવતની કથા સાંભળ્યા કરતા હતા. તેમના ઇષ્ટદેવ શ્રી-સીતારામજી હતા. અમે ગત્રેએ એક દિવસ પરીક્ષાને ખાતર તેમને કહ્યું કે “ અનૂપ ! તમે પોતેજ સમગ્ર છે, શ્રીરામચંદ્રજીની લીલાઓ કરતાં શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીની લીલાઓમાં વધારે માધુર્ય છે, તેથી તમે શ્રીકૃષ્ણને જ તમારા ઉપાસ્ય દેવ કેમ ગનાવતા નથી ? આથી ત્રણે ભાઈઓ શ્રીકૃષ્ણોપાસક થઈને સાથે સાથેજ ઉપાસના-ભજન અને કથા-શ્રીર્વન કર્યા કરીશું.” તેઓ અમને ગત્રેને ખૂબ માન આપતા હતા. અમારી વાત તેમણે કદી પણ ઉધારી નથી. અમારા આ કથનને તેમણે સ્વીકારી લીધું અને કહ્યું: “ આજ બંને ભાઈને મને મુરુ, માતા, પિતા તથા શિક્ષક છે. આજ જે પ્રસંગે કહ્યું તેજ પ્રસંગે કરીશ. કહે મને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રજીને દેવ કેવી રીતે કરે.” એટલું કહીને તેમણે મુરુ, માતા, પિતા અને શિક્ષકને તેમણે આપી વાત કરી કરવા કરવા હતા તેક કાલુ પુત્ર અનેકા નહિ. પ્રાતઃકાલે તેમણે મને અને અમને કહ્યું કે: “ ભાઈઓ ! હું શું કરું ? આ

મસ્તક તો હું શ્રી રામચંદ્રજીનાં ચરણોમાં સમર્પણ કરી ચૂક્યો છું. રાત્રે મેં ધંભો પ્રયત્ન કર્યો કે, મસ્તક પાછું ફેરવી લઉં, પરંતુ મારી દિગ્ભત ચાલી નહિ. હું આ શરીરનો પ્રવ્રત્તતાપૂર્વક ત્યાગ કરી શકું છું, પરંતુ મારાથી શ્રી સીતારામજીની ઉપાસના ઊંડી શકાયે નહિ. તેમની આવી અનન્ય નિષ્ઠા ભેદને અમને પરમ આશ્ચર્ય થયું અને અમારી નિષ્ઠાને વારંવાર ધિક્કારવા લાગ્યા. જોટલે પ્રભો ! તેઓ મારા ભાઈ સાથેસાચજ અનૂપ હતા. તેમની ઉપમા ઠોઈની સાથે દર્ષન શકાય તેમ નથી.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “યદ્યર્થ નિષ્ઠાજી જોનું નામ છે; ધરા-ધર આજ પ્રકારે મેં શ્રીરામોપાસક ગુરારી ગુમને પણ આજ વાત કહી હતી અને તેમણે પણ આજ ઉત્તર આપ્યો હતો. સ્વેચ્છ-સ્વેચ્છનો ભાવ આજ પ્રકારે અનન્ય અને દલ હોવો ભેદજી, કે જે ઠોઈપણ પ્રકારનાં પ્રલોભન આવવા છતાં પણ ડગી શકે નહિ; અને ત્યારેજ તો પ્રભુપ્રેમની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.” આ પ્રકારે પ્રભુ ઘણી વાર સુધી શ્રી સનાતનજી સાથે વાતો કરતા રહ્યા. અંતે તેમને ત્યાં હરિદાસજીનીજ પાસે રહેવાની આજ્ઞા આપીને પોતે પોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા. અને ગોવિંદને હાથે ધરને માટે શ્રી જગન્નાથજીનો મહાપ્રસાદ મોકલાવ્યો. આ પ્રકારે સનાતનજી પુરીમાંજ હરિદાસજીની પાસે રહેવા લાગ્યા. પ્રભુ નિયમિતપણે જી ધરને મળવા આવ્યા કરતા હતા.

શ્રી સનાતનજી લગભગ ચૈત્ર માસમાં પુરી પધાર્યા હતા. તેઓ અંદર મંદિરમાં દર્શન કરવા નહિ જતાં દરથીજ મંદિરની ધબને પ્રણામ કરી લેતા હતા. દેહના ઠંડ સારા સારા મહાપુરુષોને પણ લોગવવા પડે તે સનાતનજીની ભયંકર દરાજ હજી સારી થઈ વાળતાં ખજવાળતાં તેમના આખા શરીરમાં ચાંદાં પડી ગયાં અને તેમાંથી હમેશાં જેઠ મહિનો હતો. પ્રભુ

દૂર ચમેશ્વર ટોટામાં ગયા હતા. બાર વાગે તેમણે સના-
તનને પણ લિશ્ચાને માટે ત્યાંજ ખોલાવ્યા હતા. ચમેશ્વર
જવા માટે બે માર્ગ હતા:-એક તો સિંહદ્વાર થઈને સીધા
સડકે સડકે જવાનું હોય છે અને બીજું સમુદ્રને કિનારે
કિનારે પણ ચમેશ્વર જઈ શકાય છે. જેઠના પ્રખર તાપને
લીધે સમુદ્રકિનારાની રેતી ધગધગતી હતી. જો તેમાં
કાચા ગ્રણા નાખવામાં આવે તો ક્ષણવારમાં શેકાઈ જાય.
તે રેતીમાં મનુષ્યની તો વાતજ શું, પશુ પણ બાર વાગે
જતાં અચકાય; પરંતુ જ્યારે સનાતનજીએ સાંભળ્યું
કે, પ્રભુએ મને ખોલાવ્યો છે, ત્યારે તેઓ પોતાના લાગ્ય-
ની પ્રશંસા કરતા કરતા એ રેતીવાળા માર્ગે ખુલ્લે પગે
પ્રભુની પાસે પહોંચ્યા. શરીરને તો ટાઢ-તડકાનાં સુખ-
દુઃખ અસર કરેજ છે. સનાતનજીના પગમાં મોટા મોટા
ફાટ પડી ગયા. પ્રભુએ તેમને જોતાંજ પૂછ્યું કે 'અરે
તમે આટલા તડકામાં ક્યાં થઈને આવ્યા છો?'

સરળતાપૂર્વક સનાતનજીએ કહ્યું: "પ્રભો! સમુદ્ર
તટના રસ્તેથીજ આવ્યો છું."

પ્રભુએ તેમના પગ પરના ફાટલા જોઈ કહ્યું: "જુઓ
ખુલ્લે પગે તપેલી રેતીમાં આવવાથી તમારા પગમાં ફાટ
પડી ગયા છે! તમે સિંહદ્વારને રસ્તેથી કેમ ન આવ્યા?"

સનાતનજીએ દીનતાપૂર્વક કહ્યું: "પ્રભો! સિંહદ્વાર
થઈને શ્રીજગન્નાથજીના એવક તથા દર્શનાર્થીઓ આવે તો
એ, તેમને ક્યાંક ભૂલથી મનમાં થઈ જાય તો હુંજ પાપ
ભાગીદાર બનું. એવા પ્રવચીજીને સિંહદ્વાર થઈને
આવ્યો."

પ્રભુ ચૈતન્ય આદિ ભવંડા, દીનતા અને સરળ
રહેવાને કારણે સનાતનજીને પ્રવચી બધા અને તેમને જોઈને
આકર્ષિત થઈને સનાતનજીને સિંહદ્વાર તરફ લાવ્યા કે "સનાતન!
પરજીવે તેમજ સિંહદ્વાર તરફ આવ્યા સમુદ્રને સમજાવ્યું કે
એકે તરફથી સિંહદ્વાર તરફ સિદ્ધિ-નિવેશ મળે, તેમજ

થી તો હવે બીજાઓને દુઃખ દેવા સિવાય કોઈ પ્રકારનો લાભ થઈ શકશે નહિ. ”

પ્રભુએ કહ્યું: “ તમારે નક્ષા-નુકસાનની શી પરવા ? તમે તો તમારું શરીર મને સોંપી ચૂક્યા છો. દાનમાં આપેલી વસ્તુને પાછી લઈને કોઈ તેનો મનમાં આવે તેવો ઉપયોગ કરી શકે કે ? તમારા આ શરીરનો હું ગમે તે ઉપયોગ કરું, પરંતુ તમને એને નષ્ટ કરવાનો અધિકાર નથી. એના વડે તો મારે મોટાંમોટાં કામ કરાવવાં છે. ”

સનાતનજીએ ધીરેથી કહ્યું: “ પ્રભો ! આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરવાની શક્તિજ કેનામાં છે ? આપ જેવી આજ્ઞા આપશો તેજ પ્રમાણે હું કરીશ. ”

આ પ્રકારે સનાતનજીને સમજાવી-પટાવીને પ્રભુ લક્ષ્મી સાથે પોતાને સ્થાને આહ્યા ગયા.

સનાતનજીએ આત્મઘાતનો વિચાર તો છોડી દીધો, પરંતુ પ્રભુના આલિંગન કરવાને કારણે તેમને હમેશાં સંકોચ રહ્યાજ કયો. તેઓ હમેશાં પ્રભુથી દૂરજ રહેતા હતા, પરંતુ ચૈતન્યદેવ તેમને શોધી શોધીને આલિંગન કરતા. આથી તેઓ હમેશાં દુઃખી જેવા રહ્યા કરતા. એક દિવસ તેમણે પોતાની મનોવ્યથા પુરીમાંજ પ્રભુની પાસે નિવાસ કરનારા જગદાનંદ પંડિતને કહી. જગદાનંદજીએ કહ્યું કે “ આપે પુરીમાંજ રહેવું ઠીક નથી. અપાઠમાં રથયાત્રાનાં દર્શન કરીને અર્પીથી સ્ત્રીધા વૃંદાવન આહ્યા જાઓ. આપને માટે પ્રભુએ એજ દેશ આપ્યો છે, તે પ્રભુએ આપણ દેશમાં જઈને જગવક્ત્રામના જપ કરતા કરતા સમય ગાશે. ”

સનાતનજીએ પ્રવક્ત્રના પ્રવચન કરતાં કરતાં કહ્યું કે “ જગદાનંદ ! આજે આ ધર્મજન ઉત્તમ સલાહ આપી છે. આ સલાહને હું અર્પીથી અવગણવું નહીં. જરૂરિયાત મને આજે જ પુરીમાંજ રહેવું પડેલાથી નહીં. તેવો દેશ આપણે જાણીએ. ”

પંડિત જગદાનંદજીએ ઘણીજ મુંઢર સલાહ આપી છે. સ્વ-
યાત્રા કરીને હું વૃંદાવન ચાલ્યો. જર્ઘ્ણ અને ત્યાંજ રહીશ.”

પ્રભુ જગદાનંદજીનો આવો ભાવ સમજીને તેમના ઉપર પ્રેમ-પ્રદોષ દર્શાવતા કહેવા લાગ્યા કે “ જગદાનંદ હવે પોતાને જુજ ગોટો પંડિત માનવા લાગ્યો છે કે, સનાતનજીને પણ શિષ્યામણુ આપવા તાગી ગયો છે. અને શિષ્યામણુ આપે તો તો ઠીક પણ કહેવાય, પરંતુ સનાતનજી તો હમણાંજ તેને સેંકટો વર્યો સુધી ગણાવી શકે તેમ છે. મૂર્ખ ક્યાંનો આવ્યો છે! આજ કાલનો ઊકરો થઈને આટલા મોટા માણસને સલાહ આપવા બેઠો છે. ”

આ વાત સાંભળીને જગદાનંદજી તો સ્તબ્ધજ થઈ ગયા, કાપો તો શરીરમાંથી લોહી પણ ન નીકળે ! તેઓ અધુ ભરેલી આંખો વડે જમીન તરફ જોવા લાગ્યા. ત્યારે સનાતનજીએ ઘણાજ વિનયભાવે પ્રભુના પગ પકડીને કહ્યું કે “ પ્રભો ! જગદાનંદજીએ તો મારા સ્થિતિનીજ વાત કહી છે. આપ સુજ પતિતનો સ્પર્શ કરો છો, આ વાતથી ઠેને હુઃખ નહિ થાય ? હું પોતેજ સંકોચ પામ્યા કંઈ છું.”

પ્રભુએ ફરીથી તેજ સ્વરમાં કહ્યું: “ એને મારા શરીરની આટલી બધી ચિંતા કેમ લાગી છે ? એ તો શરીરનેજ સર્વ કંઈ સમજે છે. એને વૈષ્ણવોના ગાહ્યાત્મ્યની કંઈજ ખબર નથી. સનાતનજીના શરીરને એ ધીબ સામાન્ય માણસોના શરીર જેવું ગણે છે. એને એટલી ખબર નથી કે, સનાતનજીનું શરીર ચિન્મય છે. એમને હરાજ અને કોઈ ક્યાં છે ? આ તો તેમણે મારા પ્રેમની પરીક્ષા માટે પોતાના શરીરમાં ઉત્પન્ન કરેલી છે કે હું તિરસ્કાર કરીને તેમના શરીરનો સ્પર્શ ન કરું. કોઈ ભાગ્યવાન પુરુષ સનાતનજીના શરીરને સૂંચે તો ખરા ! તેમાંથી દિવ્ય સુગંધજ નીકળ્યા કરે છે. હું કંઈ સનાતનજીના ઉપર કૃપા કરવા તેમનું આલિંગન થોડાજ કરું છું ! હું તો તેમના શરીર-સ્પર્શથી મારા હૃદયને પાવન બનાવું છું.”

પ્રભુના સુખેથી પોતાની આટલી બધી પ્રશંસા સાંભળીને સનાતનજી રડતા રડતા કહેવા લાગ્યા કે “ પ્રભો ! મેં એવો કયો ભયંકર અપરાધ કર્યો છે, મારાં કયા જન્મેનાં અનંત પાપો આજે ઉદય પામ્યાં છે કે આપ મને આ પ્રશંસારૂપી હળાહળ વિષ પાઈ રહ્યા છો. જગદાનંદજીને આજે ભાગ્યોદય થયો છે. આજે ત્રણે લોકમાં તેમનાથી વધારે ભાગ્યવાન કોણ હશે કે જેમની વાતસહયસ્નેહથી પુત્રની પેઠે પ્રભુ નિંદા કરી રહ્યા છે. હાય ! આવી પ્રેમમય નિંદા જેમના ભાગ્યમાં છે, તે પરમ સદ્ભાગી પુરુષ છે. હે કરુણાસાગર પ્રભો ! આ અધમને કયા અપરાધથી પોતાપણથી અળગો કરીને આપે આ પ્રશંસારૂપી સાપણને બળપૂર્વક મારા ગળામાં ભરવી દીધી છે ! નાથ ! હું હવે વધારે સહન કરી શકીશ નહિ. ”

સનાતનજીની આવી ભયભીત વાણી સાંભળીને પ્રભુ કંઈક શરમિંદા થઈ ગયા અને ઘણાજ પ્રેમપૂર્ણ અવાજે જગદાનંદ તરફ જોઈને કહેવા લાગ્યા કે “ જગદાનંદે મારા શરીરના સ્નેહથી અને તમારા આગ્રહથીજ આવી સદાહ આપી દીધી હશે. મેં મારા ક્રોધના આવેશમાં આવી વાંતો તેમને માટે કહી નાખી, તેનું કારણ મારો તમારા ઉપર સ્વાભાવિક સ્નેહજ છે. તમે આટલું વર્ષ આવી મારી પાસેજ રહો. આવતે વર્ષે વૃંદાવન જાવે. ” આટલું કહીને પ્રભુએ સનાતનજીને ફરીથી જોરથી આલિંગન કર્યું. બસ, પછી શ્રી વાત ! કોણ જાણે એ દરાજ અને પીડા કયાંયે ચાલ્યાં ગયાં ! ! તેજ સમયે તેમની દરાજ સારી થઈ ગઈ અને બે-ચાર દિવસમાં તેમનાં આંદાં રૂઝાઈ ગયાં તેમનું શરીર સુવસ્તુ સમાન કાનિયાતું બની ગયું.

સનાતનજીને આવી પ્રશંસાથી, નિંદાથી વધારે કંઈ મોડું થયું નહોતું. તેમણે તેમની પ્રશંસાને પ્રત્યક્ષ કરીને પ્રભુને કહ્યું કે “ મારા અપરાધને કારણે આ પ્રશંસા મને મળી છે. મને આ પ્રશંસા મળી છે. મને આ પ્રશંસા મળી છે. ”

પ્રેમી બકતોનો પરિચય પામીને પરમ પ્રસન્ન થયા અને તેમણે બધાંનાં ચરણોમાં વંદન કર્યો. બધાંએ સનાતનજીની શ્રદ્ધા, દીનતા અને તિતિક્ષાની ઘણી ઘણી પ્રશંસા કરી. વરસાદના ચાર મહિના રહીને બધા બહુતો દેશ પાછા ફર્યો, પરંતુ સનાતનજી તો ત્યાંજ રહ્યા. તેઓ ખીજે વખે પ્રભુની વિદાય લઈને અને તેમની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને પુરીથી સીધાજ કાશી ચઈને વૃંદાવન પહોંચ્યા. પુરીથી નીકળતી વખતે તેઓ બલભદ્ર ભટ્ટાચાર્ય પાસેથી તે સ્થાનાં બધાં સ્થાનોનાં નામ લખી ગયા હતા. જે સ્તેથી પ્રભુ વૃંદાવન ગયા હતા તે બધાં સ્થાનોનાં દર્શન કરતા કરતા અને પ્રભુની લીલાઓનું સ્મરણ કરતા કરતા તેજ સ્તેથી સનાતનજી વૃંદાવન સુધી જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં સુધી રૂપજી વૃંદાવનમાં પહોંચ્યા નહોતા. સનાતનજી ત્યાં વૃંદાવનનાં વૃક્ષોની નીચે ખોતાનો સમય ગાળવા લાગ્યા. થોડા દિવસો પછી ગોડ દેશથી શ્રી રૂપજી પણ વૃંદાવન પહોંચી ગયા અને બન્ને બાઈઓ સાથેજ શ્રીકૃષ્ણકથાકીર્તન કરતા કરતા સમય ગાળવા લાગ્યા.

श्रीरघुनाथदासजीનો गृहत्याग

गुरुर्न स स्यात् स्वजनो न स स्यात्
 पिता न स स्याज्जननी न सा स्यात् ।
 दैवं न तत् स्यान्न पतिश्च सस्या-
 न्न मोचयेद्यः समुपेतमृत्युम् ॥
 (श्रीमद्भगवत, ५-५-१८)

अर्थात् मृत्युना पाशथी गंधायेला पुरुषनेने संसार-
 गंधनथी छोडाववा समर्थ नथी यता ते अक्षरो शीण-
 ववा छतां पणु वास्तविक गुरु नथी. कुटुंबां जन्म लीधा
 छतां पणु स्वजन नथी, वीर्यथी उत्पन्न करनार होवा
 छतां पणु आया पिता नथी, शरीरने जन्भावनार होवा
 छतां पणु ते वास्तविक माता नथी, माननीय होवा छतां
 पणु ते यथार्थ दैव नथी अने पाणिग्रहणु करवा छतां
 पणु ते आथो पति नथी.

सप्तग्रामना जमीनदार श्री गोवर्धनदास मजूमदारना
 पुत्र श्री रघुनाथदासजने वाचक ब्रह्मा नलि होय. शांति-
 पुरनां अद्वैताचार्यजने घर उतरवा प्रभुनां नेमणु दशरथ
 दयां छतां अने प्रभुजे नेमने वांटर-वैराग्यना त्याग करीने
 करनार मना मना. जन्मवडजन्म करवाने। उपदेश आण्ये
 हो. अने नेमणे अद्वैतवाग्यने। अन्योन आग्रह करनां
 करी होवे। अने ते होवे, तेव्हा जन्म जन्म नां ते
 नां नां अने। ते जन्मवड जन्मवड करवा. अने
 करीने वाचक आण्ये। अने ते होवे। अने ते

અમલદારો આવ્યા. પોતાની ગિરફતારીના સમાચાર સાંભળીને હિરણ્યદાસ અને ગોવર્ધનદાસ-એ જાત્રે ભાઈઓ ઘર છોડીને નાસી ગયા. ઘર આગળ એકલા રઘુનાથદાસજી રહી ગયા. ચોધરીએ તેમનેજ પકડાવી દીધા અને કેદખાનામાં મોકલી આપ્યા. અહીં તેમને રોજ એટલા માટે ડરાવવામાં અને ધમકાવવામાં આવતા હતા કે, તેઓ પોતાના કાકા (પિતાના મોટા ભાઈ) અને પિતાનું ઠેકાણું ખતાવી દે; પરંતુ તેમને તેમની ક્યાં ખબર હતી? તેથી તેઓ કંઈ પણ ખતાવી શકે તેમ નહોતા. આથી ગુસ્સે થઈને ચોધરી તેમને જાત જાતનાં દુઃખ દેવાનો પ્રયત્ન કરતો. બુદ્ધિમાન અને કુશાગ્રબુદ્ધિ રઘુનાથદાસજીએ વિચાર્યું કે “ આ રીતે કામ નહિ ચાલે. કોઈ ને કોઈ પ્રકારે આ ચોધરીનેજ વશમાં લેવો જોઈએ. ” એવો નિશ્ચય કરીને તેઓ મનોમનજ ઉપાય વિચારવા લાગ્યા. એક દિવસ જ્યારે ચોધરી તેમને બહુ હેરાન કરવા ઈચ્છતો હતો, ત્યારે તેમણે સ્વાભાવિક સ્નેહ દર્શાવતાં ઘણાજ કોમળ સ્વરે કહ્યું કે- “ ચોધરીજી ! આપ મને શું કામ હેરાન કરો છો ? મારા કાકા, પિતા અને આપ, એ ત્રણે તો ભાઈ-ભાઈ છો. અત્યાર સુધી તો હું આપ ત્રણેને ભાઈજ માનું છું. આપ ત્રણે ભાઈ ગમે તો આપસમાં લડો કે પ્રેમપૂર્વક રહો, તેમાં વચમાં મને શું કરવા હેરાન કરો છો ? આપ તો આજે લડો છો, કાલે પાછા જાયા ભાઈઓ એક થઈ જશે. હું તો જેવો તેમનો દીકરો તેવોજ આપનો દીકરો. હું તો આપને પણ મારા મોટા કાકાજ માનું છું, આપ કંઈ કોઈ અભાગુ તો નથીજ; બધી વતો જાણો છો. મારી સાથે આવું વર્તન રાખવું આપને કોણ આપનું નથી. ”

મુદ્દાબંધ. સરખા ખીલેલા મુખમાંથી સ્નેહ અને સહનતાના આદર સમ્પન્ન ચોધરીનું કંઠાર દ્વય પકડીને તેણે પોતાના મોટા મોટા ભાઈઓ વડે સ્વતંત્ર રીતે પોતાની સરખા રખાવ્યા અને આખામાં આંસુ ધરીને કંઈક કંઈક કહેવા લાગ્યો કે “ બેટા ! સરખા,

જવાથી પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જે પ્રતિષ્ઠા નથી ઇચ્છતા, નેતૃત્વ નથી ઇચ્છતા, માન, સન્માન કે મોટાઈ અને ગુરુપણાની જેમને ઇચ્છા નથી, વળી જે આ સંસારમાં પ્રખ્યાત પુરુષ થવાની વાસનાને ગિલકુલ છોડી ચૂક્યા છે, તેમને માટે શ્રીગુરુચરણો સિવાય કોઈ બીજું સુખકર, શાંતિકર, આનંદકર તથા શીતળતા આપનારું સ્થાન નથી; તેથી હવે હું સંસારી લોગોથી ભરેલા આ ઘરમાં નહીં રહું. હવે હું શ્રી ચૈતન્યદેવનાં ચરણોનોજ આશ્રય ગ્રહણ કરીશ, તેમના શાંતિદાયી સુખમય જોખામાં જાળકની પેઠે ક્રીડા કરીશ. તેમના અરુણ રંગવાળાં સુંદર ચરણતલને મારી જીભ વડે ચાટીશ અને તેજ અમૃતોપમ માધુરીથી મને તૃપ્તિ થઈ શકશે. ચૈતન્યદેવનાં ચરણકમળોના પાવન પરાગના સિવાય સુખનું કોઈ પણ બીજું સાધન નથી. જોમ વિચારીને તેઓ કેટલીયે વાર પુરી તરફ ભાગ્યા પણ ખરા; પરંતુ ધનવાન પિતાએ પોતાના સુચતુર અમલદારો દ્વારા તેમને ફરીથી પકડાવી મંગાવ્યા અને હમેશાં તેમની દેખરેખ રાખવા માટે પાંચ-દશ પહેરેગીર તેમના ઉપર ગોઠવી દીધા. હવે તેઓ કેદીની પેઠે પહેરા નીચે રહેવા લાગ્યા. લોહોની દૃષ્ટિ બહાર તેઓ ક્ષણવાર પણ ક્યાંય એકલા બહી શકતા નહોતા. આથી તેમની વિરહવ્યથા વળી વિશેષ વધી ગઈ. તેઓ “હા ગૌર! હા પ્રાણવલ્લભ!” કહી કહીને જોરથી રુદન કરવા લાગતા હતા. કોઈ કોઈ વાર જોરથી રુદન કરતાં કરતાં કહેવા લાગતા કે “હે હૃદયરમણ! આ વેદનાપૂર્ણ આગવથી ક્યાંયે ઉગાર્યો? આપનાં ચરણોમાં શરણુ ક્યાંયે આપ્યો? ક્યાંયે આ અક્રમને અપનાવ્યો? ક્યાંયે અને આપની ખૂબે વાલ્લવ્યો? આપની આ મધુમય અમૃતવાણીથી ભક્તિ-ભાવનાં અમૃતવર્ષો વચ્ચેથી આ હૃદયને ભાગ્યે જ અપમાને ક્યાંયે વ્યથાવ્યો? જો મારું અવલમ્બનું ને! જો મારું હૃદયમાં વિદ્યાની નૌકાના નાવિક! જો મારું અર્ચનું કોઈકાં નરનાર પ્રાણ! અને આ અધિકારી દેવનારો પાંચ પહેરેગીર બંધ કરેલો” એવું

આજે પણ દસ વર્ષ પાણીહાટીમાં કોલવાના 'શુદ્ધ ઉચ્ચ' તેમના આ કામની યાદ આપી રહ્યાં છે. તાર્કિક મનુષ્યો તે દિવસે રઘુનાથદાસજીના પૌત્રાનું સમસ્ય કરીને-નેમની દલાલતા અને ન્યાયપુનિત્તુ સમસ્ય કરીને સજ્જ કહે અશુ વદાવતાં વદાવતાં પ્રેમમાં કવલીન મહં વહને નૃપ કહે છે. મહામદિમાવાન રઘુનાથદાસજી મહુખામી રત્ના, આદે તેા નિસ્થાનદજીએ કહ્યું કે "રઘુ! આજે નો નમિ પૂરા ક્રમાયા છે, હવે અરીયી મહેલમાં તમે નીકળીજ શક્યા નહિ. મારા બધા કામી બહાને આજે દહીં-પૌઆ ખવડાવવા પડશે." બંગાળ તથા જિહારમાં પૌઆ એ અર્થમાં બોલન મનાય છે. ખબર નથી કે ત્યાંના લોકોને એમાં શા સ્વાદ આવતો રહે! પૌઆ, પલાળેલી ડાંગરને ચક્રવા પછી ખાંડીને બનાવવામાં આવે છે અને તેને દહીંમાં બીંજવીને ખાય છે. પણ લોકો દુધમાં બીંજવીને પણ પૌઆ ખાય છે. દહીં-પૌઆજ અર્થમેષ બોલન છે. એના બે બેદ છે:- "દહીં-પૌઆ" અને 'પૌઆ-દહીં.' જેમાં પૌઆની સાથે પૂરતાં દહીં-ખાંડ આપવામાં આવે તેને તો 'દહીં-પૌઆ' કહે છે અને જ્યાં દહીં-ખાંડ બોધાં હાય અને પૌઆ વધારે હોવાને લીધે પાણીમાં બીંજવીને દહીં-ખાંડમાં મેળવવામાં આવે, તેને 'પૌઆ-દહીં' કહે છે. પણ લોકો તો પહેલાં પૌઆ દુધમાં બીંજવી લે છે, પછી તેમને દહીં અને ખાંડની સાથે ખાય છે. અજળ સ્વાદ આવે છે. બિરા બિરા પ્રાંતોના બિરા-બિરા પદાર્થો સાથે તેમનો સ્વાદ પણ બિરા બિરા છે. એક વાત વધારે. પૌઆમાં સ્પર્શસ્પર્શ નથી હોતો. જે ગ્રાહ્ય કાઇના હાથની બનેલી પૂરી તો શું પણ કળાહારી ગિઠાઇ પણ નથી ખાતા તે પણ 'દહીંપૌઆ' અથવા 'પૌઆદહીં' બને છે.

આજા થતાંજ રઘુનાથદાસજીએ નોમ મોકલી દીધા. કૌથળાઓમાં પૌઆ ન લાગ્યા. આજ

તથા નિત્યાનંદજીના અનન્ય લક્ષ્મી થયેલા હતા. નિત્યા-
 નંદજી તેમનેજ ત્યાં વધારે ઉતરતા હતા. રઘુનાથજીએ
 જ્યારે નિત્યાનંદજીના સમાચાર સાંભળ્યા એટલે તેઓ
 પિતાની રજા લઈને વીસેક સેવકો સાથે પાણીહાટીમાં
 તેમનાં દર્શનને માટે ચાલી નીકળ્યા. તેમણે દૂરથીજ ગંગા-
 જીના કિનારે ઘણા લકતોથી ઘેરાયેલા દેવરાજ ઇન્દ્ર સમાન
 દેહીપ્યમાન ઉચ્ચાસને ખેઠેલા નિત્યાનંદજીને જોયા. તેમને
 જોતાંજ તેમણે જમીન ઉપર પડીને સાષ્ટાંગ દંડવત
 પ્રણામ કર્યાં. કોઈ લકતે કહ્યું કે “ શ્રીપાદ હિરણ્ય મજૂમ-
 દારના કુંવર શાહ રઘુનાથદાસજી આવ્યા છે, તેઓ
 પ્રણામ કરે છે. ” ખડખડાટ હસતાં હસતાં નિત્યાનંદજી-
 એ કહ્યું કે “ અહા ! રઘુ આવ્યો છે ? આજે આ ચોર
 જેલમાંથી કેમ કરીને નાસી આવ્યો ? એને અહીં આવવાની
 રજા ક્યાંથી મળી ગઈ ? (પછી રઘુનાથજી તરફ જોઈને
 કહેવા લાગ્યા) રઘુ ! આવ, અહીં આવીને મારી પાસે બેગા.

હાથ જોડીને અત્યંતજ વિનીત ભાવથી ડરતાડરતા અને
 સંકોચપૂર્વક રઘુનાથદાસજી ગદા લકતોની પાછળ જોડ
 આગળ બેસી ગયા. નિત્યાનંદજીએ હવે રઘુનાથજી ઉપ
 પોતાની કૃપા કરી. મહાપુરુષ ધનવાનોને જો કોઈ કા
 કરવાની આજ્ઞા આપે તો તેને તેમની પરમ કૃપા જ સમ
 જવી જોઈએ. કેમકે ધન અનિત્ય પદાર્થ છે, અને વય
 તે એકની પાસે સદા સ્થાયી પાવું રહેતું નથી. મહાપુરુ
 આર્થી અસ્થિર વસ્તુને પોતાની અમોઘ સંકલ્પ-સાક્ષી આ
 આર્થીને સ્થિર અને સાર્થક બનાવી દે છે. ધનનો સર્વક
 ઉપદેશ જ એ છે કે, તેના વપરાશ મહાપુરુષોની કૃપા
 પ્રમાણે આજીવનું આજીવન મુકેલ બંધનના ભાવમાં રા
 રહેને. કોઈ જાન્યવહારીનેજ આજીવન અમૃત્ય અને હૃદ
 અવલોકન પ્રત્યક્ષ કરે છે. નિત્યાનંદજીના દર્શનથી
 ન રહ નહીં. તે સુખ સદાકે હિરણ્યમય અવરુદ્ધિ
 કોઈક જ મનુષ્યને મેળવું તે કામ અત્યંત દુર્લભ

તેમથી દૂધ-દહીના સેંકડો ઘડા માથા ઉપર મૂકીને સેવ
કો આવી પહોંચ્યા. જે પણ સાંભળતો તે 'પૌઆ ઉત્સવ'
જેવા માટે દોડી આવતો. આ પ્રકારે થોડીજ વારમાં ત્યાં એક
ઘણો મોટો મેળો ભરાઈ ગયો, ચારે તરફ મનુષ્યોના
માથાંજ માથાં દેખાતાં હતાં. સામે સેંકડો ઘડાઓમાં
દહીં-દૂધ ભરી રાખ્યાં હતાં. હજારો મોટાં મોટાં માટી
નાં શકોરાં દહીં-પૌઆ ખાવાને માટે રાખ્યાં હતાં. દૂધ
અને દહીંના અલગ અલગ પૌઆ ભીંજવવામાં આવ્યા
દહીંમાં કપૂર, કેસર વગેરે સુગંધીવાળાં દ્રવ્યો મેળવવામાં
આવ્યાં; કેળાં, સંદેશ, નાળિયેર વગેરે પણ ખૂબખૂબ મેળ
વવામાં આવ્યાં. જે કોઈ ત્યાં આવ્યું તે ઘધાને બધું
શકોરાં આપવામાં આવ્યાં. નિત્યાનંદે મહાપ્રભુનું આવાહન
કયું. નિત્યાનંદજીને જણાયું કે, જાણે પ્રત્યક્ષ શ્રી ચૈતન્ય
દેવ 'પૌઆ ઉત્સવ' જેવા માટે પધાર્યા છે. તેમણે તેમ
માટે જુદાં જુદાં પાત્રોમાં પૌઆ પીરસ્યા અને હરિ નામ
ધ્વનિ સાથે ઘધાને પ્રસાદ જમવાની આજ્ઞા આપી. પચાસ
સાઠ માણસો પીરસતા હતા. જેને જ્યાં જગા મળી
ત્યાંજ ઊંચીને પ્રસાદ જમવા લાગ્યા. ઘધાને તે દિવસ
પૌઆમાં એક પ્રકારના દિવ્ય સ્વાદનો અનુભવ થયું
સઘળા ખૂબ તૃપ્ત થઈને પ્રસાદ જમ્યા. સાંજ સુધીમાં
કોઈ આવ્યું તેને પ્રસાદ આપતાજ રહ્યા. રઘુનાથદાસજી
નિત્યાનંદજીનો ઉચ્છિષ્ટ પ્રસાદ મળ્યો. તે દિવસે રાત્ર
પંડિતને ત્યાં નિત્યાનંદજીનું ભોજન થયેલું હતું. તે ઘધ
લક્ષ્મીને સાંજે જમ્યા. રઘુનાથદાસ તે દિવસે ત્યાં
રાઘવ પંડિતને ઘેર રહ્યા.

પ્રીતે દિવસે તેમણે નિત્યાનંદજીનાં અરજીમાં પ્ર
કરને તેમની પાસે રવડા માટે નિત્યાનંદજીને 'ચૈતન્ય
અનેકુમર' નામ આપવાનું આજ્ઞા આપી. આ આજ્ઞાથી
તે સુખ સદ સદને જમ્યા. આ નંદ અરજી કરી તેમણે
પંડિતને તે દિવસે આજ્ઞા આપી. આજ્ઞાથી તેમણે

સાથે જવા લાગ્યા. તેમની સાથેજ તેઓ મોટા દરવાન-
થી બહાર આવી ગયા. પ્રાતઃકાળ સમજીને રાતના બગેલા
પહેરેગીર સૂઈ ગયા હતા. રઘુનાથદાસજીને બહાર જતા
કોઈએ જોયા નહિ. જ્યારે તેઓ વાતો કરતા કરતા યદુ-
નંદનાચાર્યજીના ઘર પાસે પહોંચ્યા, ત્યારે તેમણે ધીરથી
કહ્યું કે “ ઠીક, તો હું હવે જઈ ? ”

કંઈક ઉતાવળા ઉતાવળા આચાર્યે કહ્યું કે હા, હા,
તમે જાઓ. લ્યો, મને તો ખબર પણ ના રહી કે તમે વાતો-
માં ને વાતોમાં આટલે સુધી ચાલી આવ્યા છો ! તમે હવે
જઈને જે કરવાયોગ્ય કાર્ય હોય તે કરો. ” બસ, આનેજ
તેઓ શુરુઆજ્ઞા સમજીને અને પોતાના આચાર્યદેવનાં ચર-
ણોમાં વંદન કરીને એક જંગલ તરફ ચાલી નીકળ્યા.

તેમની પાસે શરીર ઉપર પહેર્યાં હતાં તેજ કપડાં હતાં.
પાસે ન તો પાણી પીવાનું પાત્ર હતું કે ન તો વાટખર્ચી
માટે એક પૈસો. બસ, ચૈતન્યદેવનાં ચરણોનો આશ્રય એજ
તેમનું પાવન પાથેય-ભાથું વગેરે હતું. તેનેજ કદપતરુ સમ-
જીને તેઓ નિશ્ચિંત ભાવથી પગદંડીને રસ્તે ચાલી નીકળ્યા.
ટાઢ-તડકાની કંઈ પણ પરવા ન કરતાં તેઓ ખાધા પીધા
વિના ‘ ગૌર-ગૌર ’ કદી રુદન કરતા કરતા આલ્યા જતા
હતા. જેઓ ઘર પાસેના બગીચામાં પણ પાલખીમાં જતા
હતા, જેમણે કદી એકાદ કોસ પણ પગરસ્તે મુસાફરી
કરી નથી; તેઓજ ગોવર્ધનદાસ મજૂમદારના એકના એક
લાડકવાયા પુત્ર કુંવર રઘુનાથદાસ આજે પંદર કોસ (૩૦
માઈલ) સાંજ સુધી આલ્યા અને સાંજે એક આવાળા
ઘરમાં પરી રહ્યા. બુબ-તરસનો એમને ખ્યાલ નહોતો.
આવાળા કોઈ કંઈ કાર્યને તેમને આપ્યું; તેજ પીને તેઓ
સૂઈ ગયા અને પ્રત્યક્ષે ઘણુંજ વલેલા પાણી આવી
ગોકળ્યા. તેઓ સ્વિચ્છાના હાથે, જે પૂરી જગતને કોઈકે
પણુ મને એક દિને ને એકે. જે પદકર્મ જઈને તેઓ
તેને ને તેને માં સૌંદર્ય કરતાં પગદંડીને અને જતા. ૧૦

તેમણે ઉઠીને રઘુનાથદાસજીનું આલિંગન કર્યું. પ્રભુનું પ્રેમાલિંગન પામતાંજ રઘુનાથદાસજીનો રસ્તાનો બધો ધાક એકદમ ઉતરી ગયો. તેઓ પ્રેમમાં લવલીન થઈને રહત કરવા લાગ્યા, પ્રભુ પોતાના કોમળ હાથો વડે તેમનાં અશ્રુ લૂછતા લૂછતા ધીરે ધીરે તેમના મસ્તક ઉપર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. પ્રભુના સુખદ સ્પર્શથી સંતુષ્ટ થઈને રઘુનાથદાસજીએ હાજર રહેલા બધા ભક્તોનાં ચરણોમાં શ્રદ્ધા-પૂર્વક પ્રણામ કર્યા અને બધાએ તેમને આલિંગન કર્યું.

રઘુનાથદાસજીનો ઉતરી ગયેલો ચહેરો જોઈને પ્રભુએ સ્વરૂપ દામોદરજીને કહ્યું કે “સ્વરૂપ! જુઓ છો ને કે રઘુનાથ કેટલા કષ્ટથી અહીં આવ્યો છે! એને પગે ચાલવાનો અભ્યાસ નથી. ગિચારાને શું કામ પડ્યું હોય? એના પિતા અને કાકાને તો તમે જાણો જ છો! ચક્રવર્તીજી (પ્રભુના પૂર્વાશ્રમના માતામહુ-માતાના બાપ (શ્રી નીલાચર ચક્રવર્તી) સાથે એ બંનેનો ભ્રાતૃભાવનો વ્યવહાર હતો. આ સંબંધથી એ બંને પણ મને પોતાના ભાણેજ તરીકે માને છે. ખૂબજ સંસારી છે. તેઓ આમ તો સાધુવૈષ્ણવોની શ્રદ્ધાપૂર્વક સેવા-પૂજા પણ કરે છે, પરંતુ તેમને માટે ધન-સંપત્તિ એજ સર્વશ્રેષ્ઠ વસ્તુ છે. તેઓ પરમાર્થથી તો ઘણા દૂર છે. રઘુનાથના ઉપર લગવાને પરમ કૃપા કરી કે આને એ અંધારકૂવામાંથી કાઢીને અહીં લઈ આવ્યા.”

રઘુનાથદાસજીએ ધીરે ધીરે કહ્યું કે “હું તો આને શ્રી ચરણોનીજ કૃપા માનું છું, મારે માટે તો એજ યુગલ ચરણો સર્વસ્વ છે.”

મહાપ્રભુએ તેને કહ્યું કે “સ્વરૂપ જોરવાળીને કહ્યું ‘રઘુનાથને અજ્ઞાતી જે પામને વેળું છું. તમેજ આજથી એના પિતા-માતા-પિતૃ-પુત્ર અને મામા-મામા કાકા જે અજ્ઞાતી છું એને સ્વરૂપને સહુ કહો. કહોશું.’” એમ કહીને તેમને સંકલ્પવદાનને હાથ પકડી સ્વરૂપ કે. સ્વરૂપ

ના હાથમાં આપી દીધો. રઘુનાથદાસજીએ ફરીથી સ્વરૂપ દામોદરજીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા અને સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ પણ તેમને આલિંગન કર્યું.

તે સમયે ગોવિંદે ધીરેથી રઘુનાથને જોલાવીને કહ્યું: “રસ્તામાં કોણ વાણે ક્યાંયે ખાવાનું મળ્યું હશે, ઘોડો પ્રસાદ જમી લ્યો.” રઘુનાથજીએ કહ્યું: “સમુદ્રસ્નાન અને શ્રી જગન્નાથજીનાં દર્શન પછી પ્રસાદ જમીશ.” એમ કહીને તેઓ સમુદ્રસ્નાન કરવા ચાલ્યા ગયા અને ત્યાંથી શ્રી જગન્નાથજીનાં દર્શન કરીને પ્રભુના નિવાસસ્થાને પાછા ફર્યા.

મહાપ્રભુના લિલા કરી લીધા પછી ગોવિંદે તેમને ઉચ્છિષ્ટ મહાપ્રસાદ રઘુનાથદાસજીને આપ્યો. પ્રભુને પ્રસાદી મહાપ્રસાદ જમીને રઘુનાથજી ત્યાંજ નિવાસ કરવા લાગ્યા. ગોવિંદ તેમને હુમેશાં મહાપ્રસાદ આપતો હતો અને રઘુનાથ તે ભક્તિભાવે જમી લેતા હતા. આ પ્રકારે તેઓ ઘર છોડીને વિરક્ત જીવન ગાળવા લાગ્યા.

રઘુનાથદાસનો ઉત્કટ વૈરાગ્ય

યઃ પ્રવ્રજ્ય ગૃહાત્ પૂર્વં ત્રિવર્ગાવપનાત્ પુનઃ ।
 યદિ સેવેત તાન્ ભિક્ષુઃ સ વૈ વાન્તાશ્યપત્રપઃ ॥
 આત્માનં ચેદવિજાનીયાત્ પરં જ્ઞાનધુતાશયઃ ।
 ક્ષિમિચ્છન્ કસ્ય વા હેતોર્દેહં પુષ્ણાતિ લંપટઃ ॥

(શ્રીમહાભાગવત, ૭-૧૫-૩૬-૪૦)

અર્થાત્ જે ત્રણ વર્ગના ક્ષેત્રરૂપ ઘરમાંથી પ્રથમ વિર-
 ક્ત થઈને ફરીથી તે ત્રણ વર્ગોનું જ સેવન કર્યા કરે છે,
 તે નિર્લભ્ય જાણે ઉલટી કરેલા અન્નને ફરીથી ખાય છે.

જે જ્ઞાન દ્વારા કામનાઓ-ઈચ્છાઓને નાબુદ કરીને
 પોતાને પરબ્રહ્મરૂપ જાણી લીધો, તે લંપટ પુરુષ પછી શા
 માટે અને શી ઈચ્છાથી આ નાશવાન દેહને માલ ખવડાવી-
 ખવડાવીને મોટો બનાવે છે ?

વૈરાગ્ય એજ જેમનું ભૂખાનું છે એવા શ્રી રઘુનાથદાસજી
 પુરીમાં આવીને પ્રભુનાં ચરણોની પાસે સદેવા લાગ્યા. પાંચ
 દિવસ સુધી તે તેઓ પાસેથી મહાપ્રસાદ લઈને
 જમના કર્યા. પછી તેમણે ક્રિયાનું કે “ દેવ મહાપ્રસાદ
 આ પ્રસાદે આ ફરીથી ખાવો અસાધ્ય નથી. આથી પ્રભુની પાસે
 બીજા રૂપ વિચાર કરવું છે, તેઓ બધા પિતૃપુત્રોની
 નિસાહ કરી આજે આ રૂપ આવી ક્રિયા વિનિષ્કરણથી
 વેદવેદો કેમ રી અરુને એ ક્રિયા આજવાનું સંકલ્પ કર્યું.
 તે માત્ર ક્રિયા જેમ અરુને ક્રિયા છે. ” તેમ ક્રિયા કરીને
 જે કેટલે સુધી મહાપ્રસાદ લેવું મોકલ કરી દીધું.

રાત્રે જગન્નાથજીની પુષ્પાંજલિ પછી બ્રજવાનને શયન કરાવીને એવઠા પાતપોતાને ઘેર ચાલ્યા જાય છે. તે સમયે સિંહદ્વાર આગળ પાણી અઝારી દરિદ્ર લિધુકે પાતપોતાનું લગડું પરીને ઉભા રહે છે. એવઠા મંદિરમાંથી નીકળીને કંઈક ઘાટો ઘણો વધેલો પ્રસાદ તેમને વહેંચી દે છે. ઘણા યાત્રીઓ પણ પ્રસાદ વેચાતો મંગાવી લઈને ઘાટો ઘાટો જો લિધુઓને વહેંચાવી દે છે, તો કોઈ પૈસા-અપિસા પણ આપી દે છે. તે સમયનું ત્યાંનું દરય પાતુંજ કરુણાજનક હોય છે. સપજા બિખારીઓ છવે છે કે, યોગી પહેતાં પોતાનેજ પ્રસાદ મળી જાય. કેમકે પ્રસાદ વહેંચાઈ ગયા પછી જેમને નથી મળતો તેમને માટે વહેંચનારા કરીથી ઘાટોજ લાવે છે। તેથી તેઓ વહેંચનારાઓને ચારે બાજુથી ઘેરી લે છે. જેને મળી ગયો એને મળી ગયો, જે રહી ગયો તે રહી ગયો; પરંતુ ત્યાં ઘાટો-ઘણો લગભગ ણધાને મળેજ છે. રધુનાથદાસજી પણ એજ લિધુઓમાં પોતાની કાટલી ગોદડી જોડીને ઉભા રહી જતા. માગ્યા વિનાજ કોઈએ ણધાની સાથે આપી દીધો તો લઈ લીધો તથા કોઈ દિવસ ના મળ્યો તો એમજ ચાલ્યા આવ્યા. તેઓ વહેંચનારાઓ ઉપર ખીલ્ત લિધુઓની જેઠે તૃપ્તિ પડતા નહોતા.

મહાપ્રભુએ જ્યારે એએક દિવસ રધુનાથદાસજીને મહાપ્રસાદ જમતાં ન જોયા, ત્યારે તેમણે ગોવિંદને પૂછ્યું: “ગોવિંદ! રધુ પ્રસાદ નથી જમતો તો તે ખાય છે ક્યાંથી?”

ગોવિંદે કહ્યું કે “ પ્રભો! તેઓ તો હવે સિંહદ્વાર આગળ ખીલ્ત લિખારીઓ સાથે ઉભા રહીને લિધા માગે છે.”

પ્રભુ આ વાત સાંભળીને અત્યંત સંતુષ્ટ થયા અને હૃદયપૂર્વકની પ્રસન્નતા પ્રગટ કરતાં ગોવિંદને કહેવા લાગ્યા કે “ગોવિંદ! સાચેજ રધુ રત્ન છે, તેને સાચો વૈરાગ્ય છે. વૈરાગ્ય થયા પછી માન, પ્રતિષ્ઠા, ઇદ્રિયસ્વાદ અને લોક-લાજની પરવાજ નથી રહેતી. ત્યાગી થઈને જેઓ ખીલ્તના

સ્વુનાયદાસજીએ એક દિવસ વિનમ્રભાવે સ્વરૂપ ગો-
સ્વામીને જણાવ્યું કે “પ્રભુએ મને ધરનાર ઠોડાપીને કયા
નિગિસે આવી જોલાવ્યો છે, તે જાણવાની મને ખૂબ અભિ-
લાષા છે. મારે શું કરવું જોઈએ ? હું મારે કર્તવ્ય જાણવા
ઈચ્છું છું.” સ્વુનાયદાસ પૂછાજ સંકેતવાળા હતા, તેઓ
પ્રભુની આગળ ઠરી પણ પોતાના મુખેથી કંઈ વાત કાઢતા
નહિ. તેમના તરફ ઠરી પણ આંખો ઉઘી કરીને જોતા
નહિ, જે કંઈ કહેવરાવવું હોય તે કાં તો સ્વરૂપ ગોસ્વામી
દ્વારા કહેવરાવતા અથવા ગોવિંદ દ્વારા. તેઓ પોતે તેમની
આગળ કંઈ વાત પૂછતા નહોતા.

એક દિવસ મહાપ્રભુ સ્વરૂપ ગોસ્વામીની સાથે કયા-
વાતાં કરી રહ્યા હતા, તે સમયે સ્વુનાયદાસજીએ આવીને
પ્રભુનાં ચરણોમાં પ્રભાગ કયાં અને પછી સ્વરૂપ ગોસ્વામીને
વંદન કરીને છાનામાના પાછળ એક બાજુ બેસી ગયા.

પ્રભુએ હસતાં હસતાં કહ્યું કે “તમારો આ સ્વુ
તો ખૂબ સંકેતવાળો છે; મારી સાથે તો જોલતો પણ નથી.
મને તો ખબર પણ નથી કે તે શું કયાં કરે છે ! તમને તો
ખબી વાતો કહેતો હશે, તમેજ એની વાતો કહો.” એક
ધુટણુ ઉશો રાખીને તથા તેના ઉપર પોતાનો જમણો ગાલ
અઢેલીને નીચી દષ્ટિ કરતા સ્વુનાયદાસજી છાનામાના બેઠા
હતા. પોતાનાજ સંજાંધને પ્રસંગ નીકળતાં તેઓ વળી
વધારે સંકેતવાળા લાગ્યા. સંકેતને લીધે તેઓ પોતાનાં
અંગોમાં સમાધ જન્મ ઇચ્છતા હતા. સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ
ધીરે ધીરે કહ્યું કે “સ્વુ ધણે પુરુષાર્થ કરે છે. આપની સાથે
વાતો કરવામાં એને સંકેત થાય છે. કાલે મને કહેતો
હતો. (પછી સ્વુનાયદાસ તરફ જોઈને તેમનેજ કહેવા લાગ્યા)
હા, ભાઈ ! હું જે મને કાલે પ્રભુને કહેવાયું કહેતો હતો
તે હુંજ તેમને પૂછ.”

પ્રભુએ સ્નેહપૂર્વક જોલાવતાં કહ્યું કે “હા, ભાઈ !
કહે, શી વાત પૂછવા ઇચ્છતો હતો ?”

રઘુનાથદાસજી કંઈક પરવશપણે મસ્તકને થોડું વધારે નીચું કરીને છાનામાનાજ ળેસી રહ્યા; તેમણે કંઈ પણ કહ્યું નહિ. ત્યારે પ્રભુએ સ્વરૂપ ગોસ્વામીને કહ્યું કે “ઠીક, તમેજ કહો કે શું પૂછવા ઈચ્છતો હતો?”

સ્વરૂપજીએ કંઈક અચકાઈ અચકાઈને કહ્યું કે “એ કહેતો હતો કે મારાં ઘરખાર શા માટે છોડાવ્યાં છે? મારું કર્તવ્ય શું છે? મારે શું કરવું જોઈએ? એ વાતો પ્રભુને પૂછો.”

આ સાંભળીને પ્રભુ હસવા લાગ્યા અને રઘુનાથજીને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા કે “તમારા ગુરુ તો આ સ્વરૂપજીજ છે. મેં તો તમને એમનેજ સોંપી દીધા છે. સાધ્ય-સાધન તરત તો તેઓ મારાથી પણ વધારે જાણે છે. મારે પણ કોઈ વાત પૂછવી હોય છે તો હું એમનેજ પૂછું છું.” આટલું કહીને તેઓ ચૂપ થઈ ગયા અને પછી પોતાની મેળેજ કહેવા લાગ્યા કે “જો તમારી ઈચ્છા એવીજ છે કે હુંજ તમને કંઈક કહું તો મેં તો ગદ્યાં શાસ્ત્રોનો સાર એજ માન્યો છે કે, શ્રીકૃષ્ણકીર્તન અને નામસ્મરણ એજ સંગ્રા-રમાં સુખતું સર્વશ્રેષ્ઠ સાધન છે. પ્રેમની પ્રાપ્તિ નામ-સ્મરણથીજ થઈ શકે છે. હવે નામસ્મરણ કેવા ણનીને કરવું જોઈએ, બસ એજ સમજવાની વાત છે.

જેને પ્રેમની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તેણે ત્રીથી પદિકાં સાધુસમાગમ કરવો જોઈએ. ભજન, કીર્તન, સન્યાસ અને ભગવાનની લીલાઓનું સ્મરણ એજ સુખ્ય ધર્મ છે. એ ધર્મોનું પાલન કરવું જોઈએ. સંસારની લોકો સાથે વિદાય સાંગથી વાળકો, તેમની સાથે આવીઅવળી થવી વસ્તો કરવી, પવિત્ર વસ્તુની નિંદા-વસ્તુની કવચ, એમનેજ અપિએ એ લોકધર્મો કહીએ છે. એ બાબતોથી અવકાશ બચવો જોઈએ. પવિત્રવસ્તુઓનું સ્પર્શ કરવું એકદમ છે. કિન્તુ જેવું જોઈએ. એ કંઈક કહીએ તો તે બાબતોમાં મુંઝવણ કહીએ. એમને પાલન કરવું જોઈએ. કિન્તુ તે કરવાનું આપણે જોઈએ. નિંદા-વસ્તુની નિંદા કરવી જોઈએ. એમની કવચની

માની અને પવિત્ર કેમ ન હોય, જ્યાં તેમણે ખીબજોની નિંદાઓનાં વાક્યો અપમાનો કાઢ્યાં કે જ્યાં તે પવિત્ર વચો અમલનાં ભેદજો, ખીબજોના અધારે પ્રવૃત્તિની રજા પડી જ્યાં આ વાક્ય ચીકણુ કે "ભાઈ! ખીબુ" વગેરે તો રીક છે, પણ એમનામાં આજ એક દોષ છે. "જ્યાં તે દોષ જો મનુષ્યના હૃદયમાં પ્રવેશ કરી જાય છે. કેમકે દોષોના પરમાણુ અચળ મૂલ્ય હોય છે. જ્યાં મુખી તેજો હૃદયમાં પ્રવેશ કરવા નાહી, ત્યાં મુખી ખીબજોની નિંદા યાંજ આટલી નાહી. નિંદા કરવા અપણું ત્યાંજ સમાય મુજ આટીમું કે જ્યાં દોષોના પરમાણુ આપણા હૃદયમાં આવશે. તેમ જેમ ખીબજોની નિંદા કરશે, તેમ તેમ તે પરમાણુજો વધવાજ લાગશે અને તેજો નમાશ હૃદયની પવિત્રતા, સરજતા, મુચારિત્ય અને જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ઉચ્છા વગેરે અટૂટીવડોને તજારીને ત્યાં અજ્ઞાન અને મોહનું સામાજ્ય સ્થાપી દેશે. તેથી "અદોષદર્શી" યજુ' ઈજ પં. ૧૫૦ માં આમવન અને સાધુ પ્રદેષ છે, તેમની નિરંતર રમા છે, બામવન અને સાધુ પ્રદેષ છે, તેમની નિરંતર સેવા કરવા રહેયું જોઈએ. જ્ઞાન-પ્રતિષ્ઠા અને વિપયજોગોની ઉચ્છા-એ જપાને કામવૃષ્ટા દહે છે. વિરક્ત પ્રરુષો-એ સદા એનાથી બચવા રહેયું જોઈએ. આ પ્રકારે સૌથી વિરક્ત યજને નિરંતર ભગવત્પ્રાપ્તિ કરી, ભગવાનની કીલાઓનું અવલુ અને ભગવત્પ્રાપ્તિનું કીર્તન-એજ જપા પરમાર્થના યાત્રીઓનું કલંબ્ય કર્મ છે. એ કર્મોના કરનારને દહી સંસારનો મોહ યતો નથી. દુ સંસારમાં તને ખીબજોનાં મુખ્ય મુખ્ય કાર્ય બતાવું છું.

- (૧) આમ્ય વાતો કહી પણ સાંભળવી નહિ. આમ્ય વાતો સાંભળવાથી ચિત્તમાં એજ વાતો યાદ આવ્યા કરે છે ને તેથી ભજનમાં ચિત્ત લાગતું નથી.
- (૨) આમ્ય વાતો કહેવી પણ ન જોઈએ. વિપથી લોકોની વાતો કરવાથી ચિત્ત વિપમય જની જાય છે.

(૩) સારા સારા સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો ન ખાવા જોઈએ; કેમકે એવા પદાર્થોથી વિષયલોહુપતા વધે છે.

(૪) સારાં, ચમકતાં અને અત્યંત સ્વચ્છ કપડાં ન પહેરવાં; કેમકે તે પહેરવાથી જીવનમાં ઠાઠમાઠ આવી જાય છે અને ઠાઠમાઠથી વૃત્તિ બહિર્મુખ બની જાય છે.

(૫) સદા અભિમાનરહિત થઈને વર્તવું જોઈએ. હૃદયમાં અભિમાન આવતાંજ બધાં સાધન નાશ પામી જાય છે.

(૬) ખીજાઓને સદા માન આપ્યા કરવું જોઈએ, ખીજાઓને માન આપવાથી આત્માનું સન્માન થાય છે અને આત્મસન્માન એજ સર્વશ્રેષ્ઠ સન્માન છે. એની આગળ બધાં સન્માન હલકામાં હલકાં છે.

(૭) હુમેશાં, સર્વત્ર અને સર્વ અવસ્થાઓમાં ભગવન્નામના જપ કરતા રહેવું જોઈએ. નામજપથી શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણોમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે.

(૮) શુદ્ધ અને શ્રેષ્ઠ ભાવથી શ્રીભગવાનની પૂજા કરતા રહેવું જોઈએ. માનસિક પૂજા એજ સર્વશ્રેષ્ઠ પૂજા છે.

આ પ્રકારે આ ધર્મોનું પાલન કરનારા વૈષ્ણવનેજ પ્રભુપ્રેમની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે.

મહાપ્રભુના પ્રેમામૃતનું પાન કરીને રઘુનાથદાસજીની સાદેશ-સાધનવત્ત્વ વિજાયાદેવી વિપાસા સારી રીતે પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. તે દિવસથી તેઓ અદ્વિનિશ નામસંકીર્તનજ કરતા રહ્યા. સત્ત્રિદિવસના આઠ પદાર્થોમાંથી તેઓ સાદેશના પદાર્થો વિષયકામિના જપ કરના રહ્યા અને અર્પણ

તેજ સમયે પોતાનો માતૃચ શિવાનંદજીની પાસે જોકડીને રુધુનાથદાસજીનો પત્તો મેળવ્યો. સેન મહાશયને ત્યાં જઈને માતૃચે તેમને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું- 'મારા સ્વામીજી આપને પૂછાવ્યું છે કે, તેમનો પુત્ર રુધુનાથદાસ અહીંથી પુરી નાસી ગયો છે, તે આપને પુરીમાં ન મળ્યો ?'

સેનજીએ કહ્યું કે " પુરીમાં બધા વિરક્ત વૈષ્ણવોથી વધારે તિતિક્ષાવાળા રુધુનાથદાસ છે. તેમનું નામ ત્યાં બધા જાણે છે. તેઓ શિંહદાર આગળ જે ભિક્ષા મળે છે, તેનાથી જ ચલાવી લઈ અહોનિશ શ્રીકૃષ્ણદીર્ઘન કથાં કરે છે. તેઓ સંકુશળ પ્રભુનાં ચરણકમળો પાસે નિવાસ કરે છે."

સેવકે બધી હકીકત સમગ્રામમાં જઈને પોતાના શેઠને કહી દીધી કે "મારો જોકનો જોક પુત્ર જોક ચુકી જાતને માટે મદિરના દાર આગળ ઉભો રહે છે." આ સમાચાર સાંભળતાં જ ધનચંપતિને જ સર્વ કંઈ સમજનારને પિતા જોકથી 'હાય, હાય' કરવા લાગ્યા. માતા અશ્રુઓથી જમીન ભીંજવવા લાગી. અંતે પિતાએ પોતાના પુત્રને માટે ૪૦૦ રૂપિયા આપીને જોક સેવક અને રસોઇજી શિવાનંદજી સેનને ત્યાં જોકડયો. સેનજીએ કહ્યું: "હમણાં ઠંડીના દિવસો છે, તમે લોઠો કયાં જરો ? ચાર પાંચ મહિના રોકાઈ જાઓ. જ્યારે અમે જઈએ ત્યારે સાથે આવજો." સેવક તો આ ઉત્તર સાંભળીને પાછા કયાં અને જ્યારે સેનજી ખીલવાર વર્ષાની શરૂઆતમાં નીકળ્યા, ત્યારે રૂપિયા લઈને તે સેવકો પજુ તેમની સાથે ચાલ્યા. પુરીમાં જઈને સેવકોએ રુધુનાથદાસજીને જોમના પિતાના બધા સમાચાર સંભળાવ્યા અને જે દ્રવ્ય તેઓ સાથે લાવ્યા હતા, તે પણ તેમને આપવા ઇચ્છ્યું; પરંતુ તેમણે દ્રવ્યનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. રુધુનાથદાસજીએ અસ્વીકાર કર્યો છતાં પણ સેવકો દ્રવ્ય લઈને ત્યાં રહેવા લાગ્યા.

રુધુનાથદાસજીએ વિચાર્યું કે " જ્યારે દ્રવ્ય આવી જાયું છે, તો તેના દ્વારા પ્રભુની સેવા શા માટે ન કરવી !"

એમ વિચારીને તેઓ મહિનામાં બે વાર તેમને નિમંત્રણ આપતા અને તેમને ભગવાનની પ્રસાદીના સુંદર સુંદર પદાર્થો લાવીને ભોજન કરાવતા. પ્રભુ તેમની પ્રસન્નતા ખાતર તેમના નિમંત્રણનો સ્વીકાર કરી લિક્ષા કરી આવતા હતા. આ પ્રકારે બે વર્ષો સુધી રઘુનાથદાસજી પ્રભુને નિમંત્રણ આપતા રહ્યા. તેમાં ખર્ચ શું થવાનું હતું? મહિનામાં લગભગ આઠ આના ખર્ચ થતા હતા.

એક દિવસ રઘુનાથદાસજીએ વિચાર્યું: “જ્યારે મેં ઘરખાર અને કુટુંબ-પરિવાર એ બંધાને છોડી દીધાં છે અને બંધાની સાથેનો સંબંધ તોડી નાખ્યો છે, તો પછી હું પિતાના રૂપિયા વડે પ્રભુને નિમંત્રણ શા માટે આપું? આ નિમંત્રણથી પ્રભુ સંતુષ્ટ થોડાજ થતા હશે! તેઓ તો મારી પ્રસન્નતાને માટે અહીં આવીને લિક્ષા કરી જાય છે.” એમ વિચારીને તેમણે પ્રભુને નિમંત્રણ આપવાનું બંધ કરી દીધું.

એક દિવસ પ્રભુએ સ્વરૂપ ગોસ્વામીને પૂછ્યું: “સ્વરૂપ! કોણ જાણે કેમ, હવે રઘુ મને નિમંત્રણ આપતો નથી. ક્યાંક નારાજ તો નથી થઈ ગયા ને?”

સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ કહ્યું કે “પ્રભો! રઘુએ વિચાર્યું હશે કે વિપચી લોકોના દ્રવ્યવડે પ્રભુને નિમંત્રણ આપવાથી શો લાભ? આથી પ્રભુ પણ સંતુષ્ટ નહિ થતા હોય અને મારા મનમાં પણ ત્રંદલપ-વિકલપ થાય છે, એમજ વિચારીને તેમણે નિમંત્રણ આપવાનું છોડી દીધું હશે.”

પ્રભુએ કહ્યું: “સ્વરૂપ! તમે બરાબર કહો છો. વિપચી લોકોનાં અન્ન ખાવાથી રઘુનુના બાંધામાં વૃદ્ધિ થાય છે. વિપચી લોકોના અન્નમાં કામનાઓનાં પરમાણુ રહે છે. કાંઈકે કાંઈકે કામનાચેત્ય કરીને તે પિતાના જમાડને પોતે મર્યાદા કરવા વગેરે કારણે પરમાણુઓને દીધે મુદ્દિ મેલી થાય છે અને સહિત મુદ્દિને ઓડુપુદ્દિને થાય છે અને તેથી તેઓ અન્ન મુદ્દિ અને મર્યાદા કરી વિપચી થાય છે.”

વાન પુરુષોના અદતથી જાચતાજ રહેવું જોઈએ. હું તો રધુનાથ પ્રેમને લીધે આજ સુધી આદર્યો જતો હતો, તેણે નિમંત્રણ બંધ કરી દીધું, એ ધણું સાકું કયું.” આટલું કહીને પ્રભુ સ્વરૂપ ગોસ્વામીની આગળ રધુનાથજીના ત્યાગ અને વૈરાગ્યની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

આ તરફ હવે રધુનાથદાસજીને સિંહદાર આગળ ઉભા રહીને માગવું કંઈ ખરાબ જેવું જણાવા લાગ્યું. લોકો તેમને ઝોળખી ગયા હતા, તેથી ધણા યુદ્ધર યુદ્ધર પદાર્થ આપવા લાગ્યા હતા. પ્રભુએ યુદ્ધર સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો ખાવાનો નિયેષ કર્યો હતો, તેથી તેમણે સિંહદારની ભિક્ષા પણ બંધ કરી દીધી. હવે તેઓ ભિક્ષુઓની સાથે ક્ષેત્રમાં જઈને ત્યાંથી પ્રસાદી ભાત લઈ આવતા હતા.

મહાપ્રભુ સાચંકાજે રોજ રધુનાથજીને સિંહદાર આગળ ઉભેલા જોઈ જતા હતા. જ્યારે તેમણે બે-ચાર દિવસથી રધુનાથદાસજીને ત્યાં ન જોયા, ત્યારે તેમણે એક દિવસ ગોવિંદને પૂછ્યું કે “ગોવિંદ ! રધુ હવે સિંહદારે દેખાતો નથી; ખબર નથી કે તે હવે ક્યાંથી ભિક્ષા કરે છે ?”

ગોવિંદે કહ્યું: “પ્રભો ! હવે તેમણે સિંહદારની ભિક્ષા બંધ કરી દીધી છે, હવે તેઓ ક્ષેત્રમાં જઈને દિવસેજ ભિક્ષા માગી લાવે છે.”

પ્રભુએ સંતોષના સ્વરમાં કહ્યું: “રધુએ આ સર્વોત્તમ કાર્ય કયું.” સિંહદાર આગળ ભિક્ષાની લાલસાથી ઉભા રહેવું એ વેસ્થાવૃત્તિ છે. સુખેથી ભલેને નામ-જપ કરતા રહો, પરંતુ ચિત્તમાં સદા એજ વૃત્તિ રહ્યા કરે છે કે, કેાઈ હવે આપનારો મળી આવે તો સારું. આ આપશે તો જરૂર કંઈક ને કંઈક આપશે. જસ, એજ ભાવ ઉઠ્યા કરે છે. અનક્ષેત્રમાં સારું છે. એક વાર જઈને લઈ આવ્યા અને શ્રીકૃષ્ણપ્રીતન કરતા રહ્યા.” એટલામાંજ સ્વરૂપ ગોસ્વામી આવી પહોંચ્યા. તેમને જોતાંજ પ્રભુ ઉલ્લાસના સ્વરમાં

કહેવા લાગ્યા કે “ હાં, હાં, તમે ઠીક આવી પહોંચ્યા; કેવા ખરાખર વખતે આવ્યા! હમણાં તમારા રઘુનીજ વાત ચાલતી હતી. તેણે સિંહદ્વારની લિક્ષા કેમ ખંધ કરી છે? ”

સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ ધીરેથી કહ્યું: “ એ વિચિત્ર છે, જ્યાં એને કંઈ પણ વૈરાગ્યમાં ઉણપ દેખાય છે, કે તરતજ તે તે કામ ખંધ કરી દે છે. તેણે સિંહદ્વારની લિક્ષામાં કંઈક દોષ જોયો હશે. ”

ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે “ તેની આ વાતથી હું ઘણોજ વધારે સંતુષ્ટ છું. તેને ખોલાવો તો ખરા, એ ક્યાં છે? ”

ગોવિંદ તેજ સમયે જઈને રઘુનાથદાસને ખોલાવી લાવ્યો. પ્રભુને અને સ્વરૂપ ગોસ્વામીને પ્રભુમ કરીને ધીરે ધીરે ભગવન્નામોનું ઉચ્ચારણ કરતા કરતા સ્વરૂપના રઘુ એક બાનુ બેસી ગયા. પ્રભુ જલદીથી ઉઠ્યા અને અંદરથી કંઈક ચીજ ઉઠાવીને લઈ આવ્યા.

પ્રભુ આવીને રઘુનાથજીનીજ પાસે બેસી ગયા. રઘુનાથદાસજી સંકોચને લીધે વળી વધારે સંકોડાઈ ગયા. પ્રભુ તેમના મુંદર વાજો ઉપર ધીરે ધીરે હાથ ફેરવતા ફેરવતા કહેવા લાગ્યા કે “ રઘુનાથદાસ! હું તારા ઉપર ઘણોજ સંતુષ્ટ છું. હું પ્રસન્ન થઈને તને કંઈક આપવા ઈચ્છું છું, પરંતુ મુજ નિષ્કિંચનની પાસે આપવાનું બીજું છેજ શું? જે મારી મૌથી વડાલી સંપત્તિ છે, તેજ હું તને આપીને સંતોષ પામીશ. શંકરારણ્ય સરસ્વતી વૃંદાવન ગયા હતા તેમણે વૃંદાવનથી પાછા આવીને આ ગુંજામાળા અને આ કોવર્ધન પર્વતની ચિત્તા પ્રગાદીરૂપે મને આપી હતી. હું તે આપીનેજ હવે કે, વિચિત્રજ મોવર્ધન નો શ્રીકૃષ્ણના વચને વચક રજ છે. શ્રીકૃષ્ણનાં અને મોવર્ધનનાં કોઈ પણ વચને વિચારક મર્ધા તેજ આજ પ્રજુ વર્ધોથી હું આ મુજ નિષ્કિંચનને મને મોવર્ધનમાં સમાવ કરવાને વચે મને આપીને તે સરસ્વતી નો આ વિદ્યા માટે વૃંદાવન

શીતળ બનાવતી રહી છે. એના સ્પર્શમાત્રથી મારી આંખો
 ખવિત્ર થઈ છે, તવાટ ખન્યતાને પામ્યું છે, અનેક વાર એજો
 મારા હૃદયને પરમ શીતળતા આપી છે. ભગવાનને શુંલ-
 માળા ઘણીજ પ્રિય હતી. તેજો ગોવર્ધન પર્વતમાંથી શુંલ-
 ને મૂળ સાથે ઉખાટી ઉખાટીને તેની માળાઓ બનાવીને
 પોતે પહેરતા અને પોતાના સાથી ગોપ-ગોવાળોને પણ
 પહેરાવતા. તેથી હું એ ભજન વખતે પહેર્યો કરું છું. આ
 બંને વસ્તુઓ અને ઘણીજ વહાલી છે, એ હું તને સોંપું
 છું. તું આજથી આ ગોવર્ધનશિલાની સાત્ત્વિક પૂજા કર્યો
 કરજો. સાત્ત્વિક પૂજામાં એક કમંડળ જળ અને તુલસીપત્ર,
 બસ એટલીજ વસ્તુઓની આવશ્યકતા હોય છે. જળથી
 સ્નાન કરાવી દીધું, તુલસી ચઢાવી અને ભક્તિભાવથી દંડ-
 વત્ ઠર્યો, એજ સાત્ત્વિક સેવાનો વિધિ છે. તુલસી તથા
 જળના અભાવે કેવળ શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રણામ કરવાથી પણ
 કામ ચાલી શકે છે. હવે, સંભાળો તમારી ચીજોને.”

ચૈતન્યદેવની આપેલી એ બંને વસ્તુઓ પામીને સ્થ-
 નાથજીની પ્રસન્નતાની હદ રહી નહિ. તેજો પ્રભુની અ
 અપાર કૃપાના બોલથી દબાઈ ગયા, તેમજો ધણુજ પુલ-
 કિત શરીરે ચૈતન્યદેવના ચરણકમળોમાં સાદાંગ પ્રણામ
 કર્યો અને ભક્તિભાવથી એ બંને પૂજ્ય વસ્તુઓ હાથ
 લેવાની દીન ભિલકની પંઠે સ્વીકારી લીધી. તે દિવસથી
 તેજો એ શિલાની પૂજા કરવા લાગ્યા. પૂજાને માટે એક-
 એક વેંતનાં બે વચ્ચે અને એક લાકડાનું આસન સ્વરૂપ
 ગોસ્વામીએ તેમને આપ્યાં અને માટીનો એક નળીવાળો
 કરવો (લોટો) પણ લાવીને તેમને આપ્યો. તેના વડે તેજો
 ભગવાનની સાત્ત્વિક પૂજા કરતા એમને વૈરાગ્ય ઘણુજ
 ઉત્કટ હતો. સાધારણ લોકોને તો તેમના વૈરાગ્યની વાત
 સાંભળીને વિશ્વાસજ નહિ બેસે.

તેજો વચ્ચેમાં બસ એક કાટેલી ગોદલીજ રાખતા.
 ગોદડી સિવાય બીજું કંઈ પણ વચ્ચે પહેરતા નહિ. રાત્રે

માત્ર કલાક બે કલાક સૂતા હતા, નહિ તો નિરંતર ભગ-
વન્નામ-સ્મરણ કર્યા કરતા. જીભનો સ્વાદ તો તેમણે ધર
છોડ્યા પછી કદી લીધેજ નહોતો. લિક્ષામાં જે પણ લૂખું
સૂકું, મીઠું-કડવું જે કંઈક મળી જતું તે બધાને ભેગું
કરીને ખાઈ લેતા હતા. હવે એમના જળરદસ્ત વૈરાગ્યની
એક અદ્ભુત વાત સાંભળો. આથી તેમની તિતિક્ષા, સહન-
શીલતા, જીભના સંયમની કડકાઈ અને નિષ્કિંચનતાની
બળ પડી જશે.

તેઓ બપોરે અન્નક્ષેત્રમાંથી લિક્ષા લઈ આવતા હતા.
તેમાં પણ કંઈક પરતંત્રતા જેવું જણાવા લાગ્યું. ભંડારી
એમને વધારે લિક્ષા આપવા લાગ્યા તથા તેમાં તેમને
સંગ્રહની ભાવના પણ જણાવા લાગી. તેથી તેમણે ક્ષેત્રમાં-
થી અન્ન લાવવાનું પણ બંધ કરી દીધું. હવે તેઓ ખીજી
રીતે આ પેટના ખાડાને પૂરવા લાગ્યા.

અમે પહેલાં બતાવી ચૂક્યાજ છીએ કે, જગન્નાથ-
જીમાં હુકાનોમાં ભગવાનનો પ્રસાદી ભાત વેચાય છે. હુકાન-
દારોની હુકાને જ્યારે બે ત્રણ દિવસ ભાત વેચાતો નથી,
ત્યારે તે સડી બંધ છે. તે સડેલા ભાતને તેઓ ગાયોને
માટે રસ્તામાં ફેંકી દે છે. તૈલંગ દેશ ત્યાંથી પાસેજ છે.
પુરીમાં મોટી મોટી તૈલંગી ગાયો એમ ને એમજ અહીં
તહીં ઘૂમ્યા કરે છે. તે ગાયોનું પેટ આ પ્રકારના ભાતવડે
ભરાઈ બંધ છે. સિંહદારની પાસે ઘણી હુકાનો છે, ત્યાં
પ્રસાદ વેચાય છે. સડેલા ભાતને તેઓ ત્યાંજ નાખી દે
છે. ગાયો પણ પેટ ભરાયા પછી એ સડેલા ભાત નથી
ખાતી. એ ભાતને આવકાર્ય વખતે સ્વનાથદાસજી હુકાની
જતા હતા. પછી તેમાં ઘણું પાણી નાખીને વેચાતો હતો.
તેમાંના ઘણું સડેલા ઘણુંએને તેઓ વીળી વીળીને કાઢી
નાખતા અને તે કંઈક સારા ભાવના હતા. પાકી સડેલા
ભાત છે. તે સડેલા ભાતને તેઓ પાણી પી
દેતા હતા. તે સડેલા ભાતને તેઓ સમય મળ્યે લાગ્યા.

આ ણધું ઠામ તેઓ રાત્રેજ કરતા હતા, કે જેથી કોઈ
જોવા ન પામે.

એક દિવસ સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ તેમને આ ભાત
ખાતાં જોઈ લીધા. તેમણે હસીને કહ્યું: “કેમ રધુ ! એકલો
એકલોજ આવો સુરવાદિ પદાર્થ ખાઈ જાય છે ! મને
એક દિવસ પણ આપતો નથી !” રધુનાથજી કંઈક શર-
માઈને રૂપ ઘઈ ગયા.

મહાપ્રભુ તો પોતાના ભક્તોની એટલે એક વાતની
તપાસ રાખતા હતા. એક દિવસ પ્રભુએ ગોવિંદને પૂછ્યું:
“ગોવિંદ ! જણાય છે કે, રધુ હવે દોત્રમાંથી પણ ભિક્ષા
લાવતો નથી; તે ભિક્ષા ક્યાં કરે છે ?”

ગોવિંદે રધુનાથદાસજીની ણધીજ હકીકત સંભળાવી
દીધી. એ સાંભળીને તેમના આનંદનું ઠેકાણુંજ રહ્યું નહિ.
તેજ દિવસે સાયંકાળે તેઓ રધુનાથજીને સ્થાને ગયા. તે
સમયે તેઓ ધીરે ધીરે એ સ્વાદિષ્ટ લોજન જમતા હતા. તે
પ્રભુ ધીમે રહીને ત્યાં ગયા અને તેમની પાછળ ઉભા રહી
ગયા. રધુનાથદાસજીને શું ખબર કે, મારી પાછળ કોણ ઉભો
છે ? તેમણે જોયો કેાજિયો ગોંમાં મૂકયો કે તરતજ પ્રભુએ
ધીરેથી કહ્યું કે “કેમ ભાઈ ! સ્વરૂપના રધુ ! મને નિમત્રણ
આપવાનું પણ ણંધ કરી દીધું અને આવા સુંદર સુંદર પદાર્-
થો પણ ભલા એકલો એકલો છુપાઈને છાનોમાનો ખાઈ
જાય છે, અને મને એમાંથી કંઈ પણ આપતો નથી ને !”
એમ કહીને પ્રભુએ તેમના પાત્રમાંથી એક સુકી ભાત
જલદીથી ઉપાડી લઈને પોતાના મોંમાં મૂકી દીધો.

“અરે, અરે” કરતા કરતા અત્યંતજ કર્ણે સ્વરથી
રધુનાથદાસજી રડતા રડતા અને તે પાત્રને ણત્રે હાથો વડે
પકડીને કહેવા લાગ્યા કે “પ્રભો ! આ આપ શું કરી રહ્યા
છો ? નાથ ! આ અન્ન આપને યોગ્ય નથી. પ્રભો ! આ સડેલા
ફિચિલ અન્નને ખાઈને મને પાપભાગી ન ણનાવો.” ગોંમાં

ભરેલા કોળિયાને જલદી જલદી તેઓ ખાઈ જઈને ફરીથી ખીન્ને કોળિયો લેવા ગયા. એટલામાં હો હો સાંભળીને સ્વરૂપ ગોસ્વામી પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. પ્રભુને રઘુનાથ-દાસ પાસેથી ભાત જૂંટવી લેતા જોઈને તેમણે તેમનો હાથ પકડી લીધો અને કહેવા લાગ્યા કે “ પ્રભો ! આ આપને યોગ્ય નથી. ”

ચૈતન્યદેવ એ લૂખા લૂખા ભાતને ગળે ઉતારતાં ઉતારતાં કહેવા લાગ્યા કે “ સ્વરૂપ ! તમને હું સાચું જ કહું છું કે, જેટલો સ્વાદ આજના આ ભાતમાં મને આવ્યો છે, તેટલો જીવનપર્યંત કોઈ પણ પદાર્થમાં નથી મળ્યો. ” અહો, ધન્ય છે આવી ભક્તવત્સલતાને ! હે પ્રભો ! આ આપના વૈરાગ્યનો જ સ્વાદ છે. હે ગૌરાંગદેવ ! તમે જ જીવોને પ્રેમ-દાન દો છો અને પછી તમે જ તેનો રસાસ્વાદ લઈને પુશી થાઓ છો. હે ચૈતન્યદેવ ! તમારી લીલા વિચિત્ર છે, તમારી માયા અપરંપાર છે. અમે પાપ-પંકમાં (કાદવમાં) ફસાયેલા વિપયોને જ સર્વશ્રેષ્ઠ સુખ માનનારા કુદ્ર પ્રાણીઓ આપની લીલાઓના રહસ્યને સમજી જ શકીએ ? જેના ઉપર આપ કૃપા કરો છો, તે સંસાર-સાગરમાંથી જલદી જ પાર ઉતરી જાય છે. ”

આ પ્રકારે મહાત્મા શ્રી રઘુનાથદાસજી ચૈતન્યદેવતાં ચરણોની અપાર અનુકંપાનો અનુભવ કરતા કરતા શોળ વર્ષો મુઘી પુરીમાં આજ પ્રકારનું ત્યાગ-વૈરાગ્યવાળું પ્રેમ-મય જીવન ગાળતા રહ્યા.

श्रीचैतन्य महाप्रभु

ॐपंचम स्कंडॐ

त्यागवैराग्यप्रेमाब्धेः श्रीचैतन्यमहाप्रभोः ।
भक्तानन्दकरी भूयात् चैतन्यचरितावली ॥

त्याग, वैराग्य अने प्रेमना सागरस्वરूप श्रीचैतन्य महा-
प्रभुनुं आ चरित्र लक्षणे आनंदकारी थाओ.

तव कथामृतं तप्तजीवनं कविभिरीडितं कल्मषापहम् ।
श्रवणमङ्गलं श्रीमदाततं भुवि गृणन्ति ये भूरिदा जनाः ॥

हे प्रभो ! आपनी कथा तेज परंपर अमृत छे, इमके संसार-
था संताप पाभेजाओने ते नवछवन अर्पनार छे; अक्षयेता भदा
पुत्रोअे पशु तेनीज स्तुति करेती छे; (देवोना भोग्यरूप अ-
मृतने ते! पुच्छदापुंज छे;) काम तथा कर्मना ते नाश करे छे;
(त्यारे पैतुं अमृत तो काम तथा कर्मने प्यारे छे;) भाव अर्पण
करेता ते भक्ति अर्पे छे; (त्यारे पैतुं अमृत तो यज्ञ-यागादि करे
पढ़ेता प्रभु अर्पे करे छे.) अने आपनं ज्ञान छे—शान्तिरूप छे
(त्यारे पैतुं अमृत तो अदक छे.) अथः आपना कथ.प्रबुं संतो-
विनाश करे करे करे करे छे ते मनुष्ये. भ.शान्ति भ.द. छे.

મૂલ લેખકનું અંતિમ નિવેદન

અમન વનાને નવવહાણું ન સ્વરસે મનુષ્યસંમતિવનું ।
 નારી ન સ્વચા સ્વચિ ન સ્વતા 'સર્વોચ્ચી સંસ્કરણોચ્ચેષ્ઠા' ।

(અનુક્રમ સંખ્યા ૧૧૧-૧૧૩)

અર્થાત મનોમુક્તિ મનો મનો મનુષ્ય સિવાં દેવજ અમનના
 અમરણે અર્થાતી અર્થ ના લીધી ! છુ જે સુવર નહેવેના
 કે તે અનરેણ સમરેણ લેવેઈ ના, 'મર્યાદા વાગ ના એ
 છે કે માત્ર અમરણની ઉપગ્રાજ અમન જે, '

વિધિનું કેવું વિધિય વિધાન છે ? રજાવિધિની ગણિને
 કોણ સમજી શકે છે ? 'વિધિમાં ગેમની ઉપગ્રા વિના પાદકું
 પણ હાતાવું નથી' એ કેટલું કુષ-અટલ-નગ્નય છે, જેને
 આપણે કરવા નથી ઉપગ્રાને જે દેવ કરાવી જે છે, જે
 આપણે કરવા ઉપગ્રાને ઈંગ્લિ, જે દેવ પ્રતિજ્ઞાકરવાથી કરી
 શકતા નથી, આપણે એક અટલ સમિતના હાથનાં સમ-
 હતાં ઈંગ્લિ, એટલે તે કદું છે કે 'સર્વોચ્ચી સંસ્કરણોચ્ચેષ્ઠા-
 રેણા' અર્થાત ઉપગ્રાની ઉપગ્રાજ યાજી અમરણ છે.

ગઈ સાલના વિચારોનું સમરણ આવે છે, કંઈક સરમ
 પણ આવે છે અને હસવું પણ આવે છે. સરમ તે મારી
 દુર્જાતા અને કમલેરીને લીધે આવે છે અને હસવું માત્ર
 અજાનજન્ય વિચારો પર આવે છે. ગઈ સાલ આજ વેશાખ-
 જેઠ મહિને હતો, ગંગાજીના કિનારાની ગરમ ગરમ રેતી-
 માં બરાબર ખરા અપોરે ચાલતો હતો. કોઈ દિવસ વીસ
 માઈલ તે કોઈ દિવસ પચ્ચીસ માઈલ, માત્રાઝાજીના ગાર
 વાગ્યા સુધી ચાલતોજ રહેતો. ગાર એક વાગતાં જ્યાં પણ
 ગામ આવી ગયું, ત્યાં રેતી માગી લીધી, ખાઈ લીધી ને
 પાછો ચાલી નીકળતો. એ દિવસોમાં ચાલતા રહેવું, એજ
 એક અવનવ્યાપાર હતો, આજે તે ગંગાજીની એ ગરમ

રેતીમાં થઇને બાર વાગે ખુલ્લા પગે સ્નાન કરવા બહુ છું તો દુઃખ થતું લાગે છે, પરંતુ તે દિવસોમાં તો એક ધૂન લાગેલી હતી. ધૂનમાં દુઃખ કેવું? ત્યાં તો માત્ર લક્ષ્ય-સ્થાને પહોંચવું, એજ એકમાત્ર ધ્યેય હોય છે. કષ્ટ અને અગવડો એ બધું પાછળજ રહી જાય છે. ગઈ સાલ એ દિવસોમાં સ્વપ્નમાં પણ વિચાર નહોતો કે, હવે આ સ્થિતિમાં પાછા ફરીને પાછું આ જગાએ ગંગાકિનારે આવવું પડશે. હું મને પૂર્ણત્યાગનો અધિકારી માની બેઠો હતો. વિચારતો હતો કે, ચાલો હવે પિંડ છૂટ્યો; હવે નથી તો લખવું કે નથી તો વાંચવું. બસ:—

શ્રીકૃષ્ણગોવિન્દ હરે મુરારે, હે નાથ નારાયણ વાસુદેવ ।

એજ જીવનપર્યાંત એકમાત્ર રટન રહ્યા કરશે. કલમનું હવે શું કામ છે ?”

કાનપુરની પાસે નાનામઉ નામના એક સ્થાનમાં પૂજ્યપાદ શ્રી અનંગ બોધાશ્રમજી મહારાજ મળ્યા. તેમની સાથે ત્રણ-ચાર વર્ષ પહેલાંનો પરિચય હતો. તિતિક્ષાની તો તેઓ સાક્ષાત્ મૂર્તિ છે. મેં મારા જીવનમાં એટલી તિતિક્ષા કરનાર બીજી કોઈ વ્યક્તિ આજ સુધી જોઈ નથી. તે મહાપુરુષ દશ-પંદર વર્ષથી હમેશાં દિગંબર વેષમાંજ રહે છે. ઠંડી હોય કે ગરમી અથવા ભલેને મૂસાળધાર વસ્ત્ર સાદ પડતો હોય, તેઓ સદા નાગાજ રહે છે. પાપ-મહાની ઠંડીમાં ગંગાકિનારા પર ટેટલી ટાઢ પડે છે, તે તો ગંગાજીને કિનારે વસવાટ કરનારાજ સમજી શકે છે; પરંતુ ત્યાં નાગી રહેનારી વ્યક્તિઓ મેં બીજી પણ ઘણી જોઈ છે, પરંતુ આ મહાપુરુષ તો જેડ-વૈશાખના વાપમાં બાર વસ્ત્રો આર વસ્ત્રો સુધી ગંગાજીની ધમધમતી રેતીમાં બસવું-બેસવું કરી રહે છે. કોઈ પુરુષ એનું અનુમાન પડે કરી શકે. નહિ પરંતુ આ કચિની કલપના દેવીજી જે પ્રાચીન વસ્ત્ર છે. તે મહાપુરુષ આજવા દે જી ગયા છે! પણ તેમને નાગ રહે તેમને કવચ નહીં મહેકે. રેતીમાંજ બેસી

લગવત્પરાયણ વિદ્યાની પુરુષો તેને પોતામાં સમજતા નથી. તે દ્રાણી પેઠે દૂર દૂર ઉભા રહીને યુગ-દુઃખને જોતા રહે છે. આટલા મોટા તિતિલાવાળા મહાપુરુષને પણ શારીરિક પીડા જોવેન ણનાવતી હતી. તેમના અર્ધા મસ્તકમાં ભયંકર દર્દ ધતું હતું. તેની પીડા અસહ્ય હતી; પરંતુ તેઓ તેને ખૂબ હિંમતપૂર્વક સહન કરી રહ્યા હતા. મને પેટની ભયંકર પીડા ઘણી વાર ધાય છે, તેના અનુભવને આધારે હું કહી શકું છું કે, તેમની પીડા ઘણીજ ભયંકર હતી; તેને લીધે તેઓ જોવેન હતા. તેમને ક્યાંક ધારીને જવું-આવવું તો હતુંજ નહિ. તેમની મોજમાં આવે ત્યારે પાછા ફરવા લાગતા પરંતુ મારું લક્ષ્ય તો વહેલામાં વહેલા શ્રી ણદ્રીનારાયણ પહોંચવાનું હતું; તેથી તેઓ એક સ્થાને રોકાઈ ગયા. હું સમપાલણની સાથે તેમનાં ચરણોમાં વંદન કરીને આગળ ચાલી નીકળ્યો. તેમના દુઃખમાં હું કોઈ પણ પ્રકારે ભાગ પડાવી શકતો નહોતો અને જવાની ઉતાવળને લીધે હું તેમના સાથ માટે રોકાઈ શક્યો પણ નહિ.

સ્તામાં હું વિચારતો હતો કે “આ મહાપુરુષ કહે છે કે હમણું નહિ, હજી તો વાર છે. મારે હવે શી વાર છે ? નીચે લોકોનો કંઈક સંકેત અવશ્ય છે. પહાડ ઉપર આપોઆપ લંગોટી ઉતરીજ જશે; પછી પ્રયત્ન નહિ કરે. પણ કોણ જાણતું હતું કે લંગોટીની સાથે કામળો અને જોડવા-પાથરવાનું પણ રાખવું પડશે !

પૂજ્યપાદ શ્રી ઉડિયાળાળા તે દિવસોમાં કાસગંજ પધારેલા હતા. સોરૈંથી અમે ગંગાકિનારો છોડીને તેમનાં દર્શન માટે ગયા. પરમ વાત્સલ્યસ્નેહ દર્શાવતાં દર્શાવતાં રામપાલણને મારી ણધી નાની મોટી વાતો પૂછી, મારા પગમાં મોટાં મોટા ચીરા પડેલા જોઈ તેમનું માખણ જેવું સ્નેહાળ હૃદય વાત્સલ્યસ્નેહને લીધે દ્રવીભૂત થવા લાગ્યું. તેમણે ઘણાજ સ્નેહપૂર્વક કહ્યું કે “ભાઈ ! આટલી

બધી તિતિક્ષા કરવી ઠીક નથી. થોડું થોડું ઓછું ચાલે." પરંતુ હું તો આને તિતિક્ષા સમજતોજ નહોતો. વહેલા-માં વહેલું શ્રીગદ્રીનારાયણ પહોંચવું, એજ માફ ધ્યેય હતું. તે દિવસોમાં 'કલ્યાણ' માસિકનો શ્રીકૃષ્ણાંક નીકળવાનો હતો. મહારાજ તેને માટે માગવામાં આવેલા લેખોની યાદી વંચાવતા હતા. વચમાંજ તેઓ કહેવા લાગ્યા કે "અમુક વિષય ઉપર તો પ્રહાર્યારીજ ઘણું સરસ લખે છે."

કોઈ સત્સંગી લાઇએ કહ્યું: "પ્રહાર્યારીજએ લખવાનું હવે કલમથી છોડીજ દીધું છે."

મહારાજે સરળતાપૂર્વક કહ્યું: "લાઇ! હમણાં શી બબર પડે! હા, આ સમયે તો છોડીજ દીધું છે; લખવાની વાત તો લગવાન જાણે."

આથી મને કંઈક કંઈક લય લાગ્યો કે, શું સાચેજ મારે ફરીથી પાછા આવીને લખવું-વાંચવું પડશે? મહાપુરુષોનાં વાક્યો ખોટાં થોડાંજ પડે છે! શ્રાવણમાંજ મારા પહાડથી પાછા ફરીને અહીં આવવું પડ્યું અને જે કંઈ થયું તે વાચકોની સમક્ષ મોજુદ છે. માગશરની પૂર્ણિમાએ શ્રીચૈતન્યચરિતાવત્સી લખવાનું શરૂ કર્યું અને આજે વૈશાખ પૂર્ણિમાએ તેની સમાપ્તિ થઇ. એની વચમાં જે શારીરિક વિપત્તિઓ આવી તેનો ઉલ્લેખ કરવાથી વિષયાન્તર થયું જશે અને વાચકોને તેની સાથે કોઈ બાર પ્રયોજન પડતું નથી; એ તો માફ પાતાનું રુદન છે.

મને નથી તો મારા આ પાછા ફર્યાનું હુઝા કે ન તો મારા પહેલાં લેખમાં કોઈ પ્રકારનું પરિવર્તન થયું. એ વાત હું હવે પુસ્તકમાં જુદું કે, સર્વસ્વનો ઉલ્લેખ વિના શ્રીકૃષ્ણાંકની પ્રાપ્તિ થયેલી કદિનજ નથી પરંતુ અર્થસંવિત છે. અને આજનાજ જીવન સામયિકમાં જે લેખ અને લેખનની કોઈ એક વાત અવગણ્ય છે તે તે છે. મહારાજે જે નું અર્થસંવિત-પાત્ર, એ વાત

પણ તેઓ પોતાની નિઃસીમ કૃપા દર્શાવે છે, એ તેમની સ્વાભાવિક ભક્તવત્સલતાજ છે.

એ પાંચ મહિનાઓમાં નિરંતર ઐતન્ય ચરિત્રોત્તું ચિંતન થતું રહ્યું. ઉઠતાં, ખેસતાં, ઉંઘતાં, જાગતાં, નહાતાં-ઘેતાં, ખાતાં-પીતાં, ભજન-ધ્યાન, પાઠ-પૂજા અને જપ કરતાં દરેક વખતે શ્રીઐતન્યજ સાથે રહ્યા કર્યાં. મેં તેમને શચીમાતાની ગોદમાં ખાળકરૂપે જોયા અને ગંભીરા મંદિરમાં રડતાં રડતાં પણ તેમનાં દર્શન કર્યાં. વહાલા સખાની જેમ છાયાની પેઠે, તેઓ સદા મારી સાથેજ રહ્યા કર્યાં. મેં તેમને ખેલતાં જોયા, ભણતાં જોયા, ભણાવતાં જોયા, ગયા જતાં જોયા, આવતાં જોયા, રડતાં-ખૂમો પાડતાં જોયા, સંકીર્તન કરતાં જોયા, ભાવાવેશમાં જોયા, ભક્તોની પૂજા સ્વીકારતાં જોયા, ઉન્માદ અવસ્થામાં જોયા, વિક્ષિપ્ત-છિન્ન-ભિન્ન અવસ્થામાં જોયા, ગૃહાદિને ત્યાગ કરતાં જોયા, સંન્યાસ લેતાં જોયા, પુરી જતાં જોયા, સાર્વભૌમને ઉદ્ધાર કરતાં જોયા, દક્ષિણનાં તીર્થોમાં ભ્રમણ કરતાં જોયા, રામ રામાનંદજીની સાથે વાર્તાલાપ કરતાં જોયા, તીર્થયાત્રા કરતાં જોયા, વળી પુરીમાં પાછા ફરતા જોયા, ભક્તો સાથે વાનો કરતાં જોયા, તેમને ત્યાં ભિક્ષા કરતાં જોયા, રથની આગળ હાથ ઉંચા કરી કરીને નૃત્ય કરતાં જોયા, પ્રતાપરજ સમયે પ્રેમદાન આપતાં જોયા, લીલા કરતાં જોયા, નાચતાં જોયા, ભક્તો સાથે રડતાં જોયા, વૃંદાવન પ્રતિ જતાં જોયા, શાંતિપુરમાં અઠેનાચાર્યને ઘેર રહેતાં જોયા, વિષ્ણુપ્રિયાજીને પાદુકાનું અર્ચણ કરતાં જોયા, રૂપ-સનાતન સાથે વાતો કરતાં જોયા, પાછા ફરતા જોયા, ફરી પાછા વનમાર્ગે પુંડાવન તરફ જતાં જોયા, કાર્તીમાં જોયા, પ્રયાગમાં જોયા, વૃંદાવનમાં જોયા, આવતાં જોયા, શ્રીમદ્ભવદત્તભાષ્યની સાથે પ્રેમ-કાવ્ય કરતાં જોયા, સંન્યાસવેષ્ટાકરી રૂપને કાપડેકાપડેનાં વેષાં કરતાં જોયા, અભ્યંત્ર ભક્ત સહુને સંન્યાસીને લોક સમજાવવાં જોયાં, મનેજે વિદ્યા વિદ્યાનાં મુખ્ય મુદ્દાં વિષે પૂછવાં જોયાં, મનેજે વિદ્યા વિષે પૂછવાં જોયાં, મનેજે વિદ્યા વિષે પૂછવાં જોયાં, મનેજે વિદ્યા વિષે પૂછવાં જોયાં.

રૂપમાં જોયા, ત્યાંથી ચાલતાં ચાલતાં તેમની સામે સામે જ પાછો પુરીમાં આવ્યો. પુરીમાં તેમનો જે ભણો સામે જોવાપ થયો, જેની જેની સામે તેમણે વાતો કરી, તે હું એક તટસ્થ વ્યક્તિ તરીકે દર દર ઉભો ઉભો સાંભળતો રહ્યો. નિરંતર મહાપ્રભુની સામે રહેવાથી હું તેમના બધા લક્ષણો સામે સારી રીતે પરિચિત થઈ ગયો. તેઓ કેમ વાતો કરતા હતા, પ્રભુ તેમને કેવા ઉત્તર આપતા હતા, એ વાત કરતી વખતે લક્ષ્મીની ટેવી ઘણાં થતી હતી, પ્રેમના આવેશમાં પ્રભુ ટેવી હંતક વટે વાતો કરતા હતા, એ વાતોને જે મારી સમક્ષ પ્રત્યક્ષ રીતે સાંભળી. અવપૂત નિત્યાનંદજી, રાય રાગાનંદજી, ચાવંભૌમ ભટ્ટાચાર્યજી, સ્વરૂપ ગોસ્વામી, જગદાનંદ પંડિત, વક્રેશ્વર પંડિત, હરિ-રાસ, રૂપ, સંગાતન, જીવ, ગોપાલ ભટ્ટ, રઘુનાથદાસજી તથા બીજા ધીજી જેટલા પણ જુદાં જુદાં સ્થાનોના ભક્ત છે, તે બધાની સાથે ગાઢ પરિચય થઈ ગયો. ઉપરોક્ત મહા-તુલાઓમાંથી હમણાં પણ કોઈ આવી જાય તો મને જાણે પહેલાંના પરિચિતજ જણાશે. આ હું કંઈ અભિમાનથી નથી કહેતો, સાથેસાથી પટના કહો રજાં છું કે, તખતી વખતે મને કંઈ પણ ખગર રહેતી નહોતી, કે હું શું લખું છું અને ક્યાં લખું છું? હાથ કંઈક લખતો જતો હતો અને હું પ્રત્યક્ષ એ બનાવને મારી આંખો આગળ બનતો જોતો હતો; શું લખાયું અને શું નથી લખાયું, તેની મને કશી પણ ખગર પડતી નથી. જાણે કોઈ લખનાર વ્યક્તિ જુદીજ છે અને હું તો એ લીલાઓનો માત્ર દ્રષ્ટાજ છું. ચૈતન્ય મને જાણે છે, તેઓ મને ગમે ત્યાં લઈ જવામાં અટચણ માનતા નથી. એટલુંજ નહિ પરંતુ તેઓ મને હમેશાં પોતાની બધી વાતો જોઈ-સાંભળી રહ્યો છું-એજ છુપાઈને તેમની બધી વાતો જાણી જાણી કેમ કરીને ભાવ મારો રહેતો. આ અંથ આટલો જલદી કેમ કરીને લખાયો, તેની મને પોતાનેજ ખગર નથી. શું લખાયું છે, તે તો હું જ્યારે અંથ છુપાઈને મારી પાસે આવી જશે,

ત્યારે એકાદ વાચકની પેઠે વાંચીને ખતાવી શકીશ. હવે સુધી તો લખતી વખતે એજ પ્રતીત થયા કયું છે કે કોઈ લખાવી રહ્યું છે; હાથ લખે છે, હું એ ઘટનાઓનો આનંદ લૂંટી રહ્યો છું. રાત્રિને વખતે લખેલાની જે કથા સંલખાવતો, તેમાં મારી દષ્ટિ એક 'લાખાસંશોધક' વ્યક્તિ જેવીજ રહેતી. જાણે કોઈની લખેલી લાખાનું સંશોધન કરી રહ્યો છું. 'ના' ની જગ્યાએ 'ની' કેમ કરી દીધી, અહીં આ વિલક્ષિત ખરાખર નથી, અમુક શબ્દ પડી ગયો છે, ખસ એટલોજ વિચાર રહેતો; તેથી શું લખાયું છે, તે હું જાણતો નથી. પુસ્તક છપાઈને આવશે, ત્યારે વાંચકોને તે જેટલું નવું હશે, તેટલુંજ મારે માટે પણ નવું હશે. હું પણ એ વાંચીને મનન કરીશ.

હું ફરીથી પણ સ્પષ્ટ કહી દઉં છું કે, માત્ર 'ચૈતન્ય લાગવત' અને 'ચૈતન્ય ચરિતામૃત' માંથી આના કથા-પ્રસંગોજ માત્ર લેવામાં આવ્યા છે, બાકી તો આ વિવિધ પુરાણો અને ધર્મશાસ્ત્રસંમત જે જ્ઞાન છે તેનાજ આધારે લખવામાં આવ્યું છે. 'અભિય નિમાઈચરિત' નું તો મેં કેવળ સૂચીપત્રજ જોયું છે, હું તે જરા પણ વાંચી ગયો નથી. તો પછી હું કેવી રીતે કહું કે તેમાં શું છે? બનાવો તો તેમણે પણ આજ અંશમાંથી લીધા હશે. બીજું શું છે તેની મને કંઈ ખબર નથી. 'ચૈતન્યમંગલ' ભાવિક ભક્તોની ચીજ છે, તેથી મારા જેવા ગુપ્ત ચરિત્રલેખકોને એ ખાસ કામની નથી, તેથી તેના બનાવોનો આધાર ઘણાજ એણે લેવામાં આવ્યો છે. ઘટનાઓનો કમ જોવા માટે પુસ્તકો વાંચતો, નહિ તો સતદેવતા ચિંતનમાંજ વીતવો.

પરંતુ કહી દઉં કે, ચૈતન્ય સંપ્રદાયના વિદ્વાનો કે વિદ્યારણ્યવંશી વાંચકો કેવળુ, ચૈતન્યના જીવનમાંથી જે શું શું લેવાયું છે તે વાત જુનિકામાં જણાવું પણ. એજ બોલે છે કે ચૈતન્યે જે જે જુનિકામાં લખેલું હતું, તેજ તે વિદ્યારણ્યે જે જે લખેલું હતું તે ચૈતન્યના ચરિત્રમાં લેવાયું.

સંબંધ ? તું યથાશક્તિ ભેમ તેઓ કરાગે તેમ ઘટનાઓનો ઉલ્લેખ કરી શ. વાચક પોતેજ નિર્ણય કરી લેશે.” આ વાત મને પણ યોગ્ય લાગી. તેથી આ જાણતોનો ભૂમિ-કામાં ઉલ્લેખ કર્યો નથી. ચૈતન્ય મહાપ્રભુના ચરિત્રમાંથી આપણે શું શીખવું જોઈએ, ચૈતન્યદેવના ભાવ કેવા હતા, તેમનું જીવન કેટલું વિદ્યુદ્ધ, પ્રેમમય, વિરહમય અને મસ્તીમય હતું, એ જાણી વાતોને વાચક આ આખા પુસ્તકને વાંચીને પોતેજ સમજવાનો પ્રયત્ન કરે. લેખકની ભુલિ ઉપર અવલંબી ન રહે.

એક નિવેદન એ પરમ પૂજ્ય સાંપ્રદાયિક ભક્તોનાં શ્રીચરણોમાં વિશેષરૂપે કરવાનું છે કે, જેઓ શ્રીચૈતન્યદેવને સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ અને અવતારી પુરુષ સમજે છે, પૂજે છે અને સત્કારે છે, એ પરમ શ્રદ્ધાસ્પદ મહાતુભાવોનાં પૂજ્ય ચરણોમાં એટલુંજ નિવેદન છે કે, આ પુસ્તકમાં કયાંય પણ તેમની માન્યતામાં આઘાત થાય એવો લેશપણ પ્રયત્ન કરવામાં નથી આવ્યો. પરંતુ એ વાત અચળ સત્ય છે કે, આ ચરિત્ર ભક્ત ગૌરાંગનું છે, ભગવાન ગૌરાંગનું નથી. અને પરમ ભાગવત ભક્ત ઈશ્વરનુંજ સ્વરૂપ છે, તેમાં અને ઈશ્વરમાં કંઈ અંતરજ નથી; તેથી તેઓ મારા ઉપર કોપ ન કરે. તેઓ એમજ સમજે કે, આ પુસ્તક અપૂરુંજ છે. શ્રી-ચૈતન્યદેવે ભક્તવેશ તો ધારણ કર્યોજ હતો. ભક્ત જાનીનેજ તેમણે સર્વ લીલાઓ કરી હતી. જસ, એટલુંજ આ પુસ્તકમાં સમજે. “ તેઓ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ ” હતા, તે વાતનું આ પુસ્તકમાં કયાંયે ખંડન કરવામાં આવ્યું નથી, તેમજ એ પ્રમાણે એ સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન પણ કરવામાં આવ્યો નથી. લેખક એ જાણતથી તદ્દન તટસ્થજ રહ્યો છે. આ શ્રંથ સાંપ્રદાયિક પ્રચારની દૃષ્ટિએ લખાયો પણ નથી. સાંપ્રદાયિક ભાવોનો પ્રચાર કરનારા તો ઘણા અંથો છે, આ તો ચૈતન્યદેવને ભક્ત માનીને તેમના ત્યાગ, વૈરાગ્ય અને પ્રેમના ભાવોને સર્વદેશી જનાવવાની ઇચ્છાથી લખવામાં આવ્યું છે. ‘ચૈતન્યચરિતાવલી’ના ચૈતન્ય કોઈ એકજ

દેશ, એકજ સંપ્રદાય અને એકજ ભાવના લોકોના નહિ હોઈને સર્વદેશી છે. તેમના ઉપર બધાનો સમાન અધિકાર છે, તેથી સાંપ્રદાયિક બંધુઓ મારી આ ધૃષ્ટતાને માફ કરે. મારામાં નથી તો વિદ્યા, નથી તો ખુદ્ધિ. ચૈતન્યચરિત્ર લખવા માટે જેટલી ધીરજ, જેટલી કુશળતા, લાયકાત, ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય, એકનિષ્ઠા, સહનશીલતા, ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને પ્રેમની આવશ્યકતા છે, તેનો શતાંશ પણ હું મારામાં નથી જોતો. તેમ છતાં પણ આ કાર્ય કરાવવા માટે મનેજ નિમિત્ત બનાવવામાં આવ્યો છે, તે પેલા સ્યામસ્વરૂપ ચૈતન્યની ઇચ્છા. તે તો મૂંગાને પણ વાચાળ બનાવી દે છે અને લંગડાને પણ પર્વત ઓળંગાવી શકે છે, તેથી મારા બધા પ્રેમી બંધુઓને મારી એજ પ્રાર્થના છે કે, તેઓ મારા કુલ-શીલ અથવા વિદ્યા-ખુદ્ધિ તરફ ધ્યાન ન આપે. તેઓ મારા ચૈતન્યરૂપી મધુર મધના રસાસ્વાદથીજ પોતાની રસનાને-આનંદમય બનાવે.

શ્રીસ્વામી વિષ્ણુપુરી નામના એક પરમહંસજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાંથી થોડાક સુંદર સુંદર શ્લોકો ચૂંટીને 'ભક્તિરતનાવત્રી' નામનું એક પુસ્તક બનાવ્યું છે. તેના અંતમાં તેમણે જે શ્લોક લખ્યો છે, તેજ લખીને હું આ છેલ્લું વક્તવ્ય સમાપ્ત કરું છું:—

एतस्यामहमल्पबुद्धिविभवोऽप्येकोऽपि कुत्र ध्रुवं
 मध्ये भक्तजनस्य मे कृतिरियं न स्यादवज्ञाम्पदम् ।
 किं विद्याः श्रवणाः किमृज्वलकुलाः किं पौरुषाः किं गुण
 स्तन् किं सुन्दरमादरेण गमिकैर्नर्पायते तन्मधु ॥

“કે કો સુજ બુદ્ધિ-વિભવ વ્યક્તિમાં એક પણ ધ્રુવ નથી, તેમજ તે સુજ બુદ્ધિ-વિભવ વ્યક્તિમાં એક પણ મધુર સ્વાદ નથી. તેમજ તે સુજ બુદ્ધિ-વિભવ વ્યક્તિમાં એક પણ પૌરુષ નથી. તેમજ તે સુજ બુદ્ધિ-વિભવ વ્યક્તિમાં એક પણ ગુણ નથી. તેમજ તે સુજ બુદ્ધિ-વિભવ વ્યક્તિમાં એક પણ સુંદર માદરેણ ગમિકૈર્નર્પાયતે તન્મધુ ॥”

વિદ્યા નથી, તેનો ઉચ્ચત્વ કૃષ્ણમાં વચ્ચે પણ મરો નથી, તે નાનકડી માખી પોને પુસ્તકાય કરીને મધ લનાવવા પણ અમમ્મ છે, તેના પાનાનામાં કંઈ શુભ નથી. પરંતુ તે નાનાંપોતાં વસ્તુ પુષ્પામાંથી ઘાટું ઘાટું મધ લાવીને તેને મધપૂરામાં એકટું કરી દે છે. લોકો કૃષ્ણનું નામ બૂલીને તેને 'માખીજાનું મધ' કરે છે. તેના આ અવ-શુભને લીધે, સમિક વનો છું તે સુદર મધનો અનાદર કરી દે છે ના, તેઓ તેા તેનું આદરપૂર્વક મેવન કરે છે." એજ વિનંતિ આ સુદ દીન-દીન કંચાત લેખકની પણ છે. ઇતિ શમ.

શ્રીકૃષ્ણ મોરિંદ હરે મુગરે હ નાથ નાગવન વાગુદય ।

શ્રી દરિ બાબાના આ
મંત્રા (આપનાં)
પેશાખી પુસ્તકાને પ્રાવચ્છાણ
વિષમ સંવત ૧૯૨૬

બાલમણિવંશના
મણુદત્ત બ્રહ્મચારી

श्री चैतन्य महाप्रभु

पंचम खंड-सचित्र

हरिदासने स्त्रीदर्शनकी स्ज्जा

निष्कंचनस्य भगवद्भजनोन्मुखस्य
पारं परं जिगमिषोर्भवसागरस्य ।
संदर्शनं विपयिणामथ योपिताश्च
हा हन्त ! हन्त ! विपभक्षणतोऽप्यसाधु ॥
(श्री चैतन्य-द्रोह्य नाटक ८-२४)

મહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવ સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્યને કહે છે:-
“એકપૂર્વક કહેવું પડે છે કે, જે લોકો આ અસાર સંસાર-
રૂપી સમુદ્રને પેલે પાર જવા ઇચ્છે છે અને જેમણે વલણ
ભગવાનના ભજન તરફ થવા લાગ્યું છે, એવા નિષ્કિંચન
ભગવદ્ભક્તોને માટે સ્ત્રીઓ અને વિપયી પુરુષોનું સ્વેચ્છા-
પૂર્વક દર્શન કરવું, એ એર ખાઈ લેવા કરતાં પણ ખરાબ
છે-અર્થાત્ સ્ત્રીઓ અને વિપયી લોકોના સંસર્ગ કરતાં એર
ખાઈને મરી જવું સર્વશ્રેષ્ઠ છે.

સાચેજ, સંસારના આદિકાળથી સર્વે મહાપુરુષો એકે
અવાજે નિષ્કિંચન ભગવદ્ભક્ત અથવા જ્ઞાનનિષ્ઠ વૈરાગીને

આ સાંભળીને મદાપ્રભુ જુપ થઈ ગયા, અને મનમાં ને મનમાં કંઈક વિચારવા લાગ્યા. અજર નથી કે તેઓ હરિદાસજીની કંઈ વાતથી પરેશીથીજ અસંતુષ્ટ થયા. તેમનું નામ સાંભળતાંજ તેઓ બિદલાથી ઝેરવવા જેવા જાણી ગયા. પણ કંઈક વિચાર કરીને તેમણે ભગવાનના પ્રચારને પ્રજ્ઞામ કયાં અને અનિષ્ટાપૂર્વક કંઈક યાદો ધાંત્રા પ્રમાદ જમી લીધા. આજે તેઓ પ્રચાર જમતી વખતે હમિયાંની પેઠે પ્રસન્ન દેખાતા નહોતા, તેમના હૃદયમાં કોઈ ચંદન વિષય ઉપર દંદમુદ્દ ચાલતું હતું. જિજ્ઞા કરીને તેઓ ઝીંઘા પાળાને ક્યાંને આવ્યા. આવતાં વેનજ તેમણે પાળાના ખામ સેવક ઝોવિંદને ઓલાખ્યો. ઝોવિંદ લામ ભેટીને પ્રભુની સન્નુખ હાજર થયો. તેને ઝેનુંજ પ્રભુ કાપના સ્વરમાં કંઈક દહનાપૂર્વક બોલ્યા કે “ભેજ, આજથી નાનો હરિદાસ આપણે ત્યાં દરી આવવા પામે નરિ. જો તેણે જૂતમાં પણ મારા ઘાસલામાં પ્રવેશ કર્યો તો પછી હું પલોજ નાખુશ થઈશ. મારી આ વાતનું ક્યાંન રાખજે અને દહતાપૂર્વક તેનું પાલન કરજે.”

ઝોવિંદ આ સાંભળતાંજ સ્તબ્ધ થઈ ગયો. તે પ્રભુની આ આજ્ઞાનો કંઈ પણ અર્થ સમજી શક્યો નરિ. ખીરે વીરે તે પ્રભુની પાસેથી લાઠીને સ્વરૂપ ગોસ્વામીની પાસે યાદ્યો ગયો. તેણે જમી હકીકત તેમને કહી સંભળાવી. જમ્યા પ્રભુની આ બીવલુ આજ્ઞા સાંભળતાંજ અક્રિત થઈ ગયા. પ્રભુ તો આવી આજ્ઞા કહી પણ આપતા નહોતા. તેઓ તો પતિતો ઉપર પણ પ્રેમ રાખતા હતા અને આજે કોણ જાણે આ શી વાત થઈ ગઈ ! તેઓ હોડતા હોડતા હરિદાસ પાસે આવ્યા અને તેમને જમી વાત કહીને પૂછવા લાગ્યા કે:-“તમે જોવો તે કયો અપરાધ કરી લીધો કે પ્રભુ આટલા જમ્યા ગુસ્સે થઈ ગયા છે !” આ વાત સાંભળતાંજ નાના હરિદાસનું મોં ક્રિકકું પડી ગયું. તેમના હોશકોશ ગયા. ઘણાજ હુઃખ અને પશ્ચાત્તાપના સ્વરે તેમણે “તો મેં કોઈ અપરાધ કર્યો નથી; હા, જગવા-

માટે કામિની અને કાંચન-એ બન્ને વસ્તુઓને ઝેર ગણાવતા આવ્યા છે. એ મહાપુરુષોએ સંસારના પ્રિય લાગતા સઘળા પદાર્થોનું વર્ગીકરણ કરીને સમસ્ત વિષયસુખોનો સમાવેશ એ બેજ શબ્દોમાં કરી દીધો છે. જે એ બન્નેથી બંધી ગયો તે આ અંગાધ સમુદ્રને પેલે પાર પહોંચી ગયો અને જે એમાં ફસાઈ ગયો તે વચમાંજ ડૂબકીઓ ખાતે તરફડતો રહ્યો. કળીરદાસે કેવું સુંદર કહ્યું છે કે:-

ચલન ચલન સખ કોઇ કહે, વિરલા પહુંએ કોય;
એક 'કનક' અરૂ 'કામિની', ઘાટી દુરલભ હોય.

યથાર્થમાં આ બે વિકટ માર્ગોજ પસાર કરવા અત્યંત કઠણ છે, તેથી મહાપુરુષો પોતે તેમનાથી અલગ રહી પોતાના અનુયાયીઓને કહીને, લખીને, પ્રસન્ન થઈને અંનારાજ થઈને તેમજ વિવિધ પ્રકારે સમજાવી સમજાવી એ બે વસ્તુઓથી અળગા રહેવાનો ઉપદેશ આપે છે. ત્યાં અને વૈરાગ્યના સાકાર સ્વરૂપ મહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવજી પોતાના વિરક્ત ભક્તોને સદા તેમનાથી બચતા રહેવાને ઉપદેશ કરતા અને પોતે પણ તેમના ઉપર કડક દર્શિ રાખતા. ત્યારે તો આજે ત્યાગીશિરોમણિ શ્રી ગૌરાંગનાં યશસૌરભ દિશા-વિદિશાઓમાં ફેલાઈ રહી છે. ઘણા ભૂમિનાં અસંખ્ય સ્થાનો મહાપ્રભુના અનુયાયીઓનાં ત્યાગવૈરાગ્યનાં સ્મરણો હબ્બુમુઠી તાજાં કરાવ્યા કરે છે.

વાચક મહાત્મા હરિદાસજીના નામથી તો પરિચિત જ હશે. મહાત્મા હરિદાસજી વયોવૃદ્ધ હતા, અને હમેશા નામજપજ કર્યા કરતા હતા. તેમના સિવાય એક બીજી કીર્તનનિયા હરિદાસ હતા. તેઓ હરિદાસજીથી ઉંમરમાં ઘણાં નાના હતા, ગૃહસ્થાગી હતા અને મહાપ્રભુને સદા પોતાનાં સુમધુર સ્વરથી કીર્તનન સંભળાવ્યા કરતા હતા. બંનેનાં નામો 'નાના હરિદાસ'ના નામથી પ્રસિદ્ધ હતા. તેઓ સુદર્શન પ્રકૃતિ અને રહીને બજરનાં કીર્તન કરતા હતા.

એ સુદર્શન પ્રકૃતિ અને રહીને વિરક્ત ભક્તો. જુદાં જુદાં સ્થાનોએ સુદર્શન કરતા હતા. તેઓ પાંચ બંધિને વીરકે કોઈ કોઈ વચ

તેમને પોતાને સ્થાને જોતાવીને લિક્ષા કરાવ્યા કરતા હતા. ભક્તવત્સલ ગૌરાંગ પણ તેમની પ્રસન્નતાને માટે તેમને ત્યાં ચાલ્યા આવતા અને તેમના ભોજનની પ્રશંસા કરતાં કરતાં લિક્ષા પણ કરી લેતા હતા. ત્યાંજ ભગવાનાચાર્ય નામના એક વિરક્ત પંડિત રહેતા હતા. તેમના પિતા સત્તાનન્દમાં બહુ સંસારી પુરુષ હતા, તેમના નાના ભાઈનું નામ ગોપાલ ભટ્ટાચાર્ય હતું. ગોપાળ શ્રી કાશીજીથી વેદાંત ભણીને આવ્યા હતા. તેમની ઉત્કટ ઇચ્છા હતી કે હું માફ ભણેલું શારીરિક ભાષ્ય પ્રભુને સંભળાવું; પરંતુ ત્યાં તો બધા શ્રીકૃષ્ણકથાના શ્રોતા હતા. જેમને જગતને પ્રપંચ સમજવો હોય, અને જીવ-પ્રણવની એકતાનો નિર્ણય કરવો હોય, તે વેદાંતભાષ્યને સાંભળે અથવા શીખે. જ્યાં શ્રીકૃષ્ણપ્રેમનેજ જીવનનું એકમાત્ર ધ્યેય માનનારા મનુષ્યો હોય, જ્યાં ભેદાભેદને અચિંત્ય દર્શાવીને તેનાથી ઉદાસીન રહીને શ્રીકૃષ્ણકથાનેજ પ્રધાનતા આપવામાં આવતી હોય ત્યાં પદાર્થોની સિદ્ધિની વાતો સાંભળવાનું કોઈ શાનું પસંદ કરે ? તેથી સ્વરૂપ ગોસ્વામીના કહેવાથી એ ભટ્ટાચાર્ય મહાશય પોતાના વેદાંતજ્ઞાનને જેમનું તેમજ લઈને પોતાને નિવાસસ્થાને પાછા ફર્યા. આચાર્ય ભગવાનજી ત્યાં પુરીમાંજ રહ્યા. તેમને સ્વરૂપ દામોદરજી સાથે અત્યંત સ્નેહ હતો. તેઓ વચમાં વચમાં કોઈ કોઈ વાર પ્રભુને નિમંત્રણ આપીને તેમને લિક્ષા કરાવતા હતા.

જગન્નાથજીમાં સંધીને તૈયાર કરેલા પદાર્થોનો ભોગ ધરાવાય છે અને ભગવાનના મહાપ્રસાદને હુકાનદારો વેચે પણ છે. પરંતુ જે જોખા સંધ્યા સિવાય કાચાજ ભગવાનને અર્પણ કરાય છે, તેને 'પ્રસાદી' યા 'અમાળી' અન્ન કહે છે. તેનો લોકો ઘર આગળજ ભાત બનાવે છે. ભગવાનજીએ પ્રભુને માટે ઘેરજ એવો ભાત બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. સંભવ છે કે, વાચકોને શિષિ માહિતીનું નામ યાદ હશે. તેઓ શ્રી જગન્નાથજીના મંદિરમાં નામુઠામું લખવાનું કામકાજ કરતા હતા. તેમને મુરારી નામનો એક નાનો

નાચાર્યના કહેવાથી માધવી દાસીને ઘેરથી હું થોડા ચોખા-
ની લિક્ષા તો અવશ્ય માગી લાગ્યો હતો.”

બધા ભક્તો સમજી ગયા કે, આ વાતમાં અવશ્યજ
કોઈ ગુપ્ત રહસ્ય છે. પ્રભુ આ રીતે ભક્તોને ત્યાગવૈરાગ્ય-
ની કઠોરતા સમજાવવા ઇચ્છે છે. બધા એકઠા થઈને પ્રભુની
પાસે ગયા અને પ્રભુના ચરણ ગ્રહી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા
કે “ પ્રભો ! હરિદાસ પોતાના અપરાધને માટે હૃદયથી
ઘણાજ દુઃખી છે. તેમને ક્ષમા મળવી જોઈએ. ભવિષ્યમાં
તેમનાથી આવી ભૂલ કદી પણ થશે નહિ. તેમને દર્શનોથી
વંચિત ન રાખો.”

પ્રભુ પહેલાંની માફકજ કડકાઈભર્યા સ્વરે કહેવા લાગ્યા
કે “ તમે હવે આ સંબંધમાં મને કંઈ પણ ના કહો.
હું એવા માણસનું સુખ પણ જોવા ઇચ્છતો નથી કે જે
વૈરાગીનો વેપ ધારણ કરીને સ્ત્રીઓ સાથે વાતચીત કરે છે.”

ઘણીજ દીનતાપૂર્વક સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ કહ્યું: “ પ્રભો !
તેમનાથી ભૂલ થઈ ગઈ. વળી માધવી દેવી તો પરમ સાધ્વી
હોઈને ભગવદ્ભક્તિપરાયણ દેવી છે. તેમનાં દર્શનના
અપરાધ ઉપર આટલો બધો કઠોર ઠંડ ન દેવો જોઈએ.”

પ્રભુએ દઢતાપૂર્વક કહ્યું કે “ ગમે તે ભલેને હોય !
સ્ત્રીઓ સાથે વાતો કરવાની ટેવ પડવી એજ વિરક્ત સાધુને
માટે ઠીક નથી. શાસ્ત્રોમાં તો એટલે સુધી કહ્યું છે કે,
પોતાની સગી માતા, બહેન અને યુવતી પુત્રી સાથે પણ
એકાંતમાં વાતો ન કરવી જોઈએ. આ ઇન્દ્રિયો એટલી બધી
પ્રબળ છે કે સારા સારા વિદ્વાનોનું મન પણ પોતાના તરફ
વેળી દે છે.” પ્રભુને આવો દઢ નિશ્ચય જોઈને અને
તેમના સ્વરમાં દઢતા જોઈને પછી કાંઈની કંઈજ કહેવાની
વિચિન્ન આવી નહિ.

હરિદાસજીએ બધાને સંમત કર્યું કે, પ્રભુ જે કંઈ પણ
કહે તે સમજી લેવાનું છે. પ્રભુને તે સમજી લેવાનું છે.
અતઃ-આતઃ જે કંઈ કહેવાનું તેમને અવગણવું, વિવેક પ્રભુ દિવસ
પૂર્વે મેળવે છે તે પ્રભુને સમજાવવાનું નહિ. પ્રભુને સમજાવવાનું નહિ.

ડગ્યા નહિ. ત્યારે સ્વરૂપ ગોસ્વામીજીને ખૂબ ચિંતા થઈ. પ્રભુની પાસે રહેલા બધા વિરક્ત ભક્તો ડરવા લાગ્યા. તેમણે નેત્રોઘ્ની તો શું પરંતુ મનથી પણ સ્ત્રીઓનું ચિંતન કરવું છોડી દીધું. થોડાક વિરક્તો સ્ત્રીઓ પાસેથી ભિક્ષા લઈ આવતા હતા; તેમણે પણ તેમની પાસેથી ભિક્ષા લાવવાનુંજ બંધ કરી દીધું. સ્વરૂપ ગોસ્વામી ડરતા ડરતા એકાંતમાં પ્રભુની પાસે ગયા. તે સમયે પ્રભુ સ્વસ્થ થઈને કંઈક વિચારતા હતા. સ્વરૂપજી પ્રણામ કરીને બેસી ગયા. પ્રભુ પ્રસન્નતાપૂર્વક તેમની સાથે વાતો કરવા લાગ્યા. પ્રભુને પ્રસન્ન બેઠને ધીરે ધીરે સ્વરૂપ ગોસ્વામી કહેવા લાગ્યા:—
 “ પ્રસો ! નાના હરિદાસે ત્રણ દિવસથી કંઈ પણ ખાધું નથી. તેના ઉપર આટલા બધા નારાજ કેમ છો ? તેને પોતાની કરણીની ઘણીજ સભા થઈ ચૂકી છે; હવે તો તેને માફી મળવી જોઈએ. ”

પ્રભુએ અત્યંત સ્નેહપૂર્વક પરવશપણાના સ્વરમાં કહ્યું કે “ સ્વરૂપજી ! હું શું કરું ? હું પોતે ખારી જાતને સમજાવવા અશક્ત છું. જે પુરુષ સાધુ થઈને પ્રકૃતિનો સંસર્ગ રાખે છે અને તેની સાથે વાતચીત કરે છે, તેની સાથે હું વાતો કરવા ઇચ્છતો નથી. બુઝો, હું તમને એક ઘણીજ રહસ્યપૂર્ણ વાત કહું છું; તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો અને સાંભળીને હૃદયમાં ધારણ કરો. તે એ છે કે:—

શૃણુ હૃદયરહસ્યં યત્પ્રજ્ઞસ્તં મુનીનાં

ન સ્વલુ ન સ્વલુ યોપિત્સન્નિધિઃ સંનિધેયઃ ।

હરતિ હિ હરિણાઘ્ની ક્ષિપ્રમક્ષિત્તુરગ્રૈઃ

પિહિત્તશ્મતનુત્રં ચિત્તમપ્યુત્તમાનામ્ ॥

(સુભાષિત રત્નભાંડાગાર ૩૬૫-૭૨)

અર્થાત્ હું તમને આંતરિક રહસ્ય જાતાવું છું; જેની બધા ઋષિ-મુનિઓએ ઘણી ઘણી પ્રશંસા કરી છે; તે સાંભળો. (વિરક્ત પુરુષોએ) સ્ત્રીઓની નજીકમાં ના રહેવું જોઈએ, ના રહેવું જોઈએ; કેમકે હરિણીના સરખાં સુંઢર

નેત્રોવાળી કામિની પોતાનાં તીક્ષ્ણ કટાક્ષખાણોથી મોટા મોટા મહાપુરુષોના ચિત્તને કે જે શાંતિના કવચથી ઢંકાયેલું હોય છે, તેને પણ તરતજ પોતાના તરફ ખેંચી લે છે.

“તેથી ભાઈ! તે ભૂજે લલેને મરી જાય, પણ હવે હું જે નિશ્ચય કરી ચૂક્યો છું તેનાથી પાછો ફરીશ નહિ.” સ્વરૂપજી ઉદાસ થઈને પાછા ફર્યા. તેમણે વિચાર્યું કે “પ્રભુ પરમાનંદપુરી મહારાજને ખૂબ માન આપે છે. જો પુરી તેમને આગ્રહ કરે તો સંભવ છે કે તેઓ કદાચ માની જાય. એમ વિચારીને તેઓ પુરી મહારાજ પાસે ગયા. ઘણા ભક્તોના આગ્રહ કરવાથી પુરીજી પ્રભુ પાસે જઈને કહેવા તૈયાર થયા. તેઓ પોતાની ઝૂંપડીમાંથી નીકળીને પ્રભુના શયનસ્થાનમાં ગયા. પુરીને પોતાને ત્યાં આવતા જોઈને પ્રભુ ઉઠીને ઉભા થઈ ગયા અને તેમને વિધિપૂર્વક માન આપીને તેમને બેસવાને માટે આસન આપ્યું. વાત વાતમાં પુરીજીએ નાના હરિદાસનો પ્રસંગ છેડ્યો અને કહેવા લાગ્યા કે “પ્રભો! આ અદ્વય શક્તિવાળા જીવો સાથે આવી સખતાઈ ખરાબર નથી. બસ, બહુ થઈ ગયું; હવે ઘઘાને ખબર પડી ગઈ. હવે કોઈ ભૂલથી પણ આતું વર્તન નહિ કરે. હવે આપ તેને માફી આપો અને આપની પાસે બોલાવીને તેને અન્ન-જળ ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા આપો.”

ખબર નથી કે, પ્રભુએ પહેલાં તેનું બીજું પણ કોઈ આવું નિંદ્ર આચરણ જોયું હતું કે તેઓ આ બંધાને ઘણા ભક્તોને તીવ્ર વૈરાગ્યની શિખામાણુ આપવા ઈચ્છતા હતા? આ બાબતમાં તો અને ત્રમજીજી શું શકીએ? મહાપ્રભુ પુરીના કહેવા છતાં પણ સ્પષ્ટ થયા નહિ. તેમણે તેમ પ્રકારે કહેવાજવો કરવો કર્યું કે “ભગવન્! આપ મારા પૂજ્ય છે, આપની ચેત્ત-અર્થ-અર્થ આજ્ઞાઓનું પાલન કરવું હું સર્વે કર્તવ્ય માનું છું; પરંતુ કેમ જોઈએ તો આ વસ્તુને નિંદ્ર આચરણ કરવું નહીં. આપ આ કોઈક વસ્તુને નિંદ્ર આચરણ કરવું નહીં.”

પુરી મહારાજે પોતાના વૃદ્ધપણના ચરણ ભાવથી પોતાનો અધિકાર વ્યક્ત કરતાં કહ્યું કે “પ્રભો ! આવી હક કરવી ઘરાઘર નથી, જે ઘણું મધુ તે ઘણું મધુ, તેને માટે આટલા ણધા દુઃખનું શું કામ ? એ પોતપોતાના સ્વભાવને વચ્ચે દોષ છે.”

પ્રભુએ કંઈક ઉત્તેજિત થઈને નિશ્ચયાત્મક સ્વરે કહ્યું: “શ્રીપાદ ! એ તો હું પણ જાણું છું કે ણધા પોતાના સ્વભાવના શુભામ છે. પણ હું પણ તેનાથી કેમ કરીને ણથી શકું ? હું પણ માન કરવાને લાચારજ છું. તેનો એકજ ઉપાય છે, આપ અહીં ણધા ભક્તોને સાથે લઈને રહો અને હું એકલો અલાલનાથમાં જઈને રહીશ. ણસ, ઉપરનાં કામો માટે ગોવિંદ મારી સાથે ત્યાં રહેશે.” આમ કહીને પ્રભુએ ગોવિંદને જોરથી ધૂમ પાટી અને પોતે પોતાની ઘાઘર ઉપાડીને અલાલનાથ તરફ ચાલવા લાગ્યા. જલદીથી ઉઠીને પુરી મહારાજે પ્રભુને પકડ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે “આપ સ્વતંત્ર ઈશ્વર છો, આપની માયા જાણી શકાતી નથી. ઘરાઘર નથી કે આપ શું કરાવવા ઈચ્છો છો ? સારી વાત છે, આપને જે સાફ લાગે તે કરો. મારું પણ અહીં શું છે ? માત્ર આપને માટેજ હું અહીં રહું છું. આપના વિના હું અહીં રહુંજ શામાટે ? આપે એવોજ નિશ્ચય કરી લીધા છે તો ભલે. હવે હું આ સંબંધમાં કદી કંઈ પણ કહીશ નહિ.” એમ કહીને પુરીજ પોતાની ઝૂંપડીમાં ચાલ્યા ગયા, અને પ્રભુ પાછા ત્યાંજ સૂઈ ગયા.

જ્યારે સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ જાણી લીધું કે, પ્રભુ હવે કોઈનું પણ સાંભળવાના નથી, ત્યારે તેઓ જગદાનંદ, ભગવાનાચાર્ય, ગદાધર ગોસ્વામી વગેરે પાંચ-દસ ભક્તોની સાથે નાના હરિદાસ પાસે ગયા અને તેમને સમજાવવા લાગ્યા કે “ઉપવાસ કરીને પ્રાણ શુભાવવાથી શો ફાયદો ? જીવશે તો ભગવત્પ્રામના જપ થશે. તેમના સ્થાને જઈને નહિ તો ભલે, પણ જ્યારે પ્રભુ જગન્નાથજીનાં દર્શન કરવા જાય, ત્યારે ફરથી દર્શન કરી લીધા કરજો. તેમના થઈને

તેમના દરબારમાં પડયા રહેશે, તો કોઈ ને કોઈ વા
તેઓ પ્રસન્ન થઈ જશે.”

કીર્તનિયા હરિદાસના સમજ્યામાં આ વાત આ
ગઈ. તેમણે લક્ષ્મીના આગ્રહથી અન્નજળ ગ્રહણ કરી લીધ
તે હમેશાં મંદિરમાં દર્શન કરવા જતી વખતે પ્રભુનાં દર
દર્શન કરી લેતા અને પોતાને અલાગી સમજીને કેદી
પેઠે જીવન ગાળવા લાગ્યા. તેમને ખાવા પીવાનું કંઈપ
સારું લાગતું નહિ, કોઈને મળવાની ઇચ્છા થતી નહો
ગાવું, વગાડવું તેમણે તદ્દન છોડી દીધું હતું. હમેશાં
પોતાના અયોગ્ય વર્તન વિષેજ વિચાર્યા કરતા હતા. એ
થતાં થતાં તેમને સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય આવી ગયો. એ
પ્રભુકૃપા વિનાનું જીવન ગાળવું, એ તેમને ભાર ન
જણાવા લાગ્યું. હવે તેમને લક્ષ્મી આગળ મોં દેખા
પણ શરમ આવવા લાગી. તેથી તેમણે આ જીવનને
અંત લાવવાનો દઢ નિશ્ચય કરી લીધો.

એક દિવસ અરુણોદય વખતે તે ઉઠયા. પ્રભુ તે સ
સમુદ્રસ્નાન કરવા જતા હતા. સ્નાન કરવા જતા પ્રભુના
મણે દર્શન કર્યાં અને પાછળથી તેમની ચરણરજને મ
અઠાવીને અને કંઈક વચ્ચેમાં ખાંધીને શ્રીનીલાચલથી
નીકળ્યા. કાશી થઈ તેઓ પ્રયાગમાં ત્રિવેણીતટે જઈ
ચ્યા. જ્યાં ગંગા-યમુનાના શ્વેત-સ્થામ જળનું મ
થાય છે, તે સ્થાને પ્રવાહમાં ઉભા રહીને તેમણે
સ્વરે કહ્યું કે “ જે શરીરે મહાપ્રભુની ઇચ્છા વિરુદ્ધ
કર્યું છે, તે આ અપવિત્ર શરીરને હે માતા વાલ્મી
હે પતિતપાવની શ્રીકૃષ્ણદેવિતા કાલિન્દી માતા!
માતાઓ મધીને આપના પરમ પાવન પ્રવાહમાં વ
પાવન બનાવી દે. હે અંબયોની પ્રેમા! તેને મોં જીવનમ
પ્રભુ જેવો થવું મુકુન્દ કર્યાં જાય, તે તેના કૃપાસ્વરૂપ
જન્મજન્મનાં નરે. મુર્ખી આપનાં ચરણોની પાસે ર
કેવલ એ જીવન દાવો.” એમ કહીને તેઓ વેતરથી
નરે કહે તેવું તેમની પ્રેમાને કહ્યું કવ્ય. માટે

આનાએ એક યાદને પોતાના પેલવાના પ્રવાહની આંધે વહા-
વીને તેમના શરીરને આંધે હાઈ આઈ.

હાઈ શ્રીકૃષ્ણ વૈષ્ણવ બહુ તેમની આ જાનો સાંભ-
ળનો હતો, તેણે નવદોષમાં આજોને કૃપામ પદિગને આ
અભાચાર અંબગાયા. તેઓ મનોમન વિચારવા લાગ્યા કે:-

“ હરિદાસે એવું કયું દુષ્ટન્ય કરી બાજુ? ”

કાયાયા જાને હમેશાંની પેટે તેઓ આ વખતે પણ
અદેવાચાર્ય વગેરે બહાંની આંધે નીલાચલ પધાધી, ત્યારે
તેમણે પ્રભુને પૂછ્યું: “ મને! નાના હરિદાસ કયાં છે? ”

પ્રભુએ હસીને કહ્યું કે “ કયાંક પોતાનાં દુષ્ટમનું કન
બોધવતો હશે. ”

ત્યારે તેમણે પંતા વૈષ્ણવના મુખેથી જે વાત સાંભળી
તી, તે હતી અંબગાવી. આની પરિતાંજ બહાંને હરિ-
દાસનો અવાજ એકાંતમાં પ્રભુની પામે અંબગાવી હતો,
તણે તેઓ સૂક્ષ્મ શરીરે પ્રભુને ગાયન અંબગાવવા ન
કાય. ત્યારે પણાએ એમ અનુમાન કયું હતું કે, હરિદાસે
કેર ખાઈને અથવા ખીલ કાઈ પણ પ્રકારે આત્મપાત કરી
લીધા છે અને તેના પરિણામે તેને પ્રતયોગિ પ્રાપ્ત થઈ
છે અથવા તે બ્રહ્મરાક્ષસ થયો છે, ને તેજ શરીરે તે પ્રભુને
ગાયન અંબગાવે છે. પરંતુ કેટલાક બહાંએ કહ્યું કે “ જે
આટલા દિવસ પ્રભુની સેવામાં રહ્યા હોય, અને નિત્ય
શ્રીકૃષ્ણદીર્ઘન કરતા રહ્યા હોય તેમની આવી દુર્ગતિ થવી
અંબવિત નથી. અવશ્યજ, તેઓ ગંધર્વ બનીને અદશ્ય
બાવથી. પ્રભુને ગાયન અંબગાવી રહ્યા છે. ” આજે શ્રીવાસ
પદિત પાસે નિશ્ચિત રૂપે હરિદાસજીના મરણના સમાચાર
સાંભળીને બધાને પરમ આશ્ચર્ય થયું અને બધા તેમના
શુભનાં વખાણ કરવા લાગ્યા. પ્રભુએ દહતાપૂર્ણ પ્રગટતા-
ના સ્વરમાં કહ્યું કે “ સાધુ થઈને શ્રીજીનો સંસર્ગ રાખ-
નારાઓને આપુંજ પ્રાયશ્ચિત્ત ઉચિત પણ છે. હરિદાસે
પોતાના પાપનું ઉચિતજ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું છે. ”

ધન મ્હાગનારા નોકરને સજ્જા

ધનમપિ પરદત્તં દુઃખમૌચિત્યભાજાં
 ભવતિ હૃદિ તદેવાનન્દકારીતરેપામ્ ।
 મલયજરસવિન્દુર્વાઘતે નેત્રમન્ત-
 ર્જનયતિ ચ સ એવાહ્લાદમન્યત્રગાત્રે ॥

(સુભાષિત રત્નભાંડાગાર ૬૭-૧૮)

અર્થાત્ વિષયોના ત્યાગથીજ પૂર્ણ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, એવો જેને દૃઢ વિશ્વાસ થઈ ગયો છે, તે ઔચિત્યના ઉપાસક મહાપુરુષોને ણીન્દ્રિયો દ્વારા અપાયલું ધન પણ દુઃખદાયી પ્રતીત થાય છે. તેજ ધન જે વિષયપુરુષોને આપી દેવામાં આવે તો તેમના હૃદયમાં એ પરમાનન્દ અને આહ્લાદ ઉત્પન્ન કરનાર થાય છે. જે પ્રકારે સુગંધિત મલયાચલ અંદનનો રસ આંખોમાં નાખવાથી દુઃખદાયી જણાય છે, અને ણીન્દ્રિય અંગોમાં લગાવવાથી શીતળતા આપનાર થાય છે.

પ્રેમરૂપી ધનની પ્રાપ્તિમાંજ જે સદા ચતનશીલ રહે છે, તેઓ ઉદરપૂર્તિને માટે ને અન્ન અને શરીરના રક્તમાટે સાધારણ વસ્ત્રો સિવાય કોઈ પ્રકારના ધનનો અંગિકાર કરતા નથી. ધનનો સ્વભાવજ એવો છે કે લોભ ઉત્પન્ન કરે અને લોભ સાથે દ્રેપને ગાઢ મિત્રતા છે. જ્યાં લોભ છે તે જ્યાં ણીન્દ્રિયો પ્રત્યે દ્રેપ અરક્ષ્ય રહેવાનોજ છે. જેમકે દુશ્મન-વિરક્તકાર થાય છે અને મનુષ્યોપ્રત્યે વિરક્તકાર થઈને નાશનું કારણ છે. અર્થી ધનને વિચાર કરીએ તો તે મહાપુરુષો પ્રત્યેના સર્વ કારણ નથી. તેઓ ધનને મુક્તિ, કલ્યાણ, કલ્પના, કલ્પ સર્વ છે. મુક્તિને તે વિનયન દાન કે સર્વજન સુકલેષ છે. તેમણે તે ધન અર્થ

માટે દ્રવ્ય કાળકુલ પદ્મો; અને તેમણે પણ અમમંથી
 પમના અભુવિત ઉપાયોથી અને મેઘવચની પ્રવૃત્તિનો તદ્દન
 યામ દર્યા જોઈએ. ધર્મપૂર્વક ન્યાયોવિત્ત એને પ્રાપ્ત
 રીતું અનેક દુઃખીભૂત યાય છે; તેજ એને અમારો અમનો
 ઊંચાઈને પીરે પીરે પરમાર્થ તરફ લાંબાય છે.
 તે એક વજર વિચારે અંધને અંધજા પાઈ દેવામાં આવે
 તે મૂલ્યુતું કારણ અને છે, અને તેજ એ વેદના કદા
 માણે આપીને આશામાં આવે તો તેનાથી યાકોર નીરોમી
 ઈને અપનાં અંજો પુષ્ટ યાય છે. તેથી વેદરૂપી યાસ્ત્ર
 તાવેલા ધર્મરૂપ વિધિથી મેવન કરાતું વિપરૂપ ધન પણ
 મારતા આપનાર નીવડે છે. મદામલુ યંત્ર-પદેવ જેમ
 યીશ્ચીઓથી કરતા કરતા, તેજ પ્રમાણે ધનના તાત્કાલિકથી
 તુ તેઓ મદા યંત્રના કરેલા કરતા. જે શ્રીમેવન અવિધિ-
 વૃંક કામવાચનાની પૂર્તિ માટે કરવામાં આવે છે, તેનીજ
 અંશમાં નિંદા કરવામાં આવી છે અને તેજ સ્ત્રીને નરકનું
 ર કદી છે. જેનું પાતિમલ્લુ યાશ્રની મયોદાયો વિધિ-
 વૃંક કરવામાં આવ્યું છે, તે તો કામિની નરિ, ધર્મપત્ની
 તેનો ઉપયોગ કામવાચના તૃપ્તિ ન હોઈને પાર્ગિક
 યોમાં મદદ આપવાનો છે. આવી સ્ત્રીઓનો યંગ તો
 ત્તિમાર્ગવાળા બૃહસ્પતિ માટે પરમ ધર્મ છે. આ પ્રકારે
 ધર્મપૂર્વક, વિધિમર, વિનય અને નમ્રતાપૂર્વક ગેજવેતું
 ધર્મ તથા મુખનું મુખ્ય કારણ યાય છે. તે ધનને
 અન્યાયથી અપનાવવા ઇચ્છે તો તે વિપત્તી છે. આવા
 ધર્મી લોકોનો યંગ કદી પણ ન કરવો જોઈએ.

શ્રી અદૈતાચાર્ય બૃહસ્પતિ કરતા, એ વાત તો વાચકો
 જુતાજ હશે. તેમને જે સ્ત્રીઓ હતી, છ પુત્ર હતા, જે-
 ર દામદારીઓ પણ હતાં; મોટા પુત્ર અચ્યુતાનંદ રાવાય
 ધર-કૃદ્દાંબવાળા હતા. આરાંશ કે, તેમનો પરિવાર
 મોટો હતો. આટલો મોટો પરિવાર હોવા છતાં પણ
 પરમ ભક્ત હતા. ભક્તોને ધણા ખરા લોકો ગાંડા
 કરે છે. એક કહેવત પણ છે કે:—

લક્ષ્મી આવલે જ્ઞાની અલહાડ, યોગી બડ નિખરું;
 કર્મકાંડી ઐસે ડાલે; જ્યાં ભાડકે ઠકું.
 અસ્તુ. ગાંડા લક્ષ્મીને ત્યાં તો 'આ માંડ છે અને આ
 તાંડ છે' એનો તો હિસાબજ નથી. જે કોઈ આવો, તે
 ખૂબ ખાઓ. જેને જે ચીજની જરૂર હોય તે લઈ જાય.
 સૌ કોઈને માટે તેમનાં ખારણાં ખુલ્લાં રહે છે. વાસ્તવમાં
 ઉદારતા એનુંજ નામ છે. જેને ત્યાં મિત્ર, અતિથિ, સ્વજન
 અને ખીજા માણસો વિના સંકોચે ધરની પેઠે રોજ લોજન
 કરે છે, જેનો હાથ સદા ખુલ્લો રહે છે, તેજ સાચો ઉદાર
 છે, તેજ શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમનો અધિકારી પણ હોય છે. જેને
 પૈસામાં પ્રેમ છે, જે દ્રવ્યનો લોભી છે, તે લગવાન સાચો
 પ્રેમ કરી શકેજ શી રીતે? વૈષ્ણવોને માટે અદ્વૈતાચાર્ય-
 જીનું ધર ધર્મશાળાજ નહિ પરંતુ મદ્દત લોજનાલય પણ
 હતું! જે કોઈ આવે તે જ્યાંસુધી રહેવા ઇચ્છે ત્યાં સુધી
 આચાર્યને ઘેર પડયો રહે. આચાર્ય સત્કારપૂર્વક તેને
 ખવરાવતા-પીવરાવતા હતા. આવી ઉદાર વૃત્તિને લીધે
 આચાર્યને માથે કંઈક દેવું પણ થઈ ગયું હતું.

તેમને ત્યાં બાઉલ વિશ્વાસ નામનો એક નોકર હતો.
 આચાર્યનાં ચરણોમાં તેને અનન્ય શ્રદ્ધા હતી અને
 તેમના પરિવારની હમેશાં તનમનથી સેવા કર્યા કરતો હતો.
 વળી તે આચાર્યની સાથે પુરી પણ જતો હતો. આચાર્ય
 દ્રવ્યની તાણ પટે છે, તેથી તેને માનસિક દુઃખ થતું હતું.
 તેમના માથે કંઈક દેવું પણ થઈ ગયું હતું, તેની તેને
 પાતાને પણ ચિંતા થતી હતી! પુરીમાં તેણે પ્રભુ
 આટલો બધો પ્રભાવ જોયો. મહારાજ પ્રતાપરૂદ્રજી પ્ર
 ક્ષિત્વર તુલ્ય માનતા હતા, અને ગુરુભાવથી તેમની પ્ર
 આજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે તનપર રહેતા હતા. વિ
 વિચારું કે "મહારાજનેજ આચાર્યનું દેવું શુક્રવરકે
 તેમ કરવા શાસ્ત્રે ન હોય? જે મહારાજના કામ
 વાત હોય તે જરૂર તે મહારાજ માટે તેમના અર્ચન
 પ્રવરક થઈ જાય. એમ વિચારીને તેણે આચાર્યની

ઈ પોને જઈને મહારાજ મનાપરજીને એક પ્રાર્થનાપત્ર આપ્યો. તેમાં તેણે આશ્ચર્યને માણત ઈશ્વરના અવતાર દર્શાવીને તેમના રેવાને નિકાલ કરાવી રેવાની અને ખર્ચ-નો સ્થાપી પ્રબુએ કરી રેવાની પ્રાર્થના કરી હતી.

મહારાજે તે પત્ર પ્રબુ પાસે પહોંચાવી દીધા. પત્ર વાંચનાંજ પ્રબુ આશ્ચર્યવહાન થઈ ગયા. તેમના પ્રબાવનો આ રીતે દુરુપયોગ કરવામાં આવે છે, એમ વિચારીને તેમને વિશ્વાસ ઉપર ચુસ્ત આપ્યો. તેજ મમરે ગોવિંદને જોતા-ર્યોને પ્રબુએ કોઈનાપૂર્વક જાણ આપી કે “ગોવિંદા જીજે, આજથી જાઉંજ વિશ્વાસ મારું ત્યાં આવવા ન પામી. તે મારા અને આશ્ચર્યના નામને જલનામ કરનાર છે.” ગોવિંદ મક્કાક નીચું નમાવોને સુખલાપ ત્યાંથી આપ્યો ગયો. તેણે નીચે જઈને ત્યાં આવતા બધાંને વાત કરી. બધાં દ્વારા આશ્ચર્યને આ વાતની ખબર પડી. તેંદા જલસીથી પ્રબુની પાસે દોડી આપ્યા અને તેમના પત્ર પકડીને ગૂઝારૂ કહે કહેવા લાગ્યા કે “પ્રબો ! આ અપરાધ તો મારો છે. જાઉંજે જે કંઈ કર્યું છે, તે મારા મારું મારેજ કર્યું છે. આ મારે તેને શિક્ષા નહિ કરતાં અને સજા કરે. અપરાધનું મૂળ કારણ તો હુંજ છું.” મહાપ્રબુ આશ્ચર્યની પ્રાર્થનાથી ઉપે-શા કરી ગૂઝયા નહિ. આશ્ચર્ય અવતારી હતા જે વાતમાં તેમને કંઈ પણ વાંધા નહોતો, પરંતુ અવતારી થઈને કુદ્ર દ્રવ્યને માટે વિપથી પુરુષોને પ્રાર્થના કરવામાં આવે જે અવતારી પુરુષોને માટે મહાન કલંક છે. જરૂર જણાતાં યાચના કરવી જે પાપ નથી, પરંતુ અવતારપણાના બહા-ના નીચે પેંચા માગવા જે મહાપાપ છે. જિયારો મૂર્ખ જાઉંજ તે શું જાણે ? જે અશિક્ષિત નોકરને એટલી સમ-જણ ક્યાંથી હોય ? તેણે તો પોતાના તરફથી સારું સમ-જીનેજ આ કામ કર્યું હતું. પ્રબુએ અજ્ઞાનવશાત્ કરેલા અપરાધની ક્ષમા આપી અને બવિધ્યમાં કરી એવું ન કરવા માટે તેને સમજાવી દીધા.

गोपीनाथ पट्टनायकको झूठीथी वच्चाव

अकामः सर्वकामो वा मोक्षकाम उदारधीः ।
तीव्रेण भक्तियोगेन यजेत पुरुषं परम् ॥

(श्रीमद्भागवत २-३-१०)

अर्थात् गमे तो निष्काम लावथी के समस्त सांसारिक सुखोनी धञ्छाथी अथवा मोक्षनी धञ्छाथी बुद्धिमान पुरुषे हमेशां तीव्र लक्षितयोगथी ते परम पुरुष श्रीकृष्णनी (नामस्मरण, संकीर्तन अने लीला-कथाइथी यज्ञो द्वारा) आराधना करता रहेवुं लेछंअ.

वाचको राय रामानंदलना पिता राठ लवानंदलने तो लूह्याज नडि होय. तेभने राय रामानंद, गोपीनाथ, पट्टनायक अने वाणीनाथ वगेरे पांअ पुत्र हुता, जेभने प्रभु पांअ पांडवोनी उपमा आध्या करता हुता अने लवानंदलने पांडु कडीने सन्मान तथा सत्कार करता हुता. वाणीनाथ तो हमेशां प्रभुनीज सेवामां रहिता हुता. राय रामानंद पहिलां विद्यानगरना राजव्यकती हुता, पांडवकी ते काम छोडीने तेयो हमेशां पुरीमांज प्रभुनां अरबुद्धम केनी सनीपमां निवाअ करता हुता अने भद्राप्रभुने निकेतन श्रीकृष्णनी कथाओ श्रवणु करव्या करता. तेभना न न काले गोपीनाथ पट्टनायक ' भाव लूह्या दंडयाट ' नामक केनिदना राजव्यमां अरिह. केउ प्रांतना राजव्यकती हुता तेयो न न केनिदना हुता. तेभनी सङ्कीर्त-करता, हुता अने सङ्कीर्तना पट्टनायक हुता हुता अने भद्राप्रभुनां सेवामां रहिता हुता.

લોકો વિપચી બની જાય છે, તેજ પ્રકારના તેઓ વિપચી બનેલા હતા. વિપચી લોકોની ઈચ્છા સર્વલક્ષી અગ્નિના સરખો હોય છે, તેમાં ધનરૂપી લાકડાં ગમે તેટલાં બાલેને નાખવામાં આવે, પણ તેની તૃપ્તિ થતી નથી. ત્યારે તો વિપચી પુરુષોને શાસ્ત્રકારોએ અધઢાણુ કહ્યા છે. વિપચી લોકોનાં વચનોનો ઠદી પણ વિચાર કરવો જોઈએ નહિ. તેમની પાસે કોઈ ચીજ અનાગત મૃદીને પછી તે પ્રાપ્ત કરવાની આશા રાખવી નકામી છે. ત્યારે હૃદયમાં અવિવેક હોય છે, ત્યારેજ વિપચ ઉત્પન્ન થાય છે. અને અવિવેકમાં પોતાના કે પારકાનું અને નફા કે તુકચાનનું ધ્યાન રહેતું નથી. તેથી વિપચી પુરુષ પોતાને તો આપત્તિની જાળમાં ફસાવેજ છે, ને સાથે સાથે પોતાના સંસર્ગમાં આવનારાઓને પણ હાનિમાં દુઃખ દીધા કરે છે. વિપચીઓની સ્ત્રોતથી કોને કલેશ થયો નથી ? તેથી નીતિકારોએ કહ્યું છે કે:-

દુર્વૃત્તસંગતિરનર્થપરમ્પરાયા

हेतुः सतां भवति किं वचनीयमत्र ।

लङ्घेद्यरो हरति दाशरथेः कलत्रं

ग्रामोति बंधनमसौ किल सिन्धुराजः ॥

અર્થાત્ આમાં વિશેષ કહેવા-સાંભળવાની વાતજ શા છે ? એ તો સનાતન રીત ચાલી આવી છે કે, વિપચી પુરુષોનો સંસર્ગ રાખવાથી સારા પુરુષોને પણ કલેશ થાય છેજ. જુઓ, પેલા વિપચી રાવણે હરણુ કર્યું તો જનકનાંદિની સીતાજીનું અને બંધનમાં પડ્યો બિચારો સમુદ્ર । સાથીઓના મુખદુઃખનો ઉપલોગ સૌ કોઈને કરવો પડે છે. જે સુખમાં સાથે રહે છે અને દુઃખમાં દૂર થઈ જાય છે તે સંબંધીજ નથી; પરંતુ એક વાત છે. જે ખરાબ માણસને સદ્બાગ્યવશાત્ કોઈ મહાપુરુષ સાથે કોઈ પણ પ્રકારે સંબંધ થઈ જાય છે, તો તેમના આ લોક તથા પરલોક બંને સુખરી જાય છે. સાધુ પુરુષ તો સદા વિપચી પુરુષોથી દૂરજ રહે છે, પરંતુ વિપચી કોઈ પણ પ્રકારે તેમને શરણુ

જાન્ય તો પછી તેનો બેડો પારજ થઈ ગયો સમજવો. મહાપુરુષોને જો કોઈના દુઃખને જોઈને દુઃખ થઈ આવે તો પછી તે એ દુઃખથી છૂટીજ જાય છે. જ્યારે સંસારી દુઃખ મહાપુરુષોની સહજ ઇચ્છાથી છૂટી જાય છે, તો પછી શુદ્ધ હૃદયથી અને શ્રદ્ધાલક્ષિતપૂર્વક જે તેમને શરણે જાય છે, તેમનું કલ્યાણ તો થવાનુંજ. એમાં કહેવાનું શું ? રાજા ભવાનંદજી શુદ્ધ હૃદયથી પ્રભુના લક્ષ્ય હતા. તેમના પુત્ર ગોપીનાથ પટ્ટનાયક મહાન વિધથી હતા. પિતાનો મહાપ્રભુ સાથે સંબંધ હતો. આ સંબંધથી તેમનો પ્રભુ સાથે થોડો ઘણો સંબંધ હતો. આ સંબંધીના સંબંધ-સંસર્ગનેજ લીધે તેઓ શૂળી ઉપર ચઢ્યા છતાં પણ બચી ગયા. મહાપુરુષોનો મહિમા એવોજ છે !

ગોપીનાથ એક પ્રદેશના રાજ્યકર્તા હતા. આખા પ્રાંતની આવક તેમની પાસે આવતી હતી. તેઓ તેમાંથી પોતાનો નક્કી કરેલો પગાર રાખીને બાકીના રૂપિયા રાજ દરબારમાં મોકલી આપતા હતા. પરંતુ વિધથીઓમાં એટલો સંઘમ ક્યાંથી હોય કે તેઓ બીજાના દ્રવ્યની પરવા કરે ? અમે કહી ગયા છીએ કે, વિધથીઓને અવિવેકને લીધે પોતાના કે પારકાનું જ્ઞાન રહેતું નથી. ગોપીનાથ પટ્ટનાયક પણ રાજ્યભંડારમાં મોકલવાના દ્રવ્યને પોતાના ખર્ચમાં વાપરી નાખતા. આ પ્રકારે ચોરિસ્સાના મહારાજના બે લાખ રૂપિયા તેમને ખાતે થઈ ગયા હતા. મહારાજે તેમની પાસે પોતાના રૂપિયા માગ્યા, પરંતુ તેમની પાસે રૂપિયાજ ક્યાંથી ? એ તો વેસ્થા અને કલાલોએ પોતાના બનાવી લીધા હતા. ગોપીનાથે મહારાજને પ્રાર્થના કરી કે “મારી પાસે કોઈક રૂપિયા તો નથી. મારી પાસે આ દસ વીસ ઘણા છે, કોઈક બીજા સમાન પણ છે, એ બેટલામાં મને તેટલામાં સઠં સંચા બાકીના રૂપિયા ભૂંધીને ધીરે ધીરે આપીને રહીશું. મહારાજે તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી લીધી અને તેને આવી રીતે મહારાજે તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી લીધી અને તેને તેમને મોકલવાની કૃપા કરવા માટે પોતાને એક પુત્રને મોકલવાને આજ્ઞા આપી. તે પુત્રને મોકલવાની કૃપા કરવાની હતી, તેને મોકલવાની કૃપા કરવાની હતી, તેને મોકલવાની કૃપા કરવાની હતી, તેને મોકલવાની કૃપા કરવાની હતી.

વિષયી માણસોને એવીજ સજા થવી જોઈએ. જ્યારે તે સગ-
દ્રવ્યને પણ પોતાના વિષય-લોગમાં ઉડાવી દે છે તો પછી
રાજાને તેનાથી શો લાભ? જે લાખ રૂપિયા કંઈ થોડા તો
નથી ને! જેવું તેણે કર્યું, તેવું જણ તે લોગવે. હું શું કરું?"

લવાનંદજીનાં સગાં સંબંધી અને સ્નેહીઓ પ્રભુને
જાત જાતની વિનંતિઓ અને પ્રાર્થનાઓ કરવા લાગ્યાં.
પ્રભુએ કહ્યું કે "લાઈ! હું તો લિક્ષુક છું, જે મારી પાસે
જે લાખ રૂપિયા હોત તો આપીને તેને છોડાવી લાવત;
પરંતુ મારી પાસે તો જે કોડી પણ નથી. હું તેને કેમ કરી-
ને છોડાવું? તમે સૌ જગન્નાથજીને પ્રાર્થના કરો; તે દીના-
નાથ છે, બધાની પ્રાર્થના ઉપર અવશ્ય ધ્યાન આપશે."

એટલામાંજ કેટલાક માણસો ઢોડતા પ્રભુની પાસે
આવ્યા. તેમણે બળર આપ્યા કે "લવાનંદ, વાણીનાથ
વગેરે સઘળા કુટુંબીજનોને રાજ્યના અધિકારીઓ બાંધીને
લઈ જાય છે."

સૌ લોકોને આશ્ચર્ય થયું. લવાનંદજીને કેદ કર્યાના
સામાચાર સાંભળીને તો પ્રભુના બધા વિરક્ત અને અંતરંગ
લક્ષણો ચમકી ઉઠ્યા. સ્વરૂપ દામોદરજીએ ગલરાધને કહ્યું:
"પ્રભો! લવાનંદ તો સહકુટુંબ આપના ચરણોના સેવક
છે. તેમને આટલું બધું દુઃખ શા માટે? આપના કૃપાપાત્ર
હોવા છતાંયે તેઓ વૃદ્ધાવસ્થામાં આટલું બધું દુઃખ સહન
કરે, એ ઉચિત જણાતું નથી. આથી આપની ભક્તવત્સલ
લવાની નિંદા થશે."

મહાપ્રભુએ કંઈક પ્રેમયુક્ત શેષના સ્વરે કહ્યું: "સ્વ-
રૂપ! તમે આટલા સમજી દોવા છતાં પણ આથી આપના
વેદી વાત કરો છો? તમારી એવી કચ્છા છે કે જે સગ-
દ્રવ્યને જઈને લવાનંદને માટે રાજાને પ્રાર્થના કરે
તેને તેમને છોડી દે? કીક, મારી દે: કે તું જાડો
કરું તો મને અને રાજા કહી દે દે, આપજ એ દે

એટલામાં જ વડાને દેવ પોતાના શબ્દો પુરો ને માથે
 લઈને પ્રજાનાં દર્શને આવી પહોંચ્યા. તેમણે પુરો મૂળીને
 પ્રજાનાં અવસ્થાકાંક્ષાનાં અઠાણ પ્રજ્ઞામ કર્યાં અને માથું
 ઠાંચી ઠાંચના પુરુષને મળેલા કહેવા લાગ્યા કે "હે દયાળો !
 હું વાળવડાવો ! આપને અધારે અધારે વિધવાઓ
 ઉદાર કરો જે, પ્રજા ! આપની અધારે દુષ્ટા વિવા પ્રાપ્ત
 અમાનવિત્ત કાપું કરી લઈ કાઢે નહિ કે કાંઈ ઉપદેશ કરેલો
 અનુષ્ઠા અધારે શાંતિ હાવે ?"

પ્રજાને આની અવસ્થાકાંક્ષાને પ્રજ્ઞામ કરવા કરવા
 કહેવા લાગ્યા કે "આને મામલો જે છે, હવે કદી અંત
 કામ ન કરે. રાજાના પિતાને કદી પાપ પોતાના ગર્ભમાં
 ન વાપરે." આ પ્રકારે અમલનો-પ્રજાને પ્રજ્ઞામ એ વધારા
 વિવા-પુત્રોને વિદાય કર્યા. તે અમલે અમલે મિત્ર પ્રજા આવી
 પહોંચ્યા. પ્રજાને પ્રજ્ઞામ કરીને તેમણે કહ્યું કે "પ્રજા !
 આજે આપની દુષ્ટાઓ આ વિવા-પુત્ર તો આજે વિધવાઓ
 માંથી જાયા."

પ્રજાએ કહ્યું કે પ્રજા કરવા કરવા કે "મિત્ર !
 શું કરું ? હું તો આ વિધવા લોકોના અંતરમાંથી ધરું દુષ્ટા
 છું. હું કહ્યું મું કે, એમની કોઈપણ વાત મારા કાને ન
 પડે; પરંતુ જ્યારે અહીં રહું છું, ત્યારે લોકો અને આપીને
 કહીજ તે છે. સાંભળીને અને દુષ્ટા માય છે, તેથી પુરી
 ઠોડીને હવે હું અતાતનાથ જઈને રહીશ. ત્યાં ન તો આ
 વિધવા લોકોના અંતરમાં મને કે ન તો આવી વાતો સાંભ-
 લવામાં આવશે."

મિત્રએ કહ્યું "આપને આ વાતોથી શું ? આ તો
 અંતર છે, એમાં તો એવી વાતો મલીજ શકે છે. આપ
 જાનો જાનો શોક કર્યો ? આપને શું ? કોઈ ગમે તે વાતો
 આપના લક્ષ્યો. ગયા વિધવાઓની મેરાગી છે.
 અને
 ઠોડી હવેને ક્ષેત્રના દુષ્ટ

મહારાજની આવી આજ્ઞા મળતાંજ તેમણે દરબારમાં જઈને ગોપીનાથજીને સહકુંડુંબ સુકત કરી દેવાની આજ્ઞા લોકોને સંભળાવી દીધી. આ હુંકમ સાંભળતાંજ લોકોના હૃદયનો પાર ન રહ્યો, ક્ષણ વારમાંજ ઘણા મનુષ્યો આ સુખદ ખખર સંભળાવવા માટે પ્રભુની પાસે પહોંચ્યા અને બધા એક સ્વરે કહેવા લાગ્યા કે “ પ્રભુએ ગોપીનાથને ચાંગ ઉપરથી ઉતરાવી દીધા.”

પ્રભુએ કહ્યું: “ આ બધું તેના પિતાની ભક્તિનું ફળ છે. જગન્નાથજીએજ તેને આ વિપત્તિમાંથી બચાવ્યો છે.”

લોકોએ કહ્યું કે “ ભવાનંદજી તો આપને સર્વસમાને છે અને તેઓ કહે છે પણ ખરા કે, મહાપ્રભુની કૃપાથી અમે આ વિપત્તિમાંથી બચી શક્યા છીએ.”

પ્રભુએ લોકોને પૂછ્યું:—“ ચાંગ પાસે ઉભેલા ભવાનંદજીની તે સમયે કેવી અવસ્થા હતી ?”

લોકોએ કહ્યું: “ પ્રભો ! એમની વાત કંઈજ ના પૂછી. પોતાના પુત્રને ચાંગ ઉપર ચઢતો જોઈને પણ તેમને તો હૃદય હતો કે ન તો વિષાદ. તેઓ આનંદપૂર્વક પ્રેમમાં ગદ્ગદ થઈને:—

હેરે રામ હેરે રામ રામ રામ હેરે હેરે ।

હેરે કૃષ્ણ હેરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હેરે હેરે ॥

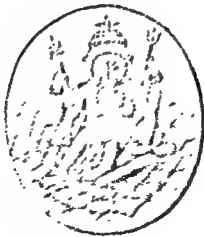
—આ મહામંત્રનો જપ કરતા હતા. ખતો કાંઈજ આંગળીઓના વેદા વડે તેઓ મંત્રની સંખ્યા ગણતા નહોતા. તેમને આપના ઉપર દૃઢ વિશ્વાસ હતો.”

પ્રભુએ કહ્યું: “ બધી પુસ્તકોનામ જગવાનની કૃપા તેમની આગળજીવનું કમ છે કે આટલી ભવ્યદર સિવાય કોઈ સંસ્કારમાંજ હૃદયને મળી શકે, નહિ તે સંસ્કારને કૃપા કહેવાય. નિસ્કર્ય જને, નહીં.”

આજથી હું તમારો પગાર પણ ખમણો કરી આપું છું.” આ પ્રકારે બે લાખ રૂપિયા માફ થઈ જવાથી અને પગાર પણ ખમણો થઈ જવાથી ગોપીનાથજીને પરમ આનંદ થયો. તેજ સમયે તેઓ આવીને પ્રભુનાં ચરણોમાં પડ્યા અને રડતાં રડતાં કહેવા લાગ્યા કે “પ્રભો! મને હવે આપનાં ચરણોને શરણે લ્યો, હવે મને આ વિષય-જાળથી છોડાવી દો.”

પ્રભુએ તેમને પ્રેમપૂર્વક આલિંગન કર્યું અને ફરીથી કહી આવું કામ ન કરવાનું કહીને વિદાય કર્યાં.

જ્યારે મહાપુરુષોની સહેજ પણ કૃપા થતાં ગોપીનાથ સહકુટુંબ શ્ણીથી ળચી ગયા, બે લાખ રૂપિયા માફ થઈ ગયા, પગાર ખમણો થઈ ગયો અને પહેલાં કરતાં પણ વધારે રાતના પ્રેમપાત્ર ળની ગયા, ત્યારે જે અનન્ય-ભાવે મહાપુરુષોનાં ચરણોની સેવા કરે છે અને તેમના ઉપર જે મહાપુરુષોની કૃપા થાય છે, તે કૃપાના ક્ષણતું તો કહેવુંજ શું? તે કૃપાથી તો પછી મનુષ્યનો આ સંસાર-થીજ સંબંધજ છૂટી જાય છે. તે તો પછી સર્વભાવે પ્રભુનોજ ળની જાય છે. ધન્ય છે આવી કૃપાશુતાને!

છે. સદ્ગુણોનું ભૂષણ જ્ઞાન છે અને જ્ઞાનનું ભૂષણ ક્ષમા છે.* મનુષ્ય ગમે તેટલો જ્ઞાની ભલેને હોય, તેનામાં ગમે તેટલા સદ્ગુણ ભલેને હોય, તેનું રૂપ ગમે તેટલું સુંદર ભલેને હોય, જો તેનામાં ક્ષમા નથી, જો તે લોકોએ કહેલી કડવી વાતોને પ્રસન્નતાપૂર્વક સહન કરી શકતો નથી, તો તેનું રૂપ, જ્ઞાન અને સર્વ પ્રકારના સદ્ગુણ નકામાજ છે; ક્ષમાવાન તો કોઈ લાખો-કરોડોમાં શિવાનંદજી સેનના જેવા એકાદજ મળશે. મહાત્મા શિવાનંદજી તો ક્ષમાના અવતારજ હતા, એ વાચક નીચેના ઘનાવથી સમજી શકશે.

વાચકોને ખબરજ છે કે, ગૌડીય ભક્તો રથયાત્રાને નિમિત્તે પ્રતિવર્ષે જેઠની આખરમાં પોતાનાં સ્ત્રી-બાળકો સાથે શ્રી જગન્નાથપુરીમાં આવતા હતા અને વરસાદના ચાર માસ ગાળીને અંતે પોતપોતાને ઘેર પાછા ફરતા હતા. એ બધાને લાવવાનો અને માર્ગમાં બધી જાતનો પ્રબંધ કરવાનો ભાર પ્રભુએ શિવાનંદજીનેજ સોંપ્યો હતો. તેઓ પણ દર વર્ષે પોતાની પાસેના હજારો રૂપિયા ખરચીને ખૂબ સાવધાનીપૂર્વક ભક્તોને પોતાની સાથે લાવતા હતા. સૌથી વધારે મુશ્કેલી ઘાટો ઉપર ઉતરવાની હતી. એક-એક, બે-બે રૂપિયા ઉતરામણ લેવા છતાં પણ ઘાટવાળાઓ યાત્રીઓને ઘરાબર સમયે ઉતારતા નહોતા. જો કે મહાપ્રભુના દેશવ્યાપી પ્રભાવને લીધે ગૌરભક્તોને એટલી બધી અગવડ થતી નહોતી, તેમ છતાં પણ કોઈ દુર્બુદ્ધિ ખલાસી તેમની પાસે કંઈક ને કંઈક વધારે પૈસા પડાવતોજ હતો. તેઓ ઘણા સરખા હતા. બધા ભક્તોના ભાર તેમનાજ ઉપર હતો, તેથી તે સૌથી પહેલાં તેમનેજ પકડતા હતા.

એક વાર નીચાવડ આવતાં પુરીની પાસેજ કોઈ ઘટ-વ સિવાય—કોઈ વધારે કિસ્સાનંદ કેલવડને પોલી સખ્યા. તેમને જ્યાંજ પેસાડી સખ્યા. હતા. તેથી નિચાવડનં

* સમ્યક્જ્ઞાને સર્વે સખ્યાસખ્યા મુખા :
મુખ્યાસખ્યાને સખ્યા સમ્યક્જ્ઞાને સખ્યા ॥

વહી પ્રભુની પાસે પ્રવ્રામ કરવા જાણે. " પરંતુ તેણે ગોવિં-
દની વાત સાંભળી નહિ. પ્રભુ પણ સમજી ગયા કે જરૂર,
લાજમાં કંઈક કાણું છે. તેથી તેમણે ગોવિંદને કહી દીધું
કે "શ્રીકાવને માટે શિલાચાર અને નિવમ કેવાં તે જ
કરે છે, તે જાણવરૂં કરે છે; તેને તું રોક નહિ. આજ
દયામાં જીને વાતો કરવા દે. " આટલું કહીને પ્રભુ તેમને
બહોના સંબંધમાં ઘણી ઘણી વાતો પૂછવા લાગ્યા. શુના
બહોની વાત પૂછીને પ્રભુએ નવીન બહોના સંબંધમાં
પૂછ્યું કે, આ વખતે જાલબહોનાંથી કોણ કોણ આંગુ
છે ? પ્રભુની પાછળ જે બાજકો યયાં લતાં, તેઓ પણ
આ વખતે પોતપોતાની માતાઓ સાથે પ્રભુનાં દર્શનની
લક્ષ્યાં આજ્યાં લતાં. શ્રીકાંતે જયાં બાજકોનો પરિચય
આપતાં શિવાનંદના પુત્ર પરમાનંદ દાસનો પણ પરિચય
આપ્યો અને તેની પ્રજર પ્રતિબા તથા પ્રભુનાં દર્શનની
લક્ષ્યાં પણ પ્રશંસા કરી. પ્રભુ તે બાજકને જોવા માટે
આનુર ધરેલા જણાયા. આ બધી વાતોમાં શ્રીકાંત નિત્યા-
નંદના ક્રિયાદ કરવાનું બુલીજ ગયા. જીટલામાંજ બધા
બહો આવીને હાજર થયા. પ્રભુએ હમેશાંની પંકે તે
બધાનાં સ્વાગત-સત્કાર કર્યાં અને તેમને રહેવા માટે યથા-
યોગ્ય સ્થાન આપીને બધાના પ્રસાદની વ્યવસ્થા કરાવી.

દિ દેવતાઓ પણ તલસ્યા કરે છે, તેજ ચરણ આપે મારી પીઠે અડકાડયા. હું સાથેજ કૃતાર્થ થઈ ગયો. મહારાજજી ! અબલુતાં મારો જે ગુન્હો થયો હોય, તે क्षમા કરો. હું મારી મૂર્ખતાને લીધે આપને ક્રોધાયમાન કરવાનું કારણ બન્યો. આ અપરાધ માટે હું શરમાઉં છું. પ્રભો ! મને આપનો સેવક સમજીને મારા સમસ્ત અપરાધોને क्षમા કરો અને મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ.”

શિવાનંદજીની આટલી સહનશીલતા, આવી क्षમા અને આવી અનન્ય નિષ્ઠા જોઈને નિત્યાનંદજીનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું. તેઓ જલદીથી ઉઠીને શિવાનંદજીને ભેટી પડયા અને તેમને આશીર્વાદ આપતાં કહેવા લાગ્યા કે “શિવાનંદ ! તમે સાથેજ પ્રભુના પરમ કૃપાપાત્ર બનવાને યોગ્ય છો. જેનામાં આટલી બધી क्षમા છે, તે પ્રભુનો અંતરંગ ભક્ત અવશ્યજ બની શકે છે.” સાથેજ, નિત્યાનંદજીનો આ આશીર્વાદ કૃપાભૂત થયો અને પ્રભુએ સેન મહાશય ઉપર અપાર કૃપા દર્શાવી. પ્રભુએ પોતાનો ઉચ્છિષ્ટ મહાપ્રસાદ શિવાનંદજીના સમસ્ત પરિવારને માટે મોકલવાની ગોવિંદને પોતેજ આજ્ઞા આપી. તેમની આવી તપસ્યાના પરિણામે તો કવિ કર્ણપૂર જેવા પરમ પ્રતિભાવાન મહાકવિ અને ભક્ત તેમને ત્યાં પુત્રરૂપે અવતાર્યાં.

નિત્યાનંદજીનું આયું વર્તન શિવાનંદજી સેનના ભાણેજ શ્રીકાન્તને ઘણુંજ અરુચિકર બનાવ્યું. તે યુવક હતો, શરીરમાં યુવાવસ્થાનું નવું કોહી વહેતું હતું. આ વાતથી તેણે પોતાના મામાનું બચંકર અપમાન થયેયું માન્યું અને તેની કૃષિયાદ કરવા માટે તે બધા ભક્તોથી અગમ્ય થઈને ક્રોધી પહેલાં પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો. કપડાં ઉતાર્યા વિનાજ તે પ્રભુને પ્રભુને કરવા લાગ્યે. આથી બેચિદ્દે કહ્યું: “શ્રીકાન્ત ! તમે આ ચિદાચાર્ય વિવેક યત્ન કેમ કરો છો? અંગ-રત્ન ઉતાર્યા પછી મહાકાન્ત પ્રભુને કરવા છે. પહેલાં યજ્ઞ કરવો. કોઈ વસ્તુને કદ કદ ઉતારી, કોઈ કાચ-બેંક કાચ

પછી પ્રભુની પાસે પ્રણામ કરવા જ્યે. ” પરંતુ તેણે ગોવિંદની વાત સાંભળી નહિ. પ્રભુ પણ સમજી ગયા કે જરૂર, દાળમાં કંઈક કાળું છે. તેથી તેમણે ગોવિંદને કહી દીધું કે “શ્રીકાંતને માટે શિષ્ટાચાર અને નિયમ કેવા ? તે જે કરે છે, તે બરાબરજ કરે છે; તેને તું રોક નહિ. આજ દશામાં એને વાતો કરવા દે. ” આટલું કહીને પ્રભુ તેમને ભક્તોના સંબંધમાં ઘણી ઘણી વાતો પૂછવા લાગ્યા. જૂના ભક્તોની વાત પૂછીને પ્રભુએ નવીન ભક્તોના સંબંધમાં પૂછ્યું કે, આ વખતે બાલભક્તોમાંથી કોણ કોણ આવ્યું છે ? પ્રભુની પાછળ જે બાળકો યયાં હતાં, તેઓ પણ આ વખતે પોતપોતાની માતાઓ સાથે પ્રભુનાં દર્શનની ઉત્કંઠાથી આવ્યાં હતાં. શ્રીકાંતે બધાં બાળકોનો પરિચય આપતાં શિવાનંદજીના પુત્ર પરમાનંદ દાસનો પણ પરિચય આપ્યો અને તેની પ્રખર પ્રતિભા તથા પ્રભુનાં દર્શનની ઉત્કંઠાની પણ પ્રશંસા કરી. પ્રભુ તે બાળકને જોવા માટે આતુર થયેલા જણાયા. આ બધી વાતોમાં શ્રીકાંત નિત્યાનંદજીની ફરિયાદ કરવાનું ભૂલીજ ગયા. એટલામાંજ બધા ભક્તો આવીને હાજર થયા. પ્રભુએ હુએશાંની પેઠે તે બધાનાં સ્વાગત-સત્કાર કર્યાં અને તેમને રહેવા માટે મધાયોગ્ય સ્થાન અપાવીને બધાના પ્રસાદની વ્યવસ્થા કરાવી.

पुरीदास या कवि कर्णपुर

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।

नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥

(लतृंहरि नीतिशतक २४)

अर्थात् એ પરમપુણ્યવાન રસસિદ્ધ કવીશ્વરોનો જય થાઓ, કે જેમના યશસ્વી શરીરને અવશ્ય પ્રાપ્ત થનારી વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણનો ભય નથી-અર્થાત્ કવિઓનું યથાર્થ શરીર તેમનો સુયશજ છે. તેમનો સુયશ સદા અમર રહ્યા કરે છે; તેનો નાશ કદી પણ થતો નથી.

કવિતા એ એક લગવાનની આપેલી વસ્તુ છે. જેના હૃદયમાં સુંદર કવિતા કરવાની કળા વિદ્યમાન છે, તેને પછી રાજ્યસુખની શી પરવા? ઇન્દ્રાસન તેને માટે તુચ્છ છે. કવિતા ગણિતની પેઠે અભ્યાસ કરવાથી નથી આવડતી, તે તો અલૌકિક પ્રતિભા છે; દોષ ભાગ્યવાન પુરુષને જ પૂર્વજન્મોનાં પુણ્યોના ફળરૂપે તે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. કવિ શું કરી શકતો નથી? જેને કચ્છે તેને અમર બનાવી શકે છે, જેને કચ્છે તેને પાતાળમાં પાંચાંચાડી શકે છે. ભોજ અને વિદ્વમ જેવા અગત્ય-અર્થ નહિ પણ અસંખ્ય સર્વોચ્ચ થઈ શકે છે. તેમનું નામ કોઈ કેમ જાણું નથી? કોઈકને માટે કે તેને કવિદાસ જેવા કવિદુરયુગમણિ મહાપુરુષના અદ્ભુતજન બની શક્યા નહિ. આવી વસ્તુ માટે ભગવાન તે સદૃશ્યના અવતારીવરુણી વાન કોડી કે સ્વામીના કવિને તેને જેવા વિદવાનના પાદપાદને કારણે અમર ન બની શકે નહિ. તે સર્વોચ્ચ અને અમરને તેમને

ખધા ગૌરલક્તોનાં નામ કંઠસ્થ કરાવી દીધાં હતાં. તેમના પિતા દરવર્ષે હજારો રૂપિયા પોતાની પાસેથી ખર્ચ કરીને લક્તોને પુરી લઈ જતા હતા, અને રસ્તામાં તેમની સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થા પોતેજ કરતા હતા. તેમનું આખું કુટુંબ શ્રીચૈતન્યદેવનું સેવક હતું. તેમને ત્રણ પુત્રો હતા—મોટા ચૈતન્યદાસ, વચલા રામદાસ અને સૌથી નાના આ પરમાનંદદાસ, પુરીદાસ અથવા કર્ણપૂર હતા. પરમાનંદદાસ બાળપણથીજ બાહોશ, મેધાવી, શીઘ્ર બુદ્ધિવાળા અને રસિક હૃદયના હતા. તેમના અતિ આગ્રહથી તેઓ તેમને તેમની માતા સાથે પ્રભુની પાસે લઈ ગયા. આમ તો પ્રભુએ તેમને જોઈ લીધા હતા, પરંતુ સેન તેમને એકાંતમાં પ્રભુને પગે લગાડવા ઈચ્છતા હતા. એક દિવસ જ્યારે મહાપ્રભુ સ્વરૂપ ગોસ્વામી વગેરે બે-ચાર અંતરંગ લક્તોની સાથે એકાંતમાં બેઠા બેઠા શ્રીકૃષ્ણકથા કહેતા હતા, ત્યારે સેન મહાશય પોતાના પુત્ર પરમાનંદ પુરીને લઈને પ્રભુની પાસે જઈ પહોંચ્યા. સેને તેની પાસે પ્રભુનાં ચરણોમાં દંડવત્ પ્રણામ કરાવ્યા. તે પ્રભુનાં ચરણોમાં સૂતાં સૂતાં તેમનો અંગૂઠો ચૂસવા લાગ્યો, જાણે તે પ્રભુનાં ચરણકમળોની મધુરતાનું પાન કરી રહ્યો ન હોય ! પ્રભુ તેને જોઈને ઘણાજ ખુશ થઈ ગયા. તેમણે પૂછ્યું કે “આનું નામ શું પાડ્યું છે ?”

ધીરથી સેન મહાશયે કહ્યું કે “પરમાનંદદાસ !”

પ્રભુએ કહ્યું: “આ તો બહુજ લાંબું નામ થઈ ગયું, કોઈને બોલાવતાં પણ અગવડ પડ્યો. તેથી પુરીદાસ લીક છે.” એમ કહીને તેઓ બાળકના માથા ઉપર હાથ દેરવતાં દેરવતાં પ્રેમથી કહેવા લાગ્યા કે “કેમ રે પુરીદાસ ! તારું નામ બરાબર છે ને ? તું પુરીદાસજ છે ને ?” બહુ તે દિવસથી તેઓ પરમાનંદદાસને બદલે પુરીદાસ થઈ ગયા.

એક વાર સેન તેમને કહીશું ત્યારે પ્રભુનાં દર્શન કરવા આવવા આવે પ્રભુએ તેમને પ્રેમ ફોર કહ્યું: “વિદા પુરીદાસ ! કીક કીક કીક કીક કીક કીક તેમણે તેમનું પુરીદાસ કહ્યું

આને તેઓ બધાએ પ્રભુની પૂર્ણકૃપાનું કૃણ્ણ માન્યું. ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું કે “ તેં સૌથી પહેલા તારા શ્લોકમાં વ્રજડુંગનાઓના કાનોના શણુગારનું વર્ણન કર્યું છે, તેથી તું કવિ થશે અને ‘કર્ણપૂર’ નામથી તારી પ્રસિદ્ધિ થશે.” ત્યારથી તેઓ ‘કવિ કર્ણપૂર’ કહેવાયા.

તેઓ મહાપ્રભુના ભાવો સારી રીતે સમજતા હતા. સાચા સુકવિથી લલા કેના મનોભાવો છુપા રહી શકે છે? તેઓ સુકવિ હતા. તેમણે પોતાની મોટા ભાગની કવિતા શ્રી ચૈતન્યદેવના સંબંધમાં જ કરી છે. તેમણે બનાવેલા આનંદ વૃંદાવન (અમ્પૂ), અલંકાર કૌસ્તુભ (અલંકાર), શ્રી ચૈતન્યચરિત (કાવ્ય), શ્રી ચૈતન્ય ચંદ્રોદય (નાટક) અને ગૌરાંગનોદેશદીપિકા વગેરે અથો મળે છે. તેમનું ચૈતન્યચરિત મહાકાવ્ય ઘણું જ સુંદર છે. ચૈતન્યચંદ્રોદય નાટકની પણ ખૂબ ખ્યાતિ છે. ‘ગૌરાંગનોદેશદીપિકા’ માં તેમણે શ્રીકૃષ્ણની લીલા અને શ્રી ચૈતન્યની લીલાઓને સમાન માનીને બતાવ્યું છે કે, ગૌરાંભક્તોમાંથી કયા કયા ભક્ત શ્રીકૃષ્ણલીલાની કઈ કઈ સખીના અવતારરૂપ હતા. એમાં રૂપ, સનાતન, રઘુનાથદાસ વગેરે બધા ગૌરાંભક્તોને ભિન્ન ભિન્ન સખીઓના અવતાર બતાવવામાં આવે છે. ઘણી વિશાળ કલ્પના છે. કવિની પ્રતિભા જે બાબુ ઉતરી પડી તે બાબુને કમાલ કરીને રજુ કરી દીધી છે. પોતાના પિતાના સંબંધમાં તેઓ લખે છે કે—

પુરા વૃન્દાવન વીરા દૂર્તા મર્વાથ ગોપિકાઃ ।

નિનાય કૃષ્ણનિકટં મેદાનીં જનકો મમ ॥

અર્થાત ‘ પહેલાં શ્રી કૃષ્ણલીલામાં વીરા નામની હતી કે જે બધી કૃષ્ણિકાઓને શ્રીકૃષ્ણની પાસે લઈ જતી હતી તેજ વીરા હતી. અવતાર મારા પિતાઃ (શ્રી શિવનાંદકે જેના છે? આ કદાચે પદ્યના સંબંધમાં તેમણે કહી મૂકેલ હશે. એ કવિ છે એવું કવિને અને અન્ય જે તેમના સુદર કે અમુકને, જે તેનું પાત્ર કરીને આ જે પદ્ય

મહાશયો પોતાનો નાચ દર્દીને મહાપુરુષનું દર્યાજ કહે છે, પોતાની નીચતા દ્વારા મહાપુરુષોની સદ્ગુણોને ઉત્તેજિત કરીને તેમને લોકો સમક્ષ રજુ કરે છે. તેમના લેવા પદ્માપકારી અંગારમાં દાગુ દોઈ ચક્રે કે જે પોતાના સર્વંવનો નાચ દર્દીને લોકદર્યાજને માટે મહાપુરુષો દ્વારા ક્ષમા અને સદનશીલતાનો આદર્શ રજુ કરાવે છે.

મહાપ્રભુના દરગાહમાં પરેતા અને પીછા પ્રકારના ભક્તોની જ અંબ્યા વધારે હતી. તેમના લગભગ ગાધાજ ભક્તો તેમને 'શચ્ચત જગન્નાથ' 'અંબ્યાત્રવેવધારી પુરુષોત્તમ' માનીને ભગવદ્ગુણો તેમની સેવા-પૂજા કયો કરતા હતા; પરંતુ ટીકાકારો અને નિંદા કરનારાઓનો તદ્દન અભાવજ હોય એવી વાત નહોતી. ધણુ તેમની ઝડતી લેનારા પણ હતા, પરંતુ પ્રભુ તેમની વાતોજ સાંભળતા નહોતા. કેાઈ જૂલમાં આવીને તેમને કહી પણ જતું તે તેઓ તેને તે વાત સંભળાવતો એકદમ અટકાવી દેતા હતા. આ તો ખહારના લોકોની વાત યઈ. તેમના અંતરંગ ભક્તો તથા સાથીઓમાં પણ કેટલાક એવા હતા, કે જે તેમને ખરી વાત કહી દેતાં અચકાતા નહિ; પરંતુ તેમનો જાવ શુદ્ધ હતો. એક ત્યાગાજિમાની રામચંદ્ર પુરી નામના અંબ્યાસી તેમના ભયંકર નિંદક હતા; પરંતુ પ્રભુની અલોકિક ક્ષમાની આગળ તેમને અંતે પુરી છોટીનેજ જવું પડ્યું. પહેલાં દામોદર પંડિતની ટીકા અંબ્યાધેની ઝડતીની એક ઘટના સાંભળો.

મહાપ્રભુ શ્રીમંદિરની પાસેજ રહેતા હતા. તેટલા-માંજ ક્યાંક એક ઉડિયા બ્રાહ્મણીનું ઘર હતું. તે બ્રાહ્મણી વિધવા હતી. તેનો એક તેર-ચૌદ વર્ષનો છોકરો પ્રભુની પાસે આંગ્યા કરતો હતો. તે છોકરાનું સૌંદર્ય અપૂર્વજ હતું. તેના શરીરનો રંગ તપાવેલા સુવર્ણના સમાન ધણોજ સુંદર હતો. તેના શરીરનું એકે એક અંગ ઘાટદાર-સુંદર હતું. શરીરમાં સ્વાભાવિક ગાળગ્રાંચદ્ય હતું. પોતાની ખસે

મહાપુરુષની અલૌકિક ક્ષમા

ક્ષમા વલમશક્તાનાં શક્તાનાં ભૂષણં ક્ષમા ।

ક્ષમા વશીકૃતિર્લોકે ક્ષમયા કિં ન સિદ્ધયતિ ॥

(સુભાષિત રત્નભાંડાગાર ૮૭-૩)

અર્થાત્ નિર્ગળ પુરુષોનું ગળ ક્ષમાજ છે, અને એજ ક્ષમા ગળવાનોનું પરમ ભૂષણ છે. ક્ષમા દ્વારા સંસારને વશ કરી શકાય છે. સંસારમાં એવું કયું કામ છે કે જે ક્ષમા વડે સિદ્ધ થઈ શકે નહિ ?

મહાપુરુષોની પાસે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના ભક્તો હોય છે. ઘણા તો એવા હોય છે કે જે તેમના ગુણ-અવગુણને સમજતાજ નથી, તેમને માટે તેઓ જે કંઈ કરે છે તે બધું સાઈજ કરે છે. મહાપુરુષોનાં કાર્યોમાં તેમને અનોચિત્ય દેખાતુંજ નથી. દેટલાક એવા હોય છે, કે જે ગુણ-દોષોનું વિવેચન તો કરે છે, પરંતુ મહાપુરુષોના દોષો ઉપર ધ્યાન આપતા નથી. તેઓ અવગુણોની ઉપેક્ષા કરીને ગુણોનેજ ગ્રહણ કરે છે. કંઈક એવા હોય છે, કે જેઓ દૃઢયથી તો તેમના ગુણો પ્રત્યે શ્રદ્ધા-ભાવ રાખે છે, પરંતુ તેમને કોઈ મર્યાદા વિરુદ્ધ કામ કરતા દેખે છે, ત્યાં તેમની ચચાં પણ કરે છે અને તેમને તેવા દોષોથી દૂર રાખવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે. કંઈક એવા પણ ભક્તો કે કૃપાળો હોય છે, કે જેઓ મહાપુરુષના પ્રભાવને વેદવેદો મને મને બચાવ કરે છે અને તેમનાં કાર્યોમાં નુકસાન પહોંચાડવા કરે છે. કેટલાક પણ પ્રકરના ભક્તો તો મહાપુરુષોને અધ્યક્ષિત હાથે કહે છે, પરંતુ આ મહાપુરુષો

મહાશયો પોતાનો નાશ કરીને મહાપુરુષનું કદમાળુ કરે છે, પોતાની નીચતા દ્વારા મહાપુરુષોની અદ્ભુત્તિઓને ઉત્તેજિત કરીને તેમને લોકો સમક્ષ રજુ કરે છે. તેમના જેવા પદાપકારી સંસારમાં કોણ હોઈ શકે કે જે પોતાના સર્વસ્વનો નાશ કરીને લોકકદમાળુને માટે મહાપુરુષો દ્વારા ક્ષમા અને સદનશ્રીલતાનો આદર્શ રજુ કરાવે છે.

મહાપ્રભુના દરબારમાં પહેલા અને બીજા પ્રકારના ભક્તોની જ સંખ્યા વધારે હતી. તેમના લગભગ બધાજ ભક્તો તેમને 'સચલ જગત્તાય' 'સંન્યાસવેપધારી પુરુષોત્તમ' માનીને ભગવદ્ભુદિધી તેમની સેવા-પૂજા કર્યા કરતા હતા; પરંતુ ટીકાકારો અને નિંદા કરનારાઓનો તદ્દન અભાવજ હોય એવી વાત નહોતી. પણ તેમની અહતી લેનારા પણ હતા, પરંતુ પ્રભુ તેમની વાતોજ સાંભળતા નહોતા. કોઈ જૂલમાં આવીને તેમને કહી પણ જતું તો તેઓ તેને તે વાત સંભળાવતો એકદમ અટકાવી દેતા હતા. આ તો બહારના લોકોની વાત થઈ. તેમના અંતરંગ ભક્તો તથા સાથીઓમાં પણ કેટલાક એવા હતા, કે જે તેમને ખરી વાત કહી દેતાં અચકાતા નહિ; પરંતુ તેમનો ભાવ શુદ્ધ હતો. એક ત્યાગાભિમાની સમચંદ્ર પુરી નામના સંન્યાસી તેમના ભયંકર નિંદક હતા; પરંતુ પ્રભુની અલૌકિક ક્ષમાની આગળ તેમને અંતે પુરી છોડીનેજ જણુ' પડ્યું. પહેલાં દાગોદર પંડિતની ટીકા સંબંધેની અહતીની એક ઘટના સાંભળો.

મહાપ્રભુ શ્રીમદિરની પાસેજ રહેતા હતા. તેટલા-માંજ ક્યાંક એક ઉડિયા બ્રાહ્મણીનું ઘર હતું. તે બ્રાહ્મણી વિધવા હતી. તેનો એક તેર-ચૌદ વર્ષનો છોકરો પ્રભુની પાસે આબ્યા કરતો હતો. તે છોકરાનું સૌંદર્ય અપૂર્વજ હતું. તેના શરીરનો રંગ તખાવેલા સુવર્ણના સમાન ધણોજ સુંદર હતો. તેના શરીરનું એકે એક અંગ ઘાટદાર-સુંદર હતું. શરીરમાં સ્વાભાવિક જાળચાંચલ્ય હતું. પોતાની બહે

મોઠી મોઠી સુશોભિત આંખો વડે તે જે માણસના તરફ જોતો તે તેને ગ્રાહવા લાગતો. તે હમેશાં પ્રભુને પ્રણામ કરવા આવતો હતો. પ્રભુ તેને ઘણું ગ્રાહવા લાગ્યા. તેને પોતાની પાસે જોસાડીને પ્રેમપૂર્વક મીઠી મીઠી વાતો પૂછતા, કોઈ કોઈ વાર તેને પ્રસાદ પણ આપતા. જાળકોનું હૃદય તો ઘણુંજ સરળ અને સરસ હોય છે. તેમની સાથે તો જે કોઈ પ્રેમથી જોલે, તેમનાજ તેઓ થઈ જાય છે. પ્રભુના પ્રેમને લીધે તે જાળકની એવી દશા થઈ ગઈ કે તેને પ્રભુનાં દર્શન વિના એનજ પડતું નહોતું. અને દિવસમાં બપોળે ત્રણ ત્રણ વાર તે પ્રભુની પાસે આવવા લાગ્યો.

દામોદર પંડિત પ્રભુની પાસેજ રહેતા હતા. તેમને તે અદ્વિતીય રૂપ-લાવણ્યયુક્ત નાનાકડા જાળકનું પ્રભુ પાસે આ પ્રકારે આવવું ઘણુંજ ખરાબ લાગવા માંડ્યું. તેઓ એકાંતમાં જાળકને દબાવતા પણ ખરા અને તેને ત્યાં આવવાની ના પણ પાડતા; પરંતુ તેના હૃદયનો સાચો પ્રેમ કોની પરવા કરે ! ઘણોજ સ્નેહ મનુષ્યોને નીડર પણ બનાવી દે છે. પંડિતે મના કરવા છતાં પણ તે છોકરો કોઈની વાત સાંભળ્યા વિનાજ નિર્ભય થઈને પ્રભુ પાસે આવ્યો જતો અને કલાકો સુધી તેમની પાસે જોડી રહેતો. પ્રભુ જાળભાવમાં તેની સાથે વિવિધ વાતો કર્યા કરતા.

મનુષ્યના સ્વભાવમાં એક પ્રકારની કૃરતા હોય છે. જ્યારે આપણે કોઈના ઉપર આપણો પૂર્ણ અધિકાર માનીએ છીએ અને તેના ઉપર પોતાનો પૂર્ણ અધિકાર માનનારો કોઈ બીજો માણસ પણ હોય તો આપણે મનોમન તેને દેવ કરવા લાગીએ છીએ; ખરી ને ગમે તેટલા સર્વ સુખસુખદ જલ્દને હોય, આપણને તે સક્ષમ જેવા જણાવા લાગે છે. દામોદર પંડિતની પણ એજ દશા હતી. તેમને તે વિધવાના સુંદર પુત્રના રૂપ ઉપર ક્રૂર હતી; તેના નામ ઉપર એક હતી તેને કૈતવજ તે સર્વથી ઉપર હતું. એક દિવસ તેમને તે કે કરને પ્રવૃત્તિ જાને પોતે જોઈ.

પ્રભુ તેની સામે દંડી દંડીને વાત કરતા હતા. તે અમને તો તેમણે પ્રભુને કાંઈ પણ કહ્યું નહિ. પરંતુ ત્યારે તે ઊકારા લીધે આશ્ચર્ય થયો, ત્યારે તેમણે પ્રભુને કાંઈક પ્રેમભર્યા શાપના સ્વરમાં કહ્યું: “પ્રભો ! આપ બીજાઓને ઉપદેશજ આપવા તૈયાર રહો છો, તમારે પોતાને માટે તો કંઈ વિચાર કરતા નથી કે તમારું આચરણ જોઈને બીજા કોઈ શું સમજશે ?”

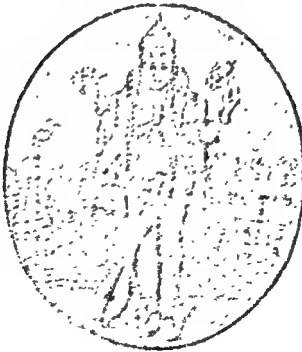
પ્રભુએ સંક્ષમપૂર્વક કહ્યું: “કેમ કેમ, પંડિતજી ! મેં જોવું કયું પાપકર્મ કરી નાખ્યું ?”

તેજ પ્રકારે શાપપૂર્વક હામોદર પંડિતે કહ્યું: “મને આ ઊકારા આટલો બધો નિઃસંકેતપણે આવે છે, તે સાદે લાગતું નથી. આપને ખબર નથી કે લોકો મનમાં શું વિચાર કરશે ? સંસારી લોકો વિચિત્ર હોય છે. હમણાં તો બધા સ્વામીજી-સ્વામીજી કહે છે. આપના આ આચરણથી અપમા આપની નિંદા કરવા લાગશે અને ત્યારે બધા ઈશ્વરપણું બૂલી જશે.”

પ્રભુએ સરજતાપૂર્વક કહ્યું: “હામોદર ! આ ઊકારામાં તો મને કોઈ પણ દોષ દેખાતો નથી; ધણી સરજા, બલો ભોળો અને ગાયના વાહકા જેવો સીધો છે.”

હામોદર પંડિતે કહ્યું: “આપને ખબર નથી કે જે વિધવાનો પુત્ર છે, તેની માતા હજી યુવતી છે. આમ તો તે ધણી તપસ્વી, સદાચરણી તથા ભગવત્પરાયણ છે, તેમ છતાં પણ તેનામાં ત્રણ દોષ છે.” તે યુવતી છે, ધણીજ મુંદર છે અને વિધવા હોઈને પોતાના ઘરમાં એકલીજ છે. આપ હજી યુવાન છો. અદિતીય રૂપ-લાવણ્યથી સુજાત છો; અમે તો આપના મનોભાવો સમજીએ છીએ, પરંતુ લોકો કોઈનેયે છોડતા નથી. તે સહેજ પણ છિદ્ર મળતાં નિંદા કરવા લાગે છે. લોકોનાં મુખ અમે ઘોડાંજ પકડી લઈશું ! આટલા દિવસની જામેલી બધી પ્રતિષ્ઠા ધૂળમાં મળી જશે.”

દામોદર પંડિતની વાતોથી પ્રભુના હૃદયને સંતોષ થયો કે એમને મારી પવિત્રતાનું આટલું બધું ધ્યાન રહે છે, પરંતુ તેમનાં લોભપણ ઉપર તેમને હસવું પણ આવ્યું. તે સમયે તો તેમણે તેમને કંઈ પણ કહ્યું નહિ. પણ ખીજે દિવસે એકાંતમાં ખોલાવીને કહેવા લાગ્યા કે “દામોદર પંડિત ! હું ધારું છું કે, તમારે નવદ્વીપમાં જ રહેવું ઠીક છે. ત્યાં તમારા ભયથી ભક્તો મર્યાદાથી વિરુદ્ધ આચરણ નહિ કરી શકે અને તમે માતાજીની પણ દેખરેખ રાખ્યા કરશો. ત્યાં જઈને માતાજીની પાસે રહો અને વચમાં મને મળવા માટે અહીંયાં આવ્યા કરજો. માતાજીનાં ચરણોમાં મારા પ્રણામ કહેજો અને તેમને સમજાવજો કે, હું હમેશાં તેમના બનાવેલા પદાર્થો જમવા માટે નવદ્વીપમાં આવું છું અને પ્રત્યક્ષ રીતે લગવાનને ધરાવેલો ભોગ આરોગ્યું છું.” આટલું કહીને અને જગન્નાથજીનો પ્રસાદ આપીને તેમને નવદ્વીપ વિદાય કર્યાં. તેઓ નવદ્વીપમાં આવીને શચી-માતાની પાસે રહેવા લાગ્યા. તેમના ભયથી નવદ્વીપના ભક્તો મર્યાદા વિરુદ્ધનું કોઈ પણ કાર્ય કરતા નહોતા. તેમની આલોચના-વિચારણા બહુ સાચી અને તીવ્ર થતી હતી.

નિંદા કરનારનું પુણ સન્માન

ક્ષમાશ્રયં કરે यस્ય દુર્જનઃ કિં કરિવ્યતિ ।
અત્રુણે પતિતો વહ્નિઃ સ્વયમેવોપશામ્યતિ ॥

(સુભાષિત સ્તનભાંડાગાર ૮૭-૧)

અર્થાત્ જેના હાથમાં ક્ષમારૂપી શસ્ત્ર છે, તેનું દુર્જન લોકો શું બગાડી શકે તેમ છે ? જ્યાં ઘાસ ન હોય ત્યાં પહેલો અગ્નિ પોતાની ગેજેજ શાંત થઈ જાય છે.

મહાત્મા દાદુ દયાબલુએ નિંદા કરનારાઓને પોતાના પીર-શુરુ દર્શાવીને તેમની બહુજ સ્તુતિ કરે છે. જેમ પાઠ-શાળાઓમાં પરીક્ષક હોય છે તેઓ સદા પરીક્ષાજ લેતા રહે છે, તેજ પ્રકારે એ નિંદકોને પણ સમજવા જોઈએ. પરીક્ષક એજ વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા કરે છે, કે જે વિદ્યાન બનવાની ઇચ્છાથી પાઠશાળામાં ભણવા દાખલ થાય છે. જે બાબક ભણતોજ નથી, જે જાનવરોની પેઠે જન્મતાંજ માત્ર ખાધાપીધાની ચિંતામાં લાગી જાય છે, તેની પરીક્ષક પરીક્ષાજ શું કરશે ? નિરક્ષરતાની પરીક્ષામાં તે પહેલે-થીજ ઉત્તીર્ણ થઈ ચૂક્યો છે. આજ પ્રકારે નિંદકો તેમનીજ નિંદા કરે છે, કે જેઓ આ લોકની તથા પરલોકની ઉન્નતિ કરવા ઇચ્છે છે. જે શ્રેષ્ઠ બનવાની ઇચ્છાથી ઉન્નતિની પાઠશાળામાં પ્રવેશ કરે છે, જેના જીવનમાં કોઈ વિશેષતાજ નથી; જે આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન વગેરે ધર્મોમાં અન્ય પ્રાણીઓની પેઠેજ વ્યવહાર કરે છે એવા-ઓની નિંદા-સ્તુતિ બન્ને સમાન છે.

આ લોકની ઉન્નતિમાં નિંદા ગમે તેટલાં વિધિ નાંખી શકશે, પરંતુ પારલૌકિક ઉન્નતિમાં તે નિંદા મદદગર છે. નિંદાના બે પ્રકાર છે. એક તે અપવાદ અને બીજો પ્રવાદ. ખરાબ કામ કરવાથી જે નિંદા થાય છે, તેને અપવાદ કહે છે. તેનાથી બચવાનો સૌ કોઈએ જીવનભર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; પરંતુ કોઈ નિંદાસ્પદ કાર્ય કર્યું ન હોય છતાં લોકો અમસ્થા દ્વેષથી, ગુસ્સાથી અથવા ભ્રમથી નિંદા કરવા લાગે છે, તેને પ્રવાદ-ખડખડાટ કહે છે. ઉન્નતિને માર્ગે આગળ વધનારા માણસે ખડખડાટની પરકરવી જોઈએ નહિ. ખડખડાટ કંટકથી છવાયેલા ઉન્નતિશિખર ઉપર ચઢાવવા માટે ટેકો આપનારી લાડીનું કા કરે છે. જે લોકરંજનને માટે નિંદાની પરવા કરીને તે અયથાર્થતા લોકોની આગળ દર્શાવે છે, તેઓ તે ઈશ્વરનાં વચનોને તે સાચાંજ માનવાં જોઈએ, તેમ આચરણોની સર્વત્ર નકલ કરવી ન જોઈએ. ધોળીના ખડખડાટ ઉપરથી નિષ્કલંક અને પતિપરાયણ સતી સાધ્વી જગન્માતા સીતાજીને શ્રીરામચંદ્રજીએ તજી દીધાં. લોકોએ દોષ ચઢાવવાથી ભગવાન સ્યમન્તકમણિને શોધતા શોધતા હેરાન હેરાન થઈ ગયા. એ કાર્યો તે અવતારી પુરુષોને જ શોભા આપે છે. આપણે સામાન્ય કોટિના જીવો જે આ પ્રકારના પ્રવાદોની પરવા કરીએ તે તે આપણને પણ મૂકવાની પણ જગા મળશે નહિ; કેમકે જગત પ્રવાદપ્રિય છે, એને બીજાઓની જુદી નિંદા કરવામાં મોજ આવે છે. આવજ એક નિંદક મહાશય સ્વામી રામચંદ્ર પુરી પ્રભુની પાસે થોડો સમય રહ્યા હતા, તેમની હકીકત સાંભળ્યો-

ભગવાન માધવેન્દ્ર પુરી શ્રી શંકરાચાર્યના દશનામી સંન્યાસીઓમાં પાંચ છતાં પણ બહિષ્કાવના ઉપાસક હતા. તેઓ સ્વચ્છિદ્રીનેજ સ્વચ્છેષ, નિર્વિષેષ, સાકાર-નિરાકાર વચ્ચે દેશકાળ અને કાર્યકારણથી પર સ્વચ્છિદ્રી નિર્વચકીય પ્રકર મનમતા હતા. તેઓ નિર્વિષેષ પ્રકારની નિંદા કરતા નહોતા. તેઓ કહીને હતા કે 'ભગવંતે! જેને

નિર્ગુણ નિર્વિશેષ પ્રહ્લના ધ્યાનથી આનંદ આવતો હોય તેઓ ભલે ધ્યાન અને અભ્યાસ દ્વારા તે નિરાકાર પ્રહ્લાનું ધ્યાન કરે; પરંતુ મારું મન તો એ યમુનાના કિનારાઓ ઉપર ગાયોની પાછળ દોડતા કેઈ સ્યામ રંગના છોકરાઓ હરી લીધું છે. મારી આંખોમાં તો તેજ દિલ્લોચર થાય છે. તેના સિવાય મને ણીળું રૂપ ગમતું નથી, વિશ્વ મને ભૂરૂંજ ભૂરૂંજ દેખાય છે.”

આ રામચંદ્ર પુરીજ પણ એજ ભગવાન માધવેન્દ્ર પુરીના શિષ્ય હતા. તેમના શિષ્યોમાં પરમાનંદ પુરી, રંગપુરી, રામચંદ્ર પુરી અને ઈશ્વર પુરી વગેરેનાં નામ મળી આવે છે. એ બધામાં ઈશ્વર પુરીજ પોતાના શુરુમાં અત્યંત શ્રદ્ધા રાખતા હતા અને તેમની નાનામાં નાની સેવા પોતાનેજ હાથે કરતા હતા. તેથી તેમના ઉપર શુરુ મહા-રાજની કૃપા સૌથી વધારે થઈ અને તેના પરિણામરૂપે તેમ-
 ! ગૌરાંગ મહાપ્રભુના મંત્રદીક્ષા શુરુ થવાનું લોકવિખ્યાત પદ પ્રાપ્ત થઈ શક્યું. આ રામચંદ્ર પુરીજ પહેલેથીજ શુષ્ક ને શુરુનિંદક હતા. જ્યારે ભગવાન માધવેન્દ્ર પુરીને તંત્રકાળ પાસે આવ્યો અને તેઓ આ નશ્વર શરીરને ત્યાગ કરીને ગોલોક જવા લાગ્યા, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણવિરહમાં તરફડતા તરફડતા રુદન કરવા લાગ્યા. રડતાં રડતાં તેઓ કુણતાપૂર્વક નિસાસા નાખતા નાખતા વેદનાભર્યાં સ્વરે હેવા લાગ્યા કે “હા, નાથ ! તમને ક્યારે જોઈ શકીશ ? તુમમાં જઈને આપનાં દર્શન ના કરી શક્યો ! ઓ મારા મોહન ! આ અધમને પણ બચાવો. હું આપના વિરહ-દુઃખથી બળી રહ્યો છું !” તેમની આ પીડાને,

તેન મનસા યન્નિર્ગુણં ત્રિક્વિધ્યં
 તિઃ કિચ્છનયોગિનો યદિ પરં પદ્યન્તિ પદ્યન્તુ તે ।
 ન તુ તદેવ લોચનચમત્કારાય ભૂયાચિરં
 પુલિનેષુ યત્કિમપિ તત્ત્રીલં તમો ધાવતિ ॥
 (મધુસૂદનસ્વામી)

વ્યાકુળતાને, ભયભીતપણાને અને અધીરાઈને ડોઈ સાચો ભગવદ્ રસિકજ સમજી શકે તેમ હતું. શુષ્ક સ્વભાવના, અક્કડ પ્રકૃતિના જ્ઞાનાભ્યાસી રામચંદ્ર પુરી આ વ્યથાનો મર્મ શું સમજે? તેમણે એજ સાંભળેલી જ્ઞાનની વાતો કરવા માંડી. એ શિક્ષક માની મહાત્માને એવું ધ્યાન પણ રહ્યું નહિ કે, જે મહાપુરુષ પાસેથી તેમણે દીક્ષા લીધી છે, તેઓ પણ એ વાતો જાણતા હશે. તેઓ ગુરુજને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા કે “ મહારાજ ! આપ આ કેવી મોહભરી ભૂલભરેલી વાતો કહો છો? આ હૃદય એજ મથુરા છે, આપજ બ્રહ્મ છો, જગત ત્રણે કાળમાં પણ થયું નથી. આપ આ શોકને દૂર કરો અને આપનેજ બ્રહ્મ માનો.” ધીરેથી ક્ષીણ સ્વરે મહારાજે પોતાના પ્રિય શિષ્ય ઈશ્વર પુરી મહારાજને જોલાવ્યા અને તેમને આજ્ઞા આપી કે રામચંદ્રને મારી આગળથી દૂર કરો. રામચંદ્ર ગુરુનો આવો અસંતોષ લઈનેજ બહાર ગયા. ભગવાન માધવેન્દ્ર પુરીએ “શ્રીકૃષ્ણ, શ્રીકૃષ્ણ” કહેતાં કહેતાં અને અતિમ સમયે આ શ્લોક જોલતાં જોલતાં આ પંચભૌતિક શરીરને તણ દીધું-

અયિ દીનદયાર્દ્ર નાથ હે મથુરાનાથ કદાવલોક્યમે ।

હૃદયં ત્વલોકકાતરં દયિત બ્રાહ્મ્યતિ કિં કરોમ્યહમ્ ॥

(પચાવતી)

અર્થાત્ હે દીનો ઉપર દયા કરનારા પ્રભો ! હે મથુરાનાથ ! તમારા મનોહર મુખકમળનું દર્શન ક્યારે કરી શકીશ? નાથ ! આ હૃદય તમને નહિ જોવાને લીધે ભયભીત થઈને તમારે માટે તરફે છે, આરે જાનું ક્યાં કરે છે. પ્રાણવહન ! હવે હું શું કરું? ક્યાં જાઉં?

પુરી મહારાજના સ્વર્ગયાત્ર પછી ઈશ્વરપુરી મહારાજ તે સ્થાન દેશ તરફ આવ્યા હતા અને રામચંદ્ર પુરી તરફે જઈને કમળ કમળ, બ્રહ્મ બ્રહ્મ કમળ કમળ નેત્રે, અમુર્ત દર્શન અને અશ્રુના અંજલિને પૂર્વમાં આજ્ઞા, આજ્ઞાને તેમણે આજ્ઞા કરેલું મુકે જાઈને તેમણે પુરીને

조선의 정치사상은 고대, 중세, 근대, 현대로 구분할 수 있다. 고대 정치사상은 고조선, 삼국시대의 정치사상을 포함하며, 중세 정치사상은 고려, 조선의 정치사상을 포함한다. 근대 정치사상은 19세기 말부터 1945년 광복까지의 정치사상을 포함하며, 현대 정치사상은 1945년 이후의 정치사상을 포함한다.

고대 정치사상은 고조선의 건국에서부터 시작된다. 고조선은 동북아시아에 위치한 최초의 국가로, 단군신화에 따르면 단군이 고조선의 건국자이다. 고조선의 정치체제는 봉건제였으며, 왕은 천군을 거느리고 백성을 다스렸다. 고조선은 삼한(마한, 중한, 소한)과 함께 삼국시대를 이루었다.

삼국시대에는 마한, 중한, 소한이 각각 독자적인 국가를 형성하였다. 마한은 동해안 지역에, 중한은 충청도에, 소한은 남해안 지역에 위치하였다. 삼국시대에는 고구려, 신라, 가야 등 다른 국가들도 건국되어 삼국시대를 형성하였다.

고려시대는 918년 태조대왕이 건국한 이래로, 1392년 조선이 건국되기 전까지의 정치사상을 말한다. 고려는 중앙집권적 정치체제를 확립하고, 문종대에는 문종대개혁을 통해 정치, 경제, 문화에 걸쳐 개혁을 단행하였다. 고려는 몽골의 침략을 견디고, 원나라의 지배를 받으면서도 독자적인 국가성을 유지하였다.

조선시대는 1392년 태조대왕이 건국한 이래로, 1910년 일제강점기 이전까지의 정치사상을 말한다. 조선은 중앙집권적 정치체제를 확립하고, 성종대에는 성종대개혁을 통해 정치, 경제, 문화에 걸쳐 개혁을 단행하였다. 조선은 명나라의 지배를 받으면서도 독자적인 국가성을 유지하였다. 조선시대는 봉건제와 유교의 지배를 받으며, 1910년 일제강점기에 접어들었다.

근대 정치사상은 19세기 말부터 1945년 광복까지의 정치사상을 말한다. 근대 정치사상은 개항기, 갑오개혁, 대한제국 건국, 대한제국의 정치사상을 포함한다. 근대 정치사상은 민족주의의 발달과 함께, 독립운동을 전개하였다.

현대 정치사상은 1945년 이후의 정치사상을 말한다. 현대 정치사상은 광복, 분단, 민주화 운동을 포함한다. 현대 정치사상은 민족주의의 발달과 함께, 독립운동을 전개하였다. 현대 정치사상은 민주주의의 발달과 함께, 민주화 운동을 전개하였다.

વેંતજ તેમણે જગદાનંદ પંડિતની નિંદા કરવાનું કામ શરૂ કરી દીધું. તેઓ કહેવા લાગ્યા કે “ સાચેજ, મેં જે સાંભળ્યું હતું કે શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્યના બધા ભક્તો ખાઉધરા છે તેજ વાત બરાબર જણાઇ. ભલા, સાધુ થઈને જે આટલું બધું અન્ન ખાય, તે ભજન-પૂજન કેમ કરીને કરી શકે ? ” આ પ્રકારની ઘણી ઘણી વાતો તેઓ લોકોને કહેતા. પોતે ત્યાગના અભિમાનને કારણે ભિક્ષા કરીને ખાતા. ગમે ત્યાં એકાંત સ્થાનો અને ઝાડોની નીચે પડી રહેતા અને મહાપ્રભુના આચરણની લોકોમાં ખૂબ નિંદા કરતા. તેઓ પોતાના સ્વભાવના ગુલામ હતા, પ્રભુનો આટલો બધો પ્રભાવ તેમને ખૂંચતો હતો. તેમનામાં શી વિશેષતા છે કે લોકો તેમને પૂજે છે ! તેઓ સંન્યાસી હોવા છતાં ગૃહસ્થાશ્રમીઓનાં ઘરોમાં રહે છે. હું વિરક્તોની પેઠે એકાંત સ્થાનોમાં નિવાસ કરું છું. તેઓ રોજ ઉત્તમોત્તમ પદાર્થો સંન્યાસી ધર્મની વિરુદ્ધ અનેક વાર ખાય છે. હું યતિધર્મનું પાલન કરીને લૂખી-સૂકી ભિક્ષા ઉપરજી ગુન્નરો કરું છું. તેઓ હમેશાં લોકોથી ઘેરાયલા રહે છે, હું લોકોથી તદ્દન અલગ રહું છું. તેમ છતાં પણ મૂર્ખ લોકો મારો સત્કાર નહિ કરતાં તેમનોજ સૌથી વધારે સત્કાર કરે છે. એમ જણાય છે કે, લોકો યતિધર્મથી અજાત છે. હું તેમને સમજાવીને તેમનો ભ્રમ દૂર કરીશ. એમ વિચારીને તેઓ તેમની નિંદા કરવા લાગ્યા અને યતિધર્મને બધાને પોતાની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા.

ભક્તોએ જઈને આ વાત પ્રભુને કહી. પ્રભુ તો કોઈના સંબંધી નિંદાવાક્યો સાંભળવાજ ઈચ્છતા નહોતા; તેથી તેમણે આ વાતની તદ્દન ઉપેક્ષાજ કરી. સમગ્ર પુરી પુસ્તકના સ્વભાવનુસ્ાર પ્રભુની તથા તેમના ભક્તોની સમસ્યા સંબંધે દેવોએ કવો કરતા હતા.

એક દિવસ તેઓ પ્રતાપદેવ પ્રભુની પાસે ગયા. તે સમયે તેમણે સમુદ્રમંથન કરીને વિદા, વિદા, ભગવત્ મને.

જપ કરતા હતા. એક બાબુ સુંદર કમંડળ હતું અને બીજી બાબુ શ્રીમદ્ભાગવતનું પુસ્તક રાખ્યું હતું. રાતની પ્રસાદી માળાઓ પણ ત્યાં લટકી રહી હતી. પુરીને દેખતાંજ પ્રભુએ તેમને ઉઠીને સાદર પ્રણામ કર્યા અને બેસવા માટે આસન આપ્યું. જેમ ગજપણ અને વિદ્યા પાસે પાસે હોય, તે વિદ્યાની માખીની નજર વિદ્યા ઉપરજ જાય છે અને તે ગજપણ ઉઠીને વિદ્યા ઉપરજ બેસે છે, તેજ પ્રમાણે છિદ્રોદ્યોધક સ્વભાવવાળા રામચંદ્ર પુરીની દષ્ટિ સામે દિવાલ ઉપર ચઢતી કીડીઓ ઉપર પડી. ભીંત ઉપર કીડીઓનું ચઢવું એ કંઈ નવી વાત નહોતી; પરંતુ તેઓ તેા છિદ્રો ખોળવા માટેજ આવ્યા હતા. તેથી બોલ્યા કે “મને લાગે છે કે તમે ગજપણ બહુ ખાઓ છો, એટલેજ તમારે ત્યાં આટલી બધી કીડીઓ છે.”

પ્રભુ આ વાતનો અસ્વીકાર કરી શક્યા નહિ. તેમણે સરજતાપૂર્વક કહ્યું કે “ભગવન! ભગવાનના પ્રસાદમાં હું ગળ્યા ખાટાનો વિચાર નથી કરતો.”

પુરીએ ચોતાનું મોટાપણું જતાવતાં કહ્યું કે “એ વાત બરાબર નથી. આવું આચરણ તેા યતિધર્મની વિરુદ્ધ છે. સંન્યાસીએ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થો તેા કદી ખાવાજ ન જોઈએ. ભિક્ષામાં જે કંઈ લૂણું સૂકું મળી જાય, તેનાથી પેટ ભરી લેવું જોઈએ. સાધુને સ્વાદનું શું કામ? તમારા બધા ભક્તો ખૂબ ખાય છે, અને લાંબા થઈને સૂઈ રહે છે. ભલા આટલું બધું ખાધા પછી ભજન કેમ કરીને થઈ શકે? સાંભળ્યું છે કે, તમે પણ ઘણું ખાઓ છો.”

પ્રભુએ ઘણીજ દીનતાપૂર્વક કહ્યું: “હવે આપ જેવો ઉપદેશ આપશે તે પ્રમાણે કરીશ.”

પુરીએ કંઈક અભિમાનભર્યા અવાજે કહ્યું: “હું શો ઉપદેશ આપું? તમે ચોતેજ સમજી છો, સંન્યાસી થઈને સંન્યાસીઓના જેવું આચરણ રાખો, આ દુકાનદારી છોડો,

લોકોને મનોરંજનથી શો ફાયદો ? સંન્યાસીનું જીવન તો ઘણીજ તિતિક્ષાવાળું હોવું જોઈએ.” આ સાંભળીને પ્રભુ ચૂપ થઈ ગયા અને રામચંદ્ર પુરી ઉઠીને ચાલ્યા ગયા. એટલે પ્રભુએ ગોવિંદને ખોલાવી કહ્યું કે “ગોવિંદ ! આજથી મારે માટે એક ‘ચોઠિ’ ભાત અને એકાદ બે શાકજ લિક્ષામાં લાવ્યા કરજો. એથી વધારે કોઈની પાસેથી મારે માટે લિક્ષા લીધી તો હું ઘણોજ નાખુશ થઈશ.” જગન્નાથજીનો પ્રસાદ હમેશાં માટીની હાંદલીઓમાં બને છે. એક હાંદલીના ચોથા ભાગને એક ‘ચોઠિ’ અથવા ચોથાઈ કહે છે. એમ જણાય છે કે, તે દિવસોમાં એક હાંદલી ભાત બે ત્રણ પૈસામાં મળતો હશે અને એક બે પૈસામાં બીજા પદાર્થો. ચાર પૈસાના પ્રસાદમાં ચાર પાંચ માણસોની સારી પેઠે તૃપ્તિ થઈ જતી હશે. હવે પ્રભુએ માત્ર એક પૈસાનુંજ ભોજન લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. કાશીશ્વર અને ગોવિંદને કહી દીધું કે “તમે બીજી જગાએ જઈને લિક્ષા લઈ આવ્યા કરો.” ગોવિંદ ઉદાસ મનથી પાછા ફર્યા. તે પ્રભુની આ કઠોર આજ્ઞાનો કંઈ પણ મર્મ સમજી શક્યા નહિ. ગોવિંદ પ્રભુના ઘણાજ અંતરંગ ભક્ત હતા. તેમને પ્રભુ પ્રત્યે માતૃવત્ સ્નેહ હતો. પ્રભુની સેવામાંજ તેમને પરમાનંદસુખનો અનુભવ થતો હતો. તેમને ખબર હતી કે, પ્રભુ જે વાતનો નિશ્ચય કરી લે છે, તેને એકદમ જલદી છોડતા નથી. તેથી તેમણે પ્રભુની આજ્ઞાના પાલનમાં આનાકાની કરી નહિ. તે દિવસે એક ગ્રાહણે પ્રભુને નિમંત્રણ આપ્યું હતું. તે ઘણા પદાર્થો પ્રભુની લિક્ષા માટે લાવ્યા હતા; પરંતુ તેમણે પ્રભુએ આજ્ઞા આપી હતી તેટલોજ પ્રસાદ લીધા; બાકીના બધા પાકો મોકલવાની દીધા. આ વાતથી તે ગ્રાહણને અત્યાર દુઃખ થયું; પરંતુ પ્રભુએ વધારે કંઈની માંગુરીજ આપી નહિ.

અર્જુનને આ વાતની ખબર પડી ત્યાર બધા રામચંદ્ર તેમને સહી તેમને સંબોધીને કહ્યું. બધા પ્રભુની પાસે ગયા અને તેમને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા; પરંતુ પ્રભુએ તેમની

વધારે બિંદા સ્વીકારી નહિ. આ વાતની રામચંદ્ર પુરીને પણ ખબર પડી. તે પણ પ્રભુના ભાવો સમજી લેવા તેમની પાસે આવ્યા. પ્રભુએ પહેલાંની પેઠેજ ઉઠીને તેમને પ્રણામ કર્યા અને બેસવા માટે પોતાનાથી ઉંચું આસન આપ્યું. આસન ઉપર બેસીને ગુરુભાવથી પુરી કહેવા લાગ્યા કે “મેં સાંભળ્યું છે કે, તમે મારા કહેવાથી તમારો આહાર ઓછો કરી દીધો છે, એ વાત ખરાબર નથી. મારા કહેવાનો ઉદ્દેશ્ય એ હતો કે, આહારવિહાર પ્રમાણપૂરક કરવો જોઈએ. એટલો જધો વધારે પણ ન કરવો જોઈએ કે ભજનમાં બેસીજ ન શકાય; અને એટલો જધો ઓછો પણ ન કરવો જોઈએ કે જેથી શરીર નિર્બળ-કૃશ થઈ જાય. સુક્રિતપૂર્વક ભોજન કરવું જોઈએ. શરીરને સૂકવી નાખવાથી શો ફાયદો ?”

પ્રભુએ ધીરથી નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું કે “હું આપનો બાળક છું, આપ ગુરુજન જેવી આજ્ઞા આપશો તેજ પ્રમાણે હું કરીશ.”

તેજ સ્વરે પુરી કહેવા લાગ્યા કે “હા, એ તો ખરાબર છે; પરંતુ ભોજન પેટ ભરીને કર્યા કરો.” આટલું કહીને પુરી મહારાજ આજ્ઞા ગયા; પરંતુ પ્રભુએ પોતાનો આહાર એટલોજ રાખ્યો, તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર કર્યો નહિ. આથી ભક્તોને તો ઘણુંજ દુઃખ થયું. તેઓ જધા પરમાનંદજી પુરી પાસે પહોંચ્યા અને તેમને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે, તેઓ પ્રભુને સમજાવે. ભક્તોના કહેવાથી પરમાનંદજી પ્રભુની પાસે ગયા અને ઘણાજ ક્ષીણ જોઈને વા લાગ્યા કે “આપ આટલા જધા દુર્બળ કેમ થઈ શકો છો ? સાંભળ્યું છે કે આપે આપનો આહાર પણ અતિ મ કરી દીધો છે, તેવું શું કારણ છે ?”

પ્રભુએ સરળતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે “શ્રીપાદ મચંદ્ર પુરીએ મને એવીજ આજ્ઞા આપી હતી કે ત્રંચા-જો ઓછો આહાર કરવો જોઈએ.”

કંઈક રોપના સ્વરમાં પરમાનંદજીએ કહ્યું: “આપે પણ કેની વાત માની લીધી? તેમને આપ નથી ઓળખતા? તેમને તો સ્વભાવજ ઊભાઓની નિંદા કરવાનો છે. એવા નિંદકોના ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલવા લાગે તો તો બધા રસાતળમાંજ પહોંચી જાય. આપની તે શી વાત છે! પણ એ તો વંદનીય શ્રી ગુરુચરણોની પણ નિંદા કર્યા સિવાય રહેતા નહોતા. તેમના કહેવાથી આપ શરીર સૂકવી રહ્યા છો, એથી અમને ઘણું દુઃખ થાય છે. આપ અમારા આગ્રહથી પેટ ભરાય તેટલું ભોજન કરો.”

પ્રભુએ સરળતાપૂર્વક કહ્યું કે “આપ પણ ગુરુ છો, તેઓ પણ માન્ય છે. હું આપની આજ્ઞાને પણ ઉથાપી શકતો નથી, આજથી કંઈક વધારે ખાધા કરીશ.” પ્રભુએ આવી ખાત્રી આપ્યા પછી પુરીજ ઉઠીને પોતાના આસને ચાલ્યા ગયા. તે દિવસથી પ્રભુએ આહાર કંઈક વધાર્યો તો ખરો; પરંતુ પહેલાંના જેટલો આહાર તેમને કદી પણ થયોજ નહિ. બધા ભક્તો મનોમન રામચંદ્ર પુરીને શાપ આપવા લાગ્યા અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે, એમના શ્વેત ચરણો પુરીની પાવન ભૂમિને પરિત્યાગ કરીને ક્યાંક ઊંને જલદી જલદી ચાલ્યા જાય તો સાડું. ભક્તોની પ્રાર્થના ભગવાને સાંભળી લીધી અને થોડા દિવસો પછી રામચંદ્ર પુરીજ પોતાની મેળેજ પુરી છોડીને કોઈ ઊંને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

મહાત્મા હરિદાસને પરલોકવ્રત

વિનિધિતં વદામિ તે ન ચાન્યથા વચાંસિ મે ।
 હરિં નરા ભજન્તિ યેજતિદુસ્તરં તરન્તિ તે ॥

અર્થાત્ હું ખૂબ વિચારીને નિક્ષિત રૂપે કહું છું કે, મારાં વચનોને નકામાં નહિ માનતા. હું કહું છું અને વળી ભાર દઇને કહું છું કે, જે લોકો શ્રીહરિનું ભજન કરે છે, તેઓ મહાસુરકેલીએ પાર કરાતા આ અસાર સંસાર-રૂપી સમુદ્રને સહજમાં તરી જાય છે.

જેમની સાગ્યવતી જીભ ઉપર શ્રીહરિનાં મધુર નામો સદા વિરાજમાન રહે છે, નામસંકીર્તન દ્વારા જેમનાં શેને શેમમાં શમ રમી રહ્યા છે, જેમણે કૃષ્ણકીર્તન દ્વારા આ કલુષિત કલેવરને ચિન્મય-ચૈતન્યમય ણનાવી લીધા છે, તે નામપ્રેમી સતો સમયે સમયે સંસારને શિક્ષણ આપવાને માટે આ અવનિ ઉપર અવતાર લઇને લોકોની આગળ નામમાહાત્મ્યને પ્રગટ કરે છે. તેઓ નિત્યસિદ્ધ અને અનુબ્રહ્મસૃષ્ટિના જીવ હોય છે, તેમને જન્મ કે મૃત્યુ નથી હોતાં. તેમને કોઈ જાતિ કે કુટુંબ-પરિવાર હોતાં નથી. તેઓ વર્ણાશ્રમથી પર, મતમતાન્તરોથી રહિત અને જેટલા ભૌતિક પદાર્થોના સંસર્ગ રાખનારા સંખંધો છે, તે બધાથી અજગાજ રહે છે. પોતાના અલૌકિક આચરણ દ્વારા સંસારને સાધનમાર્ગ તરફ આગળ લઇ જવા માટેજ તેઓ અવતાર લે છે. તેઓ ઉપરથી જેજ કાર્યને માટે નીચે આવે છે અને કાર્ય સમાપ્ત થતાં ઉપરજ ચાલ્યા જાય છે. આપણી સંસારી લોકોની દૃષ્ટિમાં તેમનાં

જન્મ-મરણાદિ બધાં કાર્યો થતાં જણાય છે. તેઓ જન્મે પણ છે, વધે પણ છે, રહે પણ છે ખરા અને ખાતા-પીતા તેમજ ઉઠતા અને બેસતા પણ દેખાય છે, ઘરડા પણ થાય છે અને પંચભૌતિક શરીરનો ત્યાગ કરીને મૃત્યુ પણ પામે છે. આપણે કરીએ તો પણ ખીલું શું કરીએ? આપણી ખુદ્ધિજ એવી બનેલી છે. તે એ ધર્મોથી રહિત વ્યક્તિનું અનુમાનજ કરી શકતી નથી. ગોળ કાણામાં તો ગોળજ વસ્તુ આવશે; જો તમે તેમાં તેજ માપની ચોરસ વસ્તુ નાખશો તો તમારો પરિશ્રમ નકામો જશે. કાણાની બનાવટ જોઈને તેમાં વસ્તુ નાખવી જોઈએ. તેથી કદી ન મરનારા અમર મહાત્માઓના પણ શરીરત્યાગનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. વાસ્તવમાં તો હરિદાસજી જેવા ત્યારે હતા તેવાજ હમણાં પણ છે, નામામૃતે તેમને સદાને માટે જરા, વ્યાધિ તથા મરણથી રહિત બનાવીને અમર કરી દીધા છે. અને જેઓ અમર થઈ ગયા તેમનું મૃત્યુ કેવું? તેમને માટે શોક કેવો? તેમનું મૃત્યુ પણ એક પ્રકારની લીલા છે અને શ્રી ચૈતન્ય તે લીલાના સુચતુર સૂત્રધાર છે. તેઓ દુઃખથી રહિત હોવા છતાં પણ દુઃખ લોગવતા જણાય છે, મોહ-મમતાથી અજગા હોવા છતાં પણ તેઓ તેમાં લગદાયેલા જણાય છે. શોક, ઉદ્વેગ અને સંતાપથી અજગા હોવા છતાં પણ તેઓ શોકયુક્ત, ઉદ્વેગયુક્ત અને સંતાપયુક્ત જેવા જણાય છે. તેમની માયા તેઓજ બાળે. હું તો પ્રેક્ષક છું, જેવું જોઉં છું તેવુંજ બતાવીશ, જેવું સાંભળીશ તેવુંજ કહીશ; લીલા છે, બનાવટ છે, છાકપટ છે, નાટક છે કે સત્ય છે, તે તો તેઓજ બાળે.

અંબાર થઈ ચૂક્યા હતા. પ્રભુને એવક ગોવિંદ તમે શાંતી જેવે મહાપ્રભુદે હૃદયે હરિદાસની પાસે પહોંચ્યો. તેજ તે હરિદાસજીને આજ્ઞા કરી કે તેણે નામજપ કરવા બંધને. હવે તે દિવસે તેણે જેવું કે હરિદાસજી આજની પટ કોઈ આજીવે બંધ કરીને મૂકી રવા છે. તેમના મુખ-મોંઠા આજીવે રહ્યા—

પ્રભુએ મોટે અવાજે પૂછ્યું: “ હરિદાસજી ! તણિયત કેવી છે ? શરીર સ્વસ્થ તો છે ને ? ”

હરિદાસજીએ ચમકીને પ્રભુને પ્રણામ કર્યા અને ક્ષીણ સ્વરે કહ્યું: “ શરીર તો સ્વસ્થ છે, મન સ્વસ્થ નથી. ”

પ્રભુએ પૂછ્યું: “ કેમ, મનને શું દુઃખ છે ? શી વાતની ચિંતા છે ? ”

તેજ પ્રકારે દીનતાભર્યા સ્વરે હરિદાસજીએ કહ્યું: “ એજ ચિંતા છે પ્રભો ! હવે નામસંખ્યા પૂરી થતી નથી. ”

પ્રભુએ મમતાના સ્વરે કંઈક વાત ઉપર ભાર દેતાં દેતાં કહ્યું: “ ભુઓ, હવે તમે ઘણા વૃદ્ધ થઈ ગયા છો. ખડુ હઠ કરવી ખરાખર નથી. નામની સંખ્યા કંઈક ઝોછી કરી દો. તમારે માટે સંખ્યા કેવી ને જપ કેવા ? તમે તો નિત્યસિદ્ધ પુરુષ છો, તમારાં બધાં કાર્યો માત્ર લોક-શિક્ષણને માટેજ થાય છે. ”

હરિદાસજીએ કહ્યું કે “ પ્રભો ! હવે એટલા જપ થતાં જ નથી; આપોઆપજ ઝોછા થઈ ગયા છે. હા, મારે આપને એક નિવેદન કરવાનું છે. ”

પ્રભુ એક આસન ખેંચી લઈને તેમની પાસેજ બેઠા અને વડાલથી કહેવા લાગ્યા કે “ કહો, શું કહેવું છે ? શું ઈચ્છો છો ? ”

ઘણીજ દીનતાપૂર્વક હરિદાસજીએ કહ્યું કે “ આપનાં લક્ષણોથી મને જણાઈ ગયું છે કે, આપ તરતજ લીલા સંકેલી લેવા ઈચ્છો છો. પ્રભો ! મારી આપનાં ચરણોમાં છેઠ્ઠી પ્રાર્થના છે કે, આ દુઃખપ્રદ દેવ્ય મારી આંખોએ જોવું ન પડે. પ્રભો ! મારું હૃદય કાંઈ પડ્યું. મું આ પ્રકારે હૃદય કાંઈ જવડાં. તેનાર મનુ નથી ઈચ્છતું. મારી મનો-કામના તો એ છે કે, તેને સમજાવવાની મનમોહિની મુનિ દેવ્ય હૃદયમાં આ પર્ણ મુંદર મુંવડું મંગળી મને. ”

1. ... (faded text) ...
 2. ... (faded text) ...
 3. ... (faded text) ...
 4. ... (faded text) ...
 5. ... (faded text) ...

... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...

... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...
 ... (faded text) ...

... (faded text) ...
 ... (faded text) ...

પ્રભુ એટલું કહીને પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. મહા-પ્રભુએ ગોવિંદને કહી દીધું કે “ હરિદાસની ખરાખર દેખરેખ રાખજો, હવે તેઓ આ પંચભૌતિક શરીરને છોડવા ઇચ્છે છે. ” ગોવિંદ પ્રસાદ લઈને રોજ જતા હતા, પરંતુ હરિદાસની ભૂખ તો હવે પુરી થઈ ગઈ હતી. કૂટેલા ફાલ્લામાં પોટીસ ખાંધવાથી શું લાભ ? કાણા ઘડામાં જળ રાખવાનું પ્રયોજનજ શું ? તેમાં હવે પાણી રહી શકશે નહિ.

મહાપ્રભુ હમેશાં હરિદાસજીને જોવા જતા હતા. એક દિવસ તેમણે જોયું કે, હરિદાસજીના શરીરની દશા ઘણીજ શોચનીય છે. તેઓ તે સમયે પોતાના આશ્રમે ગયા અને તરતજ ગોવિંદની મારફતે બધા અંતરંગ લકતોને બોલાવ્યા. તેઓ બધાના આવી ગયા પછી પ્રભુ તેમને સાથે લઈને હરિદાસજીના આશ્રમમાં જઈ પહોંચ્યા. હરિદાસજી જમીન ઉપર પડ્યા પડ્યા ધીરે ધીરે—

હરે રામ હરે રામ રામ રામ હરે હરે;
હરે કૃષ્ણ હરે કૃષ્ણ કૃષ્ણ કૃષ્ણ હરે હરે.

આ મહામંત્રનો જપ કરતા હતા. પ્રભુએ પૂછ્યું: “ કેમ હરિદાસ ! કહો, શી સ્થિતિ છે ? ”

“ સર્વ પ્રકારે આનંદ છે, પ્રભો ! ” કહીને હરિદાસે કષ્ટપૂર્વક પાતું બદલ્યું. મહાપ્રભુ તેમના મસ્તક ઉપર ધીરે ધીરે હાથ ફેરવવા લાગ્યા. રાય રામાનંદ, સાર્વભૌમ બદ્વાચાર્ય, સ્વરૂપ દામોદર, વક્રેશ્વર પંડિત, ગદાધર ગોસ્વામી, કાશીશ્વર અને જગદાનંદ પંડિત વગેરે બધા અંતરંગ લકતો હરિદાસજીને ચારે બાજુથી ઘેરીને બેસી ગયા. ધીરે ધીરે ભક્તોએ સંકીર્તન શરૂ કર્યું. ભદ્રાચાર્ય જોતોતો આંસુ ઉડીને લેવા થયા અને વેરથી નૃત્ય કરવા લાગ્યા. હવે તે બધા ભક્તો ઉડીને અને હરિદાસજીને ઘેરી લઈને મોતી મોતી બદલવા અને નાચવા લાગ્યા. સંકીર્તનને કારણે બધાની મનસ્વીની મોતી મોતી થઈ. આ સમયે

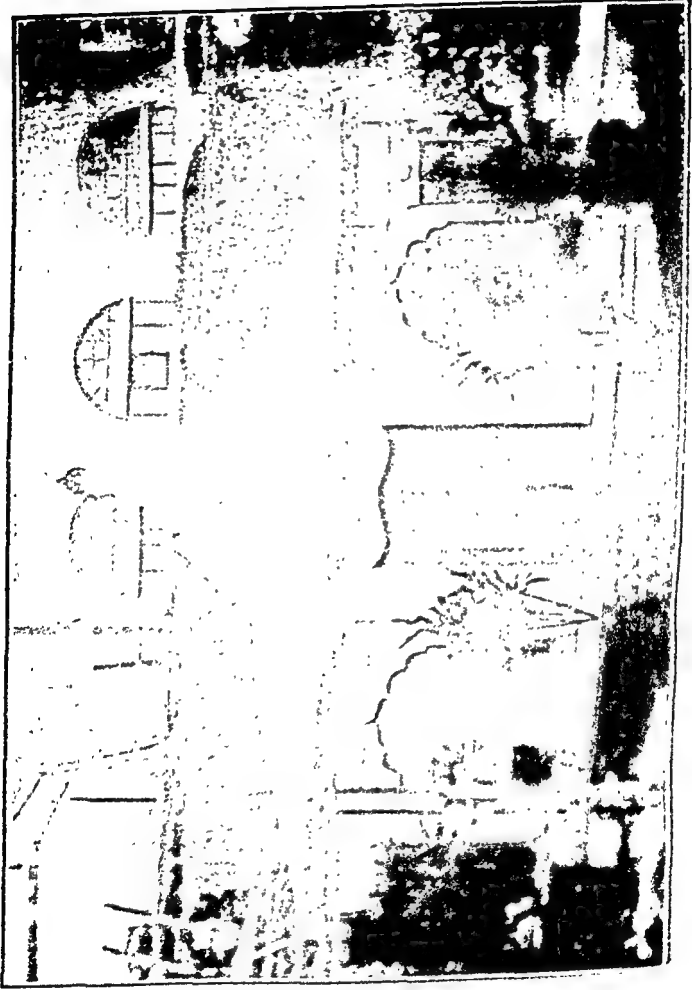
માંથી અશ્રુબિંદુઓ નીકળી નીકળીને પૃથ્વીમાં અદૃશ્ય થઈ જતાં હતાં; જાણે તેઓ નીચેના લોકમાં હરિદાસના વિજયોત્સવના સમાચાર દેવા ન જતાં હોય ! તેમની આંખોની પાંપણો મીંચાતી નહોતી અને જીલ ધીરે ધીરે 'શ્રી-કૃષ્ણ ચૈતન્ય, શ્રીકૃષ્ણ ચૈતન્ય' એ નામોનો ઉચ્ચાર કરતી હતી. જોતજોતામાંજ તેમના પ્રાણ આ જીર્ણ-શીર્ણ કલેવરનો ત્યાગ કરીને કોણ જાણે કયા લોક તરફ ચાલ્યા ગયા ! તેમની આંખો ખુલ્લીજ રહી ગઈ, પછી તેમની પાંપણો ખીલકુલ બંધ થઈ નહિ. માછલીને પેઠે જાણે તે પલકારા વિનાની આંખો નિરંતર રૂપે ત્રૈલોક્યને શીતળતા આપનારા ચૈતન્યરૂપી જળનો આશરો ગ્રહણ કરીને તેનાજ તરફ એકીટથે સતતભાવે જઈ રહી છે. બધા ભક્તોએ એકસાથે હરિધ્વનિ કર્યો. મહાપ્રભુ તેમના પ્રાણહીન કલેવરને-શરીરને ઉપાડીને જોરથી નૃત્ય કરવા લાગ્યા. સઘળા ભક્તો રુદન કરતા કરતા 'હરિખોલ' 'હરિખોલ' ના હૃદયવિહારક ધ્વનિથી જાણે આકાશના હૃદયના પણ ટુકડે ટુકડા કરવા લાગ્યા. તે સમયનું દૃશ્ય ઘણુંજ કરુણાજનક હતું. જ્યાં ચૈતન્યદેવ હરિદાસના પ્રાણહીન શરીરને ગોદમાં લઈને રોતા રોતા નૃત્ય કરતા હોય, ત્યાં બીજા ભક્તોની શી દશા થઈ હશે, તેનું વાચકજી અનુમાન કરી શકે છે. તેનું કથન કરવું એ અમારી શક્તિબહારની વાત છે.

આ પ્રકારે ચૈતન્યદેવ ઘણી વાર સુધી ભક્તો સાથે ટીર્થન કરતા રહ્યા. પછી શ્રીજગન્નાથજીનું પ્રસાદી વસ્ત્ર મંગાવવામાં આવ્યું અને તેનાવડે તેમના શરીરને લપેટી લઈ તેમને માટે એક સાડું એવું વિમાન બનાવવામાં આવ્યું. સુંદર દોરીઓથી ઘાંઘીને તેમનું શરીર વિમાન પર મૂકવામાં આવ્યું. કોંકરો ભક્તો, પેદાસ, કરનાવ, ઝાંઝ, મૃદંગ અને શંખ તેમજ ઘણાક વધારાના વસ્ત્રો, વસ્ત્રો, વસ્ત્રો વિમાનની આગળ આગળ ચાલવા લાગ્યા. પછી ભક્તો વારી પ્રભુને હરિદાસજીના વિમાનને અને આગળ નૃત્ય મહા

પ્રભુ સૌથી આગળ વિમાન સામે પોતાનું ઉન્મત્ત નૃત્ય કરતા જતા હતા. તેઓ હરિદાસના શુભોર્નું સતત ગાન કરતા હતા. આ પ્રકારે પૂજા ધમાધમપૂર્વક તેઓ યગને તદને સમુદ્રકિનારે પહોંચ્યા.

સમુદ્રકિનારે પહોંચીને ભક્તોએ હરિદાસજીના યરી-રને સમુદ્રના જળમાં સ્નાન કરાવ્યું. મહાપ્રભુ અશ્રુ સારતા સારતા ગદ્ગદ કંઠે કહેવા લાગ્યા: “આજથી સમુદ્ર પરિવ્રથઈ ગયો, હવે એ હરિદાસજીના અંગસ્પર્શથી મહાભોઈનું પાન થયું. જાધા ભકતોએ હરિદાસજીના ચરણે ઘોઠકનું પાન થયું. જોધી પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માની. રેતીમાં એક ખાડે દેખી પોતાની જાતને કૃતકૃત્ય માની. રેતીમાં એક ખાડે જોધીને તેમાં હરિદાસજીના યરીરને સમાધિસ્થ કરવામાં આણ્યું, કેમકે તેઓ સંન્યાસી હતા. સંન્યાસીના યરીરને માટે શાત્રોમાં એવીજ વિધિ જતાવવામાં આવી છે. પ્રભુએ પોતાના હાથે વટે ખાડામાં રેતી નાખી અને તેમની સમાધિ ઉપર એક સુંદર ચળૂતરો બનાવવામાં આણ્યે બધાએ ચોકધુકત પ્રેમના આવેશમાં ઉન્મત્ત થઈને સમાધિની ચારે તરફ સંઘીતન કર્યું” અને સમુદ્રસ્નાન કરીને તથા હરિદાસજીની સમાધિની પ્રદક્ષિણા કરીને તે બધાએ પુરી તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. પ્રભુ હરિદાસજીની પ્રશંસા કરતા રતા પ્રેમમાં પાગલ થયેલાઓની પેઠે પ્રલાપ કરતા જતા હતા. સિંહદાર આગળ પહોંચીને પ્રભુ રુદન કરતાં કરતાં પોતાના જેસને છેટા-આંચળો ફેલાવીને હુકાનદારો ખાસે લિશા માગવા લાગ્યા. તેઓ કહેતા હતા કે “લાઈ / હું મારા હરિદાસને વિજયોત્સવ ઉજવીશ, મને હરિદાસના નામે લિશા આપો.” હુકાનદારો પોતપોતાનો જાધો પ્રસાદ પ્રભુની જોળીમાં નાખવા લાગ્યા. ત્યારે સ્વરૂપ દામોદરજીએ પ્રભુને હાથ પકડીને કહ્યું કે “પરો / આ આપ શું કરો છે ? લિશા માગવા માટે અમે આપના ઘણા સેવકો હાજર છીએ; આપને આ પ્રકારે માગતા જોઈને અમને અત્યંત

હુઃખ થાય છે. આપ ચાલો, જેટલો ઇચ્છશો તેટલો પ્રસાદ અમે માગી માગીને એકઠો કરી દઈશું.” આ પ્રકારે પ્રભુને સમજાવી-પટાવીને સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ તેમને નિવાસસ્થાને મોકલાવી દીધા અને પોતે ચાર-પાંચ ભક્તોને સાથે લઈને દુકાનો ઉપર મહાપ્રસાદ માગવા લાગ્યા. તે દિવસે દુકાનદારોએ ઉદારતાની હદ કરી નાખી અને તેમની પાસે જેટલો પ્રસાદ હતો તે બધો આપી દીધો. એટલામાંજ વાણીનાથ, કાશી મિશ્ર વગેરે ઘણા ભક્તો કેટલાયે મણુ પ્રસાદ લઈને પ્રભુના આશ્રમે આવીને હાજર થયા. ચારે બાજુ મહાપ્રસાદના ઢગલા થઈ ગયા. જે કોઈ સાંભળતું તે હરિદાસજીના વિજયોત્સવમાં જોડાવા દોડી આવતું. આ પ્રકારે હજારો માણસો ત્યાં એકઠા થઈ ગયા. મહાપ્રભુ પોતે પોતાના હાથો વડે બધાને પીરસવા લાગ્યા. મહાપ્રભુનું પીરસવું વિચિત્ર તો થતુંજ હતું. એક એક પત્રાળા ઉપર ચાર ચાર-પાંચ પાંચ માણસોના જેટલું ભોજન પીરસતા. અને ગમ્મતની વાત તો એ છે કે લોકો તે બધું ખાઈ જતા હતા. ભક્તોએ આગ્રહપૂર્વક કહ્યું: “ત્યાંસુધી મહાપ્રભુ પ્રસાદ જમી લેશે નહિ, ત્યાંસુધી અમારામાંથી કોઈ એક કોળિયો પણ સુખમાં લેશે નહિ.” એટલે પ્રભુએ પીરસવાનું બંધ કરી દીધું અને પોતે પુરી તથા ભારતી વગેરે સંન્યાસીઓની સાથે કાશી મિશ્રે આણેલો પ્રસાદ જમવા લાગ્યા. કેમકે તે દિવસે પ્રભુને તેમને ત્યાં નિમંત્રણ હતું. મહાપ્રભુએ બધા ભક્તોને ખૂબ આગ્રહપૂર્વક ભોજન કરાવ્યું. બધાએ પ્રસાદ જમી લીધા પછી હરિધ્વનિ કર્યો. એટલે પ્રભુ હાથ ઉંચા કરીને કહેવા લાગ્યા કે “હરિદાસને! જેમણે સંગ કર્યો, જેમણે તેમનાં દર્શન કર્યો, તેમના ખાડામાં પુરી પૂરી, તેમનું ચરણોદક પીધું, તેમના વિજયોત્સવને પ્રસાદ જમ્યા, તેઓ કૃતાર્થ થઈ ગયા છે. તેમને શ્રીકૃષ્ણપ્રેમની પ્રતિ અવસ્થા થઈ શકશે. તે અવસ્થા જાણવું જોઈએ. તેમની શક્તિ.” આમ કરીને પ્રભુ એવું કહીને હરિદાસજીને જણાવ્યા “હરિદાસજીની જય”

श्री कृष्णाय नमः

ના મહાધોપથી આકાશમંડળ ચૂંજવા લાગ્યું. હરિહરિના
ધ્વનિપૂર્વક હરિદાસજીનો વિજયોત્સવ સમાપ્ત થયો.

શ્રીશ્રેય જગન્નાથપુરીમાં ટોટા ગોપીનાથજીના રસ્તા-
પર સમુદ્રતીરે હજી પણ હરિદાસની સુંદર સમાધિ આવી
રહી છે. ત્યાં એક ઘણું બૃહદ્ ગકુલનું વૃક્ષ છે, તેને “ સિદ્ધ
ગકુલ ” કહે છે. એમ કહેવાય છે કે હરિદાસજીએ હાતજી
કરીને નાખી દીધેલું તેમાંથી આ વૃક્ષ ઉગી નીકળ્યું છે.
હજી પણ ત્યાં અનંત ચતુર્દશી (ભાદરવા સુદી ૧૪)ને દિવસે
હરિદાસજીનો વિજયોત્સવ ઉજવવામાં આવે છે. એ મહા-
ત્મા હરિદાસજીનાં ચરણોમાં અમે કોટિ કોટિ નમસ્કાર
કરતા કરતા તેમના આ વિજયોત્સવના પ્રસંગને સમાપ્ત
કરીએ છીએ.

મક્ત કાલીદાસ પર પ્રભુની કૃપા

નૈષાં મતિસ્તાવદુરુક્રમાદ્ધિસ્પૃશ્યત્યનર્થાપગમો યદર્થઃ ।
 મહીયસાં પાદરજોઽભિષેકં નિષ્કિચ્ચનાનાં ન વૃણીત યાવત્ ॥
 (શ્રીમહાભાગવત ૭-૫-૩૨)

અર્થાત્ જેમણે સર્વ કંઈ ત્યજી દીધું છે, એવા પરમ પૂજનીય ભગવદ્ભક્ત મહાપુરુષોનાં ચરણો નીચેની ધૂળને જ્યાંસુધી બધાં અંગોમાં ચોળીને તેમાં સ્નાન ન કરવામાં આવે, ત્યાં સુધી કોઈને પણ પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં પ્રીતિ પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી.

વૈષ્ણવ ગ્રંથોમાં ' ભક્તપદરજ ' ' ભક્ત-પાદોદક ' અને ' ભક્તોચ્છિષ્ટ દ્રવ્ય ' એ ત્રણેનો ઘણોજ મહિમા વર્ણવવામાં આવ્યો છે. શ્રદ્ધાળુ ભક્તોએ એ ત્રણેનેજ સાધનતુ' ણ્ય દર્શાવ્યું છે. સાચેજ, જેને એ ત્રણે વસ્તુઓમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા થઈ ગઈ, જેમની બુદ્ધિમાંથી ભક્તો પ્રત્યેનો ભેદભાવ ગતી ગયો, જે ભગવત્સ્વરૂપ સમજીને ણધા ભક્તોની ચરણરજને શ્રદ્ધાપૂર્વક મસ્તકે ચઢાવવા લાગ્યા તથા જે ભક્તોના ચરણોદકનું ભક્તિભાવે પાન કરવા લાગ્યા, તેઓ જ્યાં થઈ ગયા. તેમને માટે ભગવાન પછી દૂર રહેતા નથી. તેમની ચરણધૂલિની લાલસાથી ભગવાન તેમની પાછળ પાછળ કરતા રહે છે; પરંતુ એ ત્રણેમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા થવી એજ મહાકલ્પ છે. મહાપ્રસાદ, ગોવિંદ, ભગવન્નામ અને વૈષ્ણવોના શ્રીવિગ્રહમાં પૂર્ણવિશ્વાસ, ભગવન્કૃપાપાત્ર કોઈ વિરહા મહાપુરુષનેજ થાય છે. આમ ક્રમ ધારણા ગનાવરી મગ્ન તે ધમ્માયે કરે છે, તેમની પરિચય તે વાકેકો ભરીને તે કિ માગવ. શ્રીજ દેહ શકે છે. એ મહાપુરુષ થવ્ય છે કે જેને ભક્તોની માત્ર-વદન પૂજના નથી. ભગવત્સમાં કેવળ ભગવાન. કાવ્ય. ભગવત્કલ્પને તેને. કૃષ્ણસ્વરૂપ સમજીને.

તેમની સેવા-પૂજા કરે છે. ભક્તપરવર પ્રીતિદાસ જેવાજ
પરમ ભાગવત ભક્તોમાંથી એક ભગવત્ય પ્રદાનુ ભક્ત
હતા. તેમની અદ્વિતીય ભક્તિનિષ્ઠા સાંભળીને મો કોઈને
પરમ આશ્ચર્ય થયે.

કાલિદાસજી ભગિના કાપરથ હતા. તેમનું યક ક્ષી-
રપુનાયદાસજીના ગામથી કોચ દોઢ કોચ બેઠા વા બહુબા-
નામના ગામમાં હનું. ભલિચંબાથી સુઝો રપુનાયદાસ-
જીના નિકટના સંજંધી હતા. ભગવત.મમાં તેમને જનન્ય
નિષ્ઠા હતી. ઉઠાનાં-ગ્રેસનાં, ઉઘનાં-ભગતાં, હચતાં-રમનાં
તથા વાતો કરતાં કરતાં પણ હમેશાં તેમની જીભ ઉપર ભગ-
વત્તામજ વિશાજમાન રહેતું. 'હરે કૃષ્ણ, હરે શામ' સિવાય
તેઓ કોઈ વાત કહેવાજ નહોતા. ભગવજીભણાં પ્રાપ્તે
તેમની જોવી અફથુગ નિષ્ઠા હતી કે, જ્યાં પણ કોઈ ભગવજી-
ભક્તની ખજર પડતી, ત્યાં તેઓ દોડી જતા અને વધા-
ચક્તિ તેમની સેવા કરતા. ભક્તોને સારા સારા પદાર્થો ખવ-
ડાવવામાં તેઓ પરમ આનંદ અનુભવતા જતા. ભક્તો-
ને જ્યારે તેઓ શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ ખવડાવતા,
ત્યારે તેના દિવ્ય સ્વાદોનો તેઓ પોતે પણ અનુભવ કરતા
હતા. વળી તેમને ભક્તોને જમાડવાથી થતો નહિ. ભક્તોને
થતો, તેટલો આનંદ પોતે જમાડવાથી થતો નહિ. ભક્તોને
જમાડીને તેઓ પોતે તેમને જમાડવાથી થતો નહિ. ભક્તોને
કોઈ કોઈ ભક્ત સંકેચવથ તેમને પોતાનું ઉચ્છિષ્ટ આપતા;
નહિ, તો તેઓ તેમનાં વાસણોને ચાટતા. જો મહાપ્રસાદ
પામીને તેઓ પોતાને કૃતાઈ માનતા. નિરંતર ભગવત્તામો-
નો જપ કર્યા કરવો, ભક્તોનું ચરણોદક પીવું, તેમની ચરણ-
ધૂલિને મસ્તકે ચઢાવવી અને તેમના ઉચ્છિષ્ટ મહાપ્રસાદને
પૂણું શ્રદ્ધાપૂર્વક જમવો, જોજ તેમનું સાધનજળ હતું. આ
સિવાય તેઓ યોગ, યજ્ઞ, તપ, પૂજા, યાઠ, અધ્યયન અને
અભ્યાસ વગેરે કંઈપણ કરતા નહોતા. તેમને વિશ્વાસ હતો
કે, મને આજ સાધનો દ્વારા પ્રભુનાં ચરણકમળોની પ્રીતિ
પ્રાપ્ત થઈ જશે, જોવો જોમને દંઢ વિશ્વાસ હતો. જોમાં

ખનાવટની ગંધ પણ નહોતી.

તેમના ગામમાં એક ઝાડૂ નામનો ભૂમિમાલી નતિ-
નો શૂદ્ર લગવહુલકત હતો. તેની પત્ની પણ ઘણીજ પતિ-
પરાયણ સતી-સાધ્વી સ્ત્રી હતી. બન્ને જણ ખૂબ ભક્તિભાવથી
શ્રીકૃષ્ણકીર્તન કર્યા કરતાં હતાં. એક દિવસ ભક્ત કાળિ-
દાસજી એ બન્ને ભક્ત દંપતિનાં દર્શને તેમને ઘેર ગયા.
તે દિવસોમાં કેરીઓની મોસમ હતી, તેથી તેઓ તેમને
લેટ આપવા માટે ઘણી સુંદર સુંદર કેરીઓ લઈ ગયા
હતા. પ્રતિષ્ઠિત કુળના કાળિદાસને પોતાની તૂટી કૂટી ઝૂંપ-
ડીમાં આવેલા બેઠને તે ભક્ત દંપતિના આશ્ચર્યનું ઠેકાણું
રહ્યું નહિ. તે બન્નેએ ઉઠીને કાળિદાસને વંદન કર્યા અને
તેમને બેસવા માટે એક ફાટેલું આસન આપ્યું. કાળિદાસ-
જી સુખપૂર્વક બેસી ગયા. પછી કંઈક શરમાઈને ઘણીજ
કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં ઝાડૂ ભક્ત કહેવા લાગ્યા કે “મહારાજ!
આપે આપની ચરણધૂલિથી આ શૂદ્રાધમની ઝૂંપડીને પરમ-
પાવન બનાવી દીધી. આપ જેવા શ્રેષ્ઠ પુરુષોનું અમારા
જેવા નીચ નતિના પુરુષોને ત્યાં આવવું એ સાક્ષાત્ લગ-
વાનના પધારવા બરાબર છે. અમે એક તો આમ પણ શૂદ્ર
છીએ, ને વળી ધનહીન છીએ, પછી આપની સેવા કેવી
રીતે કરીએ? આપ જેવા અતિથિ અમારે ત્યાં ક્યાંથી
આવે? અમે આપનો સત્કાર કઈ વસ્તુથી કરીએ? આજ્ઞા
હોય તો કોઈ બ્રાહ્મણને ત્યાંથી કંઈક બનાવી મંગાવીએ.

કાળિદાસજીએ કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં દર્શાવતાં કહ્યું કે
“આપ બન્નેનાં શુભ દર્શનોથીજ મારો સર્વશ્રેષ્ઠ સત્કાર
થઈ ચૂક્યો છે. બંને આપ કૃપા કરીને કંઈક કરવાજ ઈચ્છા-
તા હો તો એટલું કરો કે, આપના ચરણો મારા મસ્તક
ઉપર રાખીને તેમના પવિત્ર પરાગથી મારા મસ્તકને પવિત્ર
બનાવી દો. એજ મારી આપને પ્રાર્થના છે; તેનાજ વડે
મને સર્વ કંઈ મળી જશે.”

કાળિદાસજીએ તેમના પૂર્વક વિનયિત કરતાં જ કૃતજ્ઞતા દર્શાવી કે
“મહારાજ! આપને જેવું વિચિત્ર વાત કહે છે! બંને જ

બલે યદ્, ધર્મ-કર્મથી હીન, આપના શરીરનો સ્પર્શ કરવાનો પણ અધિકારી નથી; તો પછી હું મારા પગ આપને શી રીતે અડકાડી શકું? મારી જ્યેષ્ઠ પ્રાર્થના છે કે, આવી પાપ ચઢાવનારી વાત કદી પણ આપના મુખેથી કાઢતા નહિ. જ્યેષ્ઠ અમારું સર્વનાશ યદ્ જવાનો સંભવ છે.”

કાળિદાસજીએ કહ્યું: “જે ભગવાનના ભક્ત છે, તેમની કોઈ ભતિ હોતી નથી. તે તો ભતિગંધનોથી પર હોય છે. તેમનાથી શ્રેષ્ઠ કોઈ હોતું નથી. તેજ્યેષ્ઠ સૌથી શ્રેષ્ઠ હોય છે, તેથી આપ ભતિ-કુળનો લેહલાવ ન પાડો. આપ પરમ ભાગવત છે, આપની ચરણધૂલિથી હું પાવન થઈ જઈશ, આપ મારા ઉપર અવશ્ય કૃપા કરો.”

આડૂભક્તે કહ્યું: “માલિક! આપની જો વાત હું માતું છું કે, ભગવદ્ભક્ત વધુ અને આશ્રમોથી પર હોય છે. તે ગધાના ગુરુ અને પૂજ્ય હોય છે. તેનાથી વિશેષ કોઈજ હોતું નથી; પરંતુ તે ભક્ત હોવો જોઈએ. હું અધમ ભલા ભક્તિભાવમાં શું જાણું? મને તો ભગવનમાં સહેજ પણ પ્રેમ નથી. હું તો સંસારી ખાડામાં ફસાયેલો નીચ વિપથી માણસ છું.”

કાળિદાસજીએ કહ્યું: “સાચેજ, સાચા ભક્ત તો આપજ છે. જે પોતાને ભક્ત માનીને ગધાની ખાસે પોતાની પૂજા કરાવે છે, પોતાના ભક્તિભાવની જાહેરાત કરતા ફરે છે, તે તો ભક્ત નથી, હંકારદાર છે; ભક્તિના નામ ઉપર પૂજા-પ્રતિષ્ઠા ખરીદનાર વાણિયો છે. સાચા ભક્ત તો આપની જેઠે અમાની, અહંકારથી રહિત તેમજ બીજાઓને માન આપનાર હોય છે, તેમને “હું ભક્ત છું” એવું અભિમાન સ્વપને પણ નથી હોતું. જો તો આપની મહાનતા છે. આપ છુપાયેલા સાચા ભગવદ્ભક્ત છો. હીન કુળમાં ઉત્પન્ન થઈને આપે આપની જાતને છુપાવી રાખી છે, તેમ છતાં પણ ભક્તિ જ્યેષ્ઠી અલૌકિક કસ્તૂરી છે કે તે ગમે તેટલી છુપાવવામાં આવે તો પણ સાચા પારખ તો તેને જ્યોગબીજ કાઢે છે. કૃપા કરીને આપની ચરણધૂલિથી

મારા શરીરને પવિત્ર બનાવી દો.”

આ પ્રકારે કાળિદાસજી ઘણી વારસુધી તેમને આગ્રહ કરતા રહ્યા, પરંતુ આડૂ ભક્તે તેનો સ્વીકાર કર્યો નહિ. છેવટે તેઓ બેઉ પતિ-પત્નીને શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રણામ કરીને તેમનાથી વિદાય થયા. આડૂ ભક્ત શિષ્ટાચાર અનુસાર તેમને થોડે દૂર ઘરથી બહાર સુધી પહોંચાડવા માટે તેમની પ્રાછળ પ્રાછળ ગયા. જ્યારે કાળિદાસજીએ તેમને આશ્રુપૂર્વક પ્રાછળ કરવાનું કહ્યું, ત્યારે તેઓ પ્રાછળ કર્યાં. કાળિદાસજી ત્યાંજ ઉભા રહ્યા. આડૂ ભક્ત જ્યારે પોતાની ઝૂંપડીમાં દાખલ થયા, ત્યારે જે સ્થાને તેમનાં ચરણો પડ્યાં હતાં તે સ્થાનની ધૂળ ઉઠાવીને તેમણે પોતાના સમસ્ત શરીર ઉપર લગાવી અને એક બાજુ ઘરની બહાર છુપાઈને બેસી ગયા.

રાત્રિનો સમય હતો. આડૂ ભક્તની સ્ત્રીએ પોતાના પતિને કહ્યું: “કાળિદાસજી આ પ્રસાદી કેરીઓ આપી ગયા છે, તે બધી ભગવાનને અર્પણ કરીને જમી લ્યો. ભક્તનો આપેલો પ્રસાદ છે, તે પામવાથી કોટિ જન્મોનાં પાપો કપાય છે.”

આડૂ ભક્તે ઉલ્લાસપૂર્વક કહ્યું: “હા, હા; એ કેરીઓ અવશ્ય લાવો. તે ખાવાથી તો શ્રીકૃષ્ણપ્રેમની પ્રાપ્તિ થશે.”

પતિની આજ્ઞા થતાંજ પતિપરાયણા પત્ની તે કેરીઓની ટોપડી ઉઠાવી લાવી. આડૂ ભક્તે મનથીજ કેરીઓ ભગવાનને અર્પણ કરી અને પછી તેને પ્રસાદ સમજીને ખાવા લાગ્યા. તેમના ચૂસી લીધા પછી જે રોડકી તે તેમની પતિવ્રતા સ્ત્રી ચૂસતી અને ગોટલો તથા છોડાં બહાર ફેંકતી જતી હતી. પ્રાછળ છુપાયેલા કાળિદાસજી એ ગોટલો લઈ ચૂસતા અને તેમાં અમૃત સમાન સ્વાદનો અનુભવ કરતા હતા. આ રીતે ભક્તોના ઉચ્ચ પ્રસાદ પામીને પોતાને કૃતાર્થ અનુભવ તેઓ માત્રી સત્રે પામીને કરમણ્ય

આ પ્રકારે તેમને ભક્તે પ્રણય અનન્ય શ્રદ્ધા કરીને તેમને કૃતાર્થ અનુભવ કરાવે તેમને પદ્મ સ્ત્રી સ્વરૂપી પ્રણય

એક વાર તેઓ મહાપ્રસાદ અને વસ્ત્ર લઈને નવદ્વીપમાં શયી માતાની પાસે ગયા. માતા તેમને જોઈને પોતાના નિમાર્ધનાં દર્શનનો અનુભવ કરતાં હતાં અને બધા ગૌરભક્તો પણ તેમનાં દર્શનથી શ્રી ચૈતન્યદેવનાં ચરણોનાં દર્શન જેટલો આનંદ પ્રાપ્ત કરતા હતા. તેઓ જતા ત્યારે બધા ભક્તોને મળીનેજ આવતા હતા. નવદ્વીપથી આચાર્યને ઘેર શાંતિપુર થઈને તેઓ શિવાનંદજી સેનને ઘેર પણ ગયા. ત્યાંથી તેઓ એક ઘડો સુગંધીવાળું સુખડ-ચંદન વગેરેનું તેલ પ્રભુને માટે લેતા આવ્યા હતા. પ્રભુ હમેશાં ભાવમાં મસ્ત રહેતા હતા. તેમનાં અંગપ્રત્યંગોની નસો ઠીલી થઈ જતી અને આખા શરીરમાં ખીડા થવા લાગતી. તેમણે વિચાર્યું કે, આ તેલથી પ્રભુના વાત-પિત્તજન્ય બધા વ્યાધિઓ શાંત થઈ જશે. પ્રેમના આવેશમાં પડિત હોવા છતાં પણ તેઓ એ વાત ભૂલી ગયા કે, સંન્યાસીને માટે તેલ લગાવવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે. પ્રેમમાં યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર રહેતોજ નથી. પ્રેમીને માટે કોઈ લૌકિક નિયમ નથી, તેમની મથુરા તો ત્રણે લોકથી ન્યારી છે. જગદાનંદજીએ તેલ લાવીને ગોવિંદને આપ્યું અને કહ્યું કે, આને પ્રભુનાં અંગોમાં મર્દન કરજો.

ગોવિંદે પ્રભુને જણાવ્યું: “પ્રભો ! જગદાનંદ પડિત ગોડ દેગથી આ ચંદનાદિ તેલ લાવ્યા છે અને શરીરે મર્દન કરવાનું કહી ગયા છે. હવે જેવી આજ્ઞા હોય તે પ્રમાણે કરું.”

પ્રભુએ કહ્યું કે “એક તો જગદાનંદ ગાંડો છે, તેની સાથે તું પણ ગાંડો થઈ ગયો. ભલા, સંન્યાસી થઈને તેલ તે ઘસાનું હશે ! વળી તે પણ પામડું સુગંધીવાળું તેલ ? મને થઈને જતા લોકો જોયે નેઆ કહેશે કે ‘આ શ્રીગૌર સંન્યાસી કેવ. મુંગર કરે છે !’ તો લોકો વિપરીત કહેને માની નિંદા કરશે. માટે આવું તેલ લગાવવું કહિત નથી.”

બે-ચાર દિવસ પછી જગદાનંદજીએ ગોવિંદને પૂછ્યું.
“ગોવિંદ ! તમે તે તેલ પ્રભુના શરીરમાં લગાવ્યું નથી ?”

ગોવિંદે કહ્યું: “ તેઓ લગાવવા જે ત્યારે લગાવું ને ?
તેઓ તો મને ધમકાવે છે. ”

જગદાનંદજીએ ધીરથી કહ્યું: “ અરે ! તું પણ તેમના
ધમકાવવાથી ગભરાઈ ગયો કે શું ? તેઓ તો એમ કહે-
તાજ રહેશે, તું લગાવી દેશે. મારું નામ કદને કહેશે. ”

ગોવિંદે કહ્યું: “ પંડિતજી ! આ પ્રમાણે લગાવવાની
તો મારામાં હિંમત નથી. હા, આપ કહેતા હો તો એક
વાર ફરીથી નિવેદન કરી જોઈ. ”

બે-ચાર દિવસ પછી એકાંતમાં ઘણીજ હીનતાપૂર્વક
ગોવિંદે કહ્યું કે “ પ્રભો ! તેઓ ગિચારા કેટલો પરિશ્રમ
કરીને કેટલે ફરથી તેલ લાવ્યા છે, ચોડુંક લગાવવા દો.
તેમનું પણ મન રહેશે અને વળી આ તો દવા છે. રોગને
માટે દવા લગાવવામાં શો દોષ ? ”

પ્રભુએ પ્રેમભર્યા શુરસામાં કહ્યું કે “ તમે જાધા તો
મને મારા ધર્મથી બ્રહ્મ કરવા ઇચ્છો છો. આજે સુગંધી
તેલ લગાવવાનું કહો છો અને કાલે કહેશો કે તેલ માલિસ
કરનારો એક માણસ વધારે રાખી દ્યો. જગદાનંદજી તો
પુદ્ધિ બગડી ગઈ છે. પંડિત હોવા છતાં તેમને એટલું
જ્ઞાન નથી કે સંન્યાસીને માટે સુગંધી તેલનો સ્પર્શ કરવો
એ પણ મહાપાપ છે. તેઓ જે પરિશ્રમ કરીને લાવ્યા
છે, તો તે જગન્નાથજીના મંદિરમાં દઈ આવો. ત્યાં દીવાઓ-
માં બાળવાના કામમાં આવશે. તેમનો પરિશ્રમ પણ સર્જન
યશો અને ભગવત્પૂજનમાં કામ આવવાને લીધે આ તેલ પણ
સાધક યશે. ” પ્રભુનો આવો મીઠો ઠપકો સાંભળીને ગોવિંદ
તદ્દન રૂપ યઈ ગયો, પછી તેણે એક પણ શબ્દ તેલ બાળ-
તમાં કહ્યો નહિ.

ગોવિંદે ણધી વાતો જઈને જગદાનંદજીને કહી દીધી. ણીજે દિવસે જગદાનંદજી મોં ચડાવીને કંઈક ગુસ્સે થઈને પ્રભુની પાસે આવ્યા. પ્રભુ તેમના હાવભાવ જોઈનેજ સમજી ગયા કે, આ જરૂર કંઈક ખરી ખોટી સંભળાવવા આવ્યા છે, તેથી તેમણે પોતેજ પહેલી વાત કરવા માંડી. તેઓ ઘણાજ સ્નેહ દર્શાવતા ધીરે ધીરે મધુર વચનોમાં જગદાનંદજીને કહેવા લાગ્યા:—“ જગદાનંદજી ! આપ ગૌડ દેશથી ઘણું સુંદર તેલ લાવ્યા છો. મને થાય છે કે, તેમાંથી થોડુંક તેલ લગાવું; પરંતુ શું કરું? હું સંન્યાસ ધર્મને લીધે લાચાર છું. આપ પોતેજ પંડિત છો અને સંન્યાસી-એ સુગંધીવાળું તેલ લગાવવું એ મહાપાપ છે, એ વાત આપનાથી અબાણી થોડીજ છે ! તેથી હું લગાવી શકતો નથી. આપ એક કામ કરો. આ તેલ જગન્નાથજીને ભેટ કરી આવો, ત્યાં તેના દીવા થશે અને આપનો પરિશ્રમ પણ સફળ થશે.”

જગદાનંદજીએ કંઈક ગુસ્સાના સ્વરે કહ્યું: “ આપને આવી મોં-માથા વિનાની વાત કોણે કહી ? હું તેલ ક્યારે લાવ્યો છું ? ”

પ્રભુએ હસતાં હસતાં કહ્યું: “ આપ સાચા ને હું જાહો. આ તેલનો કળશ મારે ત્યાં ઠોઠ દેવહૃત મૂકી ગયો છે.”

આ સાંભળીને જગદાનંદજી રોપમાં ને રોપમાં ઉઠ્યા અને તે તેલનો ઘડો ઉઠાવીને જોગથી આંગણમાં પછાડ્યો. તે ઘડો આંગણમાં પડતાંજ તેના ભુક્કા થઈ ગયા. ગળું તેલ આંગણમાં વહેવા લાગ્યું. ઘડો ફોટી નાખીને જગદાનંદજી જલદીથી ચાત્રને ઘેર આવવા ગયા અને અંદરથી ઘરનાં બંધારણમાં જઈ કરીને પડ્યા રહ્યા. એ દિવસ મુખી ન ને. તેમણે અમલગણ લીધું કે ન તે. બહાર પણ નીકળ્યા; પ્રભુવંદોચનને એ અંદરજ પડી રહ્યા.

ત્રીને દિવસે પ્રભુ પોતે તેમને ઘેર પહોંચ્યા અને કમાડ ખટખટાવીને બોલ્યા કે “પંડિત ! પંડિત ! અંદર યું કરો છો ? બહાર તો આવો, આપને એક વાત કહેવી છે.” પરંતુ પંડિત કેવળ સાંભળે તેમ હતા ? તેઓ તો રિસા-ઇને પડ્યા રહ્યા હતા.

એટલે પ્રભુએ પહેલાંનાજ સ્વરે બહાર ઉભા ઉભા કહ્યું : “જુઓ, હું તમારે બારણે ભિક્ષાને માટે ઉભો છું અને આપ તો બારણું પણ ખોલતા નથી ! જેને ઘેરથી અતિથિ નિરાશ થઇને પાછો ફરે છે, તે એ મનુષ્યનાં બધાં પુણ્યો લઇને ચાલ્યો જાય છે. જુઓ, આજે હું આપને ત્યાં ભિક્ષા કરવા આવવાનો છું, જલદી તૈયારી કરો. હું સમુદ્રસ્નાન અને ભગવાનનાં દર્શન કરીને હમણાં આવી પહોંચું છું.” પ્રભુ આટલું કહીને ચાલ્યા ગયા. હવે જગદાનંદજીનો ક્રોધ કેટલી વાર રહી શકે ! “પ્રભુને માટે ભિક્ષા ઇનાવવી છે” એ વિચાર આવતાંજ કોણ જાણે તેમને ક્રોધ ક્યાં ચાલ્યો થયો. તેઓ જલદીથી ઉઠ્યા. ઉઠીને શોચાદિથી નિવૃત્ત થઇને સ્નાન કર્યું અને રઘુનાથ, રમાઇ પંડિત તથા બીજાં પ્રભુ પોતાના બે-ચાર ગૌડીય વિરક્ત ભક્તોને બોલાવીને તેઓ ભિક્ષાનો પ્રબંધ કરવા લાગ્યા. ભોજન ઇનાવવામાં તો તેઓ પરમ પ્રવીણ હતાજ. જાત જાતના ધણા સુંદર સુંદર પદાર્થો તેમણે પ્રભુને માટે તૈયાર કરી નાખ્યા. હજી તેઓ બધા પદાર્થો ઇનાવી રહ્યા નહોતા તેટલામાં તો હસતા હસતા ચૈતન્યદેવ પોતેજ આવીને હાજર થયા. મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થતા અને ઉપરથી હાસ્યયુક્ત છતાં હોજ રોપભર્યા ચહેરે તેમણે એક વાર પ્રભુ તરફ બેસું ને પછી શાક પીરસવા લાગ્યા. પ્રભુ જલદીથી પોતેજ આસન લઇને બેસી ગયા. હવે તો જગદાનંદજી ઉઠ્યા. તમણે નીચી દૃષ્ટિ કરીને ત્યાં બેઠાં બેઠાંજ એક થાળમાં પ્રભુનાં ચરણકમળો ધોયાં. ચૈતન્યદેવે તેમાં જરાપણ અડચણ નાખી નહિ. પછી તેમણે જાત જાતના પદાર્થો પ્રભુની

આગળ પીરસ્યા. તેઓ છાનામાના બેસીજ રહ્યા. જગદા-
નંદજીનું મૌન હવે ભાંગ્યું. તેમણે પોતાના હાસ્યને અંદર
ને અંદર રોકતાં રોકતાં, લજ્જાભરી મધુર વાણીથી પોતા-
પણું પ્રગટ કરતાં કહ્યું: “પ્રસાદ કેમ જમતા નથી?”

પ્રભુએ કહ્યું: “હું નહિ જમું.”

જગદાનંદજીએ તેજ ભાવથી નીચી દષ્ટિ કરીને કહ્યું:
“ત્યારે આવ્યા કેમ હતા? કોઈ બોલાવવા તો આવ્યું
નહોતું.”

પ્રભુએ કહ્યું “મારી મરજીથી આવ્યો હતો, ને મારી
મરજીથીજ નથી જમતો.”

જગદાનંદજીએ કહ્યું કે “જમો, જમો; જીઓ, ભાત
ઠંડો થઈ જાય છે.”

ત્યારે પ્રભુએ કહ્યું: “ગમે તો ઠંડો થાય કે ગરમ,
જ્યાંસુધી આપ મારી સાથે બેસીને નહિ જમો ત્યાંસુધી હું
કદી પણ જમીશ નહિ. તમારે માટે એક પતરાળું પીરસો.”

જગદાનંદજીએ માનમિશ્રિત હાસ્યભર્યાં અવાજે કહ્યું:
“જમો જમો, મારી કંઈ ચિંતા ન કરશો; હું તો પછીથી-
જ જમું છું. એટલે આપના જમ્યા પછી જમી લઈશ.”

પ્રભુએ કહ્યું: “ભલેને હમેશાં પાછળજ જમતા હો,
આજે તો મારી સાથેજ જમવું પડ્યો.”

જગદાનંદજીએ કંઈક ગંભીરતાપૂર્વક કહ્યું: “પ્રભો!
મેં અને રઘુનાથ, રમાઈ વગેરે ગધાએ ભોજન ગનાવ્યું
છે. તેમને પ્રસાદ આપ્યા પછીજ હું જમી શકીશ. તમે હું
આપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીશું કરી શકું છું! જરૂર
જમી લઈશ.”

આ સંજોગે પ્રભુ પ્રસાદ જમવા લાગ્યા. જે પદાર્થ
પ્રભુને કંઈ જમવા ને જગદાનંદજી કરીશું ને કહેવા પડ્યું.

દેતા. જગદાનંદજી નારાજ થયે, એ ભયથી પ્રભુ ના પણ પાડતા નહોતા અને તેમની પ્રસન્નતા ખાતર જમીજ લેતા. ખીન્ન દિવસો કરતાં કેટલાયેગણું વધારે ખાઈ ગયા, તો-પણ જગદાનંદજી માનતા નહોતા. એટલે પ્રભુએ દીનતા-ભયાં અવાજે કહ્યું કે “ખાપલા ! હવે તો દયા કરશે કે નહિ ? ખીન્ન દિવસો કરતાં દસગણું ખાઈ ગયો છું, હજી ક્યાં સુધી વધારે ખવડાવ્યા કરશે ?” એમ કહીને પ્રભુએ ભોજન સમાપ્ત કર્યું. જગદાનંદજીએ મુળશુદ્ધિને માટે લવિંગ, ઇલાયચી અને હરદેના ટુકડા આપ્યા. પ્રભુ ખાતા ખાતા પાછા ત્યાંજ ઊભી ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે “જ્યાં સુધી આપ મારી સમક્ષ પ્રસાદ જમી લેશે નહિ, ત્યાં સુધી હું અહીંથી ખસીશ નહિ.”

ત્યારે જગદાનંદજીએ હસીને કહ્યું: “હવે આપ આટલી ચિંતા શું કરવા કરો છો ? હવે તો ગધાની સાથે મારે પણ પ્રસાદ જમવોજ છે. આપ જઈને આરામ કરો.” આ સાંભળીને પ્રભુ ગોવિંદને કહેવા લાગ્યા કે “ગોવિંદ ! તું અહીંજ રહે અને જ્યાં સુધી તેઓ પ્રસાદ જમી લે નહિ, ત્યાં સુધી મારી પાસે આવતો નહિ.” એમ કહીને પ્રભુ એકલાજ કમંડળુ ઉઠાવીને પોતાને નિવાસસ્થાને આહવા ગયા.

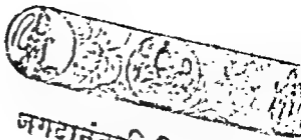
પ્રભુના આહવા ગયા પછી જગદાનંદજીએ ગોવિંદને કહ્યું કે “તમે જલદી જઈને પ્રભુનાં ચરણો દબાવો. હું તમારે માટે પ્રસાદી રાખી મૂકીશ. સંભવ છે કે પ્રભુ સૂઈ જશે.” આ સાંભળીને ગોવિંદ આહવો ગયો અને સૂતેલા પ્રભુના ચરણો દબાવવા લાગ્યો. પ્રભુએ પૂછ્યું:— “જગદાનંદે પ્રસાદ લીધો ?” ગોવિંદે કહ્યું: “પ્રભો ! તેઓ જમી લેશે, તેમને હજી ચોક્ક નિત્યકામ બાકી છે.” એમ કહીને તે ધીરે ધીરે પ્રભુના પગનાં તન્નિયાં દબાવવા લાગ્યો. પ્રભુ કંઈક આંખે મટમટાવવા લાગ્યા અને યોરી વડે પછી જલદીથી આંખે ચોગતા ચોગતા કહેવા લાગ્યા:— “ગોવિંદ ! હા, હવે તો મારે કે જગદાનંદે પ્રસાદ લીધો

કે નહિ ? જો જમી લીધો હોય અથવા જમતા હોય તો મને જલંદી આવીને ખબર આપ.” તેમની આજ્ઞાથી ગોવિંદ ફરીથી ગયો. તેણે જઈને જોયું તો બધા લકતોને પ્રભુનો ઉચ્છિષ્ટ મહાપ્રસાદ આપીને તેજ પત્રાળા ઉપર જગદાનંદજી જમવા બેઠા હતા. ગોવિંદને જોતાંજ તેઓ કહેવા લાગ્યા:—“ ગોવિંદ ! તમારે માટે મેં અલગ પીરસી રાખ્યું છે; આવો, તમે પણ બેસી જાઓ.”

ગોવિંદે કહ્યું: “ હું પહેલાં પ્રભુને ખબર આપી આવું, પછી પ્રસાદ જમીશ ” એમ કહી તે પ્રભુને ખબર આપવા આવ્યો ગયો. “ જગદાનંદજી પ્રસાદ જમે છે ” એ સાંભળીને પ્રભુને સંતોષ થયો અને તેમણે ગોવિંદને પણ પ્રસાદ જમવા મોકલી આપ્યો. ગોવિંદે આવીને બધા લકતોની સાથે બેસીને પ્રસાદ લીધો અને પછી લકતો પોતપોતાને સ્થાને આવ્યા ગયા.

આ પ્રકારનો પ્રેમકલહ મહાપ્રભુ અને જગદાનંદજીની વચમાં ઘણી વાર થયા કરતો હતો અને તેમાં બન્ને જણ આનંદ અનુભવતા હતા.

જગદાનંદજીની ભક્તિભાષા

જગદાનંદ દર્શ્યે વૃદ્ધાં વદ્યં શ્રદ્ધાપૂર્વકં ।
ન જગદાનંદપુશ્યાન્યંપુ ન જગદા પ્રાદુર્ય શ્લોકઃ ॥

(સંવત્ ૧૨૧૧ ૧૧-૧-૧૧)

અહીં જ પુરુષ પૂજ્ય દેવવિભવોમાંજ શ્રદ્ધાપૂર્વક
શ્રીદશિની પૂજા કરે છે અને જગવદ્ભક્તોની તરફ જગ
પુરુષોની પૂજા નથી કરતો-નૈમત્તી ઉપરથી કરે છે. તેને
શાસ્ત્રોમાં પ્રાદુર્ય બધા દેવોમાં આપ્યો છે.

શાસ્ત્રોમાં જગદાનંદ ઉગમ, મધ્યમ અને પ્રાદુર્યપે
તણ બેદ જગવવામાં આપ્યા છે. જે બધા પાતાના દેહદેવને
સર્વ-વ્યાપક સમજીને માત્રીમાત્ર પ્રત્યે શ્રદ્ધાભાવ રાખે છે,
અને સર્વ વસ્તુઓમાં ઈદ્યુલ્લિ રાખીને તેમને આદર પણ
કરે છે, તે સર્વોત્તમ બધા છે. જે પાતાના દેહમાં પ્રીતિ
રાખે છે અને પાતાનીજ પેઠે ઈદ્યુલ્લિ પ્રત્યે શ્રદ્ધાભાવ,
અસાધકો પ્રત્યે દૃષ્ટાભાવ, વિદેવીઓ અને બિન મતવાળા-
ઓના પ્રત્યે ઉપદ્રાભાવ રાખે છે, તે મધ્યમ બધા છે;
અને જે પાતાના ઈદ્યુલ્લિ મૂર્તિમાંજ શ્રદ્ધાપૂર્વક તે શ્રીદશિની
પૂજા કરે છે તથા જગવદ્ભક્તો અને અન્ય પુરુષો તરફ
તદન ઉદારીન રહે છે, તે પ્રાદુર્ય-સામાન્ય બધા છે. પ્રાદુર્ય
બક્ત પણ નથી, સાચું પૂછો તો બક્તિના સાથા શ્રી-
ગણેશ તો અહીંથીજ થાય છે. જે પહેલાં પ્રાદુર્ય બક્ત
ના બન્યો તે ઉત્તમ અને મધ્યમ બક્ત બનીજ કેમ કરીને
થકે? નીચનાં પગથીયાં છેડીને સૌથી ઉંચા ઉપર યોગે-
પરની દૃષ્ટા વિના કોઈ પણ જઈ શકતો નથી.

પાંડિત જગદાનંદજી સરળ પ્રકૃતિવાળા ભક્ત હતા. તેઓ પ્રભુના શરીરસુખની પાછળ સર્વ કંઈ ભૂલી જતા હતા. પ્રભુ સિવાય તેમને માટે કોઈ પણ સંન્યાસી પૂજ્ય નહોતો. પ્રભુનાં બધાં કાર્યો લીલાસ્વરૂપ હોવાની તેમની ભાવના હતી. મહાપ્રભુ પણ તેમના ઉપર પરમકૃપા રાખતા હતા. તેમના ક્ષણે ક્ષણે રિસાઈ જવાના અને ગુસ્સે થવાના સ્વભાવથી તેઓ પૂરેપુરા પરિચિત હતા, તેથી તેમનાથી કંઈક ડરતા પણ હતા. સાધુ-સંન્યાસીને માટે જેમ સ્ત્રીસ્પર્શ એ પાપ છે, તેજ પ્રકારે રૂ ભરેલાં પોચાં પોચાં ગોદડાં-ગાદલાંનો ઉપયોગ કરવો એ પણ પાપ છે. તેથી મહાપ્રભુ હમેશાં કેળનાં પાન ઉપર સૂઈ જતા હતા. તેઓ રાત-દહાડો શ્રીકૃષ્ણવિરહમાં તરફડયા કરતા હતા. આહાર પણ તેમણે ઘણાજ થોડો કરી નાખ્યો હતો. એજ કારણે તેમનું શરીર ઘણુંજ ક્ષીણ થઈ ગયું હતું. તે ક્ષીણ શરીરને કેળનાં પાન ઉપર પડેલું બેઠને બધા ભક્તોને અપાર દુઃખ થતું હતું; પરંતુ પ્રભુ સમક્ષ કંઈ કહેવાની હિંમતજ ડોની હતી ! બધા મન મારીને આ દારુણ દુઃખ સહન કરતા અને વિધાતાને ઘિષ્કાર્યા કરતા કે, આલું સુકુમાર સુંદર સ્વરૂપ આપીને પછી આ પ્રકારનું જીવન પ્રભુને આપ્યું એ નિર્દય દૈવનું કેવું કૂર કર્મ છે !

જગદાનંદજી પ્રભુની આ કઠોરતાથી હમેશાં અસંતુષ્ટ રહેતા અને પોતાના ભોળા સ્વભાવને લીધે તેમને કોઈ કોઈ વાર આ પ્રકારની હઠો છોડવાનો આગ્રહ પણ કર્યા કરતા હતા; પરંતુ પ્રભુ તો ધીર પુરુષ હતા, તેઓ કોઈના કહેવા-કથવાથી ન્યાયનો માર્ગ ક્યાં છોડી દે તેમ હતા ! તેથી જગદાનંદજીના બધા પ્રયત્નો નિષ્ફળજ જતા; તેમ છતાં પણ તેઓ પોતાના ત્રીધા સ્વભાવને લીધે હમેશાં પ્રભુને સુખી રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરતા. તેમણે જ્યારે જ્યારે એવું કે, પ્રભુના શરીરને કેળનાં પાન ઉપર સૂઈ રહેવાથી દુઃખ થાય છે, એટલે તેઓ બક્ષરમાંથી એક સુંદર વસ્ત્ર ખરીદી દાન્ય ને મેઢું વગેરે વસ્ત્રોને તેનું આરુણ-આશીર્વાદ

બનાવ્યાં અને શીમગાનું કે તાવીને બાલેજ ગાદતા-એ-
 શીકામાં ભયું. પછી તેમણે તે તાવીને ગોવિંદને આપ્યાં
 અને તેને કહ્યું કે “આને પ્રભુની નીચે જિણાવજો અને ઉપર
 તેમનું વસ્ત્ર પાચરી દેજો.” ગોવિંદે જગદાનંદજીની આજ્ઞાથી
 ઉપર ઉપરતાં એજ પ્રમાણે કહ્યું. મદાપ્રભુએ જ્યારે પથારી
 ઉપર પગ મૂક્યો ત્યારે તેમને કંઈક નરમ નરમ જણાયું.
 વસ્ત્ર ઉઠાવીને જોયું તો તેની નીચે ગાદકું જિણાવેલું છે,
 અને એક રંગીન ઝોશીકું મૂકેલું છે. ગાદી-તટ્ટીઓ જોઈને
 તેમને શુસ્સો આવી ગયો. તેમણે તેજ સમયે જોશી ગોવિં-
 દને ધૂમ મારી. ગોવિંદનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તે બધું
 સમજી ગયો કે, પ્રભુએ ગાદી-તટ્ટીઓ જોઈ લીધા છે અને
 હવે કોણ બાલે અને શું શું કહી નાખશે. ગોવિંદ ઉપરતાં
 ઉપરતાં ધીરે ધીરે જઈને જાણવાને ઓથે ઉભો રહ્યો. પ્રભુ-
 એ ફરીથી ધૂમ પાટી: “ગોવિંદ ! ક્યાં ચાલ્યો ગયો ?
 સાંભળતો નથી ?”

ધીરે ધીરે મૂજતા અવાજે ગોવિંદે કહ્યું કે “ પ્રભો !
 હું હાજર છું, શી આજ્ઞા છે ? ”

પ્રભુએ ઘણાજ સ્નેહભર્યા શબ્દોમાં પ્રેમભર્યા
 પૂર્વક કહ્યું: “ તમે જાણીને મને ધર્મવ્રત કરવા તો
 થયા છે. મેં મારું શરીર તમારે અધીન રાખી મૂકે
 છે, પરંતુ તમે ઇચ્છો છો કે, હું વિપયલોગોમાં આસર
 હું. વિપયોના ઉપલોગને માટે મેં ધરનાર છોડીને એ
 સંન્યાસ લીધો છે ! ધર આગળ હું વિપયો લોગવી શકતો
 નહોતો કેમ કીક છે ને ? ”

ગોવિંદે કંઈ પણ ઉત્તર આપ્યો નહિ. તે ચૂપચાપ
 નીચું મસ્તક કરીને ઉભો રહ્યો. સ્વરૂપ ગોસ્વામી એક
 બાજુ ધાનામાના બેઠા બેઠા પ્રભુને પદ-બજન સંભળાવ-
 વાની રાહ જોતા હતા. તેઓ પણ ચૂપચાપજ બેસી રહ્યા.
 પ્રભુ ફરીથી કહેવા લાગ્યા કે “બજાર નથી આ લોકો બજન-
 ધ્યાન બધું શરીરસ્પર્શને માટેજ કરે છે કે શું ? રાત-

દહાડો મારા શરીરનીજ ચિંતા ! ભાઈ ! ચૈતન્ય તો આ શરીરથી અળગો છે; તે તો નિત્ય સુખમય, આનંદમય અને પ્રેમમય છે. તેને આ સંસારી પદાર્થો ભલા શું સુખ પહોંચાડી શકે તેમ છે ! જેને ચૈતન્ય સમજીને તમે સુખી બનાવવા ઈચ્છો છો, તે તો અચૈતન્ય છે, નશ્વર છે, ક્ષણભંગુર છે, વિનાશી અને સદા બદલાતો રહેનાર છે; એને સુખી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ મહાવ મૂર્ખતા છે.

સ્વરૂપ ગોસ્વામી છાનામાના સાંભળી રહ્યા. પ્રભુએ પછી તેજ રીતે શુસ્સાભર્યાં સ્વરે કહ્યું: “ કેમ રે, ગોવિંદ ! તને આ શું સૂઝયું ? તેં શું એમ ધાર્યું હતું કે હું ગાદી-તકીઆ પાથરીને વિષયી પુરુષોની પેઠે સૂઈશ ? તું સાચેસાચું કહી દે કે, તેં આના પૈસા ક્યાંથી આણ્યા ? આ વસ્ત્ર કેની પાસેથી માગી લાવ્યો છે ? સિદ્ધાઈના પૈસા ક્યાંથી આવ્યા ? ”

ગોવિંદે ધીરેથી મસ્તક નીચું રાખીને જ જવાબ આપ્યો:—“ પ્રભો ! જગદાનંદ પંડિત મને એ આપી ગયા છે. અને તેમની આજ્ઞાથી મેં આ ગિછાવી દીધું છે.” જગદાનંદજીનું નામ સાંભળીને પ્રભુ કંઈક ડરી ગયા. તેમને આનો ઉપયોગ ન કરવાનું પ્રત્યક્ષ પરિણામ આંગો સમજા દેખાવા લાગ્યું. તેમની દૃષ્ટિમાં જગદાનંદની શોપભરી દૃષ્ટિ સાકાર થઈને નૃત્ય કરવા લાગી. મહાપ્રભુ પછી કંઈ પણ કહી શક્યા નહિ. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, હવે શું કરું ? તેમનો શુસ્સો કપૂરની પેઠે એકદમ કોણ બાજુ ક્યાં ઉડી ગયો ! દુઃખના ભાવોના પ્રવીણ પારખ સરખા ગોસ્વામી મહાપ્રભુનો મનોભાવ સમજી ગયા. તેથી ધીરેથી કહેવા લાગ્યા કે “ પ્રભો ! એમાં નુકશાનજ શું છે ? જગદાનંદજીને દુઃખ થયે, તેમને પ્રેમપૂર્વક કાળી મલિનતથી પાતેજ આ બનાવ્યું છે. શ્રીમદાનંદ કે છે, વળી આપનું શરીર પણ કાળુંજ નિર્મલ છે, મને પોતાને એને કેમનાં પાન ઉપર પેટું વેઈને અતિ દુઃખ થાય છે. અસ્વસ્થ અવસ્થામાં

માદલનો દિવસે એ કાંઈ નો અર્થ છે. એ સ્વરૂપ ન અર્થનો
મનો. તેથી અવગણના આપવામાં આવી છે એનો અર્થ
કાંઈમાં નિવેશનું આદર ન હોય છે. એ કાંઈ સ્વરૂપ ન
પણ નથી. કહ્યું પણ છે કે "જાજ્ઞાનવંદને જાજ્ઞાનવંદને"

મનુષ્યો કાંઈ પીરે કે અર્થવંદન સ્વરૂપે એ સ્વરૂપે અર્થ
જવનાં અમલવનાં કાંઈ કે "સ્વરૂપે" એને કે જેને અમલ
છે, તેને પાંચે અર્થ કાંઈ કાંઈને આપે. એ પછી એને
કાંઈ કાંઈને એ કાંઈ કે જેને વિચારે એ જણા છે, એ
કાંઈથી આ અર્થને પાતાના અર્થને અમલવનાં વિચારે તેને
મનુષ્ય કાંઈ અર્થ ને અર્થને અર્થ વિચારી અર્થને પાંચે અર્થ
આપે. વિચારે તેને અર્થ અર્થને અર્થ. એને પછી, એને
કાંઈ ઉપર અર્થને અર્થ છે. અર્થ એક વ. એ કાંઈને અર્થને અર્થ
અર્થ કે અર્થ પાંચે અર્થને અર્થ અર્થને અર્થ કાંઈ છે.
પાંચેને અર્થને એક વાર ઉપરથી કાંઈને અર્થને, અર્થ, અર્થ
નીમીને અર્થને આર્થને. એમનાં અર્થને અર્થ-સ્વરૂપે અર્થને
કાંઈ છે, તેને અર્થ, આર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને
ની અર્થને છે. અર્થ એક વાર અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને
પછી અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને
અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને
તેથી અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને
આર્થને અર્થને છે તે કાંઈ પાંચે અર્થને અર્થને. અર્થને અર્થને
એક વાર અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને
અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને અર્થને

મનુષ્યો આ આર્થિક ઉપદેશ માંબળીને સ્વરૂપે લો-
સ્વામી પછી કાંઈ પણ ન બોલ્યા. તેમણે બોલિંદને આર્થ-
બોલીકું ઉદાવી લેવા ઇસારા કર્યો. બોલિંદે ઇસારા કર્યાને
તે મુલાયમ વગર ઉદાવીને એક બાબુ રાખી રીયાં. મનુષ્યને
પટેલાં પાન ઉપર સૂઈ ગયા.

બીજે દિવસે સ્વરૂપે બોસ્વામી કેળના ઘણા બોપટા
ઉપાડી લાવ્યા અને તેને પોતાના નખો વડે બહુજ પાતાળા

ચીરી ચીરીને પ્રભુના એક જૂના કપડામાં ભરી દીધા. ઘણું ઘણું કહ્યા પછી પ્રભુએ તે ગાદલું બિછાવવાનો સ્વીકાર કર્યો.

જગદાનંદજીએ ગોવિંદ દ્વારા જ્યારે આ સમાચાર સાંભળ્યા, ત્યારે તેમને ઘણુંજ દુઃખ થયું; પરંતુ પોતાનું દુઃખ તેમણે પ્રભુની આગળ પ્રગટ થવા દીધું નહિ. પ્રભુ પણ સર્વ કંઈ સમજી ગયા, તેથી તેમણે ગાદી-તકિયાવાળી વાત ફરી છેડીજ નહિ. જગદાનંદજીને વૃંદાવન જવાની ઘણા દિવસથી ઈચ્છા હતી, તેથી તેમણે પ્રભુ આગળ પોતાની ઈચ્છા પ્રગટ પણ કરી હતી; પરંતુ પ્રભુએ તેમને વૃંદાવન જવાની આજ્ઞા આપી નહિ. મહાપ્રભુ જાણતા હતા કે, તેઓ સરળ છે, સીધા છે, ભોળા છે અને સંસારી વાતોથી તદ્દન અજ્ઞાત છે. તેમને દેશ, કાળ તથા પાત્ર જોઈને વર્તતાં આવડતું નથી; એમજ જે મનમાં આવ્યું તે કહી દે છે. બધા લોકોને શી બખર કે, તેમના હૃદયમાં દ્વેષ નથી. તેઓ તો તેમનાં ક્રોધયુક્ત વચનો સાંભળીને તેમને ગમે તેમજ સંભળાવી દેશે. આવા સરળ મનુષ્યને રસ્તામાં ઘણુંજ દુઃખ થશે, એ બધું સમજી-વિચારીનેજ પ્રભુ તેમને ગૌડ મોકલી આપતા હતા; કેમકે ત્યાંના બધા લક્ષ્મી તેમના સ્વભાવથી પરિચિત હતા. પરંતુ વૃંદાવન જવાની આજ્ઞા આપતા નહોતા. આ વખતે જગદાનંદજીએ ફરીથી નિશ્ચય કર્યો કે “પ્રભુ આજ્ઞા આપે તો અવશ્ય મજમંડળની યાત્રા કરી આવું.” એમ વિચારીને તેમણે એક દિવસ એકાંતમાં સ્વરૂપ ગોસ્વામીની ચલાહ લઈને પ્રભુ પાસે વૃંદાવન જવાની આજ્ઞા માગી.

પ્રભુએ કહ્યું કે “આમ તો હું આપને જવાની રજા આપી પણ દેત, પરંતુ હવે તો કદી રજા નહિ આપું. મારા ઉપર શુદ્ધે થઈને જ્યો, તો મારું મન હમેશાં ઉદાસ રહ્યા કરશે.”

જગદાનંદજીએ પ્રભુની મધુર વાણીથી કહ્યું: “પ્રભુ! આજ્ઞા ઉપર તે દોષ કેવો કરી શકે? વળી હું તો આપને

સેવક છું. હું સાચા હૃદયથી કહું છું કે, હું ક્રોધ કરીને જતો નથી. મારી તો ઘણા દિવસની ઇચ્છા હતી તે આપ સમક્ષ પણ કેટલીયે વાર પ્રગટ કરી ચૂક્યો છું.”

આથી વાતનું સમર્થન કરતાં સ્વરૂપ દામોદરજી કહેવા લાગ્યા કે “હા, પ્રભો! એમની ઘણા દિવસની ઇચ્છા છે. ભક્તા, એ આપના ઉપર કદી ગુસ્સે ચઇ શકે? તેઓ ગૌડ પણ હર વર્ષે આવ-જા કરે છે. આ પ્રકારે તેમને મજા જવાની પણ આજ્ઞા આપો!”

જગદાનંદજીએ કહ્યું કે “હા, પ્રભો! વૃંદાવનની પાવન પૂલિને મસ્તક ઉપર ચઢાવવાની મારી ઉત્કટ ઇચ્છા છે, પણ આપની આજ્ઞા વિના જઈ શકતો નથી.”

પ્રભુએ કહ્યું: “સારી વાત છે. આપની ઉત્કટ ઇચ્છા છે તો જાઓ, પરંતુ એટલું ધ્યાન રાખજો કે, ઠોઠ સાથે વધારે વાતો ન કરતા. અહીંથી કાશીજી સુધી તો ઠોઠ ભય નથી. આગળ લૂંટારા ગળે છે, તેઓ જંગાળી સમ-જીને આપને મારી નાખશે. તેથી ત્યાંથી ઠોઠકે ધર્માત્મા ક્ષત્રિય સાથે જાઓ. વૃંદાવનમાં હુમેશાં સનાતનની સાથેજ રહેજો. તેમનીજ સાથે તીર્થ અને વનોની યાત્રા કરજો. સાધુ-મહાત્માઓને ફરથીજ પ્રણામ કરજો. તેમની સાથે ઘણા વધારે સમાગમ રાખતા નહિ, કે તેમની સાથે ઘણા દિવસો રહેતા પણ નહિ. મજાની યાત્રા કરીને તર-તર પાછા ફરજો. સનાતનને કદી દેજો કે હું પણ મજા આપીશ, મારે માટે ઠોઠ સ્થાન નહીં કરી રાખે.” આ પ્રકારે તેમને વિવિધ પ્રકારે સમજાવી-પટાવીને વૃંદાવન વિદાય કર્યાં.

જગદાનંદજી બધા ગૌરભક્તોને વંદન કરીને અને મહાકેશુની ચરણરજ મસ્તકે ચઢાવીને આડીખંડને વસ્તેથી ૨૧.૧૧ નરેશ્વર જગલમાં ત્રિશા માગી ખાતા તેઓ ૨.૨૧, ૨૨.૨૨ દહને વૃંદાવન પહોંચ્યા. ત્યાં રૂપ-સનાતન

એ બન્ને ભાઈઓએ તેમનો ખૂબ સત્કાર કર્યો. તેઓ હમેશાં સનાતન ગોસ્વામીની જ સાથે રહેતા હતા. તેમને સાથે લઈને તેમણે વ્રજમંડળનાં બારે વનોની યાત્રા કરી. સનાતનજી ઘેરે ઘેરથી લિક્ષા માગી લાવતા હતા અને તેમને અન્ન લાવીને આપતા હતા તથા તેઓ પોતાનું બનાવી લેતા હતા. સનાતનજી તો પોતે વ્રજવાસીઓનાં ઘરેમાથી ટુકડા માગી લાવતા અને તેના ઉપર નિર્વાહ કરતા હતા. કોઈ વાર જગદાનંદજીની પાસે પણ પ્રસાદ જમી લેતા હતા.

સઘળાં વનોનાં દર્શન કરતા કરતા તેઓ મહાવન થઈને ગોકુળમાં આવ્યા. ગોકુળમાં એ બન્ને યમુનાજીના કિનારા ઉપર એક ગુફામાં રહ્યા. રહેતા તો બન્ને ગુફામાં હતા, પરંતુ લોજનને માટે જગદાનંદ તો એક મંદિરમાં જતા હતા અને ત્યાં પોતાનું લોજન પોતાના હાથ વડે બનાવીને જમતા હતા. સનાતનજી મહાવનમાં જઈને મધુકરી કરી આવતા હતા. તે સમયમાં ગોકુળ એટલું મોટું ગામ થયેલું નહોતું. ગોસ્વામીનીજ બે-ત્રણ બેઠકો તથા મંદિર હતાં. તેથી લિક્ષાને માટે તેમને ઢોઢ-બે માઈલ રોજ જવું પડતું હતું.

એક દિવસ જગદાનંદજીએ સનાતનજીને નિમંત્રણ આપ્યું. સનાતનજી સમાન દૃષ્ટિ રાખનારા ઉચ્ચ કોટિના લક્ષ્મી હતા. તેઓ સંન્યાસીમાત્રને ચૈતન્યની ભૂતિ સમજીને તેમના પ્રત્યે ઉદાર ભાવ રાખતા હતા. તેઓ પોતાના ગુરુમાં અને શ્રીકૃષ્ણમાં કોઈ ભેદભાવ ગણતા નહોતા; તેથી તેમણે શ્રીચૈતન્યદેવને શ્રીકૃષ્ણ તથા અવતારી સિદ્ધ નહિ કરતાં શ્રીકૃષ્ણની લીલાઓનું જ વર્ણન કરેલું છે. તેમની દૃષ્ટિમાં શ્રીકૃષ્ણ અને ચૈતન્યમાં કોઈ ભેદભાવ હોય, ત્યારે તેઓ શિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરે ને!

સુકુંદ સરસ્વતી નામના એક સંન્યાસી હતા, તેમણે સનાતન ગોસ્વામીને પોતાનું એકદયનું એક ભગવંતુ વચ આપ્યું હતું. સનાતનજી પોતે તે એક ગોદરી નિવાસ કરે

સંખતાજ નહોતા; તેને મહાત્માની પ્રસાદી માનીને તેમણે સખી હતી. તે દિવસે જગદાનંદજીના નિમંત્રણમાં તેઓ તેજ વસ્ત્ર માથે ખાંધીને ગયા. સનાતનજીના મસ્તક ઉપર આ ભગવા રંગનું વસ્ત્ર બેધને જગદાનંદજીએ માન્યું કે, આ પ્રભુનું પ્રસાદી વસ્ત્ર છે; તેથી ઘણાજ સ્નેહપૂર્વક પૂછવા લાગ્યા: 'સનાતનજી ! આપે આ પ્રભુનું વસ્ત્ર ક્યાંથી મેળવ્યું ?'

સનાતનજીએ સરળતાપૂર્વક કહ્યું: "આ પ્રભુની પ્રસાદી નથી. સુકુંદ સરસ્વતી નામના એક ઘણા સારા સંન્યાસી છે, તેમણેજ આ વસ્ત્ર મને આપ્યું છે." આટલું સાંભળતાંજ જગદાનંદજીનો ક્રોધ ઉભરાઈ આવ્યો. તેઓ ભલા એ વાત કેમ સહન કરી શકે કે ગૌરભક્ત હોઇને તેમનો કોઈ ખીલ સંન્યાસીના વસ્ત્રને તે મસ્તકે ચઢાવે. તેમનો આદર માત્ર ચૈતન્યદેવનાજ વસ્ત્રમાં સીમાબદ્ધ હતો. જે કોઈ તેના પ્રત્યે માનપુદ્ધિ તણને માન આપે છે, તે તેમની દંષ્ટિમાં ખરાબ કામ કરે છે. તેથી તેઓ ક્રોધે ભરાયા અને ચૂલા ઉપરની હાંલલી ઉઠાવીને સનાતનજીને શર-હોડયા. સનાતનજી તેમના આવા વ્યવહારને બેધને ચૂલા મીઠા જેવા થઈ ગયા. જગદાનંદજીએ પણ હાંલલી ચૂલા ઉપર મૂકી દીધી અને ચોતાની વાતના સમર્થનમાં કહેવા લાગ્યા: "આપ મહાપ્રભુના સુખ્ય પાપદો-પાળાઓ-સેવ-દોમાંના છો. આપ કોઈ ખીલ સંન્યાસીના વસ્ત્રને મસ્તકે ધારણ કરો, એ કયો ગૌરભક્ત સહન કરી શકે ?

આ વાત સાંભળીને હસતાં હસતાં સનાતનજી કહેવા લાગ્યા:—"હું દરથીજ આપની એકનિષ્ઠાની વાતો સાંભળ્યા કરતો હતો, પરંતુ આજે આપની નિષ્ઠાનો પ્રત્યક્ષ પરિચય પ્રાપ્ત થયો. શ્રીચૈતન્યનાં ચરણોમાં આપનો એટલો બધો દહ મનુષ્ય છે કે તેનો લેશ માત્ર પણ મારામાં નથી. આપની એકનિષ્ઠાને ધન્ય છે, તે અમસ્તુજ આપને દેખાડવા અને આપ યું કહો છો, તે બેવા માટેજ આ પહેરી લીધું હતું. આમ તો હું ભગવા વસ્ત્રનો અધિકારી

પણુ નથી, વૈષ્ણવને ભગવા વસ્ત્રનો આગ્રહજ નથી હોતો." આ પ્રકારે સમજાવી પટાવીને તેમને શાંત કર્યા. જગદાનંદજીની આ નિષ્ઠા ખરાબ નહોતી. પરંતુ એજ કંઈ સાધ્ય નથી. સાધ્ય તો એજ છે કે, તેઓ ભગવા વસ્ત્ર માત્રમાં ચૈતન્યના વસ્ત્રનો અનુભવ કરતા, તેમાં શંકાને સ્થાનજ રહેતું નહોતું. જો કહીએ કે પતિવ્રતા સ્ત્રીની પેઠે પરપુરુષનું મોં જોવું એ જેમ પાપ છે, તેજ પ્રમાણે મધુર રસના ઉપાસકોને પોતાના ઇષ્ટદેવ પ્રત્યે એવી નિષ્ઠાજ સર્વોત્તમ કહેવામાં આવે છે, તો એ ખરાબર નથી. કારણ કે પતિવ્રતાની દૃષ્ટિમાં તો પતિ સિવાય સંસારમાં કોઈ છેજ નહિ. તેમને માટે તો પતિ એજ સર્વસ્વ છે. પતિને લજીને તેને માટે ખીચું કોઈ તીર્થજ નથી. પરકીયા ભાવમાં એવી નિષ્ઠા ઘણી વાર જોવામાં આવે છે, પરંતુ તેમાં પણ સંકીર્ણતા નથી. તે પણ સંસારના સમસ્ત સૌંદર્યમાં પોતાના સ્વામીના સૌંદર્યનેજ માન આપે છે. જેમ શ્રીકૃષ્ણના અંતર્ધાન થઇ ગયા પછી ગોપીઓએ વેલી, પાન અને જીવંતુઓમાં શ્રીકૃષ્ણસ્પર્શથી ઉદ્ભવતા આનંદનોજ અનુભવ કર્યો હતો. અસ્તુ. અમારા કહેવાનો ભાવાર્થ એટલોજ છે કે, અમારી દૃષ્ટિમાં આ પ્રાકૃત નિષ્ઠા છે. ઉત્તમ નિષ્ઠા આનાથી દૂર છે, પરંતુ તેના દ્વારા તેની પ્રાપ્તિ થઇ શકે છે.

જગદાનંદજી થોડો સમય મજામાં રહીને મહાપ્રભુ પાસે પુરીમાં જવાની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. પ્રભુને માટે સનાતનજીએ રાસલીલાસ્થળીની રજ, ગોવર્ધન પર્વતની શિલા, ગુંજાઓની માળા અને પાટલાં સૂકાં પીણુ-એ ચીન્તે પ્રસાદ માટે આપી. એ અકિંચન, ત્યાગી, શિશુજી બક્તોની એજ ચીન્તે સર્વસ્વ હતી. દેરી અને પીણુ મજામાંજ વધારે થાય છે. જંગાળમાં તો લોકો એને આપવા અત્યંત નથી. પીણુ ધનું કંઈયં થાય છે અને દેરી તેનાથી પણ વધારે કંઈ. દેરીનું અથાતું સાકે થાય છે. પીણુ દેરીને મજામાં પેકે કહે છે. જેવળમાં લાલ-લાલ ધર્મનું મુંદર મળુવ છે. પરંતુ તે અત્યંત નો કિલક આવે છે. મજા

ના ગાયો ચરાવનાર ગોવાળ પૈશૂ અને પાકા પીલૂ ખાય છે. તેમાં નયોં ખીજ બરેલાં દોષ છે અને દૂધ તો મળ્યાંજ ઘોડાં ખીજાંમાં લાગેલાં દોષ છે. ધીજાંના રમને ચૂંટીને 'શરીફા' સ્ત્રીતાજનાં ખીજાંની પેઠે તેને યુદ્ધી નાખે છે. એજ મજનો મેવો છે. શ્રીકૃષ્ણ જગદાનને એજ મજાં પ્રિય હતાં. આ માટે વડાલાં દનાં તેની શી ખજર! તેથી તો ખીજાંને ઠોઈ બકતે કહ્યું છે કે:—

કાણ્ણભે' મેવા કરી, મજમે' દેરો ખાય;
કહું કહું ગાપાલકી, બૂલિ સિદ્ધિ વાય.

અર્જુ. જગદાનંદજી, સનાતનજીના આપેલા પ્રસાદને લઈને તેમનાથી વિદાય થઈને પુરી આવ્યા. પ્રભુ તેમને હોમકુશળ પાછા ફરેલા એમને પરમ પ્રસન્ન થયા. તેમણે સનાતનજીની આપેલી ગધી ચીન્ને પ્રભુને અર્પણ કરી. પ્રભુએ એ ગધીને શ્રદ્ધાપૂર્વક મસ્તકે ચઢાવી. ગધી ચીન્ને તો પ્રભુએ રાખી લીધી; પીડુએને તેમણે ભકતોમાં વહેંચી દીધાં. ભકતોએ 'વૃંદાવનનાં ફળ' માનીને તેને ખૂળ માનપૂર્વક શ્રદ્ધા કર્યાં. એક તો વૃંદાવનનાં ફળ, ને વળી મહાપ્રભુના હાથથી આપેલાં એટલે ગધા ભકતો ખૂળ ભાવથી ખાવા લાગ્યા. જેઓ પહેલાં વૃંદાવન જઈ આવ્યા હતા, તેઓ તો જાણતા હતા કે આ અમૃત ફળ કેવી રીતે ખવાય છે! તેથી તેઓ ગોંઠાં નાખીને તેની ગોટલીઓ ધીરે ધીરે ચૂસવા લાગ્યા. જે નહોતા જાણતા તેઓ જલદીથી મેંમાં નાખીને ચાવવા લાગ્યા. ચાવતાંજ મેં કડવું ઝેર થઈ ગયું, આંખોમાં પાણી આવી ગયાં. ગધા શીશકારા કરતા કરતા અહીં તહીં દોડવા લાગ્યા. ન તો ખાવાનું જનતું કે ન તો ચૂંકવાનું જનતું. પ્રભુએ આપેલા વૃંદાવનના પ્રસાદને ભલા ચૂંકે કેમ કરીને! અને ખાય છે તો પ્રાણો ઉપર વીતે છે. ખેર, ગમે તેમ કરીને ભકતો તેને પાણી સાથે ગળે ઉતારી ગયા. પ્રભુ હસતાં હસતાં કહેતા હતા કે 'મજનો પ્રસાદ મળવો એ કોઈ સરળ

કામ નથી. જે વિષયલોગોનેજ સર્વસ્વ સમજી બેઠા છે, તેમને નથી તો વ્રજની ભૂમિમાં રહેવાનો અધિકાર કે નથી તો વ્રજના મહાપ્રસાદને પામવાનો અધિકાર. વ્રજવાસી બનવાનું સહુલાગ્ય તો તેનેજ પ્રાપ્ત થઈ શકશે કે જેની બધી વાસનાઓ દૂર થઈ ગઈ હશે. આ પ્રકારે જગદાનંદજીના આવવાથી બધા ભક્તોને ઘણી પ્રસન્નતા થઈ, તેઓ તેજ પ્રકારે સુખપૂર્વક પ્રભુની પાસે રહેવા લાગ્યા. જગદાનંદજીનું હૃદય શુદ્ધ હતું, તેમને પ્રભુ પ્રત્યે ગાઠ પ્રેમ હતો. તેઓ પ્રભુના શરીર ઉપર ઘણું પ્રેમ કરતા હતા. એ ઠીક પણ છે. જે કાગળ ઉપર ચિત્ર બનેલું છે, તે કાગળને જો કોઈ ચાહે છે, તો તે કોઈ ને કોઈ દિવસ તેના ઉપર દોરેલા ચિત્રના સૌંદર્ય ઉપર પણ પ્રેમ કરવા લાગશે. જે સૌંદર્યનેજ સર્વસ્વ સમજીને કાગળને નકામો સમજીને ફેંકી દે છે, તેના હાથમાંથી તે કાગળ તો ચાલ્યો જ નાથ છે, ને સાથેજ તેના ઉપર દોરેલું ચિત્ર અને તેમાંનું સૌંદર્ય પણ તેને ફરીથી કદી મળી શકતું નથી. એ તો બનીજ શકે નહિ કે આપણે ઘી ઉપર પ્રેમ કરીએ અને જે પાત્રમાં ઘી રાખ્યું છે, તેની ઉપેક્ષા કરીએ. પાત્રની સાથે ઘીનો આધારાધેય ભાવનો સંબંધ છે. આધેય ઉપર પ્રેમ કરવાથી આધાર ઉપર આપોઆપજ પ્રેમ થઈ નાથ છે. આધારનો પ્રેમ એજ આધેયના પ્રેમને પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે. એજ સર્વ શાસ્ત્રોનો સિદ્ધાંત છે.

શ્રી રત્નમથ મહાને પ્રમુક્તી આજ્ઞા

દારા: પરિભવકારા વન્ધુજનો વન્ધનં વિપં વિપયા: ।
કોડ્યં જનસ્ય મોહો યે રિપવસ્તેષુ સુહૃદાશા ॥

(સુભાષિન રત્નલાંકાનાર ૩૮૮-૧૨૧)

શ્રી સંસારને ઉત્પન્ન કરનારી છે, સંસારી બાધુજનો સંસારબંધનને વધારનારા છે. ઇન્દ્રિયોનાં રૂપ, રસ અને સ્પર્શ વિપયો વિપ સમાન અને પરમાર્થથી મૃત્યુ પ્રાપ્તિ વિપયો છે. મોહરૂપી મહિરાતુ પાન કરીને જે પુરુષ રાવનારા છે. મોહરૂપી હોય તેના સિવાય બીજો કયો એવો મત થઈ ગયો હોય તેના સાથે જીવે કયો એવો પ હશે કે જે એ પરમાર્થના શત્રુઓ સાથે મિત્રતાની ॥ રાખશે ?

પરમહંસ શમકૃષ્ણદેવ એક વાત કહ્યા કરતા હતા તેક બગીચામાં ઘણા સાધુઓ પડ્યા રહ્યા હતા. ત્યાં રમ સુંદર શ્રી તેમનાં દર્શન માટે ગઈ. બધા સાધુ-મ વિરકત હતા, એ બધાના ચુરુ આજન્મ પ્રદક્ષ-ના, તેથી તેમણે શિષ્યો પણ એવાજ કયાં હતા જન્મથીજ સંસારી સુખ ન લોગવ્યું હોય. તેઓ ખથી અજ્ઞાન હતા. તેથી તેમના મનમાં તે પ્રાનથી કોઈ પ્રકારનો વિકાર થયો નહિ. તેઓ પહેલાં શ્રીસુખ લોગવ્યું હતું, તેથી તે માતા-ના દર્શનથી તેની છુપાયેલી કામવાસના બાહ્ય થઈ ઉઠી અને તે વિપયસુખની ઇચ્છા કરવા લાગ્યો. ” આ વાત કહીને તેઓ કહેતા કે ‘ જુઓ, જે વાસણમાં એક વાર

કરે છે, પણ જે ઘડો કોરો છે, તેમાં કોઈ ભય નથી. આ પ્રકારે જે વિષયસુખથી ખચેલા છે, તેઓ કોરા ઘડા સમાન છે.' તેના ઉદાહરણમાં તેઓ પોતાના યુવક ભક્તોમાંથી નરેન્દ્ર (વિવેકાનંદ) વગેરેનું દષ્ટાંત દઈને કહેતા કે 'સર્વોત્તમ તો એજ છે કે સંસારી વિષયોથી એકદમ દૂર રહેવું. વિષય એજ ણંધનનું કારણ છે.' મહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવ પણ જેને વાસનાહીન અધિકારી સમજતા તેને સંસારમાં પ્રવેશ કરવાની મનાઈ કરી દેતા અને આજન્મ બ્રહ્મચારી રહીને શ્રીકૃષ્ણકીર્તન કરવાનોજ ઉપદેશ કરતા. વિરક્ત ભક્તોને તો તેઓ સ્ત્રીઓ સાથે સહેજ પણ સંસર્ગ ન રાખવાની શિખામણ આપ્યા કરતા. પોતે કદી પણ સ્ત્રીઓ તરફ આંખ ઉઠાવીને જોતા નહિ, તેમજ તેમના શરીરનો પણ કદી સ્પર્શ કરતા નહોતા.

એક દિવસની વાત છે કે તેઓ ટોટા ચમેશ્વર જતા હતા. તેજ સમયે રસ્તામાં એક દેવદાસી કન્યા પોતાના કોયલ જેવા સુંદર કંઠવડે મહાકવિ જયદેવના અમર કાવ્ય ગીતગોવિંદના પદને ગાતી ગાતી જતી હતી ! વસંતનો સુશોભિત સમય હતો. સ્ત્રીના કંઠની મધુરતાથી ભરપૂર એ ત્રૈલોક્યપાવન પદ સાંભળતાંજ પ્રભુનું મોર જેવું મન નૃત્ય કરવા લાગ્યું. તેમના કાનોમાં:—

ચંદનચર્ચિતનીલકલેવર પીતવસનવનમાલી ।

કેલિચલનમણિ કુણ્ડલમણ્ડિત ગણ્ડયુગસ્મિતચાલી ॥

અર્થાત્ એક સખી ણીજી સખીને કાઢી રહી છે કે:—
“ સખિ ! જો તો ખરી કે એ શ્રીહરિની કેવી આપૂર્વ શોભા છે ! નીલ આસમાની રંગના સુકોમળ શરીર ઉપર સુગંધી-દાર ચંદન લગાવેલું છે, શરીરે ખીળાં વસ્ત્ર પહેરેલાં છે ! ગણામાં મનોહર વનમાળા ધારણ કરેલી છે. સરાકીડાસમયે કાંચનમય મહત્તર કુંડળ પાડી પાડીને સુંદર ગાંઠોને વધારે શોભા સુકત બનાવી રહ્યાં છે, અને તેઓ મંદમંદ હસે છે.”

આ પદવચી એક પ્રકારની મ દેવતાને સંવાદ કરવા.

સેવક હતા. પ્રભુ જ્યારે કાશી પધાર્યા હતા, ત્યારે તેમણે પ્રભુને આત્મસમર્પણ કરી દીધું હતું. પ્રભુના પુરી આવી ગયા પછી તેમને ફરીથી પ્રભુનાં ચરણકમળોનાં દર્શનોની ઇચ્છા થઈ. તેથી તેઓ કાશીજીથી ગૌડ થઈને નીલાચલ તરફ ચાલી નીકળ્યા. રસ્તામાં તેમને રામદાસ વિશ્વાસ નામના એક કાયસ્થ મહાશય મળ્યા. તેઓ ગૌડેશ્વરના દરબારમાં મુનીમ હતા, રામાનંદી સંપ્રદાયના હતા અને મોટા પંડિત, વિનયી તથા બ્રાહ્મણ સ્વભાવના હતા. તેઓ પણ જગન્નાથજીનાં દર્શને જતા હતા. રઘુનાથજીને જોઈને તેમણે પ્રણામ કર્યા અને આવા યોગ્ય સાથીને પામીને તેઓ પરમ પ્રસન્ન થયા. તેમણે રઘુનાથજીની પોટલી પણ જળરજ્જીથી લઈ લીધી તથા ખીજ પણ વિવિધ પ્રકારે તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. રઘુનાથજી આથી કંઈક સંકોચાતા અને કહેતા કે “આપ આટલા મોટા પંડિત છો, આટલા મોટા પ્રતિષ્ઠિત પુરુષ છો એટલે આપે મારી આ પ્રકારે સેવા કરવી શોભાજનક નથી.” તેઓ વિનીત ભાવે ઉત્તર આપતા કે “હું નીચ, અધમ, હલકી જાતિમાં ઉત્પન્ન થયેલો, ભલા આપની સેવા કરી શી શકું? તેમ છતાંયે મારાથી જે કંઈ જાની શકે છે, તેનાથી મને આપ વચિત રાજો નહિ. સાધુ બ્રાહ્મણોની સેવા કરવી એ તો મારું કર્તવ્ય છે. હું તો એમનો દાસ છું.” આ પ્રકારે જાત્રેય જાહુ આનંદથી પ્રેમપૂર્વક પુરી પહોંચ્યા. પુરીમાં પ્રભુના સ્થાનનો પત્તો મેળવીને રઘુનાથજી ત્યાં પહોંચ્યા અને તેમણે પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં શ્રદ્ધા-ભક્તિપૂર્વક સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા. પ્રભુ તેમને જોઈને વહ્વાજ પ્રસન્ન થયા અને તેમને આશિર્વાદ કરીને તપન મિશ્ર તથા અંદ્રેશ્વર વગેરે ભક્તોના દોષ-કૃશાળ પૂરક લાગ્યા. રઘુનાથજીએ જાંબાના કૃશાળ સમાચાર સાંભળ્યાં અને તેમને પ્રભુને પણ જાણાવ્યા. પ્રભુએ તે દિવસે રઘુનાથજીને વિતાવી પાંચે પ્રસાદ જમાવ્યો, અને તેમને નેહરોને મહેલે વિતાવ્યા. રઘુનાથજીએ એક મુંદર સ્થાન આપ્યું.

માળા અને કાથો-ચૂનો લગાવ્યા સિવાયનું પ્રસાદી પાન તેમને આપ્યાં. મહાપ્રભુની આપેલી એ બન્ને પ્રસાદી વસ્તુઓને તેમણે શ્રદ્ધાપૂર્વક મસ્તક ઉપર ચઢાવી અને આંસુભરી આંખોએ પૃથ્વી તરફ જોતાં જોતાં છાનામાના ઉભા રહ્યા. પ્રભુ તેમને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા: “ જુઓ, શ્રીવૃંદાવનની પવિત્ર ભૂમિ છોડીને ખીજે ક્યાંય ના જતા. વૈરાગ્યયુક્ત થઈને હૃદયમાં ભાગવતનો પાઠ કર્યા કરજો. રૂપસનાતન બન્નેને પોતાના વડીલ સમજજો. જે કંઈ શંકા થયા કરે તે તેમનેજ પૂછી લીધા કરજો. હૃદયમાં નામ-રૂપ કરતા રહેશે તો કૃપાળુ શ્રીકૃષ્ણ કોઈ ને કોઈ વાર અવશ્ય કૃપા કરશેજ. મંગલમય ભગવાન તમારું મંગળ કરે, તમને જલદીથી શ્રીકૃષ્ણપ્રેમની પ્રાપ્તિ થાઓ. હવે જાઓ, બધા વૃંદાવનવાસી ભક્તોને મારા સ્મરણ કહેજો. ” આ પ્રકારે મહાપ્રભુના શુભાશિષ પામીને તેઓ કાશી, પ્રયાગ થઈને શ્રીવૃંદાવન ધામમાં પહોંચ્યા. ત્યાં રૂપ અને સનાતન એ બન્ને ભાઈઓએ તેમનો ઘણો સત્કાર કર્યો અને તેમને પોતાની પાસેજ રાખ્યા. તેઓ રૂપ ગોસ્વામીની સત્સંગસભામાં શ્રીમદ્ભાગવતનો પાઠ કર્યા કરતા હતા. તેમનું ગળું ઘણુંજ સૂરવાળું હતું. ભાગવતના શ્લોકો એટલી સુંદર રીતે તેઓ બોલતા કે સાંભળનારા રડવા લાગતા. એકજ શ્લોક કેટલીયે રીતે કહેતા. કહેતાં કહેતાં પોતેજ દૂસ્કાં ભરી ભરીને રડવા લાગતા. તેમનો પ્રેમ અદ્ભુત હતો, તેઓ હૃદયમાં વૃંદાવન વિહારીના પ્રેમમાં છકેલા જેવા રહેતા હતા. હૃદયમાં શ્રીગોવિંદનું ધ્યાન હતું, જીભ હૃદયમાં હરિરસનું પાન કર્યા કરતી હતી. સાધુઓને સત્સંગ અને બ્રહ્મચર્યપૂર્વક જીવન ગાળવું, એનાથી વધારે સુખકર જીવન સંસારમાં ખીજું હોઈજ શું શકે? વિદ્યાપ્રેમી સંસારની બધી વસ્તુઓને ભયપ્રદ ગતાવીને માત્ર એક વૈરાગ્યનેજ ભયરહિત માન્યો છે. આનું જીવન વિદ્યાનું એજ સર્વોચ્ચ વૈરાગ્ય છે. જેમકે સત્સંગિ યોગીશર પદ્મવિદ્યે કહ્યું છે કે:—

શ્રી સુનાથ ભટ્ટને પ્રશ્નની આશા

મક્તિર્ભવે મરણજન્મમયં હૃદિરયં
સ્નેહો ન વન્ધુષ્ટુ ન મન્મથજ્ઞા ચિક્રાણાઃ ।
સંસર્ગદોષરહિત વિજ્ઞાના વનાન્તા
વૈરાગ્યમસ્તિ કિમતઃ પરમર્થર્નાયમ્ ॥

અર્થાત્ ભક્તભયહારી ભગવાનનાં ચરણપ્રેરણામાં પ્રેમ
થાઓ. આ શરીરને નાશવાન સમજીને તેના પ્રાપ્તિ અ-
પ્રીતિ થાઓ; સંસારી ભાર્થ, બંધુ તથા કુટુંબીઓમાં પ્રેમ-
તા ન થાઓ અને હૃદયમાં ઠામજન્ય વાસનાને અજાણ
થાઓ. શ્રીના સુંદર શરીરને જોઈને તેમાં આકર્ષિત ન
થતી હોય, તથા સંસારી લોકોના સંસર્ગજન્ય દોષથી
રહિત, પવિત્ર અને શાંત એકાંત વનમાં નિવાસ હોય, તે
તેનાથી વધારે હંચવાયોગ્ય વૈરાગ્ય બીજો કયો હોઈ શકે ?

સાચેજ, જે શ્રી-સમાગમથી સંલિપ થઈને એકાંત-
સ્થાનમાં પ્રવ્રણચર્યપૂર્વક વૃંદાવનવિદ્યારીણુ ધ્યાન કરતાં
સ્તાં ચોતાનો સમય ગાળી રહ્યો છે, તે દેવતાઓને પણ
હનીય છે, તેનો ચરણપૂજિ આ સમસ્ત પૃથ્વીને પાવન
લાવી દે છે, તે નરદપમાં સાક્ષાત્ નારાયણ છે, શરીર-
પ્રક્ષ છે અને વૈકુંઠપતિના પરમપ્રિય મુખ્ય પાત્ર-
છે.

गंभीरा मंदिरमां श्रीगौरांग

प्रेमानामद्भुतार्थः श्रवणपथगतः कस्य नाम्नां महिम्नः
 को वेत्ता कस्य वृंदावनविपिनमहामाधुरीषु प्रवेशः ।
 को वा जानाति राधां परमरसचमत्कारमाधुर्यसीमा-
 मेकश्चैतन्यचन्द्रः परमकरुणया सर्वमाविश्वकार ॥

(श्री प्रकाशानन्द)

अर्थात् प्रेम नामनो अद्भुत पदार्थं काने काने
 पडतो इतो ? नामनो महिमा केषु नक्ष्त्री शक्तुं इतुं ?
 वृंदावननी माधुरीमां कानो प्रवेश यद्य शक्तो इतो ?
 उत्तम रस-शृंगारना चमत्कारपूर्णं माधुर्यनी सीमा राधाने
 केषु नक्ष्त्री शक्तुं इतुं ? अेक श्री चैतन्यचंद्र महाप्रभुअे
 पोतानी स्वाभाविक परम करुणाद्वारा अे गंधी वातो पृथ्वी
 उपर प्रगट करी दीधी.

महाप्रभु गौरांगदेव बोवीस वर्षानी अट्पावस्थामां
 कठोर संन्यासधर्मनी दीक्षा लधने पुरी पधायी. पडेकां
 छ वर्षीमां तो तेअो भारतवर्षनां विविध तीर्थीमां प्रभुअे
 करता रक्षा अने सौथी छेवट्टे तेमअे श्रीवृंदावन धामनी
 यात्रा करी. महाप्रभुनी आज् छेवट्टी यात्रा रदनी. वृंदावन-
 थी पाछा करीने छेवट्टां अठार वर्षी सुधी तेअो अविच्छिन्न-
 भावे अथवा नगदायना रूपमां पुरी अथवा नीलाचलमांग
 रक्षा. पृथी तेमअे पुरीनी पावन पृथ्वीने पश्चिमांग करीने
 कर्वाय केअे परम अठार कठयोः नदि. गौर देशथी रथयात्रा-
 ने अनेवे दर वर्षी अथवा लधने अ.व्य. करना रदना अने

મંબીરા મંદિરમાં શ્રાવણ

તેઓ વરસાદના આર મંદિરના સુધી પ્રવર્તી આવીને
પાસે રહીને પોતપોતાને કથાને આરખા કરતા સુધી
વરો સુધી તો પ્રભુ તેમની આર કોઈ પ્રવર્તી કરીને
અને સંધીવન કરતા રહતા. અને તેમને તેમની કોઈ
સાધારણ દર કોઈકોઈને પુસ્તકો પુસ્તક કરીને તેમને
તેમાં પછી કલા આ પ્રવર્તી કરીને તેમને તેમને
પ્રવર્તીથી પુસ્તકી વાગ છે. આર, તેમને તેમને તેમને
સુદોનો ત્યાં પ્રવર્તી નથી, પરંતુ તે ત્યાં પ્રવર્તી નથી
ઉ. તેમાં મનવું-પુસ્તક, વાગ્યોન કરીને તેમને તેમને
ત્યાં કોઈના ખીલ' દાર્થી કરવાનું ત્યાંની આર તેમને
પરીર પોતેજ યંત સમાન કો દાર્થીને આર તેમને તેમને
કરું' રહે છે. વિષા સાથે કો દાર્થીને આર તેમને તેમને
વિષા તો અવિગિષ્ણ આવથી કોઈ પ્રવર્તી કરીને તેમને
રીનું પાન કરું' રહે છે. મહાપ્રભુનું વિષા પણ ત્યાં વાગ
સુધી ધરીર છાડીને જંદાવના કોઈ કાળા વંચના કોઈ
બાલ સાથે આર્યુ મયુ' કરું. તેમનું મન વિષાનું ધરીર
પુરીમાં દાર્થી મિથના વિશાળ પરના કોઈ નિર્જન મંબીરા
મંદિરમાં પડ્યું' રહેનું કરું. અને મહાપ્રભુની કો દિવસો
માદકારી પ્રેમાવસ્થાના સંજમમાં કંઈક કરીને, તે પહેલાં
કો કાળી લેવું' આવરવક છે કે આ મંબીરા મંદિર વાસ્તવ.

શ્રી જગન્નાથજીના મંદિરની પાસેજ ક્યોરીસ્થાના વાલ
મહારાજ પ્રતાપરૂઢના કુલચુર પંડિત દાર્થી મિથ-
જીના વિશાળ પરમાં પ્રભુ નિવાસ કરતા હતા. મિથજીનું
કો ભવન ધર્ણજ વિશાળ હતું. અનુમાનથી જાણી શકાય
છે કે તેમાં તબ માળ હતું. ત્યારે તો ગૌડ દેશથી આવેલા
સુખેથી રહી શકતા હશે. આર મંદિરના સુધી ત્યાંજ નિવાસ
વગભગ બધા ભક્તો આર મંદિરના સુધી ત્યાંજ નિવાસ
રતા હતા. મહાપ્રભુ તેજ ભવનમાં રહેતા હતા. ખીલ'
'બ' મકાનોમાં પરમાનંદ પુરી, પ્રધાનંદ ભારતી, સ્વરૂપ
મંદિર, સુનાથદાસ, જગદાનંદ, વહેશર પંડિત

ખીજા વિરક્ત ભકતો રહેતા હતા. મહાપ્રભુ સદાથી એકાંત-પ્રિય હતા, તેમને લોકસમૂહમાં રહેવું અરુચિકર હતું. તેજ ભવનમાં એકાંતમાં એક ગુફાની પેઠે નાનકડું સ્થાન હતું. તે કેલાહલશૂન્ય, તદ્દન એકાંત અને શાંત મંદિર હતું. મહાપ્રભુ જ્યારે સૌથી અળગા થઈને એકાંતની ઇચ્છા કરતા ત્યારે તે એકાંત મંદિરમાં જઈને વિશ્રામ કરતા. તેનું ખારણું એટલું નાનું હતું કે એક માણસ જ તેમાં સંકોચપૂર્વક દાખલ થઈ શકતો હતો. મહાપ્રભુ જ્યારે થાકી જતા અથવા લોકોની ભીડથી અકળાઈ જતા, ત્યારે તેઓ તેમાં જઈને સૂઈ જતા.

મહાપ્રભુ જેવા ભક્તવત્સલ અને કૃપાળુ સ્વામી હતા, તેજ પ્રકારે તેમને સાચો સ્વામીભક્ત ગોવિંદ નામનો સેવક પણ પ્રાપ્ત થયો હતો. ગોવિંદનો મહાપ્રભુ પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવ હતો; તે નિઃસ્વાર્થ ભાવથી ઘણીજ તત્પરતાપૂર્વક પ્રભુના શરીરની ખૂબજ દેખરેખ રાખતો. એક દિવસ મહાપ્રભુ સંકીર્તનથી થાકીને ગંભીરાના દરવાજા આગળ પડીને સૂઈ રહ્યા હતા. નિયમાનુસાર ગોવિંદ આવ્યો, અને તેણે કહ્યું કે “ પ્રભો ! હું શરીરે માલીસ કરીશ, મને અંદર આવવા દો. ” પ્રભુ તો ભાવાવેશમાં ખેલાન પડ્યા હતા. તેમને શરીર-મર્દનનું શું ધ્યાન ? જે-ત્યાર વાર પ્રાર્થના કરવા છતાં તેમણે પડ્યા પડ્યાજ કહી દીધું:—“ આજે નહિ, જાઓ સૂઈ રહો.”

ગોવિંદે વિનિતભાવથી કહ્યું કે “ પ્રભો ! મારો નિત્ય-નો નિયમ છે, મને આજે સેવાથી વંચિત ન કરો.”

પ્રભુએ ગુસ્સે થઈને કહ્યું કે “ નહિ, આ બધું કંઈ નહિ; શરીરમાં ખુબ દુઃખ થાય છે, મારાથી ઉઠાનું નથી, જઈને સૂઈ રહો.”

ગોવિંદે ફરીથી અન્યત્ર વિનયપ્રભાવે કહ્યું કે “ પ્રભો ! મને દર થઈ જાય, પણ હું એક પગેજ અંદર આવું જઈશ, મને નિત્ય નહિ આવે.”

પ્રભુએ ઘણાજ સ્નેહપૂર્વક કહ્યું: “જો તું એ વિદ્યાર્થી
 મારામાં હાલનાં જેર નથી. એવા પશુવત્ કલ્યાણી
 સેવક શું કરે? એવા કરવી એ તેનું કુલ્ય કરીને
 પ્રભુનું હૃદયન કરીને જાણુ એ પાપ છે, પરંતુ તેમને
 ન કરવી એ તેનાથી પણ વધારે પાપ છે. તેથી ‘મંદિર
 મારે નરક ભલેને ભોગવવું પડે, પણ હું કેદમાં કેદ
 નહિ કરું.’ આ વિચારીને તે પ્રભુને કહેવામાં આવે,
 ગયો અને ત્યાં જઈને તેણે પ્રભુની આજ્ઞા શી નહી
 સમસ્ત શરીરને ધીરે ધીરે દાખ્યું. પછી વાક્ય કહ્યું: ‘પર
 પછી પ્રભુને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થયું. એટલે તેમણે કહેવું
 પાસેજ બેઠેલા ભેદને પૂછ્યું કે “અરે ગોવિંદ! તું શું
 સુધી બેઠોજ છે, સૂવા કેમ ગયો નથી?”

તેણે કહ્યું કે “પ્રભો! સૂવા કેમ કરીને શકું? જ્ય
 તો દરવાજો રોડીને સૂઈ રહ્યા છે.”

પ્રભુએ પૂછ્યું: “ત્યારે તું આવ્યો કેમ કરીને શકું?”

ગોવિંદે કંઈક શરમાઈને કહ્યું: “પ્રભો! હું આપના
 શ્રીઅંગને ઝાળગીનેજ આવ્યો હતો, તેથી મારે બેટલા
 દિવસો સુધી નરક ભોગવીશ. આપના શરીરની સૂવા ખાગર
 હવે પૂર્વક નરક ભોગવીશ. પરંતુ મારા સૂવા માટે હું
 હવે પૂર્વક કરી શકું છું, પરંતુ મારા સૂવા માટે હું
 આજ પાપ કરી શકતો નથી.” તેની આવી નિષ્ઠા ભેદને
 પ્રભુએ તેને છાતી સ્પર્શે અને તેને શ્રીકૃષ્ણ-પ્રેમ-
 પ્રાપ્તિનો આશીર્વાદ આપ્યો.

આ બનાવથી પણ જાણી શકાય છે કે, ગંભીર મંદિર
 ધર્મનાં નાનું હશે. પહેલાં તો મહાપ્રભુ કોઈ કોઈ વારજ
 નેમાં થયન કરતા રહ્યા. જેમ જેમ તેમની એકાંતનિષ્ઠા
 થતી ગઈ અને પ્રેમોન્માદ વધતો ગયો, તેમ તેમ તેઓ
 ગંભીર મંદિરમાં પોતાનો વધારે સમય ગાળવા લાગ્યા.
 તેમાં ‘પાર વધ’ તો તેમનાં ગંભીર મંદિરમાંજ ગયાં. તે
 નામ પહેલેથીજ ગંભીર હવે અથવા

ગંભીર ભાવે રહેવાથી તેને લોકો ગંભીરા કહેવા લાગ્યા, તેની ધરાધર ધર નથી. અનુમાન એવુંજ કરવામાં આવે છે કે, પ્રભુના અંત:પુર સમાન સ્થાનમાં પોતાના અંતરંગ ભક્તો સાથે રાગમય એકાંતિક જીવન ગાળવાને કારણે તે સ્થાનને ભક્તો 'ગંભીરા' ના નામથી ઓલાવવા લાગ્યા હશે. પ્રભુએ ગંભીરા મંદિરમાં રહીને જે બાર વર્ષ ગાળ્યાં અને તે અવસ્થામાં તેમણે જે લીલાઓ કરી, તેમને ભક્તો 'ગંભીરા લીલા' ના નામથી જાણે છે અને કહે છે. ગૌડીય વૈષ્ણવ ગ્રંથોમાં સર્વત્ર 'ગંભીરા લીલા' શબ્દનો ઉપયોગ મળી આવે છે.

એ બાર વર્ષોમાં પ્રભુના શરીરમાં જે જે પ્રેમના ભાવ ઉત્પન્ન થયા, તેમની જેવી અલૌકિક દશાઓ થઈ હતી તે કોઈ પણ મહાપુરુષના શરીરમાં પ્રત્યક્ષ રીતે પ્રગટ થઈ નહિ; તેમણે પ્રેમની પરાકાષ્ટા કરી જતાવી, મધુર રસનો આસ્વાદ કયે પ્રકારે કરવામાં આવે છે તેનું તેમણે સાકાર સ્વરૂપ જતાવી આપ્યું. તે દિવસોમાં સ્વરૂપ દામોદર અને રાય રામાનંદ, એજ પ્રભુના તે ભાવના મુખ્ય જાણકાર હતા. મહાપ્રભુ હમેશાં વિયોગિની શ્રીરાધાજીના ભાવમાં ભાવમગ્ન રહેતા. સ્વરૂપ ગોસ્વામી અને રાય રામાનંદજીને તેઓ પોતાની લલિતા અને વિશાળા સખી સમજતા. બસ, એજ કારણથી તેમને થોડી ઘણી શાંતિ થતી; વાસ્તવમાં મધુર ભાવના મર્મરૂ એ જન્મે મહાનુભાવો લલિતા અને વિશાળાની પેઠે પ્રભુની વિરહવેદના ઓછી કરવામાં સર્વ પ્રકારે તેમને મદદ કરતા અને હમેશાં પ્રભુની સેવા-શુશ્રૂષામાંજ તત્પર રહેતા. સ્વરૂપ ગોસ્વામીનું મનુ ઘણુંજ દોમળ હતું. તેઓ પોતાના સૂરીલા તાનથી મધુરભાવનાં પદ ગાઈ ગાઈને પ્રભુને સંભળાવવા કરતા હતા. મહાપ્રભુને શ્રીમદ્ભગવતના દશમસ્કંધનાં ગોપીગીત, શ્રીજય-દેવનું ગીતવેદવિંદ અને અંદીલાસ તથા ત્રિવિધનિ કાકુરનાં પદ ઘણુંજ પ્રિય હતાં. સ્વરૂપ ગોસ્વામી પોતાના મુંડે સૂરીલા અવાજથી તે ગાઈને સંભળાવવા કરતા હતા અને

સય સમાનંદલ કૃષ્ણકથા કરતા હતા એજ પ્રકારે કથા
 સ્વદ કરતાં કરતાં રાત્રિ વ્યતીત થઈ જતી અને કૃષ્ણ
 ઉદય થતાં ખબર પડતી કે દવે પ્રાગઃકાલે યજ્ઞ ગયો છે,
 તે સમયે પ્રભુની જે પણ દયા થતી તેને સ્વરૂપ દામોદર
 દરલ પોતાના 'કડયા'માં લખવા જતા હતા. પ્રાચીન
 એજ મહાનુભાવની કૃપાથી તે આજે અંધાર ધૈર્યવન્ધ
 દેવના પ્રેમની અલૌકિક દયાઓને સમલ પ્રકરો છે, નહિ
 તે તે ભાવ પ્રત્યક્ષ રૂપથી સંસારમાં અમદદલ રહ્યા કરતા.
 એ ભાવો માનવીની ભાષામાં વ્યક્ત કરીને શકાતા નથી,
 એ ભાવોને વ્યક્ત કરવાની ભાષાજ શુદ્ધી છે અને તેનું
 નામ 'મુક ભાષા' છે. કેાઇ પરમ રસમર્મસ લોકાતીત
 ભાવવાળો પુરુષ તેનું સહેજજ વળંગ કરી શકે છે. ૧૧.
 રૂપ દામોદરલએ સંસાર ઉપર ઉપકાર કરીને તેનું મોહ
 વર્ણુ વર્ણુન કહ્યું. વાસ્તવમાં તેઓજ દેવતાના અંત-
 ખરાખર વર્ણુન કરી શકે તેમ હતું. તે અમરે પ્રભુ હોય
 શરીરથી જાન્યન્ન જેવા બની જતા હતા. તેમના અંત-
 રંગ ભક્તોજ તેમના શરીરની દેખરેખ અને રોવા-શુભૂષા
 રતા હતા. તેમાં ગોવિંદ, જગદાનંદ, રઘુનાથદાસ, સ્વરૂપ
 દામોદર અને રાય રામાનંદલ એજ મુખ્ય હતા. સ્વરૂપ
 ગોસ્વામી જે કંઈ લખતા હતા, તેને રઘુનાથ ગોસ્વામી
 કંઠસ્થ કરતા જતા હતા. આ પ્રકારે સ્વરૂપ દામોદરલના
 કડયા રઘુનાથદાસલના ગળાને સર્વોત્તમ હાર બની ગયા
 હતા. મહાપ્રભુ અને સ્વરૂપ દામોદરલના તિરોભાવ પછી
 રઘુનાથદાસલ પુરી ત્યજીને શ્રીષ્ટદાવન આવ્યા ગયા અને
 ત્યાંજ એકાંતમાં નિવાસ કરવા લાગ્યા. શ્રીચૈતન્યચરિતા-
 મૂતના લેખક ગોસ્વામી કૃષ્ણદાસ કવિરાજ તેમના પરમ
 પ્રેય શિષ્ય હતા, તેથી 'સ્વરૂપ ગોસ્વામીના કડયા' તેમ-
 ને પાસેથી કવિરાજને મળ્યા. કવિરાજ મહાશયે તેજ
 આને આધારે પોતાના અંધના છેલ્લા સાત અધ્યાય લખ્યા છે.
 તામૃત' નામના અંધના છેલ્લા સાત અધ્યાય લખ્યા છે.
 તેથી હવે 'સ્વરૂપ દામોદરલના કડયા' નામનો કેાઇ
 ચ. ૩૦

અલગ ગ્રંથ તો મળતો નથી. આ સાત અધ્યાયોનેજ તેનો સાર સમજવો જોઈએ. તે મહાપુરુષે એ અલૌકિક દિવ્ય ગ્રંથનો જનતામાં શા માટે પ્રચાર અને ફેલાવો થવા ન દીધો, તે તો તેઓજ જાણે. અમે પામર પ્રાણી ભલા આ સંબંધમાં શું સમજી શકીએ! સંસારને તેમણે આટલા વધારે દિવ્ય રસનો અનધિકારી માન્યો હશે. ઘણે ભાગે એમજ જોવામાં આવે છે કે, મહાપુરુષ પોતાનો સંપૂર્ણ પ્રેમ કોઈના ઉપર પ્રગટ કરતા નથી. જો દુર્બળ જીવ ઉપર તેઓ પોતાનો અમોઘ પ્રેમ એક સાથેજ પ્રગટ કરી દે તો તેનું હૃદય ફાટી જાય; સાધારણ લોકો મહાપુરુષોના પ્રેમને સહન કરી શકતા નથી. તેથી મહાપુરુષ, ધીરે ધીરે પાત્ર જેટલા જેટલા પ્રેમનો અધિકારી બનતો જાય છે, તેટલો તેટલો પ્રેમ તેના પ્રત્યે દર્શાવે છે; કેમકે તેઓ પ્રેમની અમોઘ શક્તિથી પૂર્ણ રીતે પરિચિત હોય છે.

ગોસ્વામી કૃષ્ણદાસ કવિરાજ કવિહૃદયના પ્રેમમર્મરૂપ અને ઉચ્ચ કોટિના રસમર્મરૂપ હતા. તેમણે પોતાના ખંગાળી ભાષાના 'પયાર' નામના છંદોમાં જે ખૂબીથી મહાપ્રભુના એ અંતિમ ભાવોનું વર્ણન કર્યું છે, તે વાંચીને એવો કયો સહૃદયી રસિક પુરુષ હશે કે જે રડ્યા વિના એક પણ પયાર વાંચી શકે. તે અમર કવિની લેખિનીથી પ્રેમનું જેવું સજીવ, સુંદર અને ખોલતું ચાલતું વર્ણન થયું છે તેવું વર્ણન ખીલ સાધારણ કવિઓની લેખિનીથી થવું તદ્દન અસંભવિત છે. પ્રેમનો પ્રસંગ એક તો એવાજ જટિલ છે, વળી તેને માનવી ભાષાની કવિતામાં વર્ણન કરવો એ તો સાથેજ મન્દાન પ્રતિભા અને ઘણીજ સાદા સિકતાનું કામ છે. કવિરાજજી પોતેજ કહે છે કે—

પ્રેમાર વિહાર વર્ણને આદિ મેઘ જન,
 આદિ શરિને આદિ મેઘ દર્યા વામન.
 વાયુ નેકે મિંધુ-જલેર નેકે આદિ મિંધુ,
 કૃષ્ણપ્રેમ-કવુ નેકે સ્વરે સ્વરન.

ફાલે ફાલે હો પ્રમાણ તરંગ અનંત,
અવ ધાર કાઠો તાર પાલિકા પ્રવંત
શ્રીકૃષ્ણવૈતન્ય ઘાડા કૃતિન આરોપાદન,
સમે એક ઘને તાડા દેવદૂષણે 'પણ'.

અર્થાત્ 'જે પુણ્ય પ્રેમન્યા વિકાસને વૃદ્ધિ આપે છે તેને કહે છે, તેનો પ્રયત્ન વાગન લેવો છે કે જે કોઈને જ નહીં હોવા છતાં પણ આકાશમાં રહેતા ચંદ્રમાને પહોંચી શકે છે. જે પ્રકારે અનંત-અધામ મદામાજરમાંથી વૃદ્ધિ એક કણને ઉઠાવી લાવે છે, તેજ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણપ્રેમ-વૃદ્ધિને એક કણ છુટાવે છે; જતા આપાત્મક સ્વરૂપમાં કૃષ્ણની અનંત લલચિઓ ઉઠે છે; જતા આપાત્મક સ્વરૂપમાં કૃષ્ણના અનંત લલચિઓ ઉઠે છે, તે તો તેમના પદમ પ્રિય કણના ધાર કેમ કરીને પામી શકે? શ્રીકૃષ્ણ વિનય મદામાજરના મરુતનો જે સ્વાદ લે છે, તે તો તેમના પદમ પ્રિય કણની શ્રી સ્વરૂપ દામોદર તથા સામાન્યવાય વૃદ્ધિને જાણે છે, અને તેઓ આ પ્રમાણે કહીને તેમણે પોતાને પણ પ્રેમવત્તવું વણન કરવાના અનધિકારી આગિત કરી દીધા છે, અને તેઓ તેનું અમથન કરતા સ્પષ્ટ સ્વીકાર પણ કરે છે.

લિલ્યવે શ્રીલગૌરેન્દોરત્યદ્ સુનમલોચિત્તમ્ ।
વર્દદં તન્મુસ્વાચ્છુત્વા દિવ્યોન્માદ્વિચેતિનમ્ ॥

(શ્રી વિનય ચ. ૧૭-૧)

અર્થાત્ " શ્રી ગૌરંગ મદાપ્રભુની ધર્મીજ અપ્રભુત અલૌકિક દિવ્યોન્માદકારક બેષ્ટાઓને-જેમણે (શ્રીસ્વુનાય-દાસજીએ) ચોતાની આંખોથી પ્રત્યક્ષ દેખી છે, તેમનાજ સુખેથી સાંભળીને હું 'લખુ' છું." આ વાતથી તો હવે શંકાને માટે કોઈ સ્થાનજ રહેતું નથી. જે કોઈ સામાન્ય મનુષ્ય તેમને આ વાત કહેત તો તેઓ તેનો વિચાર પણ ન કરત; પરંતુ જ્યારે સાક્ષાત્ સ્વુનાયજી તેમને કહી રહ્યા છે કે જે નિરંતર બાર વર્ષો સુધી પ્રભુની પાસેજ રહ્યા હતા ત્યારે તો તેમને પણ વિચાર કરવો જ પડ્યો. આ વાત તેઓ ચોતે કહે છે કે-

પ્રેમદર્શાઓનો ટૂંક પરિચય

કૈતવરહિતં પ્રેમ નહિ ભવતિ માનુષે લોકે ।

યદિ ભવતિ કસ્ય વિરહો વિરહે સત્યપિ કો જીવતિ ॥

અર્થાત્ મનુષ્યલોકમાં નિષ્કપટ પ્રેમ તો થતોજ નથી; કદાચ કોઈને થઈ જાય, તો તેને પ્રેમનો સારભૂત વિરહ પ્રાપ્ત થતો નથી. જો વિરહ પણ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો પછી તે જીવતો તો કદાપિ રહીજ શકતો નથી. શ્રીરૂપ ગોસ્વામી પણ કહે છે કે—

મુક્તિમુક્તિસ્પૃહા યાવત્ પિણાચી હૃદિ વર્તતે ।

તાવદ્ ભક્તિસુખસ્યાત્ર કથમભ્યુદયો ભવેત્ ॥

અર્થાત્ “જ્યાં સુધી ભુક્તિ-લોગ અને મુક્તિ-મોક્ષની ઇચ્છારૂપી રાક્ષસી હૃદયમાં બેઠેલી છે, ત્યાં સુધી ભક્તિ-સુખની ઉત્પત્તિ કેમ કરીને થઈ શકે ?”

લોકમયાંદાનો નાશ કરીને મોહન સાથે મન લગાવવાને વિદ્વાનોએ પ્રેમ કહ્યો છે. પ્રેમના લક્ષણમાં એટલુંજ કહેવું પૂરતું છે કે—

પ્રૈમૈવ ગોપરામાણાં કામ હત્યગમત્ પ્રથામ્ ।

અર્થાત્ “ગોપીઓના શુદ્ધ પ્રેમનેજ ‘કામ’ના નામથી પ્રોલાવવાનો શિવાજ પડી ગયો છે.” આથી જોય તોત્પર્ય નીકળે છે કે, પ્રેમમાં ઇન્દ્રિયસુખની ઇચ્છાઓને તદ્દત્ અજાવ દોષ છે. કેમકે ગોપીકાઓના કામમાં કેઈ પ્રકારના પેશવાના શરીર સુખની ઇચ્છા નહોતી. તેઓ જે

કંઈ કરતી હતી, તે કેવળ શ્રીકૃષ્ણની પ્રસન્નતાને માટેજ કરતી હતી. તેમને માટે શુદ્ધ પ્રેમ ઇન્દ્રિયો અને તેમના પગોથી પર વસ્તુ છે. જીનેજ 'રાગ' પણ કહે છે. આ 'કામ' 'પ્રેમ' અથવા રાગના ત્રણ ભેદ હોઈ શકે છે—પૂર્વ-રાગ, મિલન અને વિયોગ અથવા વિરહ.

જેના હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તેને પર-ખાર, કુટુંબ-પરિવાર કે સંસારી વિષયલોગ કંઈ પણ સારાં લાગતાં નથી. તેને હમેશાં પોતાના વહાલાનુંજ ચિંતન રહ્યા કરે છે. પ્રેમની દયા જેને પોતાના પ્રાણ ઉપર ધણો-જ ચોહાડે હોય, અને તેને ફાંસીને માટે કેદખાનાના ફાંસી-પરમાં પૂરી રાખ્યો હોય, તે પુરુષના જેવીજ થઈ જાય છે. જે પ્રકારે પ્રાણોના ભયથી તેની ક્રિયાઓ અને ચેષ્ટાઓ થાય છે, તેજ પ્રકારની ચેષ્ટાઓ રાગીની અથવા પ્રેમીની પણ થાય છે. રાગમાર્ગના ઉપાસક વૈષ્ણવોએ પોતાના અંધોમાં એ બધી દશાઓનું બહુ વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન કર્યું છે. આ અંકુચિત સ્થાને નથી તો તેનો ઉલ્લેખ કરી શકાતો કે નથી તો તેના ઉલ્લેખનું કંઈ ખાસ પ્રયોજન પણ હેખાતું. આ સંબંધમાં આઠ સાત્વિક ભાવોનો ધણો ઉલ્લેખ આવે છે અને તેઓજ ધણા પ્રસિદ્ધ પણ છે; તેથી અહીં અતિસંક્ષેપમાં પહેલાં એજ આઠ વિકારોનું વર્ણન કરીએ છીએ. તે આઠ વિકારો આ પ્રમાણે છે:—સ્તંભ, કંપ, સ્વેદ, વૈવર્ચ, અશ્રુ, સ્વરભંગ, પુલક અને પ્રલય. એ ભય, શોક, વિસ્મય, ક્રોધ અને હર્ષની અવસ્થામાં ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રેમને માટેજ એ ભાવોને 'સાત્વિક ભાવ' કહેવામાં આવ્યા છે. હવે તે બધાનું ટૂંક વર્ણન સાંભળો.

સ્તંભ—શરીરનું સ્તબ્ધ થઈ જવું. મન અને ઇન્દ્રિયો ભયારે ચેષ્ટારહિત થઈને નિઃચલ થઈ જાય છે, તે અવસ્થાને સ્તંભ કહે છે.

કંપ—શરીરમાં ધ્રુવરી પેદા થઈ જાય તેને 'વેપથુ' અથવા 'કંપ' કહે છે. અર્બુનની શુદ્ધની શરૂઆતમાં

ભયને લીધે એવી દશા થઇ હતી. તેમણે પોતેજ કહ્યું છે કે—“વેપથુશ્ચ શરીરે મે રોમહર્ષશ્ચ જાયતે।” અર્થાત મને ધૂળરી છૂટી રહી છે, અને રૂવાં ખડાં થઇ ગયાં છે.”

સ્વેદ—શરીરમાં પરસેવો છૂટવો અથવા પરસેવામાં ‘લથળથ’ થઇ જવું તેને ‘સ્વેદ’ કહે છે.

અશ્રુ—પ્રયત્ન કર્યા વિના શોક, વિસ્મય, ક્રોધ અથવા હર્ષને કારણે આંખોમાંથી જે જળ નીકળે છે, તેને ‘અશ્રુ’ કહે છે. હર્ષમાં જે અશ્રુ નીકળે છે, તે ઠંડા હોય છે અને તે ઘણું ભાગે આંખોની કોરોમાંથી નીચેની તરફ વહે છે. શોકનાં આંસુ ગરમ હોય છે અને તે વચમાંથીજ વહે છે.

સ્વરભંગ—મુખમાંથી અક્ષરના સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર ન થઇ શકે, તેને ‘સ્વરભેદ’ ‘ગદ્ગદ’ યા ‘સ્વરભંગ’ કહે છે.

વૈવણ્ય—ઉપરોક્ત કારણોથી મુખ પર જે એક પ્રકારની ઉદાસી, પીળાપણું યા શીકાપણું આવી જાય છે, તેને ‘વૈવણ્ય’ કહે છે, તેનું મૂળ સ્વરૂપ આકૃતિનું ણદલાઈ જવું એ છે.

પુલક—શરીરનાં ગદાં રૂવાં ઉભાં થઇ જાય તેને પુલક યા ‘રોમાંચ’ કહે છે.

પ્રલય—જ્યાં શરીરનું તથા સારા-ખોટાનું જ્ઞાનજ નથી રહેતું તેને પ્રલય કહે છે. એ ગદાં કારણોથી બેભાન દશા થઈ જાય છે. આ અવસ્થામાં ઘણાખરા માણસો જમીન ઉપર પડી જાય છે. બેભાન થઈને પૃથ્વી ઉપર પડી જવાનું નામ ‘પ્રલય’ છે.

એ ઉપરોક્ત ભાવ હર્ષ, વિસ્મય, ક્રોધ, શોક વગેરે બધાં કારણોથી થાય છે, પરંતુ પ્રેમના સંબંધમાંજ તે પ્રચલિતીય છે.

૧૭૮૧ અને ૧૭૮૨, ૧૭૮૩ અને ૧૭૮૪ અથવા

પ્રેમ દર્શાવનાનો દૃષ્ટિ પરિચય

છતા પદ્યું. એ ત્રણ પ્રેમની અવસ્થાઓ જવાની છે
 બીજી. એને તેમના અંબધમાં કહી શકાય.

પૂર્વરાગ—વહાવાની સાથે આશાકાર તો મર્યો નથી
 પરંતુ વિચાર નેને આટલે તરફથી રહ્યું છે. તેને જ સંકેપમ
 પૂર્વરાગ કહી શકાય. આનંદરાગે તેનું જ ક્યાન, તેનું જ
 ચિંતન અને તેના જ અંબધમાં જાન રજા કરે. મળવાની
 ક્રમમાં ઉત્તરાર વધતી જાય તેનું નામ પૂર્વરાગ છે.
 આ દર્શામાં સરીકથી પરજાક તથા સ્વપન ઉપર પણ તદ્દન
 રાધ્ય આવી જાય છે. ઉદાહરણ તરીકે આજ સ્તોત્ર કહ્યો:-

દે દેવ દે દર્પિત દે સુવર્નકવચ્ચો

દે કૃષ્ણ દે જ્વલ દે ફરતીફરિનિધો ।

દે નાથ દે રમણ દે નવનામિગમ

દા ! દા ! ! ફદા તુ મરિનામિ વદં દગોમે ? ॥

અર્થાત્ તે દેવ । તે દયાળો । તે વિધાના એકમાત્ર
 બાપુ । એ કૃષ્ણ । અર્થ એ સ્વપ્ન । તે કરેજાના આગર ।
 છે સ્વામિન । તે માસી સાથે રમણ કરનારા । તે આરાં નેત્રો-
 ને સુખ દેનાર પ્રાણેશ । નર્મ ગને ક્યારે દર્શન દેશે ?

આ સ્તોત્રમાં પરમ કરેજાપૂર્ણ અંબોધનો દ્વારા પછી-
 જ મામિંકતાપૂર્વક વહાવાને દર્શન આપવા માટે પ્રાર્થના
 કરવામાં આવી છે. આજે જ અનુરાગ એનું જ નામ છે. એથી
 લગની હોય ત્યારે જ એ કહી શકાય તરફ દષ્ટિપાત કરે છે.
 તે પછી જ નિર્દય છે ।

મિલન—આ વિષય વર્ણનાતીત છે. ગેજાપમાં કેવું
 સુખ છે, તે વાત તો અનુભવગમ્ય છે, એને તો પ્રેમી
 અને પ્રેમપાત્ર સિવાય બીજા કોઈ જાણી જ શકતો નથી.
 તેથી કવિઓએ એનું વિશેષ વર્ણન કર્યું નથી. ગેજાપના
 વખતે તો બંને એક થઈને જ જાણી શકે છે. તેઓ પોતે
 વર્ણન કરવા અસમર્થ હોય છે, પછી કોઈ વર્ણન
 તો પછી કેમ કરીને કરે ? અનુભવ તથા પછી વર્ણન

કરવાની શક્તિ નથી રહેતી અને અનુભવ વિનાનાં વર્ણન નકામાં છે. તેથી આ વિષયમાં બધા કવિ ઉદાસીન જેવા જણાય છે. શ્રીમદ્ભાગવતાદિમાં વર્ણન છે, પરંતુ તે લોક-માં મીઠાની પેઠે પ્રસંગવશાત્ ચત્કિચિત્ સહેજ છે. બધાએ વિરહના વર્ણનમાંજ પોતાનું પાંડિત્ય દર્શાવ્યું છે અને જે કંઈ વર્ણન થઈ શકે તો કંઈક વિરહનું થઈ શકે છે; તેના વર્ણનમાં મઝા છે. મિલનસુખને તો તેઓ બન્નેય લૂટે છે. સાંભળો, રસિક રસખાનજીએ દૂર ઉભા રહીને આ સંમેલનનું ઘણુંજ થોડું વર્ણન કર્યું છે; પરંતુ વર્ણન કરવામાં કમાલ કરી દીધી છે. જે પ્રેમીઓના સંમેલનનું આટલું સજીવ અને જીવતું જાગતું ચિત્ર ભાગ્યેજ કોઈ ખીજા કવિની કવિતામાં મળી આવશે. એક સખી ખીજી સખી સમક્ષ શ્રીરાધિકાજી અને શ્રીકૃષ્ણના સંમિલનનું વર્ણન કરી રહી છે. સખી કહે છે—

ઐ શી! આજ કાલિહ સખ લોકલાજ ત્યાગિ દોહી,
 સીખે હું સખે બિધિ સનેહ સરસાયબો.
 યહ 'રસખાન' દિન દ્વેમે ખાત ફેલિ જૈહું,
 કહૈ લૌ સયાની! ચંદ હાથન છપાયબો.
 આજ હું નિહાર્યો ખીર, નિકટ કાલિંદા-તીર;
 દોહનકો દોહનસૌ મુખ મુસકાયબો.
 દોહ પરૈ પૈયો દોહ લેત હું બલૈયો, ઉન્હૈં,
 ભૂલ ગઈ ગયો, ઇન્હૈં ગાગર ઉઠાયબો.

કેવું સજીવ વર્ણન છે! તે પણ ચમુનાજીના કાંઠા ઉપર એકાંતમાં બન્યું હતું, તેથી છપાઈને સખીએ જેઠું પણ લીધું; ક્યાંક અંતઃપુરમાં દોહ તો તો ત્યાં તે પદો-ચીજ દેખ શકત ?

‘દોહ પરૈ પૈયો દોહ લેત હું બલૈયો, ઉન્હૈં,
 ભૂલ ગઈ ગયો, ઇન્હૈં ગાગર ઉઠાયબો.’

—કહેને તે. સખીએ કમાલ કરી દીધી છે. ધન્ય છે આ. સંમિલનને!

વિરહ—જે ત્રણેમાં ઉત્તરોત્તર એકબીજાથી શ્રેષ્ઠ છે. પૂર્વાનુરાગની અપેક્ષાઓ મિલન શ્રેષ્ઠ છે અને મિલન કરતાં વિરહ શ્રેષ્ઠ છે. પ્રેમરૂપી દૂધનું વિરહ એજ માખણ છે. તેથી કપીરદાસજીએ કહ્યું છે—

બિરહા બિરહા મત કહૌ, બિરહા હૈ મુલતાન;
કોહિ ઘટ બિરહ ન સંચરૈ, સૌ ઘટ જાન મસાન.

હવે વિરહના પણ ત્રણ ભેદ છે. અવિધ્યવિરહ, વર્તમાન વિરહ અને ભૂતવિરહ; એમાં પણ પરસ્પર ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટતા છે. ભાવિ વિરહ ઘણાજ કરણોત્પાદક છે, તેનાથી પણ દુઃખદાયી વર્તમાન વિરહ છે અને ભૂતવિરહ તો સુખદુઃખની પરાકાષાથી પરજ છે.

પહેલાં ભાવી વિરહનેજ લ્યો, “વહાલો કાલે ચાલ્યો જશે !” બસ, આ ભાવનો ઉદય થતાંજ હૃદયમાં જે એક પ્રકારના જેઆણુ જેવું થવા લાગે છે, તે જેઆણુનુંજ નામ ‘ભાવી વિરહ’ છે. એનો ઉદય નાચિકાના હૃદયમાંજ થાય છે એમ નથી. ચોતાના વહાલાના વિયોગમાં બધાના હૃદયમાં આ વિરહ-વેદના ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

જે કન્યાને આજે પંદર-વીસ વર્ષોથી પુત્રીની જેઠે લાડ-સ્નેહ કર્યા હતાં, તેજ શકુંતલા આજે આશ્રમનો ત્યાગ કરીને ચોતાના પતિને ઘેર જશે, એ વાતના સ્મરણથીજ શકુંતલાના ધર્મપિતા ભગવાન કણ્વ ઋષિનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. હાય ! હવે શકુંતલા ફરી જોવા નહિ મળે આ વિચારથી તેઓ શોકમગ્ન બેઠા છે. તેઓ ગમે તેવા સહૃદય ભલે ને હતા, પરંતુ હતા તો જ્ઞાનોપાસક. તેઓ ચિંતામાં એકદમ રાગમાગી ગોપિકાઓની જેઠે ચોતાની ભતનું ભાન ભૂલી ગયા નહિ. તેઓ એ અંતઃકરણની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ ઉપર વિચાર કરતા કરતા કહેવા લાગ્યા. પુત્રી-વિરહનો આ સંસ્કૃત ભાષામાં સર્વોત્કૃષ્ટ શ્લોક કહી શકાય તેવો છે. ઋષિ વિચારી રહ્યા છે—

યાસ્યત્યદ્ય શકુન્તલેતિ હૃદયં સંસ્પૃષ્ટમુત્કઠયા
 કઠઠઃ સ્તમ્ભિતવાળ્પવૃત્તિકલુષશ્ચિન્તાજડં દર્શનમ્ ।
 વૈકલ્વ્યં મમ તાવદીદશમપિ સ્નેહાદરણ્યૌકસઃ
 પીડચન્તે ગૃહિણઃ કથં ન તનયાવિશ્લેષદુઃસૈર્નવૈઃ ॥

‘ શકુંતલા આજે આલી જશે ’ આ વિચાર આવતાં-
 જ મારા હૃદયમાં એક પ્રકારની ધૂજરી થઈ રહી છે, જાણે
 એક પ્રકારની વિચિત્ર ઉત્કંઠા જણાય છે. ગળું આપો-
 આપ રૂંધાઈ ગયા જેવું થઈ રહ્યું છે, અશ્રુ આપોઆપજ
 નીકળી પડે છે, એક પ્રકારની જડતાનો અનુભવ કરી રહ્યો
 છું. કોણ જાણે કેમ, દિલમાં ગલરાટ થવા લાગ્યો છે.
 જ્યારે વનવાસી-વીતરાગી મારી મુનિનીજ આવી દશા છે,
 તો ગૃહસ્થાશ્રમના મોહમાં ફસેલા ગૃહસ્થાશ્રમીઓની તો
 પુત્રીવિયોગના વખતે કોણ જાણે કેવી દશા થતી હશે !’

એ વાક્યોમાં લગવાન કણ્વની ભારે વેદના છુપા-
 થેલી છે. તેઓ પોતાના ભારે જ્ઞાનના પ્રભાવથી તેને છુપા-
 વવા ઇચ્છે છે, પરંતુ શ્રીકૃષ્ણના મથુરાગમનના સમાચાર
 સાંભળીને ગોપિકાઓને જે ભાવિ વિરહવેદના થઈ તે તો
 કંઈ ખીલજ વાત છે. આમ તો ગધાનો વિરહ ઉત્કૃષ્ટ છે,
 પરંતુ રાધિકાજીના વિરહનેજ સર્વોત્કૃષ્ટ માનવામાં આવ્યો
 છે. એક સખી આ હૃદયને હચમચાવી મૂકનાર સમાચાર
 લઈને શ્રીમતીજીની પાસે જાય છે. તે સાંભળતાંજ રાધિ-
 કાજી કર્તવ્યભાન વિનાનાં થઈ જઈને પ્રસાપ કરવા લાગે
 છે. તેમનો પ્રસાપ મિથિજ્ઞાના અમર કવિ શ્રી વિદ્યાપતિ
 ઠાકુરના શબ્દોમાં સાંભળો. અહા ! કેટલું ઉમદા વર્ણન છે.
 રાધિકાજી કહી રચાં છે કે-

કિ કરિમ, કોથા યામ, સોયાય ના હયઃ
 ના યાય કદિન પ્રાણુ કિયા લાગિ રય.
 પિયાર લાગિયા હામ કોન દેવે યામ;
 રવની પ્રભાત દેવે કાર મુખ યામ.

બન્ધુ વાળે દૂર દેશે મરિય આમિ શોકે,
સાગરે ત્યજ્ય પ્રાણ નહિ રખે લોકે,
નહત પિયાર ગલાર માતા યે કરિયા,
દેશે દેશે ભરમિય યોગિની લઈયા.
વિધાપતિ કબિ ઈલ દુઃખ ગાન,
રાત શિવસિંહ લલિમા પરમાન.

અર્થાત્ “હું કયાં જાઉં? શું કરું? કંઈજ સાથે લાગતું નથી. અરે! આ નિધુર પ્રાણ પણ નીકળતા નથી. ત્રિય-તમને માટે હું કયા દેશમાં જાઉં અને રાત્રિ વીત્યા પછી માતાઃકાળે કેના મુખ કમળ તરફ હું નિહાળીશ? વહાલો તો દૂર દેશમાં જાય છે, હું તેમના વિરહચોકમાં મરણ પામીશ. સસુદ્રમાં ફેરીને પ્રાણ શુભાવી કઇશ કે જેથી લોકે-ની દૃષ્ટિથી બચી શકું; નહિ તો વહાલાને ગળાની માળા બનાવીને દેશ-વિદેશોમાં યોગિની બનીને હું ફરતી રહીશ.”
કવિ વિધાપતિ આ દુઃખપૂર્ણ ગાન ગાય છે, તેમાં લલિ અને રાત શિવસિંહ પ્રમાણ છે. આ ભાવિવિરહનું ઉહરણ છે. હવે વર્તમાન વિરહની વાત સાંભળો.

જે અત્યાર સુધી પોતાની સાથે રહ્યો છે, જેની સા-રહીને ભત ભતનાં સુખ લોગવ્યાં, વિવિધ પ્રકારના આનં-દોનો અનુભવ કર્યો, તેજ જવાને માટે તૈયાર થયેલો છે. તે સમયે દિલમાં જે એક પ્રકારની ગભરામણ થાય છે, છાતીમાં જાણે કોઈ સોંકટો સોયો થોંચી રહ્યું હોય, તેજ પ્રકારની કંઈક કંઈક કશા થઈ જાય છે, તેનેજ ‘વર્તમાન વિરહ’ કહે છે.

શકુંતલા પોતાના ધર્મપિતા ભગવાન કણ્વને પગે કપથ કરીને અને ત્રિયંવદા વગેરે સખીઓ સાથે હળી-મળીને પાસેની ઝૂંપડીમાંથી ધીરે ધીરે નીકળીને ભગવાન કણ્વની હવનવેદીવાળા અષ્ટવરણની નીચે એક વૃક્ષને ટેકે ઉભી રહી છે. બધા શિષ્યો ચોકથી મસ્તક નીચું નમા-વીને આમ તેમ ઉભા છે. શકુંતલાની સખીઓ ડૂસ્કાં ભરે
૯. ૨૧

છે, સાથે જનારા શિષ્યો વલકલ વસ્ત્રોની પોટલીઓ ખગલ-
માં દળાવીને એક બાબુ ઉભા છે. ભગવાન કણ્વનું કાળનું
કપાઈ જવા જેવું થઈ રહ્યું છે, જાણે કે તેને કોઈ બળપૂર્વક
ખેંચી રહ્યું ન હોય! આટલા મોટા કુલપતિ થઈને તેઓ
પોતાની વિરહ-વેદના કોની આગળ દર્શાવે! જે સાંભળે
તે હસી કાઢે કે આટલા મોટા જ્ઞાની મહર્ષિ આ કેવી ભૂલા-
વનારી મોહભરી વાતો કરી રહ્યા છે! આ ભયથી તેઓ
ખીબ કોઈને નહિ કહેતાં વૃક્ષોને કહી રહ્યા છે કે:-

પાતું ન પ્રથમં વ્યવસ્યતિ જલં યુષ્માસ્વર્પીતેષુ યા
માદત્તે પ્રિયમણ્ડનાપિ ભવતાં સ્નેહેન યા પલ્લવમ્ ।
આદૌ વઃ કુસુમપ્રસૂતિસમયે યસ્યા ભવત્યુત્સવઃ
સેયં યાતિ શકુન્તલા પતિગૃહં સર્વૈરનુજ્ઞાયતામ્ ॥

અર્થાત્ “વૃક્ષો! આ શકુંતલા પોતાના પતિને ઘેર જાય
છે. જુઓ, તમારા પ્રત્યે તો તેને ઘણોજ સ્નેહ હતો. જ્યાં
સુધી એ તમને પાણી પાઈ લેતી નહોતી ત્યાં સુધી પોતે
પણ પાણી પીતી નહોતી. જો કે એને ઘરેણું પહેરવાનો
અત્યાંત ભારે શોખ હતો, તેમ છતાંયે એ તમારા સ્નેહને
લીધે તમારાં પાન તોડતી નહોતી. વસંતમાં જ્યારે તમારા
ઉપર નવાંજ ફૂલ આવતાં હતાં, ત્યારે તે ખુશી ખુશી થઈ
જઈને ઘણો ભારે ઉત્સવ ઉજવતી હતી. હાય! જોજ
તમારૂં બધાંનું રક્ષણ કરનારી શકુંતલા હવે જાય છે; તમે
બધાં મળીને તેને આજ્ઞા આપો. ”

મહર્ષિના એકએક શબ્દમાંથી કલ્પવાની સેરો છૂટી રહી
છે. મૃગાં વૃક્ષો પ્રત્યે પોતાની વેદના પ્રગટ કરીને ઋષિએ
તેને વર્ણી વિશેષ મૃદુલપ્રાદી બનાવી દીધી છે; પરંતુ તેમાં
ભાવને છુપાવવાની ચેષ્ટા કરવામાં આવી છે, લોકતાજની
પરવ. કરવામાં આવી છે. પ્રેમમાં નિયમ ક્યાંથી? ત્યાં
તો મરવે કોઈ છે. ક્યાંનજ ક્યાં છે. આ પ્રકારની મંબોરવા
મને વ. ક્યાંનજ સેરોમાં ક્યાંનજ જનનય છે; કો

આવેમાં પ્રેમની ચૂનવાણ મનવામાં આવે છે. તેથી
કવિઓએ નાપિકાએ કાલ આ બાબે પ્રવૃત્ત કરાવ્યા છે
સાચે, આ બાવ સ્મરણ નાનોદ્દેશમાં પૂર્ણ રીતે પ્રવૃત્ત કરી
શકે છે. આપિકાએના વિના આ વિરહ-વેદનનું અધિકારી
બીજું કોણ રોઈ શકે? ક્ય ક્યારે સ્મરણે મનના ભંગ
કૃષ્ણના વિરહમાં સ્મરણનાએથી શું દર્શા કરી ને બધા
વાન બ્યાસરેવનીય અમર પુણીમાં આંખરો મેમના પિત
આ અનુભવમુદય વિષયનું વર્ણન કરીને કોણ શકે ?
એવું મુવાના વિદ્યાતુલ્ય મૃગં મજશિવયઃ શુભાવિનમનાનનાઃ ।
વિનુજ્યતઃજ્ઞાં કમલુઃ સ્મ મુગ્ધરં મોચિન્દ કાનોદુ માગરેવિ ॥

આ પ્રથમ-શ્લોકે શુદ્ધવલ્લ સઃવા પરીક્ષાને કરી બધા
છે કે "સાચા! તેનું ચિત્ત મોકૃષ્ણમાં માણુજ આમાન થા.
વલ્લુ છે, જે કવિષ્યમાં મનારા વિરહદુઃખને વાદ કરીને
અભસાયેલી, વિવિધ પ્રકારનાં દુઃખી વચનો કહેની મને
લોકતાજ વગેરે વાંતોની પરવા પણ ન કરની હાં મળની
શ્રીઓ લાગે સર્વે બૂમો પાડી પાડીને 'હા આપિંદ!
હા માધવ ! હા દામોદર ! ! !' કરી કહીને જીવન કરવા.
લાગી. " આજ વર્તમાન વિરહનું સર્વોત્તમ લલાલવ્ય છે.
વદાલો આર્યો મયો, હવે તેને દરી કોઈ વાર મળા-
શે કે નહિ, એજ શંકાસ્પદ સ્થિતિનું નામ 'બૂતવિરહ' છે.
એમાં આશા અને નિરાશા બનેનું સમિશળ છે. જો મિત-
નની તદન આશાજ ન રહે તો પછી હવનનું કામજ શું ?
પછી તો ક્ષણવારમાં આ શરીરને બરમ કરી દે. વદાલા-
મળવાની આશા તે અવશ્ય છે, પરંતુ ખબર નથી કે
આશા ક્યારે પૂરી થશે. પૂરી થશે કે નહિ થાય, તેનો
પણ કોઈ નિશ્ચય નથી. ખસ, વદાલાનાં એકજ વાર દર્શન
થઈ જાય, દરથીજ થોડી વારને માટે પણ થઈ જાય તો
સાફ; એજ એક લાલસાથી વિયોગિની પોતાના શરીરને
ધારણ કરી રાખે છે. તે સમયે તેની દશા વિચિત્ર થાય
છે. સાધારણ રીતે એ વિરહની દસ દશાઓ બતાવવામાં
આવી છે. તે આ પ્રમાણે છે:—

ચિન્તાત્ર જાગરોદ્વેગો તાનવં મલિનાઙ્ગતા ।
પ્રલાપો વ્યાધિરુન્માદો મોહો મૃત્યુર્દશા દશ ॥

(ઉચ્ચતલ નીલમણિ શ્રુ. ૬૪)

“ચિંતા, જાગરણ, ઉદ્વેગ, કૃશતા, મલિનતા, પ્રલાપ, ઉન્માદ, વ્યાધિ, મોહ અને મૃત્યુ, એજ વિરહની દશ દશાઓ છે.” હવે એનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ સાંભળો.

ચિંતા—પોતાના વહાલાનાજ વિષયમાં સૂતાં-જાગતાં, ઉઠતાં-બેસતાં હરેક સમયે વિચારતા રહેવાનું નામ ચિંતા છે. મનમાં ખીજા વિચારોને માટે સ્થાનજ ન રહે, વજલાષાઙ્ગી ગગનના પરમ પ્રકાશમાન ‘સૂરે’ ચિંતાનું કેવું સજીવ વર્ણન કર્યું છે:—

નાહિન રહ્યો મનમેં દૌર,
નંદ-નંદન અછત કૈસે આનિયે ઉર ઔર.
અલત ચિતવત દિવસ જાગત, સુપન સોવત રાત.
દૃઢ્યતેં વહુ સ્યામ મૂરતિ છિન ન ઈત ઉત જાત.
સ્યામ ગાત સરોજ આનન લલિત-ગતિ મૃદુ-હાસ,
‘સૂર’ ઐસે રૂપ કારન મરત લોચન-ગ્યાસ.

તરસ્યાને વળી નિદ્રા ક્યાંથી ? નિદ્રા તો આંખોમાંજ આવે છે અને આંખોજ રૂપની તરસી છે, એવી અવસ્થામાં નિદ્રા ત્યાં આવી શકતી નથી. તેથી વિરહની ખીજ દશા ‘જાગરણ’ છે.

જાગરણ—ન ઉઠવાનું નામ ‘જાગરણ’ છે. જો વિરહિણીને ક્ષણવાર પણ નિદ્રા આવી જાય, તો તે સ્વપ્નમાં તે પ્રિયતમનાં દર્શન-સુખનો આનંદ મેળવે. પરંતુ તેની આંખોમાં નિદ્રા ક્યાંથી ? સધિકાજી પોતાની એક પ્રિય સખીને કહી રહી છે:—

યાઃ પદ્યન્તિ પ્રિયં સ્વપ્ને ધન્યાન્નાઃ મમિ યોષિતઃ ।
અમ્માકં તુ ગતે કૃષ્ણે ગતા નિદ્રાદિ વૈરિણી ॥

(પદ્ય.૨૬)

“વહાલી સજિ ! જો સ્ત્રીઓને ધન્ય છે કે જેઓ પ્રિયતમનાં દર્શન સ્વપ્નમાં તો કરી લે છે. સુગ દુષ્ણિ-યારીના ભાગ્યમાં તો જો સુખ પણ નિર્માયેલું નથી. મારી તો વેરણ નિદ્રા પણ શ્રીકૃષ્ણની સાથે સાથેજ મથુરા આસી ગઈ છે. તે મારી પાસે આવતીજ નથી.” ધન્ય છે ! નિદ્રા આવે ક્યાંથી ? આંખોમાં તો વહાલાના રૂપે અદ્રો જમાવી લીધા છે. એક ધ્યાનમાં જે તરવાર કેમ કરીને સમાધ શકે ?

ઉદ્દેગ—દુઃકમાં જે એક પ્રકારના ખળભળાટને લીધે વ્યાકુળતા જેવું થાય છે, તેવું નામ ઉદ્દેગ છે. ભારતે-હ હરિકૃષ્ણે ઉદ્દેગવું કેટલું સુંદર વર્ણન કર્યું છે:—

વ્યાકુલ હી તડપોં બિલુ પ્રીતમ,
કેહી તો નેકુ હવા ઉર લાગ્યો,
ખાસી તમોં તવુ રૂપ-ચુધા બિલુ,

પાનિય ખીકા પપીહિ પિઆગ્યો.
અપને હોસ કહું રહિ ભય ન,

હા ! ‘હરિચંદ’ કેહી ઉઠિ ધાગ્યો.
આવે ન આવે પિયારો અરે !

કેહિ હાલ તો ભાગકે મેરો સુનાગ્યો.

ગાંડપણની હલ આવી ગઈ ને ! લલા, કેહાં જઈને હાલતજ સંભળાવી હેત તો શું થાત ? હવે ચોથી દશા દૃશતાની હકીકત સાંભળો.

દૃશતા—વહાલાની યાદમાં ખાધા-પીધા વિના રાત્રિ દિવસ ચિંતા કરવાને કારણે જે શરીર દુર્બળ થઈ જાય છે, તેને ‘દૃશતા’ યા ‘તાનવ’ કહે છે. તેવું ઉદાહરણ સાંભળો. ગોપીઓની દશા જોઈને આંધવણ મથુરા પાછા ફરીને આવ્યા છે, અને ઘણાજ કરેણ સ્વરથી રાધિકાજીની દશાવું વર્ણન કરી રહ્યા છે. અધ સૂરદાસજી આ વર્ણન-માં કમાલ કરી દીધી છે; સાંભળો:—

ચિત ઠે સુની સ્યામ પ્રભીન,
હરિ ! ઇમહારે બિરહ રાધા, મેં જી રખી છીન.

તજ્યો તેલ તમોલ ભૂપન, અંગ ખસન મલીન;
 કંકના કર ખામ રાખ્યો, ગાઠ ભુજ ગહિ લીન.
 જખ સંદેસો કહન સુંદરિ, ગમન મોતન કીન;
 ખસિ મુદ્રાવલિ ચરન અરૂઝી, ગિરિધરનિ ખલહીન.
 કંઠ ખચન ન ખોલ આવૈ, દ્વય આંસુનિ લીન;
 નૈન જલ ભરિ રોઈ દીનો, અસિત આપદ દીન.
 ઉઠી ખહુરિ સંભારિ ભટ જ્યો, પરમ સાહસ કીન;
 'સૂર' પ્રભુ કહ્યાન ઐસે, જીવહિ આસા લીન.

જો આ એક અદ્વિતીય પદને વિરહની ગંધી દશાઓ માટે ઉતારી દઈએ, તો સમસ્ત વિરહવેદનાનું ચિત્ર દોરવા માટે તે પૂરતું છે. વિરહિણી રાધાની 'કૃશતા' 'મલિનતા' 'ચિંતા' 'ઉદ્વેગ' 'વ્યાધિ' 'મોહ' અને 'મૃત્યુ' સુધીની દશે દશાઓનું વર્ણન આજ એક પદમાં કરી દીધું છે. મૃત્યુને શાસ્ત્રકારોએ સાક્ષાત્ મૃત્યુ નહિ કહેતાં " મૃત્યુતુલ્ય અવસ્થા "જ બતાવેલી છે. રાધાકાળની આથી વધારે અને મૃત્યુ તુલ્ય અવસ્થા ખીજી હોઈજ શુ શકે ?

મલિનાંગતા—શરીરનું ભાન ન હોવાથી શરીર ઉપર મેલ જામી જાય છે, વાળ ચોંટી જાય છે, વસ્ત્ર ગંદાં થઈ છે, એનેજ 'મલિનતા' અથવા 'મલિનાંગતા' કહે છે. ઉપરના પદમાં રાધિકાજીને માટે કહેલુંજ છે કે:—

તજ્યો તેલ તમોલ ભૂપન, અંગ ખસન મલીન.

પ્રલાપ—શોકના આવેશમાં પોતાના-પરાયાને બૂઝીને જે પાગલોની જેઠે ગાંડી વેલી વાતો કરવા લાગે છે, તેનું નામ પ્રલાપ છે. સ્ત્રીતાજીની શોધમાં લક્ષ્મણજીની સાથે સમચંદ્રજી વનોમાં ફરી રહ્યા છે, હૃદયમાં ભારે વિરહ છે, પોતાના પારકાનું જ્ઞાન નથી, શરીરનું ભાન નથી, તેઓ અમરીને ઉભા થઈ જાય છે અને પ્રલાપ કરવા લાગે છે:—

કોઝં વૃદ્ધિ મને મ્યયં મ મગવાનાયઃ મ કો ગયવઃ

કે વૃયં વન નાય નાય કિમિદં દામોઽસ્મિ ને વ્યમગઃ ।

કાન્તારે સિમિહામ્નદે વન મળે દેવ્યા મહિમુંગવને
 કા દેવી જનકાધિરાજનના દા જાનકિ જાગિ દા ॥

બગવાન લક્ષ્મણને અમદીને પૂછે છે કે "લક્ષ્મણ
 કેવુ છું, તે મને કહો તો ખરા ?"

લક્ષ્મણ કહે છે: "પ્રભો! આપ આજના બગવાન છે."
 કરીથી પૂછે છે: "ક્યા બગવાન ?"

લક્ષ્મણ કહે છે: "સ્વ મહાકાલના વંશમાં ઉત્પન્ન
 થયેલા શ્રીરામ."

પછી વારે તરફ જોઈને પૂછે છે કે "શિશુ, તમ કેવુ
 છે ?"

આ સાંભળીને પત્ન્યા અપીલા મદને લક્ષ્મણ તીન-
 તાપૂર્વક કહે છે કે "હે દેવામિનુ! હે દયાલા! આ આપ
 દેવી વાત કરી રહ્યા છે ? હું આપનો અવલુમેવક લક્ષ્મણ છું."

બગવાન કરીથી તેજ પ્રકારે કહે છે: "ત્યારે પછી
 આપને અહીં જંગલોમાં કેમ પુત્રીએ હીએ ?"

શાંતિપૂર્વક ખીરેથી લક્ષ્મણ કહે છે: "આપને
 દેવીની ગ્રાપ કરીએ હીએ."

અમદીને બગવાન પૂછે છે: "ક્યાં દેવી ?"
 લક્ષ્મણ કહે છે: "જંગલવદિની, જનકવદિની
 શ્રી સીતાએ."

બસ, સીતાએનું નામ સાંભળતાંજ "હા સીતે !
 હા જાનકિ ! હું ક્યાં આવી ગઈ ?" જોમ કહેતાં કહેતાં
 બગવાન મૂચિત થઈ જાય છે. આ ગો-ગાથા વિનાની
 વાતોનુંજ નામ 'પ્રલાપ' છે.

વ્યાધિ—શરીરમાં કોઈ કારણથી જે વેદના થાય
 છે, તેને 'વ્યાધિ' કહે છે. અને મનની વેદનાને 'આધિ'
 કહે છે. વિરહની 'વ્યાધિ' એ પણ એક દશા છે; ઉદા-

હરણ સાંભળો. શ્રી રાધાજી પોતાની પ્રિય સખી લલિતાને કહે છે:—

उत्तापी पुटपाकतोऽपि गरलग्रामादपि क्षोभणो
दम्भोलेरपि दुःसहः कटुरलं हन्मग्नशल्यादपि ।
तीव्रःप्रौढविस्त्रुचिकानिचयतोऽप्युच्चैर्ममायं वली
मर्माण्यद्य भिनत्ति गोकुलपतेर्विश्लेषजन्मा ज्वरः ॥

(લલિતમાધવ નાટક)

“હે સખિ ! ગોકુલપતિ એ ગોપાલનો વિયોગજ્વર મને ઘણીજ પીડા આપે છે. એ પાત્રમાં તપાવેલા સોનાના કરતાં પણ વધારે દુઃખદાયી છે. પૃથ્વી ઉપર જેટલાં ઝેર છે એ બધાથી વધારે દુઃખ દેનાર છે, વજ્રથી પણ દુઃસહ અને હૃદયમાં ભેંકેલા શલ્યથી પણ વધારે કષ્ટદાયી છે. તથા તીવ્ર વિષૂચિકાદિ રોગોથી પણ વધારે દુઃખો પહોંચાડે છે. વહાલી સખી ! આ તાવ મારાં મર્મસ્થાનોને ભેદી રહ્યો છે.” એનુંજ નામ ‘વિરહવ્યાધિ’ છે.

ઉન્માદ—સાધારણ ચેષ્ટાઓ જ્યારે બદલાઈ જાય છે અને વિરહના આવેશમાં જ્યારે વિરહિણી અટપટી અને વિચિત્ર ચેષ્ટાઓ કરવા લાગે છે, તેનેજ ‘વિરહોન્માદ’ કહે છે. ઉદાહરણ જુઓ:—ઉદ્ધવજી મથુરા પહોંચીને શ્રી-રાધાજીની ચેષ્ટાઓનું વર્ણન કરી રહ્યા છે—

भ्रमति भवनगर्भे निनिमित्तं हसन्ती
प्रथयति तत्र वार्तां चेतनाचेतनेषु ।
लुठति च भुवि राधा कम्पिताङ्गी सुरारं
त्रिपमविषयखंदोद्गारि विभ्रान्तीचिता ॥

અર્થાત્ “હે કૃષ્ણ ! રાધિકાજીની દશા શું પૂછે છે. તેની તેા દશાજ વિચિત્ર છે, ઘરની અંદર ક્યાંજ કરે છે. વાતચીત કર્યા વિનાજ ખિલખિલાટ કરીને નડસવા લાગે છે. ચેતનાવસ્થામાં તેા કે અચેતન અવસ્થામાં, વધારાજ સંવેદના ઉદ્ગાર કરે છે. કોઈ કાર મનમાંજ આપોડે

હે, દોષ વાર યરયર હજવાજ લાગે છે; એ મુશરે ! હું શી
હું ? એ અંકુશની સાથા નમારા વિષમ વિરલેવદારો સમિ-
ત જેવી થઈને વિચિત્ર ચેષ્ટાઓ કરે છે."

નીચેના પદમાં આરોનેન્દુ બાણુએ પણ ઉન્માદિન્દુ
પહુલ મુંદર ચિત્ર ખેંચેલું છે; પરંતુ તેને 'વિરલોન્માદ'
નહિ કહેતાં 'પ્રેમોન્માદ' કહેવાજ વાસ્તવક મમે. માંબરો,
સાંવરિયા-શ્રીકૃષ્ણના સનેદમાં વચળમ મમેલી દંડક સખી-
ની જેવી વિચિત્ર દયા મર્મ મર્મ છે ! પણ વાંચનાં વાંચનાં
ભાવ સજીવ મર્મને આંખો અમલ મૂલ્ય કરવા લાગે છે—

રૂલી-રૂલી, બ્રમી-રૂલી, ઘો ઠી, જડી-રૂલી, ધકી-રૂલી માપી;
દુખી-રૂલી, રલિન છુ નાની મુખિ રેલકી.
માલી-રૂલી, લુભાઈ-રૂલી, છુ માલક-રૂલી ખાયો સલા;
બિસરી-રૂલી રૂંદે નેક ખમર ન ગેલકી.
રિસભરી રૂંદે, કૂર્મો કુલિ ન સમાતિ અંગ;
લૈચિ લૈચિ લૈચિ આત અધિક ઉમેલકી.
પૂછેને ખિરાની હોય ઉતર ન આયે તાલિ;
ભની લમ ભની લે, નિરાની યા સનેલકી.

મોહ—પણજ વિયોગમાં અંગે શિશિલ મર્મ જવા-
થી જે એક પ્રકારની મૂંઝાં જેવું આવી ભય છે, તેને મોહ
વહે છે. આ મૂંઝાંની નિકટની દયા છે. એવું ચિત્ર તે
અમારા સસિક હરિચંદણજ પાણી ખીમી ખેંચી ચકે છે. તેા,
મોહમાં મમ થયેલી એક વિરલિન્દીનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરા—

ધાકિ ગતિ અંગનકી, મતિ પરિ ગર્મ મંદ;
મૂખ અંઝરી-રૂલી રૂંદે કું દેલ લાગી પિપરાન.
આવરી-રૂલી છુલિ ભાધ, લ'રી દાલ છીન ભાધ;
મુખ કે સમાજ, ચિત તિત લાગે દર ભન.
'હરીચંદ' સવરં વિરલ જગ દુખમયો;
ભયો છુ જોરે દેાનદાર લાગે અધાન લાગે;
નન કુંઠિલોન લાગે, ખેનલૂ અધાન લાગે;
આયો પ્રાનનાય ! અખ પ્રાન લાગે મુરઅન.

સાચેજ, જે પ્રાણનાથના પધારવાની આશા ન હોત, તો આ કરમાઈ ગયેલાં નયન અને વાસી થઈ ગયેલી વાણી ક્યારનાંએ બંધ થઈ ગયાં હોત. મુંઝાયેલા પ્રાણ પ્રાણનાથની આશાથીજ અટકી રહેલા છે. મોહની દશાનું આથી ઉત્તમ ઉદ્ધારણ ખીજું ક્યાં મળશે ?

મૃત્યુ—મૃત્યુની હવે અમે શી વ્યાખ્યા કરીએ ? મૃત્યુ થઈ ગયું તો ઝઘડો મટયો, દિનરાત્રિના દુઃખથી બચ્યા; પરંતુ આ મધુર રસના ઉપાસક રાગાનુયાયી ભક્ત કવિ એટલાથીજ વિરહિણીનો પિંડ નહિ છોડે. મૃત્યુનો તેઓ ‘મૃત્યુ સમાન અવસ્થા થઈ જવી’ એવો અર્થ કરે છે. તેનો દાખલો સાંભળો; બંગાળી ભાષાના પ્રસિદ્ધ પદકર્તા શ્રી ગોવિંદદાસજીની અમર વાણીમાંજ વ્રજવાસીઓની આ દશમી દશાનું દર્શન કરો—

માધવ ! તુહુ યખ નિરદ્ય ભેલ,
મિછં અવધિ દિન, ગણિ કત રાખખ વ્રજખધૂ જીવન શેલ.૧
કોઈ ધરનિતલ, કોઈ યમુનાજલ કોઈ કોઈ લુઠં નિકુંજ. ૨
એતદિન વિરહે, મરણપથ પેખલુ તોહે તિરિવધ પુનપુંજ. ૩
તપત સરોવર, થોરિ મલિલ જતુ આકુલ સદ્ગી પરાન. ૪
જીવન મરન, મરણ વર જીવન ‘ગોવિંદદાસ’ દુઃખ જાન. ૫

હતી કહે છે કે “વહાલા માધવ ! ભલા એ તે કોઈ સારી વાત છે કે તમે આટલા બધા નિર્દય બની ગયા ! આખી દુનિયાના જુદા કાલનો વાયદો કરીને આવ્યા હતા અને હવે કાલ કાલ કરતાં ટેટલા દિવસ વીતી ગયા. આ પ્રકારે ખોટા ખોટા દિવસ ગણતાં ગણતાં ક્યાં સુધી એ બધાને છેતરતા રહેશો ? હવે તમને વ્રજની દયાજનક દશા શી સાંભળાવું ? ત્યાંનું દશ્ય ધ્યાનું કરુણાજનક છે. કોઈ ગોખી તો પૃથ્વી ઉપરજ આજોયી રહી છે, તો કોઈ યમુનાજીમાંજ ફેલી પડે છે; કોઈ કોઈ એકાંત કુંજ-માંજ હોય હોય ત્યારે લઈ રહી છે. આ પ્રકારે તેઓ વ્રજજ કંઈકેકે રવિ-દિવસ ગાળી રહી છે, તમારા વિર-

તેમાં હવે મેં... મુખ્ય...
મુખી મહી...
મારું...
એ, કે...
મુખ્ય...
મારા કાર્યમાં મુખ્ય...
તેમ પ્રકારે...
અર્જુન મરણ...
તો મરણ...
તેમના દુઃખને...

નિયમાનુકાર તો કરી વિષ્ટને...
તેમનાં...
તેને...
એ. આમનાં...

અનુરાગને મુક્તિ પામના અંકમાં...
વર્ષમાન) પ્રત્યેક...
અનુરાગ-પ્રેમ દૃઢ્યમાં વધનાં...
પરિંચી જાય છે, ત્યારે તેને 'ભાવ'...
અવસ્થાને 'પ્રેમના શીમલેશ'...
શીમા મુખી પરિંચી જાય છે, ત્યારે તેને...
પાય છે. મહાભાવના પણ 'વૃદ્ધ મહા...'...
હાભાવ' એવા બે બેદ જનાવવામાં...
હાભાવનાં પણ 'ગોદન' અને 'માદન'...
'માદન' જ ગોદનના ભાવમાં...
પછી 'દિવ્યોન્માદ' થાય છે અને 'દિવ્યોન્માદ'...
સ્તિની પરાકાષ્ટા યા શીશી અભિમિતિ...
પૂર્ણા, ચિત્તજ્વલાદિ ઘણા બેદ છે. અભિમિતિ...
કાળનાજ શરીરમાં પ્રગટ થયો હોય તો...
સ્થામાં કેવી દશા થાય છે, આ...
ભાગવતના ઉક્ત પ્રયોક્ષી કહે છે...

एवंव्रतः स्वप्रियनामकीर्त्या जातानुरागो द्रुतचित्त उच्चैः ।
 हसत्यथो रोदिति रौति गायत्युन्मादवन्नृत्यति लोकवाह्यः ॥
 (श्रीमद्भागवत ११-२-४०)

અર્થાત્ શ્રી કૃષ્ણના શ્રવણ-કીર્તનનું જ જેણે વ્રત લઈ રાખ્યું છે, એવો પુરુષ પોતાના વહાલા શ્રીકૃષ્ણના નામ-સંકીર્તનથી તેમનામાં સ્નેહવાળો અને વિહ્વળચિત્ત થઈને સંસારી લોકોની કંઈ પણ પરવા ન કરતો કોઈ વાર તો ખૂબ જોરથી હસે છે, કોઈ વાર રૂવે છે, કોઈ વાર ખૂબ પાડે છે, કોઈ વાર ગાય છે અને કોઈ વાર ગાંડાની પેઠે નાચવા પણ લાગે છે.

આ શ્લોકમાં 'રૌતિ' અને 'રોદિતિ' એ બે ક્રિયા-ઓ સાથે સાથે આપેલી છે. આથી ખૂબ જોરથી ધૂસ્કે ધૂસ્કે રડવાનું જ જણાય છે. 'રૂ' ધાતુ અવાજ કરવાના અર્થમાં વપરાય છે. જોરથી રોયા પછી જે એક કરુણા-જનક 'હા' શબ્દ આપોઆપ જ નીકળી પડે છે તે અહીં 'રૌતિ' ક્રિયાનો અર્થ થશે. આમાં ઉન્માદની અવસ્થાનું વર્ણન નથી. આ તો 'ઉન્માદના જેવી અવસ્થા' નું વર્ણન છે. ઉન્માદ અવસ્થા તો આથી પણ વિચિત્ર થતી હશે. આ તો સાંસારિક ઉન્માદની વાત થઈ, હવે દિવ્યોન્માદ તો વળી ઉન્માદથી પણ વધારે વિચિત્ર હશે. તે અનુભવ-ગમ્ય વિષય છે. શ્રીરાધિદાસ સિવાય બીજા કોઈના શરીર-માં એ પ્રગટરૂપે જોવા અથવા સાંભળવામાં આવ્યો નથી.

ભાવોની ચાર દશા ગતાવેલી છે- (૧) ભાવોદય, (૨) ભાવસંધિ, (૩) ભાવશાબ્દય અને (૪) ભાવશાંતિ.

કોઈ પણ આત્મ કાર્યથી હૃદયમાં જે ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, તેને ભાવોદય કહે છે. જેમકે-આત્મકામ્ય માર્ગ શ્રીકૃષ્ણના આવરણને ભાવ હૃદયમાં ઉદય પામી ગમે. હૃદયમાં જ્યારે એ ભાવે આવે તો મળી જાય છે, જ્યારે અવસ્થાનું નામ ભાવ સંધિ છે. જેમકે માંદી થઈને

સ્થાન આપી રાખ્યું છે. ત્યાં પછી મહારાજ પ્રેમદેવ કેમ કરીને પધારી શકે? સાચેજ, અમારૂં હૃદય વળતું છે. સ્તંભ, રોમાંચ, અશ્રુ વગેરે આઠ વિકારોમાંથી એક પણ અમારા શરીરમાં આપોઆપ ઉદય પામતો નથી. ભગવાન વેદ વ્યાસ તો કહે છે કે—

તદસ્મસારં હૃદયં વતેદં યદ્ગૃહ્યમાણૈર્હરિનામધેયૈઃ ।
 ન વિક્રિયેતાથ યદા વિકારો નેત્રે જલં ગાત્રરુહેષુ હર્ષઃ ॥

અર્થાત્ “ તે પુરુષના હૃદયને વળના જેવું બંધવું કે જેનાં નેત્રોમાં માત્ર હરિનામ સ્મરણથીજ જળ ન ભરાઈ આવતાં હોય, શરીરમાં રોમાંચ ન થઈ જતાં હોય અને હૃદયમાં કોઈ પ્રકારનો ફેરફાર ન થતો હોય. ” સાચેજ, અમારૂં હૃદય તો એવુંજ છે. કેમ કરીએ? શું કરવાથી આંખોમાં જળ અને હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય? મહાપ્રભુ ચૈતન્યદેવ પણ રડતાં રડતાં એજ કહ્યા કરતા હતા કે—

નયનં ગલદશ્રુધારયા વદનં ગદ્ગદરુદ્ધયા ગિરા ।
 પુલકૈર્નિચિતં વપુઃ કદા તવ નામગ્રહણે ભવિષ્યતિ ॥

અર્થાત્ “ હે નાથ ! તમારૂં નામ લેતાં લેતાં અમારાં બન્ને નેત્રોમાંથી જળની ધારા વહેવા લાગશે. ક્યારે અમે ગદ્ગદ કંઠે ‘કૃષ્ણ-કૃષ્ણ’ કહેતા કહેતા પુલકિત થઈ ઉડીશું? ” તેઓ મહાભાગ તો પોતાની ઇચ્છા પૂરી કરી ગયા. અઠાર વર્ષ સુધી નેત્રોમાંથી એટલી જળધારાઓ વધાવી કે કોઈ મનુષ્ય એટલા લોડીનું કદી જળ બનાવીજ શકતો નથી. ગૌરમહાતાનું કથન છે કે, મહાપ્રભુ ગરુડસ્થાનની પાસે જગમોહનની આ ધાવતુ જ્યાં હિવા સદી દર્શન કરતા હતા, ત્યાં નીચે એક નાનકડો કુંડ હતો. મહાપ્રભુ દર્શન કરતાં કરતાં એટલા રડતા હતા કે, તે ખાડો અશ્રુજલથી ભરાઈ જતો હતો. એક એ દિવસ નવિ, વર્ષ-ત્રિ વર્ષ નવિ, ચૂરં અઠાર વર્ષ આજ પ્રકારે નેત્રો રડવા કરતા હતા. કે-મ-ક અવસ્થામાં પણ તેમનું શ્રીગંગાસંપર્કનાં દર્શન

श्रीमद्दशावतारस्य सूक्तस्य प्रथमः

एषु जय न ययुः तेभ्यं आ काम ईदृशे दृशो जय
आये आया दृशुः दृशुः जयं जं दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः
ना यदीरमां प्रथमा ये यथा एव दृशुः दृशुः दृशुः
॥ यदी तेजो तो दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः
योनी दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः
वदित्तद्विद्योः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः
दीने अमे आ दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः

एभुना पुलिन कुंर मद्रवरी

दोहित दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः

पा-पद्वर प्रिय लात मयुष दृशुः

मद्रुः-मद्रुः दृशुः दृशुः दृशुः

दृशुः दृशुः जय ज्योतिष दृशुः

जय ज्योष दृशुः दृशुः दृशुः

दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः

दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः दृशुः

महाप्रभुनो दिव्योन्माद

सिञ्चन् सिञ्चन् नयनपयसा पाण्डुगण्डस्थलान्तं
 मुञ्चन् मुञ्चन् प्रतिमुहुरहो दीर्घनिश्वासजातम् ।
 उच्चैः क्रन्दन् करुणकरुणोद्गीर्णहाहेति रावो
 गौरः कोऽपि व्रजविरहिणीभावमग्रश्चकास्ति ॥

(श्री प्रबोधानन्द)

अर्थात् श्रीगौरसुन्दर पोतानां सतत अश्रुञ्चोथी गालने
 झिझा अनावता, प्रतिक्षणे उडा निसासा नाअता अने
 करुणु स्वरथी “ हा ! हा ! ” अवाञ्ज करीने मोठेथी रुदन
 करता करता कोध व्रजविरहिणीना लावमां सदा निमग्न
 रडेवा लाग्या.

संलव छे के, वायकोने याद उथे के अमे पडेलां
 अतावी चूक्या छीये के, श्रीचैतन्यदेवना शरीरमां प्रेमना
 अधा लावो कमे कमे, धीरे धीरेञ्च कूटी आव्या उता. जे
 साथेञ्च प्रेमना आ उच्यःलावो अेक साथेञ्च तेमना शरीर-
 मां उदय पाभी जत तो तेमनुं हृदय झटी जत. तेमनुं
 तो थुं, कोध पणु प्राणीनुं शरीर अे लावोना वेगने अेक-
 साथे सहन करी शकत नहि. गयामां तेमणे नानकअ
 मोरली जलवता श्यामने जेया, तेमनां पुनः दर्शनं करवानी
 लावसाथी तेजो रुदन करवा लाग्या. त्यारथी धीरे धीरे
 तेमना लावोमां वृद्धि थवा लागी. शांत, दास्य, सभ्य,
 वात्सल्य अने मधुर, अे लावोमां मधुर लावनेञ्च सर्वश्रेष्ठ
 जताववामां आव्यो छे. पुरीमां प्रभु अेञ्च लावमां तपस्वीन
 रडिता उता. मधुरभावमां सिधाभाव सर्वोत्कृष्ट छे. संपूर्ण
 दस, संपूर्ण लाव अने अनुभाव सिधाभावमांञ्च जडने
 परिस्साम अर्थ जय छे, तेथी छेडलां गार वसेमां प्रभु

이러한 것들이 일어나는 것은, 이의가 있는 것이 아니라, 이의가 없는 것이
있기 때문이다. 이의가 없는 것은, 이의가 있는 것이 아니다.

이러한 것들이 일어나는 것은, 이의가 있는 것이 아니라, 이의가 없는 것이
있기 때문이다. 이의가 없는 것은, 이의가 있는 것이 아니다.

이러한 것들이 일어나는 것은, 이의가 있는 것이 아니라, 이의가 없는 것이
있기 때문이다. 이의가 없는 것은, 이의가 있는 것이 아니다.

이러한 것들이 일어나는 것은, 이의가 있는 것이 아니라, 이의가 없는 것이
있기 때문이다. 이의가 없는 것은, 이의가 있는 것이 아니다.

મહાપ્રભુ ગરુડસ્થાનને આધારે કલાકો સુધી ઉભા ઉભા દર્શન કર્યા કરતા હતા. જેટલી વાર સુધી તેઓ દર્શન કરતા હતા, તેટલી વાર સુધી તેમનાં ઘન્ટે નેત્રોમાંથી જળની ઝે ધારીઓ વહ્યા કરતી હતી. આજે પ્રભુએ જગન્નાથજીના સિંહાસન ઉપર એજ મુરલીમનોહરનાં દર્શન કર્યાં. તેઓ તેજ પ્રકારે મુરલી ઝળવી-ઝળવીને પ્રભુના તરફ મંદ મંદ હાસ્ય કરતા હતા. પ્રભુ અનિમેષ ભાવથી તેમની રૂપમાધુરીનું પાન કરી રહ્યા હતા. એટલામાંજ એક ઓરિસ્સા પ્રાંતની વૃદ્ધ માતા જગન્નાથજીનાં દર્શન ન પામવાથી ગરુડસ્થાન ઉપર ચઢીને અને પ્રભુના ખલા ઉપર પગ મૂકીને દર્શન કરવા લાગી. પાછળ ઉભા રહેલા ગોવિંદે તેને તેમ કરતાં અટકાવી. આથી પ્રભુએ કહ્યું કે “આ આદિશક્તિ મહામાયા છે, તેના દર્શનસુખમાં વિદ્ય ન નાખે. એને પૂરતાં દર્શન કરવા દો.”

ગોવિંદે કહ્યાથી તે વૃદ્ધ માતા જલદીથી ઉતરીને પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં પડીને પુનઃ પુનઃ પ્રણામ કરતી કરતી પોતાના અપરાધને માટે ક્ષમાયાચના કરવા લાગી. પ્રભુએ ગદ્ગદ કંઠે કહ્યું કે “માતેશ્વરી ! જગન્નાથજીનાં દર્શનો માટે તમને જેટલી વ્યાકુળતા છે, એટલી વ્યાકુળતા જગન્નાથજીએ મને નથી આપી. હા ! મારા જીવનને ધિ-ષ્ટાર છે. માતા ! તમારી આવી એકાગ્રતાને કોટિ-કોટિ ધન્યવાદ છે. તમે મારા ખલા ઉપર પગ મૂક્યા અને તેની તમને ખબર પણ નથી !” આટલું કહેતાં કહેતાં પ્રભુ ફરીથી રુદન કરવા લાગ્યા. ‘ભાવસાધિ’ થઈ જવાથી સ્વપ્નનાં ભાવ જતો રહ્યા અને હવે જગન્નાથજીના સિંહાસન ઉપર તેમને સુભદ્રા-બલરામ સહિત જગન્નાથજીનાં દર્શન થવા લાગ્યાં. આથી મહાપ્રભુને કુરુક્ષેત્રનો ભાવ ઉદય પામ્યો, જે જ્યારે અરુણના સ્નાન વખતે શ્રીકૃષ્ણજી પોતાના પરિવાર સાથે ગોવિંદાચાને મળ્યા હતા. આથી જિજ્ઞાસા થઈને પ્રભુ પોતાના નિવસસ્થાને પાછા ફર્યા. હવે તેમની દર્શન પદ્મ સ્વપ્નનાં સિરિદિગ્ધ જેવી થઈ ગઈ. તેઓ ઉદય

પાવણી ભગો વરે સુડીજ તે ભુવના તે ભુવના દુઃખો વરવ-
 જાના કહેને અશુ કહાવવા તે પ્રજા અણે તે ભુવને વરવે, તે
 વિદ્ય રવા દાવવા, એજ કહેને વિદ્યાર દે-વે, માંજ પરી,
 આપણે આ ભુ અણે તે જ પરી વરવે પાવણી કલના ભ.વમાં
 કહેને વિરોધાચાર નથી, એજ ઉચાર, એજ સ્વાકુળના, એજ
 વિરોધાચારને કહેને કહેને દુઃખો કહેવા લાગ્યો, તેજ
 મામાનંદ આપવા, સ્વરૂપ મે.વ.મીએ વરવે સુદરે સુદરે પદ
 આજ્ઞાવવા, માથે મટાવણે રવા કરી. કહે પવણ પીરજ ન
 કરી "લાય ! કયામ ! નમે કયા મયા ! મને દુઃખિયારી
 અમામને વચાર જ મૂકિને કાલવા મયા ! લાય ! મારા
 લાભને વિદ્યાર તે કે મ.મ પ્રાણવરવળને પ્રાણ કરીને પવણ
 મે પાવા મુખાચી રોકા, લાય તે કયા અણે ! મુ કહે !
 કહેને કહે ! કહેને આજ્ઞાનાર પવણ નથી. લાય ! ભક્તિને !
 સુદરે કહેને કેવાય મળાય, એજ વરવેન વિદ્યામા ! મને સુદર
 મને મીજાજ મ્યાય નાદ મે. પરી હું મરી જઈશ. વલાતાના
 વિવા તે પ્રાણ વચાર નાદિ કરી મકુ. ભેગણ નથી જ્યાંમ,
 મેક મેક અલખ જમાણીય, અણિનકું વલ્લખીય, ચરીરે
 અણિ મારીય, હું મારી-મારી કરીય. કહેને પવણ નાદિ
 આંજણું, કો તે પલાતાની નાદિ જીવેય વા તે આત્મ-
 પાન કરીને મરીય ! લાય ! નિદંબ ! મો નિષ્કર સ્યામ !
 નમે કયા મ્યાય મયા !" જમ, એજ રીતે તેવો પ્રલાપ
 કરવા લાગ્યા. મામાનંદજી આપીં કાવ ખીલવા પારી પ્રભુને
 અંબીકા મદિરમાં સુવાલીને વાલવા ગયા. સ્વરૂપ બોલવાની
 ત્યાંજ બોલિંદની પાનેજ પટી રવા. મહાપ્રભુ બોરથી વજા-
 જ કહેણ સ્વરમાં અમપમાગોનો ઉચ્ચાર કરી રવા હતા—

શ્રીકૃષ્ણ ! માવિંદ ! ભરે ! ચુરવે !

લે નાય ! નાસાયણ ! વામુદેવ !

એ નામોનો સુમનુર સુન્તરવ બોલિંદ અને સ્વરૂપ
 બોલવાનીના કાનોમાં બસાઈ ગયો હતો. તેઓ બો નામો
 આંજણતાં આંજણતાંજ રાઈ ગયા; પરંતુ પ્રભુની આંજોમાં
 નિદ્રા થયાંથી ! તેમની તો લગભગ ખપીજ રાતો "હા નાય !

હતા, ઉપર માત્ર ચામડી હતી. સાંધાઓ લાંબા થઈ ગયા હતા. મહાપ્રભુની આવી દશા જોઈને બધા બકતો દુઃખી થઈ ગયા. તેમના સુખમાંથી લાજ અને શીલુ વહી રહ્યું હતું, અને આંખો ચરેલી હતી. તેમની આવી દશા જોઈને ભક્તોના પ્રાણ શરીર છોડીને ચાલ્યા જવા લાગ્યા.

અર્થ સ્પષ્ટ છે. ભક્તોએ માન્યું કે પ્રભુના પ્રાણ શરીર છોડીને ચાલ્યા ગયા; જોટલે સ્વરૂપ ગોસ્વામીએ મોટેથી પ્રભુના કાનોમાં ધ્રુણનામનો ધ્વનિ કયો, તે સુમધુર અને કર્ણપ્રિય ધ્વનિ સાંભળતાંજ પ્રભુને કંઈક કંઈક બાહ્ય જ્ઞાન થવા લાગ્યું. તેઓ એકસાથેજ ચમકીને ‘હરિ જોલ’ ‘હરિ જોલ’ કહેતા કહેતા ઉઠીને બેઠા થયા. પ્રભુના ઉઠ્યા પછી ધીરે ધીરે હાડકાંના સાંધાઓ આપોઆપ બેઠાવા લાગ્યા.

શ્રીગોસ્વામી રઘુનાથદાસજી ત્યાંજ હતા; તેમણે પોતાની આંખોથી પ્રભુની આ દશા જોઈ હયે. તેમણે પોતાના ‘ચૈતન્યસ્તવકલ્પવૃક્ષ’ નામના ગ્રંથમાં આ ઘટનાનું આ પ્રમાણે વર્ણન કર્યું છે:—

કચિન્મિથ્રાવાસે વ્રજપતિ સુતસ્યોરુવિરહા-
ચ્છૂલથત્સત્સન્ધિત્વાદ્ધદધિકદૈર્ઘ્ય મુજપદોઃ ।
હુઠન્ ભ્રૂમૌ કાકા વિકલ વિકલં ગદ્ગદવચા
રુદ્વચ્છ્રીગૌરાજ્ઞો હૃદય ઉદયન્માં મદયતિ ॥

કોઈ સમયે કાશી મિથ્રના બવનમાં શ્રીધ્રુણવિરહ ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રભુની સંધિઓ-સાંધા ઢીલા પડી જવાથી હાથપગ લાંબા થઈ ગયા હતા. પૃથ્વી ઉપર વ્યંગમાં બોલતા બોલતા ગદ્ગદ વચનોથી જોરપૂર્વક રડન કરતા કરતા તેઓ પડ્યા હતા. તેઓજ શ્રીગૌરાંગ અમારા હૃદયમાં ઉદય પામીને અમને મદમસ્ત બનાવી રહ્યા છે, તે હૃદયમાં ઉદય પામીને મતવાલા બનાવનાર શ્રી ગૌરાંગના અને મદમત બનેલા શ્રી રઘુનાથદાસજીનાં ચરણોમાં અમારા સાધાંગ પ્રણામ છે.

કરતા, નાનાઓનું કુશળ પૂછતા. આ પ્રકારે તેમની તબક્કા દશાઓ લક્ષ્માંને ભેવામાં આવતી હતી. ત્રીજી દશામાં તે તેઓ ધણેજ માણ માણ આવતા હતા, નહિ-તો સહ અંતર્યાયા યા અર્ધજાગૃદશામાંજ મગ્ન રહેતા હતા. સ્નાન, શયન, યોજન અને પુસ્તકોત્તમદર્શન, એ તેો શરીરના સ્વભાવાનુસાર આપેઆપજ થયા કરતાં હતાં. અર્ધજાગૃદશામાં પણ એ કામોમાં કેઈ વિષય આવતું નહોતું. ધણે ભાગે તેમનો પર્જાખર્ચ સમય રડવામાં અને પ્રલાપ-માંજ થીતતો હતો. રડવાને લીધે આંખો હમેશાં અઢેલી રહેતી હતા, સતત અધુધારા વહેવાને કારણે તેમનું વક્ત્રુ-સ્થળ હમેશાં ભીન્નચેતુજ રહેતું હતું. અધુઓની ધારા વહેવાથી ગાલો ઉપર કંઈક ઘેટી છાટી વળી ગઈ હતી અને તેમાં કંઈક પીગાપાનું પલ્લુ આવી ગયું હતું. સમાનંદ શય અને સ્વરૂપ દામોદરજ તેમના એકમાત્ર આધાર હતા. વિરહની પંદનામાં એમનેજ લલિતા અને વિશાખા પ્રમથને તથા તેમના ગળામાં વળગીને તેઓ પોતાના ઃખને કંઈક યાંગ કરતા હતા. સ્વરૂપ ગોસ્વામીના અનુભવ કંઠેથી કવિતા સાંભળીને તેઓ પરમાનંદચુખનો અનુભવ કરતા હતા. તેમનો વિરહ એ પ્રેમમયી પદાવલિઓના શવણુથી જેટલો વધતો હતો તેટલોજ તેમને આનંદ થતો હતો અને તેઓ ઉડીને નૃત્ય કરવા લાગતા હતા. એક દિવસ મહાપ્રભુ સમુદ્ર તરફ જતા હતા. દર-થીજ તેમને રેતીનો ચટક નામનો પહાડ દેખાયો. બસ, પછી ભેદએજ શું ! તેઓ ભેરથી ગર્જના કરતા કરતા તેનેજ ગોવર્ધન સમથને તેના તરફ ઢોડયા. તેમનો અફ-ભુત હુકાર સાંભળીને જે કેઈ ભક્તો બેઠા હતા, તેઓ એમ ને એમજ તેમની પાછળ ઢોડયા. પરંતુ ભલા, તેઓ ઢોને હાથ આવે તેમ હતા ! આવેશમાં ને આવેશમાં તેઓ વાયુવેગે ઢોડયા જતા હતા. તે સમયે તેમના સમસ્ત શરીર-માં બધા સાત્વિક ભાવો ઉત્પન્ન થઈ ગયા હતા. ઘણીજ વિચિત્ર અને અભૂતપૂર્વ દશા હતી. કવિરાજ ગોસ્વામીને

ધામ પોતાનાં લીલાં-પીઠાં-લાલ તમા ભાતજાતના રંગ-
 વાળાં પુષ્પોથી તે વન્યરમણીની શોખામાં વિશેષ વૃદ્ધિ કરતું
 હતું; જાણે શ્રીકૃષ્ણની ગોપીઓ સાથે યનારી રાગકીડા
 માટે નીતારંગનાં વિવિધ ચિત્રોથી ચિત્રેત્રી જાનમ ગિછાવી
 ન હોય ! મદામ્રથુ તે મનમોહિની દિવ્ય શોખા જોઈને જાન-
 ભૂલ્યા જેવા જની ગયા. તેઓ પોતાને પ્રત્યક્ષ શ્રીવૃંદાવન-
 માંજ ઉભેલા સમજવા લાગ્યા. સમુદ્રનું નીતું જળ તેમને
 ધમુનાજળજલ જણાવા લાગ્યું. તે કીડારમલીમાં પોતાની
 સખીઓની સાથે શ્રીકૃષ્ણને કીડા કરતા ન જોઈને તેમને
 રાગમાં ભગવાનના અંતર્ધાન યવાની લીલા યાદ આવી.
 જમ, પછી શું વાત ! એ તો વૃદ્ધોને શ્રીકૃષ્ણના ખગર
 પૂછવા લાગ્યા ! તેઓ પોતાને ગોપી સમજીને વૃદ્ધોની પાસે
 જઈને ધમ્માજ કરુણ સ્વરમાં તેમને સંબોધીને પૂછવા લાગ્યા—
 હે કહંબ ! હે નિમ્બ ! અંબ ! ક્યાં રહે મૌન ગદિ,
 હે બદ ! ઉત્તમ ગુરંગ વીર કહુ હુમ હત ઉત લદિ.
 હે અશોક ! દાર-સોક લોકમનિ પિયલિ બતાવહુ;
 અદો પનસ ! શુભ સરસ મરત-તિય અમિય પિયાવહુ.

આટલું કહીને પછી આપોઆપજ કહેવા લાગ્યા:—
 “ અલી સખીઓ ! આ પુરુષજાતિનાં વૃદ્ધો તો એ કાળિયા
 કૃષ્ણનાં—સાંવરિયાનાં સંગી—સાથી જ છે. પુરુષજાતિ તો
 નિદંય હોય છે. તેઓ પારછી પીડાને શું જાણે ! આલો,
 આપણે લતાઓને પૂછીએ. તેઓ સીજાતિ હોવાથી તેમનું
 ચિત્ત દયામય અને કોમળ હોય છે, તેઓ આપણને
 અવશ્યજ વહાલાનો પત્તો બતાવશે. રાખિ ! એ લતાઓને
 તો પૂછ. જોઈએ, તેઓ શું કહે છે ! ” એમ કહીને તેઓ
 લતાઓને સંબોધન કરીને એજ પ્રકારે આંસુ સારતા સાર-
 તા ગદ્ગદ કંઠથી કરુણાજનક અવાજે પૂછવા લાગ્યા—
 હે માલતિ ! હે જાતિ ! જૂથકે ! શુનિ હિત દે ચિત,
 માન-હરન મન-હરન લાલ ગિરિધરન લખે ઈત,
 હે કેતકિ ! ઇતલે કિતલું ચિતથે પિય રુસે,
 કે નંદનનન મન સુસુકિ હુમરે મન સુસે.

પછી પોતાની ગેળેજ કહેવા લાગ્યા:—“ અલી સખી-

એટલામાંજ યોગ્ય હરણાં એક ખાલુથી ઢોડતાં ઢોડતાં
પચાર યયાં. તેમને જોઈ-જોઈને જલદીથી કહેવા લાગ્યા:—

હે સખિ! હે મુગરપુ! ઇન્કે કિન પૂજ્યુ અવુસાંદુ
ઇન્કે ઇન્કે નેન અખલિં કહુ દેખે હે હરિ.

આ પ્રકારે મહાપ્રભુ ગોપીભાવમાં અધીરા જેવા
બનીને ચારે તરફ ભટકતા હતા, તેમને ચરીરનું ભાન
નહોતું, આંખોમાંથી જે અધુધારાઓ વહેતી હતી, તે સમયે
તેઓ પૃથ્વી ઉપર બેસી ગયા અને પગના અંગૂઠાના નખ-
થી પૃથ્વીને ખોતરવા લાગ્યા. તેજ સમયે તેઓ ફરીથી
તેજ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—

હે અપનિ! નવનીત-ચાર, ચિત-ચાર હમારે;
રાખે કતાહુ દુરાય બના દઉ પ્રાન પિયારે.

ત્યાંજ પાસે એક તુલસીનું ઝાડ ઉભું હતું, તેને
જોઈને ધણાજ આનંદાહૂર્ષક તેનું આલિંગન કરતાં કરતાં
તેઓ કહેવા લાગ્યા—

હે તુલસી! કલ્યાણિ! સદા ગાવિંદ-પદ-પ્યારી,
કયાં ન કહો તુમ નંદ-મુવન સોં બિયા હમારી.

એટલું કહીને તેઓ ભેરથી સમુદ્ર તરફ ઢોડવા લાગ્યા
અને સમુદ્રના જળને યસુના સમજીને કહેવા લાગ્યા:—

હે જમુના! સખ બનિ બુઝિ તુમ હાહાં ગહત હો,
જો જલ જગ ઉદ્ધાર તાહિ તુમ પ્રકટ બહત હો.

ઘોડી વારમાં તેમને ખબર પડી કે કરોડો કામઢેવો-
ના સૌન્દર્યને ક્ષિત્કું કરનાર શ્રીકૃષ્ણ કઠંગની નીચે ઉભા
ઉભા મુરલી બજાવે છે. તેમને જોતાંજ પ્રભુ તેમના તરફ
જલદી ઢોડયા. વચમાંજ મૂચ્છાં આવવાથી બેભાન થઈને
પડી ગયા. તેજ સમયે શય રામાનંદ, સ્વરૂપ ગોસ્વામી,
શંકર, ગદાધર પંડિત અને જગદાનંદ વગેરે ત્યાં આવી
પહોંચ્યા. પ્રભુ હવે અર્ધબાહ્ય દશામાં હતા. તેઓ આંખો
ફાટી ફાટીને ચારે ખાલુ કૃષ્ણની શોધ કરતા હતા અને
સ્વરૂપ ગોસ્વામીનું ગળું પકડી પકડીને રડતાં રડતાં કહેતા
હતા: “હમણાં તો હતા, હબ્બુ આજ ક્ષણે તો મેં તેમનાં

કેવલ કોઈ અને કોઈ, કૃષ્ણી કોઈ, અ.અ. અંબાઓ
પણી છું મનુ કે સ્વરૂપ આગળ ૫૬ જાણ લાભ્યા

નૃગમદ્ગૌરમમ્ભગવર્ધવદનવદનમાન્નમાને ।

યુવજનદ્વયવિદ્યાગ્વમનગ્નિજનગ્નવર્ધિકંનુક્રામે ॥૩॥

નદનમહોત્તરવલકદ્વદ્વગ્નિકંનુક્રામે ।

મિત્તિનિમિત્તીનુગ્વપાટનપટનકૃતગ્નનુગ્વિનામે ॥૪॥

અર્થાત્ વળી તે વન કેવું છે કે કૃષ્ણીના મુખે સાથે
અગ્નિ આકર્ષક નવપદત્રય તથા તમાલ પૂંજાની એવી ત્યાં
આવેલી છે; નરુણ પુરુષોના હૃદયને ચીરી નાખનારા અને
દામદેવના નખમ્ભાન કાંનિવાળા કેમુકાંના મુખમાં ત્યાં
લગી રહ્યા છે; દામદેવકૃષ્ણી સખની સોનાની હડીસમાન
શોભતાં કેમુક-પૂંજાનાં મુખે ત્યાં વિકસી રહ્યાં છે અને
વિક્રમ ધર્મેલા બમરાઓવાળાં પાટલપૂંજાના સમુદાયની ત્યાં
દામદેવના બાણ સખવાના બાગાંને વિલસી રહ્યાં છે. ૩-૬

મદામ્ભુજે કદુ કે " અહા ! પન્ય છે, અટકો નહિ,
આગળ વધા. હા ' જ્ઞમ્ગ્વલિલામે ' બરાબર છે, પછી ?"
સ્વરૂપ શોશાની જાણ લાભ્યા:-

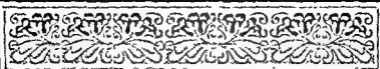
વિગલિતલક્ષિગજગદ્વલોકનતરુણવરુણકૃતદાસે ।

વિરહિનિકૃન્નનકૃન્તમમુગ્નાકૃતિવેતવિદન્તુરિતાશે ॥૫॥

માયવિકાપરિમલલલિતે નયમાલતિજાતિરુગન્ધૌ ।

મુનિમનસામપિ મોહનવારિણિ તરુણાકારણવન્ધૌ ॥૬॥

અર્થાત્ વળી તે સમયનું તે વન કેવું છે કે ગળી પડેલા અને
લગ્નિત ધયેલા જગતને ભેદ રહેલા તરુણ વરુણ પૂંજાથી તે
વન લાભ્ય કરી રહ્યું છે; તેની સર્વ દિશાઓ વિરહી મનુષ્યો-
ને ચીરી નાખનારા બાલાઓની અળીસમાન આકૃતિવાળા
કેવલઓથી વ્યાપ્ત છે; માધવી નામની વેલડીના મુગંધથી
તે મુંદર છે અને તાણ માલતી તથા ભઈથી તે મુગંધિત
વન્યું છે; ઉપરાંત તે વન તરુણ સી-પુરુષોનું અકારણ
બંધુ છે અને મુનિ જનોના મનને પણ મોહ ઉપજાવે
તેવું છે. ૫-૬

ઉન્માદાકરુણાની અદ્ભુત આકૃતિ

અનુદ્યાટ્ય દ્વારત્રયમુરુ ચ મિત્તિત્રયમહો
 વિલાહ્યયોચ્ચઃ કાલિદ્વિકમુરભિમધ્યે નિપતિતઃ ।
 તનૂપ્પત્સંકોચાત્ કમઠ ઇવ કૃષ્ણોરુવિરહા-
 દ્વિરાજન્ ગૌરાજ્ઞો હૃદય ઉદયન્માં મદયતિ ॥

(ચૈતન્ય-સ્તવનકંપપદ્ય)

અર્થાત્ “ શ્રી રમુનાથદાસ ગોસ્વામી કહે છે કે “ બંધ
 થયેલાં ત્રણે દ્વારો ઉઘાડયા સિવાયજ અને ત્રણ કોઠાઓની
 દિવાલોને ઓળંગી જઈને જેઓ કૃષ્ણવિરહમાં ગાંડા થઈને
 શરીરને સંકોચને લીધે ઉન્માદ અવસ્થામાં કાચબાની પેઠે
 બનાવીને કલિંગ દેશની ગાયો વચ્ચે જઈ પડયા હતા, તે
 શ્રી ગૌરાંગદેવજી ભાસા હૃદયમાં ઉદય પામીને મને મદમસ્ત
 બનાવે છે. ”

મહાપ્રભુની દિવ્ય ઉન્માદ અવસ્થા ઘણીજ અદ્ભુત
 હતી. તેમને જ્યારે શરીરનુંજ બાન નહોતું, તો શરીરને
 સ્વસ્થ રાખવાની પરવા તો રહીજ કેમ શકે ? તેઓ પોતાને
 શરીરથી એકદમ અજગા સમજીને બધી ચેષ્ટાઓ કર્યા
 કરતા હતા. તેમની હૃદયને હલાવી મૂકનારી અપૂર્વ વાતો
 સાંભળીનેજ આપણાં દેહાધ્યાસીઓનાં રૂંવાં ખડાં થઈ જાય
 છે. શું એક શરીરધારી પ્રાણી આ પ્રકારે શરીરનું બાન
 ભૂલીને એવું ભયંકર વર્તન કરી શકે કે જેના શ્રવણથીજ
 ભય લાગે ! પરંતુ ચૈતન્યદેવે તો બધી ચેષ્ટાઓ કરી હતી
 અને શ્રીરમુનાથદાસ ગોસ્વામીએ પ્રત્યક્ષ પોતાની આંખોથી
 તેમને જોયા હતા. આમ છતાં પણ કોઈ અવિશ્વાસ કરે
 તો ભલે કરે. મહાપ્રભુની ગંભીરાની દશાનું વર્ણન કરતાં
 કરતાં કવિરાજ ગોસ્વામી કહે છે કે-

이러한 경제발전의 결과로 인하여 인민들의 생활수준이 크게 향상되고, 인민들의 건강과 문화생활이 보장되어, 인민들의 행복과 번영을 위한 모든 조건이 조성되고 있다.

이러한 경제발전의 결과로 인하여 인민들의 생활수준이 크게 향상되고, 인민들의 건강과 문화생활이 보장되어, 인민들의 행복과 번영을 위한 모든 조건이 조성되고 있다.

이러한 경제발전의 결과로 인하여 인민들의 생활수준이 크게 향상되고, 인민들의 건강과 문화생활이 보장되어, 인민들의 행복과 번영을 위한 모든 조건이 조성되고 있다.

કૃષ્ણનાં કૃષ્ણતાં જે વિદે અસીથી મહાકર્મ જેવ ન્યાયુ
 અને તેને કોઈથી અણુકાળે જે કણકૃષ્ણ મેલકાળેથી માટે
 જવા મેલકા કહેવા. અનન-નંદ, કહેવન પર્વિત, કુલક-
 લાગ વગેરે પણ અણુના માંગને કણુને કોઈકા મહાકર્મ.
 ઓથી પહેલાં મોંદકમાંજ અણુના કોઈકા કણુ જેથી મિલક
 કાક ગરકૃષ્ણ પણા અણુના. તેને જેમાંજ કણુને મહાકર્મ જેવાથી
 આંખને કહેવા કોઈ. અંકો જે વિદ ભરથી કૃષ્ણ પાણી
 ઉપેષે કે "અણુજ દર્શ." પણ કોઈથી તેથી વાજ કોઈ
 દવાન આણુ નદિ. પણ આંખની વચમાં કણુ કણુથી જે
 પણ આગળ વધવા કાળા. જેણુ પણ વિનાને જે વિદ
 આંખમાં કણુને બેસા કાળે. તેને તેણુ જે કણુ તેણુ તે
 કોઈને તે જે કોઈ અણુ. જે બેસાને કૃષ્ણ પાણી ઉપેષે કે
 "જ્યાંથી કોઈ અણુ આંખને કણુને, પણ કુલકૃષ્ણ જે જે" પણ
 તે વધક કોઈના. પણ આંખની વચમાં કણુ વચમાં પણુ
 જે તે કોઈ પણ અણુ મારુ નદિ. આંખ તેને વધુજ
 સ્નેહપૂર્વકે આંખે રહી છે. જે વિદ મગાતને તેથી પાને
 કણુ મળે અને બેસાને કૃષ્ણ પાણી ઉપેષે કે "મહામળ
 છે!" પણાને પણ કણુથી બેસુ કે નાંબજ મહામળ
 છે. તે સમયે તેમની આકૃતિ-રૂપક જેણુ જાણી મણુ
 હતુ તે કષિતજ ગાણાનીના કણુમાં માંગળે—

પેરે પિતર હરન-પાદ રૂમંર આકાર.
 મુખે ફેલ પુલકાંમ નેરે અનુપાર.
 અંધાન પડિયા ઇન મેન કૃષ્ણાણ કલ,
 ખાલિરે જડિમા. અંતરે આનંદ વિદુલ.
 માલિ સમ સોલિકે તુકે પ્રશુરે શ્રીઅંગ,
 દર કોઈ નાલિ ઇકે પ્રશુરે અંગ-સંગ.

અર્થાત્ મહામળુના હાથ-પગ પેટની અંદર પૂરી
 ગયા હતા, તેમની આકૃતિ કાચબાના જેવી બની ગઈ હતી,
 યુગમાંથી અગત શ્રીજી નીકળતું હતું, સમસ્ત અંગેનાં
 રુવાં ખડાં થઈ ગયાં હતાં, બન્ને નેત્રોમાંથી અણુધારા વહી
 રહી હતી. તેઓ કૃષ્ણાંદ કૃષ્ણની પેઠે બેલાન પડેલા હતા.

મારા તરફ ભેદને દમતો દતો." વળી ચમકીને કહેવા લાગ્યા:- "સ્વરૂપ ! હું ક્યાં છું ? કોણ છું ? મને અહીં કેમ લઈ આવ્યા ? દમણું તો હું જુદાવનમાં દતો. હું અહીં ક્યાંથી ?"

પ્રભુની આવી દયા ભેદને સ્વરૂપ ગોસ્વામી ક્ષીમજ્જાગવતના તેજ પ્રસંગના શ્લોકો જોતવા લાગ્યા. તેમના ક્ષણભ્રમમાંથી, પ્રભુની ઉન્માદ અવસ્થા પાછી જોવી હતી તેવીજ ધર્ષ ગઈ. તેઓ વારંવાર સ્વરૂપ ગોસ્વામીને કહેતા કે "હા, ચંભગાયો, સીક છે, વાદ-વાદ મારીજ હા, જીવ છે, જીવનું નામ અનુરાગ છે." જેમ કહેતાં કહેતાં તેઓ પોતેજ શ્લોકની વ્યાખ્યા કરવા લાગતા. પછી પોતે પણ ધાગ્યા કરેજી સ્વરે શ્લોક જોતવા લાગતા:-

પ્રેમચ્છેદરુજોડ્યગચ્છતિ દરિનાયં ન ચ પ્રેમ યા
સ્થાનાસ્થાનમર્વતિ નાપિ મદનો જાનાતિ નો દુર્વલાઃ ।
અન્યો વેદ ન ચાન્યદુઃસ્મસિલં નો જીવનં યાથયમ્
દ્વિત્રાપ્પેવ દિનાનિ યૌવનમિદં હા હા વિષેઃ કા ગતિઃ ॥

અર્થાત્ આ શ્રીકૃષ્ણ નથી તો અમારા પ્રેમને જાણતા કે નથી તેમના વિયોગથી થતી પીડાનો અનુભવ કરતા. અહીં આ કામદેવ સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર કરતો નથી. જીને અમારી દુર્બળતાનું જ્ઞાન નથી. (અમારા ઉપર પ્રહાર કરતોજ જાય છે.) કોઈને કહીએ તો પણ શું કહીએ ? કોઈ પારદી પીડાનો અનુભવજ નથી કરતું. અમારા જીવન અને કષ્ટ તરફ પણ ધ્યાન નથી આપતું, આ યોવન પણ વધારે ટકે તેવું નથી, બે ત્રણ દિવસમાં તેનો પણ અંત છે. હાય ! વિધાતાની કેવી અવળી ગતિ છે !

આ શ્લોકનું યાજી પોતેજ વિસ્તારથી વર્ણન કરતાં કરતાં કહેવા લાગ્યા:- "હાય ! દુઃખ પણ કેટલું અસહ્ય છે ! આ પ્રેમ પણ કેટલો નિર્દય છે ! મદન અમારા ઉપર દયા નથી કરતો. કેટલી વ્યાકુળતા છે, કેટલી પરવશતા છે; કોઈ મનની વાત શું જાણે ! એ તો પોતાનું દુઃખ પોતેજ અનુભવી શકે છે. પોતાની પાસે તો વહાલાને સીઝવવાની

ॐ दिव्य उन्माદ ॐ

मन्त्रोक्तस्य प्राणाभूदगदस्यगोष्ठस्य सिद्धान्
 प्रत्यापानुन्नादान् गननमनिष्टान् विकल्पीः ।
 दान्निर्गो सुशुद्धनसिपुपपेन कपिदं
 धनांशं गौराज्ञो हृदय उदयन्मां मद्यनि ॥

(१२५ ११५५५५)

અર્થાત જે પાપના અસંખ્ય પ્રાણ સમાન પ્રિય છે, તે મજના વિરહથી વ્યાકુળ થઈને ઉન્માદવદ્ય જે નિરંતર વધારે પ્રલાપ કરી રહ્યા છે અને જે પાપાના અંદરમાના સરખા સુંદર સ્ત્રીમુખને દિવાલમાં ધસવાને કારણે વહેલા લોહીથી ખરડી રહ્યા છે, એવા સ્ત્રીઓસંગદેવ અમારા હૃદયમાં ઉદય પાળીને અમને મદમત્ત બનાવી રહ્યા છે.

મદાપ્રભુની દિવ્યોન્માદની અવસ્થાનું વર્ણન કરવું કઠિન તો છેજ, સાથે સાથે તે ઘણુંજ હૃદયવિહારક પણ છે. અગો વળ જેવાં હૃદય સખનારાં માણસોની વાત છોડી દો, પરંતુ જે ચહૃદય છે, શાવિક છે, રસિક છે, પારકાં દુઃખનો અનુભવ કરનાર છે, મધુર રતિના ઉપાસક છે, કામજ હૃદયના છે, જેમનું હૃદય પારકાની ખીડા સાંભળીને જ બરાઈ આવે છે, જેમનું અંતઃકરણ ઘણુંજ નરમ-તરતજ દ્રવી વ્તય તેવું હોય છે, તેઓ તો આ પ્રકરણોને વાંચી પણ શકશે નહિ. સાચેજ, આ ન વાંચી શકાય તેવા અધ્યાયો લખવાનું અમારાજ ભાગ્યમાં લખાયું હતું. શું કરીએ, પરતંત્ર છીએ ! અમારા હાથમાં બળપૂર્વક આ લોહાની કલમ આપવામાં આવી છે. આટ-આટલા અર્થો

શ્રી અદ્વૈતચાર્યના ગૂઢ મન્ત્ર

જ્ઞાતાનેય લોકેઽસ્મિન્ પુર્વા ધર્મઃ પરઃ સ્મૃતઃ ।
મક્તિયાંગો મગચનિ તન્નામગ્રદ્વિદિમિઃ ॥

(ધીમદ્ભાગવત ૧-૩-૨૨)

અર્થાત્ આ મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યે શરીર ભારણ કરવા-
નું માત્ર એટલુંજ પ્રયોજન છે કે, તે ભગવાન વાગુદેવની
ભક્તિ કરે અને તેમનાં શુભધુર નામોનું સદા પોતાની જમ-
ધી ઉચ્ચારણ કરતો રહે.

માતૃભક્ત શ્રી ગોરાંગ ઉન્નાદાવસ્થામાં પણ પોતાની
સ્નેહાળ જનનીને તદન જૂલી ગયા નહોતા. જ્યારે તેઓ
અંતદંશાધી કોઈ કોઈ વાર જાણ દશામાં આવી જતા,
ત્યારે પોતાના પ્રિય ભક્તોના અને સ્નેહાળ માતાના કુશળ-
સમાચાર મૂછતા અને તેમના સમાચાર જાણવા માટે જગ-
દાનંદજીને દર વર્ષે ગોડ મોકલતા હતા. જગદાનંદજી
ગોડમાં જઈને જાણ ભક્તોને મળતા, તેમને પ્રભુની જમ્ધી
વાતો કહેતા, તેમની સ્થિતિ જણાવતા અને જાણના કુશળ-
સમાચાર લઈને પાછા ફરતા. ચર્ચી માતાને માટે પ્રભુ
દર વર્ષે જગન્નાથજીનો પ્રસાદ મોકલતા અને જાત જાતનાં
આશ્વાસનો દ્વારા માતાને પ્રેમ-ચંદેશ મોકલતા.

પ્રભુના ચંદેશને કવિરાજ ગોસ્વામીના શબ્દોમાંજ
સાંભળો—

તોમાર સેવા છૈંડિ આમિ કરિનું સંન્યાસ,
'બાઉલ' હયા આમિ કૈલું ધર્મ ત્રાસ.

સ્તંભ, કંપ, પ્રસ્વેદ, ધ્રુવર્ણ, અધુ, સ્વસ્વેદ,
 દહ તેલ મુલકે વ્યાપિત.
 હાસે, કાન્દે, નાથે, ગાય, ઉઠી દતિ-ઉતિ પ્રાય,
 કાણે જૂએ પડિયા મૃષ્ટિતે.

અર્થાત્ શરીર શાંત પડી જાય છે અને મૂળદી છૂટવા
 લાગે છે, શરીરમાંથી પરસ્વેદો વહેવા લાગે છે, ગુખ દિક્કુ
 પડી જાય છે, આંખોમાંથી અધુની ધારાઓ વહેવા લાગે
 છે, ગણુ સરાઈ જાય છે, શબ્દ બરાબર બોલી શકતા નથી,
 શરીર રોમાંચિત થઈ જાય છે, હસે છે, નેરગી રુદન
 કરે છે, નાથે છે, ગાય છે; ઉઠી બિઠીને અડી તક્કી ભાગ-
 વા લાગે છે, ક્ષણવારમાં મૃષ્ટિત થઈને જમીન ઉપર
 પડી જાય છે." વહાલા ! ગાંડા, દયાળુ ચેતન્ય ! શું
 આ ગાંડપણમાં અમારો કંઈ પણ હિસ્સો નથી ? હે દીન-
 વત્સલ ! આ ગાંડપણમાંથી જરા પણ અમને મળી જાય
 તો આ સારંહીન જીવન સાર્થક બની જાય. અમારા ગોરાં-
 ઝા ! એ માલક મદિરાનો એક ખ્યાલો અમને પણ કેમ
 પાતા નથી ? હે અમારા પાગલશિરોમણિ ! તમારાં ચર-
 ણોમાં અમે ઠોટિ-ઠોટિ નમસ્કાર કરીએ છીએ.

વેદના પણ વધવા લાગી. તેઓ આજ પોતાની જ્ઞાને સંભાળવાને બિલકુલ અશ્મય નીવડ્યા. ખજર નથી કે તેઓ આજે કેમ કરીને ભક્તોની નજર સુકવીને સમુદ્રને કિનારે કિનારે આઠટોટા તરફ ચાલ્યા ગયા. ત્યાં વિશાળ સાગરનાં આસમાની મોઝાં ઉઠી ઉઠીને સંચારને હૃદયની વિશાળતા, સંચારની અનિત્યતા અને પ્રેમની તન્મયતાનું શિશુ આપતાં હતાં. પ્રેમાવતાર ગોરાંગના હૃદયમાંથી એક સુમધુર સંગીત આપોઆપજ ઉદ્ભવું હતું. મદાપ્રભુ તે સંગીતના સૂર સાંભળતા સાંભળતા ગાંડા મધને વિચારો સિવાયજ સમુદ્ર તરફ આગળ વધતા હતા. અન્ના ! સમુદ્રના કિનારાનાં સુંદર સુંદર વૃક્ષ પોતાની શરત કાળની શોભાથી સાગરની શોભાને વળી વિશેષ સમૃદ્ધ કરી રહ્યાં હતાં. શરદની સુશોભિત રાત્રિ હતી, પોતાના પ્રિય પુત્ર ચંદ્રમાની શ્રીવૃદ્ધિ અને પૂર્ણ ઐશ્વર્યથી પ્રસન્ન થઈને પિતા સાગર આનંદથી ઉછળી રહ્યા હતા. મદાપ્રભુ તેમાં કૃષ્ણના અંગ-સ્પર્શથી પુલકિત અને આનંદિત થયેલી યમુનાનાં દર્શન કરી રહ્યા હતા. તેમને સમુદ્રની તલન વિસ્મૃતિ ધઈ ગઈ, તેઓ યમુનામાં ગોપિકાઓ સાથે ક્રીડા કરતા શ્રીકૃષ્ણનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવા લાગ્યા. ળસ, પછી શું વાત ! તેઓ એ ક્રીડા-સુખથી વચ્ચિત કેમ રહે ! જોરથી ગજના કરીને તેઓ અગાધ સાગરના જળમાં ફેંદી પડ્યા અને પોતાના વહાલા સાથે જળવિહારનો આનંદ લેવા લાગ્યા. એજ પ્રકારે જળમાં ડૂબતાં અને ઉછળતાં ઉછળતાં આખી રાત વીતી ગઈ.

આ તરફ પ્રભુને તેમની જગાએ નહિ જોવાથી ભક્તો-ને શંકા ધઈ કે પ્રભુ કયાં ચાલ્યા ગયા ! સ્વરૂપ ગોસ્વામી, ગોવિંદ, જગદાનંદ, વક્રેશ્વર, રઘુનાથદાસ, શંકર વગેરે બધા ભક્તોને સાથે લઈને વ્યાકુળતાપૂર્વક પ્રભુની શોધમાં નીકળ્યા. શ્રી જગન્નાથજીના મંદિરના સિંહદ્વારથી તેઓ એકે એક જગાએ શોધી વળ્યા. બધાની સાથે તેઓ જગન્નાથવદલ નામના બાગમાં ગયા, ત્યાં પણ પ્રભુનો કંઈ

બધી પુણ્યની પુણ્યની ગણનાએ કહ્યું છે કે 'મદન-જી
 મેં અહીં કોઈ માણસ તો જોઈશ નથી, હું દેખવાની જુઓ
 માણસોમાં કોઈ નેટવામાં એક મુશકે મારી જાય
 ક્યાં આપણે. નવા કરીશ્યાં જુવ સુખ ને આરા કરીએ
 વગીર મરું છે. આ બધી હું જુવ કુવગુવ ને કાઠે બુધા
 ની પાને બહુ મું. આજ ત્યાં ન જગદ, મેં કાઠુજ ભય કહ
 મુકું છે, આરુ ચિનિવ મુકું ને મેં અજા સુખી કી
 એવું નથી.' ને મુખે મહામનુષ્ય પુરુષીય પામેલું
 ઘડીર પાણે બધાનક ભની મરુ કરું. કિવગુવ ને કુવ-
 મોંએ મલામીય મુને મનુષ્ય ઘડીરુ જે વચન કર્યુ
 છે, તે તેમણે ઘડોમાં કાઠુઓ—

- જાણિયા કાઠુ-કાઠુ એક મનુષ્ય ના રજિત;
- બલ જાણિને એક મુજ કાર બાદિ આકુંડ;
- બઠ મારેબ ખડે. આમિ કીલકું વગને;
- મુજક રજિને મારે જાપ હેલ મને.
- બલ ખસાને તારે આગ-રપરાં હેવલ;
- રપરાં માને કાંઈ જુવ કાંઈ પવિલ.
- વારે કંપડેલ. મારે નેમે જાંઈ જલા;
- ગદનક વાળી મારે કીલિ ચકલ.
- કિ વા અમદેલ્ય. કિ વા જુવ. કરને ના વાપ;
- કરીને માંને મનુષ્યેર પરાં કાંઈ કાપ.
- શરીરે કીપલ તારે-કાવ પાંચ સાગ;
- એક હેરલ પલ તારે, નિન તિન કાગ.
- અન્ધિય સનિ મૂઠિ ઘરું કરે નક-બક;
- તાલાં દેખિ, માણુ કાર નાગિ રોકે હરે.
- મમ કુપ ધરિ, રોકે ઉત્તાન-નપન;
- કબૂ માં-માં કરે, કબૂ દેખિ અચનન.

સ્વરૂપ એવાગીએ પૂછ્યું એટલે માણી કહેવા લાગ્યો કે
 "મેં અહીં કોઈ મનુષ્ય તો જોયો નથી, પણ બજા નાખતી
 વખતે એક મરેલો માણસ મારી બજામાં આવી ગયો. મેં
 તેને જોટો મચ્છ માગીને તાળી આપ્યો. પણ જ્યારે મેં જોયું
 કે, આ તો મુકું છે, ત્યારે મારા મનમાં ભય થયો. બજા-
 માંથી કાઢતી વખતે તેના શરીર સાથે મારા શરીરનો સ્પર્શ

કે, સુવર્ણ સમાન પ્રભુત્વ ધરીર ચાંદીના જુદા જેવી સમુદ્રની રેતીમાં પડ્યું છે, ચાંબો ઉંચી ચરેલી છે, પેટ ફૂલેલું છે, મોંમાંથી ફીણ નીકળે છે. કોઈ પ્રકારનો પ્રયત્ન કર્યા સિવાય તેમનું ધરીર બીની રેતીથી ખરડાયેલું અધેનન દશામાં પડ્યું છે. જાધા ભક્તો પ્રભુને પંદીને ત્રેણી મવા.

આપણે સંચારી લોકો તો મૃત્યુનેજ પેદાશી દશા સમજીએ છીએ, તેથી સંચારી દષ્ટિથી પ્રભુના ધરીરનો અહીંજ અંત આવી ગયો. પછી તેને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થયું નહિ. પરંતુ રાગાનુગામી ભક્ત તો મૃત્યુ પછી પણ વિરહિનીને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત કરાવે છે. તેમના મત પ્રમાણે માત્ર મૃત્યુજ છેલ્લી દશા નથી. આ પ્રસંગે અમે બંગાળી બાપાના પ્રસિદ્ધ પદકર્તા શ્રી ગોવિંદદાસજીનું એક પદ ઉતારીએ છીએ. આથી વાચકોને ખબર પડ્યે કે, શ્રીકૃષ્ણના નામ-સ્મરણથી મૃત્યુદશાને પ્રાપ્ત થયેલાં છતાં રાધિકાજી દરીયા ચૈતન્ય પ્રાપ્ત કરીને વાતો કરવા લાગ્યાં હતાં.

કુંજ ભવને ઘનિ, છુપા ગુણ ગણિ ગણિ;
 અતિશય દુરબલિ ભેલ.
 દશમિક પહિલ, દશા હેરિ રાદચરી;
 ઘરે સંગે બાહિર કેલ.
 શુન માધવ કિ બલખ તોય,
 ગોકુલ તરુણી, નિચય મરણ વનિ;
 રાઈ રાઈ કરી રાય.
 તહિ એક શુચરુરી, તાક શ્રવણ ભરિ,
 પુન પુન કહે છુપા નામ.
 બહુ ક્ષણે શુંદરી, પાઠ પરાન કારિ,
 ગદગદ કહે શ્યામ નામ.
 નામક આપૂ ગુણે, શુનિલે ત્રિભુવને;
 મૃતજને પુન કહે બાત.
 ગોવિંદદાસ કહે, ઈહ સખ આન નહ;
 યાઈ દેખહ મજ સાથ.

શ્રીકૃષ્ણને એક સખી શ્રીરાધિકાજીની દશાતું વર્ણન કરી રહી છે. સખી કહે છે: “હે શ્યામશુંદર ! રાધિકાજી

મહાક્રમુક્તો લીલાવિસ્તાર

અદૈવ હસિતં ગીતં પઠિતં યઃ શરીરમિઃ ।

અદૈવ તે ન દૃશ્યન્તે કષ્ટં કાલસ્ય ચેષિતમ્ ॥

(સુભાષિત રત્નભાંડાગાર ૩૯૦-૩૯૧)

અર્થાત્ જેઓ આજે જે શરીરથી હસતા હતા, મુંદર-મુંદર પદો ગાતા હતા, ઉત્તમ-ઉત્તમ શ્લોકોનો પાઠ કરતા હતા, તેઓજ કોણ બાણે આજે કયાં અદૃશ્ય થઈ ગયા ! હવે તેમનું પંચભૌતિક શરીર દેખાતું જ નથી. હા ! ભયંકર કાળની કેવી કઠોર અને કષ્ટપ્રદ ક્રીડા છે! તેની આવી ચેષ્ટાને વારંવાર ધિક્કાર છે.

મહાભારતમાં સ્થળે સ્થળે ક્ષાત્રધર્મની નિંદા કરવામાં આવી છે. યુદ્ધમાં ખૂબ લઈને જે ક્ષત્રિય પોતાના ભાઈ-બાંધુઓ અને સગાસંબંધીઓનો વાતની વાતમાં વધ કરી શકે છે, એવા કઠોર ધર્મને ધર્મરાજ યુધિષ્ઠિર જેવા મહાત્માએ પરમ નિંદા દર્શાવીને પણ તેમાં પ્રવૃત્ત થવા માટે પોતાની લાચારી દર્શાવી છે; પરંતુ ક્ષાત્રધર્મથી પણ કઠોર અને દૂર કર્મ અમારા જેવા કુદ્ર લેખકોનું છે, કે જેમના હાથમાં વજ્રની પેઠે બળપૂર્વક લોહાની કલમ આપવામાં આવે છે અને કહેવામાં આવે છે કે એ મહા-પુરુષની અદર્શન-લીલા લખો ! હાય ! કેટલું કઠોર કાર્ય છે ! હૃદયને હલાવી નાખનારા આ પ્રસંગનું વર્ણન અમારી પાસે શા માટે કરાવવામાં આવે છે ? કાલ યુધી જેના મુખ-કમળને જોઈને અસંખ્ય ભાવિક લકતો ભક્તિભાગીરથીના સુશીતલ અને સુખકર સલિલરૂપી આનંદમાં લવલીન થઈને

(નવદિવસની કથા) સમાપ્ત થઈ જાય છે. ગોસ્વામી તુલસી-દાસજીએ તો આ પ્રકરણને તદ્દન ઠોડીજ રીધું છે. બલા, તેઓ પોતાની કોમળ અને બહિષ્કારી તેજિનીથી સીતા માતાનો પરિત્યાગ, તેમનું પૃથ્વીમાં સમાર્થ જવું અને ગુમાર પાટ ઉપર સમના નાના બાઇ લક્ષ્મણનું અંતર્ધાન યવું, એ દૃઢવિહારક પ્રકરણોને કેમ કરીને લખી શકે ?

એજ પ્રકારે શ્રીચૈતન્ય ચરિત્રના લેખકોએ પણ શ્રીચૈતન્યની અંતિમ અદર્શન સ્ત્રીલાનું વર્ણન નથી કર્યું. જ્યાં આ વિષયમાં મોતજ રહ્યા છે. હા, “ચૈતન્ય મંગલ.” કારે કંઈક યોદ્ધુંક વર્ણન અવશ્ય કર્યું છે, એ અદર્શનની દિષ્ટિ નહિ. તેમાં શ્રીચૈતન્યદેવ સંજંધી બાપી કરામતવાળી અલોકિક ચમત્કારપૂર્ણ પટનાઓનુંજ વર્ણન કરવામાં આંચું છે. તેથી તેમનું શરીર સામાન્ય લોકની પેઠે શાંત થયું નથી, એજ દિષ્ટિએ અલોકિક પટના સમજીનેજ તેનું વર્ણન કરવામાં આંચું છે, નહિ તો જ્યાં વૈષ્ણવો આ ડુઃખકાથી પ્રસંગ સાંભળતજ નહિ. કોમળ પ્રકૃતિના વૈષ્ણવો બલા એ સાંભળી પણ કેમ શકે ? તેથી વૌતિક પટનાઓનેજ સત્ય અને ધૃતિહાસ્ય માનનારા એક મહાનુભાવે લખ્યું છે કે “શ્રીચૈતન્યદેવના ભક્તોની અંધભક્તિએ શ્રીચૈતન્ય-દેવના મૃત્યુ સંજંધમાં તદ્દન પડદો નાખી દીધો છે.” એ લોખા ભાઈને ખબર નથી કે, ચૈતન્ય તો નિત્ય છે. બલા, ચૈતન્યનું કદી પણ મૃત્યુ થઈ શકે છે ? જે પ્રકારે અગ્નિ કદી જુગાતો નથી, તેજ પ્રમાણે ચૈતન્ય પણ કદી મરતા નથી; અજ્ઞાની પુરુષજ તેમને જુગાયેલા અને મરેલા સમજે છે. અગ્નિ તો સર્વંચાપક છે, વિશ્વ તેના ઉપર અવલંબેલું છે. સંસારમાંથી અગ્નિતત્ત્વ કાઢી નાખો, તેજ ક્ષણે પ્રલય થઈ જશે. શરીરના-પેટના અગ્નિને શાંત કરી દો, તેજ ક્ષણે શરીર ઠંડું થઈ જશે. સર્વંચાપક અગ્નિને આધારેજ આ વિશ્વ ઉભું છે. એ આપણને આ ચર્મચક્ષુ-ઓથી સર્વંત્ર પ્રત્યક્ષ દેખાતો નથી. જે લોકડાં ઘસો, અગ્નિ પ્રત્યક્ષ થઈ જશે. એજ પ્રકારે ચૈતન્ય સર્વંત્ર વ્યા-

છે. આંશુ એજ ભક્તનું આશૂપણ છે, આંશુમાંજ શ્રીકૃષ્ણ હુપાઈ રહે છે. જે આંખમાં આંશુ નથી ત્યાં કૃષ્ણ નથી. ત્યારે અમે શું કરીએ? અમારી આંખોમાં તો આંશુ આવતાં નથી. હા, આવાં આવાં હૃદયવિદારક પ્રકરણો અમે દોઢ વાર વાંચીએ છીએ તો જે-આર ગિંદુ આંખોઆપણ નીકળી પડે છે; તેમી ભકતોને દુઃખ દેવા માટે નહિ, અમારી આંખો પવિત્ર કરવા માટે, અમારા વલ્લ જેવા હૃદયને પીગળાવવા માટે અમે અત્રે ધણા સંદેશમાં શ્રીગૈતન્યદેવના અદક્ષ્ય ધયાનું ચતિકંચિત વૃત્તાંત લખીએ છીએ.

ચોવીસ વર્ષ નવદ્વીપમાં રહીને યૃહરથાશ્રમમાં અને ચોવીસ વર્ષ સંન્યાસ લઇને પુરી વગેરે તીર્થો સ્થાનોમાં પ્રભુએ ગાળ્યાં. સંન્યાસ લઇને છ વર્ષો સુધી તેઓ તીર્થોમાં પ્રમથુ કરતા રહ્યા અને અંતે અઢાર વર્ષ પર્વત અથવા શ્રીજગન્નાથજીના રૂપમાં પુરીમાંજ રહ્યા. બાર વર્ષો સુધી નિરંતર દિવ્યોન્માદની દશામાં રહ્યા. તેનો કંઈક આભાસ વાચકોને પાછલાં પ્રકરણોમાં મળી ચૂક્યો છે. જેમણે પ્રાથના કરીને પ્રભુને બોલાવ્યા હતા તેમણેજ હવે સમસ્યા મોઢલીને ગૌરહાટ ઉઠાવી તર્ષ તેનું વિસર્જન કરવાની રજા આપી દીધી. આ તરફ સ્નેહમયી શચીમાતા પણ આ સંસાર ત્યજીને પરલોકવાસી બની ગયાં. શ્રી ચૈતન્ય જે કાર્યને માટે જન્મ્યા હતા, તે કાર્ય પણ સુંદર રીતે પૂર્ણ થયું. હવે તેમણે લીલા સંવરણ કરવાનો નિશ્ચય કરી લીધો. તેમના અંતરંગ ભક્તો તો પ્રભુના રંગ-દંગ જોઇને જ અનુમાન કરતા હતા કે, પ્રભુ હવે અમારાથી અદક્ષ્ય થવા છે. તેથી તેઓ હમેશાં બાથત રહેતા હતા.

૪૫૫ સંવત ૧૫૬૦-૬૨૧. સન ૧૫૩૩)નો રથયાત્રાનો ઉત્સવ જોવાને માટે ગૌડ આવ્યા હતા. મહાપ્રભુ આજે ણીવત વારે ગંભીર હતા. ભક્તોએ એટલી જીવનમાં કદી જોઈ નહોતી. તેમના

શ્રીમત્તી વિષ્ણુમિયાદેવકી

ગૌરઞ્જિઠ મહાવાચી નરદોર્તનિવાસિનામ્ ।
 વિષ્ણુમિયા ગતીં માધ્વી તા રેતીં પ્રત્નોઽમ્બદ્ધન્ ॥
 (સ. ૧. ૩.)

અર્થઃ “નવદીપમાં નિવાસ કરનારી સ્ત્રી જોરાંમદેવકી
 યજ્ઞિ મહામાયાસ્વરૂપિણી સતી-સાધ્વી સ્ત્રી વિષ્ણુમિયા-
 દેવકીને હું પ્રણામ કરું છું.”

આ વિષ્ણુ મહામાયા યજ્ઞિનાજ્ઞ આધારે સ્વયંતંત્રી
 રહેતું છે. યજ્ઞિની સંસારની કષ્ટનાજ્ઞ યજ્ઞ યજ્ઞની નથી.
 યજ્ઞિનાજ્ઞ યજ્ઞ પણ યજ્ઞિ વનર યજ્ઞ યજ્ઞને પડ્યા
 રહે છે. જ્યારે તેમના જડ યજ્ઞમાં યજ્ઞિદેવકીનો સંસાર
 યાવ છે, ત્યારે તેઓ યજ્ઞમાંથી યજ્ઞ પળી જાય છે. યજ્ઞિ
 યજ્ઞ રહે છે અને યજ્ઞિનાજ્ઞ પ્રમદ યજ્ઞને પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત
 કરી લે છે. યજ્ઞિમાં તેઓ યજ્ઞિનીજ સાધના કરાર
 છે. વનવાચી વીતરાણી તપસ્વીઓ કરતાં યજ્ઞ રીતે સાધના
 કરનારી સતી-સાધ્વી, યજ્ઞિરૂપિણી દેવકીની તપસ્વાને હું
 વધારે મેઘ માનું છું. હૃદય ઉપર હાય સખીને તે સતીની
 તપસ્વીની કષ્ટના તે કરાર કે જે સંસારમાં રહેવા છતાં
 પણ સંસારથી તજન અજ્ઞી રહે છે. તેનો સમસ્ત સંસાર-
 પતિની મનોહર મૂર્તિમાંજ સમાઈ જાય છે. તેની યજ્ઞી
 ઈદ્રિયોના વ્યાપાર, ચિત્ત અને મનની ક્રિયાઓ એકમાત્ર
 પતિનેજ ખાતર યાવ છે. પતિના રૂપનું ચિંતન એજ તેના
 મનનો આહાર યજ્ઞી જાય છે. અહા ! કેટલી ઉંચી સ્થિતિ
 યજ્ઞી હશે ? શું કોઈ સરીરને સૂકવીનેજ પોતાને કૃતકૃત્ય
 વ. ૩૭

અંદર એક ઉંડા ખૂણામાં નરનારીઓની દષ્ટિથી તદ્દન અતગ્ર
 ધઈ છે, તેથી તે તેટલી વધારે પ્રગિહિ પ્રાપ્ત કરી શકી
 નથી; તેમની સાધનાના જે કંઈ થોડા ઘણા સમાચાર મળે
 છે, તે સાંભળીને રૂંવાં ઉભાં ધઈ જાય છે. શું કોઈ પણ
 વ્યક્તિ આ પ્રકારની તપસ્યા કરી શકે? અબળા કહેવાતી
 નારીજાતિથી શું આટલી બધી તીવ્રતમ તપસ્યા સંભવી
 શકે છે? પરંતુ આમાં અવિશ્વાસ કરવા જેવું કંઈજ નથી.

અદૈતાચાર્યજીના પ્રિય શિષ્ય ઈશાન નાગરે પ્રત્યક્ષ જોઈને
 પોતાના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ “અદૈત પ્રકાશ” માં તેનો ઉલ્લેખ
 કરેલો છે. એ તપસ્યાની વાત સાંભળાને તો તપસ્યા-કઠોર-
 તાત્વું દૃઢય પણ ફાટવા લાગશે. ધણીજ કરુણ કહાણી છે.

મહાપ્રભુ સંન્યાસ લઈને ગૃહત્યાગી વૈરાગી બની
 ગયા, તેથી તે પતિપ્રાણા પ્રિયાજીને કેટલો બધો કલેશ
 ધર્યો હતો, તે વિષય અવર્ણનીય છે, મનુષ્યની શક્તિ
 બહારની વાત છે. એક વાર વૃંદાવન જતી વખતે માત્ર

વાર માટે પ્રભુ પોતાના સંન્યાસી પતિનાં ચરણકમળોમાં
 વિષ્ણુપ્રિયાજીને પોતાના જૂને ઘેર પધાર્યા હતા. તે સમયે
 પ્રણામ કરીને તેમની પાસે જીવનના આધાર માટે કોઈ
 ચિંત્નની ચાચના કરી હતી. હયામય પ્રભુએ પોતાનાં ચર-
 ણકમળોની પવિત્ર પાહુકાઓ તેજ સમયે પ્રિયાજીને આપી
 હતી અને તેનાજ દ્વારા જીવન ધારણ કરતા રહેવાનો
 પદેશ આપ્યો હતો. પતિની પાહુકાઓ પામીને પતિ-
 વનની સાથે બનાવીને તેઓ પોતાના આ પંચભૌતિક
 શરીરને ટકાવી રહ્યાં. તેમનું મન હમેશાં નીલાચલ જગ-
 નાથ પુરીના એક એકાંત સ્થાનમાં કોઈ અરુણ રંગવાળાં
 જે ચરણોની વચમાં ભગ્યા કરતું હતું અને શરીર અહીં નવ-
 દ્વીપમાં રહેતું હતું. તેના દ્વારા તેઓ પોતાનાં વૃદ્ધ સાસુની
 હમેશાં સેવા કરતાં રહેતાં. શચી માતાના જીવનનો એક-
 માત્ર આધાર પોતાની વહાલી પુત્રવધૂનું કમળસમાન મ્હાન

વિદ્યુત્રિપાદેવી એકમાત્ર અવલોકન જેથી પ્રગુણી
પાદુકાઓને હતી. પોતાના પૂજનક્રમમાં તેઓએ એક ઉચ્ચ
આધન ઉપર તે પાદુકાઓને પધરાવી હતી અને હમેશાં
પૂજ, દીપ, નેત્ર ચમેરેથી તેનો પૂજ કર્યા કરતાં હતાં.
તેઓ નિરંતર—

દરે સમ દરે સમ સમ સમ દરે દરે;
દરે દુઃખ દરે દુઃખ દુઃખ દરે દરે.

એજ મહામંત્ર જાપ્યા કરવાં. તેમણે પોતાનો આપ્તાર
પણોજ જોઈને કરી દીધા હતા, પરંતુ યત્નીમાતાના આમલ-
કે તેઓ કોઈકાઈ પાર કંઈક વપારે જોલન કરી લેવાં હતાં.

પુત્રશોકથી જર્જરિત થઈ ગયેલી પુત્ર માતાનું હૃદય
દી મરુ હતું. પુત્રની દિવ્યોન્માદકારી અવસ્થા સાંભ-
ળીને તે તેમના હૃદયમાં બાળે કોઈએ એરી બાળે બોંકી
દીપાં ન દોષા એક દિવસ માતાએ આકુળબ્યાકુળ થઈને
બકાંને કહ્યું કે " નિમાઈના વિરહદુઃખની જ્વાળા હવે
મારા અંતઃકરણને તીમતાથી સળગાવે છે, હવે મારું આ
પાર્થિવ શરીર દહી યાગ્રે નહિ, તેથી મને ભગવતી ભાગી-
શરીને કિનારે લઈ બાજો." બહતોએ જગન્માતાની આરાનું
પાલન કર્યું, અને તેઓ પોતે પોતાના ખલા ઉપર પાલખી
ઉપાડીને માતાને મંગાકિનારે લઈ ગયા, પાછળથી પાલ-
ખીમાં બેસીને વિદ્યુત્રિપાદેવી પણ ત્યાં પહોંચી ગયાં. પુત્ર-
શોકથી તરફડતી માતાએ પોતાની વહાલી પુત્રવપૂને પોતાની
પાસે બોલાવી. તેના હાથને પોતાના હાથ વડે ધીરે ધીરે
પકડીને માતાએ દુઃખપૂર્વક પુત્રવપૂર્તુ માથું ચૂમ્યું અને
તેને કંઈક ઉપદેશ આપીને આ નશ્વર શરીરને છોડી દીધું.
શશ્વીમાતાના વૈકુંઠગમનથી બધા ભક્તોને અપાર દુઃખ થયું.
સાચુની ક્રિયા કરાવીને પ્રિયાજી ઘેર પાછાં કર્યાં. હવે તેઓ
તદન એકલાંજ રહ્યાં. ઇશાન, માતાની પહેલાંજ પરલોક-
વાસી થઈ ચૂક્યો હતો; તેને પોતાની સ્નેહમયી માતાનું
આ હૃદયવિદારક દશ્ય પોતાની આંખોથી ના જોઈ પડ્યું.

ત્યારે વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવીને શ્રીગૌરાંગની મૂર્તિને શિંહાસને પધરાવવામાં આવી, ત્યારે જધાને તેમાં પ્રત્યક્ષ શ્રીગૌરાંગનાં દર્શન થવા લાગ્યાં. વંશીવદને દર દરથી ભક્તોને યોલાવીને ખૂબ ધામધૂમથી તે મૂર્તિની સ્થાપના કરી અને એક ઘણો મોટો બંડારો કર્યો. દેવી વિષ્ણુપ્રિયાજીએ શ્રીવિગ્રહની નિત્ય-નિયમિત પૂજા માટે ચોતાના ભાઈ તથા ભાઈના પુત્ર યાદવનંદનને મંદિરમાં નીચ્યા. શ્રીવિષ્ણુપ્રિયાજી હમેશાં દર્શન કરવા જતાં હતાં અને વંશીવદન પણ તે મનોહર મૂર્તિનાં દર્શનથી પરમ પ્રસન્ન થતો હતો. એ મૂર્તિ હજી સુધી નવદીપમાં વિરાજમાન છે અને તેમના ગોસ્વામી પૂજારી એજ શ્રીયાદવનંદનાચાર્યના વંશજોમાંથી થાય છે. હાલમાં તેઓ જધા શ્રીમાન અને ધનવાન છે; ભક્તોમાં તેઓ મહાપ્રભુના સ્થાલકવંશના ગોસ્વામી કહેવાય છે.

થોડા સમય પછી વંશીવદન પણ આ અસાર સંસારનો પરિત્યાગ કરીને પરલોકવાસી થઈ ગયો. હવે પ્રિયાજીની જમી સેવાનો ભાર વૃદ્ધ દામોદર પંડિતના ઉપરજ આવી પડ્યો. ચોતાના પ્રિય શિષ્યના વિયોગથી પ્રિયાજીને ધણુંજ દુઃખ થયું અને હવે તેમણે ઘર જહાર નીકળવાનું પણ બંધ કરી દીધું. પહેલાં અંધારામાં કાંચના સાથે ગંગાસ્નાન જવામાટે તેઓ ઘાટ ઉપર જતાં હતાં, પરંતુ હવે ઘરમાંજ ગંગાજળ મંગાવીને સ્નાન કરવા લાગ્યાં. કેઈ પણ પુરુષ તેમનાં દર્શન કરી શકતો નહિ. તેમણે આમ તેજીવનભરમાં કદી પણ પરપુરુષ સાથે વાતો કરી નહોતી, પરંતુ હવે તેમણે ભક્તોને પણ દર્શન આપવાનું બંધ કરી દીધું. સાંજના વખતે પડદાની આડમાંથી ભક્તોને તેમનાં ચરણોનાં દર્શન થતાં હતાં. એ અરુણ રંગનાં કોમળ ચરણકમળોનાં દર્શનથીજ ભક્તો ચોતાને કૃતકૃત્ય માનતા.

શ્રીમદ્ અદ્વૈતાચાર્યજી હજી જીવતા હતા. વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે તેમનું શરીર ઘણુંજ જર્જરિત થઈ ગયું હતું. તેમણે ત્યારે વિષ્ણુપ્રિયાજીના આવા કઠોર તપની વાત

प्रभूने स्नान करि कृपादिनि दया;
 दरिनाम करि क्लृप्त तंडल लया;
 नाम प्रति एक तंडल मृत-पात्रे राख्य;
 देन भते तृतीय प्रदरे नाम लया;
 जपान्ते सोई रांभ्यार तंडल मान लया;
 यत्ने पाक करे मुष वस्त्रेने आनिषया;
 अक्षयपु अगुपकरु अन्न लया;
 भद्राप्रभुने भोग लगाय क्लृप्ति करिया.
 विविध विज्ञाप करि दिया आचमनी;
 मुष्टिक प्रसाह मान शुक्लेन आपनि.
 अचरोरे प्रसादात्त भिज्ञाय भोजेरे;
 जोहन कठोर मत के करिने पारं.

अर्थात् " यची माताना अंतर्धान यर् जया पठ
 श्री विष्णुप्रियादेवी भक्तो दारा पोताना घरनां पारणुं ज'ध
 करावी वेतां उतां. पारणुं उघडाववा न उघडाववानो अधि-
 कार तेमणे पोतेज पोताने उस्तक रांभ्यो उतो. तेमनी
 आसा विना कोर् पणु तेमनां दश'न करी शकतुं नहोतुं.
 तेमणे धलुंज कठोर मत धारणु करी रांभ्युं उतुं. प्रातः-
 काणे नित्यकर्मोधी निवृत्त यधने तेजो दरिनाम-जप करवा
 भाटे थोडा थोभा पोतानी आगण राणतां उतां अने दरेक
 मंत्रे ओक ओक थोभा पोतानी आगण राणतां उतां अने दरेक
 उतां. आ प्रकारे तेजो त्राव पडोर मुधी जप करतां उतां.
 पधी त्रीजे पडोरे तेजो त्राव पडोर मुधी जप करतां उतां.
 ते थोभा रांधतां उतां. भीडा विना अने दाण-शाक विनाप
 जे भातने मडाप्रभुने भोग धरावतां, लतलतनां स्नेह-
 वयने कडितां, स्तुति-प्रार्थना करीने विविध प्रकारना विज्ञाप
 करतां अने अते आचमनी वटे तेनुं प्रज्ञालन करीने तेमां-
 धी ओक सुकी भात प्रसाह वडेची देवाभां आवतो उतो. आ
 रडेवो प्रसाह भक्तोने वडेची देवाभां आवतो उतो. आ
 प्रकारुं कठोर मत कोणु करी शके ? " साचेज, कोर् पणु
 आ मत न करी शके. श्री गौरांगनी अर्धांगना ! अरेअर,
 आपनुं आ मत आपना. जेवी तपस्विनी प्रभुयिनीने

મનના સમાચાર સાંભળ્યા. તેમણે એ ગિન્નારીઓને પહેલાં
 ઠદી જોઈ નહોતી. હા, તેઓ સાંભળતાં હતાં ખરાં કે,
 અવધૂત હવે ગૃહસ્થાશ્રમી બનીને રહે છે. પ્રિયાણ જદાર
 તે નીકળતાંજ નહોતાં, પરંતુ જ્યારે તેમણે અવધૂતની
 ગૃહિણીઓના અને સીતાદેવીના સમાચાર સાંભળ્યા ત્યારે
 તે પોતાના પ્રિય સિધ્ધ વંશીવદનને ધેર જ્યામાં ક'ઈજ
 તે પોતાના પ્રિય સિધ્ધ વંશીવદનને ધેર જ્યામાં ક'ઈજ
 અગવડ માની નહિ. વંશીવદન તેમના પુત્ર જેવો હતો,
 અગવડ માની નહિ. વંશીવદન તેમના પુત્ર જેવો હતો,
 વંશીવદનને પુત્ર ચૈતન્યદાસ પણ પ્રિયાણનાં ગરજોમાં
 ધણીજ ભક્તિ રાખતો હતો. તેના ઘરને કૃતાયં કરવા અને
 તેના પુત્ર સમચંદ્રને જોવા તથા સીતાદેવી વગેરેને મળ-
 વાને માટે પ્રિયાણ ચૈતન્યદાસને ધેર પધાર્યાં. ચૈતન્ય-
 દાસનું ઘર પ્રિયાણના ઘરથી ધણુંજ પાસે હતું. પ્રિયાણના
 પધારવાથી પરિવારના બધા લોકોના હૃદયો ઠેકાણું રહ્યું
 નહિ. નિત્યાનંદજીનાં પત્ની ભદ્રાવતીદેવીએ ઉડીને વિષ્ણુ-
 પ્રિયાણનું સ્વાગત કયું. બન્નેય મહાપુરુષોની અધોગના-
 ઝો બે સગી બહેનોની જેઠે પરસ્પર દૃઢ્ય સાથે દૃઢ્ય
 મેળવીને મળી. પછી ભદ્રાવતીદેવી પ્રિયાણને જોકાંતમાં તથ
 જઈને તેમની સાથે સ્નેહની વાતો કરવા લાગ્યાં. ભદ્રાવતીદેવી
 પ્રિયાણના કોમળ હાથને પોતાના હાથમાં લેતાં લેતાં કહ્યું
 કે “બહેન! તમે આટલું કઠોર તપ કેમ કરો છો? આ શરી-
 ર આમ સૂવીકવી નાખવાથી શો લાભ? આજ શરીરથી તમે
 હરિનામ લઈ શકો છો. બહેન! તમારી આવી કયાજનક
 દશા જોઈને મારી છાતી જાય છે. મારા પતિ મહા-
 મથુની આજ્ઞાથી અવધૂત વેપ છેડીને ગૃહસ્થ બની ગયા
 હતા. તેમને આટલી બધી કઠોરતા પસંદ નહોતી. મારા
 પતિ મને અંતિમ સમયે કહેતા ગયા હતા કે, શરીરને
 કુંઠા દેહું બરાબર નથી, ઘણી કઠોરતા કામની નથી.”
 ધીરે ધીરે આંખોમાં આંસુ લાવીને પ્રિયાણએ કહ્યું:
 “બહેન! તું તારા પતિની આજ્ઞાનું પાલન કર. મારા
 પતિ તો ભિક્ષુ બનીને-ભિક્ષા ઉપર નિર્વીહ કરીને, સ્ત્રીઓના
 સ્પર્શથી દૂર રહીને ધેર તપસ્વીની જેઠે ભવનપરથી

ઈશ્વરની ઈચ્છા ધર્મીજ પ્રજાજ હોય છે; વૃદ્ધાવસ્થામાં ચૈતન્યદાસજીને સંતાનનું મુખ. જ્ઞેવાની ઈચ્છા થઈ. તેમના વિવાહ ધણી વહેલા થઈ ચૂક્યા હતા; જ્ઞેમનાં ધર્મપત્ની શ્રીલક્ષ્મીપ્રિયાજી ધણીજ પતિપરાયણા સતી આપ્તી સતારી હતાં. તેઓ પોતાના પતિને સંસારી વિષયોથી વિરક્ત જ્ઞેઈને જરાય દુઃખી થતાં નહોતાં. પતિની પ્રસન્નતામાંજ તેઓ પોતાને પ્રસન્ન માનતાં. આ વૃદ્ધાવસ્થામાં દંપતીને પુત્ર-દર્શનની લાલસા થઈ. બંનેય પતિપત્ની પુરીમાં મહાપ્રભુનાં દર્શને ગયાં, મહાપ્રભુજી આશીર્વાદ આપ્યા કે 'તમારે જે પુત્ર થયે, તેમાં મારી શક્તિનો અંશ રહેયે, તે મારીજ બીજું સ્વરૂપ હયે.' મહાપ્રભુનું વરદાન નિષ્કળ થઈજ કેમ શકે ? જ્ઞેને બીજેજ વયે લક્ષ્મીપ્રિયાજીજી આકંઠીમાં જ્ઞેક પુત્રરત્નને જન્મ આપ્યો. માતાપિતાજી તેનું નામ શ્રીનિવાસ રાખ્યું. જ્ઞેજ શ્રીનિવાસ આગળ જતાં શ્રીનિવાસાચાર્યના નામથી બહુતોમાં ધણીજ પ્રસિદ્ધ થયા.

શ્રીનિવાસ બાલ્યકાળથીજ બુદ્ધિમાન, સુશીલ, સૌમ્ય અને મેધાવી જણાતા હતા. સત્તર-અઠાર વર્ષની નાની ઉંમરમાંજ તેઓ વ્યાકરણ, કાવ્ય તથા અલંકારશાસ્ત્રોમાં પારંગત થઈ ગયા હતા. તેમનું મોસાળ જાણીશ્રામમાં હતું, તેમના દાદા (માના બાપ) શ્રી જલરામાચાર્ય પણ પરમ બક્ષા અને સાધુ વૈષ્ણવ હતા. તેમનાં માતા પણ ધણી પતિપરાયણા અને ચૈતન્યચરણોમાં શ્રદ્ધા રાખનારાં હતાં. બાલ્યકાળમાંજ તેમણે પોતાના પ્રિય પુત્ર શ્રીનિવાસને ચૈતન્યલીલાઓ કંઠસ્થ કરાવી દીધી હતી. બાળકના હૃદયમાં બાલ્યકાળથી પડેલા સંસ્કાર સદાકાળ કાયમ રહે છે. શ્રીનિવાસના હૃદયમાં પણ ચતન્યની મનોમોહિની મૂર્તિ સ્થપાઈ ગઈ હતી. તે ચતન્યદેવનાં ચરણોનાં દર્શન માટે તરફડવા લાગ્યા.

જ્ઞેક દિવસ તેઓ પોતાને મોસાળ જાણીશ્રામ જતા હતા. રસ્તામાં શ્રીહૃદૈનિવાસી શ્રીનરહરિ સરકાર સાથે તેમ-

તેઓ નેમ કરી ચક્રના નહોતા; છતાં એક વાર પુરી જઈને તેમનાં દર્શનોથી તે આ નેત્રોને ટૂંકાઈ કરી લેતાં, એ તેમની પ્રવચન વાચના હતી. બલ્લભામની બહામંડલીમાં તેમનું પશું માન હતું. આ નાની કેમરમાંજ તેમની ખ્યાલિ દર દર કુખી ફેલાઈ નહીં હતી. તેથી તેમણે પાતાની ઇચ્છા અસાર કાકુર અમળ દર્શાવી. અસાર કાકુરે પ્રધાનતા દર્શાવતાં કહ્યું કે “ જન પુરી જઈને શ્રી ચૈતન્યદેવનાં અરજીનાં દર્શન અવરુચ કરો. હું તમારી સાથે એક માણસ મોકલી આપું છું.” નેમ કહીને તેમણે એક માણસને તેમની સાથે મોકલ્યો અને તેઓ તેની સાથે પુરી તરફ ચાલી પીરજ્યા.

શ્રી ચૈતન્યદેવના પ્રથમાં લખાઈને ગઈને તેઓ અનેક વારો વિચારતા જતા હતા કે, શ્રી ચૈતન્યદેવનાં અરજીમાં જઈને આમ પ્રજ્ઞામ કરીશ, તેમના પ્રત્યે મારો બહિષ્કાર આ પ્રમાણે પ્રગટ કરીશ, એક દિવસ મારા પાતાના હાથે જનાથીને તેમને બિણા કરાવીશ.” શ્રી ચૈતન્ય-અરજીનાં દર્શનોથી ઉત્કટ ઉત્કંઠાને લીધેજ તેમના મનમાં આવા જાણે ઉઠતા હતા, તેટલામાં રજામાંજ તેમણે એક પણાજ હૃદયવિહારક સમાચાર સાંભળ્યા: “ જોનાં દર્શનોથી લાલસાથી હું પુરી વાડું છું, તેઓ તો પાતાની લીલા અંકેલી ચૂક્યા છે. શ્રી ચૈતન્યદેવ આ નયર શરીરનો ત્યાગ કરીને પાતાના નિત્યધામમાં ચાર્યા ગયા છે.” આ સમાચાર સાંભળતાંજ તેમનું હૃદય કાટી ગયું, તેઓ મૂરછો ખાઈને જમીન ઉપર પડી ગયા. ઘણી વાર પછી તેમને જાન આવ્યું; ત્યારે હુઃખી મનથી શ્રી ચૈતન્યદેવની લીલાબુમિનાં દર્શનમાટે તેઓ રડતા રડતા આગળ વધ્યા.

પુરીમાં જઈને તેમણે જોયું કે, તે સમસ્ત પુરી નગરી ગોરાંગ વિના લક્ષ્મીરુદિત તથા વિધવા સ્ત્રીની પેઠે નિરાનંદ-પૂર્ણે જનેલી છે. બધા ગોરબક્તા ગોરવિરહમાં પાણીવિનાની હુઃખી માણ્ણીની પેઠે તરફડે છે. ગોરાંગદેવે સ્વપ્નમાંજ એમને

શ્રીમદ્ભાગવત ભણાવવું. મારી સ્થિતિ હવે તમને ભાગવત ભણાવવા જેવી તો રહી નથી, પણ મહાપ્રભુની આજ્ઞા શિરો-ધાર્ય છે. પ્રભુ તમને ઘંટાવન જઈને રૂપ-સનાતનના અંધેાતુ' અધ્યયન કરવાનો આદેશ આપી ગયા છે. તેઓ તમારા દ્વારા ગોક દેશમાં ભક્તિનો પ્રચાર કરાવવા ઇચ્છે છે. તમે હવે આવી ગયા; લાવો, હું પ્રભુની આજ્ઞાતું પાલન કરું. એ પહેલાં તમે પુરી જઈને ત્યાંના બધા પ્રસિદ્ધ ગૌરભક્તો-નાં દર્શન કરી આવો.”

પંડિત ગોસ્વામીએ પોતાનો એક માણસ શ્રીનિવા-સજીની સાથે મોકલી આપ્યો. તેની સાથે તેઓ શ્રી જગ-ન્નાથજીનાં દર્શન કરતા કરતા સાર્વભૌમ ભટ્ટાચાર્ય, રાય રામાનંદ વગેરે ભક્તોનાં દર્શને ગયા અને તે બધાનાં ચરણોમાં વંદન કરીને તેમણે પોતાનો પરિચય આપ્યો. બધાએ તેમની ઉપર પુત્રની પેઠે સ્નેહ દર્શાવ્યો. એ બધાની વિદાય લઈને પાછા તેઓ ભક્ત હરિદાસજીની સમાધિનાં દર્શન માટે ગયા. ત્યાં હરિદાસજીની નામનિક્ષા અને તેમની સહિષ્ણુતાનું સ્મરણ કરીને તેઓ મૂર્ચ્છિત થઈ ગયા તથા કલાકો સુધી ત્યાંની ધૂળમાં આઘોટતાં અશ્રુ સારતા રહ્યા. શ્રીચતુર્ત્યનાં બધાં લીલાસ્થળોનાં દર્શન કરીને શ્રી પંડિત ગોસ્વામીની પાસે તે પાછા ફર્યા. એટલે ગદાધરજીએ તેમ-ને મહાપ્રસાદનું ભોજન કરાવ્યું. ભોજન પછી સ્વસ્થ થયા બાદ તેમણે શ્રીમદ્ભાગવતના પાઠની જિજ્ઞાસા કરી. ગદાધર ગોસ્વામીનાં નેત્રોમાંથી સતત અશ્રુઓ વહેતાં હતાં. ખાતાં-પીતાં, વાંચતાં-લખતાં, હરેક સમયે તેમનો અશ્રુપ્રવાહ તો ચાલુજ રહેતો. તેઓ અત્યંત કષ્ટપૂર્વક શ્રી-વાસજીને પોથી આપીને ભણાવવા લાગ્યા. શ્રી નિવાસજીએ જોયું કે પોથીનો એક પણ અક્ષર બરાબર વાંચી શકાતો નથી. બધાં પૃષ્ઠ પંડિત ગોસ્વામીનાં અશ્રુજળથી ભીંજા-યેલાં છે. સતત વહેતા અશ્રુપ્રવાહથી પોથીના બધા અક્ષરો ભુંસાઈ જઈને પૃષ્ઠ કાળા રંગનાં બની ગયાં છે. શ્રીનિવાસ-જીએ તે વાંચવાની પોતાની અશક્તિ દર્શાવી. એટલે ગદાધર

રૂઝોએ તેમની બધી પેટીઓ લૂંટી લીધી અને બધાને મારીને ડાંકી દાઢયા. આ વાતથી અંધને અપાર કષ્ટ થયું. વાસ્તવમાં તો તે રાજ્યનો રાજ્યકર્તા રાજા વીર હમ્મીરજી લૂંટારાઓને ઉત્સાહ આપતો હતો અને તે ગાદીને પણ ધન સમજીને તેણેજ લૂંટાવી હતી. પુસ્તકોના લૂંટાઈ જવાથી દુઃખી થઈને ધીનિવાસજીએ સ્વામાનંદજીને અને નરેન્દ્રભાઈ દાકુરને કહ્યું: “આપ પોતપોતાને સ્થાને જાઓ અને આચાર્યદેવની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરીને ભક્તિમાર્ગનો પ્રચાર કરો. હું ઠાં તો પુસ્તકો મેજવીને પાછો આવીશ અથવા અહીંજ ક્યાંક પ્રાણ શુભાવી હઈશ.” થઈ કહ્યા-કહ્યા પછી તે બંને આગળ આજ્ઞા ગયા. ધીનિવાસજી પણ વનવિશ્વપુરીમાં ફરી ફરીને પુસ્તકોની શોધ કરવા લાગ્યા. દેવસંયોગે તેઓ એક વાર રાજસભામાં જઈ ચઢયા.

રાજા વીર હમ્મીર ભાગવતપ્રેમી હતા. તેની સભામાં રોજ કથા ચાલતી હતી. એક દિવસ કથાવાચક રાજપંડિતને અશુદ્ધ અર્થ કરતો જોઈને તેમણે તેને ઠોકરો, ત્યારે રાજાએ કુતૂહલપૂર્વક તેમનાં મેલાં-ગંઢાં વાંચી જોઈને તેમનેજ અર્થ કરવા કહ્યું. બસ, પછી શું કહેવાની વાત ! તેઓ તો સતત-પણે એકજ શ્લોકનો વિવિધ પ્રકારે સુક્ષિપ્ત અને શાસ્ત્રોના પ્રમાણદારા વિલક્ષણ વિલક્ષણ અર્થ કરવા લાગ્યા. એમના આવા સમર્થ પાંડિત્યને જોઈને બધા શ્રોતાઓ મંત્રમુગ્ધ બની ગયા. રાજાએ તેમનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યાં. તેમને પૂછતાં તેમણે પોતાની બધી હકીકત સંભળાવી. એટલે અશુભરી આંખો વડે રાજા તેમને અંદર લઈ ગયો અને તેમનાં ચરણોમાં પડીને કહેવા લાગ્યો કે “આપનાં એ પુસ્તકો લૂંટાવનાર લૂંટારો હુંજ છું. આ આપનાં પુસ્તકો જેમનાં તેમજ મૂકી રાખ્યાં છે.” શ્રી જીવ જોસ્વામીની આપેલી બધી વસ્તુઓ સુરક્ષિત જોઈને તેઓ ગદ્ગદ થઈને અશ્રુ વહાવવા લાગ્યા. તેમણે શ્રદ્ધા-ભક્તિપૂર્વક એ પુસ્તકોને પ્રણામ કર્યાં અને પોતાના પરિશ્રમને સફળ થયેલો માનીને ધણાજ પ્રસન્ન થયા. તેજ દિવસથી રાજાએ તે દુષ્ટ

ઠાકુર નરોત્તમદાસજી

લોકનાથં પ્રિયં ધીરં લોકાતીતં ચ પ્રેમદમ્ ।
શ્રીનરોત્તમનામારૂપં તં વિરક્તં નમામ્યહમ્ ॥

(પ્ર. દ. ધ.)

અર્થાત્ શ્રીલોકનાથ ગોસ્વામીના પરમ પ્રિય શિષ્ય મહાધૈર્યવાન અને લોકાતીત કર્મ કરનારા એ શ્રીનરોત્તમદાસજીનાં અરણ્યોમાં હું પ્રણામ કરું છું, કે જે રાજપાટ છોડીને વિરક્ત થઈ લોકોને પ્રેમદાન દેતા રહ્યા.

પદ્મા નદીને કિનારે એતરી નામની એક નાનકડી રાજધાની છે. તેજ રાજ્યના માલિક શ્રીકૃષ્ણાનંદદત્ત મજૂ-મહારને ત્યાં નારાયણીદેવીના ગર્ભથી ઠાકુર નરોત્તમદાસજીનો જન્મ થયો હતો. તેઓ બાલ્યકાળથીજ વિરક્ત હતા. ઘરમાં અતુલ ઐશ્વર્ય હતું, સર્વ પ્રકારનાં સંસારી સુખ હતાં, પરંતુ તેમને કંઈ પણ સાઈ લાગતું નહોતું. તેઓ વૈષ્ણવો દ્વારા શ્રીગૌરાંગની લીલાઓનું શ્રવણ કર્યા કરતા હતા. શ્રી રૂપ તથા સનાતન અને રઘુનાથદાસજીના ત્યાગ અને વૈરાગ્યની વાતો સાંભળી સાંભળીને તેમનું મન રાજ્ય, પરિવાર તથા ધન-સંપત્તિથી એકદમ ફેરવાઈ ગયું હતું. તેઓ રાત-દહાડો શ્રીગૌરાંગની મનોહર મૂર્તિનુંજ ધ્યાન ધરતા રહેતા. સૂતાં-બગતાં, ઉઠતાં બેસતાં, તેમને ચિત્ત-ચલિલાઓજ સ્મરણમાં આવવા લાગી. ઘરમાં તેમનું ચિત્ત બિલકુલ લાગતું નહોતું. તેથી તેઓ ઘર છોડીને ક્યાંક ભાગી જવાની વાત વિચારી રહ્યા હતા. શ્રીગૌરાંગ મહાપ્રભુ તથા તેમના ઘણાએ વહાલા પાર્ષદો-સેવકો આ સંસાર

કરાવ્યો. માલ્ય કુમ્ભાનંદ દગ્ધના સકુમારે કુમારે નરોત્તમ-
 ભટ્ટના આવા વેશાચરને જોઈને ગોસ્વામી સાકુમાર.૯૯ યજ્ઞ-
 ના મંત્રણ થયા. ત્યારે તેમણે પોતાની દીકરાની પાન કહી
 ત્યારે તેમણે કપલ કહી દીધું કે " મને તો ગોમંડિ આજ્ઞા
 આપી નહી. મારે તો શિષ્ય ન કરવાનો નિયમ છે. નરો
 કોઈ જીવન મુજને મરણે ત્યાં. " આ ઉપરથી સજ્જુમાર
 નરોત્તમભટ્ટ દગ્ધાથ કે નિરાથ થયા નહિ. તેમણે મનો-
 મન કહ્યું કે " માગમાં શિષ્ય લનવાની આત્મી મદ્દા દરે
 તો આપેજ દીક્ષા આપવી પડશે. " એમ વિચારીને તેની
 મુમપણે ત્યાંજ રહેવા લાગ્યા.

શીલકુમાર ગોસ્વામી પ્રાતઃકાળે ઉઠીને યજ્ઞનાલમાં
 સ્નાન કરવા જતા અને આપો દિવસ પોતાની કુલકુટિરમાં
 બેઠા બેઠા દરિનામનો જપ કર્યો કરતા. નરોત્તમભટ્ટના મુખા-
 ધને તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. તેઓ ત્યાં યૌવ જતા,
 ત્યાંથી યૌવને ઉઠાવીને દૂર ફેંદી આવતા. જે કાંકરાવાળા,
 પથ્થરવાળા અને ઠાંટાવાળા માર્ગેથી તેઓ યજ્ઞના સ્નાન
 કરવા જતા તે સ્નાને ખૂબ સાફ કરતા. રસ્તામાંનાં ઠાંટાળાં
 બાક કાપી નાખીને ખીલ બાણુ ફેંદી દેતા અને તેને ઠેકાણે
 મુંદર રેતી જિણાવી દેતા, કુલ બાંધી આવતા. તેમના
 હાથ પાવા માટે નરમ નરમ મુંદર માટી લાવીને રાખતા.
 બપોરે તેમને માટે બિહા લાવીને ઊનામાના મૂકી જતા.
 સારાંશ એ કે, તેઓ જેટલું કરી શકતા હતા અને તેમના
 મુખ માટે જે હંધ ઉપાય સૂઝતો તે હમેશાં કર્યો કરતા.
 આ પ્રકારે તેમને મુમ રીતે સેવા કરતાં બાર-તેર મહિના
 વીતી ગયા. ત્યારે બધી વાતો ગોસ્વામીજીને ખબર પડી
 ગઈ, ત્યારે તેમનું હૃદય બરાઈ આવ્યું. હવે તેઓ પોતાની
 પ્રતિજ્ઞા તદ્દન ભૂલી ગયા, તેમણે સજ્જુમાર નરોત્તમને ઊત્તી
 સરસો ચાંપ્યો અને તેને મંત્રદીક્ષા આપવા માટે તત્પર થઈ
 ગયા. વાતની વાતમાં આ સમાચાર સમસ્ત વૈષ્ણવસમાજ-
 માં ફેલાઈ ગયા. બધા આવીને નરોત્તમભટ્ટાસજીના બાગ્યની
 ધણી ધણી પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. દીક્ષાતિથિ આવણની

નરોગમ સકુરને પ્રજાવ ને રિરોગમાં લેવાજ વખતે
 દનો, મારા મોટા સબ-મદારાબલ્યો લેમના મંવગિમ્મ
 દના. પ્રખર પડિનો લેમને નિઃસંકોચવલે પ્રજામ કરના
 દના. તેઓ અંજાલી જાવના સુકવિ વજુ દના. તેમલે
 ગોરખેમમાં ઉમન્ય વડને દલ્લરો પદો સ્વર્ષા છે. તેમની
 પદાવલીએ વૈષ્ણવમ્મમાં જુગ વખતુાય છે. તેમલે દીપા-
 મુખ પ્રાપ્ત કરુું દર્તુ. અંતમ્મમે તેઓ અંજાલને કિનારે
 મંબીલા નામના જામમાં એક સિમ્મ અંજાલસાપતુ પડિ-
 તને ત્યાં આદવા મયા દના.

કાનિકની કૃષ્ણ પંચમીનિ રિવમ્મ દનો. પ્રાગઃકામે ઠા-
 કુર મદારાપ પેવાના મિવ સિમ્મ અંજાલસાપતુ પડિત તયા
 સમકૃષ્ણની ગામે અંજાલનાન માટે મયા. તેઓ કમર મુખી
 પાપીમાં આદવા મયા અને પેવાના સિમ્મોને કરુું " મારા
 યરીરને માકુું તો આંગી. " સિમ્મોએ સુકહેવની અપાનું
 પાલન કરુું. જોતજોતાંજ સકુર મદારાપનું નિહંવ યરીર
 અંજા માતાના સુગ્રીવલ જામમાં પડિને અંજાકૃકવી સમયા
 લાગ્યું. નરોગમ સકુર આ અચાર અંચાર ત્યજને ખેતાના
 સ્તવ અને નિત્યધામમાં આદવા મયા. વૈષ્ણવોના હાહાકારથી
 અંજાકિનારે સુંજવા લાગ્યો. અંજા માતાનું હૃદય પણ
 પેતાના લાડકા પુત્રના ચોકથી ઉમરાવા લાગ્યું અને તે
 પણ પેતાની મયોલ મૂડીને આમળા વખવા લાગી.

કુટુંબજી વિરહન જની ગયું હતું. સાવેજ, એ દેવી કુટુંબ હતું. એવ ગોસ્વામી કાં તો મહાપ્રભુના અંતર્ધાન થયા પછી વૃંદાવન પધાર્યા હશે, અથવા મહાપ્રભુના તિરોભાવથી ચોટા સમય પહેલાં તેમને મહાપ્રભુ સાથે મેળાપ થયાની હકીકત ક્યાંયે નથી મળતી. તેઓ નિત્યાનંદજીની આજ્ઞા લઈનેજ વૃંદાવન ગયા હતા. આથી મહાપ્રભુનો અભાવજ જણાય છે. રઘુનાથ ભટ્ટને પ્રભુએ પોતેજ પુરી મોકલ્યા હતા. વળી ગોપાળ ભટ્ટ ત્યારે નાના હતા, ત્યારે પ્રભુએ આતુર્ભાસ તેમને ઘેર દક્ષિણની યાત્રામાં ગાળ્યા હતા. ત્યાર પછી ફરીથી તેમને પ્રભુનાં દર્શન થયાં નહોતાં. રઘુનાથ-દાસજી પ્રભુએ લીલા સંકેલી લીધા પછી અને સ્વરૂપ ગોસ્વામીના પરલોકગમન પછી વૃંદાવન પધાર્યા અને ત્યાર પછી તેમણે વૃંદાવનની પાવન ભૂમિ છોડીને ક્યાંય પગ પછુ મૂક્યો નહોતો. મજામાંજ વાસ કરીને તેમણે પોતાની ણાકીની ઉંમર વીતાવી હતી. એ જાધાનું ઘણુંજ દુઃકાણુમાં અલગ અલગ વર્ણન હવે કરીએ છીએ.

૧-શ્રી રૂપ ગોસ્વામી

શ્રી રૂપ અને સનાતનજીનો પરિચય વાચકો પાછળ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે. અનુમાનથી શ્રી રૂપજીનો જન્મ સંવત ૧૫૪૫ની લગલગમાં જતાવવામાં આવે છે. તેઓ પોતાના મોટા ભાઈ શ્રીસનાતનજીથી એકાદ-બે વર્ષ નાના હતા, છતાં પ્રભુના પ્રથમ કૃપાપાત્ર હોવાથી વૈષ્ણવસમાજમાં સનાતનજીના મોટા ભાઈજ ગણાય છે. રામકેલિમાં એ જણે ભાઈઓનો પ્રભુ સાથે મેળાપ, શ્રી રૂપનું પ્રયાગમાં પ્રભુને મળવું, પુરીમાં ફરીથી પ્રભુનાં દર્શન-નાટકોની રચના, પ્રભુની આજ્ઞાથી ગોડ દેશ થઈને ફરીથી વૃંદાવનમાં આવીને હમેશાં વાસ કરવાના સમાચાર તો વાચકો પાછલાં પ્રકરણોમાં વાંચીજ ચૂક્યા હશે. હવે તેમના વૃંદાવનવાસની બે-ચાર ઘટનાઓ સાંભળો.

તેઓ બ્રહ્મકુંડની પાસે રહેતા હતા. એક દિવસ તેઓ

અને પુસ્તક રચવામાંજ લાગ્યા રહેતા હતા. 'વૃંદાવનની યાત્રા' નામના પુસ્તકમાં તેમના વૈકુંઠવાસની તિથિ સંવત ૧૬૪૦ (ઇ. સ. ૧૫૬૩) ની ઘાવણ સુદી બારથ લખેલી છે. આ પ્રકારે તેઓ લગભગ ૭૪ વર્ષ પર્યંત આ ધરતી ઉપર હયાત રહીને શક્તિતત્વનો પ્રચાર કરતા રહ્યા.

૨-શ્રી સનાતનજી ગોસ્વામી

શ્રી સનાતનજીનો જન્મ સંવત ૧૫૪૪ ની લગભગમાં અનુમાની શકાય છે. તેમના કાશવાસની હકીકત, તેમાંથી છૂટા થઈને પ્રયાગમાં આવવું, પ્રભુનાં ચરણકમળોમાં રહીને શાસ્ત્રીય શિક્ષણનું ઘણું કરવું, વૃંદાવન જવું, ફરીથી પાછા પુરીમાં આવવું, શરીરમાં ભયંકર દરાજ થવી, શ્રી જગન્નાથજીના રથ નીચે પ્રાણત્યાગ કરવાનો નિશ્ચય, પ્રભુની આજ્ઞાથી વૃંદાવન જઈને બજન અને પુસ્તકરચના કરતા રહેવાની હકીકત તો વાચકો પાછળ વાંચીજ ચૂક્યા હશે. હવે તેમના સંજ્ઞાથી પણ વૃંદાવનની બે-ચાર વટનાઓ આ નીચે આપીએ છીએ.

એક દિવસ તેઓ શ્રી યમુનાજીમાં સ્નાન કરવા જતા હતા. રસ્તામાં એક પારસ પથ્થરનો દુકડો પડેલો જડ્યો. તેમણે તેને ત્યાંજ ધૂળથી ઢાંકી દીધો. દૈવવશાત્ તેજ દિવસે એક બ્રાહ્મણ તેમની પાસે આવીને ધનની યાચના કરવા લાગ્યો. તેમણે ઘણું કહ્યું કે "ભાઈ! હું ભિક્ષુક છું, દુકડા માગીને ખાઉં છું, ભલા ભારી પાસે ધન ક્યાં છે? કેઈ ધનવાન શેઠ શાહુકાર પાસે જાઓ." પરંતુ તે માનતોજ નહોતો. તેણે કહ્યું કે "શ્રીમહારાજ! મેં ધનની ઇચ્છાથીજ અનેક વર્ષો સુધી શિવની આરાધના કરી, તેથી શિવજીએ સંતુષ્ટ થઈને સત્રે સ્વપ્નમાં મને કહ્યું કે "હે બ્રાહ્મણ! તું જે ઇચ્છાથી માતું પૂજન કરે છે, તારી તે ઇચ્છા વૃંદાવનમાં સનાતન ગોસ્વામીની પાસે જવાથી પૂર્ણ થશે." બસ, તેમનાજ સ્વપ્નથી હું તમારે શરણે આંચો છું. આથી સનાતનજીને પેલો પારસ પથ્થર યાદ આંચો. તેમણે કહ્યું:

શ્રીમદનમોહન ભગવાન વિરાજતા હતા. સનાતનજી તેમની મનોહર મૂર્તિનાં દર્શનોથી ઘણાજ પ્રસન્ન થતા. વાસ્તવમાં તો તેઓ મદનમોહનજીનાં દર્શનને માટેજ જતા હતા. તે ચોખ્ખો એક નાનકટો બાળક હતો. મદનમોહન પણ બાળકજ રહ્યા. બન્નેમાં ખૂબ દોસ્તી હતી. મદનમોહન તો ગામડિયા ગોવાળજ હતા. તેઓ આચારવિચાર શું બંધે ! તે ચોખ્ખોના ઊંઠરાની સાથેજ એક વાસણમાં લોળન કરતા. સનાતનજીને આ જોઈને ઘણું આશ્ચર્ય થયું કે, મદનમોહન સરકાર તો બહુ વિચિત્ર છે !

એક દિવસ તેઓ મધુકરી લેવા ગયા. ચોખ્ખો તેમને બિક્ષા આપવા લાગી. તેમણે આગ્રહપૂર્વક કહ્યું કે “માતા ! જે તું મને કંઈ આપવા ઇચ્છતી હોય તો આ બાળકતું ઉચ્છિદ્ધ અન્ન મને આપ.” ચોખ્ખો તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી લીધી અને તેમને તે મદનમોહનનો ઉચ્છિદ્ધ પ્રસાદ આપી દીધો. બસ, પછી શું વાત ! તેમને તો તે માખણચોરની લપલપતી જીભે લાગેલા અન્નનો સ્વાદ લાગી ગયો, તેઓએ હમેશાં તેજ ઉચ્છિદ્ધ અન્ન લેવા જવા લાગ્યા.

એક દિવસ સ્વપ્નમાં મદનમોહનજીએ કહ્યું : “ભાઈ ! શહેરમાં તો મને હવે કંટાળો આવે છે, તમે પેટી ચોખ્ખો પાસેથી મને લઈ આવો; હું તો બસ, જંગલમાંજ રહીશ.” બરાબર તેજ રાત્રે ચોખ્ખોને પણ એજ સ્વપ્ન આવ્યું કે, તું મને સનાતન સાધુને આપી દે. બીજે દિવસે તેઓ ગયા અને તેમણે કહ્યું : “માતાજી ! મદનમોહન હવે વનમાં રહેવા ઇચ્છે છે, તમારી શી ઇચ્છા છે ?”

કંઈક પ્રેમયુક્ત રોપના સ્વરમાં ચોખ્ખો કહ્યું : “સાધુ મહારાજ ! આનાં આ બધાં કરતૂતની મને પહેલેથીજ ખબર છે. એક જગ્યાએ રહેવાનું તો એ બંધુતોજ નથી, એ બારે નિમોહી છે, તેનું કોઈ સચું નથી.” ભલા, જે યશોદાએ તેનું લાલન-પાલન કર્યું, ખવરાવી-પીવરાવીને આટલો મોટો કર્યો, તેને પણ મુસાફરની પેઠે છોડીને ચાલ્યો ગયો !

દરે ઇનાનનનન મદનમોહનનને આજેવેવેવેવે મંગલ-
 વાવવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું: "લુચ્છો, મારી માથેનાથી
 વાવ માંલ્યો. મારી પાસે તો આ મુકા દોટલા છે, તમને
 થી-આકરનો શ્વાદ દનો તો કેણક ખનિકને ત્યાં જઈવું;
 મારા જેવા જિજ્ઞાસુને ત્યાં નો આજ મુકા દોટલા મળશે.
 તમારે ત્યાં ઉતરે કે ગમે તો ન ઉતરે, હું કેણ ખનવાન
 પાસે થી-આકર માગવા નહિ જઈ. આજ વસુનાના જન
 સાથે ખાઈ દીધા કરો. મારી નો ખાઈ જવા દના." પિયારા
 મદનમોહન મોં મરડીને શુષ્ક થઈ ગયા. તે લાંબોટીવાળા
 શાપુને તેજો ઘીલ્યું કરીજ મું ગઈ તેમ હતું ।

બીજે દિવસે તેમણે ભ્રમુ કે, લોક પલેા મોટો ખનવાન
 તમની પાસે આવે છે. તેજો જેઠા જેઠા જનન કરવા દના,
 તેણે દરડીજ તેમનાં ચરણોમાં માણંજ મળામ કપો અને
 પજાજ કરેજુ સ્વરે કરેવા લાગ્યા કે "મદાભાણ ! મારું
 વદાજુ વસુનાજીમાં જરાઈ ગયું છે, દરેજો આશીર્વાદ આપો
 કે તે નીકળી જાય. હું આપને યરવે આગ્યો છું." તેમણે
 કહ્યું કે "ભાણ ! હું કંઈ જાણતો નથી, આ શુ'પડીમાં જે
 જેઠા છે, તેમને કરો."

વેપારીએ જગવાન મદનમોહનને પ્રાર્થના કરી
 "હે જગવન ! જે મારે વદાજુ નીકળી જાય તો વેચાઈ
 અધો દ્રવ્યથી હું આપની સેવા કરું." જમ, પછી મું વા
 આજુ તેજ સમયે નીકળી ગયું. તે દિવસોમાં નદીર
 મારફત વદાજુથી વેપાર થતો હતો. રેલ, તાર અને મોટ
 વગેરે યંત્રો ત્યાંજે દતાંજ નહિ. વેપારી મહાજનનો માલ
 જમણી કિંમતે વેચાયો. તેજ સમયે તેણે હનરો રૂપિયા
 ખરચીને યજી ઉદારતાપૂર્વક મદનમોહનનનું મંદિર બ-
 ધાવી દીધું, અને જગવાનની સેવા માટે પૂજારી, રસોઇયા,
 નોઠર-આકર તથા બીજા પજુ યજા કામ કરનારા માણુસો
 સાખી દીધા. તે મંદિર શૃંગારવનમાં આજે પજુ હયાત છે.
 તેમની ખ્યાલિ સાંભળીને અકબર બાદશાહ તેમનાં

મજબૂતમાં તેમનો કાલિય મહાભિ ઉત્તો. તેમનાઓને
પણ અનામ્ય તરની સ્વિકૃત ભૂમિએ સ્વિકારવા કરીને તેઓ
ક્યાંય પણ કેલેન્ડા આસપડથી પડકાર જવા નહોતા. માંન-
વૃક્ષ કે કે, એક વાર અકાશ પાદરૂપે અપૂર્ણ આસપડરૂક
તેમને અપમાન પાવાવા હતા અને તેમની આશાનુસારજ
તેણે તેમને કોઈપણનીમાં વિમારીને તેજ દિવસ રાતે શ્રીરા-
વન પહોંચાડી દેવા હતા. તેમના મનમાંથી પણ તેઓ
પદભંગ્યો આવીને.

માંનના પ્રમ.ભે, એક વાર કેાઈ દિવિવરપો પડિય
દિવિવર કવચની ઉંડાથી શ્રીરાવનમાં આવી. ઘો રૂપ
નામ મનાવનજીએ તે તેમની ગમે યાચામ ક્યાં વિનાજ
પિલવવત ભૂમી આપ્યું. પણ ઘો ભવ ગોસ્વામી તેમની
માંયે શરણિપાદમાં ઉતરી પડયા અને તેને હરાવીનેજ
પોડવો. આ ગમનાચક માંનનોને ઘો રૂપ ગોસ્વામીએ
તેમને હવમ્યા અને એટલે મુખી કરી લીધુ કે "જે
વેળુજ પીજાને માન આપી જાયતો નથી, તે સાચો
વેળુજ નથી. આપણે જ્ય-પરાજ્ય સાચે મુ કામ ? તમે
જ્યની ઉંડાથી તેની સાચે તરી પડયા, તેથી હવે મારી
સમસ આવશે નહિ." આથી તેમને પાડવ દુ:ખ થયુ
અને તેઓ અનથન કરીને યચુનાકિનારે જઈ ગેડા. પરંતુ
શીમનાતનજીએ જ્યારે આ સમાચાર સાંજળ્યા ત્યારે તેમને
રૂપ ગોસ્વામી પાસે આપીને પૂછ્યું કે "વેળુજોએ હવે
ઉપર દયા કરવી જોઈએ કે અદયા ?"

શ્રી રૂપજીએ કહ્યું: "વેળુજોએ હવમાન પ્રત્યે દયા-
બાવ દર્શાવવો જોઈએ, એ તો સર્વસંગન સિદ્ધાંત છે."
બચ, આટલું સાંજળતાં વેતજ સનાતનજીએ હવ
ગોસ્વામીને તેમનાં ચરણોમાં પડયા ઈસારા કયો. હવ
ગોસ્વામી આપીરા યઇને તેમનાં ચરણોમાં આજોટી પડયા
અને પોતાના અપરાધને યાદ કરી જાળકની જેઠે મૂસ્કે મૂસ્કે
જેદન કરવા લાગ્યા. શ્રી રૂપજી હૃદય ભરાઈ આવ્યું;

શ્રીધાનમાં વસેલા મહાદેવજીનાં ચરિત્રો, ૧૨૬

વાન તો ભક્તને અર્પે છે; તેને કશું બંધન નથી
અન્યથા નથી કર્યા. તેને કશું બંધન નથી
હાય-પન નીકળી શ્યામ બની વ્યાજ મહાદેવને
સુરલીપારી સ્યામ બની વ્યાજ મહાદેવને
રહું નહિ. તેમણે ભગવાનને વચન આપ્યું કે મને
ભક્તિભાવથી તેમની સ્તુતિ કરી. શ્રીધાનમાં તેમને
નાજ શિષ્ય હતા. તેમના મહિરના પૂજારી પોતાને વચન
દાસજી પણ તેમના શિષ્ય હતા. તેમના મહિરના પૂજારી પોતાને વચન
શ્રી ગોપાલનાયદાસજી તેમના મહિરના પૂજારી પોતાને વચન
બનાય દાસજીના શિષ્ય શ્રીગોપીનાથ દાસજીને તેમને વચન
નાના ભાઈ દામોદરદાસજીના વચન છે. શ્રીધાનમાં તેમને વચન
કરવાનું કહી દીધું. હાલના શ્રીધાનમાં તેમને વચન
એવ શ્રી દામોદરદાસજીના વચન છે. શ્રીધાનમાં તેમને વચન
રમણજીની એવ મનોદર મૂર્તિ છે. શ્રીધાનમાં તેમને વચન
અલૌકિક પ્રભાવને પાસે કરીને શ્રીધાનમાં તેમને વચન
શ્રી ગોપાલ ભટ્ટની ભક્તિ અને એકાન્તિની પાસે કરી
રહી છે. ભક્તવત્સલ ભગવાન શ્રી નથી કરી શકતા!
શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ હરે મુરારે, તે નાથ નારાયણ વાગોર!

પોતાના અધિકારી પ્રત્યે પ્રેમભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. હું સ્વભાવવાળા તેનીજ ઠાયામાં બેસીને શાંતિ મેળવે છે, મેં પાછળથી તેની સ્ત્રીથી કાળીએ કાપવાની કમ્બા કરે છે. તે કોઈ પણ પ્રકારની આપત્તિ વિના પોતાના ઘરોને કાળીને તેનાં કાચો પૂજું કરે છે. આ સુઠ પાંચેથી સંકલ્પવા સ્ત્રીપત્ની લેઈએ.

માન તો ગ્રાંઝવાના જીવ લેવું છે, તેથી જે માનનો પાછળ પડ્યો, તે તરસ્યા સુરજની પેઠે હમેશાં તરફથી તર-ગીનેજ મરે છે. માનનો ક્યાંય અંત નથી, જેમ જેમ આગળ વધતા આવે તેમ તેમ તે મૃગજીવ વધારે ને વધારે આગળ વધવું ચાલ્યે. તેથી વૈષ્ણવે કરી પણ માનનો ઇચ્છા ન કરવી લેઈએ; પરંતુ સ્ત્રીઓને હમેશાં માન આપવા રહેવું લેઈએ. સન્માનરૂપી સંપત્તિની અનંત પાણ મંગવાને આપણાં હૃદયોમાં આપી રાખી છે. તેની પાસે મન છે, અને તે ધનની આવશ્યકતા સમજાવે બાકીને તેના માંગવા છતાં નથી દેતો, તો તે "કંચુચ" કહેવાય છે. તેથી સન્માનરૂપી ધન આપવામાં કોઈનો સાચે કંચુચ પહું કરવું ન લેઈએ. તમે પરમ ઉદાર બનો, અને હાથે વડે સંપત્તિ લૂંટાવો. જે તમારી પાસેથી માનની ઇચ્છા રાખે તેને તો માન આપવુંજ લેઈએ, પરંતુ જે ન પણ માગે તેનેય બસ ખૂબાખૂબ આપ્યા કરો. આથી તમારી ઉદારતાથી સર્વોન્નયોમી પ્રભુ ધણજ પ્રસન્ન થયો. જાપામાં તેજ વહાલા પ્રભુનું રૂપ જુઓ. સૌ કોઈને તેમનુંજ સ્વરૂપ સમજીને નમ્રતાપૂર્વક પ્રણામ કરો. એવા થયો ત્યારેજ આ સુમધુર નામોત્તું સંકીર્તન કરવાના તમે અધિકારી બની પડો છો—

શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ હરે મુસરે, હે નાથ નારાયણ વાસુદેવ !!

(૪)
 ન ધનં ન જનં ન સુન્દરીં કવિતાં વા જગદીશ કામયે ।
 મમ જન્મનિ જન્મનીશ્વરે ભવતાન્નકિરહૈતુકી ત્વયિ ॥

એ છે કે "હે અરવિંદ! મને કમળાક્ષીને તારા પગમાં
 પ્રાર્થના નથી કરવી, મને કે કમળાક્ષીને તારા હૃદયમાં
 ઇચ્છા રાખવી નથી. કહેને કહે કે તારા પગમાં
 પણ ચોલાકી મુગ્ધતામાં કમળાક્ષીને મુદ્દા પડે તો તે
 મને! તમારી શુભિ હૃદયને જ મુદ્દા પડે તો તે
 ચરણકમળોનું સ્થાન મને કમળાક્ષીને મુદ્દા પડે તો તે
 કરે. તમારા પ્રાર્થે મારી નિષ્પામ કમળાક્ષીને મુદ્દા
 કરેને હું સદા સંકલ્પી રહું કે—
 શ્રીકૃષ્ણ સંવિદં દરે મુખે. તે તારા નામ રમ્ય સુદીર્ઘ"

(V)

અયિ નન્દનનૂત્તરં કિન્નરં સંનિતં ઘી સિલ્લે કલ્પવૃક્ષે ય
 છપયા તવ પાદપદ્મલગ્નિત્વૃત્તોત્તરલ્લે સિલ્લિન્નરલ્લે

આ સંસ્કાર સમુદયમાં છે. કમળાક્ષીને તારા પગમાં
 શીષા! હે નાથ! એવી મારે કે. હૃદયને મુદ્દા પડે તો તે
 હું મારાં કમળોને આપીને વાળેને જ એમાં મુદ્દા પડે તો તે
 હું. વારે વારે કૃષ્ણ હું અને પાળી નહીં કરવું ને જા. હું
 ઉપર તારવા લાગું છું. આ અન્દન આપના કમળાક્ષીને
 હું કંઈ પણ લાગુતો નથી કે તે કેટલો ઉદરે. હું કેટલો
 મારા રમણ! હું એમાં મુગ્ધતામાં મારાં પ્રાણને મુદ્દા પડે
 છું. કોઈ કોઈ વાર પાણી પીમાં મુદ્દા પડે તો તે
 તો ઉલટી થવા લાગે છે. કોઈ વાર કમળોમાં મુદ્દા પડે તો તે
 લય છે તો કોઈ વાર આંજોળ આશા પાળેથી મુદ્દા
 ગમે છે. કોઈ કોઈ વાર નાકમાં વાળે પણ પડે તો તે
 થય છે. જો મારા મનોહર ગાવિક! જો મારા કમળો
 વિવાળા કમળાક્ષીને મુદ્દા પડે તો તે મુદ્દા પડે તો તે
 અને કયાંક એસવાનું સ્થાન આપો. તમને તો મુદ્દા પડે તો તે
 મ છે ને! ઘણા ઘણા છે. પૂછી ચકો છો કે "આ
 મ વળમાં હું એસવા માટે તને કયાં સ્થાન આપ!
 પાલે નાવ પણ નથી કે તેમાં હું તને વિસાવી લઉં."
 મારા સંવિદં શિરોમણિ! હું ચાલાકી કરતો નથી

હવે બધાં એમાં આજ નિધાન ! એની દુરનો ઉપાય
 એમાં એની દક્ષિ ભરી છે કે તેથી દુરની આજ્યા કે
 વધુ, જ્યાં તમારા નામનો અગાજ અંજીયું કે ત્યાંજ વા
 નેત્રો છાજ્યા આંધુથી જરાઈ આવે, વળી અર્ધાઆજ્યા
 અટકી બધાં અને યરીનાં અધા ફેલાં તરુ ઉમાં મહ
 બધાં વડાલા ! તમારા આ મધુર નામી લેતાં લેતાં કોઈ
 દિવસ મારી એની રિયનિ પણ મહ યાગ્યે મુ ?
 શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ હરે મુસારે, હે નાથ નારાયણ વાસુદેવ ! !

(૭)

પુણ્યાપિનં નિમંપેન વદુપા પ્રાગુપાપિતમ્ ।
 શૂન્યાપિનં જગત્ મવં ગોવિન્દિરિદ્દેન મે ॥

હાય રે વડાલા ! લોકો કહે છે કે, આયુષ્ય કુંકું છે;
 પરંતુ વડાલા ! મારું આયુષ્ય તો તમે અનંત કરી દીધું
 છે અને તમે મને અમર બનાવીને ક્યાં છુપાઈ ગયા છો ?
 જો ચોર ! જરા આવીને મારી દયા તો જુઓ ! તમને
 નેયા ધિવાય મારી કેવી દયા થઈ રહી છે ! જેને લોકો
 'નિમેષ' કહે છે, અને પલકવારમાંજ જે સમય વીતી ગયો
 કહેવાય છે, તે સમય મારે માટે એક યુગથી વિશેષ થઈ
 ગયો છે. એનું કારણ માત્ર તમારો વિરહ છે. લોકો કહે છે
 કે પરસાદ ચારજ બનાવી પડે છે; પરંતુ મારું જીવન તો
 તમે વર્ષોમયજ બનાવી દીધું છે. મારાં નેત્રોમાંથી હમેશાં
 પરસાદની ધારાઓજ છૂટ્યા કરે છે; કેમકે તમે દેખાતા
 નથી, ક્યાંય દૂર જઈને છુપાઈ ગયા છો. નૈયાયિક ચોવીસ
 શુભ કહે છે અને સાત પદાર્થ કહે છે. આ સંસારમાં
 વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓ બતાવવામાં આવે છે; પરંતુ
 વડાલા મોહન ! મારે માટે તો આ સમસ્ત સંસાર સૂને
 સૂનોજ જણાય છે, તેનું એકમાત્ર કારણ તમારું અહર્થનજ
 છે. તમે મને અહીં હંમેશાં રડતો રડતો જુઓ પાકું છું—
 શ્રીકૃષ્ણ ગોવિંદ હરે મુસારે, હે નાથ નારાયણ વાસુદેવ ! !

શ્રીસ્વતંત્રતાની ઝેરી હિલચાલ!

દલને કુટુંબમાં ખાનાખરાથી ધરો? આ કેદમાં જો-
રવરવનો જેની હિલચાલ કરે છે.

જોડાઓને એક પવિત્રતા આપે તે ૨૧-૧૨-૨૬ના સાંજના
પતંગમાં આ કાવ્યે દોષ સંકલ્પને સંભવ કરાવે છે.

“અદિત્યાઓનો ભય” — “જોડાઓનો ભય”

પણ પુસ્તક એક જગ્યાએ જ નથી રહેતું. તેને પાઠ્ય સામગ્રીને
પણ એક જગ્યાએ જ નથી રાખવું. તેને પણ કસ્ટની હેઠળ લેવા જોઈએ.
એવું જાહેર નીતિ સંવેદનું જરૂર છે.

(સાંજના ઝોડા પુસ્તકાલય નં. ૧૩-૨૧).

જાણકો પરિજ્ઞાન આપવો? કેવો પ્રયત્ન તેની વિવેકતા

માં જોઈને તેને જોઈને જાણકો પરિજ્ઞાન આપવું.

એક નાખતરી કે જોઈને નાખતરી જોઈને એક પુસ્તક તેની
આધે આપવા પડે. અને તેની પાછળ તેને પડી તેની આધે પડી
પુસ્તક જાને નાખતું નહીં એમ ને જોઈને જુ. પણ જોઈને જુની
જોઈને જુની પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ
જોઈને જુની પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ
જોઈને જુની પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ
જોઈને જુની પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ પાછળ

— “જોડાઓનો ભય” ના. ૧૦-૧-૩૬

પ્રાર્થના—શ્રીઓમાં પુસ્તકો સામે પિક્કાર ફેલાય, શ્રીઓ

ઉદ્ધત બને, એવા ઝેરી લેખો તથા આપણા જ્ઞાને જ્ઞાને વર્તમાન-
પંચાંગ છપાવે; ત્યારે ત્યારે ને જાને ફેલાવે ફેલાવે પિક્કાર ઉઠાવવાની
નરીપકાર આપણા નરીપકારી કરે અને તેને પરિજ્ઞાને દાખરા શ્રી-
ઓની ખુન તથા આપણાના તથા તેના પાછળેના શ્રીઓ પોરોની
સાતના જાણી જાણવાનું મહાપુષ્ય મેળવે એવી મારી પ્રાર્થના છે.
શ્રી, પુસ્તકો અર્થાંગના, ગુણદાતા, દેવી તરીકે પૂજવાને
સમર્થવળી છે; પુસ્તકો ડરીકે થઈને જાને સંસાર-સુખનો
નાશ કરવા માટે નહિ.

શ્રીઓ સતીધર્મ પાઠવો નહિ?

આ દેશમાં પુસ્તકોના અવિચારી વર્તનને પરિજ્ઞાને લાગે
શ્રીઓ ઘણી જુની છે. અને તેથી તે જાણતમાં વિદ્યાન
પ્રગતિને કાવે તે છુટ્ટાવે છે. પણ કમનસીબે દેશીક
શ્રીઓમાં પુસ્તકો સામે પિક્કાર ફેલાય તેમાં ઝેર
આધે છે. દાખલા તરીકે—

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠાંક
ચતુર્થ ખંડ	
પ્રજુ વૃંદાવન જ્વાથી ભક્તોનો વિરહ	૧
માતાનાં દર્શન	૯
વિષ્ણુપ્રિયાજીને સંન્યાસી સ્વામીનાં દર્શન...	૧૮
વૃંદાવનના માર્ગમાં	૨૭
શ્રી રૂપ અને સનાતન	૩૩
રઘુનાથદાસજીને પ્રજુનાં દર્શન	૩૬
પુરીમાં પાછા આવવું અને વૃંદાવનની પુનઃ યાત્રા ...	૪૮
શ્રીવૃંદાવન વગેરે તીર્થોનાં દર્શન	૫૬
પદ્માજીને પ્રેમદાન-પ્રયાગમાં પાછા આવવું ...	૬૪
શ્રી રૂપને પ્રયાગમાં મહાપ્રજુનાં દર્શન	૭૧
મહાપ્રજુ શ્રીવલ્લભાચાર્ય	૭૬
શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્ય અને મહાપ્રજુ ગૌરાંગદેવ ...	૯૦
રૂપની વિદાય અને પ્રજુનું કાશી પધારવું	૯૮
સનાતનની કારાગૃહમાંથી મુક્તિ અને કાશીમાં પ્રજુનાં દર્શન	૧૧૧
શ્રી સનાતનનો અદ્ભુત વૈરાગ્ય	૧૨૦
શ્રી સનાતનને યાજ્ઞશિક્ષણ	૧૨૭
પ્રકાશાનંદજી ભક્ત બન્યા.	૧૪૧
પ્રકાશાનંદનું આત્મસમર્પણ	૧૬૦
શ્રી સનાતન વૃંદાવનમાં અને પ્રજુ પુરીમાં ...	૧૬૯
પુરીમાં ભક્તોનું પુનર્મિલન	૧૭૪
નીલાચલમાં સનાતનજી	૧૮૭
શ્રીરઘુનાથદાસજીનો ગૃહત્યાગ	૧૯૮
રઘુનાથદાસનો ઉત્કટ વૈરાગ્ય	૨૧૨
પંચમ ખંડ	
મંગલાચરણ... ..	૨૨૬
સમર્પણ	૨૩૦
મૂળ લેખકનું અંતિમ નિવેદન	૨૩૧
પુસ્તકના વિષય	
નાના હરિદાસને સ્ત્રીદર્શનની સળ	૨૪૫
ધન માગનારા નોકરને સળ	૨૫૬
ગોપીનાથ પદ્મનાયકનો યજ્ઞાથી બચાવ	૨૬૦
શિવાનંદ સેનની સદ્નયીલતા	૨૭૩
પુરીદાસ યા દવિ કલ્યાણપૂર	૨૭૮
મહાપ્રજુની અલૌકિક ક્ષમા	૨૮૪

विषय	पृष्ठांक
निंदित करनारतुं पथु सन्मान ...	२८६
भद्रात्मा हरिदासना परसोकवास ...	२८६
भक्त काशीदास पर प्रभुनी कृपा ...	३१०
जगदानंदञ्ज साथे प्रेमकवच ...	३१६
जगदानंदञ्जनी ऐकनिष्ठा ...	३२५
श्री रघुनाथ भद्रने प्रभुनी आरा ...	३३७
गंभीरा भद्रिभां श्रीगौरांग ...	३४४
प्रेमइसाञ्जिनो दूंक परिचय ...	३५४
भद्राप्रभुना दिव्यान्माद ...	३७६
गोपीनिना जमणी राटकगिरि तरङ्गमन ...	३८२
साङ्गुणी रोमरोमा ...	३८६
जगदानंदञ्जनी आङ्गुना आङ्गुलि ...	३९३
विन्य जगदानंद ...	४०१
दण्डी रोज विन्य गंध ...	४०६
जगदानंदञ्जनी गुड प्रभ ...	४११
जगदानंदञ्जनी गुने गुडुना ...	४१६
भद्राप्रभुना विन्योनाद ...	४२३
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४३३
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४४६
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४५७
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४६२
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४७८
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४८६
जगदानंदञ्जनी गुडुनाद ...	४९६

विन्योनाद जगदानंदञ्जनी

...	५
...	६
...	७
...	८
...	९
...	१०
...	११
...	१२
...	१३
...	१४
...	१५

श्रीचैतन्य महाप्रभु
ॐ चतुर्थ खंड ॐ

ધાર ખટામાં સમાસ નહિ થતાં આ સંપ પાંચ ખટામાં
 સમાસ થયો. અને આજે ચોથા-પાંચમો ખતોજ ખટો
 સમાસ થઈ ગયા છે. હવે અવિધ્યમાં શું કરાવશે તેની
 ખબર નથી. અરજુ. વાચકોને તેની સામે શો સંજોગ? તેઓ
 આ ઘડીવટે કંઈક કરાવવા ઇચ્છે તો કરાવે. પરંતુ વાચક
 તો પ્રેમથી સ્વીચિત-ન્યવચિત્રનુંજ આયયન કરે. તોયે હવે
 આગળ વધારે વાત નહિ લખાવતાં વાચકોને અપિનય
 પ્રાર્થના છે કે, તેઓ ખૂબ મન દાંને યાંત અને અનન્ય
 હૃદયે તથા એકાગ્ર ચિત્તે મહાપ્રજુના શુદ્ધાવનમનનો
 વૃત્તાન્ત આગલા અધ્યાયોમાં વાંચવાનો શરૂ કરી રે.

શ્રી હરિ ભાષાનો ખાખ
 ગંધ (ખટપૂ)
 વૈદ્યાખી પૂર્ણિમાને પ્રાતઃકાળ
 વિક્રમ સંવત ૧૯૮૯

તત્કાલેજ પ્રજાસુધારક
 -પ્રજ્ઞાલ પ્રજાચારી

